

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI**

**HATAY SORUNUNUN İZMİR BASININDA YANSIMALARI
(1936-1939)**

Adem BUDAK

**Danışman
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ**

MANİSA-2019

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI**

**HATAY SORUNUNUN İZMİR BASININDA YANSIMALARI
(1936-1939)**

Adem BUDAK

**Danışman
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ**

MANİSA-2019

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

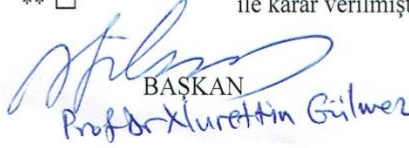
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 30/04/2019 tarih ve 14/28 sayılı toplantı oluşturulan jürimiz tarafından "Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi" uyarınca Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Adem BUDAK'ın; "Hatay Sorununun İzmir Basımında Yansımaları (1936-1939)" konulu tezini savunmuş ve aday 29.05.2019 tarihinde saat 10:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

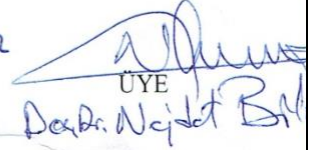
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60. dakikalık süre içinde gerek tez kriterleri gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE

Prof. Dr. Hasan MERT

BAŞKAN
Prof. Dr. Kurettin Gülmez

ÜYE
Prof. Dr. Neçdet Bülent

Evet **Havır**

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Hatay Sorununun İzmir Basınında Yansımaları (1936-1939)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/06/2019

Adem BUDAK

İmza

ÖZET

HATAY SORUNUNUN İZMİR BASININDA YANSIMALARI (1936-1939)

"*Hatay Sorununun İzmir Basınında Yansımaları (1936-1939)*" adlı tez çalışmasında uluslararası platformlarda Sancak, Atatürk'ün deyiimiyle Hatay olarak adlandırılan bölgenin uzun yıllar süren mücadeleler sonrasında anavatana katılma serüveninin İzmir basınında nasıl ele alındığı anlatılmıştır. Hatay Sorunu, 1936 yılında uluslararası bir mesele olarak ortaya çıkmış ve 1939 yılında bölgenin Türkiye'ye kesin bir şekilde katılmasıyla sona ermiştir. Bundan dolayı bu çalışmada zaman aralığı olarak 1936-1939 arası alınmıştır.

Eski ve yeni başkentlerimiz olan İstanbul ve Ankara gazeteleriyle kıyaslanabilecek derecede İzmir gazeteleri Hatay Sorunu'nu sahiplenmiştir. Gazetelerde konuyla ilgili yapılan haberlerde yansıtılan bakış açılarını, makalelerde gelişmelerin ele alınış biçimlerini, gazetelerin kamuoyunun dikkatini bölgeye çekme konusundaki gücü, sorunun hem ulusal hem de Avrupa basınına kapsayacak boyutta takip edilip edilmediğinin saptanması başlıca hedefler olmuştur.

Yöntem olarak 1936-1939 yılları arasında İzmir'de çıkan Anadolu, Yeni Asır ve Halkın Sesi gazeteleri taranmış, bunların bir bölümü dijital ortama aktarıldığından bazı makalelerin incelenmesinde güçlük yaşanmıştır. Bazı haberler sayfalar yıpranmış olduğu için okunamamıştır.

Giriş bölümünde; Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedilen ve 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşması'yla bu onaylanan kayıp Sancak bölgesinin, 1936 yılında atılan diplomatik adımlar sonucunda uluslararası bir mesele haline getirilmesine kadar geçen sürede yaşanan olaylara değinilmiştir. Birinci bölümde; Fransa'nın 1936 yılında Suriye ile imzaladığı antlaşmanın ardından Sancak'ın Suriye'ye verilmesine karşı çıkan ve Avrupa'da artan gerginliklerden yararlanmak isteyen Türkiye'nin konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürüp oradan Hatay'la ilgili "*ayrı bir varlık*" şeklinde ifade edilen müstakil bir idare kararı çıkarması ele alınmıştır. İkinci bölümde; müstakil bir devlet yaratılması için yapılan çalışmalar ve Fransa'nın çeşitli yollarla bunu sabote etme girişimleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise; Fransa'nın gittikçe artan Alman tehdidi karşısında Türkiye ile ilişkilerini düzeltme kararı alması ve bu kapsamda hem Hatay Devleti'nin kurulması hem de ikili antlaşmalar eşliğinde Hatay'ın anavatana katılma süreci İzmir basınına penceresinden ele alınmıştır.

ABSTRACT

THE REFLECTIONS OF HATAY ISSUE IN IZMIR PRESS (1936-1939)

In the thesis study called “The Reflections Of Hatay Issue In Izmir Press (1936-1939)” it is aimed to explained the adventure of merging the region called Sandjak at international platforms and Hatay as Atatürk referred to ,with homeland and how this was handled in İzmir press. Hatay issue appeared as an international problem in 1936 and ended in 1939 with the absolute merger of the area to Turkey. For this reason the years between 1936 and 1939 were taken into consideration in this study.

İzmir Press embraced the issue at a degree that can be compared to our current and previous capital cities’ press did. Point of views reflected in the news about the issue in the newspapers, how progresses handled in the articles, the power of the newspapers on drawing public attention to the area, determining whether the problem was pursued in both national and in the scope of including European press have been the primary aims. The newspapers Anadolu, Yeniasır and Halkın Sesi published in İzmir from 1936 to 1939 were examined. Since some of them weren’t transposed to the digital networks properly, there were massive difficulties in reviewing those articles. In the rest some of the news couldn’t be read because the pages are damaged. All of the determinations about the study are presented in the conclusion.

In the introductory chapter; events were mentioned from the time we lost Sandjak Region in World War I and accepted this by the Ankara Treaty we signed in 1921 to 1936 when this was made an international issue as a result of diplomatic contacts. In the first chapter; it is mentioned that after the ceasefire agreement that France and Syria signed in 1936, Turkey was against the idea of Sancak were to given Syria and escalating the issue to League of Nations by taking advantage of the increasing tension in Europe, having the issue of decision on Hatay mentioned as “ separate entity” ; in the second chapter the studies executed in order to create a sovereign government and Frances attempts to sabotage that by various ways and besides that decision to improve relationship with Turkey in the fear of raising German treat and foundation of Hatay State in this scope were covered and in the final chapter the merging process of Hatay to the homeland and in accompany with bilateral treaties were covered from the İzmir Press’s point of view.

KEY WORDS: Hatay, Sandjak, France, Ankara, Mandate, Syria, Turkey.

TEŞEKKÜR

Çalıőmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ'e, Doç. Dr. Nejdet BİLGİ'ye, Prof. Dr. Hasan MERT'e ve lisansüstü öğrenim hayatımın tüm zorlu aőamalarında maddi ve manevi desteğini hiç eksik etmeyen, hep yanımda olan eőim, Cennet BUDAK'a yürekten teşekkür ederim.

Adem BUDAK
Manisa,2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	XII
TABLolar LİSTESİ	XIII
ÖZET	vii
EKLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	18
HATAY SORUNUNUN BAŞLAMASI VE MİLLETLER CEMİYETİNE TAŞINMASI	18
1.1 HATAY SORUNUNUN DOĞMASI VE ULUSLARARASI NİTELİK KAZANMASI.....	18
1.1.1. Fransa-Suriye Antlaşması ve Türkiye'nin Harekete Geçmesi	18
1.1.2. Hatay Türkleri'nin İstekleri ve Yaşadıkları Sorunlar.....	24
1.1.3. İzmir Gazetelerinin Hatay Sorununa Yönelişi.....	34
1.2. TÜRKİYE'NİN HATAY SORUNUNU RESMEN ELE ALMASI	43
1.3. 1936 SURIYE SEÇİMLERİ VE HATAY'DA YAŞANANLAR.....	55
1.4. HATAY SORUNUNUN MİLLETLER CEMİYETİNE TAŞINMASI	65
1.5. PARİS MÜZAKERELERİ VE ATATÜRK'ÜN 7 OCAK 1937 TARİHİNDE YAPTIĞI KONYA SEYAHATI	80
1.5.1. Paris Müzakerelerinin Yapılması	80
1.5.2. MC Müşahit Heyeti'nin Hatay'a Gelmesi ve Bölgede Gerginliğin Tırmanması	87
1.5.3. Eskişehir Görüşmeleri ve Atatürk'ün Konya'ya Seyahat Etmesi.....	91
İKİNCİ BÖLÜM	101
CENEVRE ANTLAŞMASI VE SONRASI	101
2.1. CENEVRE ANTLAŞMASININ İMZALANMASI.....	101
2.2. YURTTA YAPILAN HATAY ZAFERİ ETKİNLİKLERİ	119
2.3. HATAY STATÜ VE ANAYASASININ İLANI	123
2.4. HATAY MECLİSİ İÇİN SEÇİM HAZIRLIKLARI VE BÖLGEDE ARTAN GERGİNLİK	144
2.5. HATAY'DA YENİ KRİZ: MC SEÇİM KOMİSYONU TALİMATNAMESİ VE SEÇİM İŞLEMLERİNİN BAŞLAMASI	162
2.6. ATATÜRK'ÜN MERSİN SEYAHATI VE FRANSA POLİTİKASINDA GÖRÜLEN YUMUŞAMA.....	180
2.6.1. Atatürk'ün Mersin Seyahatine Çıkması	180
2.6.2. Hatay Türklerine Uygulanan Zulüm.....	183

2.6.3. Fransız Basınının Gerçekdışı Haberleri.....	193
2.6.4. Abdurrahman Melek'in Vali Olması ve Etkisi	197
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	203
HATAY DEVLETİNİN KURULMASI VE TÜRKİYE'YE KATILMASI	203
3.1. ORGENERAL ASIM GÜNDÜZ ASKERİ MÜZAKERELER İÇİN HATAY'DA	203
3.2. FRANSA İLE YAPILAN ANTLAŞMALAR VE TÜRK ASKERİNİN HATAY'A GİRMESİ.....	214
3.3. SEÇİM İŞLEMLERİNE DEVAM EDİLMESİ VE HATAY DEVLETİNİN KURULMASI.....	228
3.4. HATAY DEVLETİNİN TÜRKİYE İLE ENTEGRASYON SÜRECİ	237
3.5. HATAY'IN ANAVATANA İLHAKI	251
3.5.1. Türkiye ile Fransa Arasında İmzalanan Antlaşmalar ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılması.....	251
3.5.2. Hatay'ın Anavatana Katılmasına Yönelik Tepkiler	265
3.5.3. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Sürecinde Ermeniler	276
SONUÇ.....	292
KAYNAKÇA	300
EKLER.....	314

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
Bkz:	Bakınız
byy:	Basım Yeri Yok
C:	Cilt
Çev:	Çeviren
Dr:	Doktor
Haz:	Hazırlayan
MC:	Milletler Cemiyeti
M.Ö:	Milattan Önce
S:	Sayı
s:	Sayfa
ss:	Sayfa Aralığı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC:	Türkiye Cumhuriyeti
yy:	Yüzyıl
[y.y.]:	Yayınevi/Yayım yeri yok

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1: Hatay Nüfusunun Etnik Gruplara Göre Yüzdelerik Dağılımı

TABLO 2: Hatay Nüfusunun Dini Gruplara Göre Yüzdelerik Dağılımı

TABLO 3: Hatay'da Konuşulan Diller

TABLO 4: Türk Basınına Göre Hatay Nüfusu

TABLO5: MC Seçim Komisyonu Tarafından Açıklanan Hatay Seçim Kayıt İşlemleri Sonuçları

TABLO 6: Hatay Devleti 1939 Bütçesi

EKLER LİSTESİ

- EK 1:** Hatay sorunu, Yeni Asır gazetesinin manşetinden veriliyor.
EK 2: Atatürk'ün Hatay Meselesi ile ilgili ilk resmi açıklaması manşetten veriliyor.
EK 3: Fransa'nın Hatay politikası Halkın Sesi gazetesinde eleştiriliyor.
EK 4: Hatay'ın Suriye'den ayrılması yönündeki Cenevre kararını İzmirli kutluyor.
EK 5: Hatay Anayasası'nın ilanı haberi Yeni Asır gazetesinde manşetten veriliyor.
EK 6: MC'de imzalanan Sancak Antlaşması haberi Anadolu gazetesinde haber oluyor.
EK 7: Halkın Sesi gazetesi Hatay'la ilgili gelişmeleri manşetten veriyor.
EK 8: Yeni Asır gazetesi Fransa'yı manşet haberiyle uyarıyor.
EK 9: Yeni Asır gazetesi Türk ordusunun Hatay'a girişini manşetten veriyor.
EK 10: Anadolu gazetesi Hatay sorununun bittiğini manşetten yazıyor.
EK 11: Yeni Asır gazetesi Hatay'ın anavatana katılmasını manşetten veriyor.
EK 12: Anadolu gazetesi Hatay zaferini kutluyor.
EK 13: Atatürk Mersin'de törenle karşılanıyor.
EK 14: Albay Şükrü Kanatlı Hatay halkını selamlıyor.
EK 15: Türk ordusu Hatay'a giriyor.
EK 16: Hatay Devletinin Başkanı ve Başbakanı
EK 17: Hatay Anayasası
EK 18: Hatay İli Haritası

GİRİŞ

Hatay adının kökeni hakkında çeşitli iddialar vardır. Bir kısım kaynaklara göre M.Ö. 1200'lerde Amik ovasındaki Hitit prenslikleri birleşip Hattena adında bir krallık kurmuşlardır. Hatay adı buradan gelmektedir.

Başka kaynaklar ise bu adın “Hattı” kelimesindeki “Hat” kökünden geldiğini, ay adının da Türk devlet anlayışında kullanılan bir sembol olduğunu ileri sürer.

Atatürk'ün direktifiyle Siirt Milletvekili İsmail Müştak Mayaton, çalışmaları sonrası yaptığı açıklamada ismin Suriye sınırında kalan “Hetye” köyünden geldiğini ifade etmiştir.¹ Hem Türk belgelerinde hem de uluslararası belgelerde İskenderun Sancağı olarak geçen İskenderun-Antakya Bölgesi, 1936 yılında Atatürk tarafından Hatay olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Kelimenin kökeni, Orta Asya'da kurulmuş Hatay Devleti'nden gelen Eti-Ata-Hata-Hatay şeklinde açıklanmıştır. Güneş-Dil Teorisinin Ankara'da revaçta olduğu bu dönemde Hatay adının kullanılmasıyla bölgenin Türk kimliği vurgulanmış aynı zamanda Anadolu Uygarlıklarından Hititlerin Türk olduklarının da duyurulması hedeflenmiştir.²

Günümüzde Türkiye sınırları içinde üç tane Antakya vardır. Bunlardan ilki Pisidya Antakya'sı olarak bilinen Isparta'nın Yalvaç ilçesidir. İkincisi, eskiden Karya denilen Muğla'da Menderes nehri üzerinde bulunan Menderes Antakya'sıdır. Son Antakya ise bu çalışmaya konu olan, Atatürk'ün Hatay dediği bölgedir.³

Hatay; Anadolu, Suriye ile Mısır arasındaki kervan yollarının merkezinde ve Hint Okyanusu kıyılarından başlayan Bağdat, Musul, Halep'ten geçerek Doğu Akdeniz kıyılarına ulaşan ticaret yolunun sonlandığı önemli bir liman bölgesidir. İskenderun Limanı, Suriye sahillerinin tek limanı özelliğindedir. Diğerleri gemilerin sadece demirleyebilecekleri açık limanlardır.⁴ Bunların yanı sıra hayvancılık ve ziraata

¹ **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu**, 39.uncu Mekanize Piyade Tugayı Komutanlığı Yayınları, İskenderun, 2010, s.5.

² Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Sancak(Hatay) Sorunu", **Türk Dış Politikası**, (Ed. Baskın Oran), 14. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.280.

³ Selahattin Tozlu, **Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2009, s.27.

⁴ Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağının (Hatay) Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", **Atatürk Yolu Dergisi**, C 6, S 22, 1998, s.231.

elverişli topraklara sahip olması Hatay'ın tarih boyunca çeşitli devletlerin mücadele alanına girmesine sebep olmuştur.⁵

Bölge, sadece stratejik ve ekonomik alanda değil dini alanda da uluslararası öneme sahiptir. Kaynaklarda; St. Paul, St. Barnabas ve St. Pierre'nin sokaklarında dolaşarak vaaz verdikleri Hristiyanlığın, Kudüs'ten sonra ilk kez Antakya'da yayıldığından bahsedilmiştir. Hristiyanlara bu isim, ilk kez bu şehirde verilmiştir. Kuran-ı Kerim'de geçen Habib-i Neccar Olayı'nın⁶ da yine Antakya'da geçtiğine inanılmaktadır.⁷

Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğuna katılan Suriye coğrafyası Şam, Halep, Sahal, Dürzü ve Sahil vilayetleri olarak idari birimlere ayrılmış ve 400 yıl boyunca yönetilmiştir.⁸ Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı zaman Türk yurdu olan İskenderun ve Antakya bölgesi Osmanlı'nın Halep vilayetine bağlı Sancak adıyla biliniyordu ve daha sonra açıklanan Misak-ı Milli sınırları içinde kalmaktaydı.⁹ Öte yandan Fransız belgelerinde bu bölge "*Sandjak Autonome d'Alexandrette*" (Özerk İskenderun Sancağı) adıyla yer almıştır.¹⁰

Sykes-Picot Antlaşmasında yer alan İskenderun Limanı'nın İngiliz ticaretine açılması kararı Sancak adıyla ayrı bir idari birimin oluşturulmasında etkili olmuştur. Sancak bölgesinin daha sonra imzalanan 1921 Ankara Antlaşmasıyla özerk durumu tescillenince artık bu isim resmîyet kazanmış, yaşanan sorunlar da Sancak Sorunu adıyla dillendirilmeye başlanmıştır.

Türk basını; 1936 Ekim ortalarından itibaren Hatay adını kullanmaya başlarken Sancak adının Fransızlar tarafından uydurulduğunu, aslında Antakya-İskenderun bölgesinin halkının Orta Asya'dan Çin'in güneyine göç edip yerleştikleri yerlere Hatay adını veren Türklerin torunları olduğunu, Hataylıların Çin'den Anadolu'ya göç ederek Eti-Hitit kültürünü yarattığını, bundan dolayı Sancak bölgesinin 40 asırdan beri Türk yurdu olduğunu savunmaya başladı. Atatürk 1936 yılı meclis açılış konuşmasında

⁵ Hatay Barosu, "Atatürk ve Hatay", **Hukuk Gündemi Atatürk Özel Sayısı**, 2013, s.108.

⁶ Gürkan Bahadır, "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habib Neccar", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.10, S.23, 2013, ss.210-213.

⁷ Nergis Savcı, **Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.16.

⁸ Adnan Sofuoğlu, "Atatürk'ten Günümüze Hatay Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkileri", **Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı E-Bülten**, 26 Nisan 2012, s.1, http://www.koksav.org.tr/hassas_konular/26042012_hk_asofuoglu.html, (26/02/2019).

⁹ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.531.

¹⁰ Ahmet Asker, "Misak-ı Milli'den Anavatana: Sancak Meselesi ve Çözümü", **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 93, 2017, s. 1105.

bölge için İskenderun-Antakya adını kullanırken 1937 meclis açılış konuşmasında ise Hatay adını kullandı.¹¹

7 Ocak tarihli Anadolu gazetesinde Hasan Fehmi Turgal, "*Hatay ülkesi hakkında birkaç tarihi not*" başlığı altında bölgenin tarihçesi hakkında bir yazı kaleme aldı. Turgal, Hatayla ilgili Türklerin büyük bir edebiyatının olduğunu göstermek gayesiyle şu yazıyı yazdı:

"Daha Antakya yok iken Hatay vardı. İslam'ın ilk genişleme dönemini yazan tarihi kayıtlarda çok değerli coğrafi etnoğrafik bilgiler vardır. Arapça yazılmış tarihi kayıtlardan Hicri 10 yılında İbn-i Esir'in eserinin 2. cildinin 191. sayfasında Lükkam Dağı'nda Curcime adında bir şehrin olduğu, Habib bin Mesleme'nin Antakya'dan hareket ederek o şehri zapt ettiği şeklindeki kaydı görünce ilk başvurduğumuz eser ünlü coğrafya lügati Mucem'ül Beldan oldu. Eserin Londra baskısına baktık. Lükkam dağı Antakya'ya düşecek gibi bakan aynı zamanda Misis ve Tarsus'u da gören bir dağ olarak tasvir ediyordu. İbn-i Esir'de Curcurum diye geçen şehir Mucem'de Curcuma diye geçer. Hatta bu şehrin Curcime denilen bir kavme ait olduğunu söyler. Müslüman fethinden sonra Curcumalılar, Müslümanlara yardım edip Lükkam Dağı'nda bekçilik ve gözcülük yapma karşılığında kendilerinden cizye vergisi alınmayacak, savaş ganimetleri tamamen kendilerinin olacaktı. Curcumlular, Müslümanlarla kah doğru kah eğri yürüdüler. Bizans'ı Müslümanlar aleyhine kıskırttılar. Abdülmelik zamanında Bizans seferine katılıp Suriye içlerine dağıldılar. Hicri 69'da geçen bir olayı İbn-i Esir şöyle anlatır "Amr İbn-i Said, Abdülmelik'e isyan ettiğinde Lükkam Dağı'ndaki kumandanlardan biri de ayaklandı. Curcumlular bu isyana katıldı. Abdülmelik Sait'le işini bitirince dağlılarla da anlaştı. Kumandana her Cuma bin altın vermek suretiyle barıştı.

Gurgurum diye Selçuk tarihinde de gördüğümüz bu kale, Eti tabletlerinde geçen ismin ta kendisidir. Eti bilginleri Gurgurum'u Maraş sanırlar. Araştırmacıları tereddüde düşüren durum, daha sonra aynı muntıkada kurulan Antakya'dır. Haritada Antakya'ya bakınca onun yanı başında olan Gurgurum'u başka yerde aramaya başladılar. Turani kelimeler ölümsüzdür. Bugün Tevrat'ta geçen birçok ad, Turan tarihinde aynı şekildedir. Musa, Mısır'dan çıktığında uğradığı şehirlerden biri olan Gerek, Turan dilinde aynı şekilde yaşar. Kudüs'ün adı olan Yabus yok olmadı, Urselim olarak Urlular tarafından değiştirildi. Yabus kelimesi Yavuz'un ta kendisidir. Kıvılamız sözünü Divan-ı Lügat-it Türk'te kılabus olarak görürüz. Musa zamanında geçen sağır çölünü İbn-i Haldun Arapça sanılmasın diye sağır olarak harekeler. Kutsu ve Kadeş kasabaları, Aybal dağı, Oront Irmağı (Asi) gibi sözler bugünde dilimizde vardır. Batlamyus'un 66 tul ve 38 arz derecesinde gösterdiği bu şehri Me'mun surlamak istedi fakat bunu yapamadan öldü. Mutesim ise projeyi iptal etti. Gurgarlarla birlikte Nebatlıların Kuteybe ordusunda Türkistan hareketına katılıp tercüman olarak buldukları tarih sayfalarında yer alır. Bu konu Türk tarihinin başka bir faslıdır."¹²

Atatürk, Anadolu'nun en eski medeniyeti olan Etilerin Türk olduğunu ve bundan dolayı Hatay coğrafyasının da Etilere ait olduğu için Türk olduğunu savunmuştur. Bu fikrin temellendirilmesi ve Hatay davasına katkı sunması için

¹¹ Asker, ss. 1105-1106.

¹² **Anadolu**, 7 Ocak 1937, s.6.

basında Hatay'ın her yönden Türklüğünü ortaya koyan çalışmalara yer verilmiştir. Hasan Fehmi Turgal'ın yazısı bu çalışmalardan sadece bir tanesidir.

Fransa'nın bölgeye olan ilgisi 18. yüzyıla kadar uzanır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Fransa demiryolu, madencilik ve liman işletmeciliği gibi yatırımlarıyla bölgede en fazla ekonomik güce sahip olan yabancı devlet oldu. Tekstil sanayisinde güçlenen Fransa, pamuk açısından ABD ve İngiltere'ye olan bağımlılığından kurtulmak için Çukurova'yı da dahil ederek Suriye bölgesine sahip olması halinde hedefine ulaşmış olacaktı. İskenderun ise bu bölgenin dışarıya açılan ve hinterlandı en geniş olan limanıydı. Dünya Savaşı sürecinde Fransız tüccarlar ve akademisyenler, Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması ve bahsedilen bölgenin kendilerine ayrılması noktasında yoğun çalışmalar yürütmekteydiler.¹³ Fransa, Türk hakimiyetindeki Ortadoğu'yu bölüşmek için İngiltere ile imzaladığı Sykes-Picot Antlaşması ile bölgeyi kendi nüfuz alanına alarak mevcut yatırımlarını korumayı ve bölgenin sahip olduğu ekonomik kaynaklara sahip olmayı hedefledi.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu 1. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrıldı ve Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında İskenderun Sancağı Osmanlıların elindeydi. 9 Kasım 1918 tarihinde İngilizler Mondros'un 7. maddesini gerekçe gösterip hukuksuz bir şekilde Sancak'ı işgal etti.¹⁵ İlk işgal edilen yer olan Hatay, düşmana karşı ilk silahlı direniş yapılan ve Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen anavatanına en son katılan toprak oldu. Buna tepki gösteren ve bölgeye yönelik İtilaf Devletleri tarafından atılabilecek ileri bir adıma derhal karşılık verilmesi emrini veren Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın birlikleri hükümet kararıyla lağvedildi. İskenderun bölgesinin İngilizler tarafından kontrol altına alınmasına yardımcı olunması ve kendisinin de İstanbul'a dönmesi istendi.¹⁶ Mustafa Kemal'in Hatay'a olan ilgisi bu dönemde başlar. O; buraların işgalini engellemek için silahlı direniş örgütlerini destekledi. Suriye'de yaptığı örgütlenme ile burada Fransızları sıkıştırmaya çalıştı. 3 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grup Kumandanı olarak emrindeki 2. ve 7. Ordulara verdiği emirde, Suriye sınırının tespitini yapmış ve İskenderun ile Antakya'nın Türklüğünün her davada asla unutulmaması gerektiğini

¹³ Adil Dağıstan ve Adnan Sofuoğlu, **İşgalden Katılma Hatay**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s.5.

¹⁴ Zeynep Yaman, **Fransız Basımı'nda Hatay Sorunu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s.2.

¹⁵ Adil Dağıstan, "Milli Mücadele Dönemi'nde Türk-Fransız İlişkileri (1918-1921)", **Türkler**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.274; Fırat ve Kürkçüoğlu, s.280.

¹⁶ Mehmet Tekin, **Afyon Basımı ve Afyon Basımında Hatay'ın İşgal Yılları**, Kültür Eğitim Tesisleri Basımevi, Antakya, 1989, s.6-7.

belirtmiştir.¹⁷ Bölgeyle ilgili faaliyetleri İstanbul'a dönene kadar sürmüştür. Araplar, Mondros Mütarekesi öncesi Hatay'da bir Arap Hükümeti kurmak için girişimde bulundular. Fakat Belen'den giden 41. Tümen bunu engelledi. Fransızlar, İngilizlerle 16 Mayıs 1916'da yaptıkları gizli Sykes-Picot Anlaşması doğrultusunda 12 Kasım 1918'de İskenderun'a, 7 Aralık'ta Antakya'ya asker çıkardı. 400 Ermeni'den oluşan bir Fransız taburu Dörtyol'u işgal etti. Burada soygun, işkence ve intikam gayesiyle adam öldürme olayları arttı. Zulümden dağlara sığınan Türkler kurdukları çetelerle direnişe geçti. Karakese Köyüne saldırı düzenleyen ve Ermenilerden oluşan bir Fransız müfrezesi köy girişinde yaşanan çatışmada 15 kayıp vererek geri çekildi. Bu olay Türk Milli Mücadelesi'nin başlangıcı kabul edilir.¹⁸

Nisan 1920'de Reyhanlılı vatansever Tayfur (Sökmen)'in Ankara'ya çektiği telgrafta, Antakya ve İskenderun çevresinin Misak-ı Milli'ye dahil olup olmadığını sordu. Gazi Paşa buna olumlu cevap verdi ve Maraş'taki kolordu ile temas kurulmasını istedi. Böylece bölgedeki çeteler Kuvâ-yı Milliye hareketine katıldılar.¹⁹ Tayfur Sökmen bunun üzerine Maraş'a giderek 2. Kolordu Kumandanı Selahattin Adil Bey ile görüştü ve kendisinden yakında takviye amaçlı bir kaç subay ve Fransızlarla savaş başladıktan sonra kuvvet ve mühimmat sağlama güvencesini aldı.²⁰

25 Nisan 1920 tarihinde San Remo'da Hatay toprakları, Milletler Cemiyeti Yasası'nın 22. maddesi kapsamında İngiliz mandası olarak kabul edilmiş, çıkar paylaşımları sonucunda İngilizler tarafından Fransızlara devredilmişti.²¹ Onlar da bölgede "*İskenderun Sancağı*" adında bir yönetim kurup Beyrut'taki Yüksek Komiserliğe bağladı. Osmanlı kanunları yürürlükte kalmıştı. Çoğunluğu Türk olan Bayır ve Bucak bölgesi ise Sancaktan ayrılıp Lazkiye'ye bağlandı. Sancaktaki işler, Komiserliği temsil eden bir delege tarafından yürütülüyordu.²² Yüksek Komiser, öyle bir yetkiye sahipti ki Suriye Meclisi'nin ve Cumhurbaşkanının kararları bile onun

¹⁷ Süleyman Hatipoğlu, "Atatürk'te Kuva-yı Milliye ve Misak-ı Milli Fikrinin Şekillenmesi", **Misak-ı Millinin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli**, (Ed. N. Birgül Gündüz), Başak Matbaacılık, Ankara, 2002, s.50-51.

¹⁸ Mehmet Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s.3.

¹⁹ Tekin, Hatay Devleti..., s.5.

²⁰ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2003, s.210.

²¹ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999, s.127.

²² Mehmet Tekin, **Hatay Basınında Atatürk**, Kültür Ofset Basımevi, Antakya, 1994, s.7.

iznine bağılıydı. Suriye'de yakın zamana kadar istenmeyen Osmanlıların yerini artık Fransızlar almıştı.²³

Zamanla İskenderun Sancağı, Suriye hükümetinin nüfuzu altına girmeye başlamıştı. Ayrıca Sancak'ın Suriye'ye ait olduğunu savunan bir hareket başlatıldı. Sonuçta halk ikiye ayrıldı. Türkler, bir kısım Aleviler ile Ermeniler Sancak'ın müstakil olmasını isterken, Sünni Araplar, Arapça konuşan Hıristiyanlar, milliyetçi Ermeniler ve bir kısım Aleviler Şam idaresini istemeye başladılar.²⁴ Ermeniler Arapça bilmedikleri için, Aleviler ise Arap taassubundan bunaldıkları için Türklere destek vermekteydiler. Şam taraftarları Suriye'ye bağlanarak İslam'ı koruyacaklarını, müstakil olurlarsa doğrudan Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliğine bağlanılacağından bu durumun Hıristiyanlara mahkum olmak anlamına geldiği şeklinde propaganda yaptılar. Müstakil idareyi savunanlar ise Şam'ın nüfuzundan kurtulmakla Türkçenin resmi bir dil olacağını, memurluklara yerlilerin alınacağı görüşünü savundular. Türkler çoğunlukla bu fikri desteklediler.²⁵ Fransızlara karşı mücadelede önemli rol oynayan Hatay Türklerinden Nuri Aydın Konuralp, bölgede o dönem siyasi ve sosyal yapıyı şöyle tarif ediyordu:

"Mondros Mütarekesi'nden sonra Antakya'da eşraf adı verilen aileler arasında anlaşmazlıklar giderek arttı. Bu aileler iki gruba ayrılır. İlki askerlerin meydana getirdiği emniyet kuvvetleridir. Diğeri ise merkezi otoritenin iskan ettirdiği şeyh ve hocaların oluşturduğu zümredir. Askeri eşraf İttihat ve Terakki Partisi'nde diğeri grup eşraf ise Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti'nde yerlerini aldılar. İkinci grup savaş boyunca Arap milliyetçileri ile sürekli işbirliği halinde oldular ve cahil halkı Türkiye aleyhine kışkırttılar."²⁶

8 Ağustos 1921'de Fransız Yüksek Komiserliği tarafından İskenderun ve çevresinde özerk bir idare kuruldu. Sancak'ta idarenin başında mutasarrıf bulunacak ve Halep Devlet Başkanı'nın yetkilerine sahip olacaktı. Türkçe resmi dil kabul edildi. Sancak'ın kendine ait bütçesi oldu.²⁷

Antakya ve İskenderun bölgeleri, Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına ve bölge Türklerinin düşmana karşı kahramanca mücadele etmelerine rağmen savaş şartları gereği Fransa ile olan cepheyi kapatmak için 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesiyle Fransa'ya bırakıldı. Halkın çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu

²³ Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, Hatay Kültür Turizm ve Sanat Vakfı ve Antakya Gazeteciler Cemiyeti Ortak Yayını, Antakya, 1993, s. 164-165.

²⁴ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.41.

²⁵ Melek, s.42.

²⁶ Haktan Birsnel ve Olcay Özkaya Duman, "Entellektüel Bir Kadro Hareketi Olarak Hatay Halkevi Dergisi", **Turkish Studies Dergisi**, S. 8/2, Kış 2013, s.49.

²⁷ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, s.17.

ve "*İskenderun Sancağı*" adını alan bu bölgede, Türklere özel haklar tanınması kabul edildi. Antlaşmanın 7. maddesine göre: "*İskenderun mıntıkası için bir usul-ü idare-i mahsusa tesis olunacaktır. Mıntika-i mezkürenin Türk ırkından olan seknesi harslarının inkişafı için her türlü teşkilattan müstefit olacaklardır. Türk lisanı orada mahiyeti resmîyeye haiz olacaktır.*"²⁸ 9. Madde ile Osmanlı Devleti'nin kurucusu Sultan Osman'ın büyükbabası Süleyman Şah'ın Caber Kalesi'nde bulunan ve "*Türk Mezarı*" denilen kabrin, çevresi ile birlikte Türk toprağı olarak kalması; Türkiye'nin koruyuculuğunu üstlenerek, Türk bayrağı çekilmesi kabul edilmişti.

Ankara Antlaşması'na ekli 2. belgede Türk tarafının İskenderun ve Antakya bölgelerinde yerleşmiş halkına, Türk bayrağını içeren özel bir bayrak seçme hakkının verilmesi konusunda Fransız temsilci, hükümeti nezdinde girişimde bulunacağına söz verdi. 3. belgede ise; antlaşmanın 7.Maddesi'ne göre, özel yönetim uygulanacak İskenderun ve Antakya bölgelerinin, Türk soyundan memurlarca yönetileceği ve Türk kültürünün gelişeceği konusunda tüm kolaylıklardan yararlanacak okulların açılacağı kabul edildi. Bu durum gelecekte Hatay'ın geri alınması için yapılan diplomatik mücadelelerde Türkiye'nin elinde önemli bir dayanak olacaktır.²⁹

İskenderun bölgesinin Fransa'ya bırakılmasına mecliste tepkiler vardı. İtilafnamenin onaylanmaması ihtimali üzerine 16 Ekim 1921'de meclis gizli oturumunda Mustafa Kemal, sınır tespiti için yürütülen müzakerelerde mevcut güçleriyle Antakya ve İskenderun bölgesinin alınamayacağını, fakat ileride güçlerini artırarak yarım kalan işi tamamlayacaklarını ifade etmiştir.³⁰ Aynı zamanda Ankara'da bulunan Fransız temsilci Franklin Bouillon'a İskenderun ve Antakya'nın er ya da geç bir gün geri alacağını söylemiştir.³¹ Konuyla ilgili şu anekdot ilgi çekicidir. 26 Kasım 1930'da Atatürk Samsun'da bir lise ziyaretinde girdiği sınıfta öğrencinin birinden Türkiye haritasını çizmesini istedi. O haritayı inceledi ve çocuğa dönerek haritada kırk asırlık bir Türk yurdunun olmadığını bildirdi. Kendisi Hatay'ı anavatana kattı. Çocuğa

²⁸ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Tıpkı Yayınevi, Ankara, 1997, s.132-133.

²⁹ Yusuf Sarımay, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", **Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay**, (Ed. Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 23; S. Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatana Katılması", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.19, 2002, s.332.

³⁰ Hatipoğlu, "Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri", **Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay**, (Ed. Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s.42.

³¹ Mehmet Tekin, **Atatürk'ün Vazgeçilmez Davası Hatay**, 2.Baskı, Color Ofset Matbaacılık, Antakya, 2011, s.5.

doğru mu diye sorduğunda " Paşam, hudutlarımız çizdiğiniz yerden geçer" cevabını aldı.³²

Fransa antlaşmadan kısa bir süre önce bütün Suriye'yi işgal edip ülkede manda idaresine geçti. Kurduğu İskenderun Sancağı'nı 1922 yılında federasyon içinde oluşturduğu Halep Devletine bağladı. İki yıl sonra ise Sancak'ı Halep'ten alıp doğrudan Şam'a bağladı. Böylece Suriye'nin bölgedeki otoritesi arttı.

Türk çoğunluğunu azaltmak amacıyla Sancak'ın güney sınırı, uzatılarak Türklerin Arap nüfusu içinde eritilmesi hedeflendi. Ayrıca bölgede Fransız kültürel yapısının yerleşmesi için başta ortaokul ve liselerde Fransızca diliyle eğitimi arttırma, misyonerlik faaliyetlerini yaygınlaştırma ve çok sayıda Fransız müfettişi bölgede görevlendirme gibi önemli faaliyetler yürüttü.

1921 Ankara Antlaşması'nda bulunduğu taahhütlere rağmen Fransa'nın, Kuzey Suriye Bölgesine yoğun bir şekilde Kürtleri ve Ermenileri yerleştirdikleri Amerikan belgelerinde yer aldı.³³ Sosyal ve demografik yapıdaki bu değişiklikler dengeleri değiştirmeye başladı ve Fransız yetkililer Sancak'ta gerilimi arttırıp çatışmaları kışkırtarak kendi konumunu güçlendirmeye çalıştı. Bütün bunlara Hatay Türkleri direniş örgütleri kurup Türkiye ile ilişkilerini arttırmaya başlayarak karşılık verdi.³⁴

Hatay'ın Türkiye'den Ankara İtilafnamesi ile ayrı düşmesi sonucu, büyük hayal kırıklığı yaşayan Hataylıların duygularını iyi bilen Atatürk, 2 Kasım 1921'de mecliste görüştüğü Tayfur Sökmen'e;

"Memleketimizin içinde didiştığı davaları biliyorsunuz. Dünya bizimle muhasama halinde... Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin Limanı'nı bize iade edecekler. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de, şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız," dedi.³⁵

Bu görüşmeden sonra Atatürk Tayfur Sökmen'in Antalya'dan milletvekili olmasını sağladı. Pek çok kişi Atatürk'e neden Antep veya Adana değil de Antalya

³² Adil Dağıstan, "Hatay'ın Türkiye'ye Katılması", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.688.

³³ Hasan Köni, "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış", **Atatürk Yolu Dergisi**, C 1, S 4, 1989, ss.535-536.

³⁴ Mehmet Mursaloğlu, **Sancak, Devlet, Millet, Hatay**, Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.13; Birsal ve Duman, s.49; Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 12, S. 34 ve 35, Ankara,1996, s. 7.

³⁵ Mehmet Mursaloğlu, "İskenderun'un Stratejik Önemi ve Misak-ı Milli", **Misak-ı Millinin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli**, (Ed. N. Birgül Gündüz), Başak Matbaacılık, Ankara, 2002, s.80; Dayı, s.332.

diye sorduğunda kendisi daha sonra "l"yi "k" yapacaklarını, böylece Antalya'nın Antakya olacağını söyledi.³⁶

Antakya ve İskenderun'un anavatandan kopartılmasına halk razı olmadı. Kurtuluş için cemiyetler kurdu. Kendilerine lider olarak sadece Atatürk'ü gören Hataylılar, onu 15 Mart 1923 günü yaptığı Adana ziyaretinde karşıladılar ve kendilerini de kurtarmalarını istediler. Bunlar Hatay'da Fransızların haklarında ölüm kararı çıkarttığı ve Hatay'ın bağımsızlığı için çalışmış kimselerdi.³⁷ Adana'da "Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti" adında örgütlenmişlerdi. Ayrıca Türkiye ile birleşmeyi hedefleyen Altınözü adlı bir gazete ve kısa sürede kapanan Antakya Halk Fırkası'nı kurmuşlardı. Atatürk'ün ziyareti için bir komite bir de mizansen hazırladılar. Mizansende başrol Şenköylü Ayşe Fıtnat'a aitti. Atatürk halkın içinde yürürken karşısına siyaha bürünmüş bir grup kadın, önlerinde iki levha taşıyan dört kız çıktı. Levhalarda Antakya ve İskenderun'un kurtarılması isteniyordu. Birden bu dört kızın önüne Ayşe Fıtnat geldi. Büyük bir coşku ile şu nutku okudu:

*"Selam sana ey Şark'ın hale-i ikbali büyük halaskarımız
Hürmet sana ey İslamiyet'i kurtaran büyük Gazimiz
Ey zulümleri yıkan, mazlumları sevindiren Türk kahramanı
Ey ağlayan masum gözlerin, sızlayan Türk kalplerinin dermanı
Kudumunla bugün Adana'da yeni bir hayat tecelli ediyor.
Parlak ümid-i istikbal doğuyor.
Fakat ve esafaki
Adana'nın güzel bir parçası olan zavallı Antakya ve İskenderun'da
Mini mini Türk yavruları boğazlanıyor
Ey ulu Gazi Bizi Kurtar!
Ey ulu Gazi Bizi Kurtar!
Ey ulu Gazi Bizi Kurtar!
İşte biz Antakyalı ve İskenderunlular
Sevinerek ayağının altında ölmek istiyoruz.
Eminiz ki ruhumuz sizi Antakya muhitine götürecektir.
Afitab-ı Kemal orada bütün kuvvetiyle tecelli edecektir.
Yaşasın şanlı ordumuz!
Yaşasın büyük Türk milleti!"*

Atatürk işte o gün Hatay'ı şahsi davası kabul etmiş ve etkilenmiş bir şekilde cevap olarak "40 asırlık Türk Yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günün gelecek, siz de kurtulacaksınız." diyerek gelecek planlarından birinin mesajını vermişti.³⁸

Ertesi gün Atatürk, esnaf cemiyeti tarafından Türk Ocağı'nda düzenlenen toplantıda bölgeyle ilgili yaptığı konuşmada:

³⁶ Ercan Karakoç, "Atatürk'ün Hatay Davası", **Bilig**, S. 50, Yaz/2009, s.101.

³⁷ Mursaloğlu, İskenderun'un Stratejik..., s.81.

³⁸ Tekin, Afyon Basını..., s.9; Zafer Sarı, **Hatay Kurtuluş Savaşında Şenköy**, Temizyürek Ofset, Antakya, 2002, ss. 34-37.

"Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü, o halde Türk'tür ve sonsuza dek Türk olarak yaşayacaktır. Gerçi bu güzel memleket eski asırlardan beri çok kere yabancı istilalarına uğramıştı. Başlangıçta Türk ve Turani olan bu ülkeleri İraniler zapt etmişlerdi. Sonra bu İranileri mağlup eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memleketler paylaştırıldığı zaman Adana kıtası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş sonra Romalılar istila etmiş sonra Doğu Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları kovmuşlar. En sonunda Asya'nın göbeğinden tamamen kaynakayan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi geçmiş ve asli hayatına iade etmişlerdi. Memleket en sonunda yine gerçek sahiplerinin elinde karar kıldı. Ermeniler ve diğerlerinin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir." şeklinde açıklama yapmıştır.³⁹

Atatürk 16 Şubat 1931'de Adana'ya yeniden geldiğinde bu sözünü hatırlayarak yanındaki Vasıf Çınar'a " O sözde mübalağa değil noksan vardı, değil mi?" diye sorduğunda aldığı cevap "Son araştırmalara göre Hatay bölgesi çok daha eski devirlerde Asya'dan gelen Türkler tarafından iskan edilmiştir", olmuştur.⁴⁰ Gerçekçi bir devlet adamı olan Atatürk, Sancak Türklerine 1921 Ankara Antlaşması ile özerklik sağladıktan sonra 1936 yılına kadar süren bekleme döneminde, bölge Türklerinin teşkilatlanma konusunda eğitilmesini sağladı.⁴¹

Lozan'ın ardından Fransa, mandası altındaki bölgeyi önce Suriye ve Lübnan olmak üzere ikiye, Suriye'yi ise Şam, Halep, Dürzi ve Alevi Lazkiye Devletleri olmak üzere dörde böldü ve Özerk İskenderun Sancağı'nı kurup Halep'e bağladı. Bunlardan ilk ikisine Suriyeli, öbürlerine Fransız valiler atandı. Fransa bu parçalamayı yaparken bölgede yaşayan toplumların beklentilerini değil kendi hedef ve çıkarlarını ön planda tutmuştur. Onlar her zaman Arap milliyetçiliğini engellemek için yerel otonomi isteklerine destek verdiler. Böylece küçük parçalara ayrılmış siyasi birimler arasında her türlü oyunu oynamayı hedeflediler.⁴²

Sancak'ın en az beş dile sahip, kutsal günlerin Cuma, Cumartesi ve Pazar olduğu, 16 farklı din ve mezhebin var olduğu bir bölge olması Fransızların hedeflerini kolaylaştırıcı bir özellik sunmaktaydı.⁴³ Bu grupların Fransız işgaline karşı biraraya gelmeleri çeşitli sebeplerden dolayı çok zordu.

1. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsız olmayı hayal eden ve manda bahanesiyle hayal kırıklığına uğrayan, diğer taraftan artan Fransız baskısıyla bunalan

³⁹ Duman, s.151.

⁴⁰ Dayı, s.333.

⁴¹ İlhan Çeliker, "Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", **Tarih Okulu Dergisi**, S. 34, Haziran 2018, s.659.

⁴² Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", **Bilgi**, S. 48, Ankara, Kış 2009, s.142.

⁴³ Levent Duman, **Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.120.

Arap milliyetçileri, 1925'te isyan çıkardılar. Bunun üzerine Halep ve Şam Devletleri birleştirildi ve Sancak doğrudan Şam'a bağlandı. Bu karara tepki gösteren Sancak'taki Türkler, Aleviler ve Arapça bilmeyen Ermeniler bağımsızlık cephesini kurdular. Liderliğini Türklerin yaptığı bu kesimin sesine Şeyh Sait İsyanı ve Musul Meselesi nedeniyle zor günler geçiren Ankara kayıtsız olmak zorunda kaldı.⁴⁴ 1926'da Sancak'ı doğrudan Beyrut'ta bulunan Yüksek Komiserliğe bağlayan, Suriye ile eşit haklara sahip, merkezi İskenderun olan ve başkanlığına Pierre Durieux'un (Doryo) getirildiği, Suriye'den ayrı bir hükümet kuruldu. Fransa'nın buradaki amacı, Arap milliyetçilerini Sancak'ı Suriye'den ayırarak cezalandırmak ve Türkiye'ye Sancak Türkleri üzerinden Ankara Antlaşmasının ötesinde bir jest yapmaktı. Fakat İskenderun veya Kuzey Suriye adı verilen bu yeni hükümet için Şam yönetiminin istek ve baskıları sonucunda bağımsızlık kararı geri alındı ve bölge eskiden olduğu gibi özerk yapıya döndürüldü. Bu deneme bölgenin ilk bağımsızlık hareketiydi.⁴⁵

1921 Ankara Antlaşması'na göre bir ay içinde Türkiye-Suriye sınırını çizmek üzere kurulması gereken komisyon ancak dört yıl sonra kurulabildi ve 18 Şubat 1926'da "*Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması*" parafe edildi. Fransa bu antlaşmayı imzalamak için Türkiye ile İngiltere arasında yaşanan Musul Meselesi'nin halledilmesini bekledi. Nihayet bu mesele çözüldükten sonra 30 Mayıs 1926 tarihinde, Fransa ile gerçekleşen görüşmeler sonunda Türkiye ile Suriye arasında *Dostluk ve İyi Komşuluk Mukavelesi* imzalandı.⁴⁶ Antlaşmada yer alan bir hükümde Ankara İtilafnamesinin İskenderun bölgesi için sağladığı özel idare rejiminin daima göz önünde bulundurulacağı belirtilmiştir.⁴⁷ Aynı zamanda Türkiye-Suriye sınırı işaret edilmişse de kesin sınır işaretleri dört yıl sonra, 3 Mayıs 1930'da imzalanan "*Son Protokol*" ile tespit edilecektir.⁴⁸

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nı Lozan Barış Antlaşması'yla kapattıktan sonra, içe dönerek yeni ve çağdaş devlet kurma çalışmalarına başlarken, aynı zamanda dış politikada Lozan'da halledilemeyen sorunların çözümüyle uğraştı. Bunları hallettikçe Avrupa ülkeleri ile ilişkileri normalleşmeye başladı. Bu durum beraberinde Türkiye'ye

⁴⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, s.281; İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri", **Belleken**, C.15, S.193, 2000, s.80.

⁴⁵ Tekin, Hatay Devleti..., s.7; Melek, s.46.

⁴⁶ Mahmut Bolat, "Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1, Kırşehir, 2006, s. 61.

⁴⁷ TC Dışişleri Bakanlığı, **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)**, TC Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s.158.

⁴⁸ Soysal, Hatay Sorunu..., s.81.

1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne(MC) girerek daha aktif bir dış politika izleme imkanı verdi.

Diğer taraftan özellikle 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisiyle 1930'lu yıllarda uluslararası siyasette tehlikeli bir gerginlik baş göstermiş, Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan düzeni korumaya çalışan anti-revizyonist devletler ile özellikle 1933 yılında Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinin ardından bu düzeni değiştirmek isteyen revizyonist devletler arasında oluşan gerginlik hızlanarak artmıştır.⁴⁹ Türkiye ise Misak-ı Milli'de belirtilen, fakat alamadığı yerler bulunmasına rağmen beklentilerin aksine revizyonist devletlere değil, barış ve güvenliğin taraftarı olarak anti-revizyonist devletlere yakın bir tutum içine girmiştir. İzlediği statükocu politika Türkiye'ye hem Boğazlar hem de Hatay meselelerinde avantaj sağlayacaktır.

Türkiye'nin 1936 yılına kadar Hatay ile siyasi olarak ilgilenmemesinin başlıca nedenleri, içerde ve dışarıda hayati öneme sahip sorunlarla uğraşmak zorunda kalmasıdır. O kadar ki Suriye ve Lübnan'a gönderilen başkonsoloslara görev alanları olmalarına rağmen Sancak'a gitmemeleri konusunda emir verildi.⁵⁰ Bütün bunlara rağmen Hatay'ın kurtuluşu konusunda Atatürk'te en ufak bir şüphe bile yoktu. Kendisi belli zamanlarda yaptığı çıkışlarla meseleye olan bakışını sergiledi. Lozan'dan sonra Türkiye'de yaşamak isteyen Sancak Türklerine güçlükler çıkartılarak bölgenin terk edilmemesi konusunda çalışmalar yapıldı. Ayrıca 1933'ten itibaren Türkiye, 175 Hatay'lı çocuğu burslu olarak okuttu ve tekrar bölgeye gönderdi. Hataylıların İstanbul, Adana ve Sancak'ta teşkilatlanmaları sağlanıp 1935 seçimlerinde Atatürk'ün direktifi ile Tayfur Sökmen, Antalya bağımsız milletvekili seçilerek Hatay için gerekli hazırlıklar yapıldı.⁵¹

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, güney illerine yaptığı bir seyahatte Dörtyol'da ikamet eden Tayfur Sökmen ile tanışma fırsatı buldu ve ondan manda idaresinin Sancak'ta Türklere yaptığı zulümler hakkında ayrıntılı bilgi aldı. Kendisi Ankara'ya döndüğünde Atatürk'e duyduklarını anlattı. Atatürk büyük dikkatle sekreterini dinledikten sonra hükümete bu işle meşgul olması talimatını verdi. Bunun ardından İstanbul, Dörtyol ve başka yerlerde Erginlik Cemiyetleri kuruldu. Bu cemiyetler Ankara'da bulunan Hatay Egemenlik Cemiyeti'ne bağlı olacaktı. Hatay

⁴⁹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C. 1-2: 1914-1995, 14. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002, s.349.

⁵⁰ Sarıay, Atatürk Dnemi..., s.29.

⁵¹ Sarıay, Atatürk Dönemi..., s.30-31; Sarıay, Atatürk ve Hatay..., s.9.

davası yerelde teşkilatlanmayı sağlayacak olan cemiyetlerin hem genel temsilciliğini hem de Dört Yol Şubesi'nin idaresini Tayfur Sökmen üstlendi. Atatürk'ün seçtiği Hatay Bayrağı, cemiyetin yerleştiği tüm binalara asıldı.⁵²

Hatay Türkleri anavatanından ayrı kalmasına rağmen bölgede çıkan gazetelerin sayesinde Türkiye'yi yakından takip ediyordu. Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek'in yanında İnyet Mursaloğlu (Tayfur Sökmen'in ağabeyi), Abdurrahman Mursaloğlu (Tayfur Sökmen'in kuzeni), Rasim Yurtman, Cemil Yurtman, Ahmet Türkmen, Gani Türkmen, Yüzbaşı Asım, Mehmet Tecirli, Samih Azmi (Ezer), Nuri Aydın (Konuralp), İzzettin Çavuş (Nuri Aydın'ın kardeşi), Nuri Genç, Niyazi Ramazanoğlu, Kemal Akyüz, Hüsnü Halef gibi vatansever Türkler, Sancak Türkleri'nde milli şuurun canlı tutulması için her türlü fedakarlığı yaptılar.⁵³

Özellikle 1926 yılında Türk-Fransız ilişkilerini yumuşatan Dostluk Antlaşması'nın ardından Sancak Türkleri'nin durumu düzelmeye başladı. Gün geçtikçe esnaflar dükkanlarına Atatürk, İsmet ve Fevzi Paşaların resimlerini asmaya, kahvehaneler İzmir ve Sakarya marşlarını çalmaya başlamışlardı.

Türkiye'de 1928 yılında kullanılmaya başlanan yeni Türk alfabesini öğrenmek için Hatay Türkleri aynı yıl harekete geçtiler. Bu durum Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Türkiye'de gerçekleşen şapka inkılabının ardından buna muhalefet edenler, Hıristiyan başlığı şeklinde propagandaya başladılar ve Hatay'da da bu minvalde Türklerin gelmesi halinde herkese zorla şapka taktıracaklar şeklinde propaganda yaptıkları zaman yaşlı bir Türk'ün "*Oğul oğul! Onlar buraya gelsin de başıma işkembe bile geçirir, öyle gezerim*" şeklinde verdiği yanıt, Sancak Türkleri'nde anavatanına yönelik beklentinin büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir.⁵⁴

Yeni Mecmua adında Antakya'da bir gazete çıkartıldı ve zamanla Suriye aleyhine yazılar yayımlandı. Adana ve Halep'te Türkiye ile temasa geçildi. Halk Fırkası açıldı ve İskenderun, Kırıkhan, Reyhanlı'da teşkilatlar kuruldu. Halkın her kesiminden insanlarla temasa geçildi. 1928 yılında Şam Meclisi'nde Antakya Mebusu Ahmet Mürseloğlu, konuşmasını Türkçe yaparak Sancak'ın bağımsızlığını istedi. Fransızlar buna izin vererek Sancak'taki artan heyecanı Suriye'ye bir tehlike olarak sunmak ve dünyaya Suriye'de milli birliğin bulunmadığı mesajını vermek istiyordu.⁵⁵

⁵² Hamdi Selçuk, **Hatay'ın O Günleri**, 2. Baskı, M. Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1972, s.77.

⁵³ Mesut, Çapa, "Hatay Mücadelesine Katılanların Anıları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 62, Bahar 2018, s. 37.

⁵⁴ Dağıstan, Hatay'ın Türkiye'ye ..., s.687.

⁵⁵ Melek, s.48.

1930'da İngiltere'nin Irak'a bağımsızlık vermesinin ardından Suriye'de artan Arap milliyetçiliği Sancak'ı da etkilemeye başladı. Fransa aynı yıl Suriye Anayasası'na Sancak'la ilgili özel hükümler koyarak hem Türkleri sakinleştirmeye çalışmış hem de Suriye Arapları'na gözdağı vermeyi hedeflemiştir.⁵⁶ 1935 yılında Hatay'ın milli mücadelesinin önemli isimlerinden olan Dr. Abdurrahman Melek, Paris'te çıkan *Intrasigeant* adlı gazeteyle yaptığı açıklamada Sancak Türkleri olarak asırlarca idare ettikleri bir topluma tabi olmalarının mümkün olmadığını, Türkiye'ye katılmak istediklerini, bu durum gerçekleşmiyorsa Fransa kontrolünde özerk bir idareye sahip olmak istediklerini açıkladı. Melek bu açıklamasından dolayı bir süre sonra çıkan broşürlerde Fransa mandasını istediği için davaya ihanet etmekle suçlandı.⁵⁷

Suriye'de manda yönetimine karşı sık sık gösterilen tepkiler, Almanya'da Hitler'in 1933'de iktidara gelmesi, Almanların Ren Bölgesi'ne girmeleri, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, içeride ise sol kesimin Halk Cephesi ittifakı ile iktidara gelmesi gibi etkenler Fransa'nın Suriye'ye yönelik politikalarında ciddi değişikliklerin yaşanmasına vesile oldu.⁵⁸

Öte yandan Fransa, 1921 yılında Suriye'de kurmaya başladığı manda idaresinden 15 yıl boyunca arzuladığı ekonomik faydaları elde edemedi. Pamuk, tütün, ipek ve zeytin gibi hammaddeleri 1920'li yılların çatışmalı ortamında ülkesine taşıyamadı. Mandater devlet olarak Suriye ve Lübnan'da yapılan masraflar karşısında elde edilen çıkarların yetersizliği, 1930'lu yılların başından itibaren hem Fransız Meclisi'nde hem de kamuoyunda tartışılmaya başlandı.

Aslında Fransa, kolonilerinden uzun yıllar yüksek çıkarlar elde etmekteydi. Ama bunu kurduğu manda idarelerinden sağlayamamıştı. Manda sürecini noktalamak isterken bölgede çıkarlarını garanti edecek antlaşmalar yapmaktan da geri durmamaktaydı. Sık sık değişen koalisyon hükümetleri, Alman tehlikesinin gün geçtikçe artması, Fransa'nın emperyal gücüne zarar vermeye başlamıştı. Mevcut durumda hem milliyetçi Arapları hem de Türkiye'yi elde tutmaya çalışıyordu. Fakat Türkiye ileride meseleyi MC'ye götürünce Fransa, ikisinden birini tercih etme güçlüğüyle karşı karşıya kaldı.⁵⁹

⁵⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, s.282.

⁵⁷ Tekin, Hatay Tarihi, s.164.

⁵⁸ Ömer Erden, **Fransa-Suriye Kısacasında Hatay (1937-1939)**, Serüven Yayıncılık, Ordu, 2015, s. 12.

⁵⁹ Yaşar Demir, **Fransa'nın Yakınoğu Politikaları Suriye ve Hatay**, Elma Basım, İstanbul, 2013, s. 168.

25 Haziran 1932 tarihinde TBMM'de İskenderun Sancağı meselesi gündeme geldi. İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bozkurt, Ankara Antlaşmasıyla Türklere verilen hakların durumu hakkında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti Aras'a sorduğu soruya tatmin edici cevap alamayınca kürsüye gelerek Fransa'nın bölgede antlaşmaya aykırı tutum içinde bulunduğunu, Ermenileri ve diğer Türk muhaliflerini sürekli olarak kışkırttığını ifade etti ve sözlerini şöyle sonlandırdı:

*"Fransa Alsasloreni elli sene unutamadı. Ben milliyetçi bir Türk mebusu sıfatı ile o parçayı ölünceye kadar unutamam. (Bravo sesleri, alkışlar) Yalnız bu kadar da değil; oradaki 400.000 Türk'ü⁶⁰ bizden sonra gelecek Türk nesilleri de unutamayacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar) Nasıl ki Fransa Alsasloreni elli sene unutamayacak kabiliyette bir millet ise buna inansın ki Türk milleti de kendi öz parçasını, kendi öz kalbinin bir parçasını elli bin sene unutmayacaktır."*⁶¹

1934 yılında Gaziantep Valisi Akif Eyidoğan, Antakya'yı ziyaret etti. Karşılama muhteşemdi. Halk sevinçten valinin arabasını havaya kaldırdı. Fransız idareciler bundan rahatsızlık duymaya başlayınca Vali, diplomatik nezaket gereği ertesi gün ziyaretini yarıda kesti. Roma döneminden kalan kaleyi ziyareti bahane ederek Antakya'dan ayrıldı. Halk onu kale ziyaretinde bile takip etti. Fransızlar, zabıtarlar kimseyi kaleye sokmuyordu. Gözleri görmeyen yaşlı bir Türk, bir çocuğun elini tutarak kalabalığı yarmak isteyince polis birisi: "*Koşmayın ihtiyar herif! Sen ne görürsün? Niye sokuluyorsun?*" dedi. Yaşlı Türk ise: "*Evet göremem ama Paşa'mın, Ata'nın kokusunu da mı alamam!*" diyerek herkesi hüzne boğdu.⁶²

Bu ziyaretin ardından Hatay'da halk, Türkiye yanlısı ve Nusayrilerin örgütlendiği milliyetçi Araplardan oluşan Vatani Partisi etrafındaki Türkiye aleyhtarı olmak üzere iki karşıt pozisyon almaya başladılar. Diğer taraftan Suriye Başbakanı, bu ziyarete misilleme yaparak Antakya'ya bir gezi düzenledi ve orada gerilimi artırıcı konuşmalar yaptı. Bu ve benzeri açıklamalara Ankara'da tepkilerin yükselmesi üzerine Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri Kont de Martel, Ankara'ya giderek yaptığı

⁶⁰ Hatay'ın nüfusu ve Hatay Türklerinin sayısı hakkında net bir bilgi yoktur. Mahmut Esat Bozkurt Meclis Genel Kurulu'ndaki konuşmasında Türkler için 400 bin sayısını kullanırken Tevfik Rüşti Aras'ın basına verdiği bir röportaj esnasında toplam nüfusun 280 bin olduğunu dile getirmiştir. 3 Ekim 1936 tarihli Anadolu Gazetesi'nde Türkler 320 bin olarak ifade edilmiştir. Arap milliyetçilerden oluşan Vataniler Hatay'daki Arap nüfusunun 150 bin, Türk nüfusunun 60 bin olduğunu iddia etmiştir. Falih Rıfki Atay 1 Ekim 1936 tarihli Halkın Sesi Gazetesi'nde yayımlanan Ulus Gazetesi'ndeki makalesinde Hatay Türklerinin 300 bin olduğunu savunmuştur. 1938 tarihli Fransız istatistik bilgilerine göre Hatay'ın toplam nüfusu 220 bin'dir. (Bknz. Tablo 1: Hatay Nüfusunun Etnik Gruplara Göre Yüzdelik Dağılımı, s.150).

⁶¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, "Devre 4, Birleşim 70, İçtima 1, 25.06.1932 Cumartesi, C.9", s. 299-300.

⁶² Melek, s.20.

görüşmelerde özerkliğin korunması ve sürdürülmesi konusunda bir kez daha güvence verdi.

Fransa'nın Suriye'deki yönetim anlayışı ile kandırıldıklarını hisseden Arap milliyetçileri arasında Alman nüfuzunun artmasından çekinen Fransa, bölgede etkinliğini sürdürmek için manda idaresine son vereceğini ve Suriye'ye bağımsızlık yolunu açacağını duyurdu.⁶³

Hatay Türkleri'nin ileri gelenlerinden olan Doktor Abdurrahman Melek, anılarında Samih Azmi, İnyet Mursaloğlu, Tayfur Sökmen ve kendisinin Fransa basınında yayınlanan bir demecinin ardından Ankara'da önce İçişleri Bakanı Şükrü Kaya sonra Başbakan İsmet İnönü ile görüşme fırsatı yakaladığını anlatır. Sancak Türklerinin ve Suriye'nin durumlarını en ince ayrıntısına kadar dinlerken Gaziantep Valisi için gözleri görmeyen yaşlı Türk'ün dediklerini duyunca İsmet Paşa'nın yaşaran gözlerini silerek kendilerine "*Sizi elbette kurtaracağız. Ya bugün ya yarın*" dediğini, ayrıca:

"Memlekete dönün, orada çalışın. Davanın ağırlığı sizin omuzlarınızdadır. Biz size yardım edeceğiz. Şahıslarınızı Fransızlara tanıtınız. Sizler, yahut teşekkülünüz, Türk cemaati namına onlara muhatap olunuz. Bize, buradaki bir arkadaşınız vasıtasıyla her şeyi yazıp bildiriniz. Şimdi Atatürk'e gideceğim. Sizden duyduklarımı söyleyeceğim. Kendileri ile konuştuktan sonra bir karar veririz. Yalnız istical etmeyelim. Önümüzde henüz Boğazlar meselesi var. Siz yürüdüğünüz yolda devam edin. Her şeyi icabına göre idare edin. Bizden işaret bekleyin."

diye konuştuğunu anlatır. Daha sonra grup dönemin Genelkurmay Başkanı olan Mareşal Fevzi Çakmak'ı ziyaret ettiklerinde Paşa, kendilerine:

"İş bize kalırsa kolayca halledebiliriz. Hükümetle görüşülmeli. Umumi siyasette ufukta kara bulutlar dolaşıyorsa da şimdilik bir harp çıkacağını zannetmiyorum, fakat hakların istenileceği zamandır" der.⁶⁴

Bu süreçlerin ardından Atatürk, ilgili kurum ve kuruluşlarla yaptığı değerlendirmelerin ışığında Sancak meselesine yönelmeye karar verdi ve iki aşamalı bir yol haritası belirledi. Buna göre ilk aşamada Hatay'ın Suriye'den ayrılması sağlanacak, ikinci aşamada ise Türkiye'ye ilhakı gerçekleştirilecektir.

İşte bundan sonraki 1936-1939 dönemi, İzmir basınından Anadolu, Halkın Sesi ve Yeni Asır gazetelerinden takip edilecektir.

Cumhuriyetin ilk döneminde İzmir'in başta gelen gazetelerinden olan Anadolu Gazetesi, 6 Kasım 1911 tarihinde Haydar Rüştü Öktem tarafından yayınlanmaya başlanmış olup, İttihat ve Terakki Partisi'nin resmi yayın organı olan İttihat adlı

⁶³ Asker, s. 1109.

⁶⁴ Melek, s. 26.

gazetenin devamı niteliğindedir. Celal Bayar anılarında bu gazeteye ismin, Cemiyetin Selanik'te çıkardığı Rumeli adlı gazetenin muadili olduğunu göstermek için verildiğini ifade eder. Gazete İzmir'in işgal döneminde yayınlarını Antalya'da sürdürür. Anadolu diğer gazetelere göre daha kurumsal bir görünüme ve sanat, edebiyat, pedagoji ve felsefe yazılarıyla daha zengin bir içeriğe sahiptir.

Bu çalışmada yararlanılan diğer bir gazete olan Yeni Asır ise 1895'te Asır adıyla Selanik'te yayın hayatına başladı. 1924'de Yeni Asır adıyla İzmir'e taşındı.

İzmir'de yayınlanan bir diğer gazete ise Halkın Sesi'dir. 1919-1925 yılları arasında yayınlanan Sadayı Hakk adlı gazetenin sahibi ve başyazarı olan Mehmet Sırrı Sanlı tarafından 1930'da yayın hayatına başlayan Halkın Sesi, sayfalarında günlük olayların yanında seri yazılara yer vermiş, yazar ve şairleri desteklemiş, Cumhuriyet ve Ulus gibi gazetelerden alıntı haberler kullanarak içeriğini zenginleştirmeye çalışmıştır. Bu gazetenin Hatay'la ilgili yazılarında sıkça yazım hataları olmasına rağmen görüş ve düşünceler diğer gazetelere göre daha çok doğrudan ve sert bir şekilde verilmiştir.

Ayrıca diğer iki gazeteye göre Hatay'la ilgili daha çok köşe yazılarına yer vermiştir. Bu gazeteler arasında zaman zaman gerilimler yaşanmıştır. İktidar yanlısı bir çizgi takip eden Anadolu ile bir dönem Sadayı Hakk arasında çıkan sürtüşme sonrası Sadayı Hakk'ın Takrir-i Sükun Kanunu ile kapatılması ilginç bir durum olmuştur. Anadolu ile yaşanan bu gerginlik Halkın Sesi Gazetesi döneminde de sürmüştür.⁶⁵

⁶⁵ Dilek Gappi, "İzmir Basınının İlkleri", <http://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi/59-35inci-sayi/167-izmir-basininin-ilkleri> (08.03.2019).

BİRİNCİ BÖLÜM

HATAY SORUNUNUN BAŞLAMASI VE MİLLETLER CEMİYETİNE TAŞINMASI

1.1 HATAY SORUNUNUN DOĞMASI VE ULUSLARARASI NİTELİK KAZANMASI

İtalya'nın Habeşistan'ı işgal ederek Akdeniz'deki statükoyu tehdit etmesi, Almanya'nın Hitler yönetiminde Versay Antlaşmasını çiğneyerek Ren Bölgesi'ni silahlandırmaya başlaması üzerine, dikkatini Avrupa'ya yoğunlaştırmak isteyen Fransa, Suriye'de sürdürdüğü manda görevini sona erdireceğini duyurdu. Tabii bu duruma Suriye'de aranan petrolün bulunulmaması da etki etti.⁶⁶ Öte yandan içeride 1936 yılında yapılan seçimleri sol partilerin oluşturduğu "*Halk Cephesi*" kazandı ve bu cephe 4 Mayıs'ta Leon Blum liderliğinde bir hükümet kurdu. Blum'un kabinesi, manda sisteminin artık demode olduğunu düşünmekte ve İngiltere'nin mandası olan Irak'la yaptığı antlaşma gibi Suriye ve Lübnan'la antlaşma imzalayarak onlara bağımsızlık vermeyi, karşılığında onlarla kendi ekonomik çıkarlarını koruyan bir ittifak sistemi kurmayı düşünüyordu. Bu konuda taraflar önceki hükümet döneminde görüşmelere çoktan başlamıştı.⁶⁷

Yeni Asır Gazetesinin 25 Ocak 1936 tarihinde çıkan haberinde Fransa'da yeni bir kabinenin kurulduğu, dış politikada pek bir değişikliğin beklenilmediği aktarıldı. Aynı gazete 14 Mayıs tarihli haberinde ise sol hükümetin Suriye ile İngiltere-Irak Antlaşmasına benzer bir metni 1 Haziran'a kadar hazırlama arzusunda olduğunu yazdı. Dışişleri Bakanı Yvon Delbos ve siyasi müsteşarı Pierre Vienot süreci hızlandırdılar.⁶⁸

1.1.1. Fransa-Suriye Antlaşması ve Türkiye'nin Harekete Geçmesi

Yeni Asır gazetesinde Haziran ayında; "*Leon Blum kabinesinin ilk icraatı olarak Suriye'de müstakil cumhuriyete karar verildi*" başlığıyla bir haber yayımlandı. Ayrıntıda; MC'de A, B ve C kategorisinde manda idarelerinin olduğu, Suriye'nin en ileri seviye olan A kategorisinde bulunduğu, bağımsızlık için sürecin 1926 yılında

⁶⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, ss.282-283.

⁶⁷ Mart ayı sonunda Paris'e varan Suriye Heyeti 21 kişiden oluşmaktadır. Milliyetçilerden 4 lider, Adliye ve Finans Bakanları, Osmanlı ordusunda bulunmuş Ahmedüşşam, avukatlar ve müşavirler vardır. (Bkz. **Anadolu**, 31 Mart 1936, s.5).

⁶⁸ **Yeni Asır**, 25 Ocak 1936, s.10.

dönemin Fransız Yüksek Komiseri De Jouvenel tarafından başlatıldığını, Irak'ın 10 yıllık çabalar sonucunda bağımsız olduğunu, benzer şekilde Suriye'nin de uzun bir sürecin sonunda bağımsız olacağını yazdı. Son kısımda eğer Suriye'de bir milli meclis açılırsa Fransa'nın MC'ye Suriye ve Lübnan'ın üyeliği için başvuru yapacağı aktarıldı.⁶⁹ Anadolu Gazetesinin aynı gün çıkan haberinde ise; Fransa Dışişleri Müsteşarı Vienot'un başkanlığında bakanlık binasında Genelkurmay Başkanı General Gemelan, Yüksek Harp Meclisinden General Coro, hava generallerinden Püje, bakanlık sekreteri Enkes Leje, Suriye Yüksek Komiseri de Martel ve Afrika Genel Müdürü Sen Kenten'in katıldıkları bir toplantı yapıldığı, toplantıda Suriye'nin Irak gibi A kategorisinde manda olması hasebiyle bağımsız olma durumunun var olduğu, Fransa'nın bunun için 1932'den beri çalıştığı, sadece son zamanlarda İtalya'nın Habeşistan'a yaptığı saldırı nedeniyle bu meselenin ikinci plana düştüğü, fakat yeniden canlandırılmasının konuşulduğu yazıldı. Paris'te konuyla ilgili süren müzakerelerde Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık verileceği fakat karşılığında Fransa ile ittifak kurmalarının istendiği belirtildi.⁷⁰

Uluslararası temaslar için Cenevre'ye yapacağı seyahat öncesi basının sorularını yanıtlayan Dışişleri Bakanı T. R. Aras, Fransa-Suriye Antlaşması'nı duyduğunu fakat içeriği hakkında bilgi sahibi olmadığını, Osmanlı İmparatorluğundan devletler çıkmasını desteklediğini, 280 bin nüfuslu Antakya ve İskenderun bölgesinde de ayrı bir devlet kurulmasını ümit ettiğini belirtti.⁷¹

O günlerde yine Cenevre seyahati için belli bir süre İstanbul'da bulunan Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Türkiye'nin Sancak için harekete geçeceği duyumunu alınca T.R. Aras'a şimdilik Suriye ile Fransa arasındaki görüşmelere katılmamalarını, Suriye bağımsız olduktan sonra iki ülkenin çıkarına uygun olarak Sancak işini halledeceğini taahhüt etti. T. R. Aras, Sancakla ilgili ayrıntılı bilgiyi, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın da bulunduğu bir ortamda Tayfur Sökmen'den aldı. Bu teklife Başbakan İsmet İnönü'nün olumlu yaklaştığını duyan Atatürk, sinirlenerek Cenevre'ye gidecek heyette yer alacak olan Hasan Rıza Soyak'a, Türkiye'nin kesinlikle görüşmelerin dışında kalmayacağını, orada müstakil bir Türk devletinin kurulması için çalışılması talimatını verdi.⁷²

⁶⁹ **Yeni Asır**, 18 Haziran 1936, s.1.

⁷⁰ **Anadolu**, 18 Haziran 1936, s.1.

⁷¹ **Yeni Asır**, 12 Eylül 1936, ss.1,3.

⁷² Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss. 68-69.

Hasan Rıza Soyak anılarında, Nuri Sait Paşa'nın Başbakan İnönü'ye Sancak'ın Suriye bağımsız olduktan sonra yapılacak görüşmelerle iki ülke arasında bölüşülmesi teklifinde bulunduğunu, bunu duyduğunda Atatürk'ün sinirlenerek 1921 Antlaşması ile bölgenin statüsünün bölüşmeye asla imkan tanımadığını, orada kendi garantileri altında bir Türk devletini kuracaklarını ifade ettiğini anlatır.⁷³

9 Eylül'de Paris'te Fransa ile Suriye arasında Dostluk ve İttifak Antlaşması yapıldı. Taraflar adına imzaları Pierre Vienot ve Haşim Ataşi attı.⁷⁴ Suriye'ye bağımsızlık yolunu açan bu antlaşma 25 yıllığına yapıldı. Antlaşmaya göre Suriye, 3 yıl sonra bağımsız olacak ve manda idaresi sona erecekti. Fransa'nın 5 yıl için Suriye'de askeri üsleri olacak, Suriye ordusunun kurulmasına yardım edilecek, taraflar dış politikada birbirlerine danışacaklardı. Suriye bağımsız bir devlet olarak MC'ye üye olacaktı.

Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiseri de Martel, Dürzi ve Alevi bölgelerini antlaşma doğrultusunda Suriye'ye bağladı. Fakat antlaşmanın 3. maddesinde yer alan "*Yüksek akit taraflar manda rejiminin sona erdiği gün, Fransa Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaktır*" ifadesi Sancak'ın özel statüsü hakkında belirsizlik yarattı.⁷⁵ İlgili maddede 1921 tarihli Ankara İtilafnamesine hiç değinilmediği için Sancak Suriye'nin bir parçası olmakta ve Türkiye'nin Sancak'la bağı koparılmaktaydı. Yani önceden Fransa'nın mandası olan Sancak artık Suriye'nin mandası olacaktı. Bu durumun gerçekleşmesi halinde artık Türkiye'nin atacağı her adım komşu ülke Suriye'nin işlerine karışmak olarak değerlendirilecekti.⁷⁶

Fransa'yı böyle bir antlaşmayı imzalamaya iten sebepler; Suriyeli milliyetçilerin 1930'lu yıllardan itibaren yürütmeye başladığı kararlı ve etkili bağımsızlık hareketi, Mısır'da 1936 tarihinde çıkan İngiliz karşıtı olayların İngiltere'yi çözüm için masaya zorlaması ve aynı yıldan itibaren Revizyonist devletlerin artan saldırgan faaliyetleri şeklinde sıralanabilir.⁷⁷

⁷³Resul Yavuz, **Hatay Sorunu ve Basın** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2004, s.50.

⁷⁴ Duman, s.186.

⁷⁵ Asker, s.1109.

⁷⁶ Soysal, Hatay Sorunu..., s. 82-83; Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.67.

⁷⁷ Bülent Şener, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal ve Askeri Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılması (1921-1939)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 34(1) /97, 2018, ss.151-152.

Suriye Heyeti ülkesine dönerken İstanbul'a uğradı. Sirkeci Garı'nda samimi bir şekilde karşılandılar. Suriye Devlet Başkanı Adnan Ataşi'nin babası olan heyet başkanı Haşim Ataşi, gazetecilere yaptığı açıklamada "*İstiklalimizi siz de istiyorsunuz. Rabıtamız 1300 seneliktir. İlerlemenizden çok memnunuz. Şam'a döndüğümüzde bir meclis, cumhurbaşkanlığı, hükümet oluşturacağız ve ordu yaratacağız. İki sene sonra Fransa'nın Suriye'de hakkı bize geçecek. İskenderun ve Antakya'ya Fransa mahalli muhtariyet vermişti artık bu hakka biz nezaret edeceğiz*", dedi.⁷⁸

Gazetecilerin Antakya'nın durumu ile ilgili sordukları sorulara net cevap vermekten kaçınan heyet başkanı, durumu bilmediklerini, Suriye Meclisi'nin antlaşmayı imzalamasının ardından ayrıntılı inceleme yapılacağını bildirdi.⁷⁹

Ataşi'nin, Sancak Türklerinden azınlık olarak bahsetmesi Ankara'da ciddi bir sinyal olarak alındı ve Türk gazetelerinin büyük tepkisine yol açtı. Bunun üzerine heyet başkanı yanlış anlaşıldığını, Antakya ve İskenderun işini iki hükümetin konuşacağını, iki milletin bu iş üzerinde kardeşçe görüşüp anlaşacaklarını beyan etti. Buna rağmen İstanbul basını konu üzerinde hassasiyetle durmaya ve heyet başkanının açıklamasını eleştirmeye devam etti.

Halkın Sesi Gazetesindeki haberin içeriğinde ise; Cenevre'de çıkan gazetelere göre Fransız mevkidaşı Yvon Delbos'la görüşen T. R. Aras, Türkiye'nin İskenderun ve Antakya için tam muhtariyetten başka bir şey kabul etmeyeceğini, bunun dışında bir çözümün iki ülke arasındaki dostluğu olumsuz etkileyeceğini bildirdi.⁸⁰ Ayrıca o görüşmede T. R. Aras, Fransız mevkidaşına sorunu aralarında çözme teklifinde bulundu. Delbos ise görüşmelere Suriye'nin de katılmasını istedi. Sancak meselesi bir süre sonra Türkiye'nin istememesine rağmen MC'de görüşülmeye başlanacaktı. Aslında Türkiye, Fransa'nın içinde bulunduğu sıkışık durumdan faydalanıp sorunu ikili görüşmelerle çözmek istiyordu.⁸¹

Selim Çelenk paylaştığı bir anısında, Tayfur Sökmen, Dr. Abdurrahman Melek ve Rasim Yurtman'ın Adliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile bir görüşme yaptığını, Saraçoğlu'nun kendilerine 1931 yılında Sancak meselesini çözme fırsatı yakaladığını, dönemin Fransız Büyükelçisi Kont de Chambrun ile iki gün boyunca verimli

⁷⁸ Anadolu, 24 Eylül 1936, s.1.

⁷⁹ Yeni Asır, 24-25 Eylül 1936, ss.3,5; Selim Çelenk, **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, Zirem Basımevi, Antakya, 1997, ss.62-63.

⁸⁰ Anadolu, Halkın Sesi, 26 Eylül 1936, s.1.

⁸¹ Ayşe Aydın, "Hatay Meselesinin Çözümü Esnasında Başbakan Celal Bayar'ın Faaliyetleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 1, Afyonkarahisar, Haziran 2012, s.145.

görüşmeler gerçekleştirdiğini, fakat nedensiz bir şekilde görüşmelerin kesildiğini ve büyükelçinin bir daha dönmek üzere Paris'e gittiğini anlatır.⁸²

Halkın Sesi Gazetesinin "*Halkın Sesi Hakkın Sesidir*" adlı köşesinde; İskenderun ve Antakya'daki Türklerin feci durumlarından kurtarılacağı, Suriye heyetinin beyanatıyla Türk kamuoyunda oluşan olumsuz havanın devam ettiği, bölgenin Araplaşmayacağı, Fransa ikiyüzlülük yapmak istemiyorsa ve kendi menfaatlerini korumak istiyorsa bu hakkı çiğnemeyeceği, dostlukta iki yüzlülüğün olamayacağı yazıldı.⁸³

Aynı gazetede bir gün sonra İskenderun ve Antakya meselesinin iç yüzünü anlatan bir yazı kaleme alındı. İçeriğinde; Fransa ile bir antlaşma imzalayan Suriye heyetinin İstanbul'a gelince yaptığı açıklamada; Antakya ve İskenderun'un bugünkü haliyle Suriye idaresine verileceğini açıkladığını, halbuki 1921'de Fransa ile imzaladığımız metinde Antakya ve İskenderun hakkında "*İskenderun mıntkası için kısmi bir idare kurulabilir. O bölgenin Türk halkının kültürlerini korumak için her türlü değişiklik yapılır. Türk dili resmi dil olacaktır.*" şeklinde madde bulunmasına rağmen, bu iki bölgenin ticari bir mal gibi Suriye'ye verildiği yazıldı ve sitemkar bir şekilde Fransa'nın verdiği sözü tutmadığı belirtildi.

Aynı gazetenin "*Bir mukavele iki türlü bozulur*" başlıklı başka bir yazısında Fransa'ya yönelik eleştirilere devam edilmiştir. Yazıda; Fransa'ya, antlaşmanın bozulmasını istemiyorsa neden verdiği taahhüdü yerine getirmediği soruluyor, Türkiye'nin henüz istiklali kesinleşmemiş, esrarengiz bir müsveddeye bağlı olan Suriye ile hiç bir şey konuşmayacağı yazılıyordu. Yazının devamında antlaşmanın iki türlü bozulacağını, ya Hitlerin yaptığı gibi Versay Antlaşmasının üstündeki Alman imzasını, çizmesinin topuğu ile silerek ya da Fransızların bize yaptığı gibi imzanın olmasına rağmen mukavelenin uygulanmayarak olacağını, ikincisinin birincisinden daha az meşru olduğunu, çünkü ilkinde mukavelenin tek taraflı bozulduğunu duyuran bir cesaret varken, ikincisinde ise mukaveleyi hem uygulamamak hem de gizlemek gibi esas ve şekil yönünden iki büyük sorun mevcut bulunduğu belirtilmektedir.⁸⁴

Fransa'nın Dışişleri Siyasi Müsteşarı olan Vienot, Cenevre görüşmelerinde yaptığı konuşmada Kasım ayında Suriye'de meclis seçimi yapılacağını, meşruti bir hükümet kurulunca meclisin Fransa-Suriye Antlaşmasını onaylayacağını, bundan önce

⁸² Çelenk, s.65.

⁸³ **Halkın Sesi**, 28 Eylül 1936, s.1.

⁸⁴ **Halkın Sesi**, 29 Eylül 1936, ss.1,4.

metnin bildirilmeyeceğini, İngiltere-İrak antlaşmasından ilham alınarak antlaşma metninin hazırlandığını açıkladı. Antlaşmaya göre muhtariyetlerin garantisinin Suriye'ye verildiğini ifade eden Vienot, Suriye'nin onaydan üç sene sonra bağımsız olacağını söyledi.⁸⁵

Dışişleri Bakanı T. R. Aras ise; Suriye'nin istiklaline kavuşması haberinin memnuniyet verici olduğunu, Türkiye'nin bu anlaşmaya, uluslararası anlaşmalardan doğan bir hukuk meselesi sayması nedeniyle de önem verdiğini, Fransa'nın Antakya ve İskenderun'a bağımsızlık vermesini umduğunu, nasıl ki Mısır-İngiltere antlaşmasında, bu ülke üzerindeki haklarımızdan feragat ettiysek, Suriye'nin de bu mıntıka için aynısı yapacağını ümit ettiğini belirtti. Vienot yeniden söz alarak T. R. Aras'a sözleri için teşekkür edip, 1921 Antlaşması ile İskenderun Sancağı için tanınan muhtariyetin korunmaya devam edileceğini söyledi.⁸⁶

Cenevre'de Sancak'la ilgili görüşmelere devam edilmekteydi. T. R. Aras yaptığı konuşmada; bir milletin siyasi terbiyesi için en iyi çarenin kendi idaresini kendi eline bırakmak olduğunu, bundan dolayı Suriye'nin istikbaline kavuşması gerektiğini, orada yaşayan Türklerin de ayrı bir yapı olmayı hak ettiğini ifade etti. Fransa delegesi ise önceden Türklere verdikleri vaatleri yeni antlaşmada da sürdüreceklerini, eğer Türkiye, oradaki Türklerin kültürel haklarıyla ilgili yeni isteklerde bulunacaksa 1921 Antlaşması çerçevesinde görüşmeye ve masaya Suriye'yi de çağırılmaya hazır olduklarını, Suriye'yi çağırılmalarının sebebinin manda görevi gereği Suriye devletini siyasi açıdan terbiye etmek olduğunu açıkladı.⁸⁷

Haberin devamında; Fellahların⁸⁸ hala Türklere karşı düşmanca duygularının devam ettiği, zor durumdaki Türklerin bütün ümitlerini anavatana bağladıkları, Türk gazetelerinin ve kamuoyunun yaşanan zulümlere ilgisiz kalmamasının onlarda büyük minnettarlık yarattığı, Bakan Aras'ın son açıklamasının Sancak Türkleri'ndeki umudu daha da güçlendirdiği yazıldı.⁸⁹

⁸⁵ **Anadolu**, 30 Eylül 1936, ss.1,2; **Halkın Sesi**, 1 Ekim 1936, ss.1,4.

⁸⁶ **Anadolu**, 30 Eylül 1936, ss.1,2; **Halkın Sesi**, 1 Ekim 1936, ss.1,4.

⁸⁷ **Yeni Asır**, 8 Ekim, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 8 Ekim 1936, ss.1,4.

⁸⁸ Fellah: Mısır'da tarım işçisi köylüler için kullanılan bir addır. İslamiyetin yayılmasıyla kültürlerini kaybedip müslüman oldular. Hristiyan olanlarına Kıpti denir. Basınımızda Suriye milliyetçileri için bu tabir sıkça kullanılmıştır.

⁸⁹ **Yeni Asır**, 8 Ekim, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 8 Ekim 1936, ss.1,4.

Son olarak Antakya ve İskenderun Ermenilerinin durumu inceleyip Türklerle birlikte çalışmaya karar vermelerinin zengin Fellahlar ile kara vicdanlı Yüzellilikleri⁹⁰ telaşlandırdığı ve hainlerin bölgeyi terk etmeye hazırlandıkları belirtildi.⁹¹

Herşeye rağmen Suriye'de genel seçimlerden sonra açılacak olan Suriye Meclisi, Fransa ile yapılan antlaşmayı onaylamasına rağmen, Fransa bunu asla onaylamadı. Bu durumun başlıca sebepleri; Fransa'da sağ partilerin gösterdiği tepkiler, Suriye'nin bağımsızlığının Fas, Tunus ve Cezayir halklarını kışkırtabileceği düşüncesi ve Avrupa'da belirmeye başlayan büyük savaş öncesi Yakındoğu'da sahip olunan kazanımları koruma endişeleridir.

1.1.2. Hatay Türkleri'nin İstekleri ve Yaşadıkları Sorunlar

Gaziantep Valisinin yaptığı Antakya ziyaretinin ardından Türkiye'nin bölgeyle ilgili niyetini belli eden ikinci işaret, 21 Mart 1936'da Hatay'dan Ankara'ya gönderilen ve içeriğinde bölge Türklerinin Türkiye'ye katılma kararlılığını ortaya koyan bir istihbarat elemanına ait rapor oldu. Raporda Hatay Türkleri'nin tek isteklerinin "*Türkiye'ye ilhak*" olduğu, Türkiye'nin bu konudaki kararı belli olmadığı için organize bir hareketin oluşmadığı, Ankara'nın bir işaret göstermesi ile bütün Türklerin ilhak için harekete geçeceği belirtilmektedir. 24 Mart tarihli Antakya'da çıkan Yeni Gün Gazetesinin Ulu Cami civarındaki iki sokakta bulunan elektrik direklerine, beş Türk bayrağının asıldığını yazması dikkat çekici başka bir gelişme oldu. Sonuç itibariyle 1936 yılının Mart ayı halk nezdinde Antakya'nın ilhak sürecini başlatan dönemdir.⁹²

Diplomatik alanda Sancak'la ilgili gelişmelere paralel olarak Sancak Türkleri'nin bölgede yaşadığı sıkıntılar, gazete sayfalarında yer bulmaya başladı. Anadolu gazetesinde çıkan habere göre; Antakya Türkleri 23 Nisan Bayramını büyük bir coşku içinde kutlamış ve tüm şehirde dükkanlar kapatılmıştı. Bu durumdan rahatsız olanlar yapılan etkinliklerde yabancı parmağı olduğu iddiasını yaydılar. Suriye Meclis Başkanı Suphi Bereket, Antakya ziyaretinde karşılaştığı Fransız manda memuruna Türklere bu cesareti verenlerin Delege ve istihbarat zabitleri olduğunu söyleyerek tepki gösterdi.

⁹⁰ Yüzellilikler: 1924 yılında kabul edilen genel af kapsamı dışında kalan ve sınır dışı edilen yüzelli kişidir. Bunlar; Sevr Antlaşması'nı imzalayanlar, Kuvayı İnzibatiye'den yana olanlar ve Vahdetin'in hizmetinde bulunan Kurtuluş Savaşı karşıtı görevliler ve bazı gazetecilerden oluşan gruptur. bkz. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-82631/yuzellilikler.html>, (10. 03.2019)

⁹¹ **Yeni Asır**, 8 Ekim, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 8 Ekim 1936, ss.1,4.

⁹² Demir, s.170; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay ve Hüsametdin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, ss.54-57.

Başka bir haberde ise; 23 Nisan Bayramına okula gitmeyerek katılan Türk lise öğrencilerinin geçerli bir mazeret sunamadıkları takdirde haklarında soruşturma açılıp cezalandırılacaklarına dair Kültür Başkanının riyasetinde yapılan bir toplantıda karar alındığı yazılıydı. Sancak Türkleri'nin çıkardığı Yeni Gün adlı gazetede, bu karar eleştirilerek karar alıcıların şu soruları cevaplamaları istendi:" *Türk kültürünü yok etmeyi vaat eden devlet temsilcileri ile Türk Kültür Başkanlarına sormak istiyoruz: Milli bayramını kutlamak için bir gün devamsızlık yapan bir öğrenciden nasıl bir mazeret istenebilir? Türk öğrencilerin bir Türk bayramına katılmalarını affedilemez bir suç olarak görenler arasında Türk liselilerin bir Türk bayramından geri kalamayacağını öğreten bir Fransız öğretmen nasıl yer alabilir?"*⁹³

Sancak meselesinin uluslararası boyuta taşınmaya başlaması bölgede var olan gerginliğin tırmanmasına neden oldu. Anadolu Gazetesinde yer alan bir haber bu duruma örnek niteliğindedir. Habere göre; Antakya'da Araplar bağımsızlık tezahüratları yaptıkları esnada, bir Türk marangoz dükkanına girip asılı duran Türk bayrağına zarar verdiler. Türkler ve Araplar arasında artan gerilimi Fransız askerleri, müdahale edip failleri yakalayıp kontrol altına aldılar.⁹⁴

Halkın Sesi Gazetesinde, Şark Filozofu olarak tanınan Hidayet Keşfi, Sancak'ta Türk bayrağına yapılan saldırı ile ilgili yeni bilgilere yer verdiği ve olayla ilgili kişisel düşüncelerini aktardığı bir yazı kaleme aldı. Yazının içeriğine göre; İskenderun ve Antakya Türkleri, anavatana katılma konusunda aldıkları karar sonrasında, Cuma günü aralarında şenlik yaparken dükkanlarını Türk bayraklarıyla donattılar. Bunu gören azınlıklardan Arap, Ermeni ve Rumlar, bir doğramacı dükkanına girerek Türk bayrağını indirmek istediler. Doğramacı "*Buralar Türk, biz Türk'üz. Bu bayraktan rahatsız oluyorsanız buralardan gidin*" demiş. Kalabalık doğramacıya saldırıp bayrağı yırtmış ve mahalli hükümet bu harekete lakayt kalmış. Yazar bu telgrafı aldığı anda büyük bir öfkeye kapıldığını, Fransa Yüksek Komiserinin Halep'te, Suriye hükümet temsilcilerinin Ankara'da olduğu bir sırada böyle bir olayın yaşanmasına müsamaha edilemeyeceğini, oradaki Türklerin istekleri ve heyecanlarının son derece doğal olduğunu belirtti. Yazar son bölümde, Fransızlara Alsas-Loren'i hatırlatarak bir an önce bu meselenin çözülmesinin elzem olduğunu ifade etti.⁹⁵

⁹³ Anadolu, 3 Mayıs 1936, s.5.

⁹⁴ Anadolu, 30 Eylül 1936, ss.1,2.

⁹⁵ Hidayet Keşfi, " Türk Bayrağı ve Antakya Meselesi", Halkın Sesi, 2 Ekim 1936, ss.1,2.

30 Eylül'de yayınlanan Halkın Sesi Gazetesinde "*Şanlı Bayrak*" başlığıyla verilen haberde, Antakya'da Türk karşıtı grupların son yaşanan gelişmeleri bahane ederek Türk bayrağını parçaladıklarından bahsedildi. Detayda; Antakya'da Ermeni, Rum ve Arapların, Türk bayrağına ve Türklere saldırıp evlerinin camlarını kırdıkları, otomobillerine Türk bayrağı asanları dövdükleri, bundan sonra Türkler ile Araplar ve Ermeniler arasında büyük arbedeler yaşandığı yazıldı. Türk gazeteler, Türk bayrağı yırtıldığı için özür dilenmesini istediler. Türkler, bu olayı Fransız makamları nezdinde protesto edip Türkiye makamlarına da bildirdiler. Fransız askerleri kontrolü sağladılar.⁹⁶

Türkiye'nin Sancak Türkleri'nin haklarını muhataplarına karşı yüksek sesle dillendirmesiyle bölgede Türklere yönelik tazyik ve baskı giderek artmaya başladı. Bununla birlikte ulusal basınımız artık Antakya ve İskenderun'da yaşanan her gelişmeyi Türk kamuoyunun bilgisine sunmaya ve toplumu dava etrafında birleştirmeye yönelik haber politikasına geçti. İzmir gazeteleri de bu konuda üzerine düşen görevi ziyadesiyle yerine getirmiş ve bölgenin nabzını tutarak neredeyse her sayısında, okuyucularını haberdar etmiştir.

Bu minvalde Ermeni ve Fellahların Antakya ve İskenderun'da yaptığı saldırılar, ülke genelinde büyük öfke yarattı. Yeni hadiseler çıkacağından emin olan Antakya Türkleri, Türkiye'nin teşebbüse geçmesini istemek için Ankara'ya heyet gönderdi.⁹⁷ Yeni Asır ve Halkın Sesi gazetelerinin 2 Ekim tarihinde çıkan sayılarında Antakya Orta Mektebine Yüzelliliklerden birinin muallim olduğunu ve İskenderun'un anavatana katılması aleyhinde konuştuğunu, Türk öğrencilerin ise buna tepki gösterdiğini, halkın bunu duyunca Yüzelliliklerin memleketi terk etmeleri için gösteri yaptıklarını yazdı. Öte yandan halka yapılan baskılar kapsamında Sancak'ta Türk köylerinden altmışının arazisinin Ziraat Bankası tarafından borçlarına karşılık satılığa çıkarıldığı belirtildi.⁹⁸

Gazetenin başka bir sayfasında; İzmir Milletvekili ve Eski Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un Son Posta'da yayınlanan makalesinde paylaştığı Antakya ve İskenderun'un direkt anavatana katılması düşüncesine yer verildi. Ayrıca Suriye heyetini Şam'da karşılayanlar arasında Yüzelliliklerden bazılarının olmasının Sancak

⁹⁶ **Halkın Sesi**, 30 Eylül 1936, s.1.

⁹⁷ **Anadolu**, 1 Ekim 1936.

⁹⁸ **Yeni Asır**, 2 Ekim 1936, s.1, 2; **Halkın Sesi**, 2 Ekim 1936, s.1.

Türklerini kızdırdığı, Zafer Bayramında 20 Türk öğrencinin Türk bayrağını taşıdığı için mahkemeye çıkarıldıkları, halkımızın bu davanın takipçisi olacağı ifade edildi.⁹⁹

Halkın Sesi, Sancak davasında Şam basınına yönelik çok sert bir dil kullanmış, yer yer onların iddialarına tonu daha sert bir şekilde cevap vermiştir. 3 Ekim tarihli bir yazıda; Antakya'da bayrak skandalından sonra Şam'da bir gazetenin Ankara'ya karşı sokak edebiyatıyla saldırdığını, bu gazetenin Sancak'ın yanı sıra Kilikya'nın da Araplığından bahsettiğini, ahlak düşkünü bu insanlara Sancak'ta 250 bin Türk'e karşı 50 bini bulan çeşitli ırklardan bir azınlık mozağının bulunduğu hatırlatılması gerektiğini, bu durumun Anadolu henüz Kurtuluş Savaşındayken mandater devlet tarafından onaylandığını aktardı. Suriye'nin bu meselede sadece çoğunluğun Türk olmadığını iddia edebileceğini, buna cevaben de yalnızca nüfusu saymayı değil nüfusun oylarına dahi başvurulmasına hazır olduğumuzu belirten gazeteye göre Sancak Türklüğü tarihi açıdan apaçık ortadadır.¹⁰⁰

Sancaktan gelen bu skandal haber için Halkın Sesi Gazetesi, çok sert bir yazıya yer vermiştir. İskenderun ve Antakya Türkleri'nin mahkeme koridorlarında süründürüldüğü, dövüldüğü, katiller ve canilerle aynı hapishanenin iğrenç havasını teneffüs etmek zorunda bırakıldığı, halbuki tek suçlarının 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda her Türk gibi evine Türk bayrağı asmaları olduğu yazılmış ve bu durumun dünya tarihinin en büyük alçaklığı olduğu ifade edilmiştir.¹⁰¹

Ertesi gün çıkan Yeni Asır Gazetesinin manşetinde "*Türkiye'nin izni olmadıkça Sancak başkasına verilemez*" sözü yer alıyordu. Haberin ayrıntısında ise Türklere baskının devam ettiği ve Sancak'ta Türk olmayanların yüksek memuriyetlere getirildiği belirtildi. İzmir Lisesi mezunu İskenderunlu Hüseyin'in gazeteye gönderdiği mektupta; Türklere yönelik terör siyaseti yapıldığı, bu kapsamda Arap, Ermeni ve Senegalli askerler tarafından Türk köylerinin yağmalandığı, Türk düşmanı Arap milliyetçisi çetelerin kurulup köy köy dolaştırıldığı, yağmalanan halkın fakirleştirilmesinden sonra ekonomik baskının başlatıldığını, keyfi vergilendirme ile birlikte borcunu ödeyemeyenlerin harmanlarının müsadere edildiği, şehre göç edenlerden hayvanlarının alındığı, bazılarından kırbaçla vergi borçlarının tahsil edildiği, zengin Türk arazi sahiplerinin siyasi sebeplerle tutuklandığı, yerlerine yağmacı Arap aşiretlerinin getirildiği ve Ziraat Bankası'nın Türkler için bir tahrip

⁹⁹ **Yeni Asır**, 2 Ekim 1936, s.3.

¹⁰⁰ **Halkın Sesi**, 3 Ekim 1936, s.1.

¹⁰¹ **Halkın Sesi**, 2 Ekim 1936, s.1.

mekanizması olarak kullanıldığı belirtildi. Bölgenin siyasi manzarası hakkında bilgilerin de verildiği mektupta; Sancak'ın en yüksek makamının delege sıfatı ile Fransız Doryo tarafından işgal edildiği, Antakya ve Kırıkhan'da birer Arap kaymakam bulunmasına rağmen yanlarında görevlendirilen Fransız müsteşarlar ile onların kontrol altında tutulduğu ve memurların tamamının Türk düşmanı olmasına özen gösterildiği yazılmıştır. İskenderunlu Hüseyin günlük hayatta Türklere yapılan haksızlıklarla ilgili edindiği izlenimlerden bahsederken; jandarmanın ufak bahanelerle Türkleri tutuklayıp 2-3 günlüğüne şehre getirdiğini, bir memuru şikayet etmek için maliye veznesine 125 Frank yatırılması gerektiğini, bu nedenle memurların keyfi davranışlarının çok yaygın olduğunu, mahkemelerde Türk'e karşı Ermeni'nin her zaman haklı olduğunu, Sancak Türkleri'nin tek arzularının Türkiye'ye katılmak olduğunu ifade etmiştir. Bu arada Zafer Bayramında Türk bayraklarını başları üzerinde taşıdıkları için bunu suç sayan idare tarafından 20 Türk gencinin yakın zamanda yargılanacağını, Türk kamuoyunun duruşmayı yakından takip ettiği Yeni Asır Gazetesi tarafından okurlarıyla paylaşılmıştır.¹⁰²

3 Ekim tarihli Anadolu gazetesinde Sancak'la ilgili birkaç haber verildi. Buna göre; Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu konuyla ilgili yaptığı açıklamada; Fransa'nın Sancak üzerindeki haklarını Suriye'ye devretmek istediğini fakat Ankara Antlaşması olduğu için bunun mümkün olamayacağını, meseleyi Fransa Hükümeti ile görüşerek bir esasa bağlayacaklarını açıklamıştır. Öte yandan İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türkler, Suriye Meclisi için yapılacak seçime katılmayacağını ve mebus göndermeyeceğini Fransızlara bildirmiştir.¹⁰³

Şam'da düzenlenen bir sergide Türklerin standında asılı bayrağa bakarak "*Bu bayrağı daha başımızda tutacak mıyız?*" diyen bir fellahı halktan biri öldürmüştür. Yüzlerce şahit olmasına rağmen kimse faili teslim etmemiş ve soruşturmaya engel olmuşlardır. Bu arada Antakya ve İskenderun'da Türklerin evlerine ve dükkanlarına Türk bayrağı asmaları yasaklanmıştır. İskenderun Türkleri bu kararı şiddetle protesto etmişlerdir.¹⁰⁴

Sancak Türkleri'nin Suriye Yüksek Komiserine çektikleri Suriye seçimlerine katılmama telgrafını, Halkın Sesi Gazetesi 5 Ekim tarihli sayısında yayınladı. Muhtariyet için 15 yıllık feryatlarının dinlenmediğini, haklarına saygı gösterilmesinin

¹⁰² Yeni Asır, 3 Ekim 1936, ss.1,4.

¹⁰³ Anadolu, 3 Ekim 1936, s.1.

¹⁰⁴ Halkın Sesi, 3 Ekim 1936, s.1.

beklendiğini, Sancak'ın sürü gibi Suriye'ye verilmesini şiddetle protesto ettiklerini açıklayan Türkler, bu telgrafın Türkiye, Fransa ve MC'ye bildirilmesini istemişlerdir. Bu arada T. R. Aras'ın Sancak için Cenevre'de Fransız muhataplarıyla görüşmesi Antakya ve İskenderun'da büyük sevinçle karşılandı. Halk arasında anavatana katılma konusunda büyük umut olduğu gözlemlendi.¹⁰⁵

Sancak meselesinde Sancak Türkleri'nin dileklerini Ankara'ya bildirmek üzere bölgenin zengin ve saygın kişilerden oluşan bir heyetin yola çıktığı haberi basına yansıdı. Buna göre heyet, Ankara'da yapacağı temaslarda Antakya ve İskenderun'un tamamen Türk idaresine geçmesini isteyip bölgede 300 bin Türk'ün yaşadığı, geriye kalanların Arap, Ermeni ve diğer etnik unsurlardan oluşup sayılarının 50 bini zor bulduğu yönünde bilgi paylaşımında bulunmakla görevlendirildiler.¹⁰⁶

Haberin devamında İstanbul gazetelerinde yer alan Sancak'la ilgili haberlerden bahsedildi. Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesinde Sancak Türkleri'ne sükunet tavsiye etmekte ve bölgenin başka milletlere verilmeyeceğini bildirmektedir. Kurun'da Asım Us, tamamına yakınının Türk olduğu Sancak'ta resmi dilin Arapça olduğunu, okullarda Türkçenin gereksiz olarak gösterildiğini, Türk'ün Türk idaresine kavuşturulması gerektiğini yazmaktadır. Tan Gazetesinde Ahmet Emin Yalman, Sancak'ın Fransa'ya emanet edildiğini, son yaşananlardan sonra bağımsız olmasından başka çare kalmadığını açıklamaktadır.¹⁰⁷

Yaşanan gelişmeler karşısında inisiyatif almak isteyen Sancak Türkleri, MC'ye nota vererek oraya gelen Suriye Heyetinin Şam ve Halep üyelerinden oluştuğunu, Türk üyenin olmadığını, zaten buna gerek de duyulmadığını, kendilerinin Türkiye'ye katılmak istediklerini belirterek Suriye Heyetini protesto ettiklerini, tüm iradelerini Türk Heyetine bıraktıklarını, onların masada olmadığı bir ortamda yapılacak antlaşmalardan doğacak hadiselerden Suriye Hükümetinin sorumlu olacağını ilan ettiler.¹⁰⁸ Bu gelişmeyi sayfasına taşıyan Halkın Sesi Gazetesi ayrıca; Suriye Hükümeti'nin Sancak'ı parçalamak için 20 bin nüfuslu Bayır ve Bucak nahiyelerini Lazkiye'ye bağladığını, bu kararın Antakya'da çok kötü karşılandığını, Bayır ve Bucak Türklerinin, Sancak Türklerinin hakları için mücadele eden heyete başvurarak bu durumun protesto edilmesini istediklerini yazmıştır. Bunun yanında; Ermenilerin

¹⁰⁵ **Halkın Sesi**, 5 Ekim 1936, ss.1,4.

¹⁰⁶ **Anadolu**, 2 Ekim 1936, ss.1,6.

¹⁰⁷ **Anadolu**, 2 Ekim 1936, ss.1,6.

¹⁰⁸ **Halkın Sesi**, 6 Ekim 1936, ss.1,2.

Türklerle birlikte hareket etme kararı aldıklarını, Suriye idaresine güvenmediklerini, bu düşüncelerini Fransız Yüksek Komiserine de bildirdiklerinin haberi yapıldı.¹⁰⁹ Suriye'de iktidarı ellerinde tutan Vatanilerin¹¹⁰ Antakya'da Suriye Meclisi için yapılacak seçim lehine yaptıkları faaliyetlerin başarısız olduğu, Türkleri yok sayan Vatanilerin, propagandalarına hiçbir Türk'ün kapılmadığı, Antakya'da Suriye'ye katılmayı protesto amacıyla bütün dükkanların kapandığı, halkın toplu halde son posta ile gelen Türk gazetelerini okuduğu, Türk gazetelerinin bu davaya olan ilgisinin minnetle ve şükranla karşılandığı belirtildi. Gazetenin başka bir sayfasında " *Türklerin Alsas Loreni- Türk Bayrağı ve Antakya Meselesi*" adlı yazı dizisini kaleme alan Şark Filozofu lakaplı Hidayet Keşfi, " *Lozan ve Ankara Muahedeleri*" başlıklı bir yazı yazdı. Antakya Meselesinde Lozan ve Ankara Antlaşmaları sürecini ele alan yazısında:

"Lozan'a göre Arabistan kıtası oranın halkına bırakıldı. Arapların bağımsızlığını öngören bu antlaşmaya maalesef Fransa uymadı. Bundan sonra Suriye ile yarım yamalak bir istiklal antlaşması yapıldı. Türkiye'yi ilgilendiren İskenderun ve Antakya'nın Suriye'ye ilhaki için yapılan seçim meselesi ortaya çıktı. Türklerin çoğunluğunu engellemek için Halep'ten ve civar yerlerden Arap bedevileri, Ermeni, Rum, Çerkez çeteleri Antakya ve İskenderun'da iskan ettirildi. Onca çabaya rağmen yine de çoğunluğu alamayınca bu defa silahsız Türkler üzerine baskı kurmaya başladılar"

cümlelerine yer veren Keşfi, Türkiye olarak Fransa'nın dostluğuna inanıp yaşanan olayları, onlar gücenmesin diye yüzlerine vurmadıklarını ve Fransa ile yolların ayrılmasına üzüldüklerini belirterek yazısını bitirdi.¹¹¹

Antakya'dan yine Türk kamuoyunu hem üzüntüye boğan hem de öfkeliendiren yeni bir haber daha geldi. Beylan yolunda Mehmetçik Abidesinin yazıları, hain Mehmet Ali tarafından çimento ile örtüldü. Gençler galeyana geldi. Beylan Okulu'ndan bir öğretmen, *abideye çelenk koyması* gerekçe gösterilerek görevinden uzaklaştırıldı. Bahsedilen kişi şimdi İzmir'de yaşayan ve Antakya'nın Ordu nahiyesinde ilkokul öğretmenliğinden çekilen İsmet Şefik Yurtman'dır. Kendisi olayı şu şekilde anlatıyor:

"Ben okulu bitirdikten sonra atandığıma çok şaşırđım. Normalde Türk düşmanları memur oluyordu. Beylan milliyetçiydi. Oraya hemen ısındım. Beylan yolu üstünde bulunan bir abidenin her iki yanında "Harb-i Umumi'de vatan ve millet için fedayı can eden 41'inci fırka kahramanlarının ruhları burada medfundur" yazısı vardı. Mahalli hükümet tarafından bu yazı çimento ile sıvanmıştı. Nahiye Müdürü Adana Kaçkını Arnavut Mehmed Ali'dir. Türk

¹⁰⁹ **Yeni Asır**, 6 Ekim 1936, ss.1,3

¹¹⁰ Vatani Partisi: Sancak dahil tüm Suriye'nin Araplardan oluştuğunu savunan mandater yönetimin destekleri ile Türklere karşı yoğun faaliyetler yürüten Arap milliyetçisi bir partidir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Sarıay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 34 ve 35, 1996, s. 14,15).

¹¹¹ Hidayet Keşfi, " *Lozan ve Ankara Muahedeleri* ", **Halkın Sesi**, 6 Ekim 1936, s.2.

gençleri abideyi gizliden temizledi. 1936 yılbaşında şehitler için bir çelenk hazırlayıp oraya gittim. Karşıma bir Alevi polis çıkıp çelengin yasak olduğunu söyledi, karşı çıkınca beni tehdit etti. Polis çelengi alıp daireye götürdü. Eve yaklaştığımda polislerin beni daireye götürmek istediklerine şahit oldum. Komşunun evine girdim. Birkaç gün sonra Mehmet Ali'nin marifetiyle hakkımda soruşturma başlatıldı. Ben siyasi bir iş yapmışım. Hareketim halkı heyecanlandırmış. Ben orada kalamazmışım. Beni görevden atma yerine sessiz bir nahiye olan Ordu'ya attılar. Oradan ayrıldım İzmir Kız Lisesi'nde tahsilime devam edeceğim. Benim gibi her Antakyalı, Sancak'ın kurtarılmasını bekliyor. İhtilal yapmış Fransızlar, böyle davranarak Türklüğü yok edeceğini düşünüyorsa yanılıyor, aksine Türklük duygusu kabarıyor."¹¹²

Sancak'la ilgili diğer haberlerde ise; İzmir'e sergiye gelen iki İskenderunlunun, yakalarına Türk rozeti taktı diye bir grup Arap'ın saldırısına uğradığı, ayrıca Antakya ve İskenderun arasında ortaya çıkan bir Arap çetesinin otomobilleri durdurup Araplara bir şey yapmazken Türkleri soydukları ve 20 gün geçmesine rağmen faillerin hala yakalanmadıkları yazıldı.¹¹³

7 Ekim tarihli Halkın Sesi Gazetesinde çıkan bir haberde, Türk kamuoyunu galeyana getiren ve bölgede bayrağımıza yönelik yapılan yeni bir çirkin saldırı hakkında bilgi verildi. Kilis'ten gelen habere göre; Antakya'da Türk bayrağına sarılı bir gencin cenazesi kışla önünden geçerken Suriyeli askerler, cenaze alayını tutuklayıp, bayrağı tabuttan çıkarmaya çalıştılar. Ölüm acısını yaşayan cenaze sahipleri bu girişime direnç gösterdiler. Olayın tehlikeli boyutlara ulaşmasından korkan Fransız kumandan emrindeki askerlere geri çekilme emri verdi. Alay bundan sonra yoluna devam etti. Başka bir olayda ise; bir Suriyeli asker, bir Türk'ün şapkasına saldırmış ve bunu duyan halk kışla önünde toplanmıştır. Fransız kumandan askerlere ateşe hazır olmaları emrini vermişse de sonra bundan vazgeçmiş, ahali de dağılmıştır.¹¹⁴

Antakya'da Türk bayrağına ve ölen Türk gencin cenazesine yapılan saygısızlığa Halkın Sesi Gazetesi sert bir şekilde tepki gösterdi. Ölüye saygı duymanın insani bir görev olduğunu, hele bu ölü Türkse ve Türk bayrağına sarılmışsa dünyanın her köşesinde hürmetle karşılanması gerektiğini belirten gazete, Türk'ün yumruk altında ezildiği bir yerde bile ölüsüne ve bayrağına hürmet ettirdiğini, bu hürmeti göstermeyenlerin ancak mezar kazıcısı sırtlanlar olduğunu ifade ederek, Türk halkı

¹¹² **Yeni Asır**, 7 Ekim 1936, ss.1,4.

¹¹³ **Yeni Asır**, 7 Ekim 1936, s.1.

¹¹⁴ **Halkın Sesi**, 7 Ekim 1936, s.1.

adına Şu soruyu sorarak yazıyı bitirdi: "*Bu alçaklar ölülerimize hürmet etmesini bilmiyorlarsa dirilerimizden de mi korkmuyorlar?*"¹¹⁵

9 Ekim tarihinde Yeni Asır Gazetesinde "*Türk Harsını Nasıl Boğuyorlar*" başlığı altında verilen habere göre Sancak'ta ilkokulda yapılanlar Türk kamuoyunda büyük tepki görmüştür. Antakya'dan gelen öğretmen İsmet Yurtman'a ait olan yazıda; Sancak ilk mekteplerinde skandal yaşandığına, programları Suriye'nin yaptığına, kitapları Yüzellilik hainlerin yazdığına, çocuklara zorla Arapça okutulduğuna yer verildi. Öğretmenin izlenimlerine göre; Sancak'ta binlerce öğrenciye sadece sekiz tane kız öğretmen verilmiştir. 45 bin nüfuslu Antakya'da sadece bir ilkokul vardır. Para yok denilerek binlerce öğrencinin eğitim hakkı engellenmektedir. İki üç yüz Suriye lirası alan yabancı manda memurlarının çocuklarına ve köpeklerine maaş bağlayan Sancak bütçesi, en çok yirmi liralık bir aylıkla bir öğretmeni görevlendirmeye yeterli gelmemesi düşündürücüdür. Programlar Şam'da Kültür Bakanlığı'nda yazılmaktadır. 2. sınıftan 5. sınıfa kadar tarih dersini, Fransa ve Suriye tarihleri doldurur. Önem verilen dersler Fransızca ve Arapça'dır. Eski Türkçe kaldırılmıştır. Okumayı öğrenme çağındaki çocuklara üç dil öğretme zulmü yapılmakta, en zeki çocuk bile bu baskı altında tekrarlarla 15-16 yaşlarında ilkokulu bitirebilmektedir. Amaçları okuma umutlarını yok etmektir. Fransa'nın verdiği sözlere sadakati işte bu kadardır.¹¹⁶

Öğretmen İsmet Yurtman'ın Sancak'la ilgili izlenimlerinden edinilen bilgiler, bölgede Türklere ve Türk kültürüne yönelik uygulanan sistematik saldırıları daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Onun aktardığına göre; Antakya'da Arap hükümetinin dışladığı, ortalama 30-40 tane öğrencisi olan ve yılda 5-10 tane mezun veren 9 yıllık bir kız lisesi vardır. Okulun Fransız müdiresi aynı zamanda Sancak bölgesinin kültür müfettişidir. Okulun öğretmenleri bilinçli bir şekilde seçilmiş Türk aleyhtarı kişilerdir. Türk dili dersi öğretmenlerinden biri Kürt olup Hoybun'un¹¹⁷ genel sekreteri Memduh Selim'dir. Diğerleri ise Yüzelliliklerden Ferda Gazetesi yazarı Ali İlmi Fani'dir. Ali İlmi'nin kardeşi olan Mesut Fani felsefe profesörüdür. Diğer öğretmenler Çerkez ve Kürtlerdir. Okulda Fransızca dili saygın olup, Türkçe Arap alfabesi ile öğretilmektedir. Türk tarihi yerine Fransa tarihi anlatılır. Türk öğrenciler kendi kültürlerini tehdit eden bu okulu fazla önemsemezler ve ihtiyaç duydukları kitapları Türkiye'den getirtip

¹¹⁵ **Halkın Sesi**, 9 Ekim 1936, s.1.

¹¹⁶ **Yeni Asır**, 9 Ekim 1936, ss.1,6.

¹¹⁷ Hoybun: 5 Ekim 1927'de Lübnan'da kurulan Kürt milliyetçi örgütü. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.researchgate.net/publication/329970584_Suriye'nin_Kurt_Meselesinin_Tarihsel_Seyri_1946-2011 (14.03.2019).

evlerinde saklarlar. Alevi öğrencilerin kayırıldığı bu okul, bir Arap koleji gibi faaliyet yürütmektedir.¹¹⁸

Yurtman'ın Erkek lisesinde duyduğu bir olaya göre; okulu ziyaret eden Cumhurbaşkanı, Türk ve Alevi öğrencilere Arapça hitap ettiği esnada bir Türk öğrenci, ondan Türkçe konuşmasını istedi. Bunun üzerine Fransız müfettiş, öğrenciye tepki gösterirken Alevi öğrenciler, "*Yaşasın Arap başkanı*" diye tezahürat yapmaya başladılar. Türk öğrenci ertesi gün okuldan atıldı. Katolik, Ortodoks, Protestan günlerinde resmi tatil yapılmaktadır. Eğer Fransız generali ya da bir Arap bakan, şehre gelirse okul birkaç gün tatil olmasına karşın Türk milli bayramlarında okula bir gün gelmeyen öğrenci şiddetle cezalandırılır. 23 Nisan 1936'da Ulusal Egemenlik Bayramı için son sınıf öğrencileri kültür direktöründen tatil günü istediler ama istekleri reddedildi. Onlar da okula gelmediler. İntikam için kültür heyeti halkın tepkisini çekmemeyi de dikkate alarak o öğrencileri bakalorya sınavında¹¹⁹ bıraktı. 1935 yılında Cumhuriyet Bayramında kız öğrenciler okulun bir odasında toplanıp 10.Yıl Marşını okudular. Öğretmenler tehdit etmesine rağmen öğrenciler devam ettiler. Bir kaç saat sonra Sancak delegesinin okulu aramasından sonra Fransız müdür telaşla gelip bir daha tekrarlanırsa okulun kapatılacağını söyledi.¹²⁰

Sancak Türkleri buldukları her fırsatta anavatana olan özlemlerini sergilediler. Türkiye'den bölgeye yapılan ilk vapur turlarında da durum aynıydı. İskenderun'a ilk seferini yapan Konya Vapuru kaptanı, izlenimlerini şu şekilde aktarmıştı: "*Halk rıhtıma dökülmüş, bizi bekliyordu. Vapura gelmek isteyen 4000 Türk gencini Ermeni ve Rum polisler engelledi. Mahalli hükümete durumu protesto ettim. Hemen izin verildi ve vapura akın başladı. Gelenler bayrağımıza, Atatürk'ün resmine yüz sürüp sevinç gözyaşları döktüler. Gösterilen sevginin tarifi imkansızdı. İskenderun ileri gelenlerine vapurda bir çay ziyafeti verdik.*"¹²¹

Erzurum vapuru Hatay-İskenderun seferinden döndü. Hatay Türkleri vapurun gelişine çok sevindi. Vapurun İskenderun Limanı'na varışı Ramazan Bayramı'nın üçüncü gününe denk gelince Türkler vapuru gezmek için kaptandan izin istedi. Kaptan Mahir Çinsar izni verdi ve kendisi de maiyetiyle Türk Konsoloslugu'nu ziyaret etti. Gemiye bayram nedeniyle alay sancağı çekildi. Binlerce Türk bayrağımızı selamlayıp

¹¹⁸ **Yeni Asır**, 13 Ekim 1936, s.6.

¹¹⁹ Bakalorya: Orta öğrenimi bitirme imtihanı. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.bilimsenligi.com/bakalorya-egitim-sistemi-nedir.html/> (14.03.2019).

¹²⁰ **Yeni Asır**, 13 Ekim 1936, s.6.

¹²¹ **Halkın Sesi**, 8 Ekim 1937, s.1.

vapuru gezdi. Aydınlar öğlen yemeği verildi. Halk, salonlarda bulunan Atatürk resimlerini öperek, Atatürk'ün şahsında Türkiye'ye sevgi gösterisinde bulundular. Vapur daha sonra limandan ayrıldı.¹²²

13 Ekim tarihinde Antakya'dan gelen habere göre Lazkiye Alevileri, Türkiye'nin mandasını istedi. Antakya, İskenderun ve havalisinde yaşayanların şapka takmaya başlaması, Sancak Türkleri'nin anavatana olan sadakatlerini göstermeleri açısından çok isabetli bir adım olarak görülmüştür. Öte yandan Antakya'daki Vataniler, Fransa Dışişleri Bakanı'na ve MC'ye Türklerin iddialarını reddeden şu telgrafı göndermişlerdir. Bir nüshasını da Suriye heyeti reisi Haşim'ül Ataşi'ye yollamışlardır.

"Türkiye Hariciye Nazırı, Türk gazeteleri ve Antakya'daki birkaç kişinin anlattıkları gerçek değildir. Nüfusunun dörtte birini oluşturan Türkler ki bu Türkler Kilikya Araplarının yarısından azdır. Suriye'ye ait Sancak'ın idaresinin değiştirilmesini kabul etmiyoruz. Tarih, coğrafya ve nüfus açısından buralar Suriye'nindir. Halkın büyük çoğunluğu Araptır ve sayı 150 bin'dir. Türkler ancak 60 bin'dir. İşte bu Arap çoğunluk Sancak'a Suriye'den ayrı bir statü verilmesini kendisine karşı yapılmış bir saldırı kabul eder."¹²³

Arap milliyetçilerinden oluşan Vataniler, diğer yandan Antakya köylerinde fesatlık peşinde koşarak Türk köylülerine güya Arap idaresini istediklerine dair belge imzalatmışlardır. Okuma yazma bilmeyen köylüler, durumu fark edince doğrudan Fransız Delegeliği'ne gidip kandırıldıklarını bildirmişlerdir.¹²⁴

Vatanilere cevap Antakyalı Dr. İbrahim İnal'dan geldi. İnal; Sancak'ta öz be öz 300 bin Türk'ün olduğunu, Vatanilerin MC'ye gönderdiği notayı okuduğunda onu yazanların tarihten zerre kadar anlamadıklarını fark ettiğini, o notayı yazanların ömürlerinde Antakya'ya, İskenderun'a, Beylan'a ve onun köylerine gidip gitmediklerine bakılması gerektiğini, madem çoğunluğun Türk olmadığını düşünüyorlarsa neden yabancılarla bir olup oradaki ırkdaşlarımıza her türlü mezalim ve işkenceyi yaptıklarını açıklamaları gerektiğini, Ankara Antlaşması'ndan haberleri olup olmadığını merak ettiğini, onların büyükleri Fransa'nın bu gerçeği görüp Türk çoğunluğa Ankara Antlaşması'nda ayrıcalık verdiğini yazmıştır.¹²⁵

1.1.3. İzmir Gazetelerinin Hatay Sorununa Yönelişi

¹²² Anadolu, 12 Aralık 1937, s.1.

¹²³ Anadolu, 13 Ekim 1936, ss.1,2.

¹²⁴ Halkın Sesi, 12 Ekim 1936, s.2.

¹²⁵ İbrahim İnal, " Sancak'ta öz be öz 300 bin Türk vardır", Anadolu, 14 Ekim 1936, s.5.

İzmir basını, diğer yerel ve ulusal basın organları gibi Ankara Hükümeti'nin istekleri doğrultusunda Türk kamuoyunu Hatay meselesi konusunda bilgilendirmek ve bu sorun etrafında birleştirerek hedefe ulaşmayı sağlamak amacıyla yoğun bir şekilde Hatay'ı işlemeye başlamıştır.

27 Eylül tarihinde çıkan Anadolu Gazetesi, İstanbul gazetelerinde yayınlanan haber ve makalelere yer vermiştir. Tan gazetesinde Ahmet Emin Yalman "*Türk manda altında yaşayamaz*" başlıklı yazısında; Türklerin Fransa'dan dostluk beklediğini, iki ülke arasında muallakta bir meselenin kalmaması gerektiğini belirtirken; Açık Söz Gazetesi de Türklerin hiç bir zaman manda altında kalmaya tahammül edemeyeceğini ve Suriye'nin buradaki Türkleri manda altında yaşatmayı düşünmeyeceklerini ümit ettiğini yazıp Antakya ve İskenderun'a bağımsızlık verilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir.¹²⁶

Anadolu Gazetesinde "*Taşlar*" adlı bölümde yazanın Sapan lakabını kullandığı "*Antakya ve İskenderun hakiki sahibine iade edilmelidir*" başlığıyla dili çok sert bir yazı yayımlandı. Yazının içeriğinde şunlara yer verildi:

*"Fransa Suriye'ye bağımsızlığını verirken Antakya ve İskenderun'u esaret mirası gibi Suriye'ye bırakmak istiyor. İşin tuhaf tarafı esaretten henüz kurtulan Suriye ise bu işe çok hevesli görülüyor. Düne kadar istiklal isteyen esir Suriye, şimdi kendisiyle hiç alakası olmayan bir topluluğu kendisine esir yapmak istiyor. Bizim bildiğimiz istiklalini sevenler başkalarının istiklaline de saygı göstermesini bilenlerdir. O toprağa sorulsa Türkiye mi Suriye mi diye, kesinlikle Türkiye'ye doğru kayacaktır. Sahip olduğumuz hak ve kuvvete rağmen emrivaki yapmıyorsak bilinsin ki barışseverliğimiz, iyi niyetimiz ve haklılığımızın gereğinin yapılacağını bilmemizdir. Bu toprakları başka bir devlete vereceğimizi düşünmek büyük bir gaflettir. Fransa'nın bölgedeki varlığı kendisine verilen manda görevidir. Fransa, Suriye ile anlaşırken dost olduğu Türk milletine ait parçanın vaziyetini düşünmek mecburiyetindeydi. Bu meseleyi Suriye üzerinden değil, Fransa'yı ve MC'yi muhatap tutarak halledeceğiz. Suriye bizimle iyi geçinmek istiyorsa Antakya ve İskenderun'u kendi sınırlarının dışında saymalıdır. Bu parça Türk'tür, O gerçek sahibine iade edilmelidir."*¹²⁷

Halkın Sesi Gazetesi ise Paris kaynaklı Oeuvre ile Şam kaynaklı Eşşebola gazetelerinde Türkiye ile ilgili çıkan haberlere yer verdi. Oeuvre gazetesi Sancak meselesinde Fransa'nın siyasetini eleştirerek Antakya ve İskenderun Türkleri'nin durumunun Fransa hükümetine Türkiye ile acil ihtiyaç duyduğu dostluk bağlarını güçlendirme fırsatını verebileceğini yazarken, bir Arap paçavrası olarak tanımlanan Eşşebola gazetesinin Türkiye'ye yönelik Avrupa'dan yaptığı alıntılarla uğraşırken

¹²⁶ Anadolu, 27 Eylül 1936, s.2.

¹²⁷ Anadolu, 29 Eylül 1936, s.1.

bulanık sularda balık avlamak ve gizli politikalarla dolaplar çevirmekten vazgeçmesi gerektiğine dair yazısı haber yapıldı.¹²⁸

Anadolu gazetesinde Orhan Rahmi Gökçe, "*Fellahlar ve Ermeniler Unutmasınlar!*" başlıklı yazdığı yazıda, Sancak Türklerine yapılan saldırıları sert bir dille eleştirmiştir. Fellahlar ve Ermenilerin Antakya ve İskenderun'daki kardeşlerimize saldırıp, evlerini taşladıklarını, otomobillerine saldırıp bazılarını dövdüklerini, bayrağımızı parçaladıklarını öğrendiklerini, Ermenilerin bu yaptıklarına seyirci kalmamayacağını, Türk yurdunda onları taşa tutmanın zamanının geldiğini, bir Türk'ün yüz bin Ermeni, yüz bin Fellah'tan üstün olduğunu, ya dostumuz Fransa'dan ya da Suriye'den özür beklendiğini, Antakya ve İskenderun Türklerine haklarının iade edilmesi gerektiğini ve bunun Suriye'nin kendi menfaatine olduğunu açıkladı.¹²⁹

Halkın Sesi Gazetesi Falih Rıfkı Atay'ın Ulus Gazetesinde Sancak meselesi hakkında yazdığı başmakaleyi okuyucularına aktardı. Atay; Suriyeliler, Fransızlar ve bizim aramızda savaş sonrası başlayan bir Sancak ve sınır meselesinin olduğunu, 300 bin Türk'ün yaşadığı bölgede verilmiş olan özel bir idare vaadinin bir türlü gerçekleşmediğini ayrıca sınırda kaçakçılık ve kışkırtıcılık faaliyetlerinin desteklendiğini belirterek, bunların Paris'ten değil otoriteden uzak mahalli idarenin entrikalarından kaynaklandığını umut ederek, Türk-Fransız dostluğuna önem verdiğimiz yazdı. Suriye'nin bağımsızlığı konusunda yaşadığımız sevinç ve heyecana rağmen Suriye heyetinin Paris dönüşü İstanbul'da yaptığı art niyetli açıklamanın Türkiye'yi hayal kırıklığına uğrattığını, meselenin bir azınlığa hak verme meselesi değil, bir bölgenin çoğunluğuna hakkını verme meselesi olduğunu, Sancaklıların da Suriyeliler gibi istiklallerine hakim olması gerektiğini açıkladı.¹³⁰

İzmir gazetelerinde Fransa'ya karşı başlarda özen gösterilen yumuşak üslup, Sancak'ta Türklere karşı baskı ve şiddetin artmasına paralel olarak sertleşmeye başladı. Özellikle Halkın Sesi gazetesinde Fransızlara karşı tepki dolu yazılar peş peşe geldi. Hidayet Keşfi, Napolyon'un ünlü Mısır Seferi ve Akka'da yaşadığı hezimet tarihini raflarından indirip yeniden hatırlatırken, Fransa'nın politik manevralarına karşı okuyucunun dikkatini çekmiştir. "*Napolyon'un Hezimet*" başlığıyla iki bölüm halinde verilen yazının içeriği şu şekildedir:

*"Bundan yüz elli sene önce Fransızlar inkılap içinde çalkalanıyordu.
150 kişilik Direktuarın başında Topal Taleyan başvekil olarak vardı. O, Rusya*

¹²⁸ Halkın Sesi, 1 Ekim 1936, ss.1,4.

¹²⁹ Orhan Rahmi Gökçe, "Fellahlar ve Ermeniler Unutmasınlar!", Anadolu, 1 Ekim 1936, s.1.

¹³⁰ Halkın Sesi, 1 Ekim 1936, ss.1-2.

ve Avusturya ile Almanya'nın paylaşımı için anlaştı. 3. Selim ile de anlaşılıp Yunanistan'ın batısını işgale başladı. O esnada ünlü Fransız gazetecilerinden Volney, Harabat adıyla bir kitap çıkardı. Kitapta İngiltere'nin Ümit Burnu'nu almasıyla Fransa'ya Hint yolunun kapandığını belirtti. Napolyon ise kadın oyuncu olduğundan saldırgan bir generaldi. Taleyran'ın iki yüzlü siyasetine de uygundu. Onla gizlice anlaştı. Loton limanında 3 ay hazırlık yaptı. 3.Selim'in müttefiki sıfatıyla önce Malta Adasını sonra güya Mısır'ı asilerden temizleme bahanesiyle İskenderiye'ye girip ardından Kahire'ye yürüdü. Mısırlılar buna şaştı. Mısır halkını soydukları zaman Babiali durumu anladı. İngiltere ve Rusya ile anlaşılıp ünlü Amiral Nilson kumandasında ortak bir donanma ile sefere çıkıldı.

Fransız donanmasının bir kısmı İskenderiye'de yakıldı, diğer kısım ise Napolyon'u takip esnasında Yafa Kalesi önünde yok edildi. O sırada Napolyon Akka Kalesi önündeydi. Orada meşhur Cezzar Ahmed Paşa vardı. 8 bin askerıyla 21 bin Fransız askerine karşı 3 gün aralıksız savaş sürdürdü. Cezzarın askeri azdı ve kuşatılmıştı. Bir akşam üstü Paşa, kuşatmayı yardı ve kaleden çıktı. General Klober kaleye yaklaşmıştı. Napolyon ona: " Biz Arabistan'da, Mısır'da değiliz, Türk topraklarındayız. Türklerin ölüsü bile askerlerimiz için kötü olur. Emir ver kıtana, şehre girmesinler!" dedi. Klober ise şehri askerlerine yağma ettirip motivasyonlarını artırmak istiyordu. Cezzar Ahmet Paşa ise planını önceden hazırlamıştı.

Akka kalesine Fransızlar girdiğinde barut depoları patlamış ve ani baskınla Napolyon geri çekilmişti. Zor şartlarda Mısır'a, oradan da balıkcı kayığıyla Marsilya'ya kaçtı. Bu olay Fransa'nın iki yüzlü Şark siyasetiyle birlikte 8 bin Türk askerinin yiğitliğini gösterir. Orada destan yazan Türkler Antakya ve İskenderun Türkleridir. Bu Türkler vaktiyle göçebe halinde Halep dağlarında ve Fırat kıyılarında yaşarlardı. Venedik korsanlarına karşı sahiller ve nakliyecilik konusunda çok önemli olan İskenderun ve ona yakın olan Antakya'nın güvenliği için bu Türkler, milis teşkilatı yapılarak kalelere yerleştirilmişti.

Tarihte Zülkatriye oğulları¹³¹ adı verilen ve Fırat nehrine kadar uzanıp giden, milyonlar oluşturan Türk kabilesinin evlatlarıdır bunlar. Bu aşiretler her sene Halep'te toplanır, işe yarayanlar seçilir, askeri talim ve terbiye görmek için Antakya kalesine gönderilirdi. İşte bunlar Napolyon'a Akka Kalesinde darbeyi indirmişlerdir.

Eğer bugün de Fransa aynı siyasetle Türkiye'ye karşı Ermeni ve Rum çetelerini himaye ediyorsa Napolyon'un hezimetini yeniden yaşayacaklardır. Alsas-Lorren Fransa için neyse Antakya ve İskenderun bizim için odur."¹³²

Orhan Rahmi Gökçe "İskenderun ve Antakya Bizim Olacaktır" başlıklı yazısında; Türk hükümetinin gösterdiği asabiyetin antlaşmalara uyulmamasından kaynaklandığını, Fransa'nın gösterdiği laubali tutum ile bölgede çıkabilecek istenmeyen hadiselerden manevi olarak doğrudan sorumlu olacağını, halkımızın artan tepkisinin sebebinin Ermeni, Çerkez ve Fellahların taşkınlıklarından doğduğunu, aksi halde yine de bu meseleye eğilmek zorunda olduğumuzu, çünkü buraları Türkiye sınırları içinde gördüğümüzü ifade ederek, Boğazlar üzerindeki isteklerimizi nasıl ki zamana bırakarak çözmüşsek, burada da aynı şekilde hareket edeceğimizi ve dünya kamuoyunun sınırlarımız dibindeki bir Türk toprağını bize iade etmelerinin hem

¹³¹ Zülkatriye oğulları: Dulkadiroğulları.

¹³² Hidayet Keşfi, "Napolyon'un Hezimetini", **Halkın Sesi**, 3,5 Ekim 1936, ss.1,2.

mecburiyet hem de Yakın Şark'ın iyiliği için gerekli olduğunu belirtti. Türk bayrağına yapılan saldırı hakkında düşüncelerini açıklayan Gökçe, bayrağımıza yapılan saldırıya karşı gösterilen hassasiyetin herkese ibret olması gerektiğini, hükümetin itidalli duruşu karşısında eğer Fransa ve Suriye gerekeni yapmazsa Türk hükümetinin yapacağını, 300 bin Türk'ün başka devletlere terkine tahammül etmeyeceklerini, er ya da geç Antakya ve İskenderun'un alınacağını vurguladı.¹³³

Yeni Asır Gazetesinde Şevket Bilgin köşesinde "*Sancak Türktür, Türk Kalacaktır*" başlığıyla bir yazı kaleme aldı. Yazısında emperyalizme karşı olduğunu, ulus devlet kavramına verilen önem nedeniyle Suriye'yi desteklediğimizi ama Sancak'ın Türkiye'ye ait olduğunu, uygulanan yıldırma politikasının amacına ulaşamayacağını, bu meselenin Türkiye ile Fransa arasında olduğundan onlara düşenin Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek olduğunu belirtti. Atay ise Sancakta halkoylaması yapılabileceğini belirterek Araplara hodri meydan demiştir.¹³⁴

4 Ekim tarihli Yeni Asır gazetesinde Sancak Meselesi, yeniden manşetteydi. "*İskenderun'da Türk Aleyhine Yazılar*" başlıklı haberin ayrıntısında Arap milliyetçilerden oluşan Vatanilerin Antakya'da iki mebusluk kapmak için bölgeye ajan gönderdiği, Antakya sokaklarında Türkler aleyhinde beyannameler yapıştırıldığı, Fransızların bunu araştırdığı yer aldı. Öte yandan Cenevre'de T. R. Aras'ın Fransa Başbakanı Blum'la Antakya'yı görüştüğü, bu haberin Sancak'ta heyecan yarattığı belirtildi.¹³⁵

Şevket Bilgin, Şükrü Kaya'nın Cenevre'de Sancak Türkleri'nin sıkıntılarını anlattığı konuşmasını hatırlattıktan sonra, Fransa'nın Sancak Türkleri konusunda alacağı tavrın ilişkilerimizi etkileyeceğini, Suriye'nin Türklerin haklarını koruyacağı garantisinin hayal olduğunu, daha şimdiden Arap basınında, hükümetinde ve halkında Türklere yönelik tazyiklerin başladığını, özerkliği Fransız yapamazken Arap'ın nasıl yapacağını sormuştur. Suriye milliyetçilerinin kendi haklarını alırken başkalarının haklarına el uzatmaması gerektiğini, 300 bin Türk'ün yabancı bir idare altında olamayacağını, Sancak'ta değişiklik yapılmazsa Suriye ile ilişkilerin hep kötü olacağını ifade etmiştir.¹³⁶

¹³³ Orhan Rahmi Gökçe, "İskenderun ve Antakya Bizim Olacaktır", **Anadolu**, 3 Ekim 1936, ss.1,5.

¹³⁴ **Anadolu**, 3 Ekim 1936, s.1; Şevket Bilgin, "Sancak Türktür, Türk Kalacaktır", **Yeni Asır**, 3 Ekim 1936, ss.1,2.

¹³⁵ **Yeni Asır**, 4 Ekim 1936, s.1.

¹³⁶ Şevket Bilgin, "Fransa bizimle dost olmak istiyorsa siyasetimizin milliyetçi vasfını gözönünde bulundurmamak zorundadır", **Yeni Asır**, 6 Ekim 1936, ss.1,2.

Beyrut'ta çıkan Yıldız Gazetesinde M. Meydani imzalı Sancak'la ilgili yayımlanan bir makalede; Sancak Bölgesi'nin Türkiye'ye verilmesi gerektiği ve 300 bin Türk'ün bunu beklediği yazılmış, Suriye'ye bağımsızlık verilirken Sancak'ın durumunun belirsiz olmasının Türkleri endişelendirdiği, bu noktada Fransa'nın vereceği kararın adalet ve hakikat doğrultusunda Sancak bölgesinin Türkiye'ye ilhakı yönünde olması gerektiği belirtilmiştir.¹³⁷

Anadolu gazetesinde "*Antakya ve İskenderun Meselesi*" başlığı altında Necip Ali Küçüka tarafından Hatay meselesinde isteğimizi gayet açık bir şekilde ortaya koyan bir yazı yayımlandı. T. R. Aras'ın MC'de verdiği beyanata atıfta bulunarak başlayan yazıda Küçüka, daha Misâk-ı Milli sınırları çizilirken yeni Türk devletinin hiçbir devletin zaafından faydalanıp topraklarını genişletme düşüncesinde bulunmadığını, Antakya ve İskenderun meselesinde toprak kazanmak duygusu yerine Türklerin bir vatanı olan Sancak'ın hiç olmazsa kendi kendine başka bir devlet tesiri olmadan huzur içinde yaşamasının arzulandığını, buna rağmen telgraf haberlerine göre Fransa'nın meseleyi başka yönlere çekmeye çalıştığının görüldüğü yazıldı. Fransa'nın Sancak'ın statüsü üstündeki garantiyi Suriye'ye devretmesinin hukuki dayanağının olmadığını, Sancak'ın muhtariyetinin Fransız hükümeti tarafından ahaliye verilmiş bir ayrıcalık değil, Türkiye ile yapılmış bir antlaşmanın sonucu doğduğunu, bu durumda Suriye'ye devir konusunda Türkiye'nin de onayının alınmasının lazım geldiğini belirten yazar, son kısımda Türkiye'nin kendi yurttaşlarının geleceğini bir asırlık büyük bir emperyal güce emanet ederken sorun görmese de daha yeni kurulacak olan, devlet konusunda tecrübesi olmayan Suriye'ye kardeşlerini emanet etme noktasında rahatsızlık duyarsa bunun anlaşılması gerektiğini ortaya koydu.¹³⁸

Halkın Sesi gazetesindeki bir başka haberde, Sancak Türklerine yapılan zulme bütün Türk dünyasının gösterdiği tepkinin Fransa'yı telaşlandırdığını, Fransız delegesinin son açıklamalarının olumlu olmakla beraber henüz değişen bir durumun olmadığını, Vienot'un¹³⁹ açıklamasında "*Fransa Türkiye'ye karşı taahhütlerine saygılıdır. Yeni durumda eğer Türkiye Sancak'taki Türk azınlığı için yeni bir rejim teklifinde bulunursa görüşmeye hazırız*" dediğini yazdı. Diğer taraftan Fransız gazetelerin T. R. Aras'ın Başbakan Blum'la yaptığı görüşmeye büyük önem verdikleri

¹³⁷ **Anadolu**, 6 Ekim 1936, ss.1,4.

¹³⁸ Necip Ali Küçüka, "Antakya ve İskenderun Meselesi", **Anadolu**, 7 Ekim 1936, s.1,4.

¹³⁹ Pierre Vienot: Dönemin Fransa Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müşaviri (1897-1944), (bkz. <https://www.ordredelaliberation.fr/fr/les-compagnons/994/pierre-vienot>), (15.03.2019).

belirtildi. Echo do Paris gazetesinde Türkiye'nin Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve bir süredir İngiltere ile olan samimi ilişkileri ve Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmaların yeniden düzenlenmesi konusunda Avrupa'da süren tartışmalarda statükocu tutum sergilemesinin Fransa'yı Türkiye ile aynı safta birleştirdiği yönünde bir yazı haber yapıldı.¹⁴⁰

Türk gazeteleri Hatay Davası başladıktan sonra belli zamanlarda bölgenin Türk yurdu olduğunu tarihi açıdan ispatlamak amacıyla kısa yazı dizileri yayınlamaya başladılar. M. Turhan Tan'ın "*Türk Antakya'nın Tarihi*" başlığıyla Halkın Sesi Gazetesinde çıkan yazı dizisi dönemin bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir. Buna göre; çok eski zamanlarda Eti İmparatoru Birinci Murşil güçlü bir ordu ile Suriye bölgesine geldi. Etilerin Kadeş Savaşındaki düşmanı olan Mısır Krallığından kalma ve Eti ordusu hakkında bilgilerin yer aldığı bir belgede, İskenderun sahilleri ile Halep bölgesi halkından oluşan "*Karkamış*" adlı bir kolorduya rastlandı. Tan'a göre bu durum bölgenin, üç bin küsur yıl önce Türk ordusunun hakimiyetinde olduğunu kanıtıdır. Bunun yanında Tan, M.Ö. 333'de Antakya'ya gelen Büyük İskender'in, bölgede Etilerden kalma Türklerle karşılaştığını, Pers zaferini kalıcı hale getirmek için kurduğu İskenderun'un inşasında olduğu gibi Seleukoslar'ın M.Ö. 301'de temelini attığını Antakya'nın inşasında da bölge Türklerinin çalıştığını belirtir.¹⁴¹

Hıristiyanlıkla önemi artan Antakya'nın 637'de Müslümanlar tarafından fethedildiğini, Arapların zaman içinde din kuvvetiyle Suriye'yi, Mısır'ı, Irak'ı Araplaştırmasına rağmen Orta Asya ve Antakya'da hedefine ulaşamadığını yazan Tan, bunu bölgenin uzun yıllar Türk kültürü ile yoğrulmasına dayandırmaktadır. 1084'te Anadolu Selçuklu Devleti kurucusu Rükneddin Süleyman Şah'ın(?)¹⁴² Antakya'yı ülkesine katmasından bir süre sonra başlayan Haçlı seferiyle Antakya, 1096'da Haçlılara geçti. Suriye'de Araplaşmış halk, Haçlılarla Türkler arasında uzun yıllar süren savaşlara karışmadılar. Mısır Türk Sultanı Baybars, 1267 yılında Antakya'yı Haçlılardan geri alarak buradaki 170 yıllık esarete son verdi. 1524'te Osmanlı idaresine geçen Antakya Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türk idaresinde yaşadı. Fransızlar mütareke dönemi karışıklığından faydalanıp Adana gibi bu şehri de işgal ettiler. Atatürk Milli Mücadele döneminde Antakya'yı unutmadı. Adana'yı kurtarıırken

¹⁴⁰ Halkın Sesi, 7 Ekim 1936, s.1.

¹⁴¹ Mehmet Turhan Tan, "Türk Antakya'nın Tarihi", Halkın Sesi, 7-8-9 Ekim 1936, s.1.

¹⁴² Anadolu Selçuklu Devleti kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tır. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sah-i> (27.02.2019).

Antakya'nın da mahalli bir idare altında yaşamasını kabul ettirdi. Hatay'ın Fransızların imzaladığı Ankara Antlaşması gereğince de Türk olduğunu ve hiçbir gücün Etiler döneminden itibaren başlayarak bugüne kadar devam eden bu gerçeği değiştiremeyeceğini ifade eden Tan, yazısını "*Antakya Türk'tür yine Türk kalacaktır*" cümlesiyle bitirdi.¹⁴³

Antakya'nın tarihine yönelik bir başka yazı ise ünlü tarihçi Fuat Köprülü tarafından "*İskenderun ve Antakya*" başlıklı köşede "*Antakya Türklerine Ait Bir Tılsım ve Bir Tarih Araştırması*" başlığıyla Halkın Sesi Gazetesinde 7 Ekim tarihinde yayımlandı. Köprülü, İbn'ül Adim'in anlattığı hikayeye dayanarak o dönem Selçuklu fetihleri yaygın iken büyük ihtimalle Seleukoslar devrine ait olan heykellerin Türkler tarafından bir tılsım olarak düşünüldüğünü ve Antakya halkının Selçuklu fethini beklemeye başladığını ifade etmiştir. Bir deprem ya da inşaat için bina temelleri kazılırken ortaya çıkan bu gibi eserlerin genellikle tılsım olarak değerlendirildiğini, benzer bir hadisenin Antakya'da Yakubi Patriği olan Suriyeli Mişel'in(1166-1199) kitabında da var olduğunu belirten Köprülü, kitapta yer alan bir hikayeye değinmiştir. Buna göre; I. Haçlı Seferi'nde Frankların İstanbul'u kuşattığı sırada Antakya'da bir deprem olmuş ve yıkılan burçlardan birinin altındaki bir mahzende ata binmiş, elleri silahlı Frank şövalyelerin demir zincirlerle bağlı heykelleri bulunmuştur. Şehrin emiri olan Sultan Yağısıyan, bunun için yapılmasını istediği araştırmadan bilgi edinemeyince, put olduklarını düşünerek heykelleri parçalatmıştır. Daha sonra Emir, çok yaşlı ve kör bir kadından bu heykellerin Frankların Antakya'ya gelmelerini engelleyen bir tılsım olduğuna dair sözler duyunca ve yeniden yapılmalarının mümkün olmadığını öğrenince çok üzülmüştür. Köprülü yazısının son bölümünde, bu tılsım hikayesini açıklayarak orta zaman vakanüvislerin psikolojilerini göstermek ve arkeoloji bakımından da eski ve güzel Türk şehri olan Antakya'nın tarihi hakkında araştırmacılara fikir vermek umudunu amaçladığını ifade etmiştir.¹⁴⁴

Yeni Asır Gazetesi, kamuoyunda Sancak davasına yönelik farkındalık yaratmak için bölge Türklerinin çektiği sıkıntıları birinci ağızdan aktarabilmek amacıyla "*Sancaklıların Sesi*" adında bir köşe yayınlamaya başladı. Bu köşenin ilk konuğu ise Antakyalı Dr. İbrahim İnal oldu. İnal yazısında; anayurttan ayrı yaşamayacaklarını, aksi halde etrafın volkana döneceğini ifade ederek, 17 sene sonra

¹⁴³ M. Turhan Tan, "Türk Antakya'nın Tarihi", **Halkın Sesi**, 7-8-9 Ekim 1936, s.1.

¹⁴⁴ Fuat Köprülü, "Antakya Türklerine Ait Bir Tılsım ve Bir Tarih Araştırması", **Halkın Sesi**, 7 Ekim 1936, s.2.

Suriye'nin bağımsız olacağı haberine Türkler olarak sevinmelerine ve Ankara Antlaşması ile Suriye'den daha önce özel yönetime sahip olmalarına rağmen Paris dönüşü Suriye heyetinin Sancak'ı da kendilerinin yöneteceklerini söylemesine çok kızdıklarını belirtti. Sancak memurlarının üçte ikisinin Türk olması gerekirken mevcut Türk memurları yerine Arap memurların getirildiğini, resmi kurumlara derdini anlatamaz olan Türklerle "*Git Arapça öğren!*" denildiğini, bu memurların emir doğrultusunda Sancak Türklerinden yüksek vergiler almaya ve bağ, bahçe, ev, tarlalarını satın almaya başladığını, borcunu ödeyemeyen Türklerin ellerindeki gayrimenkulleri sattığını, yüksek vergileri şikayet için Fransız komisere giden Türklerle "*Halk zengindir. Şu ana kadar asker olmak için gelen bir tane Türk yoktur. Ekonomik durumunuz kötü değildir*" cevabının verildiğini yazdı. Suriye'nin Sancak Türklerine düşmanca davranmasından vazgeçmesi gerektiği, bundan sonra güvenliklerinin Türklerle iyi geçinmeye bağlı olduğu, bu dostluk yolunun ise halkı tamamen Türk olan Antakya, İskenderun ve çevresinin anavatana katılmasından geçtiğini, eğer Türkler haklarını alamazsa bunun için gerekenin yapılacağını belirtti.¹⁴⁵ Paris'te yayın yapan La Republik Gazetesi, Fransa'nın verdiği sözü tutarak Sancak'ın Türklerle verilmesi gerektiğini, Türklerle muhtaç olduklarını yazdı.¹⁴⁶

Yakın zamanda Antakya ve İskenderun'un Suriye'ye ilhakı haberi üzerine protesto amaçlı binlerce Türk sokağa döküldü. Fransız kumandan silah zoruyla gösteriyi bitirmek istedi. Fakat sağduyu galip geldi ve felaketin eşiğinden dönüldü. Halep'te Vatanilere muhalif bir kısım halk, Suriye'nin Türkiye sayesinde bağımsız olduğunu, Türkiye'nin Sancak'ı alması gerektiğini, Suriye'nin güvenliği için Türkiye'nin dostluğunun şart olduğunu açıkladılar. Suriye genelinde Vatanilere ve onların faşist örgütü olan Karagömleklilere¹⁴⁷ karşı tepkiler artmakta, yeni partiler kurulmaktadır. İtalya ile yakın temasları olan Vataniler, azınlıklar için de endişe kaynağı olmaya başladı.¹⁴⁸

Türk kamuoyunun dikkatini Sancak meselesine çekmek için yoğun gazete haberlerinin yanısıra konuyla ilgili Nureddin Ardıç, Faik Türkmen ve Hasan Reşit

¹⁴⁵ İbrahim İnal, "Antakya-İskenderun Türkleri Anayurttan Ayrı Yaşayamazlar", **Yeni Asır**, 10 Ekim 1936, s.6.

¹⁴⁶ **Yeni Asır**, 10 Ekim 1936, s.6.

¹⁴⁷ İtalyan Faşist partisinin silahlı milis gücü olan Karagömlekliler, Suriye'de Arap milliyetçiliği yapan Vatani Partisi tarafından örnek alındı ve aynı adla Arap gençlerinden silahlı birlikler oluşturuldu. Karagömlekliler için partinin görüşlerini paylaşmayan herkes düşmandır ve yok edilmeleri gerekmektedir. Vataniler kendilerini sürekli destekleyen Fransa'nın Türkiye ile anlaşması üzerine İtalyan Faşist Parti ile ilişkilerini güçlendirmeye başlayacaktır.

¹⁴⁸ **Yeni Asır**, 10 Ekim 1936, s.1,3.

Tankut'un kitapları çıktı. Bu kitaplarda genel olarak; bölgenin gerçek sahibinin çok eski zamanlarda Sancak'a gelmiş olan Türkler olduğu, Alevilerin aslında eski Türkler olduğu, bölgenin coğrafi ve tarihsel olarak Anadolu'nun bir parçası olduğu ve Sancak Türkleri'nin yabancılarla kaynaşmayarak benliklerini korudukları şeklinde sıralanabilecek görüşler vurgulandı.¹⁴⁹

Türk Edebiyatının önemli isimlerinden olan Peyami Safa, Sancak'ta büyük baskı altında yaşayan Türkler hakkında önemli bir yazı kaleme aldı. "*İskenderun ve Antakya'nın çığlığına Fransa kulak vermiyor mu?*" başlıklı yazıda Safa, Sancak Türkleri'nin sıkıntılarını Cenevre'de yüzeysel değinildiğini, Fransa'nın bizimle yaptıkları antlaşmalardaki imzalarına sahip çıkmalarını beklenildiğini, onlardan hala ümitli olduğu için müzakere masasında oturmaya devam edildiğini, fakat Fransa'nın konuya bu kadar ilgisiz olmasının nedenini anlayamadığını ifade etmiştir.¹⁵⁰

1.2. TÜRKİYE'NİN HATAY SORUNUNU RESMEN ELE ALMASI

Atatürk Hatay davasını başlatmak için zamanın geldiğine Paris'te Suriye heyeti temaslarını sürdürürken karar verdi. Ama Montreux'da Boğazlar meselesi görüşülürken bunu dillendirmek sakıncalı olabilirdi. Montreux Sözleşmesi'nin imzalandığı 20 Temmuz 1936'da yurda dönen Afet İnan'a "*Şimdi Antakya, İskenderun yani Sancak meselemiz var*" dedi.¹⁵¹

Batı dünyasının Türkiye'nin Ortadoğu'daki girişimlerine bu dönemde fazla önem vermediği anlaşılmaktadır. 1936 yılında Türk dış politikasını ele alan bir Amerikan belgesinde Hatay sorununa bile değinilmediği görülmektedir. Ankara'nın, Suriye yönetimini kendilerine düşmanca tavırlar sergileyen ve kaçakçılığı yöneten bir rejim olarak gördüğü belirtilen belgede, Türk dış politikası hakkında gerçek barış isteği, Rusya ile dostluk, İtalya'ya karşı güvensizlik, Balkan Antantını korumak ve güçlendirmek, Ortadoğu ülkelerinde liderlik, MC üyeliği, İngiltere ile dostluk, Almanya ile ticari ve kültürel ilişkileri geliştirip siyasi ilişkileri en alt seviyede tutma tespitlerinde bulunuldu.¹⁵²

Avrupa'da Alman lider Adolf Hitler'in korku verici siyaseti Fransa'yı endişelendiriyordu. Atatürk, Sancak Meselesi'nde muhatabı olan Fransa'nın bulunduğu sıkıntılı durumda sorunlara uzlaşmacı politika izlemek zorunda kalacağını

¹⁴⁹ Duman, s. 198,199.

¹⁵⁰ Peyami Safa , "İskenderun ve Antakya'nın Çığlığına Fransa Kulak Vermiyor mu?", **Halkın Sesi**, 10 Ekim 1936, s.1.

¹⁵¹ Soysal, Hatay Sorunu..., s.82.

¹⁵² Köni, s.536.

biliyordu. Diğer taraftan Montreux Sözleşmesinden sonra Türkiye, uluslararası arenada daha da önemli bir hale geldi ve dostluğu aranan bir devlet oldu. Almanya gibi sorunlarını çözmek için şiddet dilini kullanmıyor, barış yanlısı tutumunu sürdürerek diplomasiye büyük önem veriyordu. Bununla birlikte MC Konsey üyesi bulunmaktaydı. Fransa'nın Avrupa'daki sıkışık durumundan faydalanmak isteyen Türkiye sorunu onunla halletmeyi hedeflerken Suriye'ye karşı ikinci bir cephe açmaktan imtina etti ve Suriye'nin bağımsızlığını her ortamda destekledi. Bununla birlikte Sancak meselesini planlı bir şekilde basın aracılığıyla Türk kamuoyuna sunarak milli bir dava yarattı. Türkiye, İngiltere ile de işbirliği alanlarını geliştirmekteydi. Hatay Meselesinin çözümü konusunda Fransa'nın ikna edilmesinde İngiltere'nin çok önemli katkıları oldu.¹⁵³

Konuyla ilgili Türkiye ilk resmi adımı, Paris Büyükelçisi Suat Davaz'ın Fransa Dışişleri Bakanı Delbos'a 9 Ekim 1936'da verdiği resmi mektup ile attı. Mektupta Fransa'nın 1921 ve 1926 Antlaşmaları'nın gereği olarak Suriye ve Lübnan'a vermeyi düşündüğü bağımsızlığın Sancak'a da verilmesi isteniyordu. Fransa Ankara'ya verdiği 10 Kasım tarihli cevabi notasında; MC'nin mandater devlet olarak görevlendirdiği Fransa'nın yetkilerini aşarak Suriye'nin toprak bütünlüğüne zarar verecek adımlar atmasının mümkün olmadığını, sadece Sancak'ta özerkliğin geliştirilebileceğini bildirdi. Suriye hükümeti de Türk notasına tepki gösterdi. Onlar bağımsızlığa doğru giderken İskenderun gibi çok önemli bir limanı kaybetmek istemiyorlardı.¹⁵⁴

Sancak Davası gün geçtikçe Avrupa başkentlerinde merak edilir olmaya başladı. Belgrad basını Sancak Alevilerinin Türk mandası istediğini, Türklere vergi bahanesi ile baskı kurulduğunu, Türk köylülerin şehre göç ettiğini, bütün Sancak'ta Türklerin fes yerine Kemalist Türkiye'nin şapkasını takıp bağlılıklarını gösterdiklerini okuyucularına aktardı.¹⁵⁵

Ankara Hükümeti, Sancak meselesi ile ilgili Fransa'ya nota verdi. İçeriğinde Fransa'nın Lübnan'a ve Suriye'ye verilen istiklalin Antakya ve İskenderun'a da verilmesi gerektiği, bunun gerçekleşmesi durumunda Fransa, Suriye ve Türkiye arasında sağlam dostlukların oluşacağı yazılıydı. Bu nota Fransa'da iyi tesir uyandırdı.¹⁵⁶

¹⁵³ Sarıncay, Atatürk Dönemi..., ss.32-35.

¹⁵⁴ Soysal, 2000, s. 84-85; Tekin, 2011, s.69.

¹⁵⁵ **Yeni Asır**, 13 Ekim 1936, s.1.

¹⁵⁶ **Yeni Asır**, 15 Ekim 1936, s.3.

Türkiye'nin Sancak Türkleri için tam bağımsızlık isteğinin Sancak'ta duyulmasıyla oradaki Türkler sevinç gözyaşları döktüler. Suriye Komiseri Sancak Türkleri'nin haklarının saklı olduğunu fakat gösterilen heyecanın da yersiz olduğunu belirtti. Halkın Sesi gazetesi vermiş olduğu bu haberi, anavatandan senelerdir ayrı düşen yüz binlerce Türk'ün duyduğu heyecanın asil olduğunu, Suriye Komiserinin beyanında yanlışlık bulunduğunu ve Fransa'nın bakışını en kısa sürede değiştirmesinin beklendiğini belirterek eleştirmiştir. Öte yandan gazete, Sancak halkının her bakımdan anavatanın inkılap hareketlerine ayak uydurduğunu, fes yerine şapka giyilmeye başlandığını, üç günde 2500 şapka satıldığını ve bunu ilk şoförlerin giydiğini, Halep'ten gelen kamyonun 4000 şapka daha getirdiğini ve bunların da hemen satıldığını haber vermiştir.¹⁵⁷

15 Ekim tarihli Anadolu Gazetesinde çıkan haberde; MC'de Fransız delegenin Sancak'ın hukukunu belirlemek için Türkiye ile müzakerelere hazır olduklarını ifade eden demecinin ve Yüksek Komiser Kont de Martel'in Sancak hakkında Fransızların verdikleri taahhütler dışında hareket etmeyeceğini, Türklerin haklarının mahfuz olduğunu bildirdiği ve Türklere sükunet tavsiye ettiği beyannamenin Antakya ve İskenderun halkını oldukça memnun ettiği yazıldı. Öte yandan bütün Antakyalı Türkler ve Alevilerin şapka takmaya başladığını, o döneme kadar 20 binden fazla şapka ve kasket satıldığını aktaran gazete, Suriye parlamentosunu oluşturmak için yapılacak olan 1 Kasım seçimlerinde Türklerin birçok yerde toplantı yapıp nasıl hareket edeceklerini kararlaştırdıklarını, genel düşüncenin Türklerin bu seçime katılmayacakları yönünde olduğunu okurlarıyla paylaştı.¹⁵⁸

İçişleri Bakanlığı Vekili Saffet Arıkan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterine çok önemli bir rapor sundu. Rapora göre; Fransa'nın ileride İskenderun bölgesinden çekilme ihtimaline karşı bölgede kendine sadık elemanları temin etmek amacıyla İskenderun, Antakya ve Kırıkhan'da mason locaları kurduğu yazılmaktaydı. Bununla birlikte Kemalist rejime düşman olan Türkler ve Araplar da harekete geçerek Fransa'nın etkisiz olması durumunda Sancak'ı doğrudan Suriye'ye bağlama konusunda çalışmalar yapmaya başladılar.¹⁵⁹

Ankara'ya ulaşan başka bir raporda; Hatay'ın idari yapısını, adliyesini, eğitimini, iktisadi ve ticari durumunu, sanayisini, arazisinin verimliliğini ve sağlık

¹⁵⁷ Halkın Sesi, 17 Ekim 1936, ss.1,4.

¹⁵⁸ Anadolu, 15 Ekim 1936, s.2.

¹⁵⁹ Demir, s.174.

politikalarını ilgilendiren bilgilere yer verildi. Türkiye'nin Hatay'la ilgili belirlediği politikalarda bu rapor Ankara hükümetinin çok işine yaradı.¹⁶⁰

Ankara'da meseleye yönelik başlangıçta oldukça iyimser bir hava vardı. Yeni Asır Gazetesinin 17 Ekim tarihli sayısında bu durumla ilgili haber şu şekildeydi: "*Fransa ile Sancak meselesi Ankara'da 22 Ekim'de görüşülecek. Hükümeti tarafından tam yetki ile görevlendirilen Fransız elçisi Ponceau (Ponso) 19 Ekim'de Ankara'da olacak. Fransız siyasi çevrelerine göre Türklerin haklı davası Paris'te karşılığını bulmuş, bundan dolayı görüşmeler fazla zorluk yaşanmadan neticelenir.*"¹⁶¹

Maalesef gelişmeler için bu kadar kolay çözülmeyeceğini gösterecektir. Fransa'dan dönen Ponso, Türk notasına Fransız cevabını getirmedeğini, görüşmelerin nerede olacağını bilmediğini, ama kısa sürede bu durumun netlik kazanacağını bildirdi.¹⁶²

Bir taraftan Halep'te Araplar ile Ermeniler arasında bilinmeyen bir sebeple arbede çıkmış, olayda Araplar Ermeni mahallelerine saldırmış, Araplardan 9 ölü ve 35 yaralı, Ermenilerden ise 5 ölü ve 16 yaralı olmuştur. Öte yandan Suriye Meclisi için yapılan seçimin tüm Suriye'de olaylı geçtiği, alınan onca tedbirlere rağmen Şam'da muhalifler ile hükümetçiler arasında olaylar çıktığı, Suriye hükümeti kanadında Sancak meselesinde Türk tezinin kabul edileceği endişesinin hakim olduğu haberi yer aldı.¹⁶³

Arap basınından Elkables gazetesi Halep muhabirinin kaleme aldığı bir haberde; son zamanlarda Türk gazetelerinde Suriye Antlaşması'na yönelik artan saldırıların ve Sancak'ın Türkiye'ye ilhaki konusunda yapılan haberlerin Antakya Türklerini harekete geçirdiği, evvelki gün caddelerde bir gösteri yaptıklarını fakat Türk kardeşlerine karşı tahammüllü olan Sancak'ın 210 bin olan nüfusunun 145 binini oluşturan Arapların da artık sabırlarının taşıdığı ve caddelerde büyük bir gösteri yaptıkları belirtilmiş, her iki gösterinin de olaysız bittiği, Türklerin on misli olan Arapların yaptığı bu gösterinin Türk gazetelerine verilmiş en hayırlı cevap olduğu yazılmıştır.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Pehlivanlı ve diğerleri, ss.41-46.

¹⁶¹ **Yeni Asır**, 17 Ekim 1936, s.3.

¹⁶² **Yeni Asır**, 21 Ekim 1936, s.1.

¹⁶³ **Halkın Sesi**, 21 Ekim 1936, ss.1,2.

¹⁶⁴ **Anadolu**, 18 Ekkim 1936, s.5.

Bu örnekte görüldüğü gibi Arap basınının Hatay nüfusu hakkında rakamlarla oynayarak verdikleri yalan haberler, bölgeyle ilgili bilgisi olmayan Suriye kamuoyunu aldatmaya ve Şam hükümetinin tehlikeli politikalarını desteklemeye yöneliktir.

Buna benzer başka bir yazı da 9 Ekim 1936 tarihli Fettalarap Gazetesinde İbrahim Fevzi adında birinin kaleminden "*Türkiye'nin İskenderun'a Karşı Aldığı Cephe*" başlığıyla çıktı. Yazının içeriğinde Fevzi, Türkiye'nin Sancak'a ilgisinin Türklerin hukukunu korumak mı yoksa Ankara Antlaşması arkasındaki siyasi amaçlar mı olduğunu merak ettiklerini ve Türk basınının konuyla ilgili takındığı üsluba şaşırıklarını yazdı. Türkiye'nin amacının Hindistan ile İran arasında en yakın yol olan İskenderun-Basra hattı üzerindeki Suriye körfezini ilhak etmek olduğunu iddia eden Fevzi, görüşünü şöyle ispatlamaya çalışmaktadır:

"1. Türkiye Hükümetinin bir kararnamesi ile Antakya Türklerine vatandaşlık verilemez. Halbuki Antakya Türkleri'nin bunu istemeleri gerekmektedir.

2. Türk okullarında coğrafya derslerinde Türkiye'den bahsederken İskenderun, Halep, Elcezire ve hatta Riyad'a kadar olan bölgenin de Türk parçası olduğu belirtiliyor.

3. Türkiye Hükümeti her sene kendi hesabına Antakya Türklerinden birçok genci öğrenci olarak kabul ediyor. Bunların ordu ve memuriyette görev alabilmeleri için kolaylık sağlanıyor. Şu anda Türkiye'de 300'den fazla Antakyalı öğrenci vardır.

4. Antakya'daki Türklük hareketini idare eden halk, Ankara'dan talimat alıyor.

5. Suriye Antlaşmasından sonra Halk Partisi Türkiye'yi müdahaleye yönlendirmek için Antakya'da kargaşa çıkarmaktadır. Hangi sebeple Türkler yabancı işgalden henüz kurtulmuş Suriye'ye ve bütün Araplara karşı yeni sorunlar çıkarmaktadır? sorusunu soran Fevzi, Ankara Antlaşmasının Türklere emellerini canlı tutma fırsatı verdiğini ve Türk basınının da bunu gizlediğini yazmıştır.¹⁶⁵

29 Ekim tarihli Halkın Sesi gazetesinde çıkan bir haberde Antakya'da trajikomik bir duruma yer verildi. Habere göre; "*30 Ağustos'ta Türk Şehitleri Abidesine çelenk koydukları için tutuklanan bir grup Türk'ün yargılanmasına Pazar günü saat dokuzda binlerce dinleyicinin önünde başlandı. Mahkeme içinde ve dışında resmi ve sivil polis yer aldı. Duruşmada savcı yardımcısı, sanıkların suçlarını inceleyerek özellikle çelenklerdeki kırmızı ve beyaz kurdelelerin bulunmasının bile bir kabahat olduğunu, bunun için suçluların sulh mahkemesine sevk edilmeleri gerektiğini*

¹⁶⁵ Halkın Sesi, 21 Ekim 1936, ss.1,3.

söyledi. Bundan sonra hakimler heyeti yarım saatliğine davayı müzakereye çekildiler. Savcının fikirlerini paylaşarak davanın sulh mahkemesine sevkine karar verildi. Karardan sonra polis kontrolünde saat on birde Antakya, Kırıkhan, Beylan ve Reyhaniye'den gelen yüzlerce Türk, otomobille İskenderun'u terk ettiler ve Beylan civarında bulunan Kırk Birinci Fırka Şehitler Abidesine çelenk koyduktan sonra yollarına devam ettiler. Bu kalabalığın ileri gelenlerinden oluşan bir heyet Kırıkhan'da bir buçuk, Reyhaniye'de bir saat kalarak yöre halkıyla samimi görüşmeler yaptılar. Bu görüşmeler sonucunda Suriye'de mebus seçimi teklifi yapılırsa bütün Sancak halkının seçime katılmama ve protesto mahiyetinde dükkanlarını kapatmalarına karar verildi.”¹⁶⁶

Atatürk 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açılış konuşmasında Sancak Sorununa değindi ve bu sorunun Türkiye ile Fransa arasındaki tek mesele olduğunu ve bölgenin gerçek sahibi olan Türkler lehine kesin bir şekilde çözülmesi gerektiğini açıkladı.¹⁶⁷ Gazi'nin konuyla ilgili konuşmasının bir bölümü şu şekildedir:

"Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve kat'iyetle durmaya mecburuz. Daima kendisiyle dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve haklı sayanlar, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.”¹⁶⁸

Atatürk'ün konuşmasının bu bölümünde tüm milletvekilleri ve dinleyiciler ayağa kalkıp alkışladı. Bu sırada büyükelçiler locasında bulunan Yunan Büyükelçi yanındaki Fransız Büyükelçiye dönerek: *"Bu nutka ne dersiniz?"* diye sorunca Fransız mevkidaşı: *"Monşer, bu bir nutuk değil tam bir ültimatodur"* dedi.¹⁶⁹ Atatürk'ün nutkunu Sancak Türkleri minnetle karşıladı, Ankara'ya binlerce şükran telgrafları gönderdiler. Nutkun alıntı yapılan bölümü fotoğraflı kartpostal şeklinde hazırlanıp 5000 adet basılarak Sancak Türklerine dağıtıldı.¹⁷⁰

Antakya Halkevinde cumhuriyet coşkusu vardı. Fatma adında bir Türk genci Atatürk büstü önünde Türk kadını ile ilgili konuşma yapıp peçe ve çarşafını üzerinden attı, kalabalıktaki kadınlar da onu takip etti. Bu arada 29 Ekim Cumhuriyet Bayramını kutladıkları gerekçesiyle Antakya Kız Lisesi kapatıldı. Sancak'taki bütün Türk okulları kararı protesto etmek için grev yaptı.¹⁷¹ Fransa'nın Antakya Delegatesi M. Devient,

¹⁶⁶ **Halkın Sesi**, 29 Ekim 1936, s.2.

¹⁶⁷ **Halkın Sesi**, 2 Kasım 1936, s.1,3.

¹⁶⁸ Gönlübol ve Sar, 1997, s.134; Mursaloğlu, s.69.

¹⁶⁹ Selçuk, s.79.

¹⁷⁰ Yavuz, s. 54.

¹⁷¹ **Yeni Asır** 5 Kasım 1936; **Anadolu** 5 Kasım 1936; **Halkın Sesi** 5 Kasım 1936, s.1,4.

Antakya Kız Lisesi'nin durumu ve grevci öğrencilerin akıbeti hakkında Yüksek Komiser Kont Damien de Martel ile görüşmek için Beyrut'a gitti. Antakya Erkek Lisesi öğrencileri, Kız Lisesi açılmadan ve kovulan 55 kız öğrenci yeniden okullarına dönmeden derslerine devam etmeyeceklerini açıkladılar.¹⁷²

Tarihi konuşmasının ertesi günü Tayfur Sökmen, Atatürk'e huzurunda "*Bizi ihya ettiniz Ulu Önder*" dedi. Atatürk ise:

"Sökmen, bugünden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya, İskenderun ve havalisinin adı bundan böyle Hatay'dır. Cemiyetinizin adını "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirin ve faaliyetlerinizi bu isim altında yürütün. Cemiyet merkezi yine İstanbul'da kalmak üzere Mersin, Dörtyol, Hassa ve Kilis'te şubeler açın. Fakat denizden, karadan hatta dağdan Hatay'a gidilip gelinmesi kolay olacağı için faaliyet merkeziniz Dörtyol şubeniz olsun. Bu şube açıldığı zaman Antakya'daki cemiyetin adı da değişerek "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olsun. Gazanız mübarek olsun. Allah utandırmasın ve muvaffak olun..." dedi.

Daha sonra Atatürk'ün emriyle İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Hatay Egemenlik Cemiyeti'nin genel başkanı, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer cemiyetin genel sekreteri, Tayfur Sökmen ise cemiyetin fahri başkanı oldu.¹⁷³ Özellikle Dörtyol'daki cemiyetin faaliyete geçmesi sonrasında Ankara ile Hatay arasındaki iletişim daha rahat yapılmaya başlandı. Artık Hatay'dan alınan her bilgi Dörtyol Egemenlik Cemiyeti adına Tayfur Sökmen tarafından Ankara'ya bildirilmekte ve Ankara'dan gelen her talimat da yine Tayfur Sökmen aracılığıyla Dörtyol'dan Hatay'a gönderilmekteydi. Tayfur Sökmen bu görevi istememesine rağmen Atatürk'ün emriyle kabul edip yaptığını anılarında belirtir. Onun faaliyetlerinden rahatsız olan Fransızlar, Ankara Hükümetine bir mebuslarının Sancak'ta karışıklık çıkardığı için geri çekilmesi yönünde istekte bulununca Atatürk, Tayfur Sökmen'in bağımsız milletvekili olması hasebiyle anayasa gereği istediği yerde bulunma ve konuşma hakkına sahip olduğunu ve ona müdahalede bulunmanın imkansız olduğunu belirtti.¹⁷⁴

Atatürk'ün meclisin açılış konuşmasında Sancak sorunu üzerinde önemle durması basında büyük yankı uyandırdı. Halkın Sesi Gazetesi 3 Kasım tarihli sayısında "*Yaşasın Atatürk!*" manşetiyle okuyucusunu karşıladı. Her istediğini yapmış tarihin mucizeler yaratan bir dahisi olan ve 20 milyon Türk'ün tek bir işaretine baktığı Gazi'nin demecini Antakya ve İskenderun'da yaşayan azınlıklar ile o bölgenin

¹⁷² Anadolu, 11 Kasım 1936, s.1.

¹⁷³ Tekin, 2011, s.70; Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.95.

¹⁷⁴ Ahmet Halaçoğlu, **Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dörtyol'un Yeri ve Önemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, ss.6-9.

iktidarını şimdilik elinde tutan Fransız hükümetinin dikkate alması gerektiğini belirten gazete, Fransa'nın Türk dostluğunu kaybetmek istemiyorsa, anayurdun öksüz evlatlarını tekrar kucaklamak için açtığı kollarını, onları bağrına basmadan kapamayacağını bilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁵

Fransa-Suriye Antlaşması gereğince, Suriye'de genel mebus seçiminin yapılması kararlaştırılmıştı. Ankara, aldığı karar doğrultusunda Sancak'ı bağımsız Suriye Devleti'ne yaklaştıracığı gerekçesiyle Sancak Türkleri'nin seçimi boykot etmesini istedi. Ayrıca Ankara'ya çağrılan Abdurrahman Melek'e İbrahim Şükrü Sökmensüer¹⁷⁶, Atatürk'ün 1 Kasım konuşmasının bölgede yarattığı etkiler hakkında bilgi toplamasını ilettiler. Hasan Rıza Soyak da kendisine Atatürk'ün "*Antakya-İskenderun için bana nutuk söylediniz, fakat ortada bir şey yok*" diyerek hiddetlendiğini, bölgede en kısa zamanda icraat yapılması gerektiğini aktardı. Suriye seçimlerinin boykot edilmesinin önemli bir hareket olacağını Melek'e bildirdi.¹⁷⁷ Diğer yandan Antalya Milletvekili Tayfur Sökmen ile Hatay'da çıkan Yeni Gün Gazetesinin sahibi Selim Çelenk Ankara'da Başbakan İsmet İnönü ile yakında yapılacak olan Suriye seçimlerine Hatay Türkleri'nin katılması hakkında görüştüler. İsmet Paşa başta seçime katılma noktasında görüş açıklarken Tayfur Sökmen aksi yönde düşüncelerini açıklayarak Başbakan'ın fikrini değiştirmesini sağladı.¹⁷⁸ Tayfur Sökmen anılarında görüşmeyi şu şekilde anlatmaktadır:

*"Selim Çelenk ile birlikte eski Hariciye Vekaletine (şimdiki Gümrük ve Ticaret Bakanlığı) giderek Başbakan İsmet İnönü ile görüştim. Odada Hariciye Genel Sekreteri Numan Rıfat Menemencioğlu ile Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan da vardı. Başbakan, Paris'ten dönen Suriye heyeti ile İstanbul'da görüştiklerini ve yakında Sancak'ta seçim yapılacağını, bölge Türklerinin de seçime girmelerini duyurmamı istedi. Ben de seçime girilmemesi gerektiğini, Fransızların seçimi kazanmamıza asla imkan vermeyeceğini, bu nedenle seçime katılmanın gereksiz olduğunu söyledim. Selim Çelenk ve Saffet Arıkan bana destek verdi. Numan Rıfat seçime katılmak gerektiğini söyledi. Bunun üzerine İsmet İnönü seçime girmeme fikrini kabul etti. Odadan veda ederek ayrıldık."*¹⁷⁹

Bundan sonra kısa sürede Hatay Türkleri seçime karşı propaganda faaliyetlerine giriştiler. Hatay Türkleri'nin ileri gelenleri; başta Tayfur Sökmen olmak üzere Abdurrahman Melek, Semih Azmi, Vedi Münir, Selim Çelenk, Rasih Besna,

¹⁷⁵ **Halkın Sesi**, 3 Kasım 1936, s.1.

¹⁷⁶ Şükrü Sökmensüer: Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürü , ilerleyen zamanda Hatay Egemenlik Cemiyetinin Genel Sekreteri ve Hatay ilinin ilk valisi olacaktır. (bkz. Ömer Ali Keskin, "Hatay Sorunu ve İbrahim Şükrü Sökmensüer'in Faaliyetleri", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 2, Temmuz 2018, ss.578-589).

¹⁷⁷ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.71.

¹⁷⁸ Tekin, Hatay Tarihi, ss. 166-167.

¹⁷⁹ Sökmen, s.94.

Kadri Mürsel ve Abdülgani Türkmen'den oluşuyordu. Bu kişiler Hatay Türklerini birleştirme, yönlendirme ve daha etkili bir kitle yapma konusunda büyük fedakarlıklar yaptılar. Fransa ve Şam memurlarının baskı ve saldırılarına karşı Türkler sağlam bir direnç gösterdi. Zamanla Kürtler, Çerkezler, Ortodokslar ve bazı Aleviler, Türklerin yanında pozisyon almaya başladı.¹⁸⁰

Milli Emniyet Hizmetlerinin 27 Kasım 1936 tarihli raporunda; Atatürk'ün nutku sonrasında Suriyelilerin şaşkınlık yaşadığı, endişeye kapılan Vatanilerin Fransızlar tarafından sakinleştirilmeye çalışıldığı, bazılarının Türkiye'nin bu meselede Musul'da olduğu gibi geri adım atacağını iddia ettikleri, Şam basınında da konuşmayı önemsiz göstermek için siyasi yorum yapmadığı, sadece çevirisiyle yetindiği belirtildi.¹⁸¹

Atatürk Hatay bölgesinin bağımsızlığı için yapılacak propagandaların tek elden yürütülmesi için bölgede halkevlerinin kurulmasını zaruri gördü ve bu görevi Cumhuriyet Halk Partisi Genel Heyetinde bulunan Rahmi Apak'a verdi. Apak 1936 yılında bölgeye geldi ve Hatay'ın Türkiye'ye katılımına kadar orada kalarak halkevi teşkilatlanmasını kurup idare etti. Hatay'da kurulan halkevleri esas misyonlarının yanında şehirde ve köylerde açtıkları "*Okuma Odaları*" ile Hatay Türkleri arasında yeni harflerle okuma yazma seferberliği yürüttü. Türkiye'den getirilen kitaplar, dergiler ve gazeteler okuma odalarında yeni harfleri öğrenen halkla buluşturuldu. Genel Sekreterliğini Vedi Münir Karabay'ın yaptığı halkevleri emniyet, hukuk ve propaganda olmak üzere üç koldan oluşuyordu. Emniyet kolu, belinde tabanca bulunan halk polislerinden oluşuyordu ve yöneticileri Türkiye'den gelen komiser Fehmi Kasapbaşı idi. Hukuk kolunda vatandaşlar arasındaki sorunları barış yoluyla çözen adliyecilerin kurduğu sulh mahkemeleri vardı. Propaganda kolunun görevi ise; hem şehirde hem de köylerde halkı yakın zamanda yapılacak olan Suriye seçimlerinde ortak tavır sergileme konusunda bilinçlendirmek ve ileride yapılacak olan Hatay seçimlerinde onlara nasıl oy kullanabilecekleri anlatmak ve halkı seçimlere hazırlamaktı. Halkı bilinçlendirme ve asılsız propagandalara karşı koruma diğer önemli görevleriydi.¹⁸² Bunların dışında olağandışı durumlarda gerekli olabilecek 51 kişilik silahlı kişiden oluşan Nuri Aydın Konuralp'e bağlı mavzerler kolu vardı. Bu birlik her gece Türk mahalleleri ile Arapça konuşulan mahalleler arasındaki cami ve mescitlerde nöbet

¹⁸⁰ Demir, ss.176-177.

¹⁸¹ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, ss.164-165.

¹⁸² Birsal ve Duman, ss. 50-51.

beklemekteydi. Türkiye'den gelenlerin ilk işi Halkevine kayıt olup istedikleri bir kolda görev almaktı.¹⁸³

Atatürk'ün, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ile yaptığı bir konuşmada sarf ettiği sözlere baktığımızda Hatay'ın kendisi için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha tespit etmekteyiz. Atatürk, Soyak'a şunları söyledi:

"Bilirsin ki çocuk, 1921 senesindeki antlaşmayı yapanların başında ben vardım. O zaman Mösyö Franklin Boullion ile bu konuda çok şey konuşmuştuk. Onları şimdiki Fransız idarecileri öğrenmemiş veya unutmuş olsalar bile ben asla unutmadım ve unutmam. Bu itibarla defalarca Fransız sefiri Ponso'ya da açıkça söylediğim gibi dava benim şahsi davamdır ve icap ederse yine şahsen halletmem gerekir. Binaenaleyh şayet böyle bir zaruret karşısında kalırsak tutacağım yolu da kararlaştırmış bulunuyorum. Böyle bir durumda derhal Devlet Reisliğinden hatta ve hatta mebusluktan istifa edeceğim. Serbest bir Türk vatandaşı olarak bu işte çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına gireceğim. Bildiğin gibi bunun her zaman ve çok emin yolları vardır. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp bize katılacağından şüphe etmediğim kuvvetlerle meseleyi yerinde ve içten halletmeye çalışacağım. İsterse Türkiye hükümeti beni ve arkadaşlarımı asi ilan eder ve hakkımızda takibat yapar", diyerek konu hakkındaki görüşlerini net bir şekilde ifade ediyordu.¹⁸⁴

Tayfur Sökmen, "*Hatay İçin Harcanan Çabalar*" adlı eserinde Alevi meselesi ile ilgili ilginç bir anekdot aktarmaktadır. Sökmen, İstanbul'dan Dörttyol'a doğru seyahat hazırlığındayken Antakya Egemenlik Cemiyetinden bir mektup gelir. İçeriğinde Fransızların Lazkiye'de Alevileri "*Siz ne Türk ne Arap ne de Müslümansınız. Bunun için Türkler ve Araplar size kötü davranmaktadırlar*" diye kışkırttığı, bunu duyan Suriyelilerin Alevilere, Arap ve Müslüman olduklarını söyleyerek kazanmaya çalıştıkları yazılıdır ve cemiyet merkezinden Alevilerin Türk ve Müslüman olduklarını ispatlayacak bir belge bularak Fransızların ve Arapların iddialarının çürütülmesi istenmektedir.

Durumdan haberdar olan Atatürk, Tayfur Sökmen'e Kilisli tarihçi Necip Asım Bey'le temasa geçmesini ister. Necip Asım evindeki kütüphanesinden bir kitabı açıp okuyarak Alevilerin Hasan Sabbah'ın müritleri olduğunu, Türk ırkından olup doğudakilerin Kürtleştiğini, Orta Anadolu'da kalanların Türklüklerini koruduğunu, güneye inenlerin Araplaştığını, Lazkiye'den ötede tek bir Alevinin bulunamayacağını söyler. Sökmen öğrendiği bilgiyi Dolmabahçe Sarayında Atatürk ile paylaşır. Atatürk bunun üzerine kendisine Alevilerin Arap değil Eti Türkleri olduğunu söyler. Tayfur Sökmen hemen cemiyete dönerek Antakya'daki Hatay Egemenlik Cemiyetine mektup

¹⁸³ Nuri Aydın Konuralp, **Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, Color Ofset Matbaacılık, İskenderun, 1996, s.152.

¹⁸⁴ Hatay Barosu, s.112.

yazar ve Alevilerin yapılan propagandalara aldanmamalarını, Atatürk'ün Alevilerin Eti Türkleri olduğunu ifade ettiğini bildirir. Bu dönemden itibaren İzmir gazetelerinde de diğer ulusal gazetelerde olduğu gibi sistematik bir şekilde Eti Türkleri adı kullanılmaya başlandı.¹⁸⁵

8 Kasım tarihli Yeni Asır Gazetesinde Antakya'da yapılan Cumhuriyet Bayramı etkinlikleri hakkında ayrıntılı bilgi verildi. Buna göre; bayramın yıldönümünde köylerden gelen binlerce kişi Antakya'da tezahürat yaptı. Çarşıda sadece bir fırın ve şapka dükkanı dışında tüm dükkanlar kapalıydı. Köylülerden şapkaya yoğun bir talep olduğu için mevcut şapkalar tükendi ve yeni imalatlar için siparişler alındı. Önce milli hareketin şefi Abdülgani Türkmen'e ait Sevika Mahallesiindeki halkevinde sabah sekizden itibaren kabul ve tebrik merasimi yapıldı ve buna Alevi, Ermeni heyetleri, kız ve erkek lisesi öğrencileri katıldılar. Nutuklar, marşlar ve şarkılar söylendi. Fatma Göçmen adında Türk kadını ilk defa olarak başı açık bir şekilde törene katıldı. Tören öğlene kadar sürdü. Dışarıdan gelen köylülerle Bayır ve Bucak Türkmenlerine Abdülgani Türkmen, halkevinde öğle yemeği verdi. İskenderun, Bilan, Reyhaniye ve Kırıkhan'da da tören yapıldı. Kırmızı beyaz elbiseli kız öğrenci grubu ile Erkek Lisesi öğrencisi belediye kahvesinde konuşma yaptı ve marş söyledi. Bu kalabalık en ufak bir hadiseye bile yer vermedi. Şehrin ileri gelenleri, esnaf ve köylüler tarafından her köy namına Atatürk'e, Başvekil İnönü'ye ve "Kamutay"^a¹⁸⁶ tebrik telgrafları çekildi.¹⁸⁷

Atatürk bir ortamda karşılaştığı Fransız Büyükelçi Ponso'ya Hatay'la ilgili düşünceleri şu şekilde açıkladı:

"Ben toprak büyütme delisi değilim. Barış bozma alışkanlığım yoktur. Ancak antlaşmaya dayanan hakkımızın isteyicisiyim. Onu alamazsam edemem. Büyük Millet Meclisi kürsüsünden milletime söz verdim. Hatay'ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getirmezsem, onun huzuruna çıkamam. Yerimde kalamam. Ben şimdiye kadar yenilmedim, yenilmem. Yenilsem bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek benim dostluğumu lütfen bildiriniz ve doğrulayınız".

Atatürk bu şekilde Fransızlara Hatay davasındaki kararlılığını bir kez daha gösterme fırsatı bulmuş oldu.¹⁸⁸

Paris Büyükelçisi Ponso, iki gün önce T. R. Aras'ı ziyaret etti. Uzun süren görüşmelerin, Antakya ve İskenderun meselesi için Türkiye ile Fransa arasında

¹⁸⁵ Sökmen, s.98.

¹⁸⁶ Kamutay: TBMM.

¹⁸⁷ Yeni Asır, 8 Kasım 1936, s.4.

¹⁸⁸ Umar, s.217.

başlayacak müzakerelere dair bazı noktalar üzerinde gerçekleştiği gazetelere yansdı. Ayrıca doğruluğu ispatlanmamış bir habere sayfasında yer veren Halkın Sesi gazetesi, haberin sonunda çok sert bir tepki yazısı yayınladı. "*Ayranımızın kabarcacağı günler yakındır*" başlığı altında verilen yazı şu şekildedir:

*"Teyide muhtaç bir habere göre 4 Türk Antakya sokaklarında süngülendi. Sokağa çıkma yasağı var. İnsan hakları beyannamesi ve hürriyet kavramıyla övünen Fransızlar kardeşlerimize vahşi hareketlerde bulunmaktan geri durmuyorlar. Bizimle dost geçinen Fransa ne yaptığının farkında mıdır? Suriye'deki üç beş baldırı çıplak Arap bu namussuzca hareketlere devam ediyorlar ve bu gidişle de devam edecekler. Asil ve vakur Türk, bu vahşi hareketleri şimdilik soğukkanlılıkla inceliyor. Alçaklar! Türk'ün ayranının kabardığı günleri hatırlıyor musunuz? Bu hareketlerin hesabının sorulacağı günler yakındır."*¹⁸⁹

Ertesi gün yine aynı gazete bu defa "*Suriye'deki alçak Fellahların bir kepezeliği daha*" başlığı altında tepki dolu bir yazı yayınladı. Hatay halkına hitaben Arapça yayınlanan bir beyannamede İskenderun ve Antakya'nın Suriye'nin bir parçası olduğu yazıldığı ve halkı Suriye seçimine davet eden ifadelerin yer aldığı, fakat Hatay halkının seçime karşı olan duruşunda bir değişiklik olmadığını belirten gazete, bir değerlendirmede bulunarak İskenderun ve Antakya topraklarının Türk kanyla yoğrulduğunu, bu bölgelerin anavatana kavuşmak için gün saydığını, Suriye idaresinin daha ne kadar tarihin gerçeklerini inkar edeceklerinin merak edildiğini ve bunu anlamak istemeyenlere gerekirse Türklerin anlatmasının tarihi bir borç olacağını ifade etmiştir.¹⁹⁰

Halkın Sesi Gazetesi, 13 Kasım tarihinde son zamanlarda Hatay Türkleri'ne yönelik aleyhte faaliyette bulunan Suriye'ye karşı tehdit dolu bir yazı yayınladı. Gazete, Türklere yapılan haksızlıklar hakkında bilgi verdikten sonra şu ifadelere yer verdi:

*"Alçak Fellahlar bu yaptıklarının cezasını yakın zamanda verecekler. O genci yaralarken onun arkasında 20 milyon cumhuriyetçinin olduğunu unutuyorlar mı? Mehmetçik Abidesine çelenk koyanları mahkemeye gönderirken namussuzlar, ordumuzu simgeleyen o abidenin bekçisinin Mehmetçik olduğunu anlamıyorlar mı? Kız lisesini kapatırlarken Türkiye Cumhuriyetinin eğitime ve okullaşmaya verdiği değeri bilmiyorlar mı? Yılan ruhlu fellahların zehirlerini kendi kafalarında boğacağımız günler yakındır."*¹⁹¹

¹⁸⁹ Halkın Sesi, 10 Kasım 1936, s.1.

¹⁹⁰ Halkın Sesi, 11 Kasım 1936, s.1.

¹⁹¹ Halkın Sesi, 13 Kasım 1936, s.1.

Bu arada Fransa'nın Türkiye'ye verdiği cevabi notasının, Hatay'ın istiklali için müzakerelere zemin olacak içerikte olduğu, meclis toplantısından sonra İsmet İnönü başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından incelendiği ve yakında iki taraf arasında müzakerelerin başlayacağı bilgisi gazetelerde yer aldı.¹⁹²

1.3. 1936 SURIYE SEÇİMLERİ VE HATAY'DA YAŞANANLAR

Fransa ile Suriye arasında Paris'te imzalanan antlaşmasının yürürlüğe girebilmesi için taraf ülkelerin parlamentolarında bu antlaşmanın onaylanması gerekmektedir. Bu doğrultuda Suriye'de bir parlamento oluşturulması için Kasım ayında ülke genelinde seçim yapılması kararı alınmıştı. Hatay halkının bu seçime katılması bağımsızlığa giden Suriye ile entegre olma konusunda büyük önem taşımaktaydı. Fransa ve Şam yönetimi bu bilinçle hareket ederek bölgede çoğunluğu oluşturan Türklerin seçime katılması için yeni bir baskı, şiddet ve zulüm süreci başlattı. Diğer taraftan Hatay Türkleri seçimi boykot etmesi durumunda Suriye'ye katılmayı reddetmek ve Türkiye'ye iltihak etmek anlamına gelebilecek eşsiz bir fırsat yakalamış oldu.

Halkın Sesi Gazetesi, "*Yılan ruhlu kahpe Fellahlar, süngü ve dipçikle Antakya ve İskenderun Türklerini zorla seçime sürüklemek istiyorlar*", başlığı altında Hatay'da Türklere karşı yapılan baskı ve yıldırma faaliyetleri hakkında bilgi verdi. Özellikle Türk köylüsü üzerinde insanlık dışı davranışlar gözlemlendiği, süngü ve dipçik kullanıldığı, buna rağmen Türklerin seçim boyunca dışarı çıkmama kararı aldıkları, bu karara Arap köylülerin de katıldığı bilgisi paylaşıldı. Diğer taraftan Hatay Türkleri'nin ileri gelenleri için 150 kişilik kara liste hazırlandığı, bunların çeşitli bahanelerle sınır dışı edildiği, bütün bunlara rağmen Türklerin seçime katılmayacağı ve Hatay'ın Suriye'den bağımsız bir yapı olduğunu tüm dünyaya ispat edeceğinden emin oldukları belirtildi.¹⁹³

Hatay'la ilgili haberin son bölümünde; Şam basınında mesele ile ilgili çıkan haberlere değinildi. Türklere yaptıkları bütün kötülöklere rağmen Hatay halkının seçimi boykot etmesini bir türlü engelleyemeyen Suriye, gerçeği gizlemek için yine yalan haberlere başvurmuştur. Buna göre; Suriye Mebusan Meclisi Birinci Seçimi, Hama ve Halep'te çıkan ufak bir kaç olay dışında bütün memlekette huzur içinde yapılmış ve yeterli çoğunluk sağlanmıştır. Milliyetçilerin seçimi büyük çoğunlukla kazandığı tahmin edilmektedir. Bunun üzerine Fransa Yüksek Komiseri Martel

¹⁹² Halkın Sesi, 14 Kasım 1936, s.1.

¹⁹³ Halkın Sesi, 16 Kasım 1936, s.1.

şerefine Suriye Cumhurbaşkanı tarafından ziyafet verilmiştir. Şam gazetelerinde yer alan başka bir haberde ise; Fransız notasının Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olan Suat Davaz'a ulaştırıldığı, onun da bakanlığa gönderdiği yazılmış, Fransa'nın Hatay meselesini uzun diplomatik görüşmelere bırakma isteğinin Türk tarafınca hoş karşılanmayacağı değerlendirilmesinde bulunulmuştur.¹⁹⁴

Yeni Asır Gazetesinin haberinde; Antakya, İskenderun ve Reyhaniye'den gelen telgrafların Türklere yapılan zulmün son raddeye vardığını göstermektedir. Suriye seçimine katılmadıkları için özellikle köylerde dayak atıldığını, birçoğunun karakollarda işkence gördüğünü, silahlı jandarmaların kırbaçlarını sallayıp Türkleri zorla sandıklara götürdüğünü, kaçanlara ateş edildiğini, ölü sayısının belli olmadığını, halkın %90'ının seçimden uzak durduğunu ve buna en çok Fellahların öfkelenildiği, Türklere yapılan bütün tazyiklerden sonra artık Ermeni, Alevi, Çerkez ve Kürt köylerinin de Şam yönetimine mesafeli yaklaştığı ve Türkiye'yi istedikleri bildirildi. Muhtarların çoğunun hapse olduğunu belirten gazete, Türklerin gazetesi Yenigün'ün kapatıldığını, Çerkez köylerine nasihat heyetleri ile birlikte askeri kuvvetlerin gittiğini, Çerkezlerin Türkler ikna edilmezse kendilerinin de sandığa gitmeyeceklerini muhataplarına söyledikleri için tutuklanmaya başladıklarını, Hatay'a Suriye'den yeniden askeri kuvvetlerle jandarma yardım müfrezeleri gönderildiğini belirtip, vatansever Türklerden Nazmi, Vedi Münir, Kadri, Haydar ve Kılınç'ın mahalli hükümet tarafından sınır dışı edildiğini, bunların Ankara'ya gidip Hatay Türkleri'nin arzularını yüksek makamlara bildireceğini yazdı. Öte yandan Antakya, İskenderun, Kırıkhan ve Reyhaniye belediyelerinin Türk azalarının Suriye'ye mebus göndermeyeceklerini ifade ettiler, diye mahalli idare tarafından baskı altına alındıklarını, bunun üzerine Türk üyelerin toplu halde istifa ettiklerini açıkladı.¹⁹⁵

Anadolu Gazetesinde ise "*Kardeşlerimiz eziliyor. Antakya Savcısı öldürüldü.*" manşetiyle Hatay'da yaşanan son olaylar hakkında çıkan haberlere yer verildi. Halkın Sesi gazetesinde verilen bilgiler tekrarlandıktan sonra, Alevi ve Ermenilerden sonra Çerkezler ve Rumların da seçimlere katılmama kararı aldığı yazıldı.¹⁹⁶

Hatay seçimleri Türk Gizli Servisi tarafından başından sonuna kadar izlenip hazırlanan raporlar Ankara'ya gönderildi. 16 Kasım 1936 tarihli raporda seçimin nasıl başladığı, katılım oranı, Fransız ve Suriyelilerin masabaşı oyunları, yaşanan olaylar

¹⁹⁴ **Halkın Sesi**, 16 Kasım 1936, s.1.

¹⁹⁵ **Yeni Asır**, 17 Kasım 1936, s.1.

¹⁹⁶ **Halkın Sesi**, 17 Kasım 1936, s.1; **Anadolu** 17 Kasım 1936, ss.1,3.

ayrıntılı bir şekilde anlatıldı. 14 Kasım sabahı saat 8'de başlayan seçime hemen hemen hiç bir Türk katılmadı. Seçimi boykot edenler iki günlük erzaklarını alıp evlerine kapandılar. Fransızlar Hatay Türkleri'nin ileri gelenlerinden bazılarını içeri attı, bazılarını da sınırdan içeri almadı. Raporda etnik grupların seçime karşı tutumları şu şekilde aktarıldı: "*Antakya'da 2.000 Ortodoks Rum Türklerle birlikte seçime katılmadılar. Alevilerin bir kısmı Türklerle bir kısmı da Araplarla hareket etti. Üçüncü bir grup ise adaylıkları kabul edilmedikleri için seçime katılmadılar. Ermeniler Taşnakların tehdidinden korktukları için seçime katıldılar. Reyhaniye'deki Çerkezler de Türklerle birlikte hareket edip seçime katılmadılar.*"¹⁹⁷

Hatay'da yaşanan olaylar İzmir gazeteleri tarafından yakından takip edilmiştir. Edinilen bilgilere göre; Antakya'da seçim sandıklarını kiliseye getiren memurlar Ortodokslar tarafından taşlandılar. Oylama günü çıkan karışıklıklarda 23 kişi hayatını kaybetti. Hiçbir Türk oylamaya katılmadı. Suriye lehine toplam 189 oy çıktı. Onca baskıya rağmen 189 oy sahibinin 77'si Sünni, 36'sı Alevi, 76'sı Hıristiyan'dan ibaretti. Bu kişiler memur ve Suriye'de akrabası olan kişilerdir. Bunun dışında Suriyeli yetkililer, Halep'e bağlı Harine kazasıyla köylerinden kamyonlarla Arapları getirip oy kullandırdı. Hükümet Kırıkhan'da katılımı yükseltmek için halka altın ve para dağıttı ama istediğini alamadı. Halka 3 bin Suriye altının dağıtıldığı bildirildi.¹⁹⁸

Seçimler için Hatay'da yapılan baskılar sadece Türklere yönelik değildi. Yerli Hıristiyanlar, Ermeniler ve Aleviler de mevcut durumdan olumsuz etkilendiler. Yaşananlar onlarda Suriye yönetimine karşı endişe uyandırdı. Müsteşarlık makamından yapılan duyuruda ihtiyar heyetinden seçimlere katılmayanlara 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası verileceği bildirildi. Seçimle birlikte dükkanlar da kapandı. Bu arada Türkler aleyhine çalışan Kuseyriade Mustafa ile Belediye Başkanı Hacı Ethem Antakya'dan mebus adayları oldular. Araplardan oluşan milis jandarmalar halkı kanunsuz yollarla sandığa götürmek istedi, çıkan olaylarda 8 kişi yaralandı. Hayte Kazası'ndan kamyonlarla Arap getirildi ve rey atırıldı. Burada Türklerle birlik olan Alevi gençlerini tutuklamak isteyen Araplarla Aleviler arasında kanlı olaylar oldu. Fransız askerlerinin kumandanı olan zabıt, ayağından taşla yaralandı. 10 asker, 9 Alevi yaralandı, bir zabıt öldü. Keşan nahiyesinde 2 Ermeni öldü, 6 kişi yaralandı. Bütün bu şiddet olaylarına rağmen seçime katılım ve yapılan boykot, Hatay'ın %80'inin Türk olduğunu ortaya çıkardı. Başka bir haberde; Suriye'deki seçim nedeniyle sadece Hatay

¹⁹⁷ Pehlivanlı ve diğerleri, ss.58-59.

¹⁹⁸ **Yeni Asır**, 18 Kasım 1936, ss.1,3.

bölgesinde çatışmanın çıkmadığı, Beyrut'ta çıkan olaylarda 18 kişinin öldüğü, 28 kişinin yaralandığı, dükkanların yağmalanıp 50 otomobilin ateşe verildiği bilgisi paylaşıldı.¹⁹⁹

"Süngü, dipçik, altın para etmedi. Bir Türk'ün bile oyunu alamadılar. Onca baskıya rağmen Türk anavatana kavuşmak istiyor. Alçak Fellahlar, devamında da sarı altın dağıtmaya başladılar. Antakya'da 40 bin kişiden 139 kişi oy kullandı. 139 alçak çok mudur? Bu sayıya baktığımızda Antakya'da oturanlar Türk müdür Fellah mıdır? Şu parlak netice süngünün, zulmün, işkencenin, paranın üstünde büyük bir Türklük aşkının var olduğunun göstergesidir. Kara Fellahlar şu sonuca rağmen hala zulüm ve işkenceye devam edecekler mi? Hala 20. asır medeniyetinden utanmayacaklar mı?"²⁰⁰

Hatay'da süren gerginlik Türk kamuoyu tarafından büyük bir dikkat ve hassasiyetle takip edilmiştir. Yeni Asır Gazetesinde Şevket Bilgin, halkın duygu ve düşüncelerini "*Sancak Türk'tür ve Türk Kalacaktır*" başlıklı yazısıyla paylaşmıştır. Şark milletlerinin birbirleriyle anlaşmaya mecbur olmaları gerektiğinin tarihi bir zorunluluk olduğunu ifade eden yazar, Şark'ın bugün uyanık olmasında Türkiye'nin etkili olduğunu, inkılaplarla efsanelerin yıkıldığını, gerçeklerin ortaya çıktığını, bağımsızlık mücadelesi ile diğer milletlere örnek olduğunu, komşularımızın bağımsız olmasını istediklerini, Irak'a, Mısır'a sevindikleri gibi Suriye'ye de sevineceklerini ama onların huzur ve güven istiyorlarsa maceraperest siyasetin tehlikelerini anlamaları ve başkalarının haklarına saygı göstermeleri gerektiğini belirtmiştir. Hatay davasında dünyanın en iyi hukukçuları gelse dahi Türk tezini zayıflatacak hiç bir nokta bulamayacağını, Hatay'ın sadece Fransa'nın mandasına emanet edildiğini, kurala göre halk kendi kendini yönetme olgunluğuna eriştiğinde mandacının ona istiklalini vermesi gerektiğini, İngiltere'nin Irak için, Fransa'nın Suriye için bunu yaparken aynısının neden Hatay'a yapılmadığını anlayamadıklarını, Türkiye için Suriye ile Hatay'ın ayrı yapılar olduğunu belirten yazar mesele ile ilgili iki önemli soru sormuştur: "*Franklin Buillion Antlaşması ile Sancak muhtariyet kazandı. Şimdi nasıl olur da Suriye'yi tanıyan Fransa onlardan daha önce rüştünü kanıtlayan Sancak'ı tanımaz?*" *Mülkiyeti kendine ait olmayan bir bölgeyi Fransa nasıl Suriye'ye verebilir?*" Yapılan bütün baskılara rağmen Hatay halkının Suriye oylamasına katılmadığını, 300 bin Türk'ün tek bir kişi olarak hareket ettiğini, Arapların sadece bir kaç yüz oy alabildiğini, onların da Ermeni, Alevi ve Kürtlerden ibaret olduğunu ifade

¹⁹⁹ **Anadolu**, 18 Kasım 1936, ss.1,6.

²⁰⁰ **Halkın Sesi**, 18 Kasım 1936, ss.1,4.

eden yazar, Hatay'ın Suriye'ye verilmesine Türkiye'nin asla müsaade etmeyeceğini belirterek yazısını sonlandırmıştır.²⁰¹

Bütün yaşananlara rağmen Fransız ve Suriyeli görevliler, hiçbir Türk'ün oy kullanmadığı seçimi meşru sayıp Şam Meclisi'ne Antakya'dan Adalı Mehmet ve Mustafa Kuseyri'yi, Kırıkhan'dan Paşabeyzade Mahmut'u, İskenderun'dan ise Şeyh Süleyman Şami'yi mebus olarak gönderdiler.²⁰² Bunun üzerine Hatay Türkleri Fransız Yüksek Komiserliğine Suriye oylamasında yapılan hileler hakkında protesto telgrafları çektiler. Telgrafın içeriğinde; Alevilerin Türkleri destekleyince jandarma ile çatışma yaşadığı, tutuklanan Alevi gençlerin liderinin jandarmanın elinden kurtarıldığı, iki dereceli yapılacak olan seçimlerde ikinci seçmenlerin seçilmeyip adeta atandıkları yazılmış, bunun seçim kurallarına aykırı bir durum olduğu, köylülerin silah zoruyla sandıklara götürüldüğü, muhtarların tutuklandıkları, dahası iddialarını delillendirebilecekleri ifade edilmiş, son olarak seçimin meşru olmadığı ve bu durumun MC'ye ve Fransa Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmesi istenmiştir.²⁰³

O zamana kadar Fransızlarla hareket eden fakat seçimlere katılmayan Arapların Fransızları telaşa düşürdüğü bilgisi geldi. Bunun yanı sıra Alevilerin ileri gelenlerinin tutuklanması üzerine Alevi gençlerin, Fransız jandarmalarını yaralayarak içeri girip tutuklu bulunan liderlerini kaçırdıkları, Kırıkhan'da Türk davasını destekleyen Hınçaklar ile bunun aleyhinde yer alan Taşnaklar arasında çıkan kavgada iki taraftan da ölü ve yaralıların olduğu bilgisine yer verildi. Suphi Bereket'in ailesinden sadece kendisi oy kullandı. Hacılar Nahiyesi ile Görece, Güre, Büyük Apa ve Uşar köylüleri seçime katılmadıkları halde mahalli hükümet tarafından oy kullanmış gibi gösterildi. Kızıllar ve Kırıkhan köylüleri zor kullanılarak seçime katılmışlardı. Antakya'ya bağlı Aktepe merkez nahiyesinde kimse seçime katılmadı. Beylan Nahiye Müdürü olan yurt kaçaklarından Mehmet Ali'nin Türklere yaptığı teklifte oy kullanmaları halinde Suriye tarafından ödüllendirilecekleri söylemesi üzerine halkın öfkelenerek onu dövdüğü, mahalli hükümetin adamlarından Mustafa Hazım ve Adanalı Mahmut'un oylama lehine yaptıkları faaliyetlere karşı halkın hakaretle tepki gösterdiği belirtildi. Hatay'da mebus seçimi için jandarma nezaretinde ikinci seçmenlerin dahi zorla sandık başlarına getirildikleri, buna rağmen oy kullanmadıkları, onların yerlerine Suriyeli memurların oyları attığı, sokaklarda

²⁰¹ Şevket Bilgin, "Sancak Türk'tür ve Türk Kalacaktır", **Yeni Asır**, 18 Kasım 1936, ss.1,2.

²⁰² Tekin, Hatay Tarihi, ss.168-169.

²⁰³ **Yeni Asır**, 19 Kasım 1936, ss.1,2.

tankların, minarelerde mitralyözlerin olduğunu, yolların milisler tarafından tutulduğu blgeden yansıyan haberler arasında yer aldı..²⁰⁴

Yeni Asır gazetesinde çıkan habere göre, Hatay'da dükkanların kapalı olduğu ve son olarak köylerde yapılan baskıların şehre göre daha fazla olduğu yazıldı. Bölge genelinde halkın %95'nin seçime katılmaması Fransızları oldukça sinirlendirdi. Bu durumda mahalli idareler, seçime katılmayan Türklere para cezası kesmiş ve bir aydan fazla hapisle cezalandırmıştır.²⁰⁵

Hatay seçimlerinde yapılan yolsuzluklar, Ankara'da belediyenin organize ettiği etkinliklerle protesto edildi. Bunun yanında İstanbul Vali Yardımcısı Hüdaî Bey yaptığı açıklamada, Türk Talebe Birliği'nin İskenderun'da Türklere yönelik baskılar için Cumartesi günü miting yapmak amacıyla kendilerine yaptıkları başvurunun değerlendirildiğini ifade etti.²⁰⁶

Hatay Türklerinin yaşadığı sıkıntılar ve baskılar hadiseleri yakından takip eden üniversite gençliğini oldukça etkiledi. Hatay davasında büyük bir farkındalığın içinde bulunan İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin Hatay'daki Türk kardeşlerine yapılan zulüm ve baskıyı protesto etmek için düzenlemek istedikleri miting başvurusuna Valilik tarafından izin verilmedi. Talebe Birliği bunun üzerine mitingin iptal edildiğini bildirdi. Buna rağmen 22 Kasım Pazar günü saat 14'te binlerce talebe Beyazıt Meydanında ellerinde kırmızı ve siyah bayraklarla toplanıp Taksim'e doğru yürüyüş yaptılar. Bayraklarda "*Antakya, İskenderun bizimdir*", "*Birimize yapılan hepimize dir*" yazılarının varlığı dikkat çekmiştir. Valilik emriyle atlı polisler kalabalığı dağıtmak için harekete geçti. Kalabalık, müdahale yapıldığında geri çekilmesine rağmen daha sonra yeniden toplanıp başka bir caddede yürüyüşlerine devam ettiler. Öğrenciler son olarak Taksim'de Cumhuriyet Anıtı önünde toplandılar. İzinsiz miting yapmak suçundan öğrencilerden bir kısmı tutuklandı.²⁰⁷ Tutuklanan 18 öğrenciden biri adliyece yapılan soruşturma sonucunda salıverildi. Yine izinsiz miting teşebbüsünde bulunduğu için hükümetçe feshedilen Muallimler Birliği ve Milli Türk Talebe Birliği binaları zabıtaca kapatıldı ve kapıları mühürlendi.²⁰⁸

Hatay bölgesinde yaşananlar Fransız kamuoyu tarafından da takip edilmektedir. Paris'te yayın yapan L'illustration Dergisi'nde, Fahri Ey Elbarudi adında

²⁰⁴ **Anadolu**, 19 Kasım 1936, ss.1,6.

²⁰⁵ **Yeni Asır**, 19 Kasım 1936, ss.1,4.

²⁰⁶ **Anadolu**, 20 Kasım 1936, s.3.

²⁰⁷ **Anadolu**, 22 Kasım 1936, s.3.

²⁰⁸ **Halkın Sesi**, 24 Kasım 1936, s.1.

bir Arap'ın yazısı yayınlandı. Hem Fransız idaresini şikayet eden hem de Türk düşmanlığını dışa vuran yazar, Suriye'de Fransa denince, din kardeşleri olmalarına rağmen Arapları baskı altında tutan Türklere karşı asırlardır yürüttükleri mücadelede kendilerine destek veren dost ülke olarak Fransa'yı göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye'nin kurtuluşu için Arap ordusunda savaştığını, savaş sonunda maalesef Fransa'nın kendilerine hiç danışmadan Suriye'yi mandası altına aldığını ve Türklerin zulmü yerine kendi zulümlerinin başladığını belirtmiştir. Fransa'nın Arapları medenileştirmek ve istiklale hazırlamak bahanesiyle Suriye'yi müşavirlere boğduğunu, 17 senelik işgalin Fransız bütçesine maliyetinin 14-15 milyar, Suriye vatandaşlarına maliyetinin ise 10 milyarın üzerinde olduğunu ifade eden yazar, bunun en büyük sebebinin yüksek maaşlara sahip olan müşavirlerin masrafları olduğunu açıklamıştır. Yazısında Fransız siyasetini eleştirirken Fransız ordusuna ayrı bir sayfa açmaktadır. Önceden bir Suriyeli ile yaptığı röportajda aldığı bir cevaba değinerek Fransa'nın Suriye'de kalmasının zorunlu olduğunu aksi takdirde Türklerin Suriye'den Halep'e kadarki mıntıkayı lokma gibi yutacağını, Iraklıların Fırat üzerine yürüyeceğini, İbn-i Suud ve çöldeki 200 bin bedeviyi daha saymadığını ifade etmiştir.²⁰⁹

Anadolu gazetesinde yayınlanan yazının içeriğine göre; Antakya ve İskenderun davası yeni değildir. Bunu Lozan ve Ankara Antlaşmalarıyla ilgili meclis zabıtlarında görmek mümkündür. Durumu aydınlatmak için meclisin 21 Ağustos 1925 Salı günü İkinci Reis Ali Fuat Paşa'nın başkanlığında saat üçü beş geçte toplanan ikinci celsesine bakılmalıdır. Mersin Milletvekili Niyazi Bey, Ankara Antlaşması'nın Antakya ve İskenderun'daki yansımaları ve kardeşlerimize yönelik zulümleri anlattıktan sonra Ankara'ya o bölgedeki kardeşlerimizin yüzlerce imzalı çektiği telgrafı okudu. Bu telgraflardan 15 Kasım 1936 tarihli olan bir tanesi şöyleydi:

"Şu ana kadar önceden çok sayıda çektiğimiz telgraflara cevap verilmedi. Çektiğimiz acılar mecliste dinlenilmedi, gazetelerde yer bulmadı. Size bağıyoruz, iyi dinleyin bu ses Türk sesidir. Bize kulak verin. Buradaki hayat mücadelemizi görmezden gelmeyin. Girit'te, Akdeniz'de, Sivastopol'da, Çanakkale'de, Galiçya'da şehitler veren sizin öz kardeşleriniz olan bu halkı unutmayın. İsteğimiz milli birlik, milli istiklaldir. Kayıtsız şartsız Türk hakimiyeti altında yaşamaktır. Bu bölgenin Türk mıntıkası olduğu işgalciler tarafından da kabul edilmiş, dilimiz onlarca resmen kabul edilmiştir. Vaktiyle bu halk inceleme için bölgeye gelen Amerikan Tahkik Heyetine yabancı himayesine girmeyeceğimizi, milletimizden ayrılmayacağımızı bildirdi. Kendi göbeğimizi kendimiz keseceğiz. Geleceğimizi kendimiz belirleyeceğiz. Biz Adana Vilayeti ile Ayıntap Sancağının güneyinde kalan Türk sekenesi ile Bilan, Reyhaniye,

²⁰⁹ **Halkın Sesi**, 20 Kasım 1936, s.1.

İskenderun, Antakya ve havalisi ahalisi olarak bundan dolayı bu antlaşmayı protesto eder, sizleri millet ahbine, misakına davet ederiz."²¹⁰

Falih Rıfki Atay, Hatay meselesi ile ilgili olarak hapis, sürgün, haraç, para cezası, teşvik, tehdit, cebir ve zor kullanarak hiç bir meselenin çözülemeyeceğini belirtip Sakarya Zaferi'nden sonra Ankara hükümetinin İstiklal Savaşı cephesinde boğuşan Hatay Türklüğünü kendi sözüne ve Fransız taahhüdüne inandırarak silah bırakmaya ikna ettiğini ifade etmiştir.²¹¹

Aynı köşede ertesi gün "*İskenderun hududu bile tabiat aleyhinedir*" başlığıyla Urfa Mebusu Yahya Kemal'in meclis kürsüsünden söylediklerine yer verildi. Yahya Kemal'in konuşmasından bir bölümü şu şekildedir:

*"Mersin Mebusu Niyazi Bey'in söylediklerine aynen katılmakla birlikte şunları ek olarak ifade etmek isterim. Ankara Antlaşması çizilirken akli selim bir rehber olsaydı derdim ki Lazkiye'nin güneyinden bir çizgi çizilir ve bu sınır Cebeli Seman'a kadar çıkardı. Batıda sınır Türklere ait bölgeyi anavatana bırakırdı. O sınır Fırat'tan Cebeli Seman'a kadar gelirdi. Çünkü Lozan'da Rumeli sınırimız belirlenirken daha küçük bir nehir ölçü alınıyor ve orada 600 bin Türk ikamet ediyordu. Onları Yunanistan'ın ellerine teslim ettiler. Acaba güneyde Fırat, Meriç gibi bir sınırı oluşturamaz mıydı? Kuzey Suriye'de yaşayan Rum ve Ermeni Katolikleri bölgenin Suriye'ye ait olduğunu beyan ettiler. Külliye yalandır. Oralar Türk'tür. Mademki bize Fırat hattını vermediler. Sencar'dan²¹² Cebeli Abdülaziz'e gelen ve oradan Telülrefin'e²¹³ inen sınırı verselerdi mutlu olurduk. Bunu dahi vermediler. Tabiatı bile isyan ettirecek bir sınır çizdiler. Diplomatlar işini yaptı. Ben onlara değil Fransız milletinin vicdanına sesleniyorum. O milletin şiarından biri vatanperverlik bir diğeri akliselim olmaktır. Alsas-Loren için yıllarca ağlayan Fransızlar Sancak bölgesi için bizi daha iyi anlayabilmeliler. Fransa akliselimi ümit ederim ki hükümetlerini girdikleri yanlış yoldan döndürür."*²¹⁴

Hatay davası ile ilgili İkinci Beyaz Kitap'ın yakında yayınlanacağı bilgileri gelmeye başlamıştı. İçinde Fransa ile hükümet arasında karşılıklı gönderilen notalar, San Remo Antlaşması, Fransa'yla yapılan ikili antlaşmalar ve Lozan Antlaşmasında davamızla ilgili maddeler yer alacaktı. Fransa ile ikili anlaşmalar incelendiğinde Hatay üzerinde Türkiye'nin haklarının var olduğu görülmektedir. Dikkat çeken bir başka nokta ise; San Remo'da kullanılan Suriye tabirinin oldukça muğlak bırakılmış olması ve sınırlarının net belirlenmemesidir. Edinilen bilgilere göre; Fransızlar Hatay'ı Türklükten koparma konusundaki ümitlerini kaybetmeye başladı. Hatay'da Suriye Meclisi için Fransızların gösterdiği adaylar olan Adalı Mehmet ile Mustafa Kuseyri birer birer istifa ettiler. Geriye kalan dört kişinin de istifası bekleniyor. Onların ayın

²¹⁰ **Anadolu**, 21 Kasım 1936, s.1.

²¹¹ **Halkın Sesi**, 21 Kasım 1936, s.1.

²¹² Sencar: Sincar.

²¹³ Telülrefin: Telafer.

²¹⁴ **Anadolu**, 22 Kasım 1936, ss.1,3.

25'inde gerçekleşecek mebus seçimini nasıl yapacakları büyük merak konusu olmuş durumda. Bölgede hükümet otoritesi oldukça zayıf ve asayiş sadece Türkler sağlamaktadır.²¹⁵

Bu gelişmeler üzerine Hatay Türkleri üzerindeki baskılarda gevşemeler göze çarpmaktadır. Fransız Delegatesi Doryo'nun Abdülğani Türkmen ile yaptığı görüşmede sarf ettiği sözler, Hatay Türkleri üzerinde olumlu etki bıraktı. Hatay'da Suriye Meclisi'ne mebus belirlemek için yapılmaya çalışılan seçimin son ve kesin durumu da açıklandı. Buna göre; Antakya merkezinde 5800 seçmenden ancak 319, İskenderun'da 2240 seçmenden 630, Beylan'da ise 1600 seçmenden 230 kişi seçime katıldı. Katılım oranı Antakya'da %4.5, Reyhaniye'de %9, Beylan'da %12, Kırıkhan'da %21 olarak belirlendi.²¹⁶

Şevket Bilgin, Fransa'nın sol iktidarına, antlaşma maddelerini yorumlarken eski kurnazlıklara dönmelerinin kendilerine hiç yakışmadığını, Fransa'nın hükümet merkezi olan Kedorsey'de²¹⁷ dünya değişmiş olmasına rağmen hala Clemenceau (Klemenso)'nun ruhunun yaşadığını, Fransa'dan dürüstlük ve samimiyet beklerken yaptıkları çekiştirme politikasını büyük teessüfle karşıladıklarını, Fransa'nın yeni Türkiye'yi anlamaya mecbur olduğunu, Türklerin hayati konularda tüm benliğiyle harekete geçtiğini, şu ana kadar durmalarının sebebinin Büyük Şefe ve verdiği söze duyulan güvenden kaynaklandığını belirtmiştir.²¹⁸

Fransız Delegatesi Doryo, Hatay halkının oylamada gösterdiği azimkar birliğin takdir edilmesi gerektiğini söyledi. Antakya Kız Lisesi faaliyetlerine tekrar başladı. Buna bağlı olarak Erkek Lisesi sürdürdüğü grevi sonlandırdı.²¹⁹ Gün geçtikçe Antakya'da Türk davası kuvvetlenmekte ve istiklal davasına bütün etnik yapılar katılmaya başlamaktadır. Halep'te çıkan Ermenice Yentanta Gazetesi; Hatay, Halep ve Suriye Ermenilerini Türk davasını desteklemeye ve Taşnakların entrikalarına alet olmamaya davet etti.²²⁰

Suriye seçimleri aleyhinde çalışan aydınlar, Halep ve Humus'a sürülmüştü. Seçim bitince bu kişiler serbest kaldılar ve Hatay'a dönüşlerinde coşkun tezahüratlarla

²¹⁵ **Yeni Asır**, 22 Kasım 1936, ss.1,4.

²¹⁶ **Anadolu**, 22 Kasım 1936, s.3.

²¹⁷ Kedorsey: Fransa Dışişleri Bakanlığı olarak bilinen Quai d'Orsay'ın Türkçe okunuşudur. Gazetelerde Kedorsey olarak yazılmıştır.

²¹⁸ Şevket Bilgin, "Davamız Muzaffer Olacak", **Yeni Asır**, 24 Kasım 1936, s.1.

²¹⁹ **Yeni Asır**, 25 Kasım 1936, ss.1,3.

²²⁰ **Anadolu**, 25 Kasım 1936, s.6.

karşılandılar. Ayrıca seçime katılmayanların vergi borçlarını tahsil etmek için mahalli idare tarafından tazyik başladı.²²¹

Antakya ve İskenderun'da bütün Ermeniler, Çerkezler ve Aleviler birlik halinde Türklerle yürümeye karar vermiş, bunun karşısında mahalli hükümet yeniden baskılara başlamıştır. Türklerin birçoğu tutuklanmış ve bu durum bölgede tansiyonun artmasına neden olmuştur.²²²

Suriye Meclisi, için iki dereceli olarak yapılan genel seçimlerde sömürge memurları ve Şam yönetimi ilk seçimler için Hatay halkını sandığa götürme noktasında büyük hayal kırıklığı yaşamışlardı. Seçime katılımın oldukça az olduğu Hatay'da mahalli idare, seçimin ikinci aşamasını gerçekleştirmede güçlük çekmekteydi. İlk seçimlerde sandıklardan isim çıkmadı ve bu yüzden belirlemiş oldukları ikinci seçmenlerin de istifa etmelerinden sonra yenilerini bulmakta zorlanan mahalli hükümet, bir skandala imza attı. 1931 yılında ölen Mehmet isminde biri hükümet tarafından ikinci seçmen olarak gösterildi. İstifa eden ikinci seçmenlerin istifaları kabul edilmedi ve mahalli hükümetin emriyle bu seçmenler kapalı kamyonlara bindirilerek zorla şehre getirildi. Bunu duyan seçmenler bütün baskılara rağmen gitmeyip kaçtılar. Antakya'da her camiye asker ve telefon konulup telefonlar kışlaya bağlatıldı. Şehre milisler ve tanklar gönderildi. Zaman aşımına uğramış vergiler ile Türk halkı baskı altına alındı. Diğer taraftan mahalli hükümete karşı Kürt aşiretleri ayaklanma başlattı. Cezire ve Kurd Dağında askeri müfrezeler arttırılmaya başlandı. Kırıkhan'da jandarma silah arama bahanesiyle yaptığı aramalarda Kömür Çukuru Köyü'nde bir çifte tüfek buldu ve köy halkını hakarete maruz bıraktı.²²³

Kapatılan Yenigün Gazetesi sahibi Selim Çelenk, İskenderun'da yayınladığı bir beyannamede böyle baskı ve tehdit ortamında hiçbir seçimin yapılamayacağını bildirerek mahalli idareyi protesto etti. Bu bildiriye dağıtanların bir kısmı tutuklandı, diğer bir kısmı ise İskenderun'dan kaçtı.²²⁴

Hatay'ın ileri gelenleri, halka bir beyanname yayınlayıp seçimde gösterilen birliğin korunmasını, Suriye ikinci derece seçimlerine de katılmamasını, memurların yolsuzluklarına rağmen seçimin iyi sonuçlandığını, aynı tutumun sürdürülerek

²²¹ **Yeni Asır**, 25 Kasım 1936, s.1.

²²² **Halkın Sesi**, 30 Kasım 1936, s.1.

²²³ **Yeni Asır**, 1 Aralık 1936, s.1.

²²⁴ **Halkın Sesi**, 1 Aralık 1936, s.1.

Hatay'ın Suriye'den ayrı bir varlık olduğunu tüm dünyaya göstermek gerektiğini belirtmiştir.²²⁵

Hatay bölgesinden gelen üzücü haberler İzmir gazetelerinde yer almaya devam etti. Seçim gecesi Antakya'da başlayan olaylar sabah son buldu. Sabah yedide işlerine giden Türklere Habib Neccar Cami önünde Mustafa Kuseyri'nin evinden ateş edildi. Olayı protesto etmek için kısa sürede evin önünde kalabalık oluştu. Olay yerine gelen askerlere amirleri, süngü ile halka saldırmalarını emretti. Halk buna karşılık verdi. Olay büyüdü ve zırhlı araçlar getirtilerek halka ateş açıldı. Bunun sonucunda 2 kişi öldü, 16 kişi yaralandı. Saat 11'de Antakya'da kontrol, askeri makamlara devredildi. 35 Türk tutuklanıp cezaevine gönderildi. Durumdan fırsat bilen Vataniler de şapka takan Türklere saldırmaya başladı. Hadisenin Türkler aleyhine önceden planlandığı sonradan anlaşıldı. Buna göre Mustafa Kuseyri'nin ve çevresinin evleri önceden muhafaza edilip otomatik tüfekler yerleştirildi ve bu plan Mustafa Kuseyri ile Adalı Mehmet tarafından uygulandı.²²⁶ Selim Çelenk bu olayla ilgili anılarını şu şekilde anlatmaktadır:

"Hatay kurtuluş mücadelesinde önemli bir yer tutan Habib Neccar Olayının başından sonuna kadar içinde bulundum. Habib Neccar Cami yanındaki alanda toplanan halk gösteri yaparken Fransızlar alana Kürt milislerden oluşan bir birlikle birlikte bir tank gönderdi. Vedi Münir Karabay ile beraber alana gittiğimizde görevli subay, benden kalabalığı 15 dakika içinde dağıtmamızı aksi halde askerlerine süngü takmalarını ve hücum etmelerini emredeceğini söyledi. Vedi Münir ile kalabalığa yaklaşım ve dağılmalarını hiç olmazsa sokaklara çekilerek gösterilerine devam etmelerini söyledik ama onları ikna edemedik. 15 dakika dolduktan sonra askerler süngüleri ile kalabalığın üzerine yürüdü. Tam kalabalık ile askerler arasında kalacakken Vedi Münir'i tanıyan Reyhanlı iki milis bize yol açtı ve alandan çıktık. O esnada bir tabancadan iki el ateş edildi. Bunun üzerine tanktaki mitralyözden havaya ateş açıldı. Tabancadan ateş edilmeye devam edilince mitralyöz halka doğru ateş etmeye başladı. 2 Türk genci olay yerinde şehit düştü. İki şehidimiz mezarlıktaki şehitler anıtının altında yatmaktadırlar."²²⁷

1.4. HATAY SORUNUNUN MİLLETLER CEMİYETİNE TAŞINMASI

Fransa, Türkiye'ye meseleyi MC'ye götürmeyi teklif etti.²²⁸ Türk tezine göre, Hatay Fransa'ya verilmediği için Fransa Hatay'ı başka bir devlete veremezdi. Fransa ise 1921 Antlaşması'nın Hatay halkına Suriye dışında kendilerini idare hakkını vermediği düşüncesini savunmaktadır. Türk tezi, yabancı memleketlerde olumlu karşılanmıştı.²²⁹

²²⁵ Anadolu, 2 Aralık 1936, s.3.

²²⁶ Yeni Asır, 3 Aralık 1936, ss.1,3; Halkın Sesi, 3 Aralık 1936, s.1.

²²⁷ Çelenk, ss.72-73; Pehlivanlı ve diğerleri, ss. 64-65.

²²⁸ Yeni Asır, 25 Kasım 1936, s.1.

²²⁹ Yeni Asır, 26 Kasım 1936, s.1; Halkın Sesi 26 Kasım 1936, s.1.

27 Kasım 1936 tarihinde TBMM'de biri 15.00'da, diğeri 15.30'da olmak üzere iki oturum yapıldı. İkincisi Hatay'la ilgili olduğu için çok önemliydi ve salon hınca hınç doluydu. Kürsüde önce T. R. Aras konuştu, Beyaz Kitap'tan ve Fransız tekliflerinden bahsetti. Buna göre Fransız teklifi iki seçenekten oluşmaktaydı. Ya Türkiye, Hatay'ın Suriye'ye ilhakını kabul edecek ve Fransa Hatay'daki Türk varlığının mukadderatını temin edecek ya da Türkiye Hatay Türkleri'ne bağımsızlık konusunda ısrarcı olursa o zaman iş mandater devlet olan Fransa'ya yansiyarak bu durumda sorunu oylama işi MC'ye ait olacaktı.

T. R. Aras, Atatürk'ün direktifiyle ilk teklifi kabul etmeyeceklerini muhataplarına bildirdiğini, MC'ye başvuru yapıldığını, bunu parti grubuna ve daha sonra büyükelçiye ilettiğini, meselenin ve tüm güney sınırlarımızın durumunun bundan sonra MC'deki gelişmelerle kesinlik kazanacağını, hariciyenin bu sürecin tam takipçisi olacağını açıkladı.

T. R. Aras'ın MC'ye gidileceği beyanından sonra hatipler söz aldılar. İlk söz Antalya Milletvekili Mehmet Rasih Kaplan'ındı. Fransa'nın insaf ederek Türk tezini kabul etmeleri şartıyla Türkiye'nin dostluğuna sahip olmasını istedi. Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce, sürekli dostluktan bahseden Fransa'nın bir an önce hatalarından dönmesini temenni ettiğini belirtti. Muş Milletvekili İsmail Hakkı Kılıçoğlu, "*Eğer hükümet meseleyi beyaz bir kitapla halledemiyorsa kızıl bir kitap çıkarsın*" diyerek sert bir çıkış yaptı. Afyon Milletvekili Berç Türker, meseleyi ayrıntılı ele alıp sorunun uzama tehlikesinde olduğunu, sorun çözülene kadar hükümetin Fransa'dan Hataylıların güvenliği açısından garanti istemesini önerdi. Gaziantep Milletvekili Hacı Ahmet Remzi Güres, Atatürk Türkiye'si'nin bir Hataylının kılına dahi zarar gelmesine engel olacağını ve sonunda oranın alınacağını ifade etti. Seyhan Milletvekili İbrahim, Fransa'nın oyalama taktiğini izlediğini, akşam verdikleri sözü sabah unuttuğunu, böyle dost olacağına mert düşmanın olmasını istediğini belirtti. Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey ise, bölgenin tarihi hakkında verdiği bilgiden sonra senelerce Alsas-Loren için ağlayan Fransa'nın Hatay'da kendilerini anlamak istememesinin nedenini sorarak Akdeniz'den Fırat Nehrinin sonuna kadar olan bölgede Türklerin doğal ve tarihi hakları olduğunu ve bu bölgede mandanın kesinlikle kabul edilemeyeceğini ifade etti.²³⁰

²³⁰ **Yeni Asır**, 28 Kasım 1936, ss.1,3; **Anadolu**, 28 Kasım 1936, ss.1,6; **Halkın Sesi**, 28 Kasım 1936, ss.1,2.

Meclis kürsüsünde yapılan konuşmalara bakıldığında Ankara hükümetinin kullandığı itidalli dilin aksine oldukça net, tavizsiz, sert ve gerektiğinde tereddüt edilmeden askeri seçeneğe başvurulması gerektiğinin ifade edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Milletvekilleri Türk kamuoyunun Hatay meselesi konusunda taşıdığı hassasiyeti açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Afyon milletvekili Berç Türker'in sorun çözülene kadar Fransa'dan *Hatay Türkleri'nin güvenliği konusunda garanti istenmesi*, şeklindeki önerisi hükümet tarafından kabul gördü. T. R. Aras, Cenevre'de yapılacak görüşmelerde, bunun hükümetin temel isteklerinden biri olacağını belirtti.

Diğer taraftan Atatürk, Fransız baskısı altında bunalan Hatay Türkleri'nin moralini yükseltmek için Dörtyol'da çalışmalarını yürüten Tayfur Sökmen'e şu telgrafi çekti:

*"Telgraflarınızı ve mektuplarınızı alıyorum. Muntazam verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederim. Az ve dar zamanda yaptığınız işlerin çok büyük davamıza pek yararlı olduğunu övünçle söyleyebilirim. Cidden şayana tebriksiniz. Davamız iyi yoldadır. İyi kurulmuş ve her gün artan bir ısrarla takip edilmektedir. Meselenin MC'ye intikal etmesi ve intikal şekli başarılı bir sonuca doğru atılmış önemli bir adımdır. Fransızların önerisi, cemiyet için çıkar yol aramak düşüncesine dayanmış olmasa bile bize, haklı davamızı, dünya kamuoyu karşısında bir kere daha açıklamaya fırsat verdiğinden dolayı yararlıdır. MC 'de karşı çıkandan fazla dost taraftar bulacağımıza inanıyoruz. Sonucu tam bir kalp rahatlığı ile bekleyebiliriz. Tabiidir ki gereken önlemlerin hiçbiri ihmal edilmiş veya ihmal edilecek değildir. Hatta ben bugünkü durum içinde tüm önlemlerimizi uygulama hususunda daha elverişli bir alan veya hava bulacağımıza kaniim. Sonuç alınincaya kadar oradaki (Hatay) baskının, hafifletilmesi ve halka daha elverişli bir yaşayış sağlanması için girişimlerimizi bugünden itibaren şiddetlendireceğiz. Bundan herkes emin olmalıdır. Sizin ve arkadaşların en derin sevgi ve takdir duygularıyla gözlerinizden öper, kutsal mücadelemizde her gün daha büyük başarılarla ermenizi candan dilerim kardeşim."*²³¹

Hakkı Ocakoğlu, TBMM'de gerçekleşen Hatay toplantısı ile ilgili bir yazı kaleme aldı. T. R. Aras'ın meclisteki konuşmasının Hatay Türkleri'nin çektiği acıların paylaşılmış olması bakımından önemli olduğunu, Fransa'nın Hatay Türkleri'ne haklarını vereceğini umut ettiklerini, ama maalesef bunun gerçekleşmediğini, Türkiye'nin sömürge anlayışının olmadığını, sadece halkı Türk olan bir bölgenin istiklalini arzuladıklarını, barışa saygılı oldukları için başka devletler gibi emrivakilere yönelmediklerini, MC'ye giden davada dışişlerine güvendiklerini ve şu anki isteklerinin MC Konseyi'nin kararını verene kadar oradaki Türklerin güvenliğini Fransızların sağlaması olduğunu belirtmiştir.²³²

²³¹ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, s.264.

²³² Hakkı Ocakoğlu, "Kamutay'da Ulusumuzun İstirabı İfade Edilmiştir", **Yeni Asır**, 29 Kasım 1936, ss.1,2.

Bu aşamadan sonra Ankara'da devletin en üst biriminden en alt birimine kadar herkes ve tüm basın Hatay'ı ele almaya başladı ve bu tavır halkta karşılığını buldu. Basında Fransa ile kontrollü bir gerginlik başlatıldı. Bu durum İzmir gazetelerinde de görülmektedir. Hatay davası, halk nezdinde o kadar sahiplenildi ki İstanbul'da Kadıköy-Kızıltoprak'ta oturan Osman Şevki ve Fuat Recep adlı iki kişi satın aldıkları Ebuislah adlı geminin adını Hatay olarak değiştirmek için başvuruda bulundular. İktisat Bakanı Celal Bayar ve Başbakan İsmet İnönü'nün olurlarıyla isim değişikliği gerçekleştirildi. Yürütülen yoğun kampanyalarla Hatay davası, Türk kamuoyunun en başta gelen ulusal davası oldu.²³³

Fransa, Hatay meselesinin MC'ye taşınmasında adil bir kararın alınmasını istemekten ziyade İngiltere'nin Musul meselesinde izlediği yolu takip etmeyi hedefledi. MC çatısı altında gücüyle üye ülkeleri etkilemeyi hedeflerken diğer yandan İngiltere'nin yaptığı gibi Türkiye'de bölücü unsurları hareketlendirmeyi düşündü. Fakat Türkiye'nin Sadabat Paktı projesi her ne kadar İtalya'ya karşı alınan bir önlem olarak görülse de aslında bölücü hareketlerin bastırılmasında etkin rol oynadı. Böylece hevesi kursağında kalan Fransa, İngiltere'nin yaptığı gibi Anadolu'da hamle yapabileceği bir zemin bulamadı.²³⁴

Sonunda Türkiye ve Fransa, Antakya ve İskenderun meselesi için beraber MC'ye başvuru yapmaya karar verdi. İspanya meselesi için 10 Aralık'ta toplanacak olan MC'nin Hatay Meselesi'ni inceleyip incelemeyeceği bilinmiyordu.

Paris'te çıkan Le Journal Gazetesinin siyasi yazarı Saint-Brice, Türk donanmasının Malta'yı ziyareti nedeniyle yazdığı makalede özellikle Montreux'den sonra başlayan Türk-İngiliz dostluğundan bahsetmiş, Fransız siyasetinin son zamanlarda Doğu'yu ihmal ettiğinden yana yakıla şikayet etmiştir. Halkın Sesi Gazetesi bu habere cevaben yazdığı yazıda, Türklerin Fransız dostluğuna bağlı olduğunu, fakat en haklı davada bile bu dostluğa kendilerinden karşılık görememenin cesaretlerini kırdığını, yazarın Fransız kamuoyuna Türk'ün bu meseledeki haklılığını anlatırsa Türk-Fransız dostluğuna daha verimli bir katkıda bulunacağını ifade etti.²³⁵

Hatay'da 1 Aralık günü yaşanan Habib Neccar Olayı'nda 2 Türk'ün şehit edilmesi Türk kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Türklere yapılan zulümler üzerine Fransa'ya nota verildi. Cumhuriyet Gazetesinde Yunus Nadi yazdığı bir makalesinde

²³³ Karakoç, s.103.

²³⁴ Köni, s.537.

²³⁵ **Halkın Sesi**, 2 Aralık 1936, s.1.

Fransa'nın konuyla ilgili failleri cezalandırmaması durumunda onları Türkiye'nin cezalandıracağını ifade etti. Dökülen masum kanlardan sonra Fransa'nın teklifi ile MC'ye gitmenin artık pek bir öneminin kalmadığını, öldürülen masumların cesetlerinin üzerinden atlayarak MC'ye gitmenin anlamının olmadığını belirtti. T. R. Aras, Hatay meselesi için MC'de görüşmeler yapmak üzere Cenevre'ye hareket etti. Hatay davasında orada savunacağımız tezler hazırlandı. Bu arada Fransız gazeteleri, mesele Cenevre'de sonuçlanıncaya kadar Suriye ile Fransa arasında imzalanmış antlaşma gereğince Hatay'da Türklerin hak ve hürriyetlerinin korunacağını yazmalarına rağmen son kanlı hadiseler bunun aksini gösterdi. Yaşananlar, Türkiye'nin tezini kuvvetlendirmiş oldu.²³⁶

Anadolu gazetesinde Orhan Rahmi Gökçe 4 Aralık tarihinde başlamak üzere iki bölüm halinde "*Gene Sancak*" başlıklı bir yazı kaleme alarak bölgede son yaşananlar hakkında bir değerlendirme yaptı. Türkiye'nin Antakya ve İskenderun'u Suriye'den koparmak istemediğini, sadece bir antlaşmaya bağlı olan muhtariyet hakkının verilmesini istediğini, bunun için Cenevre'ye gittiğini, Fransa'nın Hatay'a karşı olan sorumluluğunu yerine getirmemek için güya MC'nin kendisine manda hakkını verdiğini söyleyerek hatasından kaçmaya çalıştığını belirten yazar, eğer MC bu meselede aciz kalırsa Türkiye'nin bu işi Suriye ile baş başa halledeceğini, bu durumda mesuliyetin Fransa'nın omuzlarında olacağını belirtti. Gökçe, yazısının devamında Fransa'nın sınıra asker yağmasına değinerek bunun zulüm altında ezilen Hatay Türkleri'nin sesine engel olmak için yapıldığını açıklamış, Suriye'nin gerçekten bağımsızlık istiyorsa Fransa ile ilişkisini kesip yüzünü Türkiye'ye dönmesi gerektiğini, başkasına güvenip haddini aşmamasını, kısa sürede yalnız kalabileceğini ifade etmiştir.²³⁷

Yeni Asır gazetesi, Siirt Milletvekili İsmail Müştak Mayakon'un Cumhuriyet gazetesinde çıkan makalesine yer verdi. Milletvekili, Türklerin barışı sevdiği kadar silah oyunundan da hoşlandığını, sorunun müzakere yoluyla çözümünden emin olduğu için MC'ye gidildiğini, bu meselede emrivaki bir durum yaşanması halinde diplomasinin biteceğini, o zaman Türkiye'nin kuzeye gittiği gibi güneye de gideceğini, maliyet açısından her iki yolculuğun da birbirine eşit olduğunu yazmıştır.²³⁸

²³⁶ **Yeni Asır**, 4 Aralık 1936, ss.1,3.

²³⁷ Orhan Rahmi Gökçe, "Gene Sancak", **Anadolu**, 4-5 Aralık 1936, s.3.

²³⁸ **Halkın Sesi**, 5 Aralık 1936, s.1.

Fransa'nın bölgede izlediği iki yüzlü politikanın ileride daha büyük olaylara zemin hazırladığını ifade eden Şevket Bilgin'in yazısının bir bölümü şu şekildedir:

"Sancak'ta yaşanan hadiseler hassasiyetimizde ne kadar haklı olduğumuzu ortaya koydu. Güya Sancak'taki ırkdaşlarımızın hakları antlaşmalarla güvence altındaydı. Şuurunu yitirenler silahsız bir halka silahla saldırdılar. Masumları öldürüp kadınlara tecavüz ettiler. Bunların sebebi terörle halkı yıldırma. Soydaşlarımızın haklarını korumak için gösterdiğimiz alakayı karşımızdakilerin anlayamamış olmalarına hayret ediyoruz. Fransız gazeteleri mesele çözülene kadar Sancak halkının hürriyetlerinden faydalanacağını yazıyor. Bu ne kötü bir alay... Fransa gibi hürriyet kavramının bayraktarlığını yapmış bir memleket, tanık olduğumuz sahnelere ilk tepkiyi koyması gerekirdi. Fakat oradan en küçük bir ses çıkmıyor. Yoksa Sancak'ı Afrika kolonisi mi sanıyorlar? Meselenin MC'de istediğimiz şekilde çözüleceğine eminim. Çünkü hukuki dayanaklarımız çok sağlam. Mesele çözülene kadar mahalli hükümet, oradaki Türklerin emniyetini sağlayabilirdi. Bunu Fransızlar bilsin ki benzer hadiselerin tekrarlanmasına artık tahammülümüz yoktur. Mesuliyet Fransa'nındır. Onların tavırları dostluğumuzu bitirebilir. Cihan yıkılsa da zaferi göreceğiz. Bugünkü didişme en çok Fransa ile dostluğumuzu zedeler. Bu gidişle etkilerini biçeceklerdir."²³⁹

Fransa Dışişleri Bakanı Delbos'un Fransa Parlamentosunda dış politikayla ilgili yaptığı konuşmada Türkiye ile ilgili sarf ettiği şu sözler önemlidir: "*Sancak meselesinin barışçıl yöntemlerle çözüleceğine inanıyorum. Çünkü Türkiye Boğazlar Meselesini başka devletlerin aksine MC çatısında dile getirmiştir ve bu çok önemli meseleyi başarıyla halletmiştir.*" MC'de her türlü sorunu çözebilmek için uluslararası adalet kavramını güçlendirmek gerektiğini, bu konuda Fransa'nın elinde büyük bir fırsat olduğunu yazan Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar, Fransa'nın Hatay gibi kendisi için fazla değeri olmayan bir bölge yüzünden Türkiye'nin dostluğunu kaybetmemesi gerektiğini, Fransa Dışişleri Bakanı'nın yaptığı konuşmanın içini doldurabilmek için müzakere masasında üzerine düşeni yapmasını beklediklerini ifade etti.²⁴⁰

İzmir basını Hatay'da yaşanan gelişmelerin dış basındaki yansımalarını da okuyucularına sunmuştur. Buna göre; The Times Gazetesi halkımızın ilgisini haklı gördüğünü, Hatay'da Türklerin sayısal çoğunluğa sahip olduğunu, Antakya ve İskenderun'da yaşayan akrabalarına Türkiye Türklerinin ilgisiz kalmalarının düşünülemeyeceğini ifade etmiştir. Belgrad Radyosuna göre, Fransa'nın sınıra asker yığması, Türkiye'de ses getirmiş ve Türklerin de sınırda tedbir almasına yol açtığını bildirmiştir. İskenderun'da hiçbir şiddet olayının olmadığını, seçimlerin dışarıdan gelen tahriklere rağmen vahim hadise olmadan geçtiğini açıklamıştır. Yeni Asır

²³⁹ Şevket Bilgin, "Sancak Bir Afrika Kolonisi Değildir", **Yeni Asır**, 5 Aralık 1936, s.1,2.

²⁴⁰ Hamdi Nüzhet Çançar, "Sancak Davası", **Anadolu**, 6 Aralık 1936, ss.1,2.

Gazetesi bununla ilgili radyonun belki Fransızları aldatabileceğini fakat dünya kamuoyunun kandırılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.²⁴¹

Atatürk 5 Aralık'ta Ankara'da düzenlenen çocuklara yardım gecesinde Fransa Büyükelçisi Ponso'ya, Hatay meselesinin ciddiyetini Fransız Hükümetinin iyi anlaması gerektiğini, çözümün her iki ülkenin onurunu koruyacak şekilde aynı zamanda Türkiye ile Suriye arasında iyi komşuluk zemini yaratacak nitelikte olmasının şart olduğunu, davanın artık şahsi meselesi olduğunu söyledi. İlhak istemediğini belirten Atatürk, Hatay'ın ordusu olmadan Türkiye ile Fransa'nın ortak denetiminde olmasını teklif etmiş, Fransız Dış Politika Müsteşarı Vienot'un bu iş için becerikli olmadığını, Sefir'in bizzat Paris'e giderek konuyu hükümete anlatmasını, Cenevre'de olumsuz bir karar çıkmamasını umduğunu, aksi halde işlerin kötüye gideceğini ifade etti.²⁴²

Bu arada Paris Hükümeti MC'de Hatay meselesi ile ilgili bir gelişme olmadığını, eğer Türkiye'nin bu konuda bir girişimi olarsa buna mani olmayacaklarını belirtti.²⁴³

Türkiye'nin sorunu aralarında çözmek istemesine rağmen Fransa MC'ye gitmek isteyince Türkiye, bizzat 8 Aralık 1936'da Konsey'e muhtıra sunup Hatay Meselesinin görüşülmesi ve Hatay halkının güvenliği için önlemler alınması konusunda olağanüstü toplantı istedi. Bu doğrultuda T. R. Aras, beraberinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ile birlikte Cenevre'ye hareket etti.²⁴⁴

Türkiye'nin bu girişimi üzerine Fransa Dışişleri Bakanı Delbos, ilgili devletlerin büyükelçilerine yaptığı açıklamada; Türk isteğinin Manda Yasasına uygun olmadığını, yasanın 1. maddesinin sadece Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık hakkı tanıdığını, 4. maddesinde Mandater Devletin Suriye ve Lübnan'ı bölmesi veya başka bir devlete bırakmasının yasaklandığını, 18. maddede statüde değişiklik için Konsey kararına ihtiyaç duyulduğunu, Türkiye'nin isteklerinin muhatabının Fransa değil Konsey olduğunun kendilerine söylenmesini, konu için bir raportör atanabileceğini ve çıkabilecek olaylar için tedbirler alınabileceğini ifade etti.²⁴⁵ Öte yandan Paris

²⁴¹ **Yeni Asır**, 8 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁴² Soysal, Hatay Sorunu..., s.84-85; Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.73.

²⁴³ Soysal, Hatay Sorunu..., s.84-85; Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.73.

²⁴⁴ **Yeni Asır**, 9 Aralık 1936, s.1.

²⁴⁵ Soysal, Hatay Sorunu..., s.87.

Hükümeti, Konsey'de Fransız tezini savunmak üzere Cenevre'ye, Dışişleri Bakanlığında manda ülkeleriyle ilgilenen müsteşar Vienot'u gönderdi.²⁴⁶

10 Aralık tarihli Halkın Sesi gazetesinin verdiği haberler bölgede gerilimin üst seviyede olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre; Şam'dan İskenderun'a Binbaşı Collet'nin (Kole) kumandasında yeni kuvvetler, beş kamyon dolusu Fransız küçük zabiti, toplar, tanklar gönderildi. Reyhaniye-Hacılar yolunun kuzey sınırına iki süvari bölüğü yerleştirildi. Başlıbozuklardan oluşan bu bölüğün başında Yüzelliliklerden Recep Kaptanın bulunması dikkat çekiciydi. Ayrıca Suriye Ordu Kumandanı, Cezire Kumandanı ve Güney Ordusu Kumandanı ile Erkanıharbiyeleri Türk sınırı yakınlarında incelemelerde bulunduktan sonra Halep'te 4 gün süren bir toplantı yaptılar. Bir haftadan beri toplantının yapıldığı sokaktan kimsenin geçmesine müsaade edilmedi. Öte yandan sistematik bir şekilde Türklerin Hatay'dan çıkarılması için bazen tehdit, bazen tutuklama, bazen sürgün yöntemleriyle yıldırma faaliyetleri yapılmaktadır. İskenderun Fransız İstihbarat Bürosu, şapka giyen Türkler aleyhinde propaganda yapmak için 3 din adamı rolünde ajanı köylere göndererek oralarda şapka aleyhine ve sarık lehine konuşmalar yapmalarını sağlamaktadır.²⁴⁷

Ankara'dan Cenevre'ye hareket eden T. R. Aras liderliğindeki heyet, İstanbul Haydarpaşa Garında yetkililer tarafından karşılandı. Burada T. R. Aras gazetecilere yaptığı açıklamada; Hatay'dan endişe verici haberler gelmemiş olsaydı gidişlerini normal toplantıya bırakmayı düşündüklerini, müzakerelerin olumlu bir hava etrafında geçeceğini umduğunu açıkladı.²⁴⁸

Öte yandan Türk gazetelerinde Hatay'la ilgili sömürge memurlarının Türklere yönelik baskılarını artırdığı, özellikle kırsal kesimde şapkaya karşı sarık lehine propaganda yapıldığı, Antakya'da Cezayirli askerlerin süngüleri takılı bir şekilde şehirde dolaştıklarına yönelik haberler yansıdı.²⁴⁹

Diğer taraftan Suriye, Türkiye sınırına asker yığmaya başlamakta, Fransa ile birlikte Türkiye lehine bölgede yapılan propagandaları durdurmaya çalışmaktaydı.²⁵⁰

O günlerde MC Konseyi'nin gündeminde iki sorun bulunmaktadır. Bunlardan ilki Madrid Hükümetinin İtalya, Almanya ve Portekiz hakkındaki şikayeti; diğeri ise

²⁴⁶ **Anadolu**, 9 Aralık 1936, s.1.

²⁴⁷ **Halkın Sesi**, 10 Aralık 1936, s.1.

²⁴⁸ **Yeni Asır**, 11 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁴⁹ **Yeni Asır**, 11 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁵⁰ **Anadolu**, 11 Aralık 1936, s.1.

Türkiye Cumhuriyetinin İskenderun Sancağına istiklal verilmesi hakkındaki talebidir.²⁵¹

Bunun yanında Antakya'dan endişe verici haberler gelmeye devam etmektedir. Hatay sınırına Halep'ten iki Fransız zabitanın kumandasında 150 kişilik bir müfreze getirilip Hacılar Köyüne yerleştirildi. Ayrıca Kırıkhan'a 4 zırhlı kamyon getirildi. Suriye'den getirilen askerler, Türk evlerine emrivaki ile yerleştirildi. Türk gazetelerinin Hatay'a sokulması yasaklandı. Hatay'ın belli yerlerine milisler ve cephaneler gönderildi. Fransızlar Hatay'daki Türk aydınlarını tutuklayıp hapishaneye attı.²⁵²

Bu şartlar altında Hatay meselesinin Konsey'de, saldırganların Türklere saldırılarını arttırdıkları bir zamanda olağanüstü bir şekilde görüşülmesi önemliydi. Fransız otoritelerin duruma lakayt kaldığı bir aşamada Hatay'ın istikbaline kavuşması durumunda hem bir halkın hak ve hürriyetinin sağlanacağı hem de bunun Türk-Fransız dostluğunu güçlendireceği anlaşılıyordu. Türkiye, Cenevre'ye sömürgeci bir devlet olarak değil, aksine mevcut antlaşmaların uygulanmasını sağlamak için gidiyordu. Dava için hazırlanan Beyaz Kitap, diplomatik kelime oyunlarından etkilenmeyecek şekilde iyi hazırlanmış, dünyanın bildiği bir hakikat olan Hatay'ın Türklüğünün sadece Fransa tarafından inkar edildiği açıklanmıştı. Türk heyetinin Montreux'den sonra Cenevre'den de ikinci bir zafer getirmesi bekleniyordu.²⁵³

Hatay meselesi için müzakerelerde görevlendirilen Vienot, yaptığı açıklamada; Hatay'da yapılan seçimin dışarıdan gelen tahrikçilere rağmen huzur içinde yapıldığını, Türklerin çıkardığı olaylarda 2 ölü ve 15 yaralının olduğunu, durumun kontrol altına alındığını, benzer olayların tekrarını önlemek için Konsey'den sınırın her iki tarafına tarafsız şahitler göndermesini isteyeceğini, yapılacak Konsey toplantısında bir raportörün atanacağını, kararın Ocak ayında yapılacak olan olağan toplantıda çıkacağını tahmin ettiğini ifade etti. Bu beyanat, aslında Hatay'da yaşanan baskı, şiddet ve yıldırma faaliyetlerinin Fransa'nın bilgisi dahilinde yapıldığını ispatlar nitelikteydi.²⁵⁴

Hatay'da Fransızlar, Türk aydınlarını birer birer tutuklayıp hapse attılar. Bundan beklentileri, Cenevre'de Türk davasını savunacak aydınları Hatay sınırları

²⁵¹ **Yeni Asır**, 12 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁵² **Yeni Asır**, 12 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁵³ **Yeni Asır**, 10 Aralık 1936, ss.1,2.

²⁵⁴ **Yeni Asır**, 13 Aralık 1936, ss.1,3.

içinde alıkoymaktı. Buna rağmen Türklerin direncini kıramamışlardı. Türkler haklarını her şeye rağmen aramaya çalıştı.²⁵⁵

İstiklaline yeni kavuşan Suriye'nin bir barış ve huzur siyaseti takip etmesi beklenirken gelinen noktada, bunun tam tersini yapması, mahalli hükümetin verdiği izinle Arap milislerin Antakya ve İskenderun'a gelerek silahsız Türklere saldırması, Türklerdeki milliyet ve istiklal aşklarını yok etmek istemesi, ilerde bir halkoylaması yapılması halinde, halkı korkutup uydurma mazbatalar toplama arzuları idi. Ayrıca Hatay'daki Fransız temsilcileri, yaptıkları zulümle Yakındoğu'da Fransa'nın prestijine zarar veriyorlar, çıkarları için Türkiye ile dost olmak zorunda olan Fransa hata üstüne hata yapıyordu. Yapılan terör faaliyetlerinin Türk davasını zayıflatmayacağı ve aksine güçlendireceği açıktı.

MC Konseyi Türkiye'nin talebi ve Fransa'nın katılımı ile Hatay'ı görüşmeye başladı. T. R. Aras, Konsey Başkanı ile bir görüşme yaptı. Türkiye'nin Boğazlar Meselesi'nde olduğu gibi bu meselede de yaptığı müracaat sempati ile karşılandı. Toplantıda Fransa'yı Vienot, İngiltere'yi Eden'in müsteşarı Lord Girborne, Sovyetler Birliğini ise Petroskio temsil etti. İlk sözü T. R. Aras aldı. Türk tezini anlattı ve iki şart ileri sürdü. Bunlar; Hatay'ın her türlü tahkimat ve silahtan arındırılması ve İskenderun ve Antakya'ya muhtariyet verilmesiydi. Türkiye'nin yeni bir şey istemediğini belirten Aras, mevcut antlaşmanın uygulanmasını beklediklerini ifade etti.²⁵⁶

Konsey toplantısı uluslararası basında büyük bir dikkatle takip edildi. Paris'te çıkan Le Temps Gazetesinde Paris hükümetinin direktifiyle yazdırılan bir makale yayımlandı. Giriş kısmında Vienot'un açıklamalarına yer verilen yazıya göre; mesele Türkiye ile MC arasındadır. 1 Aralık'ta Hatay'da yaşanan kanlı olayların sorumlusu ise Türkiye'dir. Hatay Suriye sınırları içindedir. MC Suriye'nin toprak bütünlüğünü savunur. Sınırlar, Lozan'da çizilmiştir. Hatay Suriye'de kalmıştır. Bu durumun değişmesi, bölgeyi ateşe atacaktır.²⁵⁷

Fransa'da çıkan Oeuvre Gazetesi Konsey üyelerinin Türkiye ile Fransa arasında taraf tutmaktan çekindiklerini ve ayrıca Hatay Türkleri'nin tahrikle hareket ettiğini yazmaktaydı. İtalyan gazeteleri ise Türklerin haklarının çiğnenmek istendiğini yazıyordu.²⁵⁸

²⁵⁵ Anadolu, 13 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁵⁶ Yeni Asır, 15 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁵⁷ Anadolu, 15 Aralık 1936, ss.1,3,6.

²⁵⁸ Anadolu, 15 Aralık 1936, ss.1,3,6.

Hakkı Ocakoğlu "*Cenevre'de bir dostluk imtihan geçirmektedir*" başlığı altında yazdığı bir yazıda; dünyada barış ortamının azaldığı ve MC'nin süratle zayıfladığı bir zamanda Türkiye'nin MC'nin güçlendirilmesi gerektiğine inandığını belirtti. Fransa'nın müzakerelerde atacağı adımlarla dostluğu için bir sınav vereceğini ve Türkiye'nin bu gelişmede göreceği büyük neticenin bu olacağını ifade etti.²⁵⁹

Tasarruf haftası nedeniyle Başbakan İsmet İnönü meclis genel kurulunda bir konuşma yaptı ve ekonomik gelişmeler hakkında bilgi verdikten sonra Hatay meselesi üzerinde durdu. Fransa'ya 1921 ve 1923 Antlaşmalarıyla özel şartlar altında bırakılan İskenderun ve Antakya için istiklal istediklerini, öncelikle bu mıntikalarda emniyetin sağlanması gerektiğini, bununla ilgili olarak MC'deki toplantıda bir madde olarak bahsedebileceklerini belirtti.²⁶⁰

Suriye tarafı için de düşüncelerini açıklayan Başbakan, bazı Suriyeli siyaset adamlarının Türkleri asırlık Arap düşmanı olarak gösterip Suriye'den parça koparmak istediğimiz şeklinde yaptıkları incitici konuşmalarla milletimizi üzdüklerini, fakat öncelikle bilinmesi gerekenin Türklerin İskenderun ve Antakya'yı hiçbir zaman vermediklerini, hukuki tasfiye esnasında malı verenin doğal olarak malı kime ve nereye verdiğini iyi bildiğini söyledi.²⁶¹

Osmanlı döneminde Arapların kötü idare edilmediğini, son yüz yıldaki Osmanlı'nın kötü yönetiminden Arapların da en az Türkler kadar sorumlu olduğunu, memleketin başında Arnavut bir sadrazam ve Sultan Hamid'in yanında memleketin en hakiki sadrazamı olarak bilinen Şamlı bir vezirin olduğunu iyi hatırladıklarını söyledi. İmparatorluk çöktüğü zaman Suriye'yi Anadolu'dan, Şam'ı Ankara'dan daha mamur bıraktıklarını, Misak-ı Milli'de Arap memleketlerini Arap milletine bırakmalarının geçici bir karar olmadığını, dünyanın galip devletleriyle dört sene daha savaşıp zaferle topraklarımızı aldıktan sonra bile Arap dünyasına bakışlarını değiştirmediklerini söyledi.²⁶²

Lozan'da manda yönetimi Araplara gelmesin diye çok uğraştıklarını, ama sonunda o mıntikaların alakadarlara bırakılmasını kabul ettiklerini, alakadardan kastın mandater devletler değil oraların halkları olduğunu açıkladı. Bunca dürüst tutumlarına karşı Suriye'nin istiklale giderken bir Türk iline sahip olma arzusunu göstermesinin

²⁵⁹ Hakkı Ocakoğlu , "*Cenevre'de Bir Dostluk İmtihan Geçirmektedir*",*Yeni Asır*, 15 Aralık 1936, ss.1,2.

²⁶⁰ *Yeni Asır*, 15 Aralık 1936, ss.7,8; *Anadolu*, 15 Aralık 1936, ss.1,4.

²⁶¹ *Yeni Asır*, 15 Aralık 1936, ss.7,8; *Anadolu*, 15 Aralık 1936, ss.1,4.

²⁶² *Yeni Asır*, 15 Aralık 1936, ss.7,8; *Anadolu*, 15 Aralık 1936, ss.1,4.

yanlış ve haksızlık olduğunu, iyi komşularla sağlanan huzur havasının en cazibeli savaşların getireceği faydalardan daha değerli olduğunu ve bunun tecrübelerle kanıtlandığını belirtti. Son olarak; Suriyelilerin Türklerle iyi komşuluklarının Arap milletinin de çıkarına olup doğan Suriye devletini muhabbetle selamladıklarını, fakat İskenderun Limanını düşünüp ekonomik çıkarlar için Antakya ve İskenderun Türklerine zulüm yapmalarının yanlış olduğunu, MC'de haklı davalarının kabul edileceğine inandığını belirterek sözlerini bitirdi.²⁶³

T. R. Aras'ın MC Konsey toplantısında yaptığı konuşmasının ana hatları şu şekildedir:

"Antakya ve İskenderun bölgesinde nihai karar alınana kadar emniyet tedbirleri bir an evvel Konseyce alınmalıdır. Yaşanan gelişmeler Türkiye'nin müdahalesini ortaya çıkarabilir. Durumun meşruiyet bulabilmesi için meselenin geçmişine değinmek lazım. 1919'da MC bazı kararlar aldı ve San Remo'da Suriye mandası Fransa'ya verildi. Suriye'nin coğrafi, hukuki ve siyasi durumunu da bilmek gerek. Eğer Suriye, Fransız işgal bölgesi idiyse Arap lisanı ile konuşan Suriye ve Lübnan halkından başka Türk dilinden olan Kilikya'nın da Suriye kapsamında değerlendirilmesi gerekiyordu. Eğer San Remo belgesinden bu sonuç çıkıyorsa nasıl oluyor da Fransa MC'nin 22. maddesi gereğince kendine emanet edilen araziye iyi komşuluk antlaşması ile Türkiye'ye verebilir? Eğer Suriye coğrafi tabiri bu kadar geniş bir alanı içermiyorsa o zaman 1920'de verilen mandanın İskenderun Sancağı gibi geleceği hukuken netleşmemiş arazilere kadar uzandığı kabul olunabilir. Gerçekte MC bu araziler için hiçbir manda atamamıştır. Biz Fransa ile 1921 antlaşmasını yaparken ve 1923'te sınır hattını belirlediğimiz antlaşmada dahil olmak üzere Sancak, Fransa mandasında değildi. Türkiye şartlı olarak feragat ettiği bir parçasının Fransız otoritesi çerçevesinde muhtar bir yönetime sahip olmasını istemiş ve hiçbir zaman Fransa'nın bir Türk cemaatini Türk olmayan bir cemaatin esaretine sokmasını kabul etmeyi düşünmemiştir.

1922'de oluşturulan ve bir sene sonra uygulanan manda şartı Sancak'ı kapsayamaz. Sancak sadece şartlı bir şekilde Fransa otoritesinde kalmaktadır. Mevcut şartlarda Antakya ve İskenderun'da Fransızca ve Arapça resmi dil kabul ediliyor. Halbuki 1921 ve 1923 Antlaşmalarına göre bu muntika için resmi dil Türkçe kabul ediliyordu. Fransa başta olmak üzere çeşitli yerlerde bizim Suriye'nin bütünlüğünü parçalamak arzusunda olduğumuz serzenişinde bulunuluyor. Bu yanlıştır. Suriye'nin parçalanmasını sağlayanlar, MC Konseyi ve Mandalar Komisyonu olmuştur. Sancak'ın Türk halkı her zaman bizim için birinci derecede öneme sahiptir. Eğer bağımsız ve silahtan arındırılmış bir İskenderun bölgesinde Türkiye, Suriye ve Fransa için ekonomik menfaatler içeren liman hinterlandının getireceği faydaları akıl edebilmiş olsalardı, kendileri başta Suriyeliler olmak üzere işbirliği ortamı yaratmak isterlerdi.

Bugün bahsettikleri sükunet süngü ile sağlanmıştır. Konseyin objektif şekilde tahkikat yapması, MC'nin bu karışık dönemde Sancak'ta Fransız kitalarını ve Türk düşmanı milisleri çıkarıp yerine MC'nin bir komiserinin emri altında ufak bir jandarma birliğinin gönderilmesini, bölgede tarafsız bir ortamın yaratılmasını istiyoruz. Bunu belirtirken kalıcı sağlam çözümün Türk-Fransız dostluğunda ortaya çıkacağını ifade etmek isterim. Geçici olduğunu ümit ettiğim

²⁶³ Yeni Asır, 15 Aralık 1936, ss.7,8; Anadolu, 15 Aralık 1936, ss.1,4.

bu anlaşmazlığa rağmen Fransa ile olan dostluğumuz ilk kez bu kadar sağlamdır."²⁶⁴

Konsej'de T. R. Aras'ın sunduğu Türk tezine, Fransızlar Vienot'un yaptığı konuşma ile cevap verdi. Sözlerine Türkiye ile aralarındaki derin dostluğa atıf yaparak ve meselenin Türkiye ile Fransa arasında değil Türkiye ile Cenevre arasında olduğunu bir kez daha tekrarlayarak başlayan Vienot, şunları söylemiştir:

*"MC'nin bize emanet ettiği bir milletin haklarını korumak ve diğer taraftan dost olduğumuz başka bir milletle ilişkimizi bozmama konusunda her iki tarafın isteklerini uzlaştırma konusunda ümitkarım. Fransa 1921'de Türkiye ile müzakere ederken mandası mucibince hareket ediyordu. Bunu yaparken kendisi adına değil Suriye adına sınır pazarlığı yapıyordu. Sancak'a ayrı bir istiklal gerektirecek özel bir durum yoktu ve Türkiye Sancak'ın Suriye'ye verilmesi noktasında itiraz etmiyordu. 1930'da MC Yakınoğlu'daki mevcut statüleri onayladığını dolayısıyla Sancak'ın Suriye kanunlarına bağlı olduğunu hatırlattı. Fransa ile Suriye arasında istiklal için yapılan antlaşma hiçbir şekilde Sancak'ın ne hukuki durumunu ne de ahalisini olumsuz bir şekilde etkilemeyecektir. Biz Türkiye'nin Suriye ile konu hakkında görüşmesini dahi teklif ettik, fakat onlar Sancak'ın müstakil bir devlet olması noktasında ısrar etmişlerdir. Sancak'ın ayrı bir devlet olması Ankara Antlaşmasında mevcut değildir. Eğer Konsey, Sancak'ı Suriye'den ayırırsa Suriye'nin Arap çoğunluğu bu durumu Suriye'nin kuruluşu değil de parçalanması şeklinde algılayacaktır. Türk delegenin Sancak'ı büyük bir askeri baskı altında gösteren açıklamalarını da hayretle dinledim. Manda devlet, Sancak'taki askeri varlığını takviye etmişse orada idareye başkaldırıların çıkardığı hadiseleri önlemek amacı ile dir."*²⁶⁵

14 Aralıkta MC Konseyi, T. R. Aras'ın teklifi üzerine Hatay hakkında bir rapor düzenlemek için dönemin İsveç Dışişleri Bakanı Rickard Sandler'i raportör olarak seçti. O da iki gün sonra Konsey'e şu maddeleri içeren bir rapor sundu:

"1-Sancak Meselesi Cemiyet Meclisinin Ocak ayındaki olağan toplantısında tekrar ele alınmalıdır. Aradaki zamanda taraflar raportör ile temas halinde meseleyi görüşmeye devam etmelidirler.

2- En kısa zamanda Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmelidir.

*3- Bu raporun kabul edilmesi meselenin esası üzerinde verilmiş bir karar sayılmamalıdır."*²⁶⁶

T. R. Aras, bölgeye gidecek olan üç kişilik tarafsız müşahit heyete bir Türk ve bir Fransız delege eklenmesini istedi. Fakat Fransa bunu kabul etmedi. Ayrıca Hatay meselesi çözülene kadar Fransa-Suriye Antlaşmasının onaylanmaması kararı alındı. Bütün üyeler bunları onayladı. Ancak T. R. Aras imzalamadı ve çekimser kaldı.

²⁶⁴ Anadolu, 15 Aralık 1936, ss.1,3,6.

²⁶⁵ Yeni Asır, 18 Aralık 1936, s.4.

²⁶⁶ Gönlübol ve Sar, 1997, s.134.

Heyetin Norveç'ten bir diplomat, Hollanda'dan eski bir müstemleke idarecisi ve İsviçre'den bir zabitten oluşması planlandı. Müşahitlerin Hatay'da ilk tespit edecekleri noktanın Türklere yapılan tazyik ve okulların kapatılması olayı olmasından ötürü onların geleceği haberi mandater memurlar ve Vatanilerce pek hoş karşılanmadı. Öte yandan T. R. Aras ve Bakanlık Genel Sekreteri Menemencioğlu, Fransa Dışişleri Bakanı Yvon Delbos'un daveti üzerine Cenevre'den Paris'e gitti. Kedorsey'de yapılması beklenen müzakerelerde MC'nin raportör ilan ettiği İsveç Dışişleri Bakanı Sandler'i, İsveç'in Bern elçisi Vestman temsil edeceği yazıldı.²⁶⁷

Bu gelişmeler yaşanırken Hatay'dan gelen skandal bir haber vardı. O da Manşetten verilen haberde hainlerin vergilerini ödeyemeyen Türklerin masum kızlarını Halep'te pazarlarda sattıkları bilgisiydi. Öte yandan Suriye'de 1936'da Hububat Kanunu değişmesine rağmen Türk köylülerinden aşar vergisi alınmaya devam edilmesi bir başka sorundu. Saylan ve Bayır Bucak köylerinde Arap jandarmalarla birlikte tahsildarlar, istedikleri Türk evine girip eşyaları toplayarak pazarda ederinin altında elden çıkarıp, eşyası az gelenin kızları alındı ve Halep pazarlarında evlatlık olarak satıldı. Ayrıca Fransızlar bütün Ermenileri Türkler aleyhine kışkırtmaya devam ettiler.²⁶⁸

Fransız gazeteleri Türkiye lehine yayına başlamışlardı. Petite Journal gazetesinde yer alan bir makalede; "*Türkiye'ye karşı anlayışlı olalım, onları harekete geçirecek şartların varlığını unutmayalım*", ifadesinin kullanılmıştı. Ayrıca Hataylılar Cemiyeti'nin hazırlamış olduğu Hatay'da yapılmış mezalimi resimlerle tespit eden bir kitap Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Arapça olarak basılıp bir nüshası MC'ye gönderilmişti. Hatay'da gece gündüz sokaklarda 30'ar kişilik süngülü ve makineli tüfekli askeri devriyelerin halka baskı yapıp üst arama bahanesiyle onları rahatsız ettikleri, sorgusuz sualsiz 38 kişinin hapse atılıp işkence gördükleri, bu nedenle halkın bu sene bayram yapmadığı, öğrencilerin bayramda siyah kurdeleler takarak 1 Aralık'ta öldürülen arkadaşlarının hatırasını andıkları bilgisi paylaşıldı. Kırsalda Türklere daha fazla baskı yapıldığı, aşar vergisi tahsilatı bahanesiyle ağır vergiler istendiği, tahsildarların bu yüksek vergileri temin için Arap jandarmalarla birlikte Türk evlerine

²⁶⁷ **Yeni Asır**, 19 Aralık 1936, s.1; **Anadolu** 18 Aralık 1936, ss.1,6,7; Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939), ss.168-169.

²⁶⁸ **Anadolu**, 20 Aralık 1936, ss.1,6.

zorla girip eşyalarını götürüp yok pahasına sattıklarından bahsedildi. Ayrıca halkın ileri gelenleri baskı, tehdit, şantaj ile yıldırılmak istendiği yazıldı.²⁶⁹

Hakkı Ocakoğlu, Yeni Asır Gazetesi'nde Cenevre'de yaşanan son gelişmeler hakkında bir değerlendirme yaptı. Ocakoğlu yazısında; MC Konseyi'nin iki tarafı dinleyip meselenin esasına girmeyerek müzakereleri 18 Ocak'a bıraktığını, bu arada her iki tarafın doğrudan görüşmelerle bir anlaşma yapmaları temennisinde bulunduğunu yazdı. Cenevre'deki görüşmelerde Türkiye'nin tezini antlaşmalara ve uluslararası teamüllere dayandırırken, Fransa'nın "*Neden Türkiye 14 senedir bu hakkını istemedi?*" sorusuna dayandırdığını, bu soruya cevap olarak Türklerin 14 sene boyunca Fransızlarla olan dostluğa zarar vermemek ve dostça bu meseleyi halletmek istediği için uygun zamanı beklediğini belirtti. Ne zaman ki Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a istiklallerini sağlayacak bir anlaşma yaptığının öğrenilmesinden sonra Türkiye'nin Hatay Türkleri için de devreye girdiğini, eğer Türkleri tatmin edecek bir çare bulunmazsa Yakınoğu'da barışın tehdit altına gireceğini ve sorumluluğun ise Fransa'nın omuzlarında olacağını, aksi halde hem Türkiye'de Fransa dostluğunun yersiz olmadığı ispatlanacağını hem de Suriye ile iyi komşuluk yolunun açılacağını ve bunun için halen fırsatın var olduğunu ifade etti.²⁷⁰

Bir başka yorumda da MC'nin kaybolan prestijini geri kazanmak için önemli bir fırsata sahip olduğu, İskenderun meselesinde Konsey'in alacağı kararın çok önemli olduğu belirtilmiştir. Fransızların bu meselede Türklerle özellikle dostları İngilizlerin onlarla yeniden dost olduğu bir zamanda bozuşmak istemediğini yazmıştır. Türk tezinin hukuki açıdan güçsüz olduğunu, çünkü Türkiye'nin MC'ye girerken Konsey'in manda rejimini ve Fransız topraklarının varlığını kabul ettiğini, Türk tezinin mantıklı sonucunun ise Türkiye'nin MC'den çekilmesi olacağını aktaran Brice, bunun önlenmesinin yanında Türk ve Arap milliyetçilerinin uzlaşma ihtimali olmaması nedeniyle Fransa açısından yapılması gerekenin aslında çok basit olduğunu, Türk olanın Türklere, Arap olanın Araplara verilmesi ile meselenin çözülebileceğini ileri sürmüştür.²⁷¹

St. Brice'in bu yazısı Halkın Sesi Gazetesinde bir gün sonra eleştirilmiştir. Gazete, Brice'in iddia ettiği Türkiye'nin yolun sonunda MC'den çekileceği yönündeki görüşünü eleştirerek, Türkiye'nin bu davada en ufak bir şüphesi olsa baştan MC'ye

²⁶⁹ Pehlivanlı ve diğerleri, s.67; **Yeni Asır**, 22 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁷⁰ Hakkı Ocakoğlu, "Son Fırsat Yine Fransa'nın Elindedir", **Yeni Asır**, 22 Aralık 1936, ss.1,2

²⁷¹ **Anadolu**, 22 Aralık 1936, s.3.

başvurmamış olacağını, aleyhte bir karar çıkması halinde bile Türkiye'nin MC'den ayrılmayı düşünmediğini, ayrıca yazısında sıkça kullandığı "olduğu gibi bırak" anlamına gelen cümlesine bakıldığında Türklerin bu soruna bakışındaki ciddiyeti kavrayamamış olduğunu, Fransa'nın bu işi sürüncemeye bırakmasına Türklerin tahammülünün kalmadığını ve son olarak Hatay'ın eninde sonunda kurtulacağını beyan etmiştir.²⁷²

1.5. PARİS MÜZAKERELERİ VE ATATÜRK'ÜN 7 OCAK 1937 TARİHİNDE YAPTIĞI KONYA SEYAHATI

1.5.1. Paris Müzakerelerinin Yapılması

Hatay'la ilgili Aralık ayında gazetelerde ardı ardına haberlerin gelmesi, Konsey toplantısının ardından çok önemli gelişmelerin yaşanmaya başladığını gösterir niteliktedir. Kedorsey'de Hatay meselesi ile ilgili Türk-Fransız konferansı yapıldı. T. R. Aras, Paris Elçisi Suad Davas'la birlikte Kedorsey'e giderek Bakan Delbos ve Müsteşar Vienot'la yaklaşık bir saatten fazla görüştü. Öğleden sonra konferansa geçildi. 15.00'da başlayan konferansa Türk heyetinden T. R. Aras, Paris Elçisi Suat Davaz, Bakanlık Genel Sekreteri Numan Menemencioglu, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak katıldı. Fransız heyetinden ise Bakan Delbos, Müsteşar Vienot, Ankara Elçisi Ponso, Dışişlerinden St. Kanten ile Chauvet katıldı. Oeuvre gazetesinden Tabouis, görüşmelerle ilgili olarak Türk heyetinin taleplerinin artması nedeniyle görüşmelerin olumlu ilerlemediğini, Aras'ın Hatay için müstakil idare şekli isterken Fransa'nın manda çerçevesi dahilinde bir idare verilmesini istediğini yazdı.²⁷³

Peyami Safa 28 Aralık tarihli Halkın Sesi Gazetesinde Hatay meselesi ile ilgili "Dönmek" başlığı altında bir yazı kaleme aldı. Safa'nın yazısı ana hatları ile şu şekildedir:

"Gerek Fransa gerekse MC Konseyi ile yapılan müzakerelerde Türkiye, dostluğun son delilini vermeye hazırdır. Türkiye, her tarafı her şekilde tatmin edecek formüller üzerinde tartışabilir. Fakat İskenderun ve Antakya Türkleri'nin istiklali esasını değiştirebilecek herhangi bir teklifi dinlemeden reddeder. Fransa çekilebilir, itimadımızın olduğu MC eğer Adis-Ababa'da elçiliklerin konsolosluklara çevrilmesine, zavallı Habeş Kralı Negüs'ün gümüş sofrta takımlarınının 2500 liraya pazarda satışına seyirci kalyorsa, diplomaside gösterdiği iyi niyetin bu şekilde yeterli gelmediğini görüyorsak ve hakkımızı bize veremiyorsa o da çekilebilir. O durumda Hatay meselesi açık ve serbest kalacaktır. Hatay'ın istiklaline göz dikenler, Türk'ün cevabını gerektiği gibi alacaktır. Buna inşallah lüzum kalmaz. Eğer lüzum kalırsa da hazırız. Dönmek yok!"²⁷⁴

²⁷² Halkın Sesi, 23 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁷³ Anadolu, 23 Aralık 1936, s.1,7; Yeni Asır, 23 Aralık 1936, ss.1,4.

²⁷⁴ Peyami Safa, "Dönmek", Halkın Sesi, 28 Aralık 1936, s.1.

Bu müzakereler, bir süre sonra kesintiye uğradı. Toplantı sonunda şu resmi tebliğ yayınlandı. *"MC Antakya meselesini sonraki olağan toplantıya erteledi. O vakte kadar Türkiye ile Fransa arasında doğrudan görüşmeler yapıp MC'nin atadığı raportörün huzurunda anlaşma gerçekleştirmeleri temenni edilmiştir. Her iki delegasyon Sandler'in vekili Vestman'ın hazır bulunduğu çok sayıda toplantı gerçekleştirdi. Fakat bir anlaşmaya varılamadı."*²⁷⁵.

Müzakerelerin kesintiye uğramasının Türk-Fransız dostluğuna zarar getirmeyeceği tebliğde ayrıca vurgulandı. Toplantıda Aras, Hatay'ın Suriye'den ayrılmasını ve bir konfederasyon tesisi fikrini ileri sürdü. Delbos ise Suriye'nin parçalanmasına göz yumamayacaklarını belirtti. Bundan sonra Aras, Ankara'dan talimat isteyince Ankara Hatay'ın Suriye'den ayrılmasının müzakerelerde temel unsur olduğunu, bunu İsveçli üyenin huzurunda Fransa'ya bildirmesini istedi. Türkiye, İskenderun Sancağı'nın tıpkı Suriye ve Lübnan gibi bir memleket olacağı bir konfederasyon tesisini görüşmelerde teklif etti. Fransa, Şam ve Beyrut ile yapılan anlaşmaları ihlal edeceği gerekçesi ile bu teklifi red etti. Fransızlar 1921 Anlaşmasına dayanarak Türklerin haklarını iyileştirme konusunda her türlü teklife açık olduğunu beyan etti. Orta nokta bulunamayınca görüşmelerin kesilmesine karar verildi. Ere Noovelle Gazetesi ise, 10 Ocak 1937'de yapılacak MC toplantısı öncesi yeni bir Türk-Fransız temasının olacağını, bunda da sonuç çıkmazsa o toplantıda karar çıkacağını tahmin edildiğini yazdı.²⁷⁶

25 Aralık tarihli Yeni Asır gazetesinde Şevket Bilgin; konfederasyon ve dostluk teklifine Fransızların olumsuz cevap vermesine şaşırıklarını, meselenin Fransa için bazı ekonomik çıkarlar ve emperyalist prestijden ibaret, Türkler için ise yitirilmesine asla razı olunmayacak milli bir dava olduğunu ifade etti. Türkiye'nin genişleme niyetinin olmadığını, 300 bin Türk'ün Arap tabiiyeti altına girerek Araplaşmak istemediğini, Türkiye'nin dış politikada Fransa'ya karşı hissettiği sempatinin büyük darbe aldığını, meselenin Türkiye ile MC arasında olduğunu iddia eden Fransa'nın Hatay'daki askerlerini bir türlü çekmemiş olmasının ilginç bir durum yarattığını, kendi çıkarları için 300 bin Türk'ün Suriye'ye kurbanlık koyun gibi hediye edilmesini istediklerini ve bunun asla olmayacağını, Türkiye'nin her gelişmeyi göze aldığını ifade ederek yazısını bitirmiştir.²⁷⁷

²⁷⁵ **Yeni Asır**, 24 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁷⁶ **Yeni Asır**, 24 Aralık 1936, ss.1,3.

²⁷⁷ Şevket Bilgin, "Türkiye Attığı Adımdan Geri Dönemez", **Yeni Asır**, 25 Aralık 1936, ss.1,2.

Paris'te yürütülen müzakereler Fransız basınında yoğun bir şekilde ele alınmaya devam etti. Fransız gazeteci Jean Pierre, Gerard Tribune ve Nations gazetelerinde kaleme aldığı yazılarında, Türkiye'nin Hatay davasını haklı buldu. Fakat La Republique gazetesinde çıkan başka bir yazısında ise, Fransız tezinin sağlamlığını savunarak çelişkiye düştü. Öte yandan Hatay Türklerinin emniyet altında olmadığını itiraf ederek dürüst davrandı. Türk-Fransız dostluğunun gereğinin karşılıklı anlayıştan geçtiğini ifade etmekten de geri kalmadı.²⁷⁸ Türkiye yanlısı yazıları ile tanınan Gerard Tovos da yazdığı bir makalesinde; Kemalist Türkiye ile Fransa arasında yapılacak işbirliğinin dünya barışı için çok etkili olacağını, bunun için Fransa'nın büyük bir haksızlığa son vererek Antakya ve İskenderun'u Türkiye'ye iade etmesi ve yeni bir Alsas-Loren durumunun yaratılmaması gerektiğini ifade etti.²⁷⁹

Öte yandan Türk heyetinde Antakya ve İskenderun Delegatesi olarak yer alan Doktor Abdurrahman Melek, MC'ye verdiği muhtırada Hatay'ın ırk, dil, kültür açısından Türk olduğunu, bölgede 285 bin Türk'e karşı 10 bin Arap'ın yaşadığını, Hatay Türkleri'nin 1921 Antlaşmasına kadar müstevlilerle silahlı mücadele ettiğini, antlaşmadan sonra savaşı bitirdiğini ve Hatay'da yapılan baskıları birer birer anlattı.²⁸⁰

CHP Meclis Grubu, 29.12.1936 tarihinde Trabzon Milletvekili Hasan Saka başkanlığında toplandı. Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Saraçoğlu, gelişmeler hakkında bilgi verdi. Beyrut Başkonsolosunun Hatay'da yazdığı inceleme raporunun önemli kısımlarını okudu. Saraçoğlu, Cenevre ve Paris görüşmeleri hakkında bilgi verirken Fransa'ya yapılan Hatay'a tam istiklal, Suriye, Lübnan ve müstakil Hatay'ın bir konfederasyon oluşturması, Hatay'ın askerlikten tecridi, İskenderun limanının bir kısmının Türkiye hükümetine kiralanarak şimendifer kombinezonun yapılması şeklindeki teklifleri maddeler halinde sıraladı. Fransa'nın Hatay'ın Suriye'ye bağlı olması kaydıyla geniş muhtariyet konuşulabileceği şeklindeki cevabı üzerine müzakerelerin kesildiğini belirtti. Son olarak Paris'ten dönene kadar T. R. Aras'ın, çeşitli Fransız makamları ve Başbakan Blum ile görüştüğünü, davanın ısrarla anlatıldığını bildirerek konuşmasını bitirdi.

Fransız basını, T. R. Aras ile mevkidaşı Delbos arasında Paris'te yürütülen müzakerelerin olumsuz sonuçlanmasını değerlendirdi. L'Echo de Paris gazetesi, Ankara hükümetinin ırkdaşları için eski tebaalarının emri altına girmelerini uygun

²⁷⁸ Anadolu, 27 Aralık 1936, s.1.

²⁷⁹ Halkın Sesi, 5 Ocak 1937, s.1.

²⁸⁰ Yeni Asır, 31 Aralık 1936, s.3.

görmediğini, ayrıca İtalya'nın bir gün İskenderun'a yerleşmesinden çekindiğini, Türk teklifinin Fransa'nın yetkilerini aştığını, aynı zamanda Arap alemini manda yönetimine karşı ayaklandıracak nitelikte olduğunu yazmış ve İngiltere'nin de bu talebe normal şartlarda karşı çıktığını yazısına eklemiştir. Oeuvre ise Türk-Fransız görüşmesinin başarısızlığına şaşırmadığını, İngiltere'nin iki ülke arasında tansiyonu düşürücü rol oynayacağını, Türkiye'nin birinci amacının Hatay'ı himayesine almak ve güçlenen İtalya'nın İskenderun limanından faydalanmasını engellemek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Atatürk'ün zihninin bir köşesinde eski Osmanlı İmparatorluğu'nu bir dereceye kadar yeniden yaratma düşüncesinin var olduğunu iddia etmiştir.²⁸¹

5 Ocak'ta Trabzon Milletvekili Hasan Saka'nın başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubunda T. R. Aras, Cenevre ve Paris görüşmeleri hakkında izahat verdi. Paris'ten ayrılmadan önce Fransız Başbakan L. Blum ile görüştüğünü ve onun iki devlet arasındaki dostluğu sürdürme konusunda ısrarlı olduğunu, yılbaşı sebebiyle birkaç gün istirahat ettikten sonra Hatay meselesiyle bizzat meşgul olacağını söylemiş, bununla birlikte Hatay için Fransa hariciyesince düşünülen ve Türkleri tatmin edebilecek esaslar içeren bir teklifi incelememizi istediğini, kendisinin de muhatabına olumlu cevap verdiğini bildirdi. Fakat Paris'ten henüz dönen Büyükelçi Ponso, böyle bir tekliften haberdar olmadığını, hükümetinden durumu sorarak iki üç gün içinde konuyla ilgili cevap alacağını söyledi.²⁸²

Fransız Büyükelçi Ponso'nun Paris'ten hiçbir teklif getirmemesi ve hatta kendini bilmezliğe atması Türk hükümetini oldukça rahatsız etti. Atatürk bir akşam Ankara Palas'ın altındaki gazinoya gittiğinde tesadüfen Ponso'nun orada olduğunu öğrendi. Bunun üzerine kendi masasına oturmadı ve salonun ortasına bir masa kurulmasını istedi ve büyükelçiyi masasına davet etti. Ona "*Hatay işi benim şahsi davamdır*" dedikten sonra birden öfkeli bir sesle devam etti: "*Beni üzüyorsunuz. Korkarım ki meseleyi başka türlü halle mecbur bırakacaksınız.*" O sırada salonda bulunan bir genç ayağa kalkarak "*Atatürk! Üzülme, arkanda biz varız!*" dedi. Atatürk sert bir şekilde gence döndüğünde herkes ona kızacağını sanıyorken o şu cümleyi kurdu: "*Biliyorum çocuğum! Onu bildiğim içindir ki böyle konuşuyorum!*" Bu sözün ardından bütün salonda büyük bir coşku yaşandı.²⁸³

²⁸¹ **Halkın Sesi**, 4 Ocak 1937, ss.1,4.

²⁸² **Anadolu**, 6 Ocak 1937, s.1; **Yeni Asır**, 6 Ocak 1937, s.3.

²⁸³ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.78-79.

10 Ocak 1937 tarihli Anadolu gazetesinde Falih Rıfkı Atay'ın "*Hatay*" başlıklı bir yazısı yayınlandı. Aras'a göre Blum, Türkiye'yi tatmin edecek vaatlerin hazırlandığını söyledi. Daha sonra Ankara'ya dönen Büyükelçi Ponso'nun yeni teklifin içeriğini getireceğini beklerken elçinin değil içerik, tekliften bile haberi olmadığını öğrenildiğini yazan Atay, bunun meclisi olumsuz etkilediğini, oyalama ve yıpratma politikası ile Hatay davasının uzatılabileceğini düşünenlerin aslında bu meselede Türkiye Cumhuriyeti'nin ve bütün vatandaşlarının çok hassas olduğunu bilmeleri gerektiğini belirtti.²⁸⁴

Aynı tarihli Yeni Asır gazetesinde Şevket Bilgin ise "*Güneş balçıkla sıvanmaz*" başlıklı bir yazı yazdı. Fransız basınının izlediği taktikle hem kendi halkını hem de dünya kamuoyunu aldatmaya çalıştığını, Türkleri saldırgan göstermeye çalıştığını, halbuki Türkiye'nin imza attığı antlaşmalara sadık olduğunu, taahhütlerini yerine getirmeyenin Fransa olduğunu yazan Bilgin, Fransa'nın değişimi anlayamadığını, hala eski yöntemlerle meselelere yaklaştığını, tam bağımsız olmamızı hazmedemeyenlerin güney sınırimızda toplandıklarını belirtti. Fransa'nın Hatay davasında Türklerin kararlılığını sarsamayınca, bu defa davamız etrafında şüphe yaratmak istediğini, Fransız gazetelerinin bugün İskenderun için yapılan isteklerin ileride Şam'a, Bağdat'a, Kıbrıs'a, 12 Ada'ya uzayıp uzamayacağını sorarak dost ülkeleri etkilemeye çalıştığını fakat bu taktiklerin boşuna olduğunu, dünyanın Türkiye'nin emperyalist politikalara ne kadar uzak olduğunu iyi bildiğini açıkladı.²⁸⁵

Le Temps gazetesi; Hatay'la ilgili ilk kez yayınlanan bir başmakaleye sayfasında geniş yer ayırdı. Başmakalede öncelikle Ankara'nın sınıra asker sevkıyatı haberleri yalanlanıp bu tür haberlerin devam eden müzakerelere sorumsuzlar tarafından gölge düşürmek için yapıldığını, Türkiye'nin kuvvet seçeneğini devreye koyduğuna dair hiçbir delilin olmadığını, emrivaki politikasından uzak durduğunu Boğazlar meselesinde zaten gösterdiğini belirtilmiştir. Hatay'da 85 bin Türk, 65 bin Arap, 25 bin Ermeni olmak üzere 175 bin nüfusun olduğu, Fransa'nın sadece Suriye içinde ve 1921 Ankara Antlaşması'nda belirlenen esaslar dahilinde muhtariyet konusunda müzakereye girebileceği, Hatay'ın Suriye'den koparılmasına mandater devlet olarak hakkı olmadığı ifade edilen yazıda, konfederasyon için Fransa'nın İskenderun için de tıpkı Lübnan ve Suriye ile yaptığı gibi antlaşma imzalaması gerektiği, İskenderun'a verilecek bağımsızlık ile Suriye'nin toprak bütünlüğünün

²⁸⁴ Falih Rıfkı Atay, "Hatay", **Anadolu**, 10 Ocak 1937, ss.2,4.

²⁸⁵ Şevket Bilgin, "Güneş Balçıkla Sıvanmaz", **Yeni Asır**, 10 Ocak 1937, ss.1,2.

ortadan kalkacağını ve bunun hukuken de imkansız olduğu savunulmaya çalışılmıştır. Hatay'da bulunan müşahitlerin görevinin yeni bir çözüm aramak değil, sadece fiili durum ve mevcut idari muhtariyet şartları hakkında Konsey'e rapor vermek olduğu, Fransa ile Türkiye arasında meselenin çözümünün muhtariyet çerçevesinde olduğu bundan dolayı davanın Konsey'e bırakılmadan halledilmiş olacağı belirtilmiştir. Bu yazı, Ankara'da olumsuz karşılanmıştır.²⁸⁶

12 Ocak 1937 tarihli Halkın Sesi Gazetesi eski Fransız Genelkurmay Başkanı Veygand'ın, Loriyan Gazetesinde yayımlanan Hatay meselesi hakkındaki makalesini tercüme edip yayınladı. Eskiden beri sömürgelerine giden güzergahta bulunduğu için İngiltere'nin önem verdiği Akdeniz'in, Habeşistan'ın işgalinden sonra İtalya için de önemli olmaya başladığını, Almanya'nın güçlenmesiyle birlikte ya Avusturya-Adriyatik ya da Tuna-Karadeniz yolu ile Akdeniz'e ineceğinden emin olunması gerektiğini, Fransa'nın ise başta Kuzey Afrika ile olan bağlantısı nedeniyle Akdeniz'de büyük çıkarları olmasından dolayı bütün dikkatini Akdeniz'in doğusuna kaydırmasının doğru olmadığını belirten Veygand, 1919'dan beri insanca ve paraca yapılan fedakarlıkların karşılığında kendine hiçbir fayda sağlamadan oraları terk etmek üzere olduğunu, İskenderun için Suriye'nin en iyi deniz üssü olduğu söylenmesine rağmen teknik açıdan tersinin dillendirildiğini, denizcilerin bu körfeze girerken karadan esen kuvvetli rüzgarların kendilerine tehlikeli anlar yaşattığını ve sahilinin çok dar bir şerit şeklinde olmasının İskenderun'un gelişmesine engel olduğunu, hemen ardından başlayan Amanos Dağlarının da iç kesimlerle kurulacak yolları olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Buna karşılık Trablusşam'ın Doğu Akdeniz'de bir Fransız üssü için lazım olan bütün şartları tam olarak taşıdığını, bu limanın merkez üs haline getirilmesi durumunda Lübnan ve Suriye'nin ekonomik açıdan gelişeceklerini, ayrıca iki ülkenin devamlı dost kalacaklarını yazmıştır.²⁸⁷

İngiliz The Times gazetesi, Türkiye'nin Hatay sorunu için sunmuş olduğu konfederasyon teklifini olumlu gördüğü bir makale yayınlarak Türkiye'nin davasının yasal açıdan zayıf olmasına rağmen fiili açıdan lehinde çok şeyin söylenebileceğini, öncelikle İskenderun Türkleri'nin Arap idaresine geçerse büyük bir tehlike altına gireceğini, Türkiye'ye yönelik yapılan sömürgeci emeller beslemek veya Halep'i İskenderun limanından koparmaya çalışmak gibi suçlamaların asılsız olduğunu, Türkiye'nin endişelerinde samimi göründüğünü, bunun içindir ki

²⁸⁶ Halkın Sesi, 11 Ocak 1937, ss.1,4; Anadolu, 12 Ocak 1937, ss.1,5.

²⁸⁷ Halkın Sesi, 12 Ocak 1937, ss.1,4.

Ankara'nın Hatay ile Suriye arasında federal bir bağ kurulmasına dayanan yapıcı tekliflerde bulunmasının olumlu bir gelişme olduğunu okuyucularıyla paylaştı. Sunday Express gazetesi ise, Hatay meselesi ile ilgili Fransız gazetelerinin aşırı yayınlarından bahsettikten sonra İngiltere'nin bu meselede Fransa ile bir olup Türkiye'ye karşı cephe almasına ihtimal olmadığını tespitinde bulundu.²⁸⁸

15 Ocak tarihli Anadolu gazetesinde Hüseyin Rahmi Öktem; Hatay'la ilgili Türkiye'nin yaptığı hamleleri içerde ve dışarıda tuhaf karşılayan bazı kesimlerin olduğunu, bunların Türkleri gerektiğinde davasını terk edebilen, dünyanın karışık ortamında ne koparırsak kar gören insanlardan saydıklarını ifade etti. Dünyanın gözü önünde hak ve hukukunu korumak için maceraya atılıp amacımıza ulaşan bir millet olarak Hatay için de milletçe ne olursa olsun amaca ulaşılacağını belirtti. Tuhaf kesimlerin Türkiye'nin fırsatçı bir devlet olarak Fransa'nın zor günler geçirdiği bir dönemde, bu meseleyi ortaya attığını iddia ederken, içerde ise Fransa gibi bir devleti karşıya almanın mantıklı olmadığını söylemekteydi. Yazar bu yoruma dünyanın neresinde bir avuç dahi olsa bile Türk varsa o toprak kurtarılacak, o kişi özgür olacaktır, söylemi ile cevap vermektedir.²⁸⁹

Aynı tarihli Yeni Asır Gazetesinde Şevket Bilgin ise "*İki Siyaset*" başlıklı yazısında; Hatay meselesinde iki siyasi zihniyetin karşılaştığını, bunlardan birinin amaca ulaşmak için her türlü aracı mubah gören ve Kedorsey'in bununla övüldüğü siyaset olduğunu, diğerinin ise doğu milletlerine yeni bir ruh, yeni bir iman veren Türkiye'nin dürüst ve genç siyaseti olduğunu, Fransızların propagandaya Türkiye'nin önem vermemiş olmasından dolayı meydanı boş bularak bize iftiralarda bulunup dostlarımızı etkilemeye çalışmalarına rağmen Sovyet Rusya ve İngiltere'nin bu oyunlara gelmediğini yazdı. Öte yandan tarafsız dünya gazetelerinin Türkiye'nin Hatay Türkleri'nin geleceğini Suriye'ye bırakmak istememekte haklı olduğunu, dünyanın en sakin havzası olan Doğu Akdeniz'de Türkiye ile Suriye'nin arasını açarak burayı da huzursuz etmenin kimseye faydası olmayacağını, prestiji sarsılmış MC'yi daha fazla zaafa uğratmanın bizzat Fransa için tehlikeli olacağını yazdıklarını belirten Bilgin, barışa giden en kestirme yolun Fransa'ya sunulan konfederasyon teklifinin kabul edilmesi olduğunu vurgulamıştır.²⁹⁰

²⁸⁸ **Anadolu**, 14 Ocak 1937, s.3; **Yeni Asır**, 14 Ocak 1937, s.6; **Halkın Sesi**, 14 Ocak 1937, s.1.

²⁸⁹ Hüseyin Rahmi Öktem, "Biz ve Davamız", **Anadolu**, 15 Ocak 1937, ss.1,2.

²⁹⁰ Şevket Bilgin, "İki Siyaset", **Yeni Asır**, 15 Ocak 1937, ss.1,2.

1.5.2. MC Müşahit Heyeti'nin Hatay'a Gelmesi ve Bölgede Gerginliğin Tırmanması

MC, İskenderun Sancağına göndermek için daha önceden belirtildiği üzere üç kişilik bir heyet belirledi. Bunlar eski Türk-Yunan Mübadele Komisyonu Başkanı Norveçli Hans Hoslstad, eski Celebos Valisi Hollandalı C.J.J. Caron ve İsviçreli Piyade Albay Karl Watteville'dir. Komisyonun 1 Ocak 1937'de İskenderun'a ulaşmıştır.²⁹¹

Hoslstad başkanlığındaki müşahitler, İstanbul üzerinden trenle yola çıktı ve 30 Aralık'ta Fransız Delegesi Doryo tarafından Beyrut'ta karşılandı. Bu sırada Hatay'da tutuklu Türkler serbest bırakıldı.²⁹²

Fransa'nın Hatay konusunda takındığı iki yüzlü tutum Türk basınında büyük tepki çekti. Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Atay Ulus gazetesinde yazdığı makalede; istenilenin Hatay'a tam bağımsızlık olduğunu, taahhütlerin azınlıklara verilenlerden olmasını kabul etmenin mümkün olmadığını belirtti. Yunus Nadi Cumhuriyet'teki köşesinde Türklerin haklarından olduğu kadar kuvvetlerinden de emin olduğunu, bütün dünya bir araya gelse bile kendilerini durduramayacağını yazdı. Ahmet Emin Yalman Tan gazetesindeki köşesinde, "*Fransa sulha karşı ağır bir mesuliyet üstleniyor. Anlaşılan o ki İngiltere'nin çok iyi anladığı Türkiye Cumhuriyeti'ni Fransa'nın anlaması çok zordur. Fransa karşısındaki Ankara hükümetini, avutulacak bir Babıali hükümeti mi sanıyor?*" ifadelerine yer verdi. Diğer yandan Hatay'da manda yönetiminin gerginliği artırıcı faaliyetleri devam etmekteydi. Vatani Partisi mensuplarından Salahaddin adında biri, halk arasına karışarak Türk köylerinde ikinci seçmenlere kendi iradeleri ile seçime katıldıklarına dair belge imzalatmaktaydı. Birkaç gün içinde bölgeye gelecek olan müşahitlere bu belgelerin sunulacağı öğrenilmişti. Halep'e davet edilen tahsildarlar, Hatay köylerinde tahsilata ağırlık vermeleri ve Türk köylülerini her şekilde sıkıştırmaları konusunda talimat aldılar. Bayramda yas tutan Türklerle alay etmek için Suriye'den 60 kişilik askeri devriye getirildi ve sokaklarda davullarla dolaşarak halkı kışkırtmaları amaçlandı. Türklerin ilgisizliği ve sessizliği üzerine bu adamlar çekildiler.²⁹³

Bazı Suriye gazeteleri, Hatay'daki Türklerin azınlıktan oluştuğunu ve bunların Torosların kuzeyine mübadele yöntemiyle yerleştirilmesini teklif etti. Hatay

²⁹¹ **Halkın Sesi**, 23 Aralık 1936, ss.1,4.

²⁹² **Yeni Astar**, 1 Ocak 1937, s.1.

²⁹³ **Halkın Sesi**, 25 Aralık 1936, s.1.

Türklerinin şiddetli protestolarına ve gösterilerine neden olan bu haberler, ilgili taraflara telgraflar çekilerek kınandı. Halep'ten gelen ve gazetelere yansıyan bir habere göre; Hatay'a müşahitlerin ve yeni askeri kuvvetlerin gönderilmesi, son gönderilenlerin de geri alınması hakkındaki MC kararları Suriye'de olumsuz karşılandı. Vataniler bazı ileri gelenleri, Türklerden mevcut mebusları yanına alıp Hatay'ın Suriye parçası olduğuna dair MC'ye, çeşitli makamlara bildiri göndermişlerdir. İkinci faaliyetleri ise, Taşnak Ermenileri ile kandırabildikleri farklı gruplara silah dağıtmak olmuştur.²⁹⁴

Tarafsız müşahitler, ellerinde Hatay bayrağı olan yüzlerce Hataylı ve Adanalılar tarafından Adana'da karşılandı. Müşahitler Mersin'de şube açan Hatay Egemenlik Cemiyeti üyelerini istasyonda kabul etti. Heyet, müşahitlere Hatay'da yapılan zulümden bahsedip Fransa propagandasına kapılmamalarını rica etti. Onlar da tarafsızlık sözü verdiler.²⁹⁵

Hatay'a gelen müşahitler hemen işe koyuldular. İlk iş olarak etraftaki şehir ve kasabaları gezerek azınlık statükusunun Fransız-Suriye Antlaşması ile ne dereceye kadar uygun olduğunu incelediler. Daha sonra Antakya'dan İskenderun'a geçen heyet, orada Türklere yapılan işkenceleri tespit etti. Fransız askerleri Türklerin müşahitlerle görüşmelerini engellemek için müşahitlerin buldukları evlerin etrafını kordon altına aldılar. Türkler bu mıntıkaya alınmayıp dayak, hapis, sürgün gibi yöntemlerle müşahitlerden uzak tutuldular.²⁹⁶

Diğer taraftan Hataylılar, 1 Aralık'ta şehit edilen 2 Türk için feragat ve fedakarlığın sembolü olarak aralarında para toplayıp abide dikme kararı aldılar. Hatay'da Türklere yönelik baskı ve şiddet gün geçtikçe artmaktadır. Suriye seçimlerine katılmayan Türk ihtiyar heyetlerinin mühürleri alınarak kendileri mahkemeye sevk edildiler. Farklı kesimleri birbirine düşürmek için manda memurları ve Suriyeli ajanlar Alevileri ve hatta eşkıya başı Koço'yu dahi silahlandırmaya başladılar. Antakya polis teşkilatında görev yapan son 4 Türk polisi de işlerinden atıldı. İskenderun'da Abacılı köyünden Musa ve Celal adlı kişiler ikinci seçmenlikten istifa ettikleri için evleri jandarmalar tarafından basıldı ve kendileri 24 saat hapsedip kefaletle serbest

²⁹⁴ **Anadolu**, 23 Aralık 1936, s.7.

²⁹⁵ **Yeni Asır**, 2 Ocak 1937, s.1.

²⁹⁶ **Anadolu**, 5 Ocak 1937 , s.1; **Yeni Asır**, 5 Ocak 1937, s.3; **Yeni Asır**, 6 Ocak 1937, s.4.

bıraktırdı. Artan şiddetin sebebi müşahitlere halkın dertlerini anlatmasını engellemektir.²⁹⁷

Bu arada Hatay'da yaşanan olaylar üzerine Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin, Antakya'ya gelerek incelemelerde bulundu ve hazırladığı raporu Ankara'ya sundu. Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Atatürk raporu okuduktan sonra: "*Tevfik Rüştü'ye söyleyin, rapordaki mütalaalara hararetle katılıyorum. Biz şimdiye kadar Sancak'ta genişletilmiş özerkliğe doğru gidiyorduk. Bundan sonra Feridun'un belirttiği gibi özerkliğe değil, düpedüz ilhaka gideceğiz*" dedi.²⁹⁸

8 Ocak tarihli Anadolu gazetesi, Hatay'la ilgili bölgede yaşanan son gelişmeler hakkında bilgi verdi. Buna göre, müşahitlerle görüşmek için civar köylerden gelen binlerce Türk, jandarmalar tarafından durduruldu. Halka evlerine dönmeleri çağrısı yapıldı. Takviye kuvvetler gelinceye kadar halk müşahitlerin ikamet ettikleri evin önüne gelerek burada: "*Hakkımızı arıyoruz, istiklal istiyoruz, Suriye mandası altına girmeyiz, hür doğduk, hür yaşayacağız, hür olarak öleceğiz!*" diye bağırıldılar. Daha sonra jandarmalar kalabalığı güç kullanarak dağıttı. Halk temsilcileri olayı protesto etti.

Diğer yandan Paris radyo ve gazeteleri; Atatürk'ün güney seyahatine dikkat çekerek bu seyahatin vahim bir emrivaki ile sonlanmasından korkulduğunu, siyasi çevrelerce bunun Fransa üzerinde baskı yaratmak için oluşturulduğunu, Türkiye'nin saldırısı karşısında Fransa'nın karşılık vereceğini, Fransa'nın Suriye mandasını idare ettiğini ve ikinci bir devletin saldırısı karşısında Suriye topraklarını korumakla mükellef olduğunu, Türk saldırısı karşısında Fransa ve İngiltere'nin buna izin vermeyeceğini yazdılar. Anadolu gazetesi, bu yayınların amacının Fransa dışında ses getirmek olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁹

12 Ocak 1937 tarihinde Antakya'da 60.000 (yabancı radyolara göre 80.000) Türk'ün katıldığı büyük bir miting ve yürüyüş düzenlendi. MC Heyetinin izlediği yürüyüşte halk bağımsızlık vurgusu yaptı. Bu olay, ilgili tüm çevrelerde yankı uyandırdı.³⁰⁰ Bu kalabalığın toplanmasında Antakya Halkevinin yanı sıra hemen akabinde kurulan Şenköy (eski adı Şeyh Köy) Halkevi'nin de büyük gayretleri oldu. Bu yüzden Fransızlar tarafından cezalandırılmak amacıyla Bogos adlı bir Ermeni

²⁹⁷ **Halkın Sesi**, 26 Aralık 1936, s.1; **Anadolu**, 26 Aralık 1936, s.1.

²⁹⁸ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.75.

²⁹⁹ **Anadolu**, 8 Ocak 1937, ss.1,3.

³⁰⁰ Tekin, Hatay Devleti..., s.9.

milisin komutasında 40 kişilik bir müfreze Şenköy Halkevinin kapısına dayandı. İçeridekilere tutuklanmaları doğrultusunda emir aldığını, direnmeden teslim olmaları gerektiğini söyleyen Bogos'a Halkevi Başkanı Halit Kuşçu, başını kaldırıp çatılara bakmasını, her çatıda silahlı kişilerin olduğunu, Şenköy'den sağ çıkamayacaklarını söyledi. Bogos çatılardaki silahlıları görünce halkevinin silah ve tehlike yönünden zararsız olduğuna dair bir rapor hazırlayıp başkana imzalatarak Şenköy'den çıktı.³⁰¹

Müşahitlerin Hatay'daki incelemeleri sürerken şiddet olayları artarak devam etti. Reyhaniye'de çıkan çatışmada bir Arap öldü, biri ağır olmak üzere 18 kişi de yaralandı. Olaylar nedeniyle bütün mağazalar kapandı. Müşahitler olayla ilgili tuttukları raporu Cenevre'ye gönderdi.³⁰²

Diğer yandan Hataylılar, müşahitlere hazırlayıp verdikleri raporda; senelerden beri mahalli idarenin Türk kültürüne saldırıda bulunduğunu, Türkçe kitaplarda Atatürk, Türk büyükleri ve Türk bayrağı resimlerinin yırtıldığını, Hatay'da Türklere ait bütün istatistiklerin tahrip edildiğini, halkın sistematik baskıya uğradığını bildirdi. Fransız Devlet Radyosu sunduğu haberde; 25 bin Arap ve Ermeni'nin Antakya'da alay halinde yürüdüklerini, müşahitlerin kaldığı bina önünde gösteri yaptıklarını ve bir hadise olmadığını bildirdi.³⁰³

Bununla ilgili yorum yapan Yeni Asır, Fransızlar için çevreden Arap ve Ermenileri getirip Antakya caddelerinde bağırmanın zor bir iş olmadığını ama her şeyiyle Türk olan Antakya'da kalabalık yaratmak için civar yerlerden adam toplamının aslında oraların Türklüğünü itiraf etmek anlamına geldiğini okuyucularıyla paylaşmıştır.³⁰⁴

Şevket Bilgin "*Fransa gerçeğe dönecek midir?*" başlıklı yazısında şunları belirtti: İsmet İnönü'nün kamuoyundan takip etmesini istediği gelecek 15 günlük sürenin Fransa için bir sınav olduğunu, Türkiye ile yapacakları bir antlaşmanın onların prestijini azaltmayacağını aksine yükselteceğini yazdı. Bilgin'e göre durumun özeti şu idi:

- a. Fransa, Hatay meselesinde dünyayı kandırmaya çalışmaktadır.
- b. Müşahitlerin, vaziyeti anlamamaları için halkı susturmak istemektedir.

³⁰¹ Sarı, ss.30-31.

³⁰² **Yeni Asır**, 13 Ocak 1937, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 13 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁰³ **Yeni Asır**, 13 Ocak 1937, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 13 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁰⁴ **Yeni Asır**, 13 Ocak 1937, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 13 Ocak 1937, ss.1,4.

c. Suriye yönetimi, halkı yıldırmaq için zulüm ve işkenceyi bir metot olarak kullanmaktadır.

d. Fransa, Suriye ile Türkiye arasında uçurum açmak için elinden geleni yapmaktadır.

e- Fransa, artık dürüst ve samimi bir dış politika izlemelidir.³⁰⁵

13 Ocak 1937 tarihli Anadolu gazetesindeki habere göre; Antakya'da yapılacak gösteriye katılmak için 15 bin Arap ve Ermeni şehre gelmişti. Gerilim kavgaya dönüşmesin diye polis gerekli tedbirleri aldı. Türk, Arap ve Ermeni dükkanları kapandı. Reyhaniye'de Suriyeliler Türk beylerine rağmen gece kamyonlarla Antakya'ya geldiler. Dağlılar ellişer yüzer kişilik gruplar halinde şarkılar söyleyerek şehre indiler. Türk mahalleleri bomboş durumda idi. Alevi mahalleleri Fransız ve Suriye bayraklarıyla donatıldı.³⁰⁶

Antakya'da yapılan mitingin şehirde gerginliği tırmandırdığı, gösterici Bedevilerin ve Ermeni komitecilerin müşahitlerin bulunduğu dairenin önünden geçerken bir kez daha gösteri yaptığı, müşahitlerin Arapların isteklerini not aldığı kanaati bütün dünyaya verilmişti. Diğer yandan müşahitler, Kırıkhan'da Türklerle görüşmüştü. Hükümet binası önünde toplanan kalabalık müşahitlerin balkona çıkmasını istemiş, heyeti görünce de "*Yaşasın Atatürk! Yaşasın Müstakil Hatay! Yaşasın Milletler Cemiyeti!*" diye bağırmış ve İstiklal Marşını söylemişlerdir. Böylece iki taraf da MC Heyeti'ni etkilemeye çalışmıştır.³⁰⁷

14 Ocak tarihli Halkın Sesi gazetesi; "*Türk'ün dostluğu kadar düşmanlığı da kuvvetlidir*" manşetiyle Antakya'da müşahitlerin önünde mahalli idarenin bir komediye imza attığını, parayla tutulmuş kamyon dolusu insanın Suriye lehine gösteri yaptıklarını, Türkiye'nin Fransa'ya karşı beslediği dostluğun karşılığını alamadığını, meselenin istiklal ve milli onur olunca Türklerin her şeyi göze alabileceğini, tarihin bunun tanığı olduğunu yazdı.³⁰⁸

1.5.3. Eskişehir Görüşmeleri ve Atatürk'ün Konya'ya Seyahat Etmesi

Fransa'nın oyalayıcı tutumundan iyice sıkılan Atatürk, "*Ben Hatay'a doğru bir yürüyüş yapacağım*" dedi ve harekete geçmeye karar verdi. Bu doğrultuda yaklaşmakta olan 5 Ocak tarihindeki Adana'nın kurtuluş yıldönümü kutlamalarının

³⁰⁵ Şevket Bilgin, "Fransa Gerçeğe Dönecek midir?" *Yeni Asır*, 13 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁰⁶ *Anadolu*, 13 Ocak 1937, ss.1,6.

³⁰⁷ *Anadolu*, 13 Ocak 1937, ss.1,6.

³⁰⁸ *Halkın Sesi*, 14 Ocak 1937, s.1.

farklı bir şekilde yapılmasını istedi. Tören konuşmalarında talimat gereği Hatay'ın durumu ele alındı ve anavatana ilhakı istendi. Adanalılar, kurtuluş günlerinde yaptıkları büyük bir mitingde canlarını ve mallarını Hatay için Atatürk'ün emrinde feda etmeye hazır olduklarını açıkladı ve dönemin valisi olan Tevfik Hadi bu isteği Atatürk'e bildirdi.³⁰⁹

Diğer taraftan Atatürk ani bir kararla İstanbul'a giderek Dolmabahçe Sarayında T. R. Aras'la Hatay meselesinde gelinen son durumu görüştü. Bu görüşmede oldukça sinirlenen Atatürk, İsmet İnönü ile telefon görüşmesi yapılmasını istedi. Ahizeyi elinde tutan Cevat Abbas ikisi arasında aracı durumundaydı. Bir ara telaşlı bir şekilde İnönü'nün "*Fransa ile savaşa girmeyelim*" sözüne Atatürk sert bir şekilde "*Ona söyle! Telefonda bu şekilde konuşmak doğru değildir. Yarın konuşuruz. Kes, Kes!*" diye tepki gösterdi. O gece Başyaveri Celal Üner'e yazdırdığı notta; Yunus Nadi Bey'le Ordu Müfettişi Fahrettin ve İstanbul Kumandanı Halis Paşaları hemen yanına çağırmasını, İsmet Paşa, Fevzi Paşa ve T. R. Aras'ın da hemen Ankara'dan Eskişehir'e gitmelerini ve orada kendisini beklemesini istedi. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a Hatay'la ilgili gerekli olan tüm belgelerin ilgili kişilerle birlikte kendisine katılmasını emretti. Soyak, Eskişehir'e doğru seyahat ederken İnönü'nün tedirgin olduğunu ve kendisine memleketin Fransa ile savaşa sürüklendiğini ve yarın büyük bir kavganın yaşanacağını ifade etti. Kendisi ise aynı fikirde olmadığını, Atatürk'ün bu seyahati son durumu incelemek ve mesele üzerindeki hassasiyetini herkese bir kez daha göstermek amacıyla düzenlediğini, savaş ihtimalinin olmadığını anlattı.³¹⁰

O gece Atatürk'ü sıkıntılı gören Fahrettin Paşa yanına yaklaştığında Atatürk kendisine: "*Paşa biliyor musun ki ben Cumhurbaşkanlığına bırakıp Hatay'a çete reisi olacağım*" dedi. Fahrettin Paşa'nın gülümsediğini görüp nedenini sorunca Altay Paşa, Atatürk'e: "*Efendim, siz Türkiye'nin çete reisisiniz, Hatay'ın çete reisi bir teğmen olur.*" cevabını verdi. Yanlarına varan Yunus Nadi'ye Hatay'la ilgili düşüncelerini sorunca da çok beğeneceği şu cevabı aldı: "*Paşam senin bu işte blöf yapmadığına büyük devletler kani olunca Hatay senindir.*" Atatürk Park Otel'den saraya geçerken yanındaki Kılıç Ali'ye hükümet hakkında şu sözleri söyledi: "*Onlar asıl şimdi işin ciddiyetini anlayacaklar! Hala uyuyorlar! Bak, mesele nasıl hallolur, onlara*

³⁰⁹ Selçuk, s.85.

³¹⁰ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.82.

göstereyim de görsünler. Bir İskenderun için Fransızlarla savaşılmazmış! Şaşarım onların akl-ı perişanına!"³¹¹

Atatürk gece 02.30'da özel trenle Haydarpaşa Garı'ndan Adana'ya doğru hareket etti. Yanındakilere: "*İsterse hükümet beni yolumdan çevirebilir. Ben gidiyorum. Beni davet eden Çukurovalılar şahsımı sabırsızlıkla bekliyor*" dedi. Tren 13.15'te Eskişehir'e vardı. Başbakan İnönü, T. R. Aras ve Mareşal Çakmak, Atatürk ile şehrin büyük otellerinden birinde bir araya geldi. 4 saat süren görüşme T. R. Aras'ın meselenin vardığı son durum ve Avrupa'da yaşanan gerginliklerin yeni bir dünya savaşına doğru hızla gittiği tespiti üzerinde yapıldı. Hatay'da istenilenin MC çatısı altında elde edileceğine dair ümidinin kuvvetli olduğunu ifade eden T. R. Aras'a Başbakan İnönü, hükümetin düşüncelerinin bu yönde olduğunu belirterek destek verdi. Mareşal Çakmak ise mevcut kuvvetlerin yaklaşan dünya savaşı için elde tutulması yönünde görüş beyan edince Atatürk: "*Siz mutabık olursunuz da ben mi ayrılırım*" diyerek onlara katıldığını gösterdi. Millete hükümetin kendisini ikna ederek yaptığı hareketten vazgeçirdiği yönünde haber duyurulmasını, T. R. Aras'a da Avrupa'da bu durumu kullanmasını istedi.³¹²

Toplantı sonrasında Atatürk'ün treni Konya'ya doğru Afyon üzerinden yoluna devam etti. Atatürk, Afyon'da Kolordu Kumandanı Mustafa Muğlalı Paşa'dan, gayri resmi olarak avcı ceketi içinde camedan yelekten oluşan sivil kıyafetli subay ve erlerden beş bin kişiyi on beş gün içinde hazırlamasını istedi. Konya'ya vardığında Atatürk burada 20 dakika kaldıktan sonra Ulukışla üzerinden Ankara'ya doğru yoluna devam etti. Trende yanındakilere şunu söyledi:

"Hatay meselesi için Fransızlarla bir savaş durumuna gireceğiz diye İsmet Paşa gereksiz bir evhama kapılmış, telaş içindeydi. Hükümet Başkanı olarak belki telaşında haklıdır. Fakat ben hükümeti hiçbir zaman güç duruma sokmak niyetinde değilim. Benim kararım şuydu: Cumhurbaşkanlığından istifa ederek toplayacağım mücahitlerle sınırı geçmek! Tabii ki bizi bekleyen Hataylılar da, belki bazı askeri birlikler de bana katılmış olacaktı. Bu şekilde Hatay meselesini fiilen halletmiş olacaktım. Bu hareketim karşısında tabiatıyla ve çok haklı olarak hükümet beni ve bana katılacak olanları asi ilan edebilirdi."³¹³

Dinleyenlerden biri, o durumda ne yapacağını sordu? Cevap olarak Atatürk: "*Haaa... İşte o zaman, Hatay meselesini hallettikten sonra döner, bu kez de bizi asi ilan edenleri kolundan tutup atar, yine duruma biz hakim olurduk!*" dedi. Atatürk'ün

³¹¹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.82-84.

³¹² Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.84-85.

³¹³ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.87.

Hatay'la ilgili bu girişimi kısa sürede etkisini gösterdi, Fransa ve ilgili devletlerin tutumlarının olumlu yönde değişmesini sağladı.³¹⁴

Yunus Nadi, Hatay için gerekirse harbe girileceğini, o durumda sorumluluğun Fransa'ya ait olacağını, normal şartlarda Türkiye'nin diğer bölgelerindeki kuvvetlerine gerek duymadan 24 veya 48 saat içinde Hatay'ı işgal edebileceğini ve tüm Suriye'nin alınmasının sadece bir zaman meselesi olduğunu belirtti.³¹⁵

Gelişmeler üzerine Roma basını, Hatay olaylarının Türkiye'de asabiyeti arttırdığını, iki tümenin Hatay sınırına gönderildiğinin haberini yaptı. Aynı şekilde Londra'da basını da önemli miktarda Türk askerinin Hatay sınırına yönlendirildiğini ve silahlı bir hareket yaşanırsa Fransa'nın karşılık vereceğini iddia etmiştir. Fakat İtalya ve İngiltere'den paylaşılan bu haberlerin aslının olmadığını belirten Anadolu gazetesi, bu haberi vermelerindeki amacın, Hatay meselesinin dışarıdan nasıl algılandığını göstermek olduğunu yazmıştır.³¹⁶

Paris basını ise Türk basınının bu meseledeki tutumunu eleştirmiştir. Türk basınının saldırgan dilinin Fransız basınının sakin diline tamamen ters olduğunu iddia etmiş, Fransa'nın sürecin başından beri barışsever bir tutum içinde olduğunu ve Türkiye'nin talebi üzerine MC'ye gittiklerini yazmıştır.³¹⁷

Fransız basınının izlediği yolu eleştiren Orhan Rahmi Gökçe, "*Yollar Hatay'a Gidecek*" başlıklı yazısında; Hatay'ın Türkler için artık milli bir onur ve ne pahasına olursa olsun halledilmesi gereken bir mesele haline geldiğini, Fransa ve Suriye'nin sınırda illa ki silah görmek istiyorlarsa Türkiye'nin ona da hazır olduğunu, Fransa ile tecrübe edilen geçmiş olayların hesabının yapılarak icabında Atatürk'ün arkasında tekrar silaha sarılmayı göze aldıklarını, Hatay'ın istiklaline ya anlaşarak ya da savaşarak kavuşacağını belirtti. Gökçe; Akdeniz'de Türk dostluğunun ifade ettiği değeri Fransa'nın unutmaması gerektiğini, Türkiye'nin ise bu süreçte MC'den ayrılabilceğini ve bunun MC'nin güç kaybettiği böyle bir zamanda bütün devletleri düşündürecek bir gelişme olacağını ifade etti.³¹⁸

8 Ocak tarihli Yeni Asır Gazetesinde Şevket Bilgin "*Atatürk'ün İşaretini Bekliyoruz*" başlığı altında son gelişmeler hakkında düşüncelerini açıkladı. Fransa'nın Konsey müzakereleri öncesi son kez yeni tekliflerde bulunacaklarının konuşulduğu

³¹⁴ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.87.

³¹⁵ **Halkın Sesi**, 7 Ocak 1937, s.1.

³¹⁶ **Anadolu**, 8 Ocak 1937, ss.1,3.

³¹⁷ **Anadolu**, 8 Ocak 1937, ss.1,3.

³¹⁸ Orhan Rahmi Gökçe, "Yollar Hatay'a Gidecek", **Anadolu**, 8 Ocak 1937, s.3.

fakat önceden yaptıklarıyla artık samimi olmadıklarına inandıklarını, bir tarafta dost görünürken diğer taraftan sömürgeci çıkarları söz konusu olunca ifrit kesildiklerini, Fransa ile anlaşmanın tek yolunun Türk'ün hakkına hıyanet etmemelerinden geçtiğini, bu davanın Türkiye için artık haysiyet davası olduğunu, eğer Hatay davası hala net anlaşılamıyorsa sorunun kuvvetle çözüleceğini, Türk milletinin Şef'inden işaret beklediğini yazmıştır.³¹⁹

Konya yakınlarındaki Pınarbaşı İstasyonunda 7 saat dinlenen Atatürk, saat 15.00'da Konya Garı'na geldi. Meydandaki halk ile birlikte, yaya olarak, tümen karargahına gidip yarım saat kaldıktan sonra, yine halk refakatinde istasyona dönerek Ulukışla'ya doğru seyahatine devam etti. Paris, Atatürk'ün Ulukışla'ya doğru yönelmesinden telaşa kapıldı. Fransa Meclis Başkanı ve Atatürk'ün hayranı olan Bay Herriot, Paris Büyükelçisi Suat Davaz'a giderek "*Aman azizim, Büyükelçi! Hemen hükümetinize bildiriniz, Fransız Hükümeti Atatürk'ün isteğini yerine getirecektir. Müsterih olsunlar!*" dedi.³²⁰

2. Ordu Müfettişi İzzettin Çalışlar, gece 12'de Atatürk'e Akşehir'de eşlik edip onunla Ankara'ya hareket etti. Ertesi gün Atatürk, Çankaya Köşkü'nde Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık etti. Toplantı sonrasında yanına çağırdığı Hasan Rıza Soyak'tan seyahatle ilgili edindiği izlenimleri dinledi. Hükümetin endişeye kapıldığını öğrenince şunları söyledi:

"Garip şey!... Çocuk, biz istesek bile Fransızlar Sancak için bizimle bir harbe girerler mi hiç? Arkadaşlar bunu nasıl düşünebiliyorlar? Görmüyorlar mı ki Fransa'nın bizzat anavatanı büyük tehlikelerle sarılı bir haldedir! Bunu her Fransız idrak etmiştir ve endişe içindedir. Sancak'a gelince: Fransızlardan dünyada böyle bir yerin mevcut olduğunu bilenler yüzde biri, ikiyi geçmez. Bu vaziyette hangi Fransız Hükümeti Sancak'taki mevhum ve daha ziyade şahsi menfaat kırıntıları için deniz aşırı, hem de bizimle bir harbi göze alabilir? Evham ve vesvesenin bu derecesine şaştım doğrusu... Hayret-i uzma!.. Bak sana anlatayım: Ben bir askeri hareketin başlangıcı gibi yorumlanabilecek şekilde tertip ettiğim bu seyahati, Hatay'daki Türk çoğunluğunun muahedelerle de kabul edilmiş açık haklarını korumak bahsinde ne derece hassas ve azimli olduğumuzu, işin bir takım oyunlarla ve ihmallerle sürüncemede kalmasına katiyen tahammül edemeyeceğimizi göstermek için ihtiyar ettim. Tertibimi de mahsus, derhal şayi olabilecek bir yerde, her memlekete mensup bir çok istihbarat memurlarıyla dolu olan bir otelde yaptım. Kısacası, müstemleke memurlarının şuursuz ve insafsız hareketlerini gün geçtikçe artırdıklarını, bizim hükümetin de işi lüzumu kadar sıkı tutmadığını görüyordum. Davamız böyle sürüncemede kaldıkça, bilhassa Türk ahaliye reva görülen şiddetli baskı devam ettikçe, bir gün içeride(Hatay'da) kanlı bir hadise zuhur edebilirdi. Bu yüzden iki taraf, hiç istemedikleri halde silahlı bir çatışmaya sürüklenebilirdi. İşte bu hal ve ihtimalleri ortadan kaldırmak, herkesi vaktinde ikaz etmek içindir ki, harekete geçtim. Başka bir

³¹⁹ Şevket Bilgin, "Atatürk'ün İşaretini Bekliyoruz", **Yeni Asır**, 8 Ocak 1937, ss.1,2.

³²⁰ Selçuk, s.89.

ifade ile ben bu hareketi memleketi harbe sokmak için değil, tam tersine, harpten korumak için yapmış bulunuyorum. Yoksa Türkiye'yi isteyerek bir harbe sokmaya hakkım olmadığını biliyorum. Arkadaşlar emin olsunlar, bundan hiç değilse onlar kadar ben de çekinirim."³²¹

Hasan Rıza Soyak, Fransa'nın Hatay Türklerine haklarını vermemesi ve savaşın kaçınılmaz olması durumunda ne yapılacağını sorması üzerine Atatürk kendisine şu cevabı verdi:

"Bilirsin çocuk, 1921 senesinde anlaşmayı yapanların başında ben vardım. O zaman Mösyö Franklin Bouillon ile bu konuda çok şeyler konuşmuştuk. Onları şimdi Fransız idarecileri öğrenmemiş veya unutmuş olsa bile ben asla unutmadım ve unutmam. Bu itibarla, defalarca, hatta Fransız Sefiri Ponso'ya da açıkça söylediğim gibi, dava benim şahsi davamdır ve icap ederse yine şahsen halletmem gerekir. Binaenaleyh, şayet böyle bir zaruret karşısında yani işi bir silahlı hareketle halletmek zorunda kalırsak tutacağım yolu da çoktan kararlaştırmış bulunuyorum. Böyle bir durumda derhal devlet reisliğinden hatta mebusluktan istifa edeceğim. Serbest bir Türk vatandaşı olarak bu işte çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçeceğim. Bildiğin gibi bunun her zaman imkanı ve çok emin yolları vardır. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp bize katılacağından şüphe etmediğim kuvvetlerle meseleyi yerinde ve içten halletmeye çalışacağım. Türkiye Hükümeti isterse beni ve arkadaşlarımı asi ilan eder ve hakkımızda takibat da yapar. Bir şey daha söyleyeyim: Ben bugünkü Fransız idarecilerinin Suriye ve Lübnan'a öyle kolay kolay istiklal vereceklerinden emin değilim. Zaten tatbikatı birtakım yersiz bahanelerle üç sene sonraya talik etmeleri buna delil telakki edilebilir. Binaenaleyh biz hareketimizi oralara da teşmil ederek kısa yoldan gerek Suriye ve gerek Lübnan'ın özledikleri gerçek istiklallerini de temin edebiliriz. Fakat çocuk, hiçbir zaman böyle bir ihtimal karşısında kalacak değiliz. Göreceksin, yakında dava istediğimiz şekilde halledilmiş olacaktır. Yeter ki biz işi ciddiyet ve salabetle takip edelim. Birtakım vesveselere takılıp gevşek davranmamalıyız."³²²

Fransız basını, Atatürk'ün güney seyahatini bir savaş sinyali olarak algılamış ve büyük bir endişe ile takip etmiştir. Havas Ajansı, Türk ordusunun sınıra iki tümen asker gönderdiği şeklinde asılsız bir haber paylaştı. Buradaki amaç Fransızların kendi kamuoylarını galeyana getirmek ve İngiltere'yi yanıltmaktır. Fransız Devlet Radyosu, Atatürk'ün Konya seyahatinin dikkatle takip edildiğini, Fransa'nın Hatay'da bir emrivaki ile karşılaşması durumunda buna izin vermeyeceğini, Atatürk'ün siyasi zekasına ve Fransız dostluğunu koruma azmine güvendiklerini belirtti.³²³

Diğer taraftan Paris'te Müsteşar Vienot, Büyükelçi Suat Davaz ile yaptıkları iki saate varan görüşmede, Türk basınının Hatay konusunda zararlı bir tutum takındığından bahsedip sorunla ilgili kesin kararın MC'de verileceğini ama ondan önce ikili görüşmelerle bir sonuç alınırsa bunun daha iyi olacağını, bunun için 10 günlük bir zamanın kaldığını ve bu sürenin yeterli olmaması hasebiyle Konsey toplantısını

³²¹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.88-89.

³²² Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.88-89.

³²³ **Halkın Sesi**, 8 Ocak 1937, s.4.

erteleme teklifinde bulundu. Davaz, yapılan teklifi Ankara'ya iletceğini muhatabına bildirdi.³²⁴

Oeuvre gazetesi, Türkiye'nin Suriye sınırında iki tümen konuşlandığı, Fransa'nın ise sadece üç taburunun olduğunu yazarken, Jour gazetesi Türkiye'nin Hatay meselesini kuvvetle halledip halletmeyeceğine yönelik değerlendirmelerde bulunmuş ve eğer olursa Fransa'nın bunu engelleyeceğini açıklamıştır. Petit Parisien gazetesi, Türk basınının Fransa'ya karşı kullandığı sert tutumu kaydedip Konsey Heyeti'nin Hatay'a gitmesi sebebiyle sürpriz gösterileri engellemek için olağanüstü hal uygulamasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Journal Gazetesinden St. Brice yazısında Fransa'nın tehdit manevralarına boyun eğmeyeceğini göstermesinin şart olduğunu belirtti.³²⁵

Bu haberlerle ilgili Anadolu Ajansı, Suriye sınırına asker sevkiyatı haberinin tamamen asılsız olduğunu, Montreux Konferansı'nda asılsız çıkan Boğazlar üzerinde sevkiyat haberi gibi bu haberin de Fransız kara propagandasının bir eseri olduğunu açıkladı. Ankara'da siyasi çevrelerce bu haberin yayılmasının iki sebebe dayandığı, bunlardan ilkinin Türkiye'nin amaçları hakkında İngiltere'yi kışkırtmak, diğerinin ise Fransa kamuoyunu saldırı için hazırlamaya başlamak olduğu anlaşıldı. Diğer taraftan Fransız haber ajansı olan Havas'ın Londra muhabirinin aktardığına göre; Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği Müsteşarı, İngiltere'nin Fransa üzerinde baskı yaparak Hatay sorununun kısa sürede halledilmesi için iki defa Dışişleri Bakanlığı ile temasa geçtiğini, İngiliz Hükümetinin Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Georges Circk'e Türk tezinin Fransa Dışişleri Bakanlığına bildirilmesi için talimat verdiğini, ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanlığının Türk müsteşara Türkiye'nin endişelerinin abartılı olduğunu bildirmişti. Son olarak Londra'da resmi çevrelerce Türkiye'nin itiraz ettiği Fransa-Suriye Antlaşmasının yürürlüğe girmesine üç senelik bir zaman olmasına rağmen Türkiye'nin bu meseleyi kısa sürede çözmek istemesinin şaşkıncı olduğunu belirtmiştir. Fransa'nın teklifi, Türkiye'nin de izniyle Konsey toplantısı 25 Ocak'a ertelendi. Bu toplantıya İtalya'nın da ilk kez katılacağı duyuruldu.. Müşahit heyetin o tarihe kadar raporunu hazırlayacağı açıklandı.³²⁶

Yeni Asır'dan Hakkı Ocakoğlu, "*Karşımızda iyi niyet görmüyoruz*" başlıklı yazısında, son zamanlarda Fransız basınının yanlış bir yol üzerinde ısrarla durmaya

³²⁴ **Anadolu**, 9 Ocak 1937, ss.1,6.

³²⁵ **Anadolu**, 9 Ocak 1937, s.10.

³²⁶ **Anadolu**, 9 Ocak 1937, s.10.

devam ettiğini, Türk gazetelerin ise akıl ve mantığı elden bırakmayarak Türk-Fransız dostluğunu rencide edecek haberlerden uzak durduğunu, bu davada amaçlarının Fransa'yı gücendirmek, prestijini sarsmak, istila emellerini beslemek olmadığını, aksine 300 bin Türk'ün acısını dindirmek, Fransa'ya taahhütlerini hatırlatmak ve bu Türk toprağının istiklalini sağlamak olduğunu yazmıştır. Yakındoğu'da her iki devletin çıkarlarının Hatay dışında ortak olduğu gerçeğine rağmen, Fransız gazetelerinin yanlış tutumlarının Türkiye'de Fransa'ya karşı güven erozyonu yarattığını belirtmiştir.³²⁷

Atatürk'ün Eskişehir'deki görüşmeleri ve Hatay meselesi ile ilgili son gelişmeler, Fransız gazeteleri tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Er Nouvel ve Popolar gazeteleri, Türkiye ve Fransa'yı ayıran bir sorun olmadığını, sorunun Türkiye-Suriye ve Türkiye-Cenevre arasında olduğunu yazmıştır. Er Nouvel gazetesi, Türklerin İskenderun'u hayati mesele yapmalarının sebebinin bölgeyi Anadolu'nun emniyet anahtarı olarak görmesinden kaynaklandığını belirtti. Oeuvre gazetesi, Kedorsey'in Ankara ve Şam'ı aynı anda nasıl memnun edeceğini bilemediğini açıklarken Popolar gazetesi ise; Türk-Fransız dostluğunun korunması gerektiğini, Türklerin ittifak teklifini Fransa'nın İtalya'yı gücendirmek korkusuyla reddettiğini yazdı. Fakat Anadolu Ajansı, paylaştığı bilgi notunda son senelerde Türkiye tarafından bir ittifak teklifinin yapılmadığını vurguladı. Diğer taraftan bütün Fransız gazeteleri Atatürk'ün seyahati ve Eskişehir Konferansı'nın uyandırdığı endişeyle "*Acaba Türkler kuvvete mi başvuracak?*" sorusunu sormaya başladılar.³²⁸

Petit Parisien, Londra'yla görüşüldüğünü ve kuvvet kullanılarak emrivakiye izin verilmeyeceğini, Atatürk'ün siyasi olgunluğuna ve Fransız dostluğuna güvenilmesi gerektiğini, mandacının baş eğmesinin manda sistemini sarsacağından, böyle bir zamanda mandacıların işbirliği yapmasının zaruri olduğunu yazdı. Oeuvre Gazetesi Türklerin blöf yaptığını, eğer kuvvet konuşulacaksa karşılık verileceğini, İskenderun'un bir gün İtalya'ya verileceği düşüncesiyle Roma-Paris ilişkilerindeki sıcaklık ve Paris'in Ankara'ya yardım sözüne yanaşmamasının iki ülke arasındaki gerginliğin temel nedenleri olduğunu, şu aşamada sorunun askeri bir harekete varmasa da üzüntü verici olduğunu belirtti. Le Journal, Türkiye'nin kararlı olduğunu, Ren'in Almanlar tarafından işgaline karşı sessiz kalınmasının Türkleri cesaretlendirdiğini, öncelikle tehdiye cevap verilmesi gerektiğini, sonra da meseleyi Suriye'ye ya da Cenevre'ye atmaktansa üzerimize düşeni yapmak için yeni bir yol aranması gerektiğini

³²⁷ Hakkı Ocakoğlu, "Karşımızda İyi Niyet Görmüyoruz", *Yeni Asır*, 9 Ocak 1937, ss.1,2.

³²⁸ *Anadolu*, 12 Ocak 1937, ss.1,6.

yazdı. L'Ami du Peuple gazetesi; Hatay meselesinin İskenderun'a değil, Ankara'ya verilecek garantilerle çözülebileceğini, Fransa'nın nüfuzunu kaybettirecek bir çatışmadan ziyade faydalı bir anlaşma ile sorunu aşabileceğini ifade etti. Le Jour, Fransa'nın yarım asırdır Türk saygısızlığına müsaade etmediğini ve bugün de bunu koruması gerektiğini yazdı. People gazetesi, dışişlerini eleştirerek Faşist İtalyan dostluğu için Türklerle yapılan müzakerelerin kesilmesinin büyük bir hata olduğunu vurguladı.³²⁹

Petit Parisien, Türkiye'nin uysal bir şekilde Hatay'ın Fransa ve Türkiye himayesinde idari özerklik ve siyaseten Suriye'ye ilhakına razı olacağını yazmıştır. Yeni Asır, bu tür haberlerle Fransızların zamana oynadığını, bir yandan Antakya'da heyecanı yatıştırarak İnceleme Komisyonu'ndan olumlu rapor almanın derdinde olduğunu, müşahitlerin önünde yaşanan Reyhaniye'deki olayı bile basit silah kavgası şeklinde yazdığını belirtti. Figaro'dan Ormesen, Fransa'nın bölgeden çekilmesi halinde eski Türk-Arap düşmanlığının uyanacağını, Suriye'yi İtalya'ya devir ya da Anadolu'da yeniden nüfuz sahaları paylaşımı ihtimalini gülünç bularak Ocak 1935'deki Roma Antlaşması'yla Fransa ve İtalya'nın Avrupa dışındaki tüm meselelerini çözdüğünü, Türkiye'nin Hitler'in şiddet yanlısı yöntemine karşılık dostça müzakere yolunu tercih ederek şartlarını düzeltmeye çalıştığını, Boğazlar zaferinden sonra şimdi Hatay işini ele aldığını, bu meselede Ankara'nın sakinleşeceğini umarak Fransa'nın taahhütlerini yerine getirirken menfaatlerini de göz ardı edemeyeceğini belirtti. Petit Journal, Konsey toplantısının ertelenmesini olumlu bulup MC'de Türkiye'yi darıltabilecek bir kararın sonuçlarından korkulduğunu yazdı.³³⁰

MC Konseyi'nin 21 Ocak'ta yapılması planlanan toplantısına katılmak üzere önceden Cenevre'ye gideceği duyurulan Başbakan İsmet İnönü, Fransa'nın aldığı son turum üzerine gitmekten vazgeçti. Türk heyetine Dışişleri Bakanı T. R. Aras'ın başkanlık edeceği açıklandı. Kendisine bakanlık genel sekreteri Numan Rıfat Menemencioğlu da eşlik edecekti. İngiltere'yi ise Dışişleri Bakanı Eden'in temsil edeceği öğrenildi. Aras, Cenevre'ye hareket etmeden önce Yunan Vradini gazetesinin Ankara muhabirine yaptığı açıklamada, Hatay'la ilgili Fransa'ya yeni bir teklifte bulduklarını, Başbakan Blum'un her iki tarafı tatmin edecek bir çare bulacağını ümit ettiğini, Hatay'ın Türkler için milli, Fransa içinse sadece bir manda meselesi olduğunu ve bunun unutulmaması gerektiğini ifade etti. Hatay'dan gelen haberlere göre; mahalli

³²⁹ Anadolu, 12 Ocak 1937, ss.1,6.

³³⁰ Yeni Asır, 14 Ocak 1937, s.6.

idarenin Arap ve Taşnak'lardan çeteler kurup Türklere saldırtmayı düşündüğünü, Reyhaniye'deki Türklerin oldukça gergin, dükkanlarının kapalı olduğunu, Halep'te 1500 Arap'ın silahlandırılarak Reyhaniye'yi basacağı, Reyhaniye gösterisi nedeniyle 10 Türk'ün tutuklandığı ve 5'inin arandığı bildirildi.³³¹

³³¹ **Anadolu**, 15 Ocak 1937, ss.1,6; **Yeni Asır**, 15 Ocak 1937, ss.1,3.

İKİNCİ BÖLÜM

CENEVRE ANTLAŞMASI VE SONRASI

2.1. CENEVRE ANTLAŞMASININ İMZALANMASI

21 Ocak 1937'de yapılması planlanan Konsey toplantısında İngiltere'yi Eden, Fransa'yı Delbos ve Vienot, Türkiye'yi T. R. Aras, Rusya'yı Litvinof, Lehistan'ı Bek, Romanya'yı Antonesko, Çin'i Pu Velington'un temsil edecekleri bilgisi paylaşıldı. Toplantıda ana gündem maddesinin İskenderun meselesi olacağı, ayrıca İspanya'nın iç durumunun da görüşüleceği gazetelere yansdı.³³²

Avrupa basını Hatay meselesini yakından takip etmeye devam etmiştir. Bu konuda Yugoslav Vreme gazetesinde Hatay meselesinde Türk tezini destekler nitelikte yazılan makalede, Hatay'daki Türk çoğunluğunun durumunun öteden beri Türkiye tarafından takip edildiği, Fransa'nın Türk çoğunluğunu kabul etmediği, halbuki bölgede tarihi açıdan Türklerin birçok medeniyet eseri bıraktığı belirtildikten sonra Fransa'nın son zamanda buradaki Türklere ne muhtar ne de bağımsız bir idare tarzı vermeyeceğinin anlaşılması üzerine Türkiye'nin göstermiş olduğu tepkide haklı olduğu, 1921 Antlaşması'ndan gelen Türkiye'nin Hatay üzerindeki hiçbir hakkının tanınmadığı, Fransa'nın sorumluluğu bu noktada MC'ye atarak Konsey karar vermedikçe bir şey yapamayacağını bildirdiği yazılmıştır. Makalenin son bölümünde Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Hatay'dan oluşan üç devletli ve Fransa ile Türkiye'nin ortak himayesi altında bir konfederatif yapı kurma teklifinde bulunduğu, Fransa'nın ise elindeki diğer mandaları düşünerek Hatay'a bağımsızlık verilmesine karşı olduğu belirtilmiştir.³³³

Yeni Asır Gazetesinde çıkan bir haberde ise Fransa'nın Hatay politikasındaki tereddütlü tavrı tartışıldı. Hatay nedeniyle Türkiye ile Fransa arasında yaşanan güçlükleri ve gelecek hafta Konsey'de Fransa'nın savunacağı tez hakkındaki hazırlıklar yer aldı.³³⁴ Fransız basınında, Türkiye'nin kararlı duruşunun ardından Hatay meselesine karşı iki farklı tavrın ortaya çıktığı yazıldı. Türkiye'nin enerjik performansı sonrasında sorundan herkes haberdar edildi. Fransa'nın sağ gazeteleri Türkiye'yi

³³² Anadolu, 17 Ocak 1937, s.1.

³³³ Anadolu, 17 Ocak 1937, s.5.

³³⁴ Yeni Asır 17 Ocak 1937, ss.1,3.

eleştirmekten çekinirken, sol gazeteleri Fransız diplomasisini sert bir şekilde eleştirmeye başladı. Liberte Gazetesinde Raul ve Nolva yazdıkları makalede Akdeniz'deki konumumuzu korumak için Türklerle dost kalınmasının çok önemli olduğunu, yarın İngiltere'nin kendilerinden bunu yapmayı istemelerini beklemektense bugün bu işi kendi inisiyatifleriyle yapmalarının daha iyi olacağını yazdılar.³³⁵

İngiliz gazetelerinden The Times, Hatay meselesinde Türkiye'yi haklı görmekteydi. Fakat Daily Herald Gazetesi Türkiye'nin eski imparatorluğu yeniden diriltmeye çalıştığı, Hatay'dan sonra sıranın Musul'a geleceği yönünde enteresan bir yazı yazmıştı.³³⁶

Türk dostu olarak bilinen Fransız gazeteci Claude Farrere (Klod Farer)'in Hatay'la ilgili yazdığı makaleye Halkın Sesi Gazetesi çok sert bir tepki göstermiştir:

"Türk dostu geçinen Klod Farer adlı Fransız gazetecisi, maskesini indirdi. Sancak davamıza burnunu sokan bu sakallı bunak, "Türkler bize neden meydan okuyor?" başlıklı yazısında Fransızlar Ren'i işgal eden Almanlara karşı gevşek davrandı, Türkler de bundan cesaret alarak bize meydan okuyor" diye yazdı. Son günlere kadar İstanbul'da bir sokağa adı verilen bu riyakar bunak, içindeki kini öyle akıttı ki bereket versin Petit Journal adlı Fransız gazetesi bunun yalanlarını yüzüne vurdu. Uzun zaman eserlerinde bizi öven ve şöhretini sayemizde kazanan bu dangalak, bizim kim olduğumuzu hala öğrenememiş. Onun kaz kafası Türk'ü kavrayamıyorsa şunu belirtelim: "Türk mert düşmanı kahpe dostu tercih eder. Alnından vurunu arkadan çekiştirenden üstün tuttuğu gibi..."³³⁷

Fransa Başbakanı Leon Blum, 18 Ocak 1937 tarihinde T. R. Aras'a gönderdiği teklifte, Suriye'nin bağımsızlığına kavuştuğu vakit Hatay'da MC'nin görevlendirdiği bir Fransız Yüksek Komiser denetiminde özel bir statü kurulabileceğini bildirdi. Hatay için bağımsızlık isteyen Türkiye, bu teklifi kabul etmedi.³³⁸

9 Ocak'ta Antakya'da Araplara yaptırılan gösterinin tertibine ilişkin paylaşılan bilgiler, önemli ipuçları içeriyordu. Antakya Kaymakamı ve istihbarat zabitanın yaptığı programa göre; Türk olmayan değişik unsurlar çeşitli bahanelerle Antakya'ya getirilerek gösteriye katılmış, Halep'ten bir bando mızıkacı ile Suriyeli izci grubu da davet edilmiş, Halep'ten 500 Suriye bayrağı getirilmiş, bu gösteriyi düzenleyenlerden üçüne birer Suriye altını verilmiştir. Buna karşılık 12 Ocak'ta Antakya'da Türkler tarafından on binden fazla kişinin katıldığı, katılımcılardan çarşafli kadınların o gün çarşaflarını çıkardıkları, müşahitlerin şehirleri dolaştığı sırada mahalli idarenin Türk

³³⁵ Halkın Sesi, 15-16 Ocak 1937, ss.1,2.

³³⁶ Halkın Sesi, 15-16 Ocak 1937, ss.1,2.

³³⁷ Halkın Sesi, 18 Ocak 1937, ss.1,4.

³³⁸ Soysal, Hatay Sorunu..., s.87.

bayrağı, parti bayrağı ve Atatürk resimleri ile rozetlerini taşımalarına engel olmak için hazırlık yaptığı, müşahitlerin karşısına Türklerin çıkmasını engellerken Suriyelileri ayarlayıp Suriye lehine konuşturdukları anlaşılmıştır. Bunun üzerine heyet, çok defa karşısına çıkan bu kişilerin hareketlerinden rahatsız olmuşlar, koruma görevlilerine, onların takip etmelerini engellemelerini istemişlerdir.³³⁹

Fransa'ya yapılan teklifte, konfederasyonun anayasasının tespiti için bir meclis seçilmesi, kanunun Türkiye ve Fransa hükümetlerinin onayından sonra uygulanması, Hatay'ın silahsızlandırılarak dış tehditlere karşı her iki devletin ortak güvencesi altına alınması istenmiştir.³⁴⁰

Yeni Asır gazetesi ise Suriyelilere yaptırılan gösterinin ayrıntıları hakkında ilginç bilgiler paylaşmıştı. Anadolu gazetesinden farklı olarak; Kaymakam ve İstihbarat Zabitanın hazırladıkları program doğrultusunda Türk Alevilerini kandırmak için Alevi Şeyhi Şeyh Maruf'u çağırdığı, Suriye lehine çalıştığı takdirde bir cinayet yüzünden mahkum bulunan oğlunu salıverecekleri, Taşnak Reisini de Musa Dağı ve diğer bölgelerdeki Ermenileri gösteriye yönlendirmekle görevlendirdikleri, bu ikisine başta biner Suriye altını verildiği, Şeyh Maruf işinde başarılı olamadığı bilgilerini paylaştı.³⁴¹

Bu gelişmelerle ilgili olarak Şevket Bilgin, Hatay'da oynanan Fransız soytarılığına artık bir son verilmesi gerektiğini, yaşadıklarımızdan ibret alan bir millet olarak saadete kavuşmadan önce yaşanan felaketlerin sömürgeciler karşısındaki dirençsizlikten kaynaklandığını, bunu Hatay Türkleri için de düşünmeleri gerektiğini yazdı. Hatay davasının iki açıdan önemli olduğunu, bunların 300 bin Türk'ün hürriyetini kazanması ve güney sınırında güvenliği sağlamak olduğunu ifade eden yazar, müşahitlerin yazacakları rapor doğrultusunda Konsey'in Türklerin lehinde yada aleyhinde karar veremeyeceğini, sadece ilgili devletleri uzlaşmaya davet eden yatıştırıcı bir jestle yetineceğini, doğuda Türkiye batıda Fransa'nın barışın direkleri olarak aradaki krizin sona erdirilmesi isteniyorsa dost ülkelerin Fransa'yı gerçeklerle yüzleştirmeleri gerektiğini belirtti.³⁴²

Fransa Başbakanı Leon Blum, Hatay'la ilgili açıklamasında; 1921 Antlaşması ile Hatay Türklerine verilen garantinin MC'ye devredilmesi karşılığında İskenderun'da

³³⁹ Anadolu, 20 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁴⁰ Anadolu, 20 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁴¹ Yeni Asır, 20 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁴² Şevket Bilgin, "Türkiye Sömürgecilikten Ne Çektiğini Unutamaz", Yeni Asır, 20 Ocak 1937, ss.1,4.

Türkiye'ye bir liman verilebileceğini, Türklere çoğunluklarına uygun bir şekilde MC himayesinde bir idare verilmesini ve Hatay için MC adına bir yüksek komiser tayin edilmesini teklif etmiştir. Ayrıca Blum, Türkiye'nin teklifi olan konfederasyonun uygulanması zor ve faydasız bir sistem olacağını belirtmiştir.³⁴³

Cenevre'de Hatay için müzakereler 21 Ocak 1937 tarihinde başladı. Türk-Fransız ikili görüşmelerinde Fransız tarafı, Türkiye'nin konfederasyon teklifine yönelik manda sistemi dahilinde ve MC haricinde karar alınmasının imkansız olduğunu, Blum'un teklifi ile Fransa'nın MC'nin kendisine gösterdiği hukuki çerçeve içinde teklif edebileceği maksimum noktaya ulaştığını, bu teklifin ciddi bir anlaşma için temel esas olabileceğini açıkladı.³⁴⁴

Türk tarafı ise Hatay'ın istiklali noktasında ısrarlarını sürdürdü. Üç defa yapılan bu toplantılara İngiliz üyeler de katıldı. Öte yandan Ankara'da Blum'un teklifi incelendi ve bunun Hatay sorununun halledilmesinden uzak olduğu görüşüne varıldı. Buna göre; yapılan teklifte ne hukuki ne de siyasi herhangi bir adım atılmamış, 1921 Antlaşması'nda özel idare, idari ve kültürel usuller, İskenderun limanından Türkiye'nin faydalanması maddeleri zaten mevcut iken yapılan teklifte antlaşmada yer almasına rağmen bayrak meselesinden bahsetmeyişi bir gerileme olduğu tespit edilmiş, olumlu sayılabilecek tek noktanın Fransa'nın Cemiyeti Akvam'ın kararını kesin bir şekilde kabul ettiklerini beyan etmeleri olduğu belirtilmiştir.³⁴⁵

Blum'un yapmış olduğu teklif sonrası Ankara'da yarattığı hayal kırıklığını Hamdi Nüzhet Çançar, 22 Ocak tarihli Anadolu Gazetesinde "*Son Teklif*" başlığı altında yansıtmıştır. "*Bizim dağ ıkındı sıkındı doğura doğura bir fare yumurtladı*" tabirini kullanan Çançar, Fransız diplomasisinde en çok güvendikleri ve dobra bir insan olarak tanıdıkları Blum'un Hatay meselesine el atacağını söylemesinden sonra sürecin daha adil bir mecraya gireceğini ve Fransız sömürgeciliğine karşı çıkan sosyalist partinin lideri olarak Blum'un Hatay'ın sömürge durumuna son vereceğini sandıklarını, fakat yaptığı teklifle yanıldıklarını ve hayal kırıklığı yaşadıklarını açıklamış, Türkiye'yi toprak pazarlığına davet eden Fransız anlayışına karşı verilecek tek cevabın Türklerin vatan ve millet konusunda pazarlığa kapalı olduğunu haykırması olduğunu yazmıştır.³⁴⁶

³⁴³ **Anadolu**, 21 Ocak 1937, ss.1,6; **Halkın Sesi**, 21 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁴⁴ **Anadolu**, 22 Ocak 1937, ss.1,7.

³⁴⁵ **Anadolu**, 22 Ocak 1937, ss.1,7.

³⁴⁶ Hamdi Nüzhet Çançar, "*Son Teklif*", **Anadolu**, 22 Ocak 1937, ss.1,2.

Atatürk, sonradan adı Vakit olacak olan dönemin Kurun adlı gazetesinin yazarı olan Asım Us'a Hatay meselesi hakkında makale yazacağını söyledi. 22 Ocak ile 27 Ocak arasında yazdırdığı beş makalesini Asım Us imzasıyla yayınlanmasını emretti. Bu makalelerde hem Hatay meselesinde Türk tezini dünyaya duyurdu, hem de İnönü Hükümetine karşı eleştirilerde bulundu. Birinci makalede Atatürk; Fransa Başbakanı Blum'un yaptığı teklifi değerlendirerek Hatay Türkleri'nin antlaşmalarla elde ettiği haklarında ilerleme yerine gerileme olduğunu, bu durumun Türk kamuoyunda büyük bir hayalkırıklığı yarattığını, yetersiz Fransız idarecileri yüzünden Hatay'da istenmeyen gelişmelerin olması halinde tüm sorumluluğun Fransa'ya ait olacağını, sorunun çözümü için esas sorumluluğun Fransız yöneticilerden ziyade uluslararası barışa önem veren devletlere ait olduğunu belirtti.³⁴⁷

İkinci makalesinde; Fransız Dışişlerinin merkezi olan Kedorsey'i hedef alan Atatürk, o kurumun dar görüşlü, menfaatçi, Fransız milletinin gerçek çıkarlarından habersiz bir grubun elinde olduğunu, Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın en güçlü devleti olan Fransa'nın 18 yıl sonra, bütün dünyanın yardımıyla yenilmiş olan komşusu Almanya'nın gerisine düştüğünü ve hayalciliğiyle eski müttefiki olan İngiltere'yi darılttıktan sonra şimdi ondan medet dilendiğini, Hatay meselesi nedeniyle kendisine meyilli olan bir dostunu daha kaybetmek üzere olduğunu, tüm bunların sorumlusunun ise Kedorsey olduğunu ifade etti.³⁴⁸

Atatürk üçüncü makalesinde; Türkiye'nin Fransa'yı sıkıştırma gibi bir niyetinin olmadığını, ona ve başka devletlerin dostluklarına önem verdiği için diplomatik kanalları işletmeye büyük önem verdiğini, fakat Fransa'nın ve onu eleştirmekten uzak duran dost devletlerin Türkiye'nin bu hassasiyetini görmemesi durumunda Türkiye'nin hakları ve onuru için gerekeni yapacağından emin olunması gerektiğini, Türkiye'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun uzantısı muamelesi yapılırsa bunun tehlikeli bir duruma yol açacağını açıkladı.³⁴⁹

Dördüncü makalede; CHP Meclis Grubu'nda Başbakan İnönü'nün, Hatay konusunda yaptığı "*On beş gün bekleyiniz!*" açıklamasıyla kamuoyunu büyük bir beklenti içine soktuğunu, verdiği sürenin dolmasına rağmen kendisinden ve hükümetinden hiçbir açıklama yapılmadığını, bu konuda en kısa sürede kamuoyunu aydınlatmasını istedi. Ayrıca akademik bir cahil olarak nitelediği Fransız Klod Farer'in

³⁴⁷ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.91-98.

³⁴⁸ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.91-98.

³⁴⁹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.91-98.

yaptığı açıklamaları eleştirip, onun İzmit'te kendisini görünce bayıldığı olaya değinerek, Fransız siyasetçilerin Türkiye'ye karşı hala eski siyasi yöntemlerle yaklaştığını ve bunun iki ülke arasındaki ilişkilere büyük zarar verdiğini ifade etti.³⁵⁰

Atatürk beşinci makalesinde; Fransa ile Türkiye arasında 15 yıldır devam eden ve Cenevre'deki görüşmelerde büyük devletlerin gayretleriyle çözüm umudunun arttığı Hatay meselesinde Fransız heyetinin hala birtakım kelime oyunları ile zorluk çıkarmaya çalıştıklarının gözlemlendiğini, Türkiye Cumhuriyetinin aldatılamayacağını, davasında haklı olan Türkiye'ye oyun oynanmasına devam edilmesi halinde hiç beklemedikleri sonuçlarla karşı karşıya kalacaklarını ifade ederek muhatap ülkeye bir kez daha gözdağı verdi.³⁵¹

Elbellağ gazetesinde çıkan bir yazıda; insanın bazı gazeteleri okudukça Hatay yüzünden Türkiye ile Fransa'nın yakın zamanda savaşaacağını, İngiltere'nin bu savaşta Fransa'yı destekleyeceğini ve MC'nin her türlü Fransa'yı tutacağını, aslında durumun böyle olmadığını, sorunun sadece iki hükümet arasındaki görüş farklılıklarından kaynaklandığını ve bunun savaş boyutuna geçecek büyüklükte olmadığı belirtildi. Savaş çığırkanlığının gereksizliğinden bahsedildi.³⁵²

İngiliz News Chronicle Gazetesi Türkiye'nin savaştan sonra bazı devletlerin aksine barış yolunu tercih ettiğini, bununla elde ettiği şöhreti, İskenderun meselesi için heba etmesinin inandırıcı olmayacağını, Boğazları barış yoluyla halleden Türkiye'nin İskenderun meselesini savaşla değil soğukkanlılıkla çözmeye çalıştığını belirtti. Anadolu Gazetesi bu yorumu çok yerinde bir tespit olarak değerlendirip şu eklemede bulundu: Fransa'nın meseleyi MC'ye taşıması büyük bir hataydı ve böylece kindarlara meseleyi büyütme ve genişletme için fırsat verdi. Buna rağmen Fransız basını Türk dostluğunun öneminden bahsetti ve sorunun doğrudan doğruya Türkiye ile halledilmesinden yana tavır aldı.³⁵³

Fransa'nın Cenevre'deki müzakerelerin ertelenmesini istemesi üzerine Petit Parisien Gazetesi, gerilen sınırların yatışacağını, diplomatik kanalların kesilmediğini, Kemal Atatürk'ün büyük bir önder olduğunu ve memleketini yanlış bir yola sürüklemeyeceğini, bu meselenin yakında halledileceğini ümit ettiklerini beyan etti.³⁵⁴

³⁵⁰ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.91-98.

³⁵¹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.91-98.

³⁵² **Anadolu**, 22 Ocak 1937, s.6; **Yeni Asır**, 22 Ocak 1937, ss.1,3,4.

³⁵³ **Anadolu**, 22 Ocak 1937, s.6; **Yeni Asır**, 22 Ocak 1937, ss.1,3,4.

³⁵⁴ **Anadolu**, 22 Ocak 1937, s.6; **Yeni Asır**, 22 Ocak 1937, ss.1,3,4.

Gazetenin yazarlarından Lucien Porghese köşesinde şunları yazdı: "*Türkiye önce Lübnan, Suriye ve Sancak arasında üçlü bir konfederal yapı sunarken şimdi sadece Sancak ve Suriye'den oluşan bir federal yapı kurulmasını istiyor. Bu yeni teklif çok sorunludur. Öncelikle bu Suriye ve Lübnan birliğini parçalar. Fransa'nın buna yetkisi yoktur. Şu anda uzlaşma zor ihtimal ama Türkiye'nin diplomasiye daha fazla yönelmesi ve Sandler'in samimi çabaları ümit veren unsurlardır.*" ³⁵⁵

Bu haberle ilgili de değerlendirme yapan Anadolu, Fransa'nın yeni Türkiye'yi iyi bildiğini, Türkiye'nin birçok topraktan vazgeçtiğini sadece Türklerin yaşadığı arazileri yaşam sahası olarak kabul ettiğini, Yeni Türkiye'nin şeref ve haysiyetine karşı tehdit olanları ezmeye hazır olduğunu belirtti. Gazete, Suriyelileri de uyararak, Fransa ve Türkiye'nin ilerde anlaşması halinde bundan Suriye'nin zarar göreceğini, Türkiye ile arasında çıkarılmış olan bu anlaşmazlığın sadece emperyalist hedeflere hizmet ettiğini, Türkiye'nin dostluğuna önem vermeleri ve emperyalistlerin tuzağına düşmemeleri gerektiğini yazdı. ³⁵⁶

Öte yandan İstanbul ve Ankara radyolarının Arapça yayına başlamaları Suriye kamuoyunda büyük ilgi uyandırdı. Alınan bilgilere göre radyoları olmayanlar Şam'da ve diğer şehirlerde yayın saatlerinde radyo olan evlerde toplanıp Türkiye'nin Hatay'la ilgili açıklamalarını dikkat ve sempati ile takip ettikleri bilgileri geldi. Türkiye'nin konfederasyon teklifi Suriye halkında memnuniyetle karşılandı. Fransızların şapka gibi radyo aleyhine de mücadeleye başlamaları beklenmektedir. ³⁵⁷

La Tribune des Nation gazetesi de oldukça ilginç bir yazı kaleme alıp Fransız dış politikasını eleştirmiştir:

"Dostlarımıza karşı nankörlük yapıyoruz. Fransa kibir ve gururundan artık vazgeçmelidir. Türkiye, Fransız-Türk dostluğunu geliştirmeye hazırdır. Fakat Fransa Türk ruhunu anlamaktan uzaktır. Her Fransız gazetesinin Türkiye hakkındaki bilgileri, İstanbul Beyoğlu'dan ibarettir. Anadolu ile ilgili hiçbir bilgimiz yok. Türkiye'yi hala Piyer Loti'nin veya Klod Farer'in romanlarından veya bin bir gece masallarından biliyoruz. Bu yüzden Fransa'nın hakikatlerden bu kadar uzak durmasına şaşmamalıyız." ³⁵⁸

11 Ocak 1937 tarihinde Fransa'ya gönderilen ve içinde konfederasyon teklifinin olduğu muhtıra gazetelerde de yer almıştır. Maddeler halinde verilen muhtıra şu şekildedir:

- 1- Suriye, Lübnan ve Sancak üç konfedere devlet olur.
- 2- Aşağıdaki konular dışında her devlet kendi hakimiyetini tam olarak sağlar.

³⁵⁵ Anadolu, 22 Ocak 1937, s.6; Yeni Asır, 22 Ocak 1937, ss.1,3,4.

³⁵⁶ Anadolu, 22 Ocak 1937, s.6; Yeni Asır, 22 Ocak 1937, ss.1,3,4.

³⁵⁷ Anadolu, 22 Ocak 1937, s.6; Yeni Asır, 22 Ocak 1937, ss.1,3,4.

³⁵⁸ Halkın Sesi, 22 Ocak 1937, s.4.

a- Dış politika

b- Konfedere devletler arasında gümrük birliği

c- Meskükat(para) birliği

3- Konfederasyon merkezidir.

4- Ortak işlerde gerekli olan masrafları konfedere devletler nüfusları oranında kendi aralarında karşılayacaklar.

5- Her konfedere devlet meclisi tarafından seçilecek üyelerden oluşan bir komite, konfederasyonun ortak işlerinde icracı organdır. Dış politikada alınacak kararlarda oybirliği esastır.

6- Konfedere devletlerden her biri diğerleri nezdinde bir irtibat memuru tarafından temsil edilir.

7 -Konfederasyonun ortak işlerini ilgilendiren antlaşmalar icra komitesi tarafından müzakere edilip imzalanacak, her bir parlamento tarafından onaylanacaktır.

8- Sancak tarafsız bir konuma gelecek. Zorunlu askerlik olmayacak. İstihkamlar yapılmayacak sadece asayışı sağlamak için yeterli miktarda kuvvet bulunacak.

9. 1921, 1923 ve 1926 antlaşmalarının Sancak'la ilgili maddeleri yerine bir Fransız-Türk antlaşması imzalanacak. Bu anlaşmada her iki devlet Sancak'ın garantörü olacak ve garantörlük şartlarını belirleyecektir.

10- Bu garantörlük Sancak'ın tarafsızlığını da kapsayacaktır.

11- Türk-Fransız Antlaşmasında 20 Ekim 1921 tarihli antlaşmada var olan İskenderun Liman'ında Türkiye'ye tanınacak hakları içeren bir madde yer alacaktır.

12- Sancak halkı anayasa hakkında oy kullanacak olan ilk parlamentoyu seçecek. Bu yasa din ve vicdan özgürlüğünü ilan edecek. Yönetim cumhuriyet, dil Türkçe olacak. İlk parlamento seçimleri Türkiye ile Fransa arasında imzalanacak bir anlaşma ile belirlenecek.

13- Kendisi veya babası Sancak'ta doğmuş olan ve 20 Ekim 1920 tarihinde oraya yerleşmiş olan herkes Sancak yurttaşdır.

14- Sancak Anayasası ancak Türkiye ve Fransa hükümetlerince onaylandıktan sonra yürürlüğe girebilecektir.³⁵⁹

Blum ise; 19 Ocak'ta konfederasyon teklifine karşılık Ankara'ya cevabi bir mektup gönderdi. Bu mektup da gazetelerde yayınlandı:

"Meseleye hukuki açıdan yaklaşacak olursam Cenevre'de savunduğumuz tezi tekrarlamak zorunda kalacağım. Lozan Antlaşmasında terk edilen Sancak bölgesi için anayasal bir içerik görmüyorum. Fransa 1921 Antlaşmasını mandater bir devlet olarak imzaladı. Sorunu hukuki açıdan çözmek zor. Başka bir alanda çözüme odaklanmalıyız. Bu konuda yetkili olan MC'dir. Her iki devlet MC'ye üyedir ve siyasi içerikli bir antlaşma, 11. madde gereğince yapılabilir. Fransa Konsey tarafından verilecek kararı peşinen kabul eder. Benim düşünceme göre; iki ayrı mesele var ortada. Suriye- Fransa Antlaşmasının uygulanmasıyla beraber Sancak'ta var olacak kesin statü ve ara devrede uygulanacak rejim. İlki önemli. Türkiye'ye verilen garantilerin takipçisi MC olabilir. Bu konuda biz de Suriye'de Türklerin haklarına riayet ediyoruz. Bundan dolayı MC'nin ilgi alanı 1921 Antlaşmasının uygulanması ile sınırlı olmalıdır. Buradan hareketle Fransa-Suriye Antlaşmasından sonra sadece Sancak için manda idaresi devam edebilir. Sancak'a özel bir rejim verilebilir. MC buraya bir Fransız komiser atar. İkinci meseleye gelince, bu rejim devam ettiği sürece Türkler için endişe yersizdir. Bu durum Sancak'ı daha şimdiden tamamen ayrı

³⁵⁹ Halkın Sesi, 22 Ocak 1937, ss.1,4; Anadolu, 23 Ocak 1937, ss.1,6; Yeni Asır, 23 Ocak 1937, ss.4-6.

bir varlık gösterecek. İdari ve kültürel haklar, İskenderun Limanının askersiz hale getirilmesi, Türk hükümeti tarafından kullanma hakkında ayrıntılı bilgiler verilecektir. Geriye tek bir nokta kalır. O da Sancak'a vali atanması meselesidir ve onu da mandater komisyonu halledebilir. Benim tek kaygım anlaşmazlığın gerçek sebeplerini anlamak ve çare bulmaktır."³⁶⁰

Blum'un bu teklifi Hatay'ı ayrı bir varlık olarak tanımlamasına rağmen bağımsızlık yolunu kapattığı için Ankara tarafından kabul edilmedi. Diğer yandan 22 Ocak 1937'de Cenevre'de Sandler'in başkanlığında Türk ve Fransız heyetleri arasında Blum'un teklifi üzerinde toplantılar yapıldı. Bu görüşmelerde Türkler tarafından Fransızlara bazı sorular soruldu ve Delbos bunları cevapladı. Her iki tarafın hukukçu üyeleri özel bir toplantı yaparak meseleyle ilgili hukuki tezler üzerinde durdu. Konsey üyesi olan İngiltere, Sovyet Rusya ve Romanya dışişleri bakanları da sorunun çözümü için yoğun çaba sarf ettiler. Cenevre'de Fransa diplomatik faaliyetlerini sürdürürken Hatay bölgesinde Türk olmayan unsurları silahlandırmaya devam ettiler. Kırıkhan'da Taşnaklardan 300 kişilik bir çete kurdurulurken, Türkiye sınırına yakın yaşayan Aneze Aşireti de silahlandırıldı.³⁶¹

Şevket Bilgin, Yeni Asır'daki yazısında Blum'un Hatay konusundaki teklifi hakkında düşüncelerini açıkladı. Blum'un teklifini yeterli bulmadığını, Türkiye'nin toprak hırsından değil gelecek nesillere sorun bırakmak istemediği için Hatay meselesinde ısrarlı olduğunu, Hatay'ın Suriye'den ayrılmasının zorunlu olduğunu yazdı. Bilgin, Blum'un teklifinin Danzig benzeri sorunu çözmeyen bir teklif olduğunu ve bununla güney sınırlarımızın güvenlik risklerinin arttığını belirtti. Konfederasyonu Blum'un kabul etmediğini, halbuki Suriye halkının bunu seve seve kabul edeceğini, oranın aydınlarının Suriye'yi aslında Fransa'nın parçalamak istediğini iyi bildiklerini, Suriye'nin istiklalini korumak için Fransa'ya değil Türkiye'ye güvenilmesi gerektiğini ifade etti.³⁶²

23 Ocak 1937 günü Cenevre'de Hatay meselesinin çözümü için yoğun görüşmeler yapıldı. Romanya Dışişleri Bakanı ve Küçük Antant Temsilcisi Antonesko, önce T. R. Aras'la sonra Delbos'la görüştü. Daha sonra Yugoslavya'nın Paris Büyükelçisi Puriç, Aras ve Delbos'la yaptığı görüşmelerde arabuluculuk teklifinde bulundu. Günün en önemli olayı Aras ile Delbos'un iki saatlik görüşmesi oldu. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden sonuç almak için çok çaba sarf etti. Türkiye'nin

³⁶⁰ Anadolu, 23 Ocak 1937, ss.1,6.

³⁶¹ Anadolu, 23 Ocak 1937, s.5; Yeni Asır, 23 Ocak 1937, s.4.

³⁶² Şevket Bilgin, "Danzig Gibi Bozuk Bir Hilkat Numunesi Bizi Tatmin Edemez", Yeni Asır, 22 Ocak 1937, ss.1,2.

sorunu silahla çözmeyeceğine yönelik garanti vermesi, MC'de İngiliz heyeti üzerinde olumlu tesir bıraktı.³⁶³

Görüşmeler ilerledikçe Fransa, ret edilen son teklifinde birkaç değişiklik yapabileceğini açıkladı. O sırada Aras, Eden ve Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinofla görüşmekteydi. Fransız gazetelerine göre taraflar arasında mevcut gerginlik kalmadı. Görüşmelerde Türkiye teklifini revize edip üçlü konfederasyon yerine ikili federasyon ya da tam muhtariyet isteğine döndü. Fransa ise bu teklife yanaşmayarak idari, ekonomik, kültürel ve askeri muhtariyetten ileri geçemeyeceğini belirtti.³⁶⁴

Petit Journal gazetesi Eden, Litvinof, Antonesko ve Puriç'in Türkiye'yi Fransa çizgisine getirmeye çalışacaklarını yazarak Fransızların Suriye'deki Türk nüfuzu nedeniyle uysal olmak zorunda olduğunu ancak Fransa'dan İngiltere'yi ve İtalya'yı mutsuz edecek taleplerde bulunulamayacağını, bunun yanında ateşli genç Türkiye'nin dostluğunun bazı fedakarlıklara değer olduğunu ifade etti.³⁶⁵

Konuyla ilgili Mısır'da çıkan Elbellağ gazetesi, uzun bir yazı yayınladı. Yazıda; Hatay nedeniyle Türkiye ile Fransa arasında savaş çıkacağı, İngiltere ve bütün MC'nin de Fransa'ya yardım edeceği, fakat Türkiye'nin İskenderun meselesi için savaşa girmeyeceği görüşüne yer verildi.³⁶⁶

İngiliz News Chronicle gazetesi ise Türkiye'nin savaştan sonra izlediği barış politikasının onlara iyi bir şöhrat kazandırdığını, Türkiye'nin bunu riske atmayacağını savundu. Halkın Sesi gazetesine göre; Suriyelilerin Fransa'yı Türkiye'ye karşı kışkırtmaması gerektiği, yarın Fransa ile Türkiye anlaşırsa Suriye'nin arada kalacağı, Suriye ile Türkiye arasında çıkarılan bu sorunun emperyalizmin hedefleri için yaratıldığı, Suriye'nin onların tuzağına düşmemesi aksine Türkiye'nin dostluğuna yanaşması gerektiği belirtildi.³⁶⁷

DNB adlı Alman Ajansının Beyrut'tan aldığı habere göre Fransızlar, ekonomik sebeplerden ötürü Hatay'ın istiklaline karşı çıkmaktadır. Buna göre son yapılan aramalarda Hatay'da zengin petrol yatakları keşfedilmiştir.³⁶⁸

Son gelişmeler ışığında Şevket Bilgin; Fransızların son taktikleri olarak Türkiye'nin onlarla değil de MC ile sorunu olduğu görüntüsü çizmeye çalıştıklarını,

³⁶³ **Yeni Asır**, 23 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁶⁴ **Yeni Asır**, 23 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁶⁵ **Yeni Asır**, 23 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁶⁶ **Halkın Sesi**, 23 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁶⁷ **Halkın Sesi**, 23 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁶⁸ **Anadolu**, 24 Ocak 1937, ss.1,5; **Yeni Asır**, 24 Ocak 1937, ss.1,3.

fakat Türk heyetinin buna izin vermemesi sorunun Fransa'nın verdiği taahhütleri yerine getirmemesinden doğan bir hak davası olduğunu ortaya koydu. Meselenin diğer boyutunun Türkiye'nin güvenlik kaygılarını ilgilendirdiğini, özellikle Cenevre'de görüşmeler yapılırken Hatay'daki Fransız yetkililerin Taşnak çetelerini ve Arap aşiretlerini silahlandırdığını eğer bölgede istenmeyen olaylar yaşanırsa bütün sorumluluğun Fransa'ya ait olacağını açıkladı.³⁶⁹

Fransız basını son yayınlarında Türkiye ile ilgili ilginç iddialar ortaya atmaya başladı. 23 Ocak 1937 tarihli Echo de Paris gazetesi, T. R. Aras'ın Milano ziyareti üzerinde durarak, Türkiye'nin önceliğinin İtalya'nın Montreux Boğazlar Sözleşmesini kabul etmesini sağlamak olduğunu yazdı. Cevre gazetesi, Hatay sorununda hakem ihtiyacı hasıl olursa Türkiye'nin hakem olarak İtalya'yı isteyeceğini iddia etti. 24 Ocak tarihli Republique Gazetesi ise Türkiye'nin Fransa'ya yönelik ısrarlarının arkasında büyük dostu Sovyetlerin olduğunu, onların desteğini almadan Atatürk'ün bu kadar cüretli olamayacağını, Hatay konusunda Sovyetlere dikkat edilmesi gerektiğini belirtti.³⁷⁰

Cenevre'de müzakerelerde yeni bir aşamaya geçildi. Sandler ile anlaşarak Delbos ve Aras arasındaki müzakerelere İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ve heyeti de katılmaya başladı. Artık görüşmeler bir nevi Türk-İngiliz-Fransız konferansı görünümü kazandı. İngiltere, Filistin'de manda görevi gördüğü için Hatay meselesiyle yakından ilgilenmekteydi. Fransızlara göre İngiltere, Hatay'a istiklal verilmesinden ziyade daha fazla taviz vermesini isteyecekti.³⁷¹

Dışişleri Bakanlığı Vekili Şükrü Saraçoğlu yaptığı açıklamada son 24 saatten beri davanın uygun bir yola girdiğini ifade etti. Başbakan İsmet İnönü'nün uzlaşma hakkında parti grubunda açıklama yapacağı duyuruldu. Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesinde yazdığı makalede antlaşma imzalanıp uygulanırsa son durumun iç ferahlığı verecek mahiyette olduğunu belirtti. Fransız basınında bazı gazeteler meselenin bittiğini açıkladı. Journal de Geneva gazetesi, Cumartesi günü yapılan toplantının Konsey toplantılarının en önemlisi olduğunu, Türk ve Fransız heyetleri arasında genel sekreterlikte uzun uzadıya yapılan müzakerelerin ardından önemli ilerlemelerin kaydedildiğini, İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ve Raportör Sandler'in de

³⁶⁹ Anadolu, 24 Ocak 1937, ss.1,5; Şevket Bilgin, " En Tehlikeli Oyunu Oynadıklarının Farkındalar mı?", Yeni Asır, 24 Ocak 1937, ss.1,3.

³⁷⁰ Mursaloğlu, s.428.

³⁷¹ Sarıay, Atatürk Dönemi..., s.35.

katıldığı bu toplantıda antlaşmanın sağlandığını, Delbos ve Vienot tarafından sunulan metinlerin Ankara'nın onayını almak üzere antlaşma haline getirildiğini yazdı. Antlaşmanın ana hatları şu şekildedir:

- 1- *İskenderun ve Antakya, MC garantisi altında ve Suriye Devleti içinde olacak, iç işlerinde tamamen bağımsız hareket edecek.*
- 2- *Sancak Anayasası MC kontrolünde yapılacak. Halk kendi anayasasını kendisi yapacak. Kendi parlamentosu ve hükümeti olacak.*
- 3- *Bir Türk-Fransız askeri antlaşması yapılacak ve bu antlaşma Sancak'a dışarıdan gelebilecek bir saldırıya karşı teminat oluşturacak. Sancak halkı askerlikten muaf olacak.*
- 4- *İskenderun'a bir MC komiseri atanacak. Suriye hükümeti sadece Sancak'ın dış işlerinde bazı yetkilere sahip olacak.*³⁷²

Genelde memnuniyetle karşılanan bu antlaşmaya Journal gazetesi mesafeli yaklaşmıştır. Bu gazete, çözümün Suriye devleti içinde bir devlet yarattığını, Suriye'nin Arap olmayan diğer unsurlarına da emsal olacağını belirtip Fransa'nın bu sistemle Suriye birliğini hedeflerken gerçekte parçalanmayı göreceğini, bu durumun bölgede Türk egemenliğini sağladığını ve bunun da yakın zamanda Türkiye ile Arap Suriye arasında anlaşmazlık doğuracağını yazmıştır.³⁷³

26 Ocak 1937 tarihli Anadolu Gazetesi "*Sancak Antlaşması bugün imzalanıyor*" manşetiyle çıktı. Cenevre'de yaşanan son gelişmeler hakkında daha ayrıntılı haberleri okuyucusuyla paylaştı. Cenevre Radyosundan alınan habere göre; son aşamada Fransızlar, Arapçanın resmi dil olması, MC Komiserinin Fransız vatandaşı olması yanı sıra posta, telefon ve telgraf işlerinin de Suriye idaresinde olması gibi şartlar ileri sürmüştür. Hatay sınırlarını korumak için Türkiye-Fransa-Suriye arasında bir uzlaşma yapılacak ve diğer azınlıkların hakları korunacaktı.³⁷⁴

T. R. Aras, Fransız Havas Ajansı muhabirine yaptığı açıklamada, Hatay müzakerelerinin kesintiye uğradığını, Fransa'nın Arapçanın resmi dil olması konusunda ısrarını sonlandırması halinde uzlaşma zemininin halen var olduğunu ifade etti. Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Saraçoğlu yaptığı konuşmada, tek çözülmemiş meselenin Hatay'ın resmi dil meselesi olduğu, Türkçenin resmi dil olmasının 1921 Antlaşması'ndan kaynaklanan kültürel hakların bir gereği olduğunu, başka bir dilin ikinci bir resmi dil kabul edilmesinin Türk halkının kültürel varlığına açıktan bir tehlike oluşturduğunu, iyi bir antlaşmayı sağlayacak olumlu maddelerin aslında

³⁷² **Anadolu**, 24 Ocak 1937, s.1,6.

³⁷³ **Anadolu**, 24 Ocak 1937, ss.1,5; **Yeni Asır**, 26 Ocak 1937, s.3.

³⁷⁴ **Yeni Asır**, 27 Ocak 1937, ss.1,5.

meselenin esası olan Türk kültürünü zayıflatmak için bir perde olması ihtimalini düşündürdüğünü ve bunun endişe verici bir durum olduğunu söyledi.³⁷⁵

Fransa kaynaklı resmi açıklamaya göre, Suriye'nin Hatay üzerindeki otoritesi kalktı. İdari bir muhtariyetin olacağı Hatay'da kontrolü MC tarafından atanacak olan Fransız bir yüksek komiseri sağlayacak. Fransa ve Türkiye ortak garantör devletler olacak. Meskukat rejimi, posta, telgraf ve telefon idaresi özellikle devletin yetkisinde olacak. Şam Meclisi ve Hatay Meclisi aralarındaki ilişkileri kendileri düzenleyecek. Suriye'nin sınırları Türkiye, Suriye ve Fransa arasında üçlü görüşme sonunda şekillenecek. Tek sorun diller meselesidir.³⁷⁶

Konsey toplantısından sonra uzmanlardan oluşan bir komisyon Hatay'ın statükosunu ve anayasasını oluşturmaya başlayacak. Anthony Eden'in de katıldığı Cenevre'deki toplantıda Aras ile Delbos arasında dil konusunda hararetli tartışmalar yaşandı. Türk Heyeti, dil konusunda kesinlikle Türkçe olmasında ve illa ki görüşülecekse konunun Hatay'ın iç statüsünün belirleneceği toplantılarda ele alınmasında ısrar ederken Fransızlar dil meselesinin muallakta bırakılmamasını ve Hatay'da Arapça'nın resmi dil olmamasının Suriye'deki çoğunluk ve MC üzerinde kötü etki yapacağı görüşünü ileri sürdü.³⁷⁷

Bu haberle ilgili Yeni Asır yaptığı yorumda Hatay'ın dili konusunda Suriye'nin çoğunluğundan bahsetmenin hiç bir anlamının olmadığını, Türkçenin Şam'da değil, bütün halkı Türk olan Hatay'da kullanılmasının istendiğini ifade etti.³⁷⁸

Bu gelişmeyle ilgili Ernovel gazetesi Fransa'nın menfaatinin Türkiye ile onurlu bir antlaşma yapmaktan geçtiğini, I. Fransuva'nın Sultan Süleyman ile anlaşmak için Papa'dan izin almadığını, Hatay için Türk dostluğunu kaybetmenin akıllıca olmayacağını vurguladı.³⁷⁹

Fransız haber ajansı olan Havas, dil meselesinin sonunda çözüldüğünü, Arapçanın ikinci resmi dil olarak kabul edilip edilmeyeceğine Konsey'in daha sonra karar vereceğini ve böylelikle Hatay meselesinin tamamen bittiğini duyurdu. Londra'da yayın yapan The People gazetesi ise; meselenin bitmiş kabul edilebileceğini, Türkiye'nin artık küçük bir devlet olarak görülemeyeceğini yazıp

³⁷⁵ Yeni Asır, 27 Ocak 1937, ss.1,5.

³⁷⁶ Yeni Asır, 27 Ocak 1937, ss.1,5.

³⁷⁷ Yeni Asır, 27 Ocak 1937, ss.1,5.

³⁷⁸ Yeni Asır, 27 Ocak 1937, ss.1,5.

³⁷⁹ Yeni Asır, 27 Ocak 1937, ss.1,5.

önemli bir iddiada bulunarak Türkiye'yi altı Avrupa devleti içinde siyasi nüfuzunu en iyi hissettiren ve kullanan devlet olarak tanımlamıştır.³⁸⁰

Hamdi Nüzhet Çançar ve Hakkı Ocakoğlu; Hatay sorununun iki aylık zor bir anlaşmazlık sürecinden sonra Türk tezinin tam bir başarısıyla sonuçlandığını, antlaşmadan geri dönüş ihtimalini ortadan kaldırmak için MC'nin onayının alınması gerektiğini belirtti.³⁸¹

Hatay Türkleri Cenevre'den gelen haberlere sevinirken Araplar, bir Türk kadını öldürdü. Bölgede gerilimin çok yüksek olduğu belirtildi. Anadolu gazetesinde Saime Sadi, "*Hatayın Kadın Kurbanı*" başlıklı yazısında:

"Hatay sorununda yolun sonu henüz görülüyor ama bugün bilinen şudur ki bir anlaşma hazırlanıyor. Buna rağmen Hatay'da zulüm devam ediyor. Şimdi de bir Türk kadını bir Arap hançeri ile şehit edildi. Büyük bir nankörlüğün eseri olan bu herif ve milleti sonunda Türk kadınının kanını ilk kez akıttı. Bu kan Hatay namına helaldir. O herifin başına Türk'ün demir yumruğunu indirmek de bizim borcumuzdur. Bir Türk bir Suriye'den üstündür. Şüphesiz Suriyeli Arap avuç içi kadar kafasıyla bu sorunu çözemez. Fakat o çelik yumruk başlarına indiği gün Suriyeli, her şeyi anlayacak ama iş işten geçmiş olacak," dedi.³⁸²

26 Ocak 1937 tarihinde MC Konseyi, Hatay meselesi raportörü Sandler ve Danzig meselesi raportörü Eden'in raporlarını inceleyip onaylayarak dağıldı. Sandler, raporunun başlangıcında meselenin tarihçesi hakkında bilgi verdikten sonra sıralanan esaslar çerçevesinde anlaşmanın sağlandığını belirtti. Buna göre; Hatay iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağlı olacak. Suriye'nin Hatay aleyhine imzaladığı anlaşma, Konseyin onayı olmadan uygulanmayacak. Resmi dil Türkçe olacak. Fransız bir delege MC kontrolünde icracı olacak. Bu delege statü hükümlerine aykırı her türlü kanunu azami dört ay için dondurabilecek ve bu durumdan MC'yi hemen bilgilendirecek. Hatay'da askerlik ve ordu olmayacak. Askeri tesis bulunmayacak. Türkiye ve Fransa Hatay'da nasıl garantör olacaklarına dair şartları tespit eden bir antlaşma hazırlayacaklar.³⁸³

Cenevre'de varılan uzlaşma, Suriye'de memnuniyetsizlik yarattı. Suriye Başbakanı Mürdüm, Türkçe'yi ve İskenderun limanının Türkiye'ye verilmesini kabul etmeyeceklerini bildirdi. Ayrıca Paris'e ve Cenevre'ye protesto amaçlı heyetler gönderileceği bildirildi. Şam, Halep gibi şehirlerde gösteriler oldu, dükkanlar kapandı.

³⁸⁰ **Yeni Asır**, 27 Ocak 1937, ss.1,5.

³⁸¹ Hamdi Nüzhet Çançar, "Hatay Davası" **Anadolu**, 27 Ocak 1937, ss.1,2; Hakkı Ocakoğlu, "Sancak İşinde Kati Anlaşmaya Doğru Önemli Adımlar", **Yeni Asır**, 26 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁸² Saime Sadi, "Hatayın Kadın Kurbanı", **Anadolu**, 27 Ocak 1937, s.5; **Halkın Sesi**, 27 Ocak 1937, s.1.

³⁸³ **Anadolu**, 28-29-30 Ocak 1937, ss.1,3; **Yeni Asır**, 28-29-30 Ocak 1937, ss.1,3,5; **Halkın Sesi**, 28-29-30 Ocak 1937, s.1.

Halep'te Türk Konsolosluğuna yürümek istediler, fakat kolluk kuvvetlerinin aldığı tedbirlerle göstericiler amaçlarına ulaşamadılar. Buna karşılık Hatay'da ve Türkiye'de büyük bir sevinç yaşanmaktaydı. İzmir de Hatay'ın sevincine eşlik etti. Herhangi bir yönlendirme olmadan şehir bayraklarla donatıldı. İzmirliilerin Hatay zaferini sükunet ve vakarla karşılamaları basında takdirle karşılandı.³⁸⁴

Atatürk, Konsey'in Sandler Raporu'nu onaylamasından bir gün sonra Başbakan İsmet İnönü'ye şu telgrafi çekti:

"Hatay'ın mukadderatını tayin eden kararın Konsey'den çıkmış olduğunu Hariciye Vekilimizin şimdi aldığım telgrafnamesinden anladım... Bu eser, Cumhuriyet Hükümetinin milli meseleler üzerinde ne kadar şaşmaz bir dikkatle durduğunu ve onları en makul tarzlarda intaç için cesaret ve feragatla hareket ve faaliyete geçebilecek enerji ve kabiliyette bulunduğunu gösteren yeni bir örnek olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin bu siyaset kavrayışının dünyada sulh ve huzur isteyen ve bunun icabı tabiisi olan hakseverliği şiar edinmeyi fazilet bilen bütün dünya milletlerince takdirle karşılanacağına şüphe yoktur. Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasını büyük ve adil hakem heyeti olmasını daima arzu ettiği ve bu sıfat ve salahiyetin daha çok çetin meseleler hallinde en yüksek kudret ve kudreti haiz olmasını temenni eylediği Cemiyeti Akvam'a bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur. Bu suretle medeniyet namına da yüksek bir vazife ifa etmiş olmakla sadece takdir ve tebrike şayandır."³⁸⁵

Dışışleri Bakanı Vekili Şükrü Saraçoğlu, mecliste yaptığı konuşmada Hataylılar dahil herkesin memnun olacağını belirtip, Türk gazetelerine Hatay davasına verdikleri etkili destek için teşekkür etti.³⁸⁶ Bundan sonra Türk basınında iç ve dış kamuoyunu bilgilendirmek için Hatay'ın tarihi ve coğrafyası hakkında bilgilendirici yazılar verilmeye başlandı. 8 Ocak 1937 tarihinde gerçekleştirilen ilk dış radyo yayınında konu Hatay meselesi idi. Bununla birlikte "*Hatay'da Türklere Yapılan Mezalim*" adında hazırlanan bir propaganda eseri, özellikle Ortadoğu ülkelerinde dağıtılmaya başlandı.³⁸⁷

Orhan Rahmi Gökçe, Anadolu gazetesinde "*Düşündüklerim*" adlı köşede Hatay davasında elde edilen zaferin uluslararası ilişkilerde gittikçe artan gerilimler arasında çok önemli bir başarı olduğunu ifade etmiştir. Gökçe yazısında, Atatürk'ün liderliğinde milli kadronun barışçıl bir yöntemle Montreux'den sonra yeni bir zafer daha kaydettiğini, Fransa ile yaşanan gerginliğin atlatılmasının dünyaya nefes aldırdığını,

³⁸⁴ **Anadolu**, 28-29-30 Ocak 1937, ss.1,3; **Yeni Asır**, 28-29-30 Ocak 1937, ss.1,3,5; **Halkın Sesi**, 28-29-30 Ocak 1937, s.1.

³⁸⁵ Gönlübol ve Sar, Atatürk ve Türkiye'nin..., ss.134-137.

³⁸⁶ **Halkın Sesi**, 29 Ocak 1937, s.1.

³⁸⁷ Coşkun Topal, "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 2 (1-16), Aralık 2009, s. 5

en ufak çıkar çatışmalarının büyük bir savaş dalgasını başlatacağı bir zamanda, Atatürk ve arkadaşlarının insanlığı büyük bir tehlikeden kurtardığını belirtmiştir.³⁸⁸

Konsey kararından sonra Tefvik Rüştü Aras, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü arasındaki tebrikleşme telgrafları da basında yer bulmuştur.³⁸⁹

Hatay Zaferinin sonuçları hakkında bir yazı kaleme alan Şevket Bilgin; Hatay Türkleri'nin iç bağımsızlıklarını elde ettiklerini ve Türkçenin resmi dil olduğunu belirtti. Bu zafer ile en büyük sorunların bile iyi niyetle çözülebileceğinin kanıtlandığını, zor zamanlarda dost ülkelerin yardımlarını gördüklerini, Türkiye ile uzlaşmayı, onunla bir kafa tutma siyasetinin olamayacağını gösterildiğini yazdı. Bilgin, iki gün sonraki yazısında ise öncelikle Türkiye'nin dünya kamuoyunun en az bilgisi olduğu meselelerde bile görüşlerini çok rahat bir şekilde anlatabildiğini, Ankara'nın barış yolundan en zor zamanlarda bile dönmemesinin uluslararası platformlarda Kemalizm'in prestijini yükselttiğini belirtmiştir. Ayrıca Fransa'nın içi boş dostluk sözlerini bırakıp karşılıklı saygıya dayanan bir politikaya dönmesi durumunda iki ülke ilişkilerinin uzun ömürlü olacağını açıklamıştır.³⁹⁰

Fransız basını Hatay meselesinde varılan uzlaşmayla ilgili oldukça yoğun haberler yaptı. Çözümü memnuniyetle karşılayan gazeteler genelde Eden ve Sandler'in yardımı, Delbos'un başarısı, istiklal ve konfederasyon şartlarına rağmen Hatay'ın Suriye'de kalması, gümrük ve para açısından Suriye'ye bağlı olması, Suriye sınırlarının Türkiye ile Fransa garantili olması üzerinde durmaktaydılar. Excelsior gazetesi anlaşmazlıktan fayda sağlayan bazı yabancı devletlerin tüm entrikalarının boşa gittiğini yazarken, Le Jour, Delbos'un Türkleri bazı isteklerinden vazgeçirmeyi ve Vienot'un yarattığı olumsuz havaya rağmen durumu kurtarmayı başardığını yazdı. Türkçenin birinci resmi dil olmasının Türkler açısından manevi zafer olduğunu yazan gazete, 3 yıl sonra Suriye bağımsız olduğunda Hatay'ın Danzig'e³⁹¹ benzeyeceğini ve

³⁸⁸ Orhan Rahmi Gökçe, "Zaferden Zafere!", **Anadolu**, 29 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁸⁹ **Yeni Asır**, 29 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁹⁰ Şevket Bilgin, " Cenevre'de Kazandığımız Zaferin Neticeleri", **Yeni Asır**, 29 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁹¹ Danzig, Doğu Prusya ile Merkez Prusya arasında Baltık Denizi kenarında bir Alman limanıdır. Coğunluğu Alman ve sadece küçük bir Leh azınlığına sahip olan bu şehir, Kuzeydoğu Avrupa'da yeniden diriltiren ve limanı olmayan Polonya'ya liman olabilecek bir pozisyonda olması nedeniyle galipler bu limanı kurdele şeklinde bir toprak koridoru ile Polonya'ya bağladılar. Fakat Alman olan bu şehri doğrudan vermek yerine özel bir idareye tabi tuttular. Bu durumda Danzig iç işlerinde bağımsız, kendi anayasası, hükümeti ve meclisi olan bir liman şehri oldu. Orada bir MC Komiseri bulundurma kararı alındı. Almanya'da iktidara Hitler gibi enerji ve irade sahibi biri gelince işin rengi değişti. Hitler önce koridorun güvenliğine on sene için kefil olmak suretiyle Polonya'yı Fransızların ittifakından koparttı. Sonra oradaki seçimi kuvvetli bir propaganda ile Nasyonal Sosyalist Partisi'nin kazanmasını sağladı. Yeni iktidar kısa süre sonra Almanya'da kabul edilen her yasanın Danzig içinde geçerli olduğuna yönelik bir kanun çıkardı. Danzig'te görevli MC Komiseri bu yeni durum

bunun Fransa'ya yeni sorunlar yaratabileceğini belirtti. Petit Parisien sorunun çözümünü MC'nin bir zaferi olarak saydı ve Türk-Fransız dostluğunun bu imtihandan daha da sağlamlaşarak çıktığını, Popular gazetesi ise eğer anlaşma olmasaydı faşist devletlerin Fransa'nın bir dost kaybettiğini dillendireceğini, MC'nin etkisiz bir kurum olduğu propagandasını yapmış olacaklarını belirtip antlaşmanın mimarları olarak Eden'le Sandler'i göstermiş ve antlaşmayı Suriye'ye kabul ettirmenin çok güç olmayacağını ifade etmiştir. Humanite Gazetesi Fransa'nın Suriye'nin parçalanmasını engellediğini, Ankara'nın şimdiden Suriye sınırını tanımamasının önemli bir kazanç olduğunu Arapların anlaması gerektiğini belirtirken, Eco de Paris, meselenin Cenevre'nin sıkı hukuki düzleminde değil, Blum'un siyasi alana meseleyi getirerek gösterdiği akliselim sonucunda çözüldüğünü ve böyle bir sorundan kurtuldukları için sevinmeleri gerektiğini yazdı. Petit Journal ise Türklerle uzlaşmanın kolay olmadığını, Türklerin Montreux'den beri Batı Avrupa'da Ruslarla mevcut antlaşmalarına karşılık bir kuvvet dengesi aradığını, Türkiye'ye verilen tavizlerin işbirliğini değerli hale getirecek nitelikte olması gerektiğini vurguladı.³⁹²

30 Ocak tarihinde TBMM'de Başbakan İsmet İnönü, kürsüye gelerek Hatay Zaferiyle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

"Hatay Meselesi MC'de ilgililerin katılımı ve ittifak ortamında halledildi. Mesele çok çetindi. Bu sorunun MC'nin bir antlaşması sonucunda çözümlenmesi bu kurum için gerçek bir zaferdir. Bu durum bizim dış politikamızda da mutluluk verici bir sonuçtur. (alkışlar) Bundan sonra MC'nin, diğer milletlerin vicdanında da değerinin yükselmesi en büyük arzumuzdur.

Hatay meselesinde Fransa ve Türkiye ciddi derecede mesai harcadı. Fransa'nın gerek kendi işi olarak gerek Suriye'ye verdiği taahhütler açısından gerekse bizimle olan iyi ilişkilerini korumak amacıyla harcadıkları gayreti takdir etmek için arkadaşım Dr. T. R. Aras'ın Konsey'de söyledikleri sözlere katılıyorum.

MC'de alınan karar bir prensip anlaşması olarak görülebilir. Sancak'ın ayrı bir varlık olduğu kabul edildi. Bizim davamızın özü buydu. Resmi dil de Türkçedir.(alkışlar) Bu karar MC'nin kararıdır. Bu konuda Fransa ve Türkiye'ye de görevler verilmiştir. Sınır tespiti için ayrıca Fransa, Türkiye ve Suriye arasında üçlü bir anlaşma yapılacaktır. Esas işler bundan sonra yapılacak. Sancak'ın anayasası yapılacak, gerek Fransa ile gerekse hem Fransa hem Suriye

karşısında Konsey'e Danzig aleyhinde raporlar yağdırmaktan başka bir şey yapamadı. Zaten gerekli icrai yetkilere de sahip değildi. Fransa'dan sonra yalnız kalan Polonya da sesini fazla çıkaramıyordu. Danzig Hükümeti, komiserin raporlarından haberdar olunca kıyameti kopardı. Danzig Meclis Başkanı hesap vermek için Konsey'e çağrıldı. Fakat o, hem Konsey kürsüsünden uluslararası gazetecilere dilini çıkardı hem de Konsey azasını alenen aşağılayacak kadar ileri gitti. MC'nin yapabildiği tek şey komiseri terfi ettirmek bahanesiyle oradan almak ve tam 9 ay Danzig'i komisersiz yani Türkçesi bağımsız bırakmak oldu. Oraya yeniden bir komiser tayini meselesinde İngiltere ve bir kısım devletler buna sıcak bakmadı. Fakat Polonyalılar ile ittifakını yeniden sağlayan Fransızlar, yoğun ısrarlar sonucunda Felemenkli yeni bir komiserin Danzig'e atanmasını başardı. Yalnız bu komiserin vazifesini yerine getirebileceği konusu tartışmalıdır. **Anadolu**, 30 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁹² **Anadolu**, 29 Ocak 1937, s.5.

ile yapılacak antlaşmalar olacak. Bu olumlu ortamda kalıcı faydalar sağlayabilmek için önümüzdeki işlerin iyi yapılması gerekir.

Suriye'de bu antlaşmayı hoş görmeyen gösteriler yapılmış. Sanırım MC'de verilen kararın Suriye için özellikle geleceği için ne kadar hayırlı olduğu pek idrak edilememiş. Bunu akli erenlerin Suriye'ye anlatmaları hayırlı olacaktır.

Türk gazetelerine Hatay davasında izledikleri yol ve aldıkları duruş açısından teşekkür ederim. Burada memnun olduğum nokta, gazetelerimiz ilişkide bulunduğumuz devletlere çatmamak için cebrinefis etmişlerdir. Özellikle Arap alemini incitmek için gerçek bir dikkat gösterdiler.

Bugün Fransız kamuoyunun bu gelişmeyle yaşadıkları mutluluk beni ayrıca sevindirmiştir. Alınan karara iki tarafında sevinmesi ortaya çıkan durumun herkesin menfaatine yarar sağlayacak bir barış eseri olarak görülmesindedir. Şimdi Suriyelilere ait olan menfaati benim dilimden duydukları zaman umarım insaf sahibi olanlar rahatlayacaklardır. Sancak'ın ayrı bir varlık olarak görülmesi baştan beri savduğumuz tezdi. Bu konuda ilerleme sağlanmamış olsaydı bu mesele her zaman Türkiye ile Suriye arasında dikenli bir anlaşmazlık unsuru olarak kalacaktı. Böyle bir sorunun ortadan kalkması Suriye için faydalı olmuştur. Sancak halkının memnun edilmemiş olarak Suriyelilerle geçinmesi mümkün değildi. Suriye bu durumdan da kurtuldu. Sancak'ın Türkiye ve Fransa tarafından korunması Suriye için önemli bir menfaattir...Bundan sonra Suriye ile iyi ilişkiler kurmak dış politikamız öncelikleri arasındadır."³⁹³

2 Şubat 1937 tarihli El Eham gazetesinin başyazısında İsmet İnönü'nün yaptığı konuşma ele alındı. İnönü'nün konuşmasında son derece nazik bir dil kullandığı, onun gerçekten yaraya nasıl merhem sürüleceğini bildiği yazıldı. İnönü'nün kendileri için Cenevre kararlarını kötü yorumlamaları gerektiği sözüne atıfta bulunularak Suriye'nin böyle bir şey yapmadığını, ortada Türkçe'nin Hatay'da resmi dil olması, MC tarafından daimi bir temsilcinin görevlendirilmesi, Hatay'ın işlerinde tam bağımsız olması, sadece dış işlerinde Suriye'ye bağlanması gibi gayet net hükümlerin yer aldığı, Suriyelilerin bu kararlara karşı geldiği belirtildi.³⁹⁴

Ankara'dan yükselen "Suriye'nin bağımsızlığını destekliyoruz" sözünün doğruluğundan İskenderun tecrübesinden sonra emin olamadıklarını, Suriye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra daima Türkiye'nin yanında olduğunu yazan El Eham, başka bir yazısında ise Fransa'nın Suriye için asla tek bir kurşun bile atmayacağını, bunun için en kısa sürede Suriye'nin kendi ordusunu kurması gerektiğini yazdı.³⁹⁵

Halkın Sesi gazetesinde Hatay zaferi ile ilgili yayımlanan yazıda, barış yoluyla daha iyisinin elde edilemeyeceğini, bize zaferler tattıran Atatürk'ün, Lozan'daki dehayı

³⁹³ TBMM, Zabıt Ceridesi, "Devre 5, Birleşim 30, İçtima 2, 29.01.1937 Cuma, C.15", ss.160-164; Anadolu, 30 Ocak 1937, ss.1,6; Yeni Asır, 30 Ocak 1937, s.5; Halkın Sesi, 30 Ocak 1937, ss.1,4.

³⁹⁴ Topal, s. 8.

³⁹⁵ Topal, s. 8.

Cenevre'de de gösteren İnönü'nün ve Türkiye'yi uluslararası ortamlarda saygı duyulur bir yere taşıyan T. R. Aras'ın bu büyük zaferini anlamak için Fransız, İngiliz ve diğer dünya basınına göz atmanın yeterli olacağı belirtilmiştir.³⁹⁶

Hamdi Nüzhet Çançar "*Danzig=Hatay*" başlığı altında dikkat çekici bir yazı yazdı. Konsey'de Hatay için kabul edilen idarenin birçok açıdan Danzig'e benzediğini ifade etti.³⁹⁷

2.2. YURTTA YAPILAN HATAY ZAFERİ ETKİNLİKLERİ

Ankara'da kabine toplantısında yurdun her tarafında 31 Ocak Pazar günü Hatay Zaferi için şenlik yapılması kararlaştırıldı. Bu doğrultuda İzmir gazetelerinde de İzmir'de yapılacak kutlama programının içeriği yayınlandı. Programın akışı şu şekildedir:

"Milli Hatay Mitingi Programı- Gazete yayını davetiye mahiyetindedir.

1. 31 Ocak 1937 Pazar günü saat 14.00'te bütün İzmirli kutlama için Tilkilik Meydanında toplanacak.

2. Alay oradan hareketle Tilkilik, Mezarlıkbaşı, Arasta, Beşdurak, Kemeraltı, Kordon güzergahından Gazi Heykeli önüne varacak, orada yetkililerin göstereceği yerlerde duracak. İstiklal Marşı'nın okunmasından sonra biri belediye, biri halkevi, biri de İzmir'deki Hataylılar adına üç hatip konuşma yapacak. Bunlar dışında kimse konuşma yapmayacak, bunun için başvurular reddedilecektir.

3. Bundan sonra büyüklerimize ve ilgililere çekilecek tazim, tebrik ve teşekkür telgraflarının metinleri belirlenecek. Gazi Heykeline tazimat yapılarak Kordon yoluyla Mustafa Enver Caddesinden Kültürpark'a gidilecek orada cumhuriyet marşı çalınıp kalabalık dağılacaktır.

4. Bu programın uygulanmasında yetkili amir Belediye Başkan Yardımcısı Suat Yurdkoru'dur."³⁹⁸

Akşam İzmir Halkevinde Hatay toplantısı yapıldı. Binden fazla halk bu toplantıya katıldı. Vali Fazlı Güleç, Müstahkem Mevki Komutanı İsmail Burhaneddin Uluç ve Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz da toplantıya katıldı. Halk, önce Tilkilik'te Hatuniye Camii önünde toplandı. Herkeste Türk ve parti bayrakları vardı. Saat ikide önde Tilkilik Parti Mızıkası olmak üzere yürüyüş başladı. Alay caddelerde yürürken izleyiciler "*Yaşa Atatürk! Yaşa İnönü! Yaşa Fevzi Çakmak! Yaşa Aras! Yaşa Hatay!*" diye bağırıp alaya katılmaktaydılar. Alay saat üçte heykel önüne geldi ve orada toplanan binlerce vatandaş tarafından alkışlandılar. 20.00'de İstiklal Marşı ile toplantı başladı. Kız Lisesi Müdürü Necmeddin Halil kürsüye çıktı, Hatay davasını, Türk'ün hakkını, kazanılan zaferin büyüklüğünü ve önemini anlattı. Atatürk rejiminin çeşitli zafer ve inkılaplarından bahsetti. Konuşmadan sonra konser verildi ve

³⁹⁶ **Halkın Sesi**, 30 Ocak 1937, s.1.

³⁹⁷ Hamdi Nüzhet Çançar, "*Danzig=Hatay*", **Anadolu**, 30 Ocak 1937, ss.1,2.

³⁹⁸ **Anadolu**, 30 Ocak 1937, s.1; **Yeni Asır**, 30 Ocak 1937, s.4; **Halkın Sesi**, 31 Ocak 1937, s.2.

geç vakte kadar eğlendi. Daha sonra alay, meydandan Kültürpark'a doğru tezahüratlar yaparak ilerledi ve oradan dağıldı. Menemen, Turgutlu, Akhisar, Germencik, Ödemiş, Muğla ve Alaşehir'de yapılan benzer coşkun mitingler yapıldı.³⁹⁹

Hatay Zaferi, Manisa'da da parlak etkinliklerle kutlandı. Pazar günü 15.30'da Cumhuriyet Meydanında on bin kişinin katıldığı büyük bir miting yapıldı. Havanın soğuk olmasına rağmen Vali Dr. Lütfü Kırdar, Komutan Korgeneral Rıza Artunkal, Belediye Başkanı Avni Gemicioğlu, Kültür Direktörü Ahmet Naili Özeren, mektupçu Şevki Birsal, daire müdürleri, Ticaret Odası ve Borsası Başkanı ve üyeleri, Dağcılık ve Atlıspor kulüpleri mensupları hazır bulundular. Başta Moris Şinasi Hastanesi Başhekimisi Doktor Necdet bir konuşma yaptı. Hatay'ın tarihini anlattı, Hataylıların esaretten kurtulduklarını, bu mücadelede İngiltere, Sovyet Rusya, Balkan Antantı üye devletlerinin tutumlarından dolayı milletimizin şükran duygularını kazandıklarını belirtti. Bundan sonra İlköğretim Müfettişi Celal Gürsoy'un konuşması, lise öğrencilerinden bir gencin manzumesi, üniversite öğrencilerinden Cevat'ın konuşmaları sırayla dinlendi. Halk bundan sonra Vali ve komutanın önünden geçit resmi yaptı ve dağıldı. Atatürk'e, İsmet İnönü'ye ve Mareşal Fevzi Çakmak'a halkın şükran duygularını bildiren telgraflar çekildi.⁴⁰⁰

Atatürk Türkiye Reiscumhuru'na,

Kudretli iradenle yurdumuza doğan istiklal güneşinin Hatay'ı da nurlandırdığını gören on binlerce İzmirli şu anda heykelinin önündeyiz. Türklere tarihin en parlak günlerini yaşatan kurtarıcı! Bu bayram gününde sana ebedi bağlılığımızı, sonsuz minnetlerimizi ulaştırıyoruz.

Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Hatay Erkinlik Kurumu Başkanlığına benzer şekilde teşekkür telgrafları çekilmiştir.

*İzmirliiler adına Dr. Behçet Uz
İzmir Belediye Başkanı⁴⁰¹*

Şevket Bilgin 31 Ocak 1937 tarihli Yeni Asır'daki köşesinde, yıldızının söndüğü bir zamanda MC'nin prestijini kurtarmayı başardığını, bu yüzden manevi zaferin Cenevre'ye ait olduğunu yazdı. Suriyelilerin üzülmelerine anlam veremediğini ifade eden Bilgin, Suriye'nin Türkiye ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirdiği zaman manevi sempatilerinin büyüyeceğini, orada gösteri yapanların Suriye'nin kötülüğünü isteyenler olduğunu belirtti.⁴⁰²

³⁹⁹ **Anadolu**, 31 Ocak 1937, s.1; **Anadolu**, 2 Şubat 1937, ss.1,4.

⁴⁰⁰ **Yeni Asır**, 2 Şubat 1937, ss.1,3,6.

⁴⁰¹ **Anadolu**, 2 Şubat 1937, ss.1,2,3.

⁴⁰² **Yeni Asır**, 31 Ocak 1937, ss.1,2.

Cenevre'den Milano'ya yapacağı seyahat öncesi Fransız Entransijan gazetesine açıklama yapan T. R. Aras, Türkiye ile Fransa arasında yeni ufukların açılacağını, Hatay nedeniyle imzalanacak olan antlaşmaların bu konuda atılacak ilk adımlar olacağını ifade etti.⁴⁰³

2 Şubat 1937 tarihli Anadolu Gazetesinde İzmir'de Hatay Mitinginde konuşma yapan Hatay'lı Doktor İbrahim, Halkevi adına Muallim İhsan ve Belediye Başkanı Behçet Salih Uz'un konuşmaları yayınlandı. Konuşmalarda şu mesaj işlenmiştir:

*“Ege sahillerinden kardeş Hatay'a yüz binlerce selam ve taşkın sevgilerimizi gönderiyoruz. Dün bizi esaretten kurtaran Atatürk bugün Hatay'ı istiklaline kavuşturdu.”*⁴⁰⁴

Hatay Zaferi, Irak kamuoyu tarafından büyük memnuniyetle karşılandı. Bağdat'ta konuyla ilgili genel düşünceye göre; Türkiye Cumhuriyeti ile Arap milleti arasında dostane ve samimi ilişki yabancı propagandası ile soğutuldu. Arap alemi için izlenmesi gereken yol yabancı propagandasından kurtulmak olmalıdır. Türkler ve Araplar arasında sorun yoktur. Sorun yaratmak isteyenler çıkarları olan birtakım politikacılarıdır.⁴⁰⁵

10 Şubat 1937 tarihinde Ankara Hükümeti, ülkede yayın yapan tüm gazetelere Hatay ile ilgili çok önemli bir direktif verdi. Buna göre hükümet gazetelerden kamuoyunu Hatay konusunda bilgilendirmelerini, konuyla ilgili sayfalarında ayrı bir bölüm oluşturmalarını, hedefe ulaşıncaya kadar tüm gazetelerin hükümet ve parti ile tam işbirliği içinde olmalarını istedi.⁴⁰⁶

Gelişmeler üzerine Suriye Başbakanı Cemil Mürdüm, Paris'ten gelen davet üzerine beraberindeki heyetle birlikte Paris'e gitmiştir. Fransa Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müsteşarı Vienot ile görüşen Mürdüm, Hatay Antlaşması'na aykırı talepte bulundu. Fakat beklediği cevabı alamadı. Mürdüm, aynı zamanda Fransa-Suriye Antlaşmasının bir an önce yürürlüğe girebilmesi için antlaşmanın Fransız Parlamentosu'nda onaylanmasını istedi. İskenderun'u kaybeden Şam'ın onun yerine Trablus Limanını istediği bilgisi ortaya çıktı. Hatay'ın iç düzeni Şubat sonlarında MC'de tespit edildikten sonra Türkiye-Fransa-Suriye arasında Suriye sınırının belirleneceği yeni bir anlaşma yapılacağından Suriye Heyeti Paris'ten sonra Cenevre'ye gitmiştir. Suriye Heyeti'nin Paris Hükümeti'nden isteklerini, Fransız basını yoğun bir şekilde eleştirdi. Journal gazetesi, yakın zamanda Fransa ile Suriye arasında

⁴⁰³ **Halkın Sesi**, 3 Şubat 1937, s.1.

⁴⁰⁴ **Anadolu**, 2 Şubat 1937, ss.6,7.

⁴⁰⁵ **Anadolu**, 9 Şubat 1937, s.1.

⁴⁰⁶ Duman, s.220.

önemli anlaşmazlıkların ortaya çıkacağını belirtti. St. Brice yazısında Hatay statüsünü belirleyen Cenevre olduğu için Suriye Heyetinin mantıken oraya gitmesinin gerektiğini yazarak Fransa'nın akıllı davranıp Suriyelilerin dediğine bakmamasını istedi.⁴⁰⁷

Hatay Antlaşmasından sonra Suriye'de karışıklıklar giderek artmaya başladı. Halep'te Vatanilerden oluşan bir grup gösteri yapıp Hatay'ı işgal etmek için girişimde bulundular. Buna karşı çıkan Araplar, misillemede bulunup gösteri yaptılar ve Atatürk lehine tezahüratta bulundular.⁴⁰⁸

Hatay'da gerginlik şiddete dönüşmeye başlamıştır. Suriyeli aşırı milliyetçilerden oluşan Karagömlekliler, 12 Şubat'ta bir Fransız posta arabasının önünü keserek araçtan inen Fransız zabiti sopalarla dövdüler. Bunun üzerine bir kısım Karagömleklili tutuklandı. Hama'da Türkçe konuşulması yasaklandı. Karagömleklilerin sesi olan bir gazete kışkırtıcı ve asılsız bir haber yaparak Türkiye'de Arapların mezarlarının açıldığını yazdı. Bununla ilgili Halkın Sesi gazetesi, Cenevre Antlaşmasının kendi yararlarına olduğunu bir türlü idrak edemeyen, şahsi çıkarları peşinde koşan ve Fransız memurları tarafından kollanan provokatörleri uyararak bölge Türklerini itidalli duruşlarından dolayı övdü.⁴⁰⁹

İsmail Müştak Mayakon konuyla ilgili yazısında, Suriyeli yöneticilerin Hataylılara istiklal verildiğini anlamaları, bunun gerçekleşmesi için Cenevre'de müzakerelerin çok zor şartlarda yapıldığını, bunu bilmiyorlarsa sorup öğrenmeleri, işlerine ona göre çekidüzen vermeleri gerektiğini yazdı. Diğer taraftan Suriye hükümeti, İstanbul Konservatuarına bir istiklal marşı bestelemesi ricasında bulundu. Bunun üzerine konservatuar marşı hazırlamaya başladı.⁴¹⁰

Yeni Asır gazetesinin 17 Şubat tarihli sayısında "*Prensipler Çürütülemez*" başlıklı yazısında Bilgin, Cenevre'de kazanılan zafere rağmen Türkiye ve Hatay aleyhine hala entrikalar çevrildiğini, Paris'te bulunan Suriye heyetinin çalışmalarının ve Vatanilerin taşkınlıklarının beyhude olduğunu, Hatay anayasası ile ilgili yakında başlayacak olan müzakereler için belirlenen kuralların ihlal edilmesinin herkese kaybettireceğini belirtmiş ve yazısının sonunda laik ülkeler olan Türkiye ve Fransa'nın Hatay'ı da laikleştirmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹¹

⁴⁰⁷ **Halkın Sesi**, 11-13 Şubat 1937, ss.1,4; **Yeni Asır**, 11-13 Şubat 1937, s.1.

⁴⁰⁸ **Anadolu**, 18 Şubat 1937, s.1.

⁴⁰⁹ **Halkın Sesi**, 17-18 Şubat 1937, ss.1,4.

⁴¹⁰ **Yeni Asır**, 17 Şubat 1937, s.1.

⁴¹¹ Şevket Bilgin, "*Prensipler Çürütülemez*", **Yeni Asır**, 17 Şubat 1937, ss.1,2.

2.3. HATAY STATÜ VE ANAYASASININ İLANI

Hatay Anayasası'nın hazırlanması için oluşturulmasına karar verilen komiteye katılmak için Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Rıfat Menemencioğlu'nun Cenevre'ye seyahat edeceği bilgisi basına yansıdı. Komite Türkiye, Fransa, İsveç, Danimarka ve İrlanda'dan gelecek temel hukuk uzmanlarından oluşacak. Hazırlanacak anayasanın Mayıs ayında yapılacak olan Konsey toplantısında görüşüleceği belirtildi.⁴¹²

Cenevre'de yapılacak komite çalışmaları hakkında Hakkı Ocakoğlu yazdığı makalede, Fransa ile zor bir sürecin ardından prensip anlaşmasına varıldığını, bu sonucun alt komisyonları da olumlu etkileyeceğini, oluşturulacak olan anayasa ile Hatay Türkleri'nin istiklallerini fiilen elde edeceklerinin beklendiğini belirtti. Diğer taraftan Cenevre Antlaşmasına sevinmesi gereken Suriye'nin bağımsız olmak istiyorlarsa ilk olarak komşularıyla güven ilişkisini kurmalarının şart olduğunu, Türkiye'nin dostluğunu kazanmalarıyla elde edecekleri faydaları iyi düşünmesi gerektiğini ifade etti.⁴¹³

Numan Menemencioğlu'nun başkanlığında Cenevre'ye gidecek olan heyet, Ankara'dan İstanbul'a geçerek Atatürk ile birlikte toplantı yapıp son talimatları almıştı. Heyette Cenevre daimi delegesi Necmeddin Sadık, Prof. Ethem Bey, Ankara Hukuk Mektebinde görev yapan Prof. Ali Fuad Bey, Dışişleri Bakanlığı Hukuk İşleri Müdürü Müştak Bey, Genelkurmay'dan Zühtü Bey, Merkez Bankası İkinci Direktörü Nazif Bey ve hukuk müşavirlerinden Vecihi Bey bulunmaktaydı. Heyet başkanı gazetecilere yaptığı açıklamada sonucun olumlu olacağını ifade etti.⁴¹⁴

Cenevre'de yapılacak komite çalışmaları hakkında değerlendirmede bulunan Şevket Bilgin, Hatay Türk ülkesi olduğuna göre anayasasının da Türkiye'nin anayasasına benzer olacağını, Hataylıların bundan sonra hep Ankara'ya bakacağını, onlara Suriye'nin düşündüğü gibi şeriatçı bir yasa kabul ettirmenin imkansız olduğunu, bir kaç haftadan beri Paris'te mesai harcayan Suriye heyetinin entrikalarına Fransa'nın kulak tıkaması halinde çalışmaların kolaylıkla biteceğini, aksi halde Hatay'ın Suriye ile hiçbir bağının kalmayacağını savundu.⁴¹⁵

27 Şubat 1937 tarihli Anadolu gazetesi, Cenevre'de yaşanan son gelişmeleri okurlarıyla paylaştı. Buna göre; Hatay anayasası için oluşturulan inceleme komitesi

⁴¹² **Halkın Sesi**, 16 Şubat 1937, s.1.

⁴¹³ Hakkı Ocakoğlu, "Davamız Yeni Bir Aşamada Müzakere Edilecek", **Yeni Asır**, 20 Şubat 1937, s.1.

⁴¹⁴ **Anadolu**, 21 Şubat 1937, s.1.

⁴¹⁵ Şevket Bilgin, "Hatay Anayasası İçin Müzakereler Başladı", **Yeni Asır**, 26 Şubat 1937, s.1.

ilk toplantısını yapmıştı. Başkanlığa Belçikalı Maruce Bourguin seçilmişti. Türk heyeti, komiteye bir proje sunmuş ve toplantılarda anayasanın yanı sıra Hatay'ın sınırları, yönetim şekli, azınlıkların durumu, yürütme ve yargı organları, seçim sistemi, Türkçe'nin yanında kullanılacak ikinci bir dilin içeriği de belirlenecekti. Komite anayasayı bitirdikten sonra hazırladığı yasa taslağını MC Genel Sekreterliği'ne verecek ve 24 Mayıs'ta toplanacak olan Konsey bu yasayı inceleyip onaylayacak. Paris'te bulunan Suriye Başbakanı'nın da komite toplantılarına katılacağı beklenmekteydi.⁴¹⁶

Bütün gelişmelere rağmen Suriye yönetimi, Hatay'da Türkler aleyhine faaliyetlerini yeniden arttırmaya başladılar. Halka dağıtılan ve Arapça yazılmış olan beyannamelerde Araplığın korunması, Türklere düşman gözüyle bakılması gerektiği mesajı verildi. Şam gazeteleri Türkiye'nin Hatay'dan sonra tüm Suriye'yi işgal etme niyetinde olduğu iddiasında bulundular. Suriye Dışişleri Bakanı ise Paris dönüşü zorunlu askerliği başlatacaklarını ifade etti. Kısa bir süre sonra Antakya'da Karagömlekliler ile halk arasında kışladan atılan bir kaç el ateşten sonra çıkan çatışmada 4 kişinin öldüğü, 15 kişinin yaralandığı haberi ajanslara düştü. Türklere yönelik yeniden başlatılan baskılar Hatay geneline yayıldı. İskenderun'da Türklerin bayram namazını kılmalarına izin verilmedi. Ayrıca iki Türk'ün evi kundaklandı ve çıkan yangın güçlükle kontrol altına alındı. Kırıkhan'da 200 Karagömleklili halka saldırdı. Lazkiye civarındaki Bayır ve Bucak köyleri halkı, tarafsız heyete başvurarak kendilerinin Türk olduklarını, bundan dolayı köylerinin Hatay'a ilhak edilmesini istediler.⁴¹⁷

MC adına Hatay'da çalışma yapan müşahitlerin başkanı Holştad, Cenevre'ye dönerken İstanbul'a uğradı. Burada gazetecilere yaptığı açıklamada iki ay boyunca Hatay'da yaptıkları incelemelerde yerli Türk halkının misafirperverlik ve gösterdiği kolaylıklardan çok memnun kaldıklarını, çalışmalarını rapor halinde komisyona sunacaklarını, Hatay halkının tüm unsurları ile görüşüklerini belirten Holştad, yaptığı incelemelerde ekonomik hayatın durgun olduğunu, bölgenin başlıca üretiminin sabun, ipek ve ipek sanayi olduğunu, siyasi istikrar sağlandığında yabancı rekabetten darbe yiyen ipek sanayinin yeniden canlanacağını, Antakya'nın İskenderun'a göre daha güzel ve daha asri bir şehir olmasına karşın İskenderun'un bir liman kenti olarak çok önemli

⁴¹⁶ **Anadolu**, 27 Şubat 1937, s.1.

⁴¹⁷ **Halkın Sesi**, 1-5 Mart 1937, ss.1,4; **Anadolu**, 2 Mart 1937, s.1.

olduğunu, son Türkiye-Fransa anlaşmasının iyi uygulanmasından sonra Hatay'da hayatın değişip ticaretin canlanacağını ifade etti.⁴¹⁸

Hatay'da artan gerilim Vatanilerin yeniden sahne almasına neden oldu. Bunlar Kuseyir civarında halkı galeyana getirmek için Türklere saldırdı. Fakat Türkler, her zamanki gibi sağduyularını korudular ve provokatörler yine hedeflerine ulaşamadılar. Vataniler ayrıca bazı Arap köylerinde silahlanıp Hatay'ı Suriye'den ayırtmayacaklarını, Türk mallarını yağmalayacaklarını söylediler ve dini kullanarak Türklerin gelmesi halinde camilerin kapatılacağı şeklinde kara propaganda yaptılar.⁴¹⁹

Fransa Komite'ye Türk heyetinin projesine karşılık ikinci bir proje verme fikrinde değildi. Müzakerelerin Türk projesi esas alınarak sürdürüleceği ve ilk toplantıda Hatay'dan gelen müşahitlerin Bayır, Bucak ve Hazne nahiyeleri hakkındaki tespitlerinin dinlenileceği basına yansdı. Diğer yandan müşahitlerin ayrılmasından sonra Hatay Türklerine zulüm ve işkence tekrar başladı. Hama'da Sofular Köyü'nden Haribe yolu ile Türkiye'ye gelenlere saldırıldı.⁴²⁰ Yaşanan bu şiddet olayları ile ilgili Şevket Bilgin, Yeni Asır'daki yazısında; Hatay Antlaşması'ndan sonra Suriye ile ilişkilerin rayına gireceğini umarken maalesef sokak politikası yapmaktan hoşlanan Vataniler, Karagömlekliler ve diğer başıboşların kışkırtmalara başladıklarını, mahalli idarenin göz yumduğu cinayetlerin yaşandığını, Türklerin bunlara rağmen sükunet içinde kalmaya devam ettiklerini yazmış, ayrıca Hatay Antlaşması'nın kesinlik kazandığı gün Vatanilerin ve Karagömleklilerin pabuçlarının ellerine verileceğini, Cenevre'de Suriye heyetinin Fransızların eteklerine sarılarak Hatay'ın istiklalini bitirmek için anayasaya yobaz bir zihniyeti yerleştirmek istediklerini açıklamıştır.⁴²¹

Komite son toplantısında Bayır, Bucak ve Hazne nahiyelerinin durumunu görüştü. Türk heyeti bu üç yerin Hatay sınırları dahilinde olduğunu ayrıntılı olarak izah etti. Bayır Nahiyesine bağlı 34 köy, Bucak Nahiyesine bağlı 28 köy ve Hazne nahiyesine bağlı 53 köyde 28.000 nüfusun bulunduğunu ve bunun 21.231'inin kesinlikle Türk olduğunu, gerisinin ise Türkçe konuşan Alevilerden oluştuğunu, Hazne Nahiyesinde tek bir Arap köyünün bulunmadığını açıkladı. Komite konu ile ilgili karar almadı.⁴²²

⁴¹⁸ **Yeni Asır**, 7 Mart 1937, s.3

⁴¹⁹ **Halkın Sesi**, 10-13 Mart 1937, s.1; **Yeni Asır**, 10-13 Mart 1937, s.1

⁴²⁰ **Anadolu**, 10 Mart 1937, s.1

⁴²¹ Şevket Bilgin, " Suriye'de Sokak Politikacılarının Azgınlıkları", **Yeni Asır**, 10 Mart 1937, s.1.

⁴²² **Yeni Asır**, 17 Mart 1937, s.1,3.

Cenevre'de komite çalışmalarına 5 Nisan'a kadar ara verildi. Burada yapılan müzakereler yine çok çetin geçmekteydi. Fransızlarla ciddi anlaşmazlıklar olmasına rağmen komitenin Konsey kararlarının dışına çıkma yetkisi olmadığı için Türk tarafının ileri sürdüğü projenin kabulüne kesin gözüyle bakılmaktaydı.⁴²³

Hatay'da yeniden Türklere saldırılar oldu. Kırıkhan sokaklarında dolaşan Taşnaklar halkı silah ve bıçakla tehdit etmekte, Antakya, İskenderun ve Kırıkhan'da milislerin sayısı giderek artmaktaydı. Sınırdaki Aktepe mevkiinde 100 Suriye süvarisi tespit edilmişti. Ayrıca Fransızlar çetelere resmi kıyafetler dağıtmıştı. Bu gelişmelerle ilgili İstanbul'da çıkan Son Telgraf Gazetesi güney sınırımızdaki çete faaliyetleri hakkında Fransa ve Suriye'den açıklama isteneceğini yazdı. Bazı satılmış adamlar köylerde "*Türkler kafirdir*" şeklinde propaganda yaptılar. Kırıkhan'da Mehmet adında bir genç, cebine kırmızı mendil koyduğu gerekçesiyle polisler tarafından kelepçelenip İskenderun Adliyesine gönderildi. Ailesi müracaat etmesine rağmen Mehmet hakkında bilgi alamadı.⁴²⁴

Antakya meselesinin ilk bölümünün zorlu ama başarılı bir şekilde bitirildiğini belirten Gökçe, hukuk ve siyaset alanında Türkiye ile köşe kapmaca oynamaya çalışan Fransa'yı hem ikiyüzlü olmakla hem de Suriye çapulcularını kışkırtmakla itham etti. Bu durumun iki ülke arasındaki samimiyeti onarılmaz şekilde bozacağını yazdı. Ayrıca Hatay topraklarında ne Suriye ne de Fransa işgaline rıza gösterilmeyeceğini belirtti.⁴²⁵

İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri olan Şükrü Kaya da Adana'da Halkevi'nde onuruna düzenlenen programa katıldı. Yaklaşık 400 kişilik aydın bir kitleye yaptığı konuşmada Hatay konusuna da değindi. Hatay meselesi ile ilgili anayasanın MC'de tartışıldığını, fakat son günlerde Suriye basınında aleyhte sistematik yayınlar yapıldığını ve bu durumun iki ülke ilişkilerine zarar verecek bir boyuta taşınabileceğini, halbuki Suriye kamuoyunun Hatay konusunda hakkımızı bize teslim ettiğini, Türkler aleyhindeki yayınların iç siyasi rekabetten kaynaklandığını, sonunda Alevilerin ve Çerkezlerin Türklerle ortak hareket etmelerinden derin mutluluk duyduğunu anlattı.⁴²⁶

⁴²³ **Halkın Sesi**, 23 Mart 1937, s.1.

⁴²⁴ **Yeni Asır**, 24 Mart 1937, s.5.

⁴²⁵ **Anadolu**, 25 Mart 1937, ss.1,2.

⁴²⁶ **Anadolu**, 10 Mart 1937, ss.1,4.

Şevket Bilgin yazısında; Fransa'nın Cenevre Antlaşması sonrasında ısrarla devam ettirdiği ikiyüzlü politikayı eleştirmiş, onların Suriye kamuoyunu bize karşı kışkırttığını, bu durumda Suriyeli yöneticilerin gözlerini açıp barışçıl dış politikası ile bölgede dostluk ittifaklarını etrafında toplayan Türkiye'nin kendilerine uzattığı dost elini artık görmeleri gerektiğini yazmış, bir gün bu memleketin tehlikeye düşmesi durumunda en büyük yardımı yine Türkiye'den göreceklerinden emin olmalarını istemiştir.⁴²⁷

Avrupa'ya seyahatinden eli boş dönen Suriye heyetinden Dışişleri Bakanı Abdullah Cabiri, Ankara'ya yaptığı yolculuk esnasında açıklama yaptı. Türkiye'nin dostluğunu hiçbir şeye feda etmeyeceklerini, Türkiye gibi Hatay Türklerini de sevdiklerini, Cenevre'de teknik komitede çıkan bazı pürüzlerin Fransız eksperleri ile ilgili olduğu için artık Avrupa'ya heyet göndermeyeceklerini belirtti.⁴²⁸

Bir taraftan siyasi olaylar olurken diğer taraftan Suriye sınırında asayiş olayları da eksik olmuyordu. Suriye sınırında silahlandırılan bir çete, Türkiye topraklarına girerek 2 kişiyi öldürdü, 80 kişiyi de soydu. TBMM'de yapılan konuşmalarda milletvekilleri, Suriye ve Fransa'yı eleştirip çeteleri onların silahlandığını belirttiler ve bu tür olaylara artık şiddetle karşılık verilmesi gerektiğini dile getirdiler.⁴²⁹

Diğer taraftan Cebel-i Dürz'de bağımsızlık için başlatılan isyan Lazkiye'ye yayıldı. Başlarında bulunan İbrahim Genç'in isteklerini öğrenen ve Bağdat'ta bulunan Suriye Yüksek Komiseri Kont de Martel öfkeli bir şekilde acilen tayyare ile Suriye'ye döndü. Suriye hükümeti ile birlikte çalışıp isyanı kontrol altına almak için ciddi tedbirler aldığı öğrenildi.⁴³⁰

Türkiye'nin sınır güvenliği kapsamında almış olduğu tedbirler olumlu sonuçlar vermeye başladı. Fransız memurların ve Vatanilerin desteklediği Şaki Hamit ve 15 adamı Türk askerlerinin pususuna düştüler. Bu eşkıyalardan ikisi ölü, biri ağır yaralı olarak ele geçirildi, diğerleri ise kaçtı. Ayrıca çete başı Kazım üç adamıyla birlikte etkisiz hale getirildi. Diğer yandan şeriat düzeni kurma derdinde olan Suriye idaresi Alevilere dini propaganda yapıp onları ya mezheplerini değiştirmeye ya da Suriye'yi terk etmeye zorlamaktaydı. Bir Alevi aydını bu şartlarda bölgede yaşamının zor olduğunu, misyonerlerin Alevi köylerinde dolaştığını, Alevileri Hıristiyanlaştırarak

⁴²⁷ **Yeni Asır**, 1 Nisan 1937, ss.1,2.

⁴²⁸ **Yeni Asır**, 6 Nisan 1937, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 6 Nisan 1937, ss.1,4; **Anadolu**, 6 Nisan 1937, s.3.

⁴²⁹ **Halkın Sesi**,7-8 Nisan 1937, s.1.

⁴³⁰ **Halkın Sesi**,7-8 Nisan 1937, s.1.

Fransız sömürge memurlarının Hatay'a tamamen yerleşmek amacıyla olduğunu, Türkiye'de ise Alevilerin tam anlamıyla vatandaş kabul edildiğini açıkladı.⁴³¹

Şevket Bilgin, Suriye'deki Fransız manda memurlarının faaliyetleri üzerinde durmuş ve onların hem Cenevre'de Türk-Fransız dostluğunu yaratma gayretlerini baltalamaya çalıştıklarını hem de kardeş Suriye halkını aleyhimize kışkırttıklarını ifade etmiştir. Bilgin, üç sene önce Ankara'ya gelen Fransız Meclis Başkanı Herriot'un laik Türkiye'den hayranlıkla bahsederken bugün aynı Fransa'nın Suriye'deki adamı Martel'in bütün Arap alemini Türkiye'ye karşı saldırtma hülyasında olduğunu, Doğu Paketi'nin yıkmak için Bağdat'ta yürüttüğü temasların ortada olduğunu, fakat Arap aleminin kendilerinden önce Türkiye'ye güvendiklerini, Mısır ve Irak gibi devletlerin Türkiye'ye karşı duydukları sevgiye zamanla Suriye'nin de katılacağını, Vatanilerin iktidarının Hatay'ın anayasasına kavuşması ile sona ereceğini yazmıştır.⁴³²

19 Nisan 1937 tarihli Halkın Sesi gazetesinde Dünya Politikası köşesinde Politikacı mahlaslı, "*Sancak, Fransa ve Dostlarımız*" başlıklı yazı yayınlanmıştı. Fransız Oeuvre gazetesinin Türk dış politikası hakkındaki yayınları üzerinde değerlendirme yapılan yazıda, Belgrad'ı Küçük Antant aleyhine kışkırtanın ve Fransa'yı güç durumlara bırakmak için entrikalar çevirenin Türkiye olduğu iddia ediliyor, Türkiye'nin yaptığı ve yapacağı Roma, Belgrad, Londra, Moskova görüşmelerinin tek hedefinin Fransa'yı zor duruma düşürmek olduğu, Hatay meselesinin bu yolla intikamını almaya çalıştığı savunuluyordu. Hatay davasında Türkiye'yi destekleyen bu gazetenin tavrına hayret edildiği ancak Türkiye'nin dostlarını da dost görünenleri de iyi bildiği yazıda ifade edildi.⁴³³

Suriye Başvekili Cemil Mürdüm, Şam'da yaptığı meclis konuşmasında Hatay müşahitlerinin raporunu kabul etmediklerini fakat aynı zamanda hükümetlerinin Fransa, Türkiye ve Suriye arasında yapılması planlanan üçlü anlaşmaya ve Türkiye ile dostane komşuluk ilişkilerini devam ettirme fikrine bağlı olduğunu açıkladı. Paris seyahati ile ilgili izlenimlerini anlatırken Fransız devlet adamlarından büyük teveccüh gördüklerini, onların Suriye'nin istiklalini desteklediklerini belirtti. Bundan sonra birçok hatip Türkiye'yi eleştirmiş, Fransa'ya teşekkür etmiştir.⁴³⁴ Diğer yandan merkezi Şam'da olan ve şubeleri Halep, Hama, Humus ve Dirzor'da⁴³⁵ bulunan

⁴³¹ **Yeni Asır**, 14 Nisan 1937, s.5; **Halkın Sesi**, 14 Nisan 1937, s.1.

⁴³² Şevket Bilgin, "Fransa'nın Derin Gafletine Şaşırıyoruz", **Yeni Asır**, 15 Nisan 1937, s.11.

⁴³³ **Halkın Sesi**, 19 Nisan 1937, s.4.

⁴³⁴ **Yeni Asır**, 20 Nisan 1937, s.3; **Anadolu**, 20 Nisan 1937, s.3.

⁴³⁵ Deyr-i Zor.

propaganda teşkilatı, eskiden gizli olarak yaptığı faaliyetleri artık aleni olarak yapmaya başlamıştı. Teşkilatın başlıca amaçları; Suriye aleyhine çıkmış tüm yayınlara cevap vermek, Suriye içindeki yayınları takip edip milli davaları aleyhine yapılan yayınlara karşılık vermek, Suriye halkını aydınlatmak, Suriye'ye karşı olan devletlerin iç rejimlerini Suriye halkına açıklamak ve Suriye'ye göz dikmiş devletlerin halklarını bilgilendirmek olarak sıralandı.⁴³⁶

Cenevre'de Paskalya Yortusu nedeniyle ara verilen komite çalışmalarına, tatil sonrası devam edildi. Şevket Bilgin, komitenin önünde bir Türk projesi bir de bu proje üzerinde teklifler yapan Fransa'nın tezinin yer aldığını, son zamanlarda bölgede yaşanan hadiselerin boyutunun Hatay'ın bir an önce istiklaline kavuşmasını zaruri kıldığını, Cenevre Antlaşması'ndan sonra yumuşamaya başlayan ilişkileri Fransa'nın kasıtlı bir şekilde gerdiğini ve Cenevre'deki Fransız delegesinin Vatanilerin sözcüsü kesildiğini ifade etti. Son bölümde yazar, her şeye rağmen Türk tezinin kabul edilerek Hatay'ın istiklaline kavuşacağından emin olduğunu belirtti.⁴³⁷

Aynı tarihli gazetenin diğer bir haberinde ise; Komite'nin ilk hazırlık müzakerelerini bitirdiği, bir proje hazırlamak için alt komiteye görev verildiği, bu komitenin başkanının İngiliz üye olacağı, Türk ve Fransız müşavirlerin de çalışmalara katılacağı bilgisine yer verildi.⁴³⁸

Cenevre'de yapılan müzakerelere paralel olarak Ankara'da T. R. Aras ile Fransız Büyükelçi Ponso arasında Suriye sınırını garanti edecek olan Türkiye-Fransa-Suriye'den oluşan üç taraflı bir antlaşma için görüşmeler sürdürülmektedir. Bununla ilgili imzaların Mayıs ayı sonunda Cenevre'de atılması hedeflenmektedir.⁴³⁹

Cenevre'de yapılan müzakereler sonucunda Hatay'ın statüsü tamamen tespit edildi. Buna göre Hatay'da sorumluluğu olmayan bir devlet başkanı, sorumlu bir hükümet başkanı ve 4 kişiden oluşan bir yürütme kurulunun oluşturulması kararı alındı.

Hakkı Ocakoğlu "*Tahrikçiler Değerli Bir Dostluğu Sarsamayacaklar*" başlıklı yazısında son gelişmeleri değerlendirdi. Uluslararası siyasette Türkiye ve Fransa'nın görüşlerinin dünya barışını korumada, ortak güvenlik davasında, Cenevre müzakerelerinde birleştiğini, çünkü Türkiye'nin inkılap hamlelerini kuvvetlendirmesi için topraklarını savaş felaketlerinden uzak tutmaya mecbur olduğunu, Fransa'nın da

⁴³⁶ **Halkın Sesi**, 24 Nisan 1937, s.1.

⁴³⁷ Şevket Bilgin, "Hatay'ın Hakkı", **Yeni Asır**, 24 Nisan 1937, s.1.

⁴³⁸ **Yeni Asır**, 2 Mayıs 1937, s.7.

⁴³⁹ **Yeni Asır**, 6 Mayıs 1937, s.1.

savaştan kazanacağı bir şey olmadığını yazan Ocakoğlu, her iki tarafın barışı korumak adına son günlerde yaptıkları siyasi, askeri, ekonomik görüşmelerin bu bilinç doğrultusunda yapıldığını ifade etti. Hatay Anayasası hazırlanırken, bir yandan sınır güvenliğini garanti eden üçlü anlaşmada son aşamaya gelindiğini, diğer yandan Paris'ten Ankara'ya gelen bir heyet ile ekonomik görüşmelere başlanacağı bilgisini paylaşan yazar, Hatay Antlaşması ve Türkiye-Fransa Ticaret Antlaşmasının iki ülke arasındaki dostluğu sağlamlaştıracağını, üçlü antlaşmanın ise Yakındoğu'da barış adına imzalanan en önemli antlaşma olacağını savunarak yazısını bitirdi.⁴⁴⁰

Başbakan İsmet İnönü, Londra'da resmi temaslarda bulunmak üzere çıktığı seyahat kapsamında Paris'e uğradı. Burada mevkidaşı Blum'la yapacağı görüşmeye büyük önem verilmiştir. Türk basını iki başbakanın yapacağı bir günlük görüşmenin uzun bir zamandır yapılmakta olan uzaktan müzakerelerden daha faydalı olduğu görüşünü paylaştılar. İnönü Fransa Parlamento Başkanı Herriot, Blum ve Delbos'la uzun görüşmeler yaptı. Başbakan İnönü, Londra'da Eden'le de aynı konuları görüştü.⁴⁴¹

Le Journal Gazetesinden Saint Brice'ın yazdığına göre İnönü, Blum ile görüşmesinde Hatay'la ilgili tek gayelerinin Türklerin barış içinde yükselmesine çalışmak olduğunu, barışsever olmalarına kanıt olarak Yunanistan ve Bulgaristan ile yaptıkları anlaşmaların görülmesi gerektiğini söyledi. İnönü, Paris programı kapsamında *meçhul askerin mezarına* defne dalları ve Türk bayrağının renginde kurdelelerle süslenmiş leylaklardan oluşan bir çelenk bıraktı. Eski Çanakkale Askeri Kuvvetleri Kumandanı ve Paris Askeri Valisi General Gouraud ile eski Çanakkale askerlerinden birçoğu törene katıldı. Öğleden sonra Blum konukları şerefine yemek ziyafeti düzenledi. İnönü'nün Paris temaslmasının Ankara'da dostluğu pekiştirici olarak görüldüğünü belirtti. Republique gazetesi, İnönü için oldukça soğukkanlı, karar sahibi, açık ve ince ruhlu ve memleketinin hatta Avrupa'nın en mükemmel kafalarından biri tanımını yapıp Atatürk'e bağlılığının başından beri onun yanında olmasını sağladığı görüşünü savundu. 15 yıldır kesintisiz iş başında olan İnönü'nün Paris ziyareti ile Türk-Fransız Antlaşmasını gerçekleştirdiğini yazdı.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Hakkı Ocakoğlu, "Tahrikçiler Değerli Bir Dostluğu Sarsamayacaklar", **Yeni Asır**, 7 Mayıs 1937, ss.1,2.

⁴⁴¹ **Halkın Sesi**, 8-11 Mayıs 1937, s.1.

⁴⁴² **Yeni Asır**, 11-12 Mayıs 1937, ss.1,3.

Halkın Sesi gazetesi, İnönü-Blum görüşmesinden sonra komitede bir türlü aşlamayan sorunların artık aşıldığı yönündeki Fransız iddialarına yer verdi. Hatay davasında sonucun birkaç gün içinde şekilleneceği yazıldı.⁴⁴³

Öte yandan Suriyelilerin Hatay Türklerine karşı yaptığı kötü muamele devam ediyordu. Yapılanlar, Fransız Yüksek Komiseri nezdinde protesto edildi. Yetkililer halka yapılan saldırıların kesinlikle önleneyeceğini vaat ettiler. Halk verilen sözlerin yerine getirilmesini beklemekteydi. Hatay'da İş Bankası'nın bir müfettişinin incelemede bulunması, Suriye Bankası'nı harekete geçirdi. Bankanın Antakya Şube Müdürü, kısa bir süre önce Antakya tacirlerini yanına çağırıp onlara bir sahanın ikinci bir bankayı besleyemeyeceğini, bundan dolayı ikinci bir bankanın açılmasının karşısında yer almalarını istedi. Tacirler ise böyle bir teklifte bulunmaya ne ekonomik ne de coğrafi hiçbir sebep olmadığını ileri sürdüler.⁴⁴⁴

Uzmanlar Komitesi'nin anayasayı hazırladığını, statü projesinin genel hükümler, irtibat, dış işler, vatandaşlık tanımı, MC'nin genel kontrolü, Hatay'ın askerlikten tecridi, Konsey karar ve tavsiyeleri, azınlıklar, gümrük idaresi, azınlıkların idaresi, İskenderun limanı, posta ve telgraf ulaştırması, yürürlüğe girme tarihi kısımlarından oluşan anayasa projesinin yürütme kuvveti, yargı kuvveti, temel hukuk, dil meselesi ve kullanma şartlarından oluştuğu anlaşılıyordu.⁴⁴⁵

MC Konseyi Mayıs ayında yapılması planlanan olağan toplantısını 24 Mayıs tarihinde gerçekleştirdi. Konseyin başlıca gündemleri arasında İskenderun Sancağı'nın muhtariyet durumu ve İspanya'da Alman ve İtalyan müdahalelerinin incelenmesi için Valensiya Hükümetinin yapmış olduğu başvurunun görüşülmesi vardı. 1936 sonbaharında Türkiye Konsey'e başvurmuş, Suriye mandasının reddi ve İskenderun Sancağı'nın istiklaline kavuşması için uygun bir duruma getirilmesini istemişti. Yapılan müzakereler sonunda Konsey, Hatay'ı istiklale yakın muhtariyet rejimine sahip olmasını, statü ve anayasanın hazırlanması için bir Uzmanlar Komitesi'nin kurulmasını istemişti. Bu toplantıda komitenin raporu incelenecekti. Komitenin hazırladığı rapora göre iki konu belirsizdi. Bunlardan biri yakın zamanda Lazkiye'ye bağlanan üç kazanın İskenderun Sancağı'na dahil edilmesi yönündeki Türkiye'nin var olan isteği, diğeri ise Arapça'nın Türkçe'nin yanında resmi dil olarak kullanılması

⁴⁴³ Halkın Sesi, 25 Mayıs 1937, s.5.

⁴⁴⁴ Anadolu, 14 Mayıs 1937, s.6; Yeni Asır, 14 Mayıs 1937, ss.1,4.

⁴⁴⁵ Yeni Asır, 20 Mayıs 1937, s.1.

meselesidir. Genel kanaat MC'nin hakemliğinde bu sorunların da çözüleceği şeklindedir. Eğer Konsey projeyi onaylarsa hemen yürürlüğe girecektir.⁴⁴⁶

Atatürk Cenevre'de Arapça'nın resmi dil olması yönündeki gelişmenin güçlenmesi ve İnönü kabinesinin bu teklifi değerlendirmek üzere toplanması haberini Dolmabahçe Sarayı'ndaki sofrasında öğrenince sinirlenerek sofraya son verdi. Konukların ayrılmasından sonra Ankara'ya telefonla bağlanılmasını istedi. Kılıç Ali'nin yaptığı aramaya Şükrü Saraçoğlu çıktı ve Kılıç Ali Atatürk'ün direktiflerini Saraçoğlu'na ilettili. "*Ben Hatay'ı alacağım diye Türk çocuklarını Arapça tahsil almak üzere Şam medreselerine mi göndereceğiz? Ne zihniyettir bu?*" diyen Atatürk hükümetten yapılan teklifi reddetmesini söyledi.⁴⁴⁷

Yeni Asır gazetesi "*Sancak Meselesi Cenevre'de Halledildi*" manşetiyle verdiği haberde; dil ve sınır meselelerinin Türkiye ile Fransa arasında çözüldüğünü bildirdi. Arapça'nın Türkçe gibi resmi dil olarak kabul edildiği, Hatay sınırları dışında kalan ve Türk nüfusun çoğunlukta olduğu kazalarda bu halkın durumu hakkında Türkiye'ye her türlü garantinin verildiği, antlaşmanın Konsey tarafından onaylanması durumunda Türkiye ile Fransa temsilcilerinin önceden T. R. Aras ve Sefir Ponso arasında Ankara'da hazırlanmış iki anlaşma metnini yarın imzalayacakları yazıldı. Bunlardan ilki garantörlük anlaşması olup bununla Hatay askersiz hale getirilecekti. İkincisi ise Suriye'nin tam bağımsız olduktan sonra imzalayacağı üçlü anlaşmadır. Bununla Türkiye-Suriye sınırı garanti edilmekteydi. Gazete her iki tarafın da durumdan memnun olduğunu belirtti.⁴⁴⁸ Hatay'ı ayrı bir varlık olarak kabul eden Türkiye-Fransa Antlaşması ile Suriye sınırını garanti altına alan Türkiye-Fransa Antlaşmasının sabah MC Genel Sekreterlik Dairesinde imzalandığı, imzaları Türkiye adına Dışişleri Bakanı Dr. T. R. Aras, Bakanlık Siyasi Müsteşarı Numan Rıfat Menemencioğlu, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ile Fransa adına Dışişleri Bakanı Delbos, Vienot ve Ankara Elçisi Ponso'nun attığı yazıldı. Delbos, Eden, Litvinof ve diğer üyelerin yaptıkları konuşmalarda Hatay meselesinin iyi bir şekilde halledilmiş olduğundan duydukları memnuniyetlerini bildirdikleri belirtildi. Sandler yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"Elde edilen netice büyüktür. Sancak çok pürüzlü idi. İki devlet dosttu ve çatışma çıkması doğru değildi. Mesele mandaterlik sistemi ile ilgiliydi ve bu MC çatısı altında Türkiye ile dostluk bozulmadan başarıldı.

⁴⁴⁶ Yeni Asır, 25 Mayıs 1937, ss.1,3.

⁴⁴⁷ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s. 101.

⁴⁴⁸ Yeni Asır, 29 Mayıs 1937, ss.1,4.

Şu anki durum iki ülke arasında ahenk yarattı. Bunun değeri çok büyüktür."

Fransa Dışişleri Bakanı Delbos ise şunları söyledi:

"Sancak meselesi nazik bir meseleydi. Taraflar, MC üyesiydi ve aralarında dostluk ilişkisi vardı. Taraflardan biri meseleye çıkarları için değil MC'den aldığı manda görevi sonucu ilgiliydi ve asırlık bağlarla bağlı olduğu Suriye Devleti'nin çıkarlarını korumak kaygısıyla hareket ediyordu. Sorunu ancak MC çatısı altında çözebileceğimizi gördük. Ümidimizin boş olmadığını da gördük. Bu anlaşma sadece Sancak meselesini çözmekle kalmamakta, aynı zamanda Türkiye'yi Doğu Akdeniz'deki barışın korunması noktasında bağlamaktadır. Suriye ve Lübnan ile yaptığımız eseri tamamlamaktadır."

Türkiye ile Fransa arasında bahsedilen antlaşmalar dışında detayları 16 Temmuz 1937 tarihli Yeni Asır gazetesinde açıklanacak olan bir ticaret antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerde iki ana yol izlenecekti. Bunlar özel takas ve genel takas. Buna göre Fransa'ya ihraç edilecek mallar karşılığında Fransa'dan ithal mallar alınabileceği gibi, önceden olduğu şekilde Türkiye, Fransa'ya borçlarını Fransa'nın Türkiye'den ithal etmek istediği mallar grubundan mal cinsinden de ödemeye devam edebilecekti. Böylece hem ihracat artacak hem de borçlar eriyecekti. Diğer taraftan Türkiye'nin gülyağı ile Fransa'nın parfümeri maddeleri arasında özel takas usulü uygulanacaktı. Gerek genel gerekse özel takas olsun tüm Türk ihracat bedellerinin % 35'i serbest döviz olarak Cumhuriyet Merkez Bankası emrinde olacaktı. Antlaşma bir yıllık ve iki ay öncesinden feshedilmediği sürece yeniden bir yıllığına kendiliğinden uzayacaktı. Antlaşma 1 Temmuz 1937 tarihinden itibaren yürürlüğe girecekti.⁴⁴⁹

Bu arada Suriye Başbakanı Cemil Mürdüm, Paris'e giderken 6 kişilik heyetiyle birlikte İstanbul'a geldi. Sirkeci'den 9.30 Ekspresi ile Paris'e hareket etmeden önce yaptığı açıklamada Hatay Antlaşması ile ilgili memnun olduğunu, bundan sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da güçleneceğini, dönüşte Ankara'yı ziyaret edeceğini bildirdi. Üçlü anlaşmanın nerede imzalanacağı sorusuna ise şu an için belli olmadığını, temaslar sonrasında durumun netleşeceğini söyledi.⁴⁵⁰

Anadolu gazetesi, MC'nin raportör olarak atadığı Sandler'in Konsey'e sunumunu yaptığı raporu okurlarıyla paylaştı. Sandler'in anlatımıyla rapor şu şekildedir:

"Konsey Sancak'ın statü ve anayasasının hangi tarihte yürürlüğe gireceğini tespit edecektir. Bence bu en kısa zamanda olmalıdır. Bu hususta 29 Kasım 1937'i teklif ediyorum. Yeni rejimin uygulanması manda sona erene kadar

⁴⁴⁹ Yeni Asır, 16 Temmuz 1937, s.2.

⁴⁵⁰ Yeni Asır, 30 Mayıs 1937, ss.1,3,5.

Fransa'nın sorumluluğunda olacak. MC delegesinin tayini ise manda sona erdikten sonra olacak.

Bayır, Bucak ve Hazne'den oluşan üç nahiye meselesinde bunların Sancak'a ilhak edilmesi noktasında eksperlerin dördü bunun için bir sebep olmadığını belirtti. Ben de aynı fikirdeyim ama oralarda dil ve kültür haklarının ihlal edilmemesi gereken bir Türk unsuru vardır. Bu halk şu anda manda rejimi altındadır. Bu rejim sona erdiğinde azınlık meselesi kapsamına gireceğinden Konsey'e garantiler meselesi başlığına özel bir madde eklemesini, azınlıkların mahkemeler de kendi dillerini kullanmak, ilk tahsillerini yine kendi dillerinde yapmak haklarının Suriye tarafından garanti edilmesini teklif ederim. Sancak'ın sınırı olduğu gibi kabul edilebilir.

Konsey 27 Ocak 1937 tarihli kararında resmi dil olarak Türkçe'yi belirledi. Konsey'e şimdi düşen iş diğer bir dilin kullanılma şartlarını tespit etmektir. Eksperler Komitesinin görüşüne dayanarak Arapça'nın Sancak'ın ikinci bir resmi dili olmasını teklif ederim. Bu dilin kullanım şartları şöyle olacaktır:

a- Köy veya mahallede hangi dil hakimse orada bulunan okullarda ilköğretim o dilde olacak. Diğer dilin öğretimi ya seçmeli ya da zorunlu olacak. Bu durum her iki dil için de aynı olacak.

b- Her türlü mahkemede her iki dil de kullanılabilir. Azınlıklar kendi dillerini de kullanabilir.

c- Mecliste her iki dil de kullanılacak. Meclis mazbataları iki dilde yazılacak.

d- Resmi yazışmalar iki dilde yazılacak.

e- Halk idareye başvurularında iki dilden birini kullanacak ve kendisine aynı dilde cevap verilecek.

Sancak Meclisinin ilk seçimleri konusuna gelince; aza sayısı 40 olup seçim usulünün uygulanmasına bağlı olarak sayı artabilir. Öncelikle seçime hazırlık işlerini yapacak 5 kişilik bir heyet oluşturması için bir başkan seçilsin. Bu heyet başkanı seçim düzeni ve kontrolü için gerekli personelin tayini hakkında Konsey, başkana teklifler yapsın. İlk seçim tarihinin belirlenmesi işine, tüm hazırlıklar bittikten sonra başkan karar versin. Seçim 15 Nisan 1938'e kadar bitmiş olmalıdır. Heyetin masraflarını MC üstlenmeli, Sancak sadece büro masraflarını karşılamalıdır.

Sancak polis ve jandarma kuvvetleri hakkında Konsey, manda rejimi sona erdikten sonra tavsiyelerde bulunmalıdır.

İskenderun limanı için Türkiye ile Sancak hükümeti arasında özel bir anlaşma imzalanacak. Kapitülasyon konusunda Komite yetkisi olmadığı tespitinde bulundu. Konsey'e bu meseleyi Fransız mandası iken ayrılacak olan topraklarla ilgili şartların incelenmesi tarihine kadar ertelenmesini öneririm."⁴⁵¹

Cenevre'de kabul edilen anayasaya göre Hatay'ın yeni rejimi üç aşamalı bir süreçten oluşuyordu.

- 1- Birinci aşamada ilk seçimlere kadar Fransa mandası altında bir geçiş dönemi olacak,
- 2- İkinci aşamada açılacak meclis devlet başkanını seçecek ve o da hükümetin kuruluşu için atamalar yapacak,

⁴⁵¹ Anadolu, 1 Haziran 1937, ss.1,6.

3- Üçüncü aşamada ise Fransa-Suriye Antlaşmasında bahsedilen süre dolduktan sonra Suriye ve Lübnan ile birlikte Hatay da tam bağımsızlığına kavuşacaktı.⁴⁵²

Cenevre'de Uzmanlar Komitesinin hazırladığı Hatay'ın statüsü ve anayasası ile ilgili rapor, Konsey'de kabul edilince, Hatay'ın ayrı varlık olarak tanımı hukuksal olarak sağlandı. Raporun aynı olarak tanınması, MC'nin kabul ettiği Hatay'ın sınırlarını, statüsünü ve anayasasını kapsayan üç ayrı belge ile elde edildi. Statüyü belirleyen maddeler incelendiği gün Fransa ile Türkiye arasında Hatay üzerinde iki ülkenin garantörlük haklarını içeren ve Türkiye-Suriye sınırını güvenceye alan iki ayrı antlaşma daha imzalandı. Hatay'ın ayrı varlık olması ve Hatay'ın dışişlerinin Suriye'ye devredilmesine rağmen ek birçok istisna ile Şam yönetiminin konumu zayıflatıldı. Aynı zamanda Türkiye'nin Hatay üzerindeki varlığı hissedilir derecede arttı. Anayasa ile ilgili belgede; yapılacak olan seçimin iki dereceli olacağı, birinci seçmenlerin Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Rum Ortodoks, Kürt ve öbür topluluklardan birini seçerek kaydını yapacakları belirtildi. Seçim kaydının yapılmasının bir bakıma ilk derece seçim sayımı olacağı bu süreçte topluluk listelerinden çıkan ikinci seçmenlerin ise anayasada belirtilen 40 kişilik meclise milletvekili seçecekleri yazıldı. Bununla birlikte seçim sonuçları ne olursa olsun Türk topluluğunda en az milletvekili sayısı 8, Alevilerde 6, Araplarda 2, Ermenilerde 2 ve Rum-Ortodoks topluluğunda 1 tane olacak şekilde belirlendi.⁴⁵³

Türkiye-Suriye sınırını güvenceye alan antlaşmanın 2. maddesindeki "*Gerek Türkiye toprakları, gerek Suriye toprakları üzerinde öteki tarafın siyasal yönetimine ya da güvenliğine karşı yöneltilmiş eylemlerin hazırlanmasını ve gerçekleştirilmesini önlemek için ellerinden gelen tüm önlemi alacaklardır*" şeklindeki hüküm, Kürt ayaklanmalarına karşı yönelik alınan bir tedbirdir.⁴⁵⁴

Hatay anayasasının kabul edildiği dönem Fransız istatistiklerine göre Hatay'ın toplam nüfusu 220.000 idi. Aşağıdaki tablolarda sunulan Hatay nüfusunun etnik ve dini yapısı ile konuşulan diller incelendiğinde Hatay'ın demografik açıdan nasıl bir heterojen özelliğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1: Hatay Nüfusunun Etnik Gruplara Göre Yüzdelerle Dağılımı⁴⁵⁵

⁴⁵² Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939), ss. 170-171.

⁴⁵³ Soysal, Türkiye'nin Siyasal..., ss.560-561.

⁴⁵⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, ss. 284-287.

⁴⁵⁵ Asker, s.1111

Etnik Grup	Yüzdellik Oran (%100)
Türkler	%39
Aleviler ⁴⁵⁶	%28
Ermeniler	%11
Sünni Araplar	%10
Rum Ortodokslar	%9
Diğerleri(Kürt, Çerkez, Yahudi,İsmaili ve Arnavut)	%3

Tablo 2: Hatay Nüfusunun Dini Gruplara Göre Yüzdellik Dağılımı⁴⁵⁷

Dini Grup	Yüzdellik Oran (%100)
Sünni Müslümanlar(Türk, Kürt, Arap ve Çerkez)	%51.1
Alevi ve İsmaili Müslümanlar(Arap)	%27.9
Dini Grup	Yüzdellik Oran (%100)
Hristiyanlar(Ermeni ve Arap)	%20.7
Yahudiler	%0.3

Tablo 3: Hatay'da Konuşulan Diller⁴⁵⁸

Dil	Yüzdellik Oran (%100)
Arapça (Alevi, Sünni, Hristiyan ve Yahudiler)	%47.5
Türkçe (Sünni Türk Müslümanlar)	%38.3
Ermenice (Hristiyan Ermeniler)	%11.3
Kürtçe (Sünni Kürt Müslümanlar)	%2.2
Çerkezce (Sünni Çerkez Müslümanlar)	%0.7

Hatay halkında bu oranlara rağmen her bir toplulukta toplu halde hareket gözlenmemiştir. Ermeniler Taşnak, Hınçak, yerel grup ve en baskın olan komünistler olmak üzere 4 parçaya ayrılmıştı. Bunların tamamı Türkiye'ye karşı her türlü oluşum ve faaliyetin içinde oldular. Türkler ise büyük arazi sahiplerinden oluşan muhafazakar Sünni Türkler ile Türkiye'ye ilhak yanlısı olan reformist Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek gibi genç Kemalistlerdi. Gelenekçi Türkler Türkiye'ye karşı mesafeliydiler. Araplar ise genel olarak Alevi, Hristiyan ve Sünni olmak üzere üç

⁴⁵⁶Fransız kayıtlarında Aleviler dışındaki tüm grupların etnik adları kullanılırken Aleviler için mezhebi bir adlandırma yapılmıştır. Bu durum bölgenin demografik yapısının heterojen özelliğinden kaynaklanmaktadır. Dönem itibarıyla Aleviler Türkiye için Eti Türkleri, Suriye için mezhebi Alevi olan Araplardır ve her iki grup için Aleviler desteğine ihtiyaç duyulan kritik bir konumdadır.

⁴⁵⁷ Asker, s.1111

⁴⁵⁸Asker, s.1111

gruba ayrılmıştı. Alevi Araplar Şam yanlısı Sünni Araplara karşı güçlü olmak amacıyla yerel yönetimlerini kurmak için uğraşıyorlardı. Hıristiyanlar, mevcut durumun sürmesini arzuluyordu. Sünni Araplar ise başlangıçta dinsel nedenlerden dolayı Sünni Türklerle ortak hareket etmekteyken Türkiye'nin sürece dahil olması üzerine giderek Türklerden uzaklaşıp Şam yönetimine yaklaşmışlardır.⁴⁵⁹

Türk basını ise Hatay nüfusu hakkında Tablo 4'deki bilgileri paylaşmıştır.

Tablo 4: Türk Basınına Göre Hatay Nüfusu⁴⁶⁰

Etnik Grup	Nüfus
Türk (Çoğunluğu Sünni, diğerleri Alevi)	240.000
Arap-Sünni	20.000
Ermeni	25.000
Hristiyan ve Yabancılar	15.000
Toplam	300.000

Komite müzakerelerinde Türk heyetinin başında bulunan Numan Rıfat Menemencioğlu yurda döndükten sonra İstanbul'da evinde gazetecilere açıklamada bulundu. Alınan kararla Hatay'da ana resmi dilin Türkçe olduğunu, Arapça'nın ise ikinci bir dil olarak bazı şartlarda resmi özellik kazandığını, Bayır ve Bucak meselesi için çok uğraştıklarını, bu nahiyelerin 1919'da Hatay'a değil Lazkiye'ye bağlı olduğu için Hatay'la bağlantısını maalesef kuramadıklarını, fakat bu yörelerde Türkçe'yi istedikleri gibi kullanabilmeleri, mahkemelerde davalarını Türkçe görmeleri, Türk çoğunluğunun olduğu bütün Suriye arazisindeki resmi ilk mekteplerde Türkçe'nin resmi dil olarak okutulacağını açıkladı. Anayasanın Konsey kararından 6 ay sonra yani 29 Kasım 1937'de yürürlüğe gireceğini, seçimlerin 29 Kasım'dan sonra en fazla 3-4 ay içinde 1938 yılı Nisan ayına kadar bitmiş olacağını, her sandığın başında MC'nin bir temsilcisi ve bütün Hatay'daki milliyetlerin temsilcilerinden oluşan bir heyetin görev yapacağını belirtti.⁴⁶¹

İskenderun'da Yugoslavya'nın Selanik'te sahip olduğuna benzer bir Türk mıntikasının olacağını, orada gemilerinin TC Kanunlarına göre işlerini yapacağını söyleyen Menemencioğlu, özel bir tren hattı çekilerek İskenderun Limanı'ndan sadece Türkiye'nin değil, Irak ve Güney İran ticari sahasının da faydalanacağını, Hatay'ın müstakil hükümeti ile imzalanacak anlaşma ile gerekli istimlakleri yapıp limanı

⁴⁵⁹ Asker, s.1111

⁴⁶⁰ Yorulmaz, s.240

⁴⁶¹ **Halkın Sesi**, 8 Haziran 1937, s.1.

kuracaklarını söyledi. Bayrak konusuyla ilgili kararın Hatay milletine ait olduğunu, yeni müstakil devletin adını meclisin seçeceğini ama Hatay olacağından da şüphesinin olmadığını açıkladı. Menemencioğlu, Türkiye'nin Hatay Türkleri için görevini yerine getirdiğini, bundan sonrasının oradaki kardeşlerine düştüğünü ifade ederek sözlerini noktaladı.⁴⁶²

Cenevre'de Hatay'ın statüsü ve anayasası hakkında alınan kararlar bölgede farklı tepkilere yol açtı. Hatay'da bir haftadır şenlikler yapılmaktaydı. Hatay'ın istiklali için çalışanlardan oluşan bir heyet, saygılarını sunmak üzere İskenderun'dan İstanbul'da bulunan Atatürk'e, oradan Ankara'ya gitme kararı aldılar. Buna karşılık karardan sonra Vataniler, Türkler aleyhine faaliyetlerini artırmaya başladılar. Fransızlar bölgede sıkıyönetim ilan etti. Bazı şehirlerde çatışmalar çıktı. Tüm mağazalar kapandı. Durumu MC'ye şikayet etmek için genel bir protesto düzenlendi. Son olarak Yüksek Komiser Kont de Martel'in Ankara'ya gelerek burada T. R. Aras'la Hatay'da yeni idarenin ilan şeklini kararlaştıracağı, 18 Haziran'da yeni idare şeklini resmen ilan edeceği ve ilandan sonra halkın 24 saat boyunca milli zaferi kutlamak için hazırlıklara başladığı öğrenildi.⁴⁶³

Cenevre Antlaşmasının anlamını Fransa'nın çok iyi anladığını ve bunu Fransız basınından görebildiklerini ifade eden Ocakoğlu; Suriye'nin de artık bu antlaşmanın değerini kavraması gerektiğini, özellikle Türkiye'nin dostluğuna ihtiyaçları varken iktidarı elinde tutan Vatanilerin gaflet uykusunda olduklarını, sözde Arap birliğini kurduklarında Toroslara çıkacaklarını ve antlaşmayı Suriye Meclisi'nin kabul etmeyeceğini dillendirdiklerini yazdı. Aslında Arapların Türklerle kardeş olduklarını, dostumuz olan Irak ve Mısır gibi Suriye içindeki Arapların temiz duygularından da şüphe etmediklerini yazan Ocakoğlu, Vatanilerin, Taşnak Ermenileri ile birlikte eşkıyalıkta ısrar etmeleriyle en büyük kötülüğü kendi halklarına yapmış olacaklarını belirtti.⁴⁶⁴

İngiliz Haydvay Gazetesi Hatay'la ilgili bir makale yayınlayarak MC'nin başka yollarla çözülemeyen değerli işleri gördüğünü, sekiz dışişleri bakanının kendi işlerini bırakıp Cenevre'ye gelmelerinin, Mısır'ın cemiyete girmesinin, Hatay meselesinin çözülmesinin bir anlamı olduğuna vurgu yaptı.⁴⁶⁵

⁴⁶² **Halkın Sesi**, 8 Haziran 1937, s.1.

⁴⁶³ **Anadolu**, 6-9 Haziran 1937, ss.1,6; **Halkın Sesi**, 9 Haziran 1937, ss.1,4.

⁴⁶⁴ Hakkı Ocakoğlu, "Dava Bitmiştir", **Yeni Asır**, 10 Haziran 1937, ss.1,2.

⁴⁶⁵ **Halkın Sesi**, 12 Haziran 1937, s.1,4.

Diğer yandan Suriye gazeteleri halkı galeyana getirmeye devam etmekteydi. Kutsal İttifak ilan eden Abdurrahman Şehbender, üzerinde ameliyat yapılan Suriye'nin hala hayatta olduğunu ve haklarından kendi isteğiyle vazgeçmeyeceğini, mevcut antlaşmaların paçavradan farksız olduğunu yazdı.⁴⁶⁶

Suriyeli çeteler, haklarını kazanmış olan Hatay Türkleri'ne saldırılarını arttırdı. Bölgeden ölü ve yaralıların olduğu bilgisi gelmekteydi. Köyler basılmakta, müsadereler yapılmakta, çeteler iletişimi kesmek için demiryollarındaki köprüleri de bombalarla havaya uçurmaktaydı. Ankara gelişmeleri büyük bir hassasiyet ve dikkatle takip ettiğini bildirdi. Kanlı hadiseler üzerine oradaki Fransız ve İngiliz konsolosları da inceleme başlattılar.⁴⁶⁷

Hatay Türkleri'ne yönelik baskıların artması Türkiye'de hem mecliste hem de basında tansiyonu yükseltti. Meclis Genel Kurulunda Antalya Milletvekili Rasih Kaplan, Suriyelilerin Türklerle dost geçinmesi gerektiğini, oralarda daha çok yerin Türk olduğunu, Türk bayrağının kan ve ateş renginden geldiğini ve ona dokunanı her zaman yakacağını söyledi. Yunus Nadi ise köşesinde: "*İki şeyi bilsinler; Hataylılara gelecek zararları her şekilde ödettiririz. Gerekirse güney sınırını Suriye'nin ötesine kadar götürürüz. Fransa üzerine düşeni yapmazsa biz Hatay'ı üç beş çapulcuya bırakacak değiliz*" diye yazdı.⁴⁶⁸

Şam gazeteleri de olanca hızıyla Türkler aleyhine yayınlarını sürdürmeye devam ettiler. Bunlardan Eşşark gazetesi, Türk askerinin sınırda tatbikat yaptığını, Ermenilerin Araplarla birleştiğini müjdeleyip, Antakya ve civarında Türklerin saldırısıyla başlayan çatışmaların sürdüğünü, Ermenilerle birlikte savaşan Araplardan yedisinin yaralandığını, birinin durumunun ağır olduğunu yazdı. Antakya'nın Arap ve Türk diye ikiye ayrıldığını, şehirle köyler arasındaki yolların kesildiğini, General Hüseyin Paşa komutasında bir tümen Türk askerinin sınırda tatbikat yapıp emlak sahibi Türklerin köylerden şehirlere çekildikleri haberini yaptı.

Buna mukabil Halkın Sesi gazetesinde Peyami Safa, "*Her Şeye Hazır Olduğumuzu Dost Düşman Herkes Bilmelidir*" başlıklı yazısında; Hatay'da yaşanan tüm kepezeliğin Fransız memurlar tarafından desteklendiğini, Suriye gibi haşarı devletlerin uslandırılması gerektiğini, Türkiye'nin ikiyüzlü Fransızlardan bize gülen Delbos'a mı yoksa dışlerini gıcırdatan Doryo'ya mı bakacakları konusunda bir karar

⁴⁶⁶ **Halkın Sesi**, 12 Haziran 1937, s.1,4.

⁴⁶⁷ **Anadolu**, 13 Haziran 1937, s.1,3.

⁴⁶⁸ **Halkın Sesi**, 15 Haziran 1937, s.1.

vermelerinin şart olduğunu, her durumda tehlike içinde olan Hatay Türkleri'ni selamete kavuşturmak için gerekeni yapmaya hazır olduklarının da dost düşman herkesin bilmesi gerektiğini belirtti.⁴⁶⁹

*"Kalın kafalılar bilsin ki dünyaya at oynatmasını ve kılıç şakırdatmasını öğreten Türk, atını ve kılıcını bırakmadı. Son yaşananlar gösterdi ki Suriye bir fesat ocağıdır. Onca imzalanan antlaşmalara rağmen masumlara işkence ve katliam yapan, geleceklerini düşünmeden kendini ateşe atmak isteyenler var. Türkiye'nin soğukkanlılığından cesaret alıyorlar. Sorunlarını barış yoluyla çözmeye çalışan Türkiye, çaresizlikten değil dünya barışı için bunu gerekli gördüğünden yapmaktadır."*⁴⁷⁰

Dışişleri Bakanı T. R. Aras yanında İktisat Bakanı Celal Bayar ile birlikte Irak'a düzenleyeceği resmi ziyaret için geldiği Irak sınırında törenle karşılandı. Musul'a yapacağı yolculuk öncesi Suriye gazetecilerine açıklamalarda bulunan Aras, Hatay ve İskenderun'un kısa bir zamanda imar edileceğini, Türklerin Arapları Türkleştirmeyi hatırına bile getirmediklerini, Arap birliğinin ve istiklalinin gerçekleşmesinden en çok Türkiye'nin mutlu olacağını söyleyip, son yaşanan hadiselerin anlamsız olduğunu ve son verilmesi gerektiğini belirtti. Öte yandan Celal Bayar'ın Bağdat'tan dönerken Şam'a geçip Vatanilerle görüşmesi ve ardından Hatay'a geçmesi planlanmasına rağmen bu ziyaret gerçekleşmemiştir.⁴⁷¹

Antakya'da Vataniler, Arapları Türklere karşı kışkırtmak için komite kurdular. Çıkardıkları bir beyannamede; Hatay'ın kırk asırlık Arap olduğunu, Türklerin azınlık olmalarına rağmen kendilerini çoğunluk gibi gösterdiğini, Türklerin Hatay genelinde propaganda ve zulüm yaptığını ve bunların bir karşılığının olması gerektiğini, bunun için ülke genelinde "*Hatay'daki Araplığa Yardım Günü*" adında 3 Temmuz'un belirlendiğini, bu kapsamda o gün bütün Suriyelilerden alınacak bağışlarla propaganda yapılacağını, Araplara okuma yazma öğretileceğini, Suriyeli öğretmenlerin o yaz tatil haklarından feragat ederek Hatay'a gidip milli görev almak için Doktor Şehbender'e başvurduklarını, bunların bölge halkına hem okuma yazma öğreteceklerini hem de Araplık şuurunu aşılacaklarını belirttiler.⁴⁷²

Halkın Sesi gazetesi 23 Haziran'da verdiği bu haberin son kısmında; tüm dünyanın Hatay'ın Türklüğünü onaylarken birkaç maceraperestin Hatay'da Araplık

⁴⁶⁹ Peyami Safa, " Herşeye Hazır Olduğumuzu Dost Düşman Herkes Bilmelidir", **Halkın Sesi**, 16 Haziran 1937, ss.1,4.

⁴⁷⁰ **Halkın Sesi**, 18 Haziran 1937, s.1.

⁴⁷¹ **Anadolu**, 22-25 Haziran 1937, s.1.

⁴⁷² **Halkın Sesi**, 23 Haziran 1937, ss.1,4.

davası gütüğünü, bir zamanlar Ermenilerin oynadığı oyunları şimdi bunların oynamaya çalıştıkları değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁷³

Yüksek Komiser Kont de Martel, İstanbul'a gelmişti. Suriye Başbakanı Cemil Mürdüm'le buluştu. İsmet İnönü onların şerefine Florya Deniz Köşkünde ziyafet verdi. Yemeğe İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Numan Rıfat Menemencioğlu ve Fransız Büyükelçi Ponso da katıldı. Bundan sonra 4 saat süren bir konferans yapıldı. Türkiye-Fransa, Türkiye- Suriye ilişkileri ve Hatay işi incelendi ve taraflar arasında tam bir fikir birliğine varıldı. Ertesi gün misafirler, Haydarpaşa İstasyonundan uğurlandı. Ardından İsmet İnönü yaptığı görüşmeler hakkında Atatürk'e bilgi verdi.⁴⁷⁴

Alınan bu kararlara rağmen Usbetül Ameli'l Kavmi Kulübü 30 Haziran 1937 tarihinde bir Araplık Kongresi düzenledi. MC Antlaşmasına karşı bir blok oluşturup yeni rejimin Hatay'da uygulanmasını engellemeye çalıştı. Bu doğrultuda "*El-Urube*" adında bir gazete çıkardı.⁴⁷⁵ Usbeciler zaman içinde Suriye tarafında Vatanilere karşı alternatif bir güç olarak gelişti. Bu durum iki grup arasında çatışmalara zemin hazırladı. Fransa bu grupları Türklere karşı aynı safta birleştirecektir.

Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri Kont de Martel, Cemil Mürdüm ile birlikte İstanbul'dan Halep'e doğru seyahat esnasında yaptığı açıklamada; Hatay sorununun bittiğini, Türkiye ve Fransa'nın her konuda anlaşacağını, son hadiselerin buna etki etmediğini, İstanbul seyahatinden memnun ayrıldığını, mevcut anlaşmaya Suriye'nin de uyacağını belirtti. Mürdüm ise en büyük isteklerinin Hatay'da Araplılığın korunması olduğunu, buna rağmen aziz komşuları Türkiye ile dost kalacaklarını söyledi.⁴⁷⁶

Bayır ve Bucak nahiyelerinden Türk köylüler Antakya Konsolosluğu'muza başvurup Şam'ın artan baskılarından şikayet etti. Şapka giymek, Latin harfleri ile gazete ve kitap okumak, herşeyi göze alarak göç etmek istediklerini açıklayan köylüler, Türkiye'yi istemediklerine dair Arapça mazbataları kendilerine zorla imzalatırdıklarını söylediler.⁴⁷⁷

Gelişmeler üzerine Hatay'da görev yapan Fransız Delege Doryo, Paris hükümeti tarafından görevinden alındı. Yerine Fransa'nın Kahire Elçiliği Hukuk

⁴⁷³ **Halkın Sesi**, 23 Haziran 1937, ss.1,4.

⁴⁷⁴ **Anadolu**, 29 Haziran 1937, ss.1,6; **Yeni Asır**, 29 Haziran 1937, ss.1,3.

⁴⁷⁵ Umar, s.223.

⁴⁷⁶ **Anadolu**, 1-6 Temmuz 1937, s.1.

⁴⁷⁷ Umar, s.225.

Müşaviri Roger Garreau (Garo) tayin edildi. Bu karar Hatay'da olumlu karşılandı. Öte yandan yakında Hatay'da genel af ilan edileceği bilgisi gazetelerde yer aldı.⁴⁷⁸

Hatay'da daha önceden gayri resmi olarak faaliyetlerini yürüten Halk Partisi, yeni statüyle birlikte resmi yapıya bürünmek için merkez heyetini oluşturdu. Parti başkanlığına Abdülgani Türkmen, genel sekreterliğe Vedi Münir Karabay getirildi. Halk Partisi kuruluşunu tamamlayarak artık Türkler adına bütün işleri üstlenmeye başladı.⁴⁷⁹

Türkiye İş Bankası 20 Temmuz tarihinde İskenderun ve Antakya'da olmak üzere birer şube açma kararı aldı. Ayrıca 1 Ağustos'tan itibaren haftada iki defa İstanbul-İskenderun arası vapur seferleri yapılması kararı alındı. Halk bu haberlere oldukça sevindi.⁴⁸⁰

Yüksek Komiser de Martel Antakya'ya gelip bir beyanname yayınlayarak yeni rejimi hem Türkçe hem de Arapça olarak iki dilde ilan etti. Bu gelişme Hatay'da bayram havası estirdi. Sokaklara ve evlere Türk bayrağı asıldı. Gece her tarafta fener alayı düzenlendi. Diğer taraftan Cemil Mürdüm, yeni rejim için Şam'da gazetecilere yaptığı açıklamada Türkiye'nin düşmanları olmadığını, onunla dost yaşamaya mecbur olduklarını açıkladı.⁴⁸¹

Suriye'de yaşanan öfke ve hayal kırıklığıyla ilgili Paris Orient Gazetesinde yazılan bir makalede; Suriye'de modern milli değerler yerine dini bir taassup, Pan Arap milliyetçiliği ve bir Arap imparatorluğu kurulmasının hayali gibi tehlikeli bir fikrin peşinden koşulduğu yazıldı. Suriye'nin Türkiye karşısında şansı olmadığı ve kendi gelecekleri için Türkiye'nin dostluğuna her zaman ihtiyaç duyacağı belirtilmiştir.⁴⁸²

20 Temmuz 1937 tarihli Anadolu Gazetesinde Çimdik adını kullanan bir yazar tarafından "*Suriye'de Türk Düşmanlığı*" başlığı altında Suriye'de Türkiye aleyhine yükselen sesler hakkında bir yazı yazıldı. Suriye'de Türk düşmanlığının öğretildiği bilgisini paylaşan yazar, bunu Karagömlüklerin yaptığını, onların eteklerinden tutunca boyunlarına kadar gömleklerini yırtmanın çok kolay olduğunu, Suriye gençlerinin birkaç siyaset hokkabazının peşine takılıp komşunun malına göz diktiğini, buna aldırış etmemenin en doğru hareket olacağını yazdı.⁴⁸³

⁴⁷⁸ **Yeni Asır**, 9 Temmuz 1937, s.1.

⁴⁷⁹ Hatipoğlu, Hatay'ın Kurtuluşunun..., ss.64-65.

⁴⁸⁰ **Halkın Sesi**, 12 Temmuz 1937, s.4.

⁴⁸¹ **Anadolu**, 14-17 Temmuz 1937, s.1; **Yeni Asır**, 14-17 Temmuz 1937, s.1; **Halkın Sesi** 14-17 Temmuz 1937, s.1,4.

⁴⁸² **Halkın Sesi**, 16 Temmuz 1937, s.2.

⁴⁸³ **Anadolu**, 20 Temmuz 1937, s.6.

Halkın Sesi Gazetesi, Şam'da bulunan Kandemir adlı gazetecinin ajansa göndermiş olduğu bir mektubu yayınlarak, Suriye'de Türkiye aleyhine yapılan kara propaganda faaliyetlerden ilginç bir tanesini okurlarıyla paylaştı.

"Geçen gün arkadaşlarımla Şam'da dolaşıyorum. Gündüz cehennem olan bu şehir akşamüstleri serinliyor ve her çeşit insandan oluşan kalabalıklar caddelere akıyor. Her iki yanı bahçeli kahvelerle süslü Bağdat caddesi akşam piyasasının merkezi. Nargile çekip dalan insanlara bakıp yürürken birden gramofon sesinden İskenderun sesini işittim. Durup hayret ederek dinlediğimi gören arkadaşımın rica ederek müziğin geldiği kahveye gittik ve dinlemeye başladık. Gramofondan söylenileni arkadaşım tercüme ediyor ve ben de yazıyordum:

*Şaşırdınız galiba
Bizi de şaşırttınız
Şu İskenderun işinde*

Kimse aldırıyor ama karşı kaldırım kenarında 5-6 bedevi hayretle bunu dinliyor. Yan masada benim not aldığımı gören yaşlı bir Şamlı tuhaf tuhaf güliyor.

*Bizi pek zayıf buldunuz
Şimdi öldürmek istiyorsunuz
Maraş'la Mardin'i aldınız
Üstelik Mersin'i Adana'yı
Urfa taraflarını da yuttunuz
Bu iş Ayıntab'la tamamlandı.*

Meğer neler yapmış, ne cinayetler işlemişiz... Bu havaya kimse kulak vermiyor ama.

*Ya Kilis ve daha öte...
Hepsini aldınız biz gene sustuk
Bunlar hep yurtlarımızdır
Tarih işte meydanda
Fakat yetmiyor değil mi?
Halebi de susuz bıraktınız
Şimdi de İskenderun'a uzandınız.*

Arkadaşım kalkmamızı istedi ama kabul etmedim. Yaşlı adam benden utanır gibi yüzünü öte yana çevirdi...

*Antakya'yı da bize çok gördünüz
Birkaç Türk'ün hatırı için orayı da Suriye'den ayırıyorsunuz
Biraz utanınız
Bu firıldaktan vazgeçiniz
Antakya ile ne alışverişiniz var?*

*Plak ağır ağır ağzını bozuyor.
Kendi memleketinizin işine baksanıza çok yerleriniz var
Amma idare edemiyorsunuz
Bizden toprak istemektense
Yurdumuzu parçalatmaktansa
Size düşen şey
Elinizi dostça bize uzatmaktı
Bizimle ittifak çaresine bakmaktı.
Bizim şenliğimize sevinmektı.
Anlaşılan adamlarınız yok
Yeri ekip biçmek için
Bunu nasıl inkar edebilirsiniz
Kadınları bile askere alıyorsunuz.*

*Oradan ayrıldık, caddede yürüdük. Dikkat ettim başka kahvelerde de aynı plak çalıyordu. Her havayı ah! vah! Ya selam! Allaahhh!! iniltileriyle karşılamayı adet edinen Şamlılar yalnız bunu sessizce dinliyorlardı. Kimdi onu çaldıran? Ertesi gün bir vesileyle Suriye Başbakanına plakı sorduğum zaman gülümseyerek böyle bir şeyden haberi olmadığını söyledi."*⁴⁸⁴

Kandemir'in Şam'da yaşadığı bu hadise, Suriye'de Türkiye aleyhinde yapılan kara propagandanın sadece bir tanesidir. Sömürgecilerle işbirliği yapan Şam yönetimi Türk-Arap düşmanlığını körüklemek ve Arap dünyasını arkasına alabilmek için Türkiye aleyhine kullanabileceği tüm yöntemlere başvurmuş, hatta Türkiye'yi sömürgeci bir devlet olarak tanımlamaktan da geri durmamıştır. Bu saldırgan dil, Ortadoğu'daki Arap siyasetçileri tarafından çıkarları doğrultusunda sıklıkla kullanılmaktadır.

Fransa'nın Türk tezine yaklaşarak Sandler Raporunun oluşmasının önemli sebeplerinden biri Fransa'nın kendini çevreleyen ülkelere karşı Türkiye'nin dostluğuna ihtiyaç duymasıydı. Ren Bölgesini silahlandırmaya başlayan Almanya'ya karşı seyirci kalan Fransa, batı komşusu İspanya'da yaşanan iç savaştan da çok endişe duyuyordu. Mussolini liderliğindeki İtalya'nın Balkan ülkelerini yanına çekmek için izlediği strateji, Fransa'yı Türk dostluğuna doğru zorluyordu. Diğer taraftan Türkiye 1920'li yıllarda İtalya'dan gemiler satın alıp donanmasını güçlendirmişti ve Mussolinin genişleme yönündeki açıklamalarına kadar İtalya, Ankara tarafından tehdit olarak görülüyordu. Doğu Akdeniz'de hakimiyeti için kilit noktada bulunan İskenderun, aynı zamanda Anadolu'ya yapılacak asker ve mühimmat ikmali için önemliydi. Fransa böyle bir bölgenin başka devletlerin eline geçmektense dost Türkiye'nin elinde kalmasını uygun buldu.⁴⁸⁵

2.4. HATAY MECLİSİ İÇİN SEÇİM HAZIRLIKLARI VE BÖLGEDE ARTAN GERGİNLİK

Ankara'da, Dışişleri Bakanlığında Hatay'da yapılacak seçimde izlenecek stratejileri belirlemek üzere bir komite oluşturuldu ve bu komite ilk toplantısını 28 Temmuz tarihinde gerçekleştirdi. Toplantıda şu adımların atılması kararlaştırıldı:

1. Suriye ve Tunus-Fransız bankalarına olan borçları altında ezilen Hatay Türklerini rahatlatmak için en kısa sürede İş Bankası'nın bir şubesinin açılması ve halkın borçlarının bu banka tarafından alınması zorunludur.

⁴⁸⁴ Halkın Sesi, 23 Temmuz 1937, ss.1,4.

⁴⁸⁵ Mustafa Kırışman, "Fezzes In The River Kitabının Tanıtım Yazısı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 9, S. 20/21, 2010, s.284.

2. Antakya'da 30 yataklı bir hastane, Bilan'da 20 yataklı bir hastane, Reyhaniye, Ordu, Kırıkhan ve Süveydiye'de birer dispanser açılması gerekir.

3. Türkiye'de ikamet eden yaklaşık 10.000 Hataylı vardır. Bunların seçim döneminde Hatay'a gönderilmesi zaruridir.

4. Türkiye'den Hatay'a gidecek olan aydınlara ve memurlara seçimin şekli ve yapılacaklar hakkında konferanslar düzenlenmelidir.

5. Hatay seçimlerinde Alevilerin kazanılması şarttır. Bu noktada Hatay'dan Adana'ya amelelik yapmak için gelmek isteyenlere pasaportsuz geçiş hakkı verilmesi, alacakları iyi etkilerle işleri bittiklerinde Hatay'a dönmeleri sağlanarak olumlu görüşlerinin Aleviler arasında yayılması hedeflenmelidir.

6. Hatay'da uygun bir bina bulunması ile en kısa sürede bir lise açılması zorunludur. O zamana kadar 40 öğrencinin yüksek tahsilleri için Türkiye'ye getirilmeleri olumlu bir davranış olacaktır.

7. Alevi ve Arap bölgelerinde Türkler lehine oy kullanılması için 54.000 liraya, propaganda yayınları, nüfus yazımı gibi işler için de 9.410 liraya ihtiyaç duyulmaktadır.

Hazırlanan rapor İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın imzası ile hükümete sunuldu.⁴⁸⁶

İstanbul'a gelen Türkiye yanlısı Hatay Alevilerinin lideri Şeyh Davudzade Mahmut gazetecilere yaptığı açıklamada, Hatay'da Alevilerin Türk olup Türk kalacağını ve hiç bir şeyin bunu değiştiremeyeceğini açıkladı.⁴⁸⁷ Türkler ile Aleviler arasında çıkan olaylarda Fransızlar Nuseyri Şeyhi Maruf Cilli'nin oğlu Abdullah'ı sorumlu tuttular. Aslında bir süredir Abdullah'ı kendi saflarına çekmeye çalışan mandacılar, bunda başarılı olamayınca onun üzerine suç isnat ederek Türkler ile Aleviler arasında kanlı çatışmaların çıkmasını amaçladılar. Tayfur Sökmen'in İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği rapora göre, Abdullah beş gün boyunca çeşitli yerlerde saklandı ve sonrasında Dört Yol'a ulaşmayı başararak orada misafir edildi. Böylece olası bir Türk-Alevi çatışmasının önüne geçildi. Bu arada Hatay'da Türkler arasında da tam bir birliğin olduğu söylenemezdi.⁴⁸⁸

Devrimlere karşı tutucu bir tavır sergileyen Türkler, Kürtler ve Araplar bir blok yarattılar. Bunlar şapka takan Hatay Türklerine karşı fesi savundular ve çeşitli

⁴⁸⁶ Demir, ss.184-189.

⁴⁸⁷ **Halkın Sesi**, 5 Ağustos 1937, s.1.

⁴⁸⁸ Demir, s.195.

zamanlarda şapkalılara saldırıda bulundular. Dini propagandalar da yaparak şapkalı Türklere karşı baskı oluşturmak istediler. Araplar da kendi aralarında şapkalılar ve fesliler diye ikiye ayrıldı ve onlar arasında da kanlı hadiseler yaşandı. Seçim zaferini riske atmamak için Halkevi dini çatışmadan özellikle kaçındı. Bunun yerine Türkiye'ye ilhak söylemini bu dönemde ön plana çıkardılar. Eski bir asker olan ve bölgede şeyh olarak tanınan Halil İbrahim Efendi⁴⁸⁹ bu doğrultuda çalışmalar yaptı. Atatürk'ün adamı olarak düşünülen Halil İbrahim Efendi, 1938 yılında Hatay'dan ayrılarak Manisa'ya yerleşti ve kendisine maaş bağlandı.⁴⁹⁰

Hatay'da seçim gerginliğinin iyice artması üzerine 9 Ağustos 1937'de mandacılar sıkıyönetim ilan ederek Antakya Halkevini arama hakkında karar aldılar. Abdulgani Türkmen, Vedi Münir Karabay, Şükrü Melek, Şükrü Balcı, Sadık Müftü ve Selim Çelenk'ten oluşan Halk Partisi ve Halkevi yöneticileri İskenderun, Payas üzerinden Dörtyol'a sığındılar. Belediye Oteli'nde bir hafta kalan bu grup, Ankara'dan gelen emir üzerine yine kaçak yollardan birer birer Antakya'ya döndüler.⁴⁹¹

Halkın Sesi gazetesinde Türkiye'den sürgün edilmiş ve Hatay'da zararlı faaliyetlerini sürdüren Yüzellilikler hakkında geleneksel köşe olan "*İster Gül İster Ağla!*" da çıkan bir yazıda; "*vatan haini olan Yüzelliliklerin hiç olmazsa kendi evlatları için şerefsizliklerini unutturacak davranışları yapmaları gerekirken Hatay'da halkevlerini kapatmaya çalışanlara öncülük etmelerinin kendi evlatlarına ve herkese karşı hain doğduk hain öleceğiz anlamına geldiği*" görüşü savunuldu.⁴⁹²

Anadolu gazetesi; Hatay Meclisi için 29 Ocak ile 15 Nisan arasında yapılması düşünülen seçimlerin iki dereceli olacağını, 20 yaşını aşmış olan her erkeğin birinci derece seçmen olabileceğini, ikinci derece seçmen olmak için okuma yazma bilmenin şart olduğunu, mebus olmak için 25 yaşını aşmış olmak gerektiğini belirtti. Seçim işleri MC tarafından atanan bir komisyon tarafından yürütülecekti. Türkiye ve Fransa bu komisyona üye vermeyecekti. Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Ortodoks Grek cemaatlerinin temsilcileri komisyona katılacaktı. İlk seçmenler bu komisyonun

⁴⁸⁹ Halil İbrahim Soğukoğlu, 1901'de Gölcük'ün Hamidiye Köyü'nde doğdu. Birtakım şeyhlerden feyiz almakla birlikte çoğunlukla Nakşibendiliğe bağlı kaldı. Büyük Taarruz'a katılan Halil İbrahim Efendi, 1928 yılından sonra Suriye'ye yerleşti ve kısa sürede bölgede tanındı. 1938 yılında yapılan Hatay seçimlerinde Türkiye lehine faaliyetlerde bulundu. Halil İbrahim Efendi Manisa'da 24 Nisan 1952 tarihinde faili meçhul bir cinayete kurban gitti. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Fehmi Soğukoğlu, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sogukoglu-ibrahim-halil>, (26/03/2019).

⁴⁹⁰ Demir, s.195.

⁴⁹¹ Kadir Arslan, "Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dörtyol", **Dörtyol Belediyesi Kültür Yayınları**, 1. Baskı, Aralık 2008, s.208.

⁴⁹² **Halkın Sesi**, 11 Ağustos 1937, s.1.

önünde hangi cemaate bağlıysa bunu alenen beyan edip o cemaatin siciline kaydolunacaktı. Cemaatlere kaydedilmiş olan ilk seçmenlerin toplam sayıları Hatay Meclisi'nde o cemaatin temsil edileceği mebus adedini ve ikinci derece seçmenlerinin sayısını oransal olarak belirleyecekti. Buna rağmen kayıt sonuçları ne olursa olsun her cemaat için asgari mebus miktarı da belirlenmişti. Türkler 8, Aleviler 6, Arap 2, Ermeni 2, Ortodoks Hıristiyanlar 1. Her 100 ilk seçmene bir tane ikinci seçmen denk gelecekti. Meclis üyelerini ikinci seçmenler seçeceklerdi.⁴⁹³

Hatay'da Türklere uygulanan şiddet hareketlerinin ardından Antakya'da olağanüstü hal ilan edildi. 1000'den fazla Hatay Türk'ü, Türkiye'ye iltica etti. Türk mahallelerine açılan ateş sonucu 7 kişi öldü, 41 kişi yaralandı. Antakya Halkevi basıldı ve oradaki gençler dövüldü. Türkler üç gündür evlerinden çıkmadı. Çıkanlara ise ateş edildi. Türk gençleri sebepsiz bir şekilde tutuklandı.⁴⁹⁴

Türk avukatlardan Sünni Bey tabancayla ağır bir şekilde yaralandı. Köyler ve şehirler ile Antakya-İskenderun arasındaki iletişim kesildi. Nakliyecilik durdu. Köylüler şehirlere inememekte, şehirliler ise işleri için hükümet konağına sokulmamaktaydı. Bu arada Hatay'da çıkan tek Türkçe gazete olan Yeni Gün kapatıldı. Bu şartlar altında basın, bölge Türklerine, sükunetlerini korumaları ve Ankara'ya güvenmeleri tavsiyesinde bulundu.⁴⁹⁵

Orhan Rahmi Gökçe; Hatay'da Alevilere karşı başlayan kin ve şiddetin Türklere yöneldiğini, sabrı ve basireti bilmelerine rağmen dünyada her şeyin bir sınırının olduğunu da bildiklerini, Suriye ile çatışmak istemediklerini ama bunun karşılıklı olmasının gerektiğini ifade etti.⁴⁹⁶

Şevket Bilgin ise; Suriye'den açık ve dürüst bir siyaset göremediklerini, Hatay'da zulmü yapanların Şam'dan elini kolunu sallaya sallaya geldiklerini, haydutların Hatay'ın arkasında Türkiye'nin olduğunu bilmeleri gerektiğini, cinayetlerin rejimi doğmadan boğmak ve halkta panik yaratmak amacıyla yapıldığını, rejimin esasları uygulandığı gün garantör devlet olarak Türkiye'nin üzerine düşeni en kısa zamanda yapacağını belirtmiştir. Suriye Hükümeti'nin önünde iki yol olduğunu

⁴⁹³ **Anadolu**, 11 Ağustos 1937, s.1.

⁴⁹⁴ **Anadolu**, 14-15 Ağustos 1937, s.1.

⁴⁹⁵ **Halkın Sesi**, 14 Ağustos 1937, s.1; **Yeni Asır** 14 Ağustos 1937, ss.1,3.

⁴⁹⁶Orhan Rahmi Gökçe, "Hatay'da Şahlanan Vahşet", **Anadolu**, 15 Ağustos 1937, ss.1,2.

ifade eden Bilgin, ya Türkiye ile dost olup gerekeni yapacaklarını ya da dost olmadığını açık açık söyleyip bunun tehlikesini göze alacaklarını yazmıştır.⁴⁹⁷

24 Ağustos 1937 tarihinde bölgeden Ankara'ya gönderilen bir istihbarat raporunda; Suriye'de mevcut Vatani iktidarına karşı bir yandan Kürtlerin diğer yandan Usbecilerin isyana hazırlandıkları, ülke genelinde yaşanan açlığın Vatani iktidarını daha da köşeye sıkıştırdığı ifade edildi. Rapora göre; Hatay'da Ankara Hükümeti'nin durumunun çok kötü olduğunu ve halkının büyük sıkıntı çektiğini, bu nedenle Hatay halkının Suriye'den ayrılmaması gerektiği propagandası yapılmaktaydı. "*Büyük Arap Birliği*" davasını güden Usbecilere Irak hükümeti'nden ve İngiltere'den büyük destek verildiği vurgulanmaktaydı.⁴⁹⁸

30 Ağustos 1937 tarihinde Hatay'da Türkiye'nin başkonsolosluğu kuruldu ve geçici olarak Beyrut Konsolosu Faik Zihni Akdur bu göreve atandı. Konsolosluk, uygun bir bina bulana kadar çalışmalarını Turizm Oteli'nde yürütmeye başladı.⁴⁹⁹

Hatay'ın yeni Fransız delegesi olan Garo, maslahatgüzar olarak çalıştığı Mısır'dan ayrılmadan önce yaptığı açıklamada:

"Sancak'ın geleceği MC'nin kontrolüne bırakıldı. 1939'da mandanın son bulmasına kadar Yüksek Komiser Temsilcisi olarak Sancak'ta yeni görevimi yapacağım. Sancak Devleti mutlu yaşayarak aralarındaki ahenk ve tesanüt ile bütün Yakındoğu için bir model olacaktır. Zengin arazisi, transit ticaretinin ve özellikle İskenderun Türk Liman ve Serbest Bölgesiyle Türkiye'nin güney illeri İskenderun ve Sancak'ın ekonomik kalkınmasında büyük faktör olacaktır. Sancak Fransız-Türk dostluğunun verimli bir çalışma alanı olacağı gibi, Türkiye-Suriye ilişkilerini de geliştirecek bir etken olmalıdır. Halkın dirayeti, ilgililerin yardımı ile güzel bir eser meydana getireceğimiz ümidiyle yeni görevime gidiyorum" dedi.⁵⁰⁰

Garo; 23-24 Eylül'de Cumhuriyet Gazetesindeki röportajında ise Hatay Meclisi'nin Suriye'ye katılma kararı alması durumunda ne yapacağı sorusuna verdiği yanıtta, meclisi derhal kapatacağını, 29 Kasım'da Suriye'nin Hatay muhafızının görevinin bitmesiyle artık tüm yetkilerin kendinde toplanacağını ve Hatay'ın bağımsızlığını korumak için büyük hassasiyet göstereceğini ifade etti.⁵⁰¹

Konsey kararı ile Hatay'da açılan konsolosluğa Ankara'nın görevlendirdiği Necati Menemencioğlu'nun, "*kançılar*"⁵⁰² Haydari Örs ile birlikte İskenderun'a

⁴⁹⁷ Şevket Bilgin, "Hatay Türklüğüne Uzanan Mütecaviz El Kırılmalıdır", *Yeni Asır*, 15 Ağustos 1937, ss.1,2.

⁴⁹⁸ Ömer Erden, *Fransa-Suriye Kışkırcılığı Hatay*, Serüven Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss. 28-32.

⁴⁹⁹ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, ss.176-177.

⁵⁰⁰ *Yeni Asır*, 2 Eylül 1937, s.3.

⁵⁰¹ Tekin, Hatay Tarihi, ss.178-179.

⁵⁰² Kançılar: Elçiliklerde ve konsolosluklarda yönetim ve yazı işlerini yürüten görevli.

gitmesi kararı alınmıştı. Mahalli Hükümet'in idare merkezini Antakya'dan İskenderun'a taşımak istediği ama halkın buna karşı çıktığı haberleri de gelmeye başlamıştı.⁵⁰³

Ankara'nın girişimleri sonucunda Hatay Meclis seçimlerinde Fransız kontrolörün yanında bir de Türk kontrolörün görev yapması kararlaştırılmıştı.⁵⁰⁴ Konsey, Hatay'da ilk seçimde kontrol için görevlendirilen kişileri tespit etmiş ve heyetin 11 Ekim'de Cenevre'de buluşup Hatay'a gitmesi emri verilmişti.⁵⁰⁵

İngiliz T. Reid, Belçikalı J. Lagronge, Hollandalı H. Ch. G. J. van der Mendere ve İsviçreli H. Reimers'den oluşan seçim komisyonu Antakya'ya gelerek 20 Ekim-17 Kasım 1937 tarihleri arasında yaptıkları çalışmalar sonucunda 10 Aralık'ta seçim sistemi ve tarihini içeren bir rapor hazırladı. Buna göre seçim cemaatlere göre yapılacak, ilk tur 28 Mart 1938'de, ikinci tur ise 12 Nisan'da yapılacaktı. Türkiye'nin yaptığı itiraz neticesinde bu takvime uyulmadı. MC'nin aldığı kararla seçim tarihi 15 Temmuz 1938 olarak belirlendi. 3 Mayıs'tan itibaren listelerin hazırlanması ve oy vereceklerin kaydedilmesi işlemlerinin başlatılması kararlaştırıldı. Seçmen yaşı 20, seçilme yaşı 21 oldu. Kadınlara oy hakkı verilmedi. Türkiye'de bu hakkın olmasına rağmen henüz Fransa'da olmadığı için Hatay'da kadınlara oy hakkı verilmemişti.⁵⁰⁶

1 Kasım 1937 tarihinde Atatürk Meclis Açılış Konuşmasında Hatay meselesini yeniden gündeme getirdi. Konuşmasının en önemli bölümü şu şekildedir:

"Büyük bir milli davamız olan Hatay işinin geçirdiği safhalar malumunuzdur. Milletler Cemiyeti Yüksek İdaresi altında cereyan etmiş olan Hatay halkının layık olduğu o mesut ve müstakil idareye kavuşması yolunda amaçladığımız gayeyi temin edecek vesikaların kabul ve imzasıyla neticelenmiştir.(Alkışlar) Yeni Hatay rejiminin meriyete girmesine kısa bir zaman kaldı. Bu rejimi kendileriyle en dostane bir zihniyetle emek yapmış olduğumuz Fransızların, iyi niyetle ve amaçlanan gayeyi temin edebilecek şekilde tatbik başlayacaklarına şüphe edilmemelidir. Yarınki Türk-Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına, Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi, esash bir ölçü ve amel olacaktır, kanaatindeyim."⁵⁰⁷

Atatürk'ün bu sözleri bundan sonra Türk-Fransız ilişkilerinde mihenk taşı olacaktır. Fransızlarla ilişkilerin seyrini artık Hatay meselesinde onların alacakları tavır belirleyecektir.

Atatürk 4 Kasım'da Belçika'nın Ankara Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede ona Hatay'da varılan antlaşmadan memnun olup olmadığını sormuş, elçinin memnun

⁵⁰³ **Yeni Asır**, 26 Eylül 1937, s.1; **Anadolu**, 26 Eylül 1937, s.1.

⁵⁰⁴ **Anadolu**, 2 Ekim 1937, s.1.

⁵⁰⁵ **Yeni Asır**, 8 Ekim 1937, s.3.

⁵⁰⁶ Demir, s.196.

⁵⁰⁷ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.109

olduğunu duyunca Fransa'nın bu işten çok karlı çıktığını, Türkiye'nin böyle bir antlaşmayı uluslararası barışa olan saygısı nedeniyle kabul ettiğini, ne Blum'un ne de Delbos'un bu işte bir katkısı olduğunu, asıl emek verenlerin büyük dost devletler olduğunu, normalde bu sorunu tam mükemmeliyetle çözenin başka yolları olduğunu, bunun için Türk ordusuna bile gerek olmadığını, halihazırda Suriye'de mevcut bulunan Dürziler ve Arapların bile yeterli olacağını ifade etmiştir. Elçiden bu söylediklerini hükümetine iletmesini istemiştir.⁵⁰⁸

İskenderun'da nüfus tespit çalışmaları sona ermesine rağmen Türk köylerinde kayıt yaptırmamış oldukça fazla nüfus bulunduğu anlaşılmıştı. Akarca Köyü'nde 290, diğer köyde ise 173 nüfusun kaydedilmediği tespit edilmişti.⁵⁰⁹

Fransız Yüksek Komiseri Kont de Martel'in Ankara ziyaretini iade etme kapsamında Beyrut'a gitmek üzere beraberindeki heyetle yola çıkan Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı Numan Rıfat Menemencioğlu, Hatay'a gitti. Hatay Delegatesi, Jandarma Kumandanı, bir müfreze asker, bando mızıkacı ve halkı temsilen bir heyetin törenle karşıladığı Menemencioğlu, Hatay'da yaptığı temasların ardından Beyrut'a geçti. Fakat burada aniden rahatsızlanarak Konsolosla birlikte Ankara'ya döndü. Bundan dolayı Şam'da imzalanması planlanan Türkiye- Suriye Dostluk Antlaşması, Ankara'da imzalanmak üzere ertelendi.⁵¹⁰

Cenevre'de Türk-Fransız heyetleri arasında yapılan Hatay Antlaşması'nın Suriye Meclisinde onaylanması yönünde ülkede genel bir eğilim başladı. Yüksek Komiser Kont de Martel de yaptığı tebligatta Suriye'nin Hatay Antlaşması'nı onaylamaması halinde, Fransa-Suriye Antlaşması'nın Fransız Parlamentosunda onaylanmasının imkansız olduğunu bildirdi. Arap gazeteleri Fransa'nın bu antlaşmayı Suriye onaylamazsa onlar ile yaptığı anayasayı kabul etmeyeceğini, Suriye ile Türkiye'yi karşı karşıya bırakacağını yazdılar. Hatta Mürdüm Kabinesinin istifa edeceği, yerine gelecek kabinenin antlaşmayı onaylayacağını ifade ettiler.⁵¹¹

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Hatay'dan gelen istihbarat bilgileri doğrultusunda hazırladığı, yapılması gereken önerileri de içeren raporu 24 Kasım'da Cumhurbaşkanlığı'na sundu. Rapora göre; Fransa'nın Hatay Delegatesi Garo Türkler aleyhinde olup, MC Heyeti de tarafsızlıktan uzak bir şekilde mandacıların talimatlarını

⁵⁰⁸ Demir, ss.189-190.

⁵⁰⁹ **Yeni Asır**, 4 Kasım 1937, s.1; **Halkın Sesi**, 4 Kasım 1937, s.1.

⁵¹⁰ **Anadolu**, 11-13 Kasım 1937, s.3.

⁵¹¹ **Yeni Asır**, 14-21 Kasım 1937, s.1.

halka telkin eden bir pozisyonudur. Bu heyet cemaatlere dayalı bir sistem uygulayarak bir Alevi'nin Türk listesine kayıt olmasını engellemeye çalışmıştır. Bu durumda halkın bölünmesi, Türklerin diğer gruplar karşısında marjinal gösterilmesi, onları da Türklere karşı tek blok yaparak Fransa'nın bölgedeki etkinliğinin devamı hedeflenmiştir. Bunun için Fransa, Ermenilerin ve Alevilerin nüfusunu artırarak Türk oranını düşürmek için yoğun çaba sarf etmekteydi.⁵¹²

Kaya, raporunda tüm bu gelişmelere karşı alınması gereken tedbirleri şu şekilde sıralamıştır: Fransa Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunularak tarafsız olmalarını sağlamak ve manda memurları ile MC heyetinin tarafgirliklerini kanıtlarla Türk basınında işlemek, Fransa'ya uyarı niteliğinde Kürt Dağı ve El-Cezire bölgelerinde Türkiye taraftarı halkı harekete geçirmek, Konsolosun Fransızların ve heyet üyelerinin yanlış uygulamalarını tespit edip delege nezdinde girişimlerde bulunmak ve Ankara ile sıkı temas halinde olmak, son olarak seçim masrafları için önceden belirlenen 200.000 liralık ödeneğin en hızlı şekilde ilgililere göndermek şeklinde olmuştur.⁵¹³

Konuyla ilgili Şevket Bilgin; Hatay'da yeni rejimin yürürlüğe girmesiyle hem Türklerin özgürlüklerine kavuşacaklarını hem de Suriye ile ilişkilerin gelişme imkanı bulacağını yazdı. Bilgin; Suriyeli yöneticilerin ileri görüşlü olmadıkları için toprak bütünlüklerini Fransa ve Türkiye'nin ortak garanti ettiği bir antlaşmaya hala karşı çıktıklarını, Fransa'da bazı çevrelerin İtalya faktöründen dolayı Suriye Antlaşması'nın onaylanmasına karşı olmalarının bile Suriyeli yöneticiler için ciddi bir sinyal olması gerektiğini belirtmiştir. Yakında Hatay Meclisi için yapılacak seçime yönelik Suriye'den gelecek olanların Alevi Türkler arasına nifak sokarak onları kandırmaya çalışacaklarını, fakat tüm Türklerin milli davalarına sahip çıkarak her türlü kara propagandayı boşa çıkaracağını, bu seçimlerde Fransızlara da büyük iş düştüğünü, Atatürk'ün de dediği gibi Türk-Fransız ilişkilerinin seyrine Hatay işinde alınan mesafenin yön vereceğini belirtti.⁵¹⁴

Hatay'da halkın, yeni rejimin ve kurtuluşun ilk günü için hazırlıklar yaptığı, tüm şehirlerde zafer takları diktiği, bayraklar hazırladığı, fakat Suriye Hükümeti'nin karışıklık çıkma ihtimalini ileri sürerek kutlamalara engel olduğu, mahalli hükümetin takları yıktığı görülüyordu. Anayasanın ilan edildiği 29 Kasım günü Arapların tüm

⁵¹² Demir, ss.190-191.

⁵¹³ Demir, ss.190-191.

⁵¹⁴ Şevket Bilgin, "Hatay'ın Yeni Rejimi", **Yeni Asır**, 27 Kasım 1937, s.1.

Suriye'de genel grev ilanı yapılmış, yeni rejim için İskenderun ve Antakya'da yapılması planlanan törenler iptal edilmişti.⁵¹⁵

Yeni Asır gazetesi, Hatay Anayasası'nın ilan edildiği 29 Kasım'da tüm Türkiye'de milyonlarca Türk'ün yaptığı şenlikleri haber yapmış, "*Şehir Haberleri*" bölümünde İzmir'de yapılan kutlamalar hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. İzmir'de saat 18'de Hatay için Halkevinde vali, belediye başkanı, kültürcüler, şehir büyükleri, öğretmenler, öğrenciler ve halk toplanmış, törene Hatay ve Türkiye'nin marşlarıyla başlanmıştı. Sonra kürsüye Hataylı bir genç olan Şekip İnan çıkmış, Hatay'da yaşanan olayların kısa bir tarihçesini anlatmıştı:

"Hatay, arazisi ve doğal teşkilatı ile Anadolu Yarımadasının devamıdır. Hınzıburnu ve Güldağı Hatay topraklarını Suriye'den ayıran doğal sınırdır. Halkı ise fizyolojik teşkilatı ve kültürüyle Suriyelilerden ayrıdır. Ortak olan sadece dindir. Din ise vicdan işidir. Millet olma noktasında arayacağımız en önemli vasıf adetler, genel karakterlerle ortak idealdir. Bu noktalarda aidiyet gösterenler millettştir. Gerçekleri menfaatleri icabı söylemeyenler Hatay Alevilerinin Arap olduklarını iddia ediyorlar. Bunu her Hataylı ve her Türk reddeder. Tarih bize Alevileri Şii mezhebini kabul etmiş Türkler olduğunu kesin şekilde ispat eder. Suriye halkı Türk halkıyla beraber Osmanlı idaresinde acı günler yaşadı. Yaşasın Türk ulusu ve Hataylılara bugünü yaşatan ve bütün Türk dünyasının dimağı ve kalbi olan Ulu Önder!" dedi.

Şenlikler, konuşmalar ve şiirlerle geç vakte kadar sürmüştü.⁵¹⁶

Aynı gazete başka bir haberinde yeni Fransız Delegesi Roje Garo'nun skandal faaliyetleri hakkında bilgi paylaştı. Fransız delegenin ilk zamanlar tarafsız gibi görünmeye çalıştığını, gerçekte ise etnik unsurları birbirine düşürme politikası izlemeye başladığını yazdı. Yeni Asır, Garo'nun ana amacının ise; Türk olmayan unsurları Türklere karşı ortak cephede buluşturmak, azınlıklar arasında anlaşmazlıklar yaratmak, bundan faydalanarak Cenevre Antlaşması'nın uygulanmasını güçleştirip orada Fransız nüfuzunu devam ettirmek olduğunu savundu. Buna kanıt olarak da Garo'nun davranışlarını gösterdi. Şöyle ki: Garo, Antakya'nın Bedirke Köyü'nde Çerkez reislerinden Kara Ömer'i yanına çağırıp bundan sonra Çerkezlerin himaye edileceğini ve Çerkezleri silahlandıracağını söyledi. Ayrıca 15 Ekim'de Reyhaniye'ye giderken Yenişehir Köyü'ne uğrayıp oradaki Çerkezlere Hatay'da bir Çerkez Bölüğü kuracağını söyleyerek onları Türkler aleyhine kışkırttı. Garo bu işlerle yetinmeyip parayla tuttuğu adamları MC Komisyon üyelerine gönderip Fransa lehine konuşmalarını sağladı. İskenderun Fransız Mektebinde: "*Buranın Suriye'den ayrılmasına üzülmeyin, bu durum Suriyelilikten çıkmış anlamına gelmez. Fransızlar*

⁵¹⁵ Yeni Asır, 30 Kasım 1937, ss.1,4.

⁵¹⁶ Yeni Asır, 30 Kasım 1937, s.2.

sizi hep koruyacaktır" dedi. Birkaç gün evvel de yanına askeri kumandanı alıp Ermeni lideri Derkalosyan'ın evine misafir olarak gidip ona korkmamalarını, Fransa mandasının iki sene daha süreceğini söyledi.⁵¹⁷

Hatay'da mahalli hükümet, 29 Kasım'da düzenlediği basit bir törenle yeni rejimin yürürlüğe girdiğini duyurdu. Açıklamada şunlar sıralandı:

1. Yüksek Komiserlik hem yeni rejimin ilanını hem de yeni mahkemelerin kuruluşlarıyla ilgili kararnameyi duyurdu.

2. 29 Kasım sabahı Suriye bayrağı Hatay dairelerinden indirildi, ikinci bir emre kadar yerlerine Fransız bayrağı çekildi.

3. Hatay hakimlerinin, kararlarını Hatay halkı adına vermeleri istendi.

4. Hatay muhafızlığı kaldırıldı, hükümet kuruluncaya kadar geçici olarak genel sekreterlik oluşturuldu.

5. Resmi evraklarda yer alan Suriye Cumhuriyeti silinerek yerine "Müstakil İskenderun Sancağı" yazıldı.

6. Suriye Meclisindeki Hatay milletvekillerinin görevi sona erdi.⁵¹⁸

Gerek İzmir gazetelerinde gerekse yurdun diğer gazetelerinde başyazılar Hatay hadiselerine ayrıldı. Ortak fikir, Hatay'da yaşanan kanlı hadiselerin devam etmesi ve Fransa'nın sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda antlaşmadan doğan hakkın kullanılarak Türkiye'nin tek başına gereğini yapacağı yönündedir.

Hakkı Ocakoğlu "*Hataylılar Sevinçlerini Yaşayamadılar*" başlıklı yazısında; Hataylılara kurtuluşlarını kutlamalarına izin vermediklerini, bundan daha önemli olanın ise Fransa'nın durumu kavrayamayıp kabul ettiği Konsey kararında samimi olmaması ve yeni anayasayı ilan ederken gönülsüz davranması olduğunu belirtmiş, Konsey kararıyla temsilci olarak atadığı Roje Garo'nun antlaşmayı uygulatması gerekirken azınlıkları Türklere karşı kışkırttığını, onları silahlandığını yazmıştır. Yazar, Fransa'dan açıklık ve samimiyet beklediklerini, aksi halde Türkiye'nin Hatay davasını daha ciddi bir şekilde yeniden ele alacağını ifade etmiştir.⁵¹⁹

Antakya'da bulunan Ulus gazetesinin muhabirinin izlenimlerine göre; halk kurtuluşları anlamına gelen anayasa ilanı için büyük hazırlıklar yapmıştı. Fakat kutlamalarına izin verilmedi. 29 Kasım sabahı belediyenin önünde toplanan Hataylı Türkler, Hükümet Konağından gelen silahlı zaptiyeler aracılığıyla dağıtılmaya

⁵¹⁷ **Yeni Asır**, 30 Kasım 1937, s.3; **Anadolu**, 1 Aralık 1937, s.3.

⁵¹⁸ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, s.178.

⁵¹⁹ Hakkı Ocakoğlu, "Hataylılar Sevinçlerini Yaşayamadılar", **Yeni Asır**, 1 Aralık 1937, ss.1,2.

başlandı. Zaptiyeler anayasa ilanı için beklenen Kont de Martel'in gelmeyeceğini bağırınca halk direnç gösterdi. Zaptiyelerin yetersizliği görülünce Halep'ten 15 kamyonetle gelen kuvvetler halkı kordona aldı. Belediye binasının pencerelerinden halka ateş açılacağı tehdidi savruldu. Daha sonra Antakya Merkez Karakol Kumandanı halka bayramın sadece Türk bölgesinde kutlanabileceğini bildirdi. Bunun üzerine Türkler köprü tarafında bulunan ve Garo'nun emriyle kapatılan Yeni Gün matbaasına doğru ilerledi. Halk temsilcileri bu yaşananları Türkiye, Fransa ve MC'ye telgraf çekerek protesto etti. Türkiye'nin Antakya Başkonsolosu Halkevi'nde Hataylılara itidalli olma telkininde bulundu. Halk dışarıda "*Yaşasın Atatürk! Yaşasın Anavatan! Yaşasın Başkonsolos!*" diye bağıyordu. Bu sırada cadde ve mahallelerde resmi memurlar zafer taklarını yıkıp parçalarını kışlaya taşırken, süngülü askerler halka saldırdı. Olaylar yaklaşık yarım saat sürdü ve olaylarda 12 kişi yaralandı.⁵²⁰

Mustafa Kemal Atatürk, 29 Kasım tarihinde Hatay Anayasası'nın ilan edildiği gün Hatay'da yaşanan gerilim hakkındaki görüşlerinin Ulus gazetesinde yayımlanmasına izin verdi. Martel'in Hatay'a gelerek Hataylıların yeni rejime kavuştuklarını bizzat ilan etmemesine ve Delege'nin Hataylıların kutlamalarını engellemeye çalışmasına içerleyen Gazi, buna rağmen Cenevre Antlaşması'nın birinci aşamasının Hatay Türkleri'nin azmiyle başladığını, bundan geriye dönüşün söz konusu olamayacağını, buna Fransa'nın şeref ve haysiyetinin de müsait olmadığını söyledi. Konuyla ilgili Paris'e hükümet tarafından nota gönderildi. Hatay'da yaşanan olaylara bir son verilmesi, Fransa'nın bu hadiselere lakayt yaklaştığı ve bu konuda üzerine düşeni yapması noktasında uyarıldığı notada, bu tür olayların Fransa ile imzalanan bazı antlaşmaları ortadan kaldıracağı belirtildi.⁵²¹

Öte yandan Beyazıt Meydanı'nda toplanan üniversiteli gençler, Hatay'da son günlerde yaşanan acı olaylardan dolayı büyük bir miting yaptı.⁵²²

Hatay'da kanlı 29 Kasım Olayı'nın ardından sükunetin kısmen sağlandığı haberi gelmeye başlamıştı. Garo, Antakya'da Fransızların telgrafhaneyi kontrolleri altına almasını sağlamış ve Türklerin dışarı ile tek bağlantıları olan telgraf ve mektuplara sansür uygulamaya başlamıştı. Okullar ve çarşılar açılmamıştı. Bütün bunlara rağmen Reyhaniye'de Çerkezler rejim ilanını gece fener alayları düzenleyerek kutladılar. Türk olan olmayan herkes eğlenerek Atatürk'e minnet ve şükranlarını

⁵²⁰ **Yeni Asır**, 1 Aralık 1937, s.3.

⁵²¹ **Halkın Sesi**, 2-3 Aralık 1937, s.1;**Yeni Asır**, 2-3 Aralık 1937, ss.1,3.

⁵²² **Halkın Sesi**, 2-3 Aralık 1937, s.1;**Yeni Asır**, 2-3 Aralık 1937, ss.1,3.

bildirdi. Kürt Dağı'ndan da bayrama katılanlar oldu. Kırıkhan'da Ermeniler de katıldı.⁵²³

Anadolu gazetesinin 2 Aralık tarihli sayısında Hamdi Nüzhet Çançar "*Hatay Faciası*" başlığı altında yazdığı makalede; Fransız delegenin ikiyüzlü siyaseti yüzünden Hatay meselesinin yeniden ortaya çıktığını, Fransa'nın tüm uluslararası siyasette antlaşmalara sadakati ana prensip olarak kabul etmesine ve son yirmi seneden beri bütün davası kendisine zorla imzalatılmış Versay'ı yırtmaya çalışan Almanlara karşı ileri sürdüğü antlaşmalara sadakat davasını savunmasına rağmen sıra kendi aleyhinde uygulamaya gelince her şeyi inkar ettiğini yazan Çançar, Fransızların bölgede daha ilk uygulamada Türk kanı döktüklerini, onlara artık güven duyulamayacağını, eğer MC bu sorunda aktif olamıyorsa Türkiye'nin davasını kendi milli varlığıyla halledeceğini ifade etti.⁵²⁴

"*Türkiye Hakları ve Şerefiyle Oynanmasına Müsaade Edemez*" başlıklı yazısında düşüncelerini açıklayan Şevket Bilgin; yeni rejimi uygulamayla görevli olan Garo'nun atılan imzanın şerefine aykırı bir şekilde Hatay'daki fesat unsurlarının başına geçerek saldırıları bizzat yönettiğini, buna rağmen 29 Kasım itibariyle Hatay'da artık Suriye idaresinin, bayrağının, askerinin yerinin olmadığını, saldırıların devamı halinde Türkiye'nin garantörlük haklarını kullanacağından herkesin emin olmasını istedi.⁵²⁵

3 Aralık tarihli Halkın Sesi Gazetesinde ise Sırrı Sanlı, "*Kısa ve Açık*" adlı köşesinde "*Fransa İyi Bilsin ki...*" başlıklı bir yazı kaleme aldı. Fransız delegesinin iğrenç ve çirkin tavrının Paris tarafından yine birkaç kelime oyunu ve diplomasi komedisi ile örtbas edileceği, oradaki Türklerin kırılan kalplerinin ve milletin izzeti nefsinin tamir edileceklerini zannediyorlarsa bu defa Fransa'nın aldanacağını yazan Sanlı, bugün her zamankinden daha fazla müttefike ihtiyacı olan Fransa'ya Türk'ün birçok şeyi unuttuğu ama izzeti nefesine ilişkinleri ne unuttuğu ne de affettiği uyarısında bulundu.⁵²⁶

Aynı tarihli Anadolu Gazetesinde H.R. Öktem köşesinde; Hatay'da yaşanan skandalların sömürge memurlarının değil Fransa Hükümeti'nin sorumluluğunda olduğunu, Paris izin vermezse ne Roje Garo'nun ne de Kont de Martel'in bu hareketleri yapabileceğini, aslında yapılanların MC'ye atılan bir şamar olduğunu ve bunu

⁵²³ **Yeni Asır**, 3 Aralık 1937, s.1,4; **Anadolu**, 2 Aralık 1937, ss.1,6.

⁵²⁴ Hamdi Nüzhet Çançar, "Hatay Faciası", **Anadolu**, 2 Aralık 1937, ss.1,2.

⁵²⁵ Şevket Bilgin, "Türkiye Hakları ve Şerefiyle Oynanmasına Müsaade Edemez", **Yeni Asır**, 2 Aralık 1937, ss.1,2.

⁵²⁶ Sırrı Sanlı, "Fransa İyi Bilsin ki...", **Halkın Sesi**, 3 Aralık 1937, s.1.

Fransızların yapıyor oluşunun Türk halkında onlara karşı olan güveni yıktığını belirtti.⁵²⁷

Atatürk Hatay'da yaşanan olumsuz gelişmelerle baskı kurulan Hatay Türklerine umut ve enerji, aynı zamanda Fransa'ya sert bir mesaj vermek için Ankara'da bürokratların ve diplomatların uğrak yeri olan Karpiç Lokantası'nda bir mizansen tertipledi. Bir akşam Çankaya'da beraber yemek yediği kızkardeşi Makbule Hanım, Semiha İnanç ve Sabiha Gökçen ile öğrencilerin gerçekleştirdiği Beyazıt Gösterileri ve Hatay meselesi hakkında konuşurken yemek bitiminde bir ara Sabiha Gökçen'i aşağı çağırttı. O'na şunları söyledi:

"Bu Fransızlar gerçekten de bazen neyi niçin yaptıklarını bilemeyecek kadar kör oluyorlar!. Tabii gelecekteki çıkarlarını düşündükleri muhakkak ama, Hatay işinde mandaterliğin yasalarına da karşı çıkmayı göze almaları.. Bu toprakları Suriye'nin malı gibi göstermeleri ilerideki planlarını açıklamaya yeter de artar bile.. Şurada burada başlayan gösterilerin giderek çatışmaya dönüşme ihtimali de var. Ben Hataylılara söz verdim. Onların hakkı olan sözü verdim. Bu topraklar bizimdir. Orada bizim bayrağımız mutlaka dalgalanacaktır. Bildiğin, izlediğin gibi konuyu barışçı yollardan halletmek için elimizden geleni yapıyoruz, yapacağız da.. Çatışma kaçınılmaz hale gelirse bunu bizden önce Fransızlar düşünsünler derim. Nezaket hudutlarını aşan bu davranışlarını kendilerine pahalıya ödetiriz," dedi.⁵²⁸

Sonra kendisinden hemen gidip askeri üniformasını giymesini, silahını almasını istedi ve Karpiç Lokantası'na gideceklerini, orada çok önemli bir görevi yerine getireceğini söyledi. Gökçen'in emri sorgusuz kabul etmesinden etkilenen Atatürk, Hatay'la ilgili onun düşüncesini sorduğunda Gökçen, annesinden Girit'le ilgili dinlediği "*Girit bizim canımız, feda olsun kanımız*" adlı marşı anımsadığını, Hatay için de aynı duyguları taşıdığını belirtip şöyle dedi: "*Hatay bizim canımız, feda olsun kanımız!*" Bu sözden çok hoşlanan Atatürk, Sabiha Gökçen'le yemeğe döndüklerinde ona kendi adının, kızkardeşi Makbule Atadan'ın ve Kazım İnanç'ın eşi Semiha İnanç'ın adlarının olduğu bir kağıdı gösterip ardından isimleri sildi, ardından hep beraber lokantaya gittiler.⁵²⁹

Kalabalık olan salonda Atatürk'ün masasında Kılıç Ali, Recep Zühtü Bey, Kazım İnanç Paşa ve eşi Semiha Hanım, Makbule Atadan, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bulunuyordu. Yan masada Diyarbakır Milletvekili ve eski General Kazım Sevültekin ile arkadaşları, giriş

⁵²⁷ Hüseyin Rahmi Öktem, "Hatay İşinde Asıl Mesul Olan", **Anadolu**, 3 Aralık 1937, ss.1,2.

⁵²⁸ Oktay Verel, **Sabiha Gökçen-Atatürk'le Bir Ömür**, 4. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007, ss.253-255.

⁵²⁹ Verel, **Sabiha Gökçen-Atatürk'le Bir Ömür**, ss.253-255.

tarafındaki masada ise Fransız Büyükelçisi Ponso ve yanındakiler oturuyordu. İlerleyen saatlerde aniden Kazım Sevültekin ayağa kalkıp salona hitaben; Fransa ile aramızda var olan Hatay meselesinin aklıselim bir şekilde masada müzakere edilerek çözülmesi gerektiğini, Türkiye'nin barışa verdiği öneme Fransa'nın dikkat etmesi gerektiğini söyledi. Onun sözlerini Fransız masası ayakta alkışladı.⁵³⁰

Tam o sırada salonun ortasına gelen Sabiha Gökçen yüksek sesle General'in nezaket dolu konuşmasını Fransızların anlamayacağını, tarih boyunca dost görünen düşmanların aldattığı Türklerin artık yeni bir kuşaktan oluştuğunu, Fransızların oyun oynayarak Hatay'ı Suriye'ye vermeyi hedeflediklerini, Türk gençliğinin artık bu meselede sabrının kalmadığını söyleyerek, "*Hatay bizim canımız, feda olsun kanımız!*" dedi ve havaya üç el ateş etti. Bunun üzerine Atatürk sert bir şekilde polislere görevlerini yapmalarını hatırlattı.⁵³¹

Polisler Sabiha Gökçen'i götürdükleri esnada Atatürk masadaki Semiha Hanım'a tabancasını uzatarak ateş etmesini istedi. Ayağa kalkıp salonun boş köşelerine birkaç el ateş eden Semiha Hanım da götürüldü. Bundan sonra Makbule Hanım çantasından silahını çıkararak "*Hatay'da evlatlarımız ecnebi işgali altındayken ve ızdırab içindeyken sizin burada ne işiniz var ağabey?*" dedi ve o da havaya üç el ateş etti. Fransızlar büyük panik içinde kaldılar. Üç hanıma çıkarıldıkları mahkemede hakim tarafından 24 saat hapis cezası verildi. Sabiha Gökçen, mahkemede bu hareketi Atatürk'ün huzurunda yapmasının yargıç tarafından garip karşılandığını ve sorularıyla kendisinin emir doğrultusunda davrandığını itiraf etmeye zorlandığını, fakat ısrarla mili duygularının galeyana geldiği için bu işi yaptığını söylediğini, bunu da Atatürk'ün kendisine tembihlediğini aktarır.⁵³²

Üçü de cezalarını çekmek üzere Cebeci Ceza ve Tevkif Evi'ne götürüldüler. Sabah Atatürk, Adalet Bakanı Saraçoğlu'nun da bulunduğu kalabalık bir grupla cezaevine geldi ve oradan hep beraber Çankaya'ya gittiler.⁵³³

4 Aralık tarihinde çıkan Yeni Asır'da Şevket Bilgin "*Fransa Taahhütlerini Çiğnemek mi İstiyor?*" başlığı altında yazdığı köşe yazısında; uluslararası ilişkilerde var olan büyük anlaşmazlıkların dürüstlük ilkesinin tam anlaşılammış olmasından kaynaklandığını, asırlarca emperyalist devletlere başarı kazandıran makyavelizmin

⁵³⁰ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.113,114.

⁵³¹ Verel, ss.256, 257.

⁵³² Verel, s.259.

⁵³³ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.115-116.

halen sömürgeci devletler tarafından saldırılarını masumlaştırmak için bir araç olarak kullanıldığını, bunlara karşı savunmalarını güçlendiren devletlerden biri olarak Türkiye'nin barışı dış politikasının merkezine koyduğunu açıklayan Bilgin, Fransızların attıkları imzaların gereği olarak görevlerini yapmayan ajanlarını, manda idaresi memurlarını, Suriye Komiserini azletmesinin şart olduğunu, Suriyelilerin ise gerçek dostlarının tarihten ve coğrafi şartlardan dolayı sadece Türkler olduğunu artık anlamaları gerektiğini ifade etmiştir.⁵³⁴

Sağcısıyla, solcusuyla tüm Fransız politikacıların işbirliği yaptığı devletlere bile sergilediği ikiyüzlü davranışlarından dolayı sürekli güven problemi yaşadıklarını, Doğu ve Güney Avrupa'da önemini kaybetmeye başlayan Fransa'nın Suriye'yi gücendirmemek için yaptığı hataları Hatay konusunda sürdürmesinin Türkiye'yi üzdüğünü, onların taahhütleri doğrultusunda işbirliğine davet eden Türkiye'nin notasına olumlu cevap vermelerini umduğunu, Türk milletinin Hatay'ın istiklaline bekçilik edeceğini belirtmiştir.⁵³⁵

Fransa'nın başta Alman-İtalyan tehlikesi olmak üzere İspanya İç Savaşı, suikastlar ve rejim aleyhinde faaliyetler gibi dertlerin içinde şaşırıp, ona daima dost olan Türk milletini kaybetme pahasına akla hayale gelmeyecek işler yaptığını, Hatay işini bu kadar kurcalamakla Lübnan meselesinden dolayı Suriyelilerin duydukları ıstırapı soğutup uyuşturmak, Suriyelilerin kafasını karıştırıp kışkırtarak her fırsattan faydalanıp istiklallerine darbe vurmak, Hatay işini kalkan yapıp Suriye'yi parçalamak, Suriye'nin daima Fransa'nın nüfuzu altında kalmasını sağlamak gibi emperyalist hedefler taşıdığını, halbuki Türkiye'nin Mısır'ın, Suriye'nin bağımsızlıklarını MC huzurunda savunmuş bir devlet olduğunu yazmıştır.⁵³⁶

Ankara Hükümeti; 3 Aralık 1937 tarihinde Suriye ile 1926'da imzalanmış olan dostluk antlaşmasının bazı maddelerinin uygulanmasına imkan kalmadığı ve bazı maddelerinde de görüş ayrılıkları olduğu sebebiyle bahsedilen maddelerin müzakere edilmesine hazır olduğunu belirterek feshedildiğini Paris'e bildirdi. Diğer yandan; anayasanın yürürlükte olmasına rağmen Hatay'la ilgileri olmayan Kırıkhan Hakimi Sadık Mardini, Jandarma Komutanı Abdurrahman Kazan, Tapu Memuru Satı Feccehi, Polis Komiseri Sabri Hatvani, Zabıt Katibi Hasan Hüsnü, Mübaşir Mahmut Nedim ve diğer Suriyeli memurların görevlerine ve zulümlerine devam ettikleri, Maliye Müdürü

⁵³⁴ Şevket Bilgin, "Fransa Taahhütlerini Çiğnemek mi İstiyor?", **Yeni Asır**, 4 Aralık 1937, ss.1,2.

⁵³⁵ **Yeni Asır**, 8 Aralık 1937, ss.1,2

⁵³⁶ **Anadolu**, 8 Aralık 1937, s.1,2.

Hasan Cebbare'nin Türkleri Hatay'dan kaçmaya zorlamak için 27 Kasım'da tüm tahsil memurlarına, maliyeye borcu olan Türklerin menkul ve gayrimenkullerinin satışa çıkartılması emri verdiği bilgisini paylaştı.⁵³⁷

Yeni rejim ilan edilmesine rağmen Hatay'da yapılan hileler hız kesmedi. Kırıkhan'da Haremlî Bermedezadelerin bir çiftliği olan Sıçanlı Köyü'nde 10 hane varken köy muhtarı nüfus müdürlüğüne 300 kişinin sicil kaydının yapılmasını istedi. Türk nüfus memuru meselenin incelenmesini için jandarma dairesine havale etti ama kaymakamın emriyle bunlar nüfusa kaydedildi. Bunun yanında Gozburk Köyü'nde de 11 hane varken muhtar 150 kişinin kaydedilmesini istedi. Mahalli Hükümet Arap çoğunluğu yaratmak için civar köylerden gelen yabancı Arapların kaydını Hatay nüfus kütüklerine yaptırmaya başlamıştır.⁵³⁸

Hakkı Ocakoğlu, asırlarca birlikte yaşamış Türklerle Suriye Araplarının her nedense Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir dostluk kuramadığını, Türklerin gördüğü ihanetten dolayı kalpleri kırık olmasına rağmen intikam politikası gütmeyip komşularıyla iyi dostluklar kurma anlayışını kendine ilke edindiğini, bunun en güzel örneğinin ise Türk-Yunan ilişkisi olduğunu yazdı. Ocakoğlu, buna karşılık Suriye'nin daha tam istiklaline kavuşmadan Türkiye'ye karşı hasmane bir tutum sergilediğini, sadece Hatay'dan dolayı değil öncesinde Türkiye düşmanlarının Suriye'de iyi ağırlandığını, iki ülke sınırının geniş miktarda kaçakçılığa yataklık ettiğini, hiçbir devletin kaçakçılara ve hırsızlara bu kadar müsamaha göstermediğini ifade etmiş, Suriye için tek çıkar yolun Türkiye ile samimi bir dostluk kurması olduğu uyarısında bulunmuştur.⁵³⁹

Bütün uyarılara rağmen Hatay'da Fransız delegesi Garo, yine skandal hareketlere devam etmekten çekinmedi. Hatay'daki tüm kaymakamlara Suriye bayrağı dışında başka bir bayrak çekilmemesini emretti. İskenderun'da Türkçe çıkan Vahdet gazetesini yasakladı. Dışarıdan getirilen insanları keyfi uygulamalarla nüfusa kaydettirdiği gibi memurlara da anayasaya aykırı bir şekilde hiç kimsenin mensup olduğu cemaatten başkasına oy veremeyeceği direktifini verdi. Öte yandan Fransa Dışişleri Bakanlığı Türk notasının incelendiğini, bu işin dostane bir şekilde halledileceğini bildirdi. Bazı kaynaklar Türk notasına cevaptan önce Garo'nun

⁵³⁷ **Halkın Sesi**, 8 Aralık 1937, s.1; **Yeni Asır**, 8 Aralık 1937, s.3; **Anadolu**, 8 Aralık 1937, s.1.8.

⁵³⁸ **Halkın Sesi**, 8 Aralık 1937, s.1; **Yeni Asır**, 8 Aralık 1937, s.3; **Anadolu**, 8 Aralık 1937, s.1.8.

⁵³⁹ Hakkı Ocakoğlu, "Türkiye-Suriye Samimi Bir Dostluk Havası Yaratamazlar mı?", **Yeni Asır**, 9 Aralık 1937, ss.1,2.

görevden alınacağı iddiasında bulundular. Sırrı Sanlı, Garo'nun azledilmesinin olumlu fakat yeterli olmadığını, Paris'in dostluk istiyorsa imzaladığı antlaşmaların maddelerini harfiyen uygulamak zorunda olduğunu belirtti.⁵⁴⁰

Garo'nun emriyle Hatay'ın Suriye'ye katılmasını isteyen Usbecilerin kulübü kapatıldı, başkanları Zeki Arzusi ve iki üyesi tutuklandı. Bundan sonra Usbeciler ile hükümet kuvvetleri arasında çatışma çıktı. 4 kişi hayatını kaybetti. Öte yandan Garo'nun emriyle Hatay'daki Suriyeli memurlar, Hatay nüfusuna geçirildi. Onun bilgisi dahilinde Türklere nüfusta zorluk çıkartılması yönünde gizli bir tebligat yapıldı. Yeni rejimi destekleyen bir duruş sergileyen Rum Katolik Camiasından Samyat, Garo'nun emriyle işten çıkartıldı. Antakya ve Kırıkhan hakimliklerine Türk düşmanlıklarıyla bilinen kişileri getirtti.⁵⁴¹

Konuyla ilgili Sırrı Sanlı; önceki yazısında Garo'nun görevinden alınmasına hem Fransa'nın Türkiye'nin dostluğuna önem vermesi hem de Hatay Türkleri'nin gördüğü zulmün sona erecek olması açısından sevindiklerini maalesef bunun da yalan çıktığını, önceden işlerini gizlice yapan Garo'nun artık aleni bir şekilde kürsülere çıkarak Ermenileri Türklere karşı kıskırttığını, ideal ve menfaatin çarpıştığı zaman daima menfaatin kaybettiğini, böyle adamlardan hayır ve hizmet bekleyenlerin aklına şaştığını yazdı.⁵⁴²

Şevket Bilgin, Türkiye ve Fransa'nın Hatay'da garantörlük haklarının tespitini belirlemek için 16 Aralık'ta Fransız askeri heyetinin Ankara'da olacağını, Türkiye'nin dünyanın bilinmeze gittiği bir dönemde Fransa ile karşılıklı açık, dürüst, hak, adalet kavramlarına dayanan ve kapristen uzak bir siyaset yürütmek istediğini, Fransa'nın eski sömürgeci alışkanlıklarını Hatay'da sürdüremeyeceğini ve bir an önce ikiyüzlü politikayı terk etmesi gerektiğini ifade etti. Bilgin, gelecek olan askeri heyetin, Türkiye'nin düşüncelerini Paris'e doğru bir şekilde aktarabilmesi durumunda Türk-Fransız dostluğuna katkıda bulunacağını aktarmıştır.⁵⁴³

Yeni Asır gazetesinin aynı tarihli sayısından itibaren "*Hatay Mektupları*" adlı bir köşe hazırlandı ve Hatay'dan gönderilen mektuplarla bölgede yaşanan son gelişmeler hakkında Türk kamuoyunun bilgilendirilmesine çalışıldı. İlk olarak İrfan

⁵⁴⁰ **Halkın Sesi**, 10-11 Aralık 1937, s.1; **Yeni Asır**, 10-11 Aralık 1937, ss.1,3; **Anadolu**,10-11 Aralık 1937, ss.1,8.

⁵⁴¹ **Anadolu**, 15 Aralık 1937, ss.1,10.

⁵⁴² Sırrı Sanlı, "Para İle Yalnız Vicdansızlar ve Vatansızlar Satın Alınır", **Halkın Sesi**, 16 Aralık 1937, s.1.

⁵⁴³ Şevket Bilgin, "Şuursuzluk Kabarırken Şuuru Hakim Kılmak İsteyenlerin Vazifesi", **Yeni Asır**, 15 Aralık 1937, ss.1.2.

adlı bir Türk'ün mektubu yayınlandı. Mektuba göre Hatay halkı sükunetini korumaya devam etmekte ve her gece ev toplantıları yaparak sabahlara kadar eğlenmektedir. Antakya'da Türk halkı hafta tatilini Cuma'dan Pazar'a aldı. Buna göre artık Pazar günleri okullar tatil olacak, hiçbir Türk o gün dükkanını açmayacak. Böylece Hatay Türkleri yeni rejime girdikten sonra ilk hamlesini yapmış oldu. Bu arada Hatay'da resmi tatil günlerinde devlet dairelerinde artık Suriye bayrağı yerine mandater devletin bayrağının çekilmiş olmasına Araplar oldukça öfkeleni. Yüksek Komiserliğin çıkarttığı adliye teşkilatı kararnamesine göre Antakya'da bir yüksek mahkeme ile bir bidayet mahkemesi, İskenderun'da bir bidayet mahkemesi ve ayrıca Antakya, İskenderun ve Kırıkhan'da birer sulh mahkemesi oluşturulacak. Hatay Adliyesine tayin edilecek Fransız hakimleri Fransa hükümetinin iltimasıyla Hatay Hükümeti tarafından 5 yıllığına görevlendirilecek ve Hatay Başsavcılığına dönemin ünlü Fransız hukukçularından Mangin tayin edilecek. Mektubun son bölümünde Hatay muhafızı tarafından 8 günlüğüne kapatılan Yeni Gün Gazetesinin tekrar çıkacağı yazılmaktaydı.⁵⁴⁴

Suriye'de Türkler aleyhine faaliyetlere rağmen Suriye halkının Türk milletine ve Atatürk'e karşı büyük sempati beslediğini, özellikle 1918'den beri Suriye'nin istiklali lehinde Türkiye'de yapılan hareketleri Suriyelilerin iyi bildiğini, mevcut Suriye hükümetinin Türk dostluğunun kıymetini bilmediği için daha fazla iktidarda kalmayacağını, Cemil Mürdüm kabinesi yerine Şeyh Taceddin kabinesinin gelmesinin yüksek olasılık olduğu görülüyordu. Bu arada Suriyeli politikacıların Irak'ı Türkiye aleyhine çevirmeye çalıştığı ama başarılı olamadığı, Iraklı yetkililerin muhataplarına, İran-Irak sınır anlaşmazlığında Türkiye'den gördükleri büyük yardımı unutmayacaklarını söylediği, Türk-Irak dostluğunun sarsılmaz bir derecede olduğu anlaşılıyordu.⁵⁴⁵ Türk basınında zaman zaman Irak'ın Türkiye ile Suriye arasındaki Hatay Meselesinin çözümü konusunda arabulucuk rolünü üstlenmek istediği yönünde haberler yazılmaktaydı. Yeni Asır gazetesinde Irak hükümetinin Suriye ile Türkiye arasında arabuluculuk yapacağına dair bir haber paylaşıldı.⁵⁴⁶ 27 Nisan 1937 tarihli Yeni Asır gazetesinde çıkan bir habere göre ise; Irak Dışişleri Bakanı Naci Ulasıl'ın bu amaçla Türkiye ziyareti kapsamında üç günlüğüne Ankara'ya geldiği iddia edildi.

⁵⁴⁴ **Yeni Asır**, 15 Aralık 1937, s.4.

⁵⁴⁵ **Anadolu**, 16-18 Aralık 1937, s.1.

⁵⁴⁶ **Yeni Asır**, 25 Mart 1937, s.3.

Üst düzey karşılama yapılan Bakan, dinleneceği otele geçmeden önce basın mensuplarına yaptığı açıklamada:

"Irak'ın büyük dostu Türkiye'yi ziyaret etmek fırsatına sahip olduğum için memnunum. Irak halkının Atatürk'e karşı kalplerinde taşıdıkları hürmet ve muhabbet hissini sınırı yoktur. Dış politikanızdaki dürüstlüğünüze hayranım. Şam'da Suriye Başvekili ve kabine üyeleri ile Türkiye-Suriye ilişkileri üzerine konuştuk. Bir Arap olmak itibariyle doğunun medarı iftihar olan Türkiye Cumhuriyeti'yle Suriye arasındaki ilişkilerin samimi olmasını çok isterim" dedi.⁵⁴⁷

Ulasıl'ın halefi olan bir sonraki Dışişleri Bakanı Tefik el Süveydi ise Ankara'ya yaptığı resmi ziyarette Hatay'ın Türkiye ile Suriye arasında paylaşılmasını teklif etti. Bununla ilgili hazırladıkları haritaya göre İskenderun ile Antakya şehri Türkiye'ye bırakılmıştı. Sadece Antakya ve etrafındaki bahçeler Türkiye'nin, geriye kalan bölge Suriye'nin olacaktı. Hükümet teklifi Atatürk'e sunmak üzere Hasan Rıza Soyak'a verdi. Atatürk haritadaki şekli apandise benzeterek gülmeye başladı. *"Ne kadar yersiz, ne kadar çocukça bir teklif"* diyerek Iraklı Bakan'a verilmek üzere hükümete şu cevabın verilmesini emretti:

"Biz arazi ilhaki peşinde değiliz. Bütün gayretimiz, öteden beri ilan ettiğimiz gibi o toprakların her bakımdan asıl sahibi bulunana, Türk çoğunluğuna 1921 senesinde tanınmış olan hakların korunmasına çevrilmiştir. Diğer taraftan arazi itibariyle komşumuz Suriye lehine yapılabilecek azami fedakarlık da yapılmıştır. Herkes bilir ki Sancak'ın asıl hududu daha epeyce ileridedir." ⁵⁴⁸

Diğer taraftan bu teklifin hükümet tarafından ele alınması Atatürk'ü teklif kadar üzen ayrı bir durum oldu. Bu durumun da etkisiyle 25 Ekim tarihinde Atatürk'ün isteğiyle İsmet İnönü başbakanlıktan istifa etti ve yerine İktisat Bakanı Celal Bayar atandı. İnönü, Hatay konusunda Dünya Savaşı'ndan sonra ordusunu güçlendiren Fransa ile savaş ihtimalini doğuracak hamlelerden uzak duruyordu. Atatürk onunla aynı fikirde değildi. İnönü'nün görevinden uzaklaştırılmasında önemli faktörlerden biri de Hatay Meselesi olmuştur. Fakat yerine gelen Celal Bayar da Hatay konusunda Atatürk'ün istediği aktif politikayı sürdüremedi.⁵⁴⁹

2.5. HATAY'DA YENİ KRİZ: MC SEÇİM KOMİSYONU TALİMATNAMESİ VE SEÇİM İŞLEMLERİNİN BAŞLAMASI

⁵⁴⁷ Yeni Asır, 27 Nisan 1937, ss.3,4,5.

⁵⁴⁸ Tekin, 2011, ss. 104-106; Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, s.177.

⁵⁴⁹ Tekin, 2011, ss. 104-106; Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, s.177.

Hatay'da inceleme yapan seçim komisyonu 87 maddelik talimatname hazırlayıp Konsey Başkanı'nın onayından sonra yürürlüğe girmek üzere Genel Sekreterliğe havale etti. Hatay'da manda yönetimi ile ortak hazırlanan bu talimatname, Ankara'ya sadece bilgi amaçlı gönderildi. Bu durumu hükümet derhal MC Genel Sekreterliği'ne telgraf çekerek protesto etti.⁵⁵⁰ Bu arada Fransa'nın Suriye Başkumandanı General Hutzinger başkanlığındaki Fransız Askeri Heyeti'nin Ankara'da başlattığı müzakereler esnasında Suriye Başbakanı Cemil Mürdüm'ün Ankara'ya yapacağı ziyaret, siyasi çevrelerde büyük bir dikkatle takip edildi.⁵⁵¹

MC'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük ve galip devletlerin öncülüğünde kurulduğu için kuruluş amaçlarına uygun hareket edemediğini, silahsızlanma davasında galipler dışlarına kadar silahlanırken mağlupların engellendiğini, Türkiye'nin silah kuvveti ile haklarını ve istiklalini milletlere tanıttırıldığını ve ardından cemiyete üye olabildiğini yazan Ocakoğlu, MC'nin saldırgan Japonya ve İtalya'ya karşı sessiz kaldığını, buna rağmen Türkiye'nin barışa olan sevgisi nedeniyle bu kuruluşu desteklemeye devam ettiğini, Hatay meselesinde diğer devletler gibi oldubittiye getirmeden MC'yi kuvvetlendirmek arzusuyla müzakereler yolunu tercih ettiğini vurguladı. Fakat Hatay hakkında Türkiye'nin kazanılmış haklarının siyasi taktiklerle alınmak istendiğini, yakında yapılacak seçim için Hatay'a gönderilen heyetin Fransa ile sıkı görüşmeler yaparak bir talimatname hazırladığını, Türkiye'nin ise görüşünün alınmadan sonradan gayri resmi bir şekilde bilgilendirildiğini belirtti. Türkiye'nin bu oyunlara seyirci kalmayacağını MC'ye gönderdiği protesto ile gösterdiğini dile getiren Ocakoğlu, MC'nin hak ve adaletten uzak bir şekilde onun bunun oyuncağı olması durumunda yakın zamanda feshedileceğini iddia etti.⁵⁵²

La Republique Gazetesinin ünlü yazarlarından Pierre Dominique'nin "Antlaşmayı Onaylamayalım" başlıklı makalesinde, Suriye davasının Paris'i nasıl etkilediğini şöyle açıkladı:

"Geçen gün Suriye Meclisi Sancak statüsünü reddetti. Türk azınlık üzerinde egemenliklerinin kontrolsüz bir şekilde devamından yanalar. Türkiye buna 1926'da Suriye ile imzalanan dostluk, iyi komşuluk ve saldırmazlık antlaşmasını feshederek karşılık verdi. Şimdi Vienot memnun olabilir! Geçen sene hafif düşünceli adamlar Fransız kamuoyundan gizlice ya bu büyük eserin hazırlanmasına çalışmak yada istifa etmek seçeneklerinden birine mecbur tutulan de Martel'le mutabık olarak, azınlıklara yeterli himayeyi sağlamayan, bunu Hıristiyanlardan da esirgeyen, biz Fransızları kucağımızda birkaç çiçekle

⁵⁵⁰ **Halkın Sesi**, 17 Aralık 1937, s.1; **Yeni Asır**, 17 Aralık 1937, ss.1,3.

⁵⁵¹ **Halkın Sesi**, 21 Aralık 1937, s.1.

⁵⁵² Hakkı Ocakoğlu, " MC Şu Veya Bu Devletin Oyuncağı Olmaktan Kurtarılmaldır", **Yeni Asır**, 18 Aralık 1937, ss.1,2.

Yakındoğu'dan atan bu antlaşmayı alalacele imzaladılar. Yürürlüğe girmesinden bir sene sonra parlamentonun görüşü alınmadan hazırlanmış olan bu antlaşmayı ne enteresan ki yine aynı parlamentodan onaylamasını rica ettik. Bundan emin miydik? Onaylamazsa ne olacaktı? İşin kurnazlığı şu ki; Fransız Parlamentosunu bir oldu bittiyle karşı karşıya getirmek amaçlandı.

Bugün Şam'dan buraya her şeyi terk etmenin en uygun olacağını söylemeye gelecekler. 19 senedir birikmiş olan mesaimiz, Doğu Akdeniz'de mükemmel bir istinat noktası, Asya'nın kapısı, bize güvenen küçük milletler, Hıristiyanlar, petrol her şeyi feda etmeliyiz! Tabi bunu bizden isteyenler, Türkler Sancak'a girerse eğer, bunları korumak için Türklerle savaşmamızda da ısrar edecekler. Çünkü bu aşamadayız. Sancak Türkleri'nin yerinde haklarını reddetmek Şamlı politikacıların hoşuna gidiyor diye Kemal Atatürk'le savaşmayı düşünebilir misiniz? de Martel günün birinde bize karşı gelecek olan Karagömlklileri toplayıp silahlandırıyor. Ben asıl bunları Türk tümenlerinin karşısında görmek isterim. Şamlıların pervasızlığından ve Fransız idarenin zaafından bıkan Türkler, Sancak'ı işgale karar verirse Fransa ne yapacak? Ya savaşacak ya da milli şerefının zedelenmesini izleyecek. Ne şahsi gösteriş için en temiz Fransız kanının dökülmesini affedecek bir Fransız var, ne de milli haysiyetinin kırılmasına sebep olanları affedecek bir tek Fransız var. Bu yüzden vakit varken Suriye Antlaşmasını onaylamayalım. Hiç bir milleti temsil etmeyen Şam politikacıları-çünkü Suriye milleti yoktur- gürültülü bir kaç gösteri yapacak, biz de kuvvetimizi gösterip düzeni sağlayacağız. Fakat bunun için orada Lyausey'in mektebinden bir adam buldurmak daha iyi olacaktır."⁵⁵³

Hamdi Nüzhet Çançar, köşesinde yazdığı "Suriye İle Müzakereler" başlıklı yazısında Türkiye için bir milli dava olan Hatay meselesinin MC kararlarına ve Türkiye-Fransa-Suriye aralarındaki ikili antlaşmalara rağmen hala sürüncemede bırakılmasının Fransa ve Suriye ile olan ilişkileri zehirlediğini, Cemil Mürdüm'ün bağımsız Suriye için verdiği çaba ve gayretin bir örneği olan Fransa-Suriye Antlaşması'nın Suriye Meclisi'nce onaylanmasına rağmen hala Fransız Meclisi'nde geciktirilmesinin nedeni olarak Suriye Meclisi'nin ve bir kısım sorumlu kimselerin Hatay meselesine karşı almış oldukları olumsuz tavırdan kaynaklandığını ifade etmiştir. Diğer taraftan Türkiye-Suriye İyi Komşuluk Antlaşmasını tek taraflı fesheden Türkiye karşısında, kendi gelecekleri için kuzey sınırlarının güvenliğini sağlama ihtiyacını giderme konusunda Suriye Hükümeti'nin üzerine düşeni yapmasını ve ilan edilen Hatay Antlaşması'nın uygulanmasında yaşanan güçlükleri bertaraf etmesini önermiştir.⁵⁵⁴

Şevket Bilgin "Ankara Küçük Milletlere Işık Veren Yerdir" başlıklı yazısında; Suriye Başbakanı Cemil Mürdüm'ün 1936 tarihli Fransa-Suriye Antlaşması'nın Fransız Parlamentosu'nda onaylanmasını sağlamak için gittiği Paris'ten kendisine Suriye'nin menfaatlerinin Ankara'dan geçtiğinin gösterildiğini, Türkiye-Suriye İyi

⁵⁵³ **Yeni Asır**, 18 Aralık 1937, s.3.

⁵⁵⁴ Hamdi Nüzhet Çançar, "Suriye İle Müzakereler", **Anadolu**, 19 Aralık 1937, ss.1,8.

Komşuluk Antlaşması'nın yenilenmesi için Suriye'nin Hatay Antlaşması'nı kabul etmesinin anlatıldığını yazan Bilgin, Türkiye'nin başka milletlerin topraklarında gözü olmadığını, Hatay davasının Türk'ün istiklal davası olduğunu, kesinlikle sömürge düşüncesi taşımadığını, bu sorunun çözümünün Suriye için de bir teminat olduğunu belirtti. Ankara'nın, küçük milletlerin saldırgan devletlere karşı birleşerek nasıl güçlü bir varlık oluşturabileceğini gösterdiğini, Balkan ve Sadabad Paktlarının bunun en güzel delilleri olduğunu, Suriye birliği için Türkiye'nin en sağlam savunucu olduğunu, Lübnan'ı Suriye'den ayırmanın Türkiye olmadığını ifade eden yazar, Suriye halkının Türk sevgisi taşıdığını, sokak politikacılarının tahrikleri durursa ilişkilerin normale döneceğini, bu kapsamda Cemil Mürdüm'ün Ankara temaslarıyla iki ülke ilişkilerinin güçleneceğini umduğunu belirtti.⁵⁵⁵

Cemil Mürdüm'ün Paris ve ardından Ankara'ya yaptığı ziyaretler, Suriye hükümetinin dış politikasında tutum değişikliğine gidilmesine neden oldu. Suriye İçişleri Bakanı gazetecileri toplayarak nazik bir zaman diliminde olduklarını ve yapılacak tartışmaların zararlı olabileceğini belirterek, Türkiye aleyhine yayınların yapılmamasını istedi. Bunu takiben Suriye ve Lübnan gazeteleri Atatürk'ün veciz sözlerini büyük puntolu başlıklarla yazmaya başladı ve Suriye halkının Hatay'da yeni rejimin sorun çıkarmadan uygulanmasını istedikleri yönünde haberler çıktı. Mürdüm de Ankara'da, iki kardeş millet arasındaki tüm meselelerin ortadan kalktığını söyledi.

T. R. Aras, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile birlikte misafiri Mürdüm'ü Atatürk'e takdim etti. Gazi, Mürdüm nezdinde Suriye halkını selamladı ve Suriye'nin istiklaline sevineceğini bildirdi.⁵⁵⁶ Atatürk Cemil Mürdüm'e şunları söyledi:

"Tüm İslam alemi gibi Suriyeliler de bağımsız olmalıdır. Fransızlar böyle düşünmüyorsa ayıptır. Ama bir gün gelecek bunu kabul zorunda kalacaklardır. Eğer hayal ve kaprislere kapılırlarsa, korkarım sonuç aleyhlerine olur. Ben 1921'de Hatay'ı belirli özel şartlarla bıraktım. Bunun bir sebebi Suriye'yi güçlü durumda tutmak, ikincisi günü geldiğinde Suriye ile aramızda anlaşacağımıza olan inancım idi. Fransızlar Hatay'da bir Alevilik çıkardılar. Aleviler Türktür. Alevi "aleve tapan" demektir. Dillerinin Arapça olması kökenlerini değiştirmez. Acaba bugün Suriyeliler hangi ırktandır? Biz aynı ırktanız. Bugün dünyamızdaki meselelerde Fransızları hakem saymam. Bizi sizinle karşı karşıya serbest bıraksınlar, biz anlaşırız. Fransızlar bize bir şey yapamaz. Bunu fiilen gösterecek durumdayım. Fransız Hükümeti aklını başına toplasın, namusum üzerine söylüyorum, bırakmam. Biz Suriye'nin bağımsız bir İslam Devleti olmasını istiyoruz. Onlar ise Suriye'yi kısıvrak ellerine almak istiyorlar. Fransızlar Suriyelileri adam yapmak istiyorlarmış. Önce kendileri adam olsunlar. Ben, Balkan Savaşı sonrası bir gün Talat Paşa'ya "Suriye'ye, Irak'a bağımsızlık verin" dedim. Bana "bunu başkasına söyleme, seni asarlar"

⁵⁵⁵ Şevket Bilgin, "Ankara Küçük Milletlere Işık Veren Yerdir", **Yeni Asır**, 21 Aralık 1937, ss.1,3.

⁵⁵⁶ **Yeni Asır**, 23-24 Aralık 1937, s.1.

karşılığını verdi. Ama yapılacak şey bu idi. Hatay nedir? Küçük bir şey. Bizim için sorun bir toprak işi değildir, namus meselesidir. Sizin tam bağımsızlık işinizi Fransızlar engellerse ordumuz yeterlidir. Size söz veriyorum. Gerekirse girer, sonra yine çıkarım."⁵⁵⁷

Mürdüm ise Atatürk'ün sözlerini dinlemekle yetinerek Paris'ten olumlu düşüncelerle ayrıldığını, Fransa ile aralarındaki sorunun kısa sürede çözüleceğini belirtti. Bu noktada Mürdüm, Türkiye yerine Fransa'ya güvenmeyi tercih etmişti. Hatay karşılığında Suriye'nin bağımsızlığı için Türkiye ile anlaşmaktan uzak dururken Avrupa'da yaptığı görüşmelerde Türkiye aleyhine sözler sarf etmekle meşguldü.⁵⁵⁸ Bununla birlikte Cemil Mürdüm, Cumhuriyet gazetesine verdiği röportajda Türkiye'yi ve Atatürk'ü övdüğü için ülkesinde mahkemeye verildi.⁵⁵⁹

28 Aralık 1937 tarihli Halkın Sesi Gazetesi'nin haberine göre Şam merkezli Arap Propaganda ve Yayın Bürosu Hatay'da bir büro açma kararı aldı. Burada Hatay'la ilgili tüm evrak ve haritalar toplanıp haberlerle birlikte yayınlanacak, broşürler ve defterler bastırılacak, öğrencilere verilecek ve bu defterlerde "*Ey talebe! Gasp olunan İskenderun Sancağı'nı unutma!*" ibaresi yazılacaktı. Bunun yanı sıra Suriye'nin her yerinde olduğu gibi Antakya ve İskenderun'da da Sovyet Rusya destekli Suriye'deki komünist teşkilat resmen faaliyete geçti. İskenderun'da yayınlanan komünist bir bildiride halk, İtalyan ve Alman faşizmine karşı birleşmeye davet edilmekte, komünist partinin Hatay'da kan ve karışıklık istemediği, barış arzusunda olduğu yazılmaktaydı.⁵⁶⁰

Ankara, Hatay statüleri hükümlerinin aykırı bir şekilde yorumlandığını ileri sürerek MC Genel Sekreterliği'ne protesto telgrafı çekti. Yapılan itirazların Konsey'in Ocak toplantısında görüşüleceği fakat seçimi ertelemeyeceği beklentisi olsa da Anadolu Ajansı düştüğü notta Konsey Başkanı'nın Hatay'da çalışma yapan komisyonun hazırladığı raporu onaylamayarak Türkiye'nin itirazlarını haklı bulduğunu savundu.⁵⁶¹ Bununla birlikte Ankara Hükümeti tarafından Fransa'ya çekilen yeni bir notada, daha önceden feshedilen 1926 Dostluk Antlaşması'nın ardından Fransa ile imzalanan 1930 tarihli antlaşmanın da tek taraflı olarak feshedildiği açıklandı. Bu gelişme Fransa'yı büyük bir endişeye sürükledi.⁵⁶²

⁵⁵⁷ Soysal, Hatay Sorunu..., s.93.

⁵⁵⁸ Soysal, Hatay Sorunu..., s.93.

⁵⁵⁹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.117-118.

⁵⁶⁰ **Halkın Sesi**, 28 Aralık 1937, s.2.

⁵⁶¹ **Anadolu**, 29 Aralık 1937, s.1.

⁵⁶² Erden, s.36.

Hatay'da seçim faaliyetleri başladı. Sömürgeciler, antikemalist unsurlar, bölgedeki Türk olmayan cemaatler Türklerin seçimi kazanmaması için her türlü yolu denediler. Bedevi aşiretlerin yerli halk diye nüfusa kaydedilme işlemleri devam etti. Diğer taraftan Türkiye'de ikamet eden Hataylılar, seçim için yurtlarına dönmeye başladı. Birkaç bin kişi sınırdan geçiş yaptı. Toplamda bu sayının 4 bin olması tahmin edilmekteydi. İstanbul'daki Hatay Erkinlik Cemiyeti Başkanı ve idare heyeti üyeleri de Hatay'a doğru yola çıktı.⁵⁶³ Emniyet Genel Müdürü ve aynı zamanda Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Sekreteri olan Şükrü Sökmensüer bu dönemde en önemli çalışmasının Hatay'da yapılacak seçim için Türkiye'de var olan Hataylıları, her birine ayrı ayrı harcırah temin ederek Hatay'a göndermek olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan biri olan Atatürk'ün çok sevdiği Nakşi Şeyhi Şeyh Servet'i, bölgede yaşayan yaklaşık 90 bin Aleviye propaganda yapmak için gizli yollardan bizzat kendisi götürmüştür. Sökmensüer'in diğer işleri ise seçim faaliyetlerini takip ve parti içindeki uyuşmazlıkları gidermekti.⁵⁶⁴

1936'da imzalanmış antlaşma yürürlüğe girdikten üç sene sonra Suriye bağımsız olacaktı. Antlaşmanın normal şartlarda Fransa Meclisi'nde onaylandıktan sonra yürürlüğe girmesi gerekirken, Vienot'un işgal ettiği Dışişleri Müsteşarlığı, çıkardığı bir tebliğle üç yıllık zamanın 1 Ocak 1937'den itibaren işlemeye başladığını ilan etti. Habere göre resmi makamlar henüz Fransız Meclisi'nden onay almamış olan antlaşmadaki bu durumun kamuoyunda bilinmesini istememekteler ve mecliste yapılacak incelemenin esasa değil şekle yönelik yapılmasını istemekteler. Paris'te kimse bu antlaşmayla ilgili olumlu düşüncelere sahip değildi. Bazı çevreler Suriye için de büyük tehlikeler barındıran bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Suriye'nin karışacağını, Arap olmayanların ezileceğini, Fransa'nın 20 yıllık emeğinin heba olacağını savunurken Suriye'de görev yapmış bir Fransız yetkili Fransa'nın ya düzeni yeniden sağlamak için harekete geçeceğini ya da Suriye'nin başka devletler tarafından işgal edilmesine seyirci kalacağını söyledi. Bugünkü durumu iyi anlayabilmek için Jerome ve Jean Tharaud kardeşlerin " *Alerte En Surie*" adlı kitabını tavsiye eden gazetede, Suriye halkıyla yapılan bir anket çalışmasının sonucunu değerlendiren yazarlar, iyice araştırılmadıkça bu antlaşmanın onaylanmamasını, aksi halde otuz kadar burjuva ve derebeyinden oluşan bedevilerin boyunduruğuna tüm Suriye halkının atılacağını, özellikle Fransız kuvvetleri tarafından Şam'da bastırılan son isyanın,

⁵⁶³ **Yeni Asır**, 31 Aralık 1937, s.1.

⁵⁶⁴ Keskin, ss.580-582.

komünist nitelikte olmasının gelecek hakkında önemli ipuçları barındırdığını savunmuşlardır.⁵⁶⁵

Fransız delegesi Roje Garo'nun girişimleriyle ortaya çıkan İttihad-i Anasır Cemiyeti, Antakya'da bir toplantı yaparak Arapların Hatay seçimlerine katılmaması yönünde karar aldı. Bunun yanında silahlı aşiretler Reyhaniye'ye bağlı Yılantepe Köyü'nü basarak Türk muhtar Halis'i dövdüler ve köyü yağmaladılar. Çapulcuların Türk köylerini yağmalamalarına sömürgecilerin göz yumması Türkler üzerinde nefret hissi uyandırdı.⁵⁶⁶

Diğer taraftan Türkiye'nin İskenderun Başkonsolosluğu'na atanan Fethi Denli, 4 Ocak 1938'te Antakya'da görevine başladı.⁵⁶⁷

Fransızların Hatay ve Yeni Türkiye hakkındaki bilgilerini ve izlenimlerini tespit etmek amaçlı Paris'te bireysel olarak anket çalışması yapılmıştı. Fransızların Yakınoğu'ya ne kadar Fransız kaldıklarının açık bir delili olan bu çalışma hakkında muhabirin gönderdiği yazıda şu bilgiler yer almaktadır:

"Maten gazetesinin Bonne Nouvelle Bulvarındaki merkezindeydim. Dostum B.G'ye arada sırada Türkiye hakkında resimler götürüyordum. Bir gün Sancak'la ilgili Türkiye'nin çok şeyler istediğini, adeta Fransa'yı tehdit ettiğini söyledi bana. Sonra beni yan odada duvarda asılı duran haritanın önüne götürüp beni şaşırtarak Antakya'nın yerini göstermemi istedi. Şu Fransız gazetecilerin bizim hakkımızda ne kadar cahil olduklarını görünce hayrete düşmüş bir şekilde binanın merdivenlerinden inerken başka bir gazeteci ve iki yıldır tanıdığım olan R.M. koluma girdi. "Bizi fena sıkıştırdınız. Derdimiz başımızdan aşkınken Kedorsey sorun çıkarmamak için sanırım fedakarlık yapacak. Tabi bu benim şahsi düşüncemdir" dedi. Akşam eve geldiğimde Excelsior gazetesinden bir yetkilinin, Atatürk'ün güzel bir resmini isteyen mesajını telefonla bana ilettiğini öğrendim. 20 dakika sonra elimde resimle Excelsior'un 5. kattaki fotoğraf servisine çıktım. Direktör resme uzun uzun bakıp "Yaman bir şefiniz var. O kadar uygun bir zamanda sesini yükseltiyor ki ... Hukuki açıdan bu işte sizden haklı olsak da Fransa'nın Yakınoğu'nun en kuvvetli devleti ile bozuşmak isteyeceğini sanmıyorum. Anlaşmaya mecburuz" dedi. Ertesi gün gazetenin birinci sayfasında çıkan bu resim Atatürk'ün onuncu yıl dönümünde Ankara'da bizzat çektiğim resimdi.

Anketime devam ettim. Akşam bir Fransız aileye davetliyim. Ev kalabalık. Her düşündüklerini dobra bir şekilde açıklıyorlar. Hepsi genç olan bu grup Fransa'nın bugünkü gidişinden umutsuz ve şikayetlerini yanımda dillendirmekten çekinmiyorlar. Ortamda anketimden bahsettim. Ressam F.D. "15 senedir bir faydasını görmediğimiz Suriyeliler için Türkiye'yi gücendirmek akıl karı değil. Aslında mesele hakkında fazla bilgimiz yok. Gazetelerde fazla haber yok. Sanırım Türkler bu meseleyi biraz abartıyor." dedi. Onlara Türkiye'de halkın büyük bir ciddiyetle meseleye yaklaştığını söyledim. İçlerinden sigortacı olan biri "Ben hiç Suriye'ye gitmedim. Oraya dövüşmeye gidecek olanların da

⁵⁶⁵ Anadolu, 2 Ocak 1938, ss.1,5.

⁵⁶⁶ Yeni Asır, 4 Ocak 1938, s.3.

⁵⁶⁷ Tekin, Hatay Tarihi, ss.184-185.

hayatlarını sigorta etmem" diyerek espri yapıp ortamı yumuşatmaya çalıştı. Malum, Sarr Bölgesinde plebisit olurken kırk milyon Fransız aldırış etmemiştir.

"Ecole Des Sciences Politiques" adlı üç bin kişilik okulda öğrencilerin çoğu Sorbonne Üniversitesi'nden. Fransız öğrencilerin çoğu diploması okuyor. Öğretmen kadrosunda dört beş yeni ve eski bakan, maliyeden önemli isimler, banka müdürleri, sömürge genel valileri var. Konferanslara genellikle iktisatçı, gazeteci ve generaller katılıyor. Burada yaptıracağım ankette önemli bilgiler edinebilirim. Siyasi Tarih Profesörü R.İ. ile görüşmem beni hayrete düşürdü. Kendisi Türkiye'nin halen Almanya'nın siyasi nüfuzu altında olduğunu söylüyordu. Kendisine hayretler içinde kaldığımı söyleyerek "Bugünkü Türkiye'de hiçbir devletin nüfuzunun olmadığını, Ankara'nın kimsenin dileği ile hareket etmediğini söyledim." Profesör biraz durakladıktan sonra Sancak Meselesini fazla bilmediğini, son kararı Milletler Cemiyeti'nin vereceğinden bu küçük işin üzerinde durmanın gereksiz olduğunu, Fransa'nın daha büyük sorunları olduğunu belirtti. Okulun ünlü siyasi tarih profesörlerinden Sch... ile de görüştüm. Kendisi Ankara'nın imparatorluk refleksiyle hareket ettiğini, bugün Antakya'yı isterken yarın Beyrut'u istemeyeceğinin garantisinin olmadığını söyledi. Ben de cevap olarak ona Ankara'nın Antakya'yı değil, bölge halkına istiklal istediğini söyledim. Türk dostu başka bir profesör D. L. ise konuyla ilgili düşüncelerini bana mektup yoluyla daha sonra bildirdi. Türk gençliğine duyduğu sevgiden ve Fransa'nın bu sorunda gösterdiği lakaylıktan dem vuran profesör, Türkiye'nin de kendini tanıtmak için hiç bir girişimde bulunmadığı şikayetinde bulundu.

Kafede yazılarımı derlerken bana eşlik eden Fransız bir arkadaşım kendilerinin sömürgelerde ne olup bittiğiyle ilgilenmediğini, gazetelerde ilgi olmadığından haberde olmadığını, o konularla bir takım memurların ilgilendiğini söyledi. Okul ve kütüphanede gelecek Fransız kordiplomatik memurlarına sorduğum sorulara aldığım cevaplarda İskenderun Meselesi yerine iç politikada sert parti tartışmalarına, dışarıda ise İspanya Meselesi, gün geçtikçe kontrolün azaldığı Kuzey Afrika sömürgeleri ve İspanyol Fası'na ayak basan Almanya meselesi ile daha çok ilgili olduklarını fark ettim. Eminim bunların çoğu İskenderun meselesinden bile haberdar değildirler. Bu arada Maten Gazetesi yazarı bana, aldığı son duyumlara göre Türkiye'de halkın galeyana geldiğini, halbuki önümüzdeki günlerde Konsey'de Fransa'nın Türkiye'nin isteklerini karşılayacağını söyledi.

Genel tespitim şu yöndedir: Fransızlar içeride çok sayıda sorunla uğraştığından başka devletlerle iyi geçinmek zorundadır. Halk bunu istiyor. Ama hükümet ne derece bu noktaya yakın tartışılır. Diğer taraftan önümüzde çok dikkatli olmamız gereken acı bir gerçek var. Gelecekte Fransa'nın diplomatik ordusunu oluşturacak olan bugünün gençleri yeni Türkiye'yi tanımıyorlar. Kafalarında hala babalarının anlattığı Türkiye var. Bir Fransız gazeteci dostum bana "Ne yapın edin bize kendinizi tanıtır. Sizin varlığınızı öğrenelim, sizi zerre kadar tanımıyoruz" serzenişinde bulunmuştu. Gelecekte doğuracağı faydaları hesaplayarak maddi fedakarlıklardan çekinmeden en kısa zamanda onlara kendimizi tanıtmalıyız."⁵⁶⁸

Kırıkhan'da nüfus tescil işlemlerinin ağır sürmesi üzerine Kırıkhan Halkevi Başkanı, Hatay Delegatesi Garo'ya bir şikayet mektubu yazdı ama bunun hiçbir tesiri olmadı. Mektubun içeriğinde:

"Nüfusa kayıtlı olup aile cüzdanı almamış olan halkı, Kırıkhan Kaymakamı Salahaddin Kuseyri türlü gayrimeşru yollarla nüfus dairesine almamaktadır. Bundan iki ay önce tarih ve numarası olmayan bir ilanda nüfus

⁵⁶⁸ Yeni Asır, 16 Ocak 1938, ss.1,4,9.

dairesinin kapısına asılarak aile cüzdanının kalmadığı dolayısıyla nüfus dairesine gelinmemesi gerektiği bildirildi. Halbuki mahalli hükümet isteseydi bu zamana kadar o cüzdanları getirtebilirdi. Seçim zamanı yaklaştığı için oyunu kullanmak isteyen Türkler hakkını arayacaktır. Bu durumu medeni Fransa'ya bildirmek istiyorum. Durumun aciliyetini göz önünde bulundurarak yeterli miktarda aile cüzdanı ve nüfus belgesini acilen Kırıkhan Nüfus İdaresi'ne temin edilmesini dilerim." yazılıydı.⁵⁶⁹

Fransız politikacıları karşılarında çoktan uyanmış, siyasi olaylara karşı gözlerini dört açmış bir Türk milletinin var olduğu ve eski dostlarını düşman yapmaya değil, eski ve yeni düşmanlarının düşmanlıklarını kışkırtmamaya çalışmaları konusunda uyaran Sanlı, bir başka yazısında Türk gazetecilerinin yazılarına kulaklarını tıkayan Fransa'ya karşı Türk milletinin meseleyi *artık belagatin kuvvetiyle değil kuvvetin belagatiyle çözeceğine* inandığını yazmaktaydı.⁵⁷⁰

Seçim tarihi yaklaştıkça bölgede hareketlilik daha da artmıştı. Türklere yönelik baskı, yıldırma ve şiddet faaliyetleri devam ederken Vatani zulmüne karşı muhalifler, artık seslerini daha çok yükseltmeye başladı. Eluruba gazetesi, İttihad-i Vatani Partisinin programını inceleyerek şu eleştirilerde bulundu:

*"Vaatleriniz güzel ama yarın iş başına gelince yapacağız dediklerinizi iktidarda bulunduğunuz dün ve bugün neden yapmadınız? Bugün yapılması gerekenler hep sizin zamanda bozulan işlerdir. İskenderun tuz ihtilası, Antakya maliye işleri, Ziraat Bankası kepezeliği, elektrik projesinin suya düşmesi, ipek mahsulününün ziyan olması hep sizin zamanda oldu. Vergileri indireceğiz diyorsunuz ama bu vergileri artıran siz değil miydiniz?"*⁵⁷¹

İran Delegesi Mustafa'nın başkanlığında Konsey, toplantılarına başladı. T. R. Aras'ın dışında yedi dışişleri bakanının katıldığı toplantıda T. R. Aras, bizzat Hatay meselesindeki Türk itirazlarını anlattı. Delbos ise Fransa'nın üzerine düşeni yaptığını ve konuyla ilgili alınacak kararı Konsey'e bıraktığını söyledi. Heyet Başkanı Rey de eğer çalışmalarında bir hata olmuşsa tamiri için arkadaşlarıyla çalışmaya ve bunun için açıklama yapmaya hazır olduğunu belirtti. Bu sorun için görevlendirilen İsveç temsilcisi Umden, işinin niteliği hakkında seçim talimatnamesini değiştirmek mi yoksa Hatay statüsü üzerinde bir yorumlama mı yapacağını sorunca, Delbos ve Aras bir değişiklik yapılması gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Umden görevi kabul ederek Konsey'in dönem toplantısı bitmeden önerilerini bitireceğini söyledi. İki gün içinde gerekli teknik çözümü içeren rapor Konsey'de Türk ve Fransız heyetlerin önünde kabul

⁵⁶⁹ **Halkın Sesi**, 20 Ocak 1938, ss.2,4.

⁵⁷⁰ Sırrı Sanlı, "Fransa Uyuma", **Halkın Sesi**, 22 Ocak 1938, s.1; Sırrı Sanlı, "Akıl ve Mantık Galebe Çalacak mı?", **Halkın Sesi**, 24 Ocak 1938, s.1.

⁵⁷¹ **Anadolu**, 29 Ocak 1938, s.5.

edildi. Sonuçta Türk ve Fransız heyetlerinin iyi niyetli yaklaşımlarıyla bu pürüzde giderildi.

Alınan karara göre, seçim komisyonu birer Türk ve Fransız üyeyi alarak toplanıp seçim statüsünde düzenleme yapacaktı. Bu karar Paris basınında memnuniyetle karşılandı. Er Nouvel Gazetesi, General Huntzinger'e gösterilen misafirperverlik ve Delbos'un Ankara'yı ziyareti haberinin Türk basınında nasıl iyi karşılandığını hatırlatıp Fransa'nın uzlaşma siyasetinin Türk-Fransız ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin güçlenmesine yarayacağını yazdı. Oeuvre Gazetesi'nin diplomatik muhabiri Genevieve Tabouis ise; Hatay seçim düzeni hakkında Türkiye itirazda bulunurken Fransa-Suriye Antlaşması mali bölümünün tamamlandığını, Suriye Hükümeti'nin Fransa'nın Suriye menfaatlerini gözeteceğini düşünerek Türkiye'nin taleplerini kabule razı olduğunu savundu.

Bu arada Konsey toplantısı öncesi İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in Cenevre'den önce Paris'e uğramış, orada yeni Başbakan Chautemps ve Dışişleri Bakanı Delbos'la önemli görüşmeler gerçekleştirmişti. Bunun ardından Fransız Radyosu Fransa ile Türkiye arasındaki seçim talimatnamesi ile ilgili anlaşmazlığın ortadan kalkacağını bildirdi.⁵⁷²

Bu dönemde Avrupa devletleri arasında yaşanan gerilimler giderek artmaktaydı. Bu durum Fransa'da Türkiye'nin dostluğuna olan ihtiyacı daha da belirgin hale getirdi. Tevfik T. R. Aras'ın 20 Ocak 1938'de yaptığı Paris ziyareti, Türkiye açısından oldukça olumlu geçti. T. R. Aras, 30 Ocak tarihinde Fransız mevkidaşına iki ülke arasında feshedilen dostluk antlaşmasının yerine yeni bir antlaşmanın yapılabileceğini ima etti.⁵⁷³ Bir gün sonra Konsey, Türkiye'nin yaptığı şikayeti yerinde bularak Ankara'nın istekleri doğrultusunda seçim yönetmeliğinde değişikliğe gidilmesi yönünde karar aldı.⁵⁷⁴

Hatay'da Vataniler gün geçtikçe kan kaybetmekteydi. Şam'daki Vatanî Partisinin kurduğu İttihad-ı Anasır adıyla yola çıkan ama hiçbir camiadan eleman bulamadığı için adını İttihad-ı Vataniye'ye çeviren cemiyet, Antakya ve İskenderun'dan sonra nahiye merkezlerinde de birer şube açmıştı. Şam Hükümeti bu cemiyete seçimi kazanmak için şiddet, para gibi yöntemleri kullanmak ve propaganda

⁵⁷² **Anadolu**, 1 Şubat 1938, ss.1,3; **Yeni Asır**, 27-29 Ocak 1938, ss.1,3/1-2 Şubat 1938, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 29 Ocak 1938, s.1.

⁵⁷³ Aydın, s.147.

⁵⁷⁴ Umar, s.228.

yapmak amacıyla on bin altın tahsilat verdi. Bu cemiyetin kısa süre önce Reyhaniye'de şube açıp yaptıkları ilk toplantısında tartışma çıktı. Arabın biri Ali Berumede'nin başkanlığına itiraz edince Şeyh Cebbare ve Alber Beylani bu konuda tartışmanın tehlikeli olacağını söyledi. Fakat anlaşma sağlanamadı. Cemiyetin niyetini iyi bilen Araplar, bunlardan uzak durmaktaydı.⁵⁷⁵

Hatay'da yeni rejime geçilmesiyle birlikte Türkiye'nin bölgeyle ticari ve kültürel ilişkilerinde canlılık başladı. Hatay'a vapur seferleri başladıktan sonra Hatay Türkiye'den üzüm, incir, kuru kayısı, yiyecek maddeleriyle yerli mensucat almaya başladı. Özellikle dokuma fabrikalarının hazırladığı basmalar Hatay'da çok beğenildi. Yaz mevsiminde ticari ilişkilerin daha da artacağı tahmin ediliyordu. Ayrıca ilkokullar için yeni Türk alfabesi ile hazırlanan bazı kitaplar bölgeye gönderilecekti. Böylece Hatay'la kültürel ilişkilerin de gelişmesi hedeflenmiştir.⁵⁷⁶

Hatay Seçim Kanunu'na son şeklini vermek üzere toplanan komite çalışmalarına kısa sürede başlayacaktı. Edinilen bilgiye göre Türk heyetinin başında Numan Rıfat Menemencioğlu, Fransız heyetinin başında ise Vienot'un yerine gelen François De Tesson yer alacaktı. Kararlar oybirliği ile alınacaktı.⁵⁷⁷

Suriye Başbakanı Cemil Mürdüm, basın temsilcileriyle yaptığı bir toplantıda yakın zaman içinde bir heyetle Ankara'ya gideceğini, Atatürk'ün sadece Türklerin değil bütün "*Şark'ın Ata'sı*" olduğunu açıkladı. Bu arada Antakya'da Bahsin adında yaşlı bir kişi Türklerle özdeşleşen şapkasını çıkartmadığı için ufak bir çakı bahane edilerek dövülüp öldürüldü. Mahalli idare her zamanki gibi olaya göz yumdu, katiller yakalanamadı.⁵⁷⁸

Nebih Azmi adında biri Hatay'a gelerek kendini Suriye Özel Elçisi olarak tanıtır yanına Vatani Partisinin desteğini de alarak Araplara Türkler aleyhinde propaganda faaliyetine girişti. Hasan Cebbare ise Vatani Parti Kulübünde yaptığı konuşmada meşhur hocalardan bahsedip şapka giyenlerin kafir oldukları yönünde din propagandası yaptı.⁵⁷⁹

Cenevre'de alınan karara göre Hatay'da yapılacak seçim kontrolü için 21 kişilik bir heyet oluşturuldu. Ayrıca Hatay'da oluşturulacak özel mahkemenin başkanlığına

⁵⁷⁵ **Halkın Sesi**, 10 Şubat 1938, s.3; 1 Nisan 1938, s.1.

⁵⁷⁶ **Yeni Asır**, 5 Mart 1938, s.2.

⁵⁷⁷ **Anadolu**, 8 Mart 1938, s.1.

⁵⁷⁸ **Anadolu**, 17 Mart 1938, s.6/ 19 Mart 1938, s.3.

⁵⁷⁹ **Yeni Asır**, 25-26 Mart 1938, s.5.

mübadele komisyonu eski Yunan üyesi Fokas atandı. Kontrol Heyeti'ne 2 Yunan, 2 Yugoslav üyenin seçildiği bilgisine ulaşıldı.⁵⁸⁰

İtalya'dan bakıldığında; Hatay'daki seçim nedeniyle bölgede önemli olayların yaşanabileceği, Fransızların tertibiyle Suriye'nin çeşitli yerlerinden bölgeye gelen grupların seçimi karıştırmak için hazırlıklarını tamamladıkları görülmüyordu.⁵⁸¹

Öte yandan Cenevre'den dönen Numan Rıfat Menemencioğlu, gazetecilere yaptığı açıklamada seçim talimatnamesinin istenilen şekle girdiğini, Hatay'da seçim bürolarında her camianın bir temsilcisinin olacağını, herkesin istediği listeye yazılabileceğini, cezai kurallara medeni bir usul verildiğini, seçimin 15 Nisan'da başlayıp 30 Haziran'da sona ereceğini ifade etti.⁵⁸²

Öte yandan İskenderun'dan gelen son haberlere göre; Türkçenin resmi dil olarak uygulamada olmadığı, Türklere baskının arttığı, Rum ve Ermenilerin silahlandırıldığı, birkaç gün önce Hatay'a gelen Yüksek Komiser Kont de Martel'in ilk iş olarak Yeni Gün Gazetesini kapattığı ve fesatçıların faaliyetlerini arttırdıkları bildirilmekteydi.⁵⁸³

Antakya'ya bağlı Süveyde Beldesinde ölen Şeyh Marufun oğlu Hüseyin'in cenaze namazını Antakya Müftüsü kıldırmıştı. Namazı Aleviler ve Türkler yan yana kıldılar. Cenazeye iki taraftan binden fazla kişinin katılması, bölgede yoğun biçimde bölücülük yapmak isteyen odaklara önemli bir mesaj niteliğinde oldu.⁵⁸⁴

Usbecilerin yaptığı kongrede Hatay'ın, Suriye'nin bir parçası olduğu ilan edilmiş, İttihad-ı Vatani Cemiyeti bir yandan ziyafetler vermiş diğer taraftan izci teşkilatı adı altında çapulcular toplamaya başlamıştı. Türk düşmanı Hasan Cebbare bu oluşumun genel sekreteri olmuştu. Cenevre'de partilerin kapatılması ve silahlarının toplanması kararı alınmışken 25 gün geçmesine rağmen hiçbir adım atılmamıştı. Eşkiyalar, dağda gezer gibi sokaklarda dolaşıyordu.⁵⁸⁵

Mısır ziyaretinin ardından tayyare ile Suriye'ye geçen T. R. Aras, Halep'te Yüksek Komiser Kont de Martel'le görüşmüştü. Halep ve Hatay'da ellerindeki ipekli Türk bayrakları ile Suriyeliler ve Hataylılar, "*Yaşasın Atatürk!*" diye bağırıyorlardı. Hem Hatay'da hem de Suriye'de Türkiye rüzgarı esmekteydi. Gençliğini ve öğrenimini

⁵⁸⁰ **Anadolu**, 24 Mart 1938, s.3.

⁵⁸¹ **Anadolu**, 26 Mart 1938, s.3/ 29 Mart 1938, s.1; **Yeni Asır** 26 Mart 1938, s.3/ 29 Mart 1938, ss.1,6.

⁵⁸² **Anadolu**, 26 Mart 1938, s.3/ 29 Mart 1938, s.1; **Yeni Asır** 26 Mart 1938, s.3/ 29 Mart 1938, ss.1,6.

⁵⁸³ **Anadolu**, 26 Mart 1938, s.3/ 29 Mart 1938, s.1; **Yeni Asır** 26 Mart 1938, s.3/ 29 Mart 1938, ss.1,6.

⁵⁸⁴ **Halkın Sesi**, 9 Nisan 1938, s.1.

⁵⁸⁵ **Halkın Sesi**, 15 Nisan 1938, ss.1,4.

Suriye'de geçiren T. R. Aras, eski dostlarını ve halk temsilcilerinin ziyaretlerini başkonsoloslukta kabul etti.⁵⁸⁶

Hataylı bir Türk olan Tefvik Urallıoğlu'nun gönderdiği ve 21 Nisan 1938 tarihli Yeni Asır gazetesinde yayınlanan yazıya göre; seçim yaklaştıkça zaferden emin olan Türklere karşı sömürgeciler, bütün iktidar kuvvetlerini kullanarak hile, zulüm, işkence, entrika ve tehditlerini arttırmaya başladılar. Aslen Türkmen olan Mezra Köyü'ne satılmış kişiler tarafından saldırı gerçekleştirilmişti. Köyün ileri gelenlerinden Raşit Ağa'nın evi basılmış, kendisi ve ailesi işkenceye maruz kalmış, kırbaç ve sopalarla dövülmüş ve bitkin halde dağa kaldırılmıştı. Köylüler, bu zavallı adamı üç saat sonra bulabildiler. Bu baskını, İttihad-ı Anasır'ın ileri gelenlerinden Sadık Hacı İsa'nın oğlu yaptırmıştı. Failler bulunamamıştı.⁵⁸⁷

Fakat yazdığı bir başmakale bahane edilerek Roje Garo'nun emriyle 9 Mart'ta tutuklanan Doktor Vedi, hiç bir yerde görülmeyen bir yargılama ile 6 ay hapse mahkum edilmişti. Türk avukatlarının savunmaları üzerine 12 Nisan'da cezası bir aya indirilerek tahliye edilmiş ve Antakya'ya dönmüşti. Bunu haber alan Antakya halkı şehir girişinde onu omuzlara alarak halkevine kadar götürmüşlerdi.⁵⁸⁸

Yenigün gazetesinin teklifi üzerine Hatay Kültür Başkanlığı, 23 ve 24 Nisan tarihlerinde okulların tatil edildiğini duyurdu. Bu olay Hatay'da Türklerin bayramı için uygulanan ilk resmi tatil oldu. 23 Nisan günü Halkevinde düzenlenen kabul törenine tüm Antakya halkı katıldı. Törende Gençspor bandosu İstiklal Marşı'nı çaldı. Roksi Sineması'nda tüm gün çocuklara çocuk filmleri izletildi. Gençler Ampir Sineması'nda "Akın" adlı piyesi sahnelediler.⁵⁸⁹ Bunlar, Türkiye hayranlığının ve Türk olmanın göstergeleriydi.

27 Nisan tarihli Anadolu gazetesi Hatay'da seçimin ilk olarak İskenderun'da başladığını duyurdu. İskenderun'da seçimi MC Komisyonu adına Yunan Dimitri Stefano ile İsviçreli Alber idare etmekteydi. Bunların tercümanlıklarına Halep'ten dört kişinin atanmasını, Türk temsilciler, seçime fesat karıştıracakları endişesiyle protesto etti. Seçim Heyeti bunun üzerine seçim hazırlığının son düzenlenen talimatnameye uygun olmadığı gerekçesiyle seçimin bir hafta ertelenmesine karar verdi. Daha sonra Hatay 36 seçim bölgesine ayrıldı ve her birine sandık kuruldu. İki dereceli olarak

⁵⁸⁶ Anadolu, 19 Nisan 1938, s.1,6.

⁵⁸⁷ Yeni Asır, 21 Nisan 1938, ss.1,4.

⁵⁸⁸ Yeni Asır, 21 Nisan 1938, ss.1,4.

⁵⁸⁹ Tekin, Hatay Tarihi, s.188.

yapılacak seçim için oluşturulan Uzmanlar Mahkemesi Yunan Aristidi Kokas'ın başkanlığında Norveçli Jansen ve İsveçli Piyer Burniye'den oluşmaktaydı.⁵⁹⁰

Konuyla ilgili Hakkı Ocakoğlu, "*Hatay Seçim Sonucundan Eminiz*" başlıklı yazısında; Türk-Fransız ilişkilerine zarar veren sömürge memurlarının çevirdikleri fırıldaklarla, tehditlerle, oy serbestliğini ihlal etmeleriyle hatalarına devam ettiklerini, seçimin huzur ve güven ortamında gerçekleşmemesi durumunda iki ülke ilişkilerinin büyük zarar göreceğini, Akdeniz'de çıkarları olan Fransa'nın Türk dostluğunun kazandıracağı faydaları iyi düşünmesi gerektiğini belirterek seçimin serbest yapılması durumunda sandıktan Türk zaferinin kesin bir şekilde çıkacağını ifade etmiştir. Öte yandan Hatay seçimiyle ilgili gün geçtikçe daha fazla teknik bilgi elde edilmiştir. Buna göre; 40 kişilik meclisin ilk toplantısını Temmuz ayında yapması planlanmaktaydı. Her seçim bölgesinde ikişer şube ve birer büro kurulmuştu. Bunların her birinde birer MC Komisyonu'ndan, birer de camialardan gözlemci bulunacak ve bu kişilerin itiraz etme hakları olacaktı.⁵⁹¹

Hatay'da seçim propagandaları sırasında iki olay yaşanmıştı. Harbiye Nahiyesinde Eti Türklerinden Alevi Şeyhi Mahmut, Antakya'nın Saray Hükümet Caddesi'nde Türk aleyhtarı bazı Aleviler tarafından sopayla başından yaralandı. Yine Orhaniye Mahallesi'nden Eti Türkleri'nden Mehmet ve Derviş Edip Galip, seçim çalışmaları için gittikleri Antakya'ya 10 km mesafedeki Karamurt Nahiyesi'ne bağlı Tavla Köyü'nde Eti Türkü Şeyhi tarafından ağırlandıktan sonra Türk aleyhtarı Alevilerin saldırılarına uğrayıp yaralandılar. Yanlarında bulunan Zeki, Kasım, Abdullah, Fevzi, Mehmet Sınak ve Şeyh Mustafa Esat da aynı şiddete maruz kaldılar. Olayı Nahiye Müdürü Köse İhsan'ın tertiplemediği düşünülmüştür. Bunun üzerine bir Türk heyeti komisyona şikayette bulunmuş, Komisyon Başkanı Anker, şikayetlerini mahalli idareye yapmaları gerektiğini, yaşanan olayların kendi sorumluluk alanlarına girmediğini söylemiştir. Ayrıca Paris Büyükelçisi Suat Davaz da olayla ilgili Paris Hükümeti'ne nota vermiştir.⁵⁹²

6 Mayıs tarihli Anadolu Gazetesinde yer alan habere göre Yeni Gün gazetesi dördüncü sayfasını Fransızca yayınlama kararı aldı. Bu kararın alınmasındaki hedef ise; seçim işleri ile ilgili haberlerin tercümesini yapmak ve komisyonu yolsuzluklardan

⁵⁹⁰ **Anadolu**, 27-28-29 Nisan 1938, ss.1,3 ; **Yeni Asır**, 27 Nisan 1938, s.1; **Halkın Sesi**, 27 Nisan 1938, s.4.

⁵⁹¹ Hakkı Ocakoğlu, "*Hatay Seçim Sonucundan Eminiz*", **Yeni Asır**, 28 Nisan 1938, ss.1,2; 29 Nisan 1938,s.1.

⁵⁹² **Anadolu**, 5 Mayıs 1938, ss.1,6; **Yeni Asır**, 6 Mayıs 1938, ss.1,6.

haberdar etmek olarak gösterildi. Diğer yandan Anadolu Ajansı muhabiri İskenderun Kayıt Bürosu'nda başkandan aldığı izinle seçim işlerinin uygulanmasına yönelik iki saat boyunca gözlem yaptı. Buna göre; başvuran kişi önce nüfus kağıdını gösteriyor sonra başkan tercüman aracılığıyla hangi camiaya ait olduğunu soruyor. Ona göre kendisine her camia için ayrı renkte hazırlanmış bir seçici kartı veriliyor. Tercüman soruyu önce Arapça soruyor. Türkler önce Türkçe sorulması için başvuru yapacaklarını söylediler. Komisyon üyelerinden müfettiş olarak görevlendirilen Lagrange, bu isteğin yerine getirileceğini ifade etti. Günde ortalama 200-300 kişinin kayıt edilmesi hedeflenmekteydi. Seçim kayıt büroları 8.00-18.00 saatleri arasında açık olmasına rağmen başkan büroyu 19.00'a kadar açık tutabilecekti. Halka yapılan çağrıda kayıt işlemlerinin düzenli yapılabilmesi için her köy halkının toplu bir şekilde muhtarlarıyla beraber başvuruları istenmişti.⁵⁹³

Hatay'da 7 Mayıs günü önceki senelerde yapılan Şüheda Günü etkinlikleri yapılmış ve o gün resmi tatil ilan edilmiştir. Halbuki Hatay'ın Suriye ile ilgisi kalmadığı için bu kararın alınması yasal değildi. Şüheda Günü Suriyelilerin Osmanlı Devleti'ne ihanet eden Arap ileri gelenlerinin Cemal Paşa tarafından idam edilmelerini andıkları gündü.⁵⁹⁴

Şam'da yayımlanan Eddofa gazetesi Hatay seçimleri esnasında oldukça ilgi uyandırıcı bir başmakale yayınladı. Bu yazıda; "*Mazide yaptıklarımızdan nedim olduk bunu tekrar edemeyiz. Atatürk Türkiyesi Osmanlı Türkiyesinden başkadır. Araplar, Osmanlılar ile nasıl mücadele ettilerse Kemalist Türkiye'de öyle mücadele etti. Eğer Arap şehitleri yaşasaydı bugün Türklerle işbirliği yapardı. Gelin mazinin sayfasını kapatalım. Çünkü o sayfa kendi neşimize, vatanımıza kendi elimizle yazdığımız idam kararıdır,*"⁵⁹⁵ deniliyordu.

Yeni Gün Gazetesi; "*Türk Hatay'ı Türk Memurlar İdare Etmelidir*" manşetiyle çıktığı haberde; seçim sonucunda yakında hükümeti Türklerin kuracağını, Türklerin idareye şimdiden katılması halinde hem teşkilatın daha iyi hale geleceğini hem de hükümetin tek taraflı uyguladığı işlerden doğan sorunların ortadan kalkacağını, birçok memurluğun boş bırakılarak mevcut memurlara birden fazla görevin verildiğini yazdı.⁵⁹⁶

⁵⁹³ Anadolu, 6 Mayıs 1938, ss.1,6.

⁵⁹⁴ Tekin, Hatay Tarihi, s.189.

⁵⁹⁵ Anadolu, 8 Mayıs 1938, s.5; Yeni Asır, 8 Mayıs 1938, ss.1,7.

⁵⁹⁶ Yeni Asır, 8 Mayıs 1938, ss.1,6.

Fetikiye'de Sadık Hacı İsanın oğlu Mustafa'nın yönettiği bir grup partizanın, Türk taraftarı Salim'in evine saldırdığı, kapı önünde önce onun eşini görüp kürekle yüzünü ağır bir şekilde yaraladıktan sonra yaklaşık 30 kişinin evini sardığı Salim'in, saldırganları korkutmak için saçma dolu av tüfeğiyle havaya iki el ateş ettiği, saldırganlardan birinin hafif şekilde yaralandığı yazıldı. Saldırganların öte yandan merkeze haber yollayarak köyün Türkler tarafından basılacağından acilen jandarma göndermelerini istediği, bir süre sonra köye gelen jandarmanın partizanları tutuklayacakları yerde Salim ve karısını tutukladıkları, seçim döneminde Türklere gözdağı vermek için bu tür olayların sayısında artış olduğu belirtildi.⁵⁹⁷

İskenderun'da çıkan Vahdet Gazetesi ise; mahalli hükümetin başında malum kimseler oldukça seçimin adil ve tarafsız olacağına garantisini olmadığını, Türklerin türlü bahanelerle nüfusa kaydedilmeyip diğer camialarda olanların sayısını artırmak için iki üç gündür Suriye ile Lübnan'ın çeşitli şehir ve kasabalarından güya Hatay vatandaşları olup unutuldukları bahanesiyle yüzlerce kişinin kamyonlarla Hatay'a getirildiği ve bunlara toplu halde kimlik verildiği iddialarına yer verildi.⁵⁹⁸

Faik Türkmen tarafından hükümetten izin alınarak Ampir Sineması'nda Türk Dili İnkılabı hakkında verilmesi planlanan konferans, zabıta kuvvetleri tarafından yasaklandı. Ayrıca Antakya'da çıkan Elürube gazetesi, Hatay Arap Teşkilatı imzalı "*Necip Alevi Milletine*" başlığıyla yayınladığı skandal yazısında Türklere saldırdıktan sonra "*Ey Aleviler! Kuran'da böyle buyruluyor; aranızda fitne olmamak için onları öldürün. Çünkü fitne katilden daha fenadır*" denilerek Eti Türkleri açıktan açığa katliama davet edildi.⁵⁹⁹

İskenderun ve çevresinde yaşayan Eti Türkleri'nin %60'ı Türk listesine yazılınca, Usbeciler ve Vatani mensupları, 4 Mayıs sabahı İskenderun'da İstanbul Oteli önünde toplanarak yoldan geçen Türklere ateş ettiler. Şehirde panik başlamış, dükkanlar kapanmış ve insanlar evlerine çekilmişlerdi. Ayrıca Vatani binasından da başında Necip Erşözü ve Hasan Cebbare'nin babası Şahin Cebbare'nin olduğu kişiler, Türklere ateş etmişlerdi.⁶⁰⁰

Seçim yüzünden gerçekleşen kanlı hadiseler, gazetelerin kapatılması, şehirlerde yaşanan sıkıyönetim uygulamaları, Halep'ten bir tabur askerin getirilmesi,

⁵⁹⁷ *Yeni Asır*, 8 Mayıs 1938, ss.1,6.

⁵⁹⁸ *Yeni Asır*, 8 Mayıs 1938, ss.1,6.

⁵⁹⁹ *Anadolu*, 10 Mayıs 1938, ss.1,4.

⁶⁰⁰ *Yeni Asır* 12 Mayıs 1938, ss.1,3.

Beyrut'ta Fransızca çıkan Oryan gazetesinin Hatay'daki bütün Türklerin Kemalist olmadığı, 12 bin Atatürk muhalifi Türk'ün komisyon kararı ile muhalefet listesine kaydedildikleri yönündeki asılsız yayını, Antakya'da oldukça gergin bir havanın oluşmasına neden oldu.⁶⁰¹

Garo Ankara ziyaretinde T. R. Aras, Şükrü Kaya ve Numan Rıfat Menemencioğlu ile görüştüğünü, çeşitli meseleler ile ilgili kararlar aldıklarını, birkaç gün içinde bunların yürürlüğe gireceğini söyledi. Alınan kararların mahalli hükümeti seçim işlerinde tarafsız duruma getirmeye yönelik olduğunu söyleyen Garo, Antakya'da gözlemlenen askeri işgal görüntüsü sorusuna ise Ankara'dan döndüğünde şehri çok gergin bulduğunu, asayişini sağlamakla yükümlü olduğunu, bu nedenle askeri kıtaların şehirde bulunduğunu söyledi. Öldürülen iki Türk jandarmanın meslektaşları tarafından öldürüldüğü iddiasına sert tepki gösterip olayın soruşturulduğunu, yalan ve yanlış haberlerin gerginliği daha da arttırdığını, sorumsuz kaynakların özellikle Türkiye'ye yanlış haberler gönderdiğini, kendilerinden buna engel olunmasını rica etti.⁶⁰²

Öte yandan Hatay Alevileri Atatürk'e telgraf çekerek üzerlerinde hissettikleri hükümet baskısını, protesto edip ihlal edilen serbest oy hakkının sağlanması için yardım isteğinde bulundular.⁶⁰³

Şevket Bilgin; Hatay'da yapılmakta olan seçimin Türk çoğunluğunu ortaya çıkarması açısından çok önemli olduğunu, Türkleri yıldırım için yapılan saldırıların, haksızlıkların ve Suriye'den gelenlerin yaptıkları aptalca propagandaların beyhude ve tüm bu tehditlere rağmen en büyük güvenlerinin Hatay Türklerinin uyanık şuuru olduğunu ayrıca Ankara'dan Hatay'a dönerken Kemalizm'in hayranı olduğunu söyleyen Garo'nun verdiği taahhütlere inanmak istediklerini ve ondan kışkırtmaları engellemesini beklediklerini yazmıştır.⁶⁰⁴

Hayri Alp'in Hatay'dan Yeni Asır'a gönderdiği mektupta; Hatay'ın her tarafında mahalli idarecilerin gizli teşvikleri ile silahlı provokatörlerin her gün olay çıkardığını, Türk listelerine yazılmak istenen Eti Türkleri'nin ölüm tehditleri aldıklarını, bir sokak saldırısında 5 Türk'ün yaralandığını, devriye gezen iki Türk jandarması ile bir bekçinin şehit edildiğini bildirmişti.

⁶⁰¹ **Anadolu**, 12-15 Mayıs 1938, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 12 Mayıs 1938, ss.4.

⁶⁰² **Anadolu**, 12-15 Mayıs 1938, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 12 Mayıs 1938, ss.4.

⁶⁰³ **Anadolu**, 12-15 Mayıs 1938, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 12 Mayıs 1938, ss.4.

⁶⁰⁴ Şevket Bilgin, "Hatay'da Tahriklerin Kesin Olarak Önü Alınmalıdır", **Yeni Asır**, 13 Mayıs 1938, ss.1,2.

Başka bir mektupta; Kırıkhan ve İskenderun'da halkın gruplar halinde Türk listelerine yazıldıkları, asayişi sağlamak için gelen Arap milislerin Arap propagandası yaptıkları, jandarma kumandanı Abdurrahman Kazan'ın Gölbaşı'nda halka Türk yazılacakların öldürüleceklerini söylediği, Kırıkhan Sulh Hakimi Sadık Mardini ve Selim Memduh'un Kürtlerin Türk yazılmalarını engellemeye çalıştıkları aktarılıyordu.⁶⁰⁵

Fransız Orient gazetesi, Hatay seçimlerini sabote etmeye yönelik maksatlı yazılarına devam etmiş ve seçimin ertelenmesi fikrini ortaya atmıştır. Gazete, Hatay'daki idare memurlarının değişikliğini yalanlamış, Türklerin sınır bölgesindeki köylerde bile hezimet yaşadığını, son Antakya olaylarının Türklere artık Alevilere güvenemeyeceklerini göstermiş olduğunu, Türklerin yoğun propagandalarına rağmen seçimi kaybedeceklerinin artık kesin olduğunu belirterek Alevilerin Türkler aleyhine oy kullanacaklarını ve bunun da kanlı hadiseleri başlatacağını, bunun için seçimlerin ertelenmesi gerektiğini yazmış, bölgede huzurun ancak Fransız mandası ile korunabileceğini, eğer hakkaniyetli bir seçim yapılırsa Arapların zafer kazanacaklarını, Ankara'nın seçim ertelenirse prestij kaybı yaşamayacağı için bu fikre destek vermesi gerektiğini savundu.⁶⁰⁶

Buna mukabil Halkın Sesi Gazetesinde S.S. tarafından yazılan "*Artık Bıktık! Usandık!*" başlıklı yazıda; Hatay'da sömürgecilerin yaptıkları onca zulme rağmen Türklerin seçim işlerinde de başarılı olduklarını gördükçe şimdi de seçimi ertelemeyi düşünerek yine ortalığı bulandırmaya çalıştıklarını, onların döneklüklerinden millet kadar hükümetin de tahammülünün kalmadığı, artık zulüm ve hakaret bıçağının, sabır ve sükun kemiğine dayandığı belirtilmiştir.⁶⁰⁷

Gazetenin yayımlandığı gün Başbakan Bayar, CHP Meclis Grubu'nu topladı. Hatay meselesindeki son durum hakkında bilgilendirme yaptı. Hatay'da Türklere yapılan kötü işlemde ve Hatay'da Türkler arasında bozgunculuk yaratabilmek için ortaya atılan türlü iddialardan söz etti.⁶⁰⁸

Yeni Asır'ın 19 Mayıs tarihli sayısında, Fransız Devlet Radyosunun, sömürgecilerin oyunlarına alet olduklarına dair bir haber paylaşıldı. Haberin içeriğinde Fransız radyosu, Konsey'in seçim rejimini değiştirerek artık herkesin istediği camiaya

⁶⁰⁵ **Yeni Asır**, 17 Mayıs 1938, s.4.

⁶⁰⁶ **Anadolu**, 18 Mayıs 1938, s.1.

⁶⁰⁷ **Halkın Sesi**, 18 Mayıs 1938, s.1.

⁶⁰⁸ Aydın, s.148.

kayıt yaptırabilme özgürlüğüne kavuştuğunu, bu durumun başka kesimlerden Türk listelerine seçmen kazandırmışsa da Türklerin eski üyelerini kaybettiği, haliyle çok istedikleri çoğunluğu yakalayamadıkları iddiasında bulundu. Yeni Asır Gazetesi, radyonun bu haberini eleştirerek diğer cemaatlere yazılmış Hataylıların kendilerini Türk listelerine yazdığını itiraf ettiğini, diğer yandan Türk listelerinde eksilme olduğunu iddia ederek Hatay'da yapılan baskıları açığa vurduklarını, kayıtların devam ettiği bir dönemde Türk çoğunluğunun oluşmayacağı kehanetinde bulunarak gizli niyetlerini ortaya koyduklarını belirtmiştir.⁶⁰⁹

Hatay seçimlerine yönelik şiddet ve usulsüzlük haberleri artarak devam etmekteydi. Reyhaniye'de Türk listesine oy vermek üzere tescil bürosuna gelmekte olan Ayrancı Şark Köyü'nden 12 Kürt, Hoybuncular tarafından saldırıya uğramıştır. Bir Fransız teğmen ve iki jandarma olay mahalline yakın bir yerdeydi. Saldırganlar silahlı olduğundan köylüler karşılık veremedi. Reyhaniye Halkevi'nin aktif üyelerinden Rıfat Bahri Bahadır, büro başkanını gözü önünde yaşanan bu olay karşısında harekete geçmeye çağırdı. Ama o Fransız zabıtine başvurulmasını söyledi. Rıfat asıl şikayetin bu zabite karşı olduğunu söyleyince başkan, savcıya durumu bildireceğini söyledi. Seçmenler, saldırganlar yakalanmadığı sürece oy vermeyeceklerini bildirdiler.

Saldırıda Mahmut Gence, Mahmut Hallo, Hasan, Mehmet ve Musa oğlu Kürt Ali yaralanmıştı. Şiddet olaylarının yaygınlaşmasının sebebi, her gün yüzlerce seçmeni Türk listesinden silmek içindi. Vataniler ve Usbeciler, 15 yaşından küçük yüz kadar çocuğu ayarlayıp Alevi cemaati ruhani reisi Şeyh Abdülhamit Hayyat'ın evinin penceresini taşlatmışlar ve kendisine ağır hakaretlerde bulunmalarını teşvik etmişlerdir. Olliva gazetesi, bu olayı, çocuklarda artan vatan bilinci şeklinde gösterip makaleyle övmüştür. Aynı çocuklar görevinden alınan Maliye Müdürü Hasan Cebbare'nin evine giderek kendisini alkışlamışlardır.⁶¹⁰

2.6. ATATÜRK'ÜN MERSİN SEYAHATI VE FRANSA POLİTİKASINDA GÖRÜLEN YUMUŞAMA

2.6.1. Atatürk'ün Mersin Seyahatine Çıkması

1938 yılının başlarında Atatürk'ün sağlık sorunları ciddileşti. Kaşintılar ve burun kanamaları fazlalaşmaya başladı. Celal Bayar, Atatürk'le görüşmesinde onun için uzman doktor getireceğini söyleyince Atatürk, Hatay meselesi üzerine

⁶⁰⁹ Yeni Asır, 19 Mayıs 1938, s.3.

⁶¹⁰ Anadolu, 20 Mayıs 1938, ss.1,2; Halkın Sesi, 20 Mayıs 1938, s.1.

müzakerelerin yürütüldüğü bir dönemde hastalığının duyulmasının davaya zarar vereceğini, bu durumu daha sonra konuşabileceklerini söyledi. Doktor Fissinger'in getirilmesini kabul ettiği zaman artık çok geçti. Fransa'dan çağrılan Dr. Fissienger'in Türkiye'de bulunduğu sırada Arap ve Fransız basınında Atatürk'ün sağlığı ile ilgili yoğun propaganda haberlerine girildi. Hem bu yayınların artışı hem de Hatay'da seçim işleri sırasında yaşanan şiddet olayları, Atatürk'ü iyice bunaltınca, ilk olarak birkaç tümeni güney sınırına yönlendirdi. Dış basında sağlık haberlerinin devam etmesi üzerine Atatürk, 18 Mayıs'ta Mersin'e gitmeye karar verdi. Bir gün sonra Beyrut'tan Avrupa ve Amerika ajanslarına çekilen Atatürk'ün devlet işlerine bakamayacak kadar çok ağır hasta olduğuna dair telgraf güney seyahatinin öne alınmasına neden oldu. 19 Mayıs 1938'de Ankara Stadyumu'nda Atatürk son kez kutlama törenlerine katıldı. Zinde görünümü halkı oldukça mutlu etti. Saat 17.00'de önceden hazırlatılan özel bir trenle Mersin'e doğru hareket etti. Bölgede yaşanan son gelişmeleri yakından incelemek, askeri birlikleri denetlemek, muhataplarına gerekli mesajları vermek için çıktığı bu seyahate lazım olur düşüncesiyle mareşal üniformasını da götürdü.

Atatürk, ertesi gün 13.00'de vardığı Mersin istasyonunda askeri geçit resmi yaptırılıp bolca fotoğraf çektirilmesini ve bu fotoğrafların en kısa sürede Hatay'a gönderilmesini emretti. O, halsiz ve bitkin haline rağmen geçit resmini bitene kadar ayakta takip etti. Gazi, Mersin'de kaldığı süre boyunca siroz hastalığında hiç te iyi bir belirti olmayan burun kanamalarını devamlı yaşadı. Fakat buna rağmen Hatay meselesindeki kararlı duruşundan bir an olsun geri durmadı.⁶¹¹

Ankara'da bulunan Celal Bayar'a verdiği talimat şöyleydi: "*Ecnebi sefirlerle deyiniz ki, Atatürk Mersin'dedir ve Hatay meselesi halledilinceye kadar da Mersin'de kalacaktır. Bu kaçınıcı müzakere, bu kaçınıcı vaaddir?*"⁶¹² Diğer taraftan Antep ve Maraş yönünden Hatay sınırına 30.000 kişilik askeri kuvvet yerleştirildi.⁶¹³

Atatürk'ün Mersin ve Adana'yı kapsayan seyahati büyük bir önem ve dikkatle takip edilmekteydi. Halkın Sesi gazetesinden Sırrı Sanlı "*Kısa ve Açık*" adlı köşesinde; Atatürk'ün güney şehirlerine yapacağı ziyaretin milleti sonsuz bir sevince boğduğu gibi bin bir oyun ve maskaralıkla onu hasta ve işbaşından çekilmiş göstermek isteyen adi, bayağı, yalancı düşmanları da sınırsız bir ümitsizliğe düşürdüğünü, tarihin Türk

⁶¹¹ Savcı, s.51.

⁶¹² Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.122-123.

⁶¹³ Hatay Barosu, s.113.

milletine hediye ettiği Atatürk'ün her sayfası iftihar duygusu yaşatan ulusal Türk tarih kitabını henüz tamamlamadığını yazdı.⁶¹⁴

Yeni Asır'dan Şevket Bilgin ise; sömürgecilerin Hatay'da her türlü dolabı çevirerek seçim ortamını baltalayıp manda rejimini sürdürme hedeflerine karşı Hatay Türkleri'nin Türk milleti ile birlikte Büyük Şef'in etrafında tek bir vücut olarak her türlü fedakarlığı yapmak için ondan işaret beklediğini ifade etti.⁶¹⁵

Mersin'de bulunan Atatürk'ün sağlığı hakkında çıkarılan dedikodulara çok üzülen Antakya Halkevi Başkanı Abdülğani Türkmen başkanlığında bir heyet, Mersin'e giderek saygılarını Atatürk'e sunmak istediler. Fakat kendilerine verilen cevapta hükümetin seçim esnasında Hatay'dan ayrılmamaları gerektiği ve dileklerinin Atatürk'e arz edildiği, bunu öğrendiğinde çok duygulandığı bildirildi.

Diğer yandan Hatay'da yapılan baskılar sonucunda küçük bir grup Türk, diğer cemaatler adı altında Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Rum, Ortodoks, Kürt cemaatleri dışında kalan küçük grupların birleşerek bir mebus çıkarma amacıyla özel listeye kendilerini Sünni-Müslüman olarak kaydettirdi ve anayasaya aykırı olan bu durumu seçim komisyonu uyguladı. Ankara'nın durumu MC'ye şikayet etmesinden sonra Genel Sekreterlik bunun üzerine Konsey Komitesini derhal toplayıp verdiği kararda kimsenin Müslüman-Sünni olarak kaydedilmeyeceğini Hatay'daki seçim komisyonuna tebliğ etti. Böylece Türk'ün başka listelere kaydolması durumu ortadan kalkarak bir tuzak daha önlenmiş oldu.⁶¹⁶

Fransa'da Delbos'tan görevi devralan Georges Bonnet (Jorj Bone)'nin, İngiltere ve Türkiye Büyükelçilerini makamında kabul edip uzun süre görüşme yaptığı bildirilirken Yugoslav basınının da Hatay'da Türk tezini desteklediği, Belgrad'da çıkan Sama Operada gazetesinin Hatay Türklerine yapılan zulmün son raddeye vardığını, sınırda bazı olayların yaşandığını, Türk basınının Fransa'ya ateş püskürdüğünü ve Türklerin harekete geçmek için Atatürk'ten işaret beklediklerini yazdığı aktarıldı.⁶¹⁷

Yugoslav hükümetinin gazetesi olan Samuprava ise; Hatay sınırındaki gerginlikle ilgili Atatürk'ün halkı sakinleştirmek için üç gündür bölgede bulunduğunu, sınırda askeri hareketlilik ve halkın silahlandığının gözlendiği, Türk basınının Hatay'da yapılan zulmü takip ettiğini, bu nedenle Fransa'ya saldırdığını yazarak,

⁶¹⁴ Sırrı Sanlı, "Atatürk Güney Vilayetlerimizde", **Halkın Sesi**, 20 Mayıs 1938, s.1.

⁶¹⁵ **Yeni Asır**, 20 Mayıs 1938, s.2.

⁶¹⁶ **Anadolu**, 24 Mayıs 1938, ss.1,4; 25 Mayıs 1938, s.1.

⁶¹⁷ **Anadolu**, 24 Mayıs 1938, ss.1,4; 25 Mayıs 1938, s.1.

Hatay'ın Atatürk'ün şahsi meselesi olduğunu, on sene önce mateme bürünmüş kadınlara onun kurtuluş vaat ettiğini, Atatürk gibi bir adam için bunun çok uzun bir süre olduğunu belirtti.⁶¹⁸

Bu konuda Sırrı Sanlı "*Kısa ve Açık*" adlı köşesinde Atatürk'ün sabırlı davranmasının iki nedeni olduğunu; bunların mecbur kalmadıkça barışı tehlikeye atmak istememesi ve zaferi getirecek olan hareketleri önceden hazırlama isteği olduğunu yazmıştır.⁶¹⁹

24 Mayıs günü Başbakan Celal Bayar, Mersin Valisini arayarak İngiliz ve Fransız elçileriyle yaptığı görüşmede, her ikisinin tüm şartları kabul ettiklerini Atatürk'e bildirmesini istedi. Haberi büyük bir mutlulukla karşılayan Atatürk, o gün Ankara'ya dönüş emrini verdi. Aynı gün 16.30'da Adana'ya varan Atatürk, belediye binası önünde gerçekleştirilen askeri geçit törenini yine belli etmeden büyük acılar içinde ayakta izledi. Tören bittiğinde otomobille Adana'yı dolaştı. O kadar yorgundu ki Adana belediye bahçesinde oturacağı masanın yanına otomobille gitmek zorunda kaldı. Atatürk'ün rahatsızlığı artınca hemen trene alındı. Onunla seyahat eden Kılıç Ali anılarında Atatürk'ün bir an önce halka veda edip uyumak istediğini anlatır. Ateşi çok yüksekti ve tren kalkar kalkmaz kendisine hediye edilen portakalları buzhaneden getirip hemen yedi-sekiz tanesini yedi. Kılıç Ali ve Salih Bozok ile birlikte portakalları bitirdikten sonra yatağa girip uyudu.⁶²⁰

Sonraki gün ise İstanbul'a geçildi. Bu arada Mersin'den Hatay'a gönderilen fotoğraflar Selim Çelenk tarafından Atayolu adlı gazetede 25 Mayıs günü "*Büyük Şef Atatürk Mersin İstasyonunda Dünyanın Karşısında Ayak Üstünde*" başlığıyla yayımlandı.⁶²¹

2.6.2. Hatay Türklerine Uygulanan Zulüm

Hatay Türkleri'ne yönelik yoğun şiddet hareketleri artarak devam etmekteydi. Orhan Rahmi Gökçe, köşesinde bölgede yaşananları oldukça sert bir şekilde eleştirmiştir. Zayıf anında etek öpen güçlü zamanında dişlerini gösteren ikiyüzlü

⁶¹⁸ **Halkın Sesi**, 25 Mayıs 1938, s.1.

⁶¹⁹ Sırrı Sanlı, "Hatay Davası Atatürk'ün Kendi Davasıdır", **Halkın Sesi**, 25 Mayıs 1938, s.1.

⁶²⁰ Mevhibe Savaş, "Atamızın Adana'yı Ziyareti ve Hatay'ın Anavatana Katılması", http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/mehvhibe_savas_atamizin_adanayi_ziyareti_hatay_anavatana_katilmasi.pdf, (19.01.2018), s. 7.

⁶²¹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.124-126.

Fransa'nın en ufak utanma belirtisi göstermeden çevirdiği entrikalarına ve sorumsuzluklarına devam ettiğini, Türkiye için bir hak ve şeref meselesi olan Hatay'ın ne Fransızlar tarafından sömürülmesine ne de Suriye'nin uşağı olmasına asla izin vermeyeceklerini yazan Gökçe, Hatay'ın anavatandan farkının olmadığını, bunu Fransa'ya öğretecek bir savunmanın gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶²²

Şevket Bilgin ise Yeni Asır'da "*Bir Dostluk Nasıl Yıkılır?*" başlığıyla yazdığı köşe yazısında; siyasette dostlukların zor kazanıldığını ama çabuk kaybedildiğini, Türkiye'nin her devletle temas kurup kuvvetli dostluklar yarattıysa da sadece Fransa ile sık sık anlaşmazlığa düştüğünü, bunun tek sebebinin ise Fransa'nın yeni Türkiye'yi anlamak istememesinden kaynaklandığını, aramızdaki tek mesele olan Hatay'da Fransa'nın fesat yolunu adalet yoluna tercih ettiğini yazmış, onca şiddete rağmen Hatay'ın sömürge olmaktan kurtulacağını belirtmiştir.⁶²³

Hatay'da gerginlik giderek artmaktaydı. Memurlar köyleri dolaşip Türklere yapılacak baskın için silahlanma çağrısı yaparken, İskenderun'da Türk listesine yazılan 8 Eti Türk'ü Fransız takibinden kurtulmak için Türkiye'ye iltica etmişti. Bununla birlikte Reyhaniye'de seçim bürolarına gelip Türk listelerine kaydolmak isteyen Araplar, milisler tarafından Türkler arasından alınıp dövülerek Arap listesine yazdırıldı. Ayrıca Suphi Yaradı ve Mehmet Yazıcı adlarında iki kişi ölüm derecesinde dövüldü. Halkevi, bunları hükümete bildirdi ise de bir sonuç alamadı. Öte yandan Arap gazetelerinde iddia edilen Atatürk'ün hasta olduğu haberlerine üzülen Hataylılar, onun sağlıklı bir şekilde Mersin'i ziyaret ettiği haberini öğrenince zulmün bütün acısını unuttular. Son olarak Antakya'da tescil işlemlerinin 23 Mayıs'tan itibaren dört büroda yapılmaya başlandığı görüldü.⁶²⁴

Hatay'da Türklere yönelik yapılan zulümlerle ilgili Türk kamuoyunun hissiyatını köşesine taşıyan Hakkı Ocakoğlu, Fransa'nın sömürge memurlarının Cenevre'de kazanılan hakkı yok sayan faaliyetler yürüttüğünü, istiklali için her türlü fedakarlığı tüm dünyaya ispat etmiş olan Türk milleti nezdinde orada yapılanların bazı vatandaşlara acı vermektan ve faillerini yüz karası yapmaktan öte bir anlam taşımadığını, Türkiye'nin Fransa ve Suriye'ye karşı gösterdiği sabrın zayıflıktan değil, barışa olan inançtan ve MC değerlerine saygıdan kaynaklandığını yazdı. Türk kamuoyunda çok haklı olarak Türk-Fransız dostluğu lafının ciddi bir şekilde

⁶²² Orhan Rahmi Gökçe, "Türkiye, Fransa ve Hatay", **Anadolu**, 22 Mayıs 1938, ss.1,2.

⁶²³ Şevket Bilgin, "Bir Dostluk Nasıl Yıkılır?", **Yeni Asır**, 22 Mayıs 1938, ss.1,2.

⁶²⁴ **Yeni Asır**, 24 Mayıs 1938, s.3.

eleştirildiğini, Fransa'nın son sözünü söyleme noktasına geldiğini, vereceği cevabın iki ülke arasındaki ilişkilerin yönünü tarihi bir şekilde etkileyeceğini vurgulamıştır.⁶²⁵

İlk mektubu 17 Mayıs'ta yayınlanan Hayri Alp'in 20 Mayıs 1938 tarihli bir başka mektubu yine Yeni Asır gazetesinde "*Hatay Mektupları- Garo'nun Gözboyacıları*" başlığıyla okurlarına sunuldu. Hatay halkının istiklal mücadelesinin nasıl zor şartlarda yürütüldüğünü gözler önüne sermesi açısından mektup tüm detaylarıyla yayımlandı. Mektup ana hatları şu şekildedir:

"Sancak Delegesi Roje Garo'nun Ankara ziyaretinin ardından bazı kararlar alınmıştı. Kendisinin Türk kanı taşıdığını bile söylemişti. Biz bu laflara inanmıyorduk tabi ki yanılmadık da. Göz boyamak için bazı kişileri görevlerinden aldı. Mesela İttihad-ı Anasırcı olan Maliye Müdürü Hasan Cebbare'yi 3 aylığına görevden aldı. Yerine genel katip Henri Raat geldi. Bunlar makamlardan ayrıldılar ama sağ kolları yerlerinde duruyor. Böylece daha rahat çete faaliyetlerini yürütebilecekler. Hasan Cebbare üç aylık tatili için gittiği Suriye'de bir toplantı yapmış, partizanlarına emirler vermiş, para dağıtmıştır. Hükümetin her memuru propaganda yapmaktadır.

Dün Arsuz Nahiyesinde bir komedi yaşandı. Nahiye Müdürü Derviş, Cebbare'nin adamıdır. Silahlı çeteleri yönetmektedir. Gece Türk yazılmak isteyenlerin evlerini basıp işkence ve tehditle korkutan adamlar, gündüz onun evinde saklanıyorlar. Aldığı ihbarla evi aramaya giden Türk Onbaşı, müdürün engeliyle karşılaşılıyor. Sonra kendisine ateş açılıyor. Onbaşı kolundan yaralanmasına rağmen saldırganlardan ikisini yakalayıp İskenderun'a getiriyor. Zavallı adam takdir göreceği yerde azar işitiyor. Ne münasebetle kendi taraftarlarının tutuklandığı sorularak hakaret ediliyor. Nahiye Müdürü görevine iade ediliyor, onbaşı ve jandarmaları azlediliyor.

Propagandacıların faaliyetleri ile ilgili başka bir örnekte ise; Türkiye'den gelen Eti Türklerini Alevi yazdırmak istiyorlar ve bunun için onlara "Fransa çok güçlü bir devlettir. Türkiye'deki çocuklarınızdan, mallarınızdan korkmayın. Fransa isterse Türkiye'yi de işgal eder(!)" diyorlar. Her şeye rağmen tescil işleri Türklerin lehine ilerlemektedir.

Reyhaniye'de seçim bürosuna doğru giderken birtakım silahlı adamların dolaştığını gördüm. Yanımdaki, onların Arap partisine üye provokatörler olduğunu, çarşı, yol ve büro çevresinde insanlara baskı yaparak Arap yazılmaya mecbur ettiklerini söyledi. Arap milisler bir kaç köylüyü sürükleyerek götürüyordu. Polis ve halkın yardımıyla kurtulan adamlara ne suç işlediklerini sorduğumda hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak kendilerini Türk yazdırdıkları için milislerin saldırılarına maruz kaldıklarını söylediler. Reyhaniye'de seçim işleri ertelenmişti. Olayın iç yüzünü Halkevi Başkanı İhsan Bey'den öğrendim. Kendisi: "Muhafız partiler bir yandan tedhiş faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan Suriye ve çevresinden Arap ve Ermeni getirmektedir. Bunları nüfusa kaydettiriyorlar. Ölülerin bile nüfuslarını kullanıyorlar. Çifte kimlik sahibi olanlar bile var. Biz bunları ortaya çıkararak müşahit heyetlerin dikkatlerine sunuyoruz. Fakat bu konuda henüz olumlu bir adım atılmamıştır" dedi. Milisler boş otobüslerle köyleri dolaşarak herkese kim Türk yazılacaksa öldürüleceği, mallarının yağmalanacağı şeklinde tehditler yapmakta ve otobüse bindirmektedir. Onlarda silah var, Türklerin çakı bile taşıması yasak. Bu milletin sabrı kalmadı. Hiçbir vaade de inanmıyor. Bana "Yeter artık çektiğimiz,

⁶²⁵ Hakkı Ocakoğlu, "Fransa Son Sözünü Açık Söylemelidir", *Yeni Asır*, 26 Mayıs 1938, ss.1,2.

dövüyorlar sabır, öldürüyorlar sabır... sürüyorlar, hapsediyorlar gene sabır... en güvenli silahımız olan sabır kalmadı artık..." diyerek feryat ettiler.

Suriye gazeteleri de yalan ve iftira dolu haberlerle halkı etkilemeye çalışıyorlar. Halkı Sünni yazılmaya, asla Türklerle beraber olmamaya çağırıyorlar. Çünkü Türklerin İslam'ı yok etmeye çalıştığı gibi aklın kabul etmeyeceği uyduruk yazılar yazıyorlar."⁶²⁶

Hatay'dan yansıyan bir habere göre Hataylı sarraflar halkı alenen soymaktadırlar. Şimdiye kadar 23.5 frank karşılığında değiştirilen bir Türk lirası, son günlerde 16 hatta 15 franga değiştirilmektedir. Mahalli hükümetin desteklediği bu sarraflar topladıkları Türk liralarnı Türkiye'ye geçirip önemli miktarda kazanç elde etmektedirler. Yapılan hesaplamalara göre Antakya ve İskenderun'daki sarraflar Türklerin bu şekilde 80 bin lirasını çaldılar. Bir Türk lirası 117.5 Suriye kuruşuna giderken bu durumda 80 kuruşa kadar alınmaya başlandı. Bunların başlıca amaçları; Türk parasının şerefiyle oynamak, Hatay'a dönen Türklerin paralarını azaltıp onları sefaletle sürüklemek ve kar elde etmektir.⁶²⁷

Hatay'da ortamın oldukça karışık olduğu, Türklerin gece dışarı çıkmadığı, Kırıkhan'da köy ileri gelenlerinden birinin feci bir şekilde öldürölüp cesedinin sokağa atıldığı, ayrıca Şam, Beyrut ve Halep'ten Ermeni ve Bedevi Arapların aralıklarla Hatay'a geldikleri gazetelere yansıdı.⁶²⁸

Diğer yandan Reyhaniye'de Halk Partisi binasını basan Garo, araştırmalar yapıp evraklara el koydu. Halkın Sesi gazetesi, Garo'nun temsilcilik değil çete reisliği yaptığını, Ermeni çete reislerine Fransız zabıt elbiseleri giydirdiğini kaydetti. Bu konuyla ilgili Sırrı Sanlı, "*Garo'nun Münasebetsizlikleri*" başlıklı bir yazı kaleme aldı. Sanlı yazısında; halkevlerinin, Türk İnkılabının ve yeni rejimin ağza saygıyla alınması gereken semboller olduğunu, onlara yan bakanları Türk milletinin asla affetmediğini açıklayıp, Fransız gazetelerine Suriye'de bölücölük yapan delegelerine nasihatle bulunmaları, uluslararası konjonktürde gerçeklere zıt yapılan siyasi değerlendirmelerden vazgeçmeleri ve sürekli övdükleri İngiltere'nin gönöl alıcı politikalarını kiskanacaklarına, kendi hükümetlerinin gönöl kırııcı politikalarını eleştirmelerini tavsiye etti.⁶²⁹

TBMM'deki bütçe görüşmelerinde Hatay Meselesine değinildi. Görüşmelerde; hükümetten ordunun Hatay Türklüğü'nü işkenceden kurtarması, Osmanlı borçlarının Fransa'ya düşen kısmının ödenmemesi, ülkemizdeki Fransız okullarının hemen

⁶²⁶ Hayri Alp, "Garo'nun Gözboyacıları", **Yeni Asır**, 26 Mayıs 1938, s.4.

⁶²⁷ **Halkın Sesi**, 11 Ocak 1938, s.4.

⁶²⁸ **Halkın Sesi**, 27 Mayıs 1938, ss.1,4.

⁶²⁹ Sırrı Sanlı, "Garo'nun Münasebetsizlikleri", **Halkın Sesi**, 27-28 Mayıs 1938, s.1.

kapatılması, Lozan Antlaşması'nın Fransızları ilgilendiren kısımlarının hemen yürürlükten kaldırılması istendi. Bütçe görüşmelerinde Hatay'la ilgili ilk konuşan hatip olan Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek, Hatay Türklerine yapılan zulümlerden bahsetti. İran ve Irak'la yürütülen iyi komşuluk ilişkilerini övdü. Suriye ile aramızdaki sorunun temelinde Türklere yapılanlar olduğunu, bunun da Fransız sömürge memurlarından kaynaklandığını belirtti. Fransa'da Briand, Franklin Buillion ve Herbert dışında uzun bir zamandır kimsenin Türkiye'yi anlamadığını söyleyip, Briand'ın "*Doğuda tek kuvvet sizsiniz*" sözünü hatırlattı. MC görevlilerinin olaylara göz yummasının, bu kuruluşa zarar verdiğini belirten Tengirşek, Buillion'la anısını paylaşmış, İnebolu'dan Ankara'ya yaptıkları yolculukta kadın-erkek, çocuk-yaşlıların cepheye silah, cephane taşıdıklarını görünce "*her zaman bir millet topyekun bir davaya sarılırsa sonunda zafer kazanır*" dediğini, aynı inancın bugün Hatay davasında var olduğunu söyledi. Hükümetten daha etkili önlemler almasını istedi.⁶³⁰

Urfa Milletvekili Fuat Gökbudak, Suriye hükümetini kınadı. Celal Bayar araya girip "*Dava bizimdir, davamızda Arap cephesi yoktur*" dedi. Profesör Reşit Tankut, Fransa'nın ikiyüzlü politikasını eleştirdi, Türk'e yapılan zulümlerden bahsetti, MC Komisyonunun Sünni Türk meselesini ortaya atarak Türkleri bölmeye çalıştığını söyledi. Manisa Milletvekili Turgut Türkoğlu, Türk milletinin hakkına saldıranları ortadan kaldırarak hakkını koruyacağını söyledi. Antalya Milletvekili Rasih Kaplan "*Fransa'ya soruyorum. Tekrar mı Adana'ya gelmek istiyorlar? Çünkü Maraş, Antep, Urfa buradadır. Gelsinler...*" dedi. Samsun Milletvekili Ruşeni Barkın orada yaşananlardan sadece manda memurlarının değil, Fransa Hükümetinin de sorumlu olduğunu belirtti. Manisa Milletvekili Hikmet Bayur komite başkanı ve azalarının mensubu oldukları devletler tarafından görevlerinden alınmalarının sağlanmasını istedi. Ayrıca Lozan'da Fransa'yla ilgili maddeleri iptal etmeyi önerdi. Kütahya Milletvekili Besim Atalay; Arap milletinin Fransızlarla birlikte olamayacağını, Cezayir'de, Tunus'ta Araplara yapılan zulümlerin unutulamayacağını ifade edip Fransa aleyhinde karar alınmasını istedi.⁶³¹

Trabzon Milletvekili Seniha Hızal, Türk kadınının her davada olduğu gibi bu davada da üzerine düşeni yapacağını ifade etti. Başka hatiplerin de heyecanlı konuşmalarının ardından kürsüye gelen Dışişleri Bakanı T. R. Aras sık sık alkışlanan bir konuşma yaptı. Şöyle konuştu:

⁶³⁰ **Anadolu**, 28 Mayıs 1938, ss.1,3/ 29 Mayıs 1938, ss.1,6,8; **Halkın Sesi**, 28-29 Mayıs 1938, s.1.

⁶³¹ **Anadolu**, 28 Mayıs 1938, ss.1,3/ 29 Mayıs 1938, ss.1,6,8; **Halkın Sesi**, 28-29 Mayıs 1938, s.1.

*"Anavatandan 20 senedir kopmuş olan bu parçada yaşayan kardeşlerimiz mutsuzdur. Her yönüyle Türk olan Hatay, aynı zamanda vatanımızın emniyet kapısıdır. Onca yıldır Fransa ile görüşmelerimiz oldu. Bazen iyi antlaşmalara da imza attık ama bunlar uygulama safhasına geçemedi. Sonunda Milletler Cemiyeti kararlarına vardık. Seçim nizamnamesinde de bin bir dolap gördük ve şu anda son nizamnameye göre seçim aşamasındayız. Fakat daha seçimin başında açıklanması mümkün olmayan olaylar yaşandı. Bunları Hatay'daki delegeye ve Halep'teki yüksek komisere sorduk. Paris Hükümeti'nden ve Ankara Sefiri'nden nizamnameye tamamen uyulacağı cevabını aldık. Buna rağmen baskı ve şiddet tüm hızıyla sürüyor. Seçim uygun ortamda yürümüyor. Hükümetimiz soğukkanlılıkla sonucu bekleyecek."*⁶³²

Hatay Türkleri'nden Hayri Alp'in 25 Mayıs 1938 tarihli Hatay'dan gönderdiği mektup 31 Mayıs'ta çıkan Yeni Asır gazetesinde yer buldu. Alp'in mektubuna göre; Kırıkhan ve İskenderun'da tescil işlemlerinin sona ermesine rağmen hala çok sayıda kayıt yaptıramayan Türk'ün olduğu, Türkiye'den gelen çok sayıda Hatay'lı Türk'ün dairelere nüfus cüzdanı için başvuruları üzerine jandarmanın araştırma yapacağı, Kırıkhan ve Reyhaniye polis teşkilatlarının dağıtıldığı, yetkilerinin jandarmaya devredildiği açıklamasını yaparak işleri ağırdan aldığı açıklanmaktaydı. Ayrıca son zamanlarda küçük çocukların zehirlenerek ölmeleri için Türk mahallelerine kimliği belirsiz kişiler tarafından zehirli şekerler atıldığı, Fransızların Hatay'ı ilk işgal ettikleri dönemde de zehirli sebze ve meyve dağıtarak çok sayıda Hatay'lı Türk'ün ölmesine neden oldukları belirtilmiştir.⁶³³

TBMM aldığı kararla 8 Haziran'da tatil yapacaktı. Ama Hatay meselesi kötü bir aşamaya girerse yeniden toplanmak üzere oturuma son verildi. Ancak Hatay'dan kan donduran haberler gelmeye devam etti. Türk düşmanları Türkleri boğup gizlice Asi nehrine attılar. 100'den fazla Türk'ün kaybolduğu haberi basına yansıdı.⁶³⁴ Antakya'da Arap çetelerinin üstlendiği bombalı bir saldırıda iki katlı bir ev tamamen yıkılmış ve yoldan geçen biri ölmüştü. Reyhaniye'de Usbeciler Türk listelerine oy vermek isteyen Eti Türklerine saldırdıktan sonra mağdurlar, Dörtayak Bürosu'nda 15 kişiyken Konsoloshane'ye vardıklarında büyük bir kalabalığa dönüştü. Tam o esnada otomobiliyle bir Usbeci kalabalığı yarmak istedi. Gerilim içindeki kalabalık araç içindeki iki Usbeciyi dövdü. Usbeciler de bunun intikamını çeşitli mahallelerde jandarmanın gözü önünde 5 Türk'ü silahla yaralayarak aldılar. Dörtayak bölgesi, askeri olarak işgal edildi ve Eti Türkleri süngü altında sandığa götürüldü.⁶³⁵

⁶³² **Anadolu**, 28 Mayıs 1938, ss.1,3/ 29 Mayıs 1938, ss.1,6,8; **Halkın Sesi**, 28-29 Mayıs 1938, s.1.

⁶³³ Hayri Alp, "Cemiyet-i Akvam Müşahitleri", **Yeni Asır**, 31 Mayıs 1938, ss.1,4.

⁶³⁴ **Yeni Asır**, 1 Haziran 1938, s.1 (Haber başka kaynaklardan teyit edilememiştir).

⁶³⁵ **Halkın Sesi**, 1 Haziran 1938, s.1.

Bu olayı değerlendiren Sırrı Sanlı "*Kısa ve Açık*" adlı köşesinde, yaralanan Türklerin hastanelere kabul edilmediğini, Fransız basınında serbest seçim nutukları atılırken Türklerin sandıklara gittikleri yolların mitralyözlerle kesildiğini, Hatay'da bunları yapan Fransızların Çekoslovakya'da yapılan seçime hile karışmasını diye çalışmalar yapmasının ikiyüzlü olduklarına dair başka bir örnek olduğunu ifade etmiştir. Yaşanan bu olaylar, baştan beri itidalli duruşlarını muhafaza eden Hatay Türkleri için sabrın sonuna geldiğini ve artık yapılan haksızlıklara karşı kitlesel olarak tepki verdiği zaman sömürgecilerin bölgede kontrolü kaybedebileceklerini ciddi bir şekilde göstermiştir. Şiddet uygulayan taraf Usbeci Araplar olmasına rağmen suçlu gösterilenler yine Türkler olmuştur. Sömürgecilerin ve Arapların tüm bu baskı, şiddet ve provakatif eylemleri davalarında haklı olan Hatay Türklerini yanlış sürüklemek içindir ve durumun farkında olan Türkler Ankara Hükümeti'nin telkinlerini de dikkate alarak sabretmeye devam etmiştir.⁶³⁶

Halkın Sesi gazetesinin 1 Haziran 1938 tarihli sayısında yayınlanan bir başka mektupta, Antakya şehri ve halkın son durumu ile ilgili önemli bilgiler verilmiştir.

*"Antakya sanki cennetten bir köşe ama ne yazık ki kalp huzuru yok. Bura sanki Şanghay gibi şehir, bir takım bölgelere ayrılmış. Bütün baskılara rağmen Türk çoğunluğu her yerde göze çarpıyor. Onca tehdidin altında bu Türkler, 18 milyon kardeşinden ve yüce şef Atatürk'ten yardım bekliyorlar. Şehirde pazar ürünleri ucuz ama dirlik ve düzen yok. Ticaret bitmiş durumda. Herkesin hayatı tehlikededir. Araplarla aramız iyi. Bütün provokasyonlara rağmen birçok Arap köylüleri de Türklerin tarafına geçiyor. Ermenilerden bile yanaşanlar var. Zulümleri yapanlar Vatani gençler ile Fransızlardır. Suriye Müslümanlarının çoğu eski Türk idaresini şükranla anıyorlar."*⁶³⁷

Bütün bu zulümler yaşanırken Delege Garo, MC seçim heyeti şerefine bir balo düzenlemiş, Türkiye Başkonsolosu ile Hatay Halkevi Başkanı ve üyelerine de davetiye göndermiş, fakat ismi geçen şahısların davetiyelerinin arkasına "*Türk düşmanlarının verdiği bir baloda bulunamayız*" cümlesini yazarak davetiyeleri geri göndermişlerdir.⁶³⁸

27 Mayıs'tan beri Dolmabahçe Sarayı'nda istirahat eden Atatürk, Hatay'la ilgili gelişmeleri hastalığının ilerlemesine rağmen takip etmekteydi. Bir gün Kurmay Albay Şükrü Kanatlı kendisine izin vermesi durumunda kuvvetleriyle değil Hatay'ı, Süveyş'e kadar tüm sahili alabileceğini, yeter ki üzülmemesini söyleyip huzurundan ayrıldığında Atatürk, onun ardından "*Etiklerimiz meyve verdi. Artık ölsem de gam yemem!*" sözlerini sarf etti. 1 Haziran'dan itibaren Savarona Yatı'na geçen Atatürk,

⁶³⁶ Sırrı Sanlı, "Mitralyözlü Seçim", **Halkın Sesi**, 1 Haziran 1938, s.1.

⁶³⁷ **Halkın Sesi**, 1 Haziran 1938, s.1.

⁶³⁸ **Yeni Asır**, 1 Haziran 1938, s.3.

şezlongunun yanına çektiği telefonun bir ucu Ankara'da bir ucu Paris'te gelişmelere göre talimatlarını bildirdi. Bazen Bakanlar Kurulu toplantıları düzenlediği yatta, kendisini ziyarete gelen Kazım Özalp Paşa'ya bakanlar ayrıldıktan sonra, "*Hatay bizimdir. Türkiye'ye ilhak olmalı...İcap ederse Makedonya'da Bulgarların yaptığı gibi çete teşkilatı kur!*" emri vermesi üzerine Özalp Paşa, "*Kurarız Paşam, müsterih olun siz..*" cevabını verdi.⁶³⁹

Zulüm devam ediyordu ve Arapların Türk mahallelerine saldırımları üzerine 4 Türk ve 2 Arap öldü. Fransızlar seçimi bir hafta erteleyip Antakya ile birlikte diğer şehir ve kasabalarda sıkıyönetim ilan ederek halka işkence yapmaya başladı.⁶⁴⁰ Usbeci ve İttihatçıların akşam Saray Caddesi'nde 3 Türk'ü yaralaması, Suveydiye'de seçim faaliyetleri ile birlikte Moses Derkalosyan adında bir Taşnak liderinin yönettiği ve Musa Dağı'ndan getirilen Ermeni çetesinin saldırıları, Usbecilerin lideri Zeki Arsuzi, İttihad-i Vatani lideri Alber Beyluni, Sadık Maruf ve tayfasının Antakya seçimleriyle birlikte faaliyetlerini bu şehre kaydirmaları ve hemen akabinde Harbiye'de iki Türk'ün vurulması bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca Affan Mahallesi'nde Eti Türk'ü olan Fazıl Tüleyli ve oğulları, Türk yazılmak istemeleri üzerine dövülerek zorla Alevi yazdırıldı.⁶⁴¹ Suveydiye'nin Zeytuniye ve İslal köyleri çeteciler tarafından kuşatılmış, hükümet oraya birlik göndermiş, Bağdadiye Köyü'nde Beyzade Ahmet ve annesi öldürülmüş, kız kardeşi aklını yitirmiş, saldırganlardan biri olay yerinde diğeri ise bir hendekte ağır yaralı olarak bulunmuştur.⁶⁴²

Ocakoğlu yazısında; Hatay'da seçim devam ettikçe Türk düşmanlarının baskı ve işkencelerini arttırdıklarını, Hatay'da saldırıya uğrayan ve hastanelere kabul edilmeyen Türklerin Adana'ya, anavatana iltica ettiklerini, harp meydanlarında bile yaralı düşmanı tedavi etmeyi insanlık borcu sayan medeni dünya karşısında Fransa'nın ne diyeceğinin merak konusu olduğunu belirtip bugüne kadar yaşananların sorumluları olarak mahalli idareyi ve sömürgeci memurları gördüklerini fakat Fransa Devleti'nin yaşanan katliamlara seyirci kaldığı için sorumlu olduğunu ifade etti.⁶⁴³

Diğer taraftan aynı tarihte seçim çalışmalarında Türklere yapılan baskı ve şiddet faaliyetlerini anlatmak üzere Hatay'dan Alevi Şeyhi Abdülhamit Tümkaya'nın

⁶³⁹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.127-128.

⁶⁴⁰ **Halkın Sesi**, 2 Haziran 1938, s.3.

⁶⁴¹ **Yeni Asır**, 2 Haziran 1938, ss.1,4.

⁶⁴² **Yeni Asır**, 3 Haziran 1938, s.3.

⁶⁴³ Hakkı Ocakoğlu, "Tazyik ve İşkence Tahammülümüzün Üstüne Çıkmıştır", **Yeni Asır**, 2 Haziran 1938, ss.1,2.

başkanlığında Selim Tümkaya, Süleyman Haddad, Ali Şehum ve Mahmud Zahir'den oluşan bir heyet Ankara'ya geldi. Yaptıkları resmi temasların ardından heyet şu açıklamayı yaptı:

"Hatay'da Alevi Türkler müthiş bir tazyik, tedhiş ve işkence altındadır. Buraya Türkiye Cumhuriyeti büyüklerinden, bizi bir an evvel bu tedhişten kurtarmalarını ve acil çareler tatbik etmelerini niyaza geldik. İlk söz olarak şunu söyleyelim ki biz Alevi Türkler, damarlarımızdaki kanımızın kuvveti ile ve ebediyen Türklükten hiçbir suretle teceddüt edemeyiz. Seçim dolayısıyla bütün Aleviler, Türk listesine kaydedilmek kararını vermişler ve tatbikata başlamışlardır. Fransızlar Sünni ve Alevi diye ayırmak istedikleri Türklerin bir kütle halinde birleşmesiyle umum nüfusun asgari yüzde seksenini ihtiva eden bir hakimiyetin tecelli edeceğini görerek telaşlandılar. Kendi bendeleri olan memurları, polisleri, jandarmaları ve milis askerleriyle halkı tedhişe başladılar. En büyük şiddet Eti Türkleri üzerinde yapılmaya başlandı ki maksat, bu iki öz Türk unsurun birbiriyle kaynaşmasına mani olmaktır. Hatay'da çıkan Türk gazetelerinin neşriyatı bu vaziyeti anlatmaktadır. Yalnız şurasını kaydedelim ki, bu neşriyat mübalağalı olmak şöyle dursun vakayii daha küçük bile gösterir şekildedir. Bunun sebebi de gene Fransızların takiplerine maruz kalmak endişesidir."⁶⁴⁴

3 Haziran tarihli Anadolu Gazetesinde Antakya'dan gönderilen bir mektup yayımlanarak, MC Seçim Heyeti'nin bölgedeki tutum ve davranışlarından Türk kamuoyunun haberdar olması sağlandı.

"Milletler Cemiyeti'nin gönderdiği heyete büyük güvenimiz vardı. İlk günlerde bunu sarsacak çok hadiseler yaşandı ama yine de tarafsızlıklarından şüphe etmek istememiştik. Gün geçtikçe manda idaresi, desteklediği Usbeci ve Vatani haydutlarla heyet üyelerinin gözleri önünde şiddetlerini arttırdılar. Görevleri olmasa bile vicdan gereği harekete geçmeleri gereken heyet kılını bile kıpırdatmadı. Sancak'a o kadar çok Arap ve Ermeni göçü oldu ki heyet bunların sicil kayıtlarına bile ses çıkarmadı. Şu anda Ermeni seçmenlerinin miktarına baktığımızda Sancak'ta en az 50 bin Ermeni'nin olması lazım ki bunu kimse yutmaz. Artık heyete güvenimiz kalmamıştır. Acaba yapılan yanlışın sonra tarafsızlık ve iyi niyet bunun neresinde? Gerçi aralarında namuslu olanlar var ama bunlar da karara etki edemiyorlar. Onlardan isteğimiz Milletler Cemiyeti'nin haysiyetine sahip çıkmalarıdır."⁶⁴⁵

Eşitlik ve adalet ilkeleri üzerinde dünya barışını sağlama şiarıyla kurulan ve bu hedef doğrultusunda çalıştığı iddiasında bulunan MC, Hatay'a gönderdiği heyetinin marifetiyle haklının değil, kendi çıkarlarının savunulduğu bir kuruluş olduğunu bir kez daha göstermişti. Seçim heyetinin taraflı faaliyetleri, MC'yi her fırsatta sert bir şekilde eleştiren revizyonist devletlere siyasi malzeme verdi.

Hataylı Abdülbaki'nin Fransızlarla kanlı mücadelesini anlatan belgeler, yazı dizisi şeklinde 8-23 Haziran 1938 tarihleri arasında Halkın Sesi gazetesinde yayımlandı. Abdülbaki'nin anlatımıyla:

⁶⁴⁴ Umar, s.231.

⁶⁴⁵ Anadolu, 3 Haziran 1938, ss.1,6.

"Ben, Murat, Salih ve Abdülkadir kenar mahallede bir evde gece yarısı kırık bir masa etrafında toplanıp eylemlerimiz için program hazırlarken dışarıda Fransız bekçi düdüğü ve köpek ulumaları birbirine karışıyordu. Yakında Hatay'da seçim başlayacaktı. Bedeviler çoktan şehre yerleşmişti. Ermeniler de hazırlıktı. Hedefleri seçimi Araplara kazandırmaktı. Biz ise seçimin hakkıyla yapılması ve Fransız kancıklığının yaşanmaması için gerekli tedbirleri belirlemek için toplanmıştık... Dışarıdan yardım çağlıkları duyuldu. Sanırım yine bir Türk evi basılmıştı. Murat'ı zor kontrol ederek masanın üzerindeki silahı aldım ve karanlığa karıştım. Koşarak sesin geldiği yere gittim. Birden ses kayboldu ve bir otomobil hızlı bir şekilde karşı sokaktan geçip kayboldu. Anladım ki hayvanca dövülen bir Türk temizlenmek üzere Fransız karakoluna götürülüyordu. O anda yüzüme ışık tutan izbandut gibi bir Fransız devriyesi gördüm. Adam elimdeki tabancayı görüp düdüğüne asılacağı vakit üzerine atıldım ve çarpışma başladı. Adamla boğuşurken bir ara tabancamın kabzasıyla adamın kafasına vura vura onu sersemlettim. Adamın tüfeğini de alarak oradan kaçtım. Eve vardığımda Murat'ı dış kapıda beni beklerken gördüm. İçerde benim yüzümü kan içinde görünce telaşlandılar. Onlara olayı anlattıktan sonra geceyi orda geçireceğimizi, sabah da yarım saat aralıklarla evi terk edeceğimizi söyledim, kabul ettiler. Sabah evden ilk ayrılan ben oldum.

Vakit erkendi ve hemen eve gittim. Evdekilere olanları anlattım, yarım saat uyudum sonra işe gittim. İkinciye doğru asık suratlı bir Fransız polisi yanında Arap bir asker ile yazıhanede karşıma dikildiler. Karakola gitmekten başka seçenek bırakmamışlardı. İnsanlar yeni bir haksızlık örneği görüyorlardı. Biri arkamdan -gene bizden birini önlerine katmış götürüyorlar- lafını işittim. Beni bir odada beklettiler. Yan odadan derin inlemeler duyuyordum. Öniime dikilen komiser beni sorgulamaya başladı. Komiser, arkadaşım Murat'ı sordu. Onu tanıdığımı, ara sıra görüştüğümü, dün merdivenden düştüğüm için meraklanıp gece ziyaretime geldiğini söyledim. Burnumdaki sıyrığı, morarmış kaşımı gösterdim. Evden kaçta ayrıldığını sorunca gelişigüzel 11 dedim. Elindeki kağıda baktıktan sonra gidebileceğimi söyledi. Dışarıda birikmiş vatandaşlar beni gördüklerinde şaşırmışlardı. Çünkü karakola alınan bir Türk dayak yer üzerine de günlerce haftalarca yatardı. Yazıhaneye gittiğimde Murat'ın karakoldan çağrıldığını duydum ve o zaman anladım ki yan odada Murat'a işkence yapıyorlardı. Sanırım akşamki askerle yaptığım boğuşmada şüpheli olarak Murat'ı düşünmüşlerdi. Akşama kadar beklemeye, Murat'ın evine gidip meseleyi öğrenmeye, akşama kadar gelmezse her şeyi göze alıp karakolu basmaya karar verdim. Gece Murat'ı evinde yüzü gözü bağlı bir şekilde yatıyor gördüm. Sabah bir bekçi onu karakola çağırmış. Benim olayımda ondan şüphelenmişler. Sorguya almışlar. Sonunda onlara karşı geldiğinde iyice dövmüşler. Bu duruma isyan ettim, sebepsiz nasıl işkence edebilirlerdi. Murat gülerek "İlahi Abdülbaki... Fransız kallesliğini bilmiyor musun? Dövmek için bahane mi lazım onlara? Kırık kolunu gösterip bu dayaklar asla göğsümdeki imanı susturamayacaktır" dedi. Onun kolunu göstererek bugün kırılan bu kol yarın haksızlığın boynunu koparacak ve Hatay'ı kurtaracaktır dedim. Benim tüfek dipçimle dövüp bayıltığım asker, kızdığı bir Hataylı'ya iftira edip kendisini öldürmek için Hataylının bu işi yaptığını, koyu bir Türk düşmanı olan Fransız doktoruna söyledi. O gün maalesef Sami adındaki zavallı bir hemşerimizi karakola götürdüler. Kafasını birkaç yerinden patlattılar. Olayı ertesi gün gazeteden okuyunca çok sinirlendim. Büyük bir öfkeyle karakola giderken yolda biri kolumdan tuttu. "Nereye böyle?" Karakola gidiyorum deyince bana anlatacakları olduğunu söyleyip kenara çekti.

Beni kenara çeken Abdülkadir bugün Arap ve ecnebi gazetelerde Atatürk'ün çok ağır hasta olduğu yalanının ortaya atıldığını, bunda da amacın bizim manevi kuvvetimizi kırıp hızımızı durdurmak olduğunu söyledi. Bunu duyunca şok geçirdim, gerçekten hasta olup olmadığını sordum, değil dedi.

Önceden duyduğumuz gibi Bursa'ya giderken yolda üşütmiş ve hafif bir grip geçirmişti. Yabancı fesat basın bunu ağır hasta şeklinde yayın yapıyor şeklinde cevap verdi. Abdülkadir ne yaptığımı sorunca ona olan biteni anlattım, hemen tepki gösterdi. "Bu haberi verdiğim andan itibaren bizim haberi çürütmek için çalışmamız gerekirken senin gidip karakola teslim olman mantıklı değil" dedi. Ben de ona "hemşerimizi karakoldan kurtarmalıyız yoksa ben rahat edemem" dedim. Abdülkadir ile birlikte o genç için karakola gidip komisere sakin bir şekilde hiçbir delil yokken bir Hataylı'nın bu şekilde dövülüp hapsedilmesinin doğru olmadığını anlatıp durduk. Komiser soruşturmayı yarına kadar bitireceğini söyledi ve biz karakoldan çıktık. Ayı ayrı arkadaşlara haber vermek üzere yürüdük. Akşam 9'da kenar mahallede bir evde toplanıp Abdülkadir'i bekliyorduk. Uzun bir süre gelmeyince telaşlandık ama sonunda elinde gazete, kan ter içinde kalmış bir şekilde geldi. "Müjde çocuklar müjde! Atatürk sapaşğlam Mersin'e gitmiş" dedi. Bu haberle odadakileri büyük sevinç kapladı. Murat "Atatürk'ün Mersin'e gelmesi sıhhat haberi kadar bizi mutlu etti. Artık eminim ki Hatay daha yakın bir zamanda kurtulacak. Arkadaşlar fesat haberlere cevap vermeye gerek kalmadı. Hepimiz Atatürk'ün resmine hayran hayran bakıyor, öpüyorduk."⁶⁴⁶

2.6.3. Fransız Basınının Gerçekdışı Haberleri

Fransız devlet radyosu olan Mondial, Hatay seçimleriyle ilgili manipülasyon yapmaktaydı. Radyo haberine göre; ilk açılan seçim büroları olan İskenderun ve Kırıkhan'dan gelen ilk sonuçlar Türk olmayanların Türk cemaatine karşı önde olduğunu, şu anda seçmenlerin % 53'ünün Arap, Ermeni ve Rum Ortodoks cemaatlerini kabul ettiğini, Türklerin ise %47'de kaldığını iddia etti. Gazete bu yarı resmi Fransız tebliğinde yapılan onca baskı, zulüm ve usulsüzlüklere karşı Türk çoğunluğu gerçeğini yok edemediklerini, yeni bir taktik geliştirerek Türk olmayanları tek bir grup olarak göstermeye çalıştıklarını, Fransızların bölgede Türklere karşı ortak bir cephe kurmaya çalıştıklarının aleni bir şekilde itiraf edildiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁷

Sırrı Sanlı da köşe yazısında; bazı Fransız gazetelerinin İngiltere'den ders alıp Türkiye ile anlaşmak gerektiği yönündeki telkinlerine rağmen Fransız siyasetinin şaşkın halini sürdürdüğünü, Almanya'nın her gün biraz daha yumruğunu, İtalya'nın ise anlaşma konusunda bin türlü naz ve eda gösterdiği bir zamanda Fransız diplomatların hayati bir mesele olmayan bir yerde, beş on Ermeni'yi silahlandırarak Hatay Türklerinin üzerine saldığını belirtmiştir. Türk milletinin başında Atatürk olduktan sonra bu zalimlerin hak ettikleri dersi alacağını, yalnız Fransa'nın takındığı tavrın asla unutulmayacağını kaydetmiştir.⁶⁴⁸

Sırrı Sanlı, uzun yıllar Türkiye'de Fransız edebiyatı, ihtilali, dili ve dostluğu bir gelenek gibi algılandığı için ülkemizde Fransız okulların diledikleri yerlerde kendi

⁶⁴⁶ Halkın Sesi, 8-23 Haziran 1938, s.4.

⁶⁴⁷ Yeni Asır, 22 Mayıs 1938, s.3.

⁶⁴⁸ Sırrı Sanlı, "Başımızda Atatürk Olduktan Sonra", Halkın Sesi, 23 Mayıs 1938, s.1.

propagandalarını yapmalarına göz yumulduğunu, ama bunca Türk dostluğuna karşı bugün Hatay işinde oynadığı namertçe oyununun asla unutulmayacağını yazmış, ayrıca Arapların sözde dostuymuş gibi davranmalarına hayret ederek bir Fransız gazetecinin Kuzey Afrika'da en aydın Arap ve Müslüman gençleri kurşuna dizene kendi hükümetine yazdığı bir yazıyı okurlarıyla paylaşmıştır:

"Döktüğünüz kanlar ile lekelediğiniz Afrika'nın temiz kumlarına şimdi de Fransız ordusunu göndererek neden tahsil görmüş evlatlar yetiştirdiniz diye o değerli çocukların babalarını asmaya memur ediyorsunuz? Medeniyete kavuşturma bahanesiyle mallarını, canlarını aldığımız gençlere Fransızca öğreteceksiniz ama inkılap, ihtilal, vatan, hürriyet kavramlarını öğrendikleri an onları öldüreceksiniz. Ne zaman bitecek bu politikanız? Afrika'ya giden askarlere de sormak istiyorum. Siz memleketleri için çalışıp çabalayan bu insanları öldürmekten sıkılmıyor musunuz? Eğer sizde biraz vatan aşkı ve insanlık kaldıysa süngülerinizi talihsiz Arap gençlerinin kafalarına değil, sizleri oralara sürükleyen emperyalist zabıtlerin göğüslerine dayayınız."

Yazar son kısımda Fransız düşmanlarının kin ve intikam ateşiyle Fransa'ya dış biledikleri bu zamanda dostlarına hayrı olmayan bu devletin düşmanlarına da bir hayrının olmayacağını artık bütün dünyanın öğrendiğini belirtmiştir.⁶⁴⁹

Şevket Bilgin ise "*Türk ordusu Hatay'ın hürriyet ve istiklalini temin edecektir*" başlıklı yazısında; Fransa'dan değişmesini beklemenin boş bir beklenti olduğunu, "*Marianne*" adlı Fransız gazetesinde Pierre Naquet'a ait makalede Fransa'da hakim kanaatin yer aldığını savundu. Bilgin, makalede yer alan "*Bu zengin toprakları Türk nüfuzuna bırakmalı mıyız? Orada tüm Akdeniz çiçek ve nebatlarına sahip ormanlar var. Savunması kolay olan bu memlekette Türkler, karşılarında ölümüne gerilla savaşı yapacak 35 bin Ermeni'yi bulacak. Hayali Türk-Fransız dostluğuna mı yoksa Arap dostluğuna mı ihtiyacımız var. Araplar Fransa'nın liderliğini istiyor*" cümlelerini okurlarıyla paylaşırken Fransızların Musa Dağı'ndan gruplar halinde Ermeni haydutları silahlandırıp Hatay'a göndermelerinde bu düşüncenin yattığını belirtti. Hem Hatay Türkleri'nin hakları hem de yurt güvenliği açısından Hatay'ın sömürge olmasına asla izin verilmeyeceğini, Abdülhamit devrinde Ermenileri silahlandırmak için yapılanların Kemalist Türkiye için tekrarlanması akıl tutulması olduğunu yazan Bilgin, Türk milletinin sabrının taşıdığını, artık Hatay'da yapılanlara seyirci kalmayacağını ifade etti.⁶⁵⁰

26 Mayıs 1938 tarihinde çıkan Temps, Intransigeant ve Journal Des Debats gazeteleri Fransız Havas Ajansı'na dayanarak verdikleri haberde; Hatay seçimi

⁶⁴⁹ Sırrı Sanlı, "Fransa Ne Yaptığını ve Ne Yapacağını Şaşırdı", **Halkın Sesi**, 30 Mayıs 1938, ss.1,2.

⁶⁵⁰ Şevket Bilgin, "Türk Ordusu Hatay'ın Hürriyet ve İstiklalini Temin Edecektir", **Yeni Asır**, 3 Haziran 1938, ss.1,2.

esnasında Türklerden bir grubun Amik Vadisi'nde bulunan Arabışarki Köyü'ne saldırıp aralarında Şeyh Şala'nın da bulunduğu 4 kişiyi öldürdüğü, Şeyh'in evini ateşe verdiği, içerde uyumakta olan 10 yaşındaki oğlunun yanarak can verdiğini yazdılar.

Atatürk'ün Mersin-Adana seyahati, Ankara Hükümeti'nin katı tutumu ve Almanya'nın Mart ayında Avusturya'yı ilhak etmesinin sonrasında Çekoslovakya'yı parçalaması ve Berlin-Roma Mihveri'nin Avrupa'da gün geçtikçe ağırlığını hissettirmeye başlamasının ardından Fransa, Hatay Türklerinin haklarını teslim etti ve Hatay'daki İnzibat Kuvvetleri Kumandanlığı'nı bir Türk'e verme kararı aldı.⁶⁵¹ Garo'nun emriyle Ermeni çeteleri Hatay'dan çıkartılmaya başlandı. de Martel'in tüm Hatay'da sıkıyönetim ilan etmesinin ardından Garo görevini askeri kuvvetler kumandanı Binbaşı Collet (Kole)'ye devretti.⁶⁵² Kumandan Binbaşı Kole, Suriye'de isyanları şiddetle bastıran, şehirleri ve köyleri yağmalatan bir kumandan olarak biliniyordu. Bu durum Hatay Türkleri'ni başlangıçta endişelendirse de bir müddet sonra onun Garo'ya göre Türklere karşı daha olumlu bir anlayış sergilediği görüldü. Kole, ilk iş olarak Abdurrahman Melek'le yaptığı görüşmede Hatay'ın Atatürk'ün kişisel meselesi olduğunu bildiğini, ilişkilerde objektif hareket edilirse anlaşılabilirliğini, her iki tarafın birbirine yardımcı olması gerektiği yönünde ifadeler kullandı.⁶⁵³

Fransa'nın Paris ve Suriye'de izlediği iki farklı dil, şimdi de gazetelerinde ve radyolarında kullanılmaya başlandı. Petit Parisien Gazetesi, Dışişleri Bakanı Bone'nin Büyükelçi Davaz ile yaptığı görüşmede Yüksek Komiser Kont de Martel'e Türklerin korunması emrini verdiğini yazdı. Fransa Devlet Radyosu yaptığı yayında; 1921 Antlaşması ile Arap, Türk ve Ermenilerin huzur içinde yaşadığı Hatay'da Fransa-Suriye Antlaşması'ndan sonra işlerin değiştiğini, Suriye'ye güvenmeyen Türkiye'nin yeni güvenceler istemesi üzerine MC'nin Hatay'a geniş bir muhtariyet verdiğini, iki ilçede seçim kayıtları yapıldığını, Antakya'da ise ertelendiğini aktardı. İlk iki ilçede Türklerin istediklerini alamaması üzerine basın üzerinden haksız ithamlarda bulunduğunu, Fransa'nın ise Türklerin şikayetlerine yer vermemek için kayıt süresini uzattığını bildirdi.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ Şahin, s. 612.

⁶⁵² **Anadolu**, 4 Haziran 1938, s.1.

⁶⁵³ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, ss.184-185.

⁶⁵⁴ **Yeni Asır**, 4 Haziran 1938, s.1.

Yeni Asır gazetesi cevaben, bu yayın ile Paris Hükümeti'nin gerçekleri kendi milletinden sakladığını gözler önüne serdiğini, Türkleri asırlık dostluk saçmalıklarıyla avutamayacaklarını ve bunu yakında görececeklerini yazdı.

Bütün bunların yanında Hatay'da yaşananları bütün gerçekliğiyle, hakkaniyet ölçüsünde yayımlayan Avrupa gazeteleri de vardır. Bunlardan biri İsviçre'nin Bern şehrinde çıkan Bund AB.Blatt gazetesidir. Burada yayınlanan bir makalede Hatay Türkleri'ne yapılan zulümler sıralanmış ve MC Heyeti'nin yetersizliğinden bahsedilmiştir. Makalenin bir bölümü şu şekildedir:

*"Seçim için alınan kayıtlar bize Türklüğün hakimiyetini gösteriyor ama bunu istemeyen Arap kanadı Fransız desteğiyle akıl almaz şiddet yöntemlerini Türkler üzerinde uyguluyor. Burada Türkleri üzen durum, Fransız manda jandarmalarının Türklere saldıranları yakalayıp tutukluyorsa da her defasında Suriye hükümetinin bunları birkaç gün sonra serbest bırakması ve yeni saldırıların yolunu açmasıdır. Manda idaresi polisi Türklere karşı hareketlerin içindedir. Seçim komisyonu, azınlıkların ve özellikle Ermenilerin haklarını korumaya çalışmakta fakat Arap makamları tarafından Sancak'taki cemaatlerin gerçek yüzdelik oranlarını gösteren listeler kendilerinden gizlendiğinden ve Türklere temasları engellendiğinden yetersiz kalmaktadır. Türkiye'den Hatay'a dönen Hataylılara nüfus cüzdanı verilmek istenmiyor. Baskı olmadığı takdirde Türklerin büyük çoğunluğunun seçimi kazanacağı kesindir."*⁶⁵⁵

Sırrı Sanlı köşe yazısında; Fransız gazeteleri ve yönetimi için söze değil işe baktığını yazdı.⁶⁵⁶ Fransa tarafından ilk olumlu icraatlar gelmeye başladı. İlişkileri düzeltmek için Paris Büyükelçisi Davaz ile Fransa Dışişleri Bakanı Bone arasında Paris'te yürütülen müzakerelerin iyi durumda olduğu bildirildi. Bone Türkiye-Fransa Dostluk Antlaşması, Türkiye-Fransa-Suriye arasında üçlü antlaşma ve Hatay'ın toprak bütünlüğünü sağlayacak Türkiye ile Fransa arasında askeri antlaşma olmak üzere muhababına üç antlaşma teklif etti. Öte yandan Suriyeli Ermeni memurların işlerinden ayrıldığı, yerlerine Türklerin getirildiği, küçük memurlukların %25'inin Türklere verildiği, Yüksek Komiser Kont de Martel tarafından Hatay Genel Valiliği'ne Doktor Abdurrahman Melek'in ve Antakya Belediye Başkanlığı'na Doktor Vedi Bilgin'in atandığı 11 Haziran tarihli Anadolu Gazetesi'nde yazıldı.⁶⁵⁷

Yeni Asır'da yazdığı makalede Hayri Alp; Doryo ve insanlıktan nasibini almamış Garo'dan sonra gelen Kole'nin de bunlarla aynı ruhu taşıdığını ve ilk işinde basını yasakladığını açıkladı. Hatay Valiliği'ni İçişleri Müdürlüğüne çevirerek Melek'in etki alanını azaltmak istediğini yazan Alp, Fransa yanlısı olan ve Arapça

⁶⁵⁵ Yeni Asır, 4 Haziran 1938, s.3.

⁶⁵⁶ Sırrı Sanlı, "Sözden İşe Geçilsin", Halkın Sesi, 11 Haziran 1938, s.1.

⁶⁵⁷ Anadolu, 11 Haziran 1938, ss.1,4.

basılan Elliva Gazetesi'nin Rum-Ortodoks yazarı Edvarnun'a ait makalenin bir bölümüne yazısında yer vererek Fransızların çıkarları için nasıl adamları kullandıklarını ortaya koymuştur.⁶⁵⁸

Ere Nouvelle gazetesinde çıkan bir makalede; Hatay meselesinde işin sadece uygulama kısmının kaldığı, bu konuda Garo'nun görevlendirildiğini, onun seçim sırasında güvenliği sağlama noktasında yaptıklarının Türk basınında bile memnuniyetle karşılandığı, T. R. Aras'ın mecliste kendisini takdir ettiğini yazmıştır. Ama Yeni Asır gazetesi bunu yalanlayarak Garo'nun baskıdan cinayete kadar her zulmü yaptığını, aynı zamanda Aras'ın meclis konuşmasında, Garo'yu övücü tek bir sözünün yer almadığını belirtmiştir.

Tribune des Nations adlı gazetede makalesi çıkan Lucien Lorin ise; Türklerin Fransa'dan muhtariyet istemezken Suriye'den şiddetle istediğini, bu meselenin Türk tezi doğrultusunda çözülmesi durumunda bu defa Türkiye'ye ilhak edilen Hatay'da Arap meselesinin ortaya çıkabileceğini yazmıştır. Hatay halkının %53'ünün Suriye'ye ilhakı istediğini, bu durum karşısında İstanbul basınının şiddetli yayınlara başladığını, Türklerin sınırda askeri varlığını artırdığını ve Kemal Atatürk'ün Suriye sınırına teftiş gezisi düzenlediğini belirtmiştir. Yazar, Fransa'nın aceleye getirilerek imzaladığı antlaşma sonucu artık Hatay'da zayıf ekonomik çıkarlara sahip olduğunu iddia etmiştir.⁶⁵⁹

2.6.4. Abdurrahman Melek'in Vali Olması ve Etkisi

Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği'nde Askeri Ataşe olarak görev yapan Albay Courson, Savunma Bakanı Daladier'e 28 Mart tarihinde gönderdiği raporda; iki yıldır devam eden Hatay meselesinde Türkiye'yi tatmin etmedikçe olası bir büyük savaşta Türklerden dostluk beklenilemeyeceğini, küçük bir sorun olan Hatay'dan vazgeçilmesi karşılığında Türkiye'nin coğrafi konumu ve askeri gücü ile Fransa'ya vereceği desteğin daha büyük bir anlam içerdiğini belirtti. Zaman ilerledikçe Paris Hükümeti bu tür seslere daha fazla kulak vermeye başladı ve yavaş yavaş Türk çizgisine yaklaştı.⁶⁶⁰

Roje Garo'nun kapattığı Hatay Türkleri'nin sesi olan Yeni Gün gazetesi yine onun emriyle yeniden yayına başladı. Bu kararın alınmasında gazete kapalıyken doğan boşluğu dolduran ve Türklere seslenen hazırlanmış broşürlerin çıkmaması için gerekli görülmesi etkili oldu. Bu broşürlerin birinde:

⁶⁵⁸ Hayri Alp, "Fransa Sözü Tutar mı?", **Yeni Asır**, 11 Haziran 1936, s.5.

⁶⁵⁹ **Yeni Asır**, 11 Haziran 1938, s.6.

⁶⁶⁰ Soysal, Hatay Sorunu..., ss.94-95.

*"Fransızlara bizden kuvvetli diyorlar. Aslında Fransa'nın kuvvetli olmasından Türkiye, Türkiye'nin kuvvetli olmasından Fransa memnun olur. Fakat savaş şartlarında Fransa Sancak'a 3 milyon asker dökmedikçe Türkiye karşısında kuvvetli sayılamaz."cümlelerine yer verilmiştir.*⁶⁶¹

Garo'nun önce Ankara'daki görüşmeleri ve yaptığı olumlu açıklamaları, sonra Beyrut'a giderek Yüksek Komiser ile görüşmesi Ankara'da ve Hatay'da Türkleri beklenti içine sokmuştu. Fakat son günlerde bölgede Türklere yönelik saldırıların ve baskıların sistematik bir şekilde artması, üstelik bu faaliyetlerin Garo'nun bilgisi dahilinde ve teşvikiyle yapılması üzerine çalışma imkanının kalmadığını düşünen ve Ankara'dan izin alan Konsolos Celal Tefvik Karasapan⁶⁶² Antakya'dan ayrılmaya karar verdi. Bu durumun siyasi çözüm yerine askeri çözümün ağırlık kazanacağı anlamına geleceğini kavrayan Fransızlar, endişeye kapılarak Konsolos'u kararından vazgeçirmeye çalıştı. Konsolos Karasapan, Hatay Türkleri'nin ileri gelenlerinden Doktor Abdurrahman Melek'in Hatay Valiliği'ne getirileceğinin taahhüt edilmesi üzerine kararını değiştirdi. Garo'nun görevden alınmasının nedenlerinden biri Melek'in valiliğine karşı çıkması oldu.⁶⁶³

Melek anılarında; Konsolos Celal Karasapan'ın Türkiye'ye dönme restini çektiği gün Delege Garo'nun yardımcısı de Mingué'nin kendisine Türk-Fransız dostluk ilişkilerinin son saatlerini yaşadığını, tarihe karşı her iki tarafın büyük sorumlulukları olduğunu, küçük meseleler için çıkabilecek büyük felaketleri önlemek amacıyla idareyi kendisine bırakmak istediklerini söyledi. Melek, teklifin resmi olup olmadığını, daha sonra bir anlaşmazlık çıkması durumunda ne olacağını sorunca De Mingué, Fransız Delegesi sıfatıyla teklifi yaptığını, anlaşmazlık çıkması durumunda istifa edebileceğini ifade etti. Melek'in, istifa etmesinin Türkiye ile savaşmak anlamına geleceğini, teklifi Konsolos ile görüşeceğini, cevabı ondan alabileceğini söylemesi üzerine De Mingué rahatlamış bir şekilde konuşulanları Delege Garo'ya bildireceğini ifade etti. Garo'nun itirazı ve istifası ile yerine gelen Binbaşı Kole'nin emriyle Dr. Abdurrahman Melek yeni görevine başlamış oldu.⁶⁶⁴

⁶⁶¹ **Halkın Sesi**, 5 Nisan 1938, s.1,4.

⁶⁶² Türkiye Cumhuriyeti Başkonsoloslugu 30 Ağustos 1937'de resmen kuruldu. Bir atama yapılmaya kadar Beyrut Konsolosu Faik Zihni Bey'in yürüttüğü bu göreve daha sonra Firuz Kesim atandı. Firuz Kesim'in 9 Nisan 1938'de istifa etmesi üzerine yeni Başkonsolos aynı zamanda Kudüs Başkonsoloslugu'nu da yürüten Celal Tefvik Karasapan oldu ve kendisi 15 Nisan 1938'de yeni görevi için Antakya'ya geldi. (bkz. Tekin, 1993, s.179)

⁶⁶³ Erden, s.66.

⁶⁶⁴ Melek, ss. 46-48.

Tayfur Sökmen, Melek'in bu görevi kabul etmesine karşı çıksa da Melek, Ankara'yı bu kararın yararlı sonuçları olacağı konusunda ikna ederek görevi üstlendi. Buna rağmen Hatay'da en büyük amir ve tek yetkili Delege idi.⁶⁶⁵

Hatay Valisi Abdurrahman Melek, Antakya Kaymakamlığı'na Süreyya Halef'in atanmasını sağladı. Roje Garo, Fransa'nın Ankara Ateşemiliteri Gürzon ve Hatay İstihbarat Zabiti, Türk Konsolos Fethi Denli'yi ziyaret edip toplantı yaptılar. Toplantıda önemli kararlar alındı. Buna göre; seçimler 5 gün ertelendi, jandarma ve askeri kuvvetler Abdurrahman Melek'e verildi. Bu kapsamda Melek halkın gerilimini azaltmak için beyanname yayınladı. Ayrıca engellenen 1500 Türk'ün tescil edilmesi kararı alındı.⁶⁶⁶ Gazeteler Hatay'da ilan edilen askeri yönetimin olayları önlemek ve Türklerin heyecanını yatıştırmak için ilan edildiğini, öte yandan Paris'te Fransa Dışişleri Bakanı Bone ile Paris Büyükelçisi Suat Davaz arasında başlayan müzakerelerin olumlu havada ilerlediğini yazdı. Ayrıca Fransızlarla yapılan anlaşmaya göre yeni idare kurulduktan sonra Hatay Meclisi'ne 22'si Türk, 18'i diğer cemaatlerden olmak üzere toplam 40 mebusun geleceği basına yansıdı. Ankara'da yaygın kanaat Fransa'nın artık oyalama taktiğinden vazgeçeceği yönündeydi.⁶⁶⁷

7 Haziran tarihli Yeni Asır, İngiliz Daily Telegraph gazetesinde yer alan Fransa'nın Hatay'da yaptığı tahriklere son vermemesi durumunda sınırda hazır bekleyen 30 bin Türk askerinin harekete geçeceği haberini okurlarıyla paylaştı.⁶⁶⁸

Şevket Bilgin Fransız politikasını yine sert bir şekilde eleştirmiş, Fransa'nın her türlü oyunu oynayıp başarısız olduklarında geleneksel dostluk laflarını kullandıklarını, eğer onlar geleneksel dostluktan hasta adamın boyun eğen, müsamahakar, hakkını yediren siyasetini hatırlıyorsa o devrin çoktan geçtiğini, gerçek dostluk istiyorlarsa öncelikle taahhütlerine sadık kalmayı göstermeleri gerektiğini yazmıştır. Türklerin kararlı duruşu sayesinde Fransız gazetelerinde artık Türk-Fransız dostluğundan bahsedilmeye başlandığını, eğer İngiltere'nin yaptığı gibi Kedorsey de Türkiye'yi tanımış olsaydı bugün Türk-Fransız krizinin çıkmamış olacağını savundu.⁶⁶⁹

Le Temps gazetesi; bugünkü sorunun cemaatler arası rekabet ve ihtirastan kaynaklandığını, Ankara ile Paris arasında diplomatik ilişkilerin olumlu ilerlediğini, Türk- Fransız ilişkilerinin bu sorunu aşabilecek güçte olduğunu belirtti. Fakat Sırrı

⁶⁶⁵ Tekin, Hatay Sorunu..., ss.192,193.

⁶⁶⁶ Anadolu, 7 Haziran 1938, ss.1,3.

⁶⁶⁷ Halkın Sesi, 6-7 Haziran 1938, s.1; Yeni Asır, 3 Haziran 1938, s.3.

⁶⁶⁸ Yeni Asır, 7 Haziran 1938, s.1.

⁶⁶⁹ Yeni Asır, 5 Haziran 1938, ss.1,2.

Sanlı gelişmelerle ilgili olarak Garo'nun yerine gelen Binbaşı Kole'nin yine eski hatalı yoldan gittiğini, Türk düşmanlarından Çerkez ve Ermenilerden oluşan bir jandarma alayı oluşturduğu aktardı.⁶⁷⁰

Hatay Meselesi uluslararası basının da gündeminde kalmaya devam etmiştir. Roma Radyosu, Türk-Fransız müzakerelerinin olumlu sonuçlanması konusunda İngiltere'nin Paris Büyükelçisinin Fransa Dışişleri Bakanı'na yaptığı dostça tavsiyelerin etkisini kısa sürede göstereceğini bildirdi. Berlin Radyosu, Fransız jandarmanın Hatay'ın her kasabasında halka baskı yaptığını açıklarken Macar Budapeşte Radyosu; Fransa'nın Türklerin seçimi kazanmalarını engellemek için Afrika çöllerinden Bedevileri, Halep, Beyrut, Şam gibi şehirlerden Ermenileri Hatay'a taşıdığını açıkladı. İspanya ve Çekoslovakya meseleleriyle yoğun bir şekilde uğraşırken Fransa'nın, Hatay sorununda Türkiye ile de anlaşmazlık yaşamamasının Avrupa genelinde dikkatlice takip edildiğini bildirdi. Atina Radyosu yaptığı yayında, Türkiye'nin soğukkanlı duruşunun zafiyetten değil Avrupa'da yeni bir sorun çıkarmak istememesinden kaynaklandığını, sürecin Türkiye lehine geliştiğini, Türk-Fransız ilişkilerinin geleceğinin bu meseleye bağlı olduğunu aktardı. İngiliz Daily Telegraph Gazetesi ise; Türkiye'nin Fransa'ya Hatay'da yaşanan olaylardan sonra isteklerin karşılanmaması durumunda birliklerin bölgeye gireceğine yönelik çok sert bir nota verdiğini, İngiltere'nin Fransa'ya uyumlu olması konusunu bir kez daha tavsiye ettiğini yazdı.⁶⁷¹

Seçimlerin yeniden başlamasıyla birlikte Arap basınında Türk aleyhtarı yazılar çıkmaya devam etti. Şam'da yayınlanan El-İnşa gazetesi, Türklerin ilhak olan amacını engellemek için yapılması gerekenleri şöyle sıraladı:

- Hatay Arapları ile ilişkileri güçlendirmek,
- Hatay muhafızlarının Araplardan oluşmasını sağlamak,
- Hatay'daki Arap gençlerine milliyetçi eğitim vermek,
- Arapçılık yapan bir parti kurmak,
- Hatay parasının basılmasına, gümrüklerin ayrılmasına şiddetli muhalefet etmek,
- Hatay Araplarının ad ve soyadlarından Arapça olmayanları Arapça'ya çevirmek ve

⁶⁷⁰ **Halkın Sesi**, 8 Haziran 1938, s.1.

⁶⁷¹ **Halkın Sesi**, 9 Haziran 1938, s.1.

- Arap esnafların dükkanlarında Arap bayrağını asmalarını sağlamak.⁶⁷²

Binbaşı Kole, işbaşına geldiği zaman provokatörlere şimdiye kadar olduğu gibi kesinlikle müsamaha göstermeyeceğini, basının hükümeti eleştirmesine izin vermeyeceğini, camialar arasında düşmanlığı körükleyici yayınları yasakladığını söylemişti. Buna rağmen yerli Arap gazeteler kışkırtıcı yayınlarına devam etti ve herhangi bir uyarı görmedikleri gibi şehirlerde nispi bir sessizlik varken köylerde tehlikenin devam ettiği, Türk köylülerin mallarını terk ederek şehirlere göç ettikleri görüldü.⁶⁷³

Diğer taraftan Fransız Er Nuvel gazetesi oldukça tuhaf bir yorumda bulunup Roje Garo için Hatay'a giden en iyi Fransız sömürge memurlarından biri tabirini kullandı.⁶⁷⁴ Halkın Sesi gazetesi ise bu yoruma Fransızların en iyi memurları bu ayarda ise en kötülerinin nasıl olabileceklerini kestirmenin zor olmayacağını yazıp "*Adam o kadar iyi ki Fransa bile onu oradan uzaklaştırmak zorunda kaldı*" değerlendirmesinde bulundu.⁶⁷⁵

Şevket Bilgin, Hatay'da son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmelerin sadece Hatay meselesini çözmediğini aynı zamanda Türk-Fransız dostluğuna zemin hazırladığını, Suriye'de ileri görüşlü devlet adamlarının da Türk dostluğuna ihtiyaç duyduğunu, Araplar ile Türkler arasında dostluk ve saygıdan başka bir duyguya yer olamayacağını ifade etti.⁶⁷⁶

Hatay'da Türkiye lehine değişim rüzgarı esmeye başladı. Antakya'da tüm kayıt büroları çalışmalarına başladı. Garo'nun yerine gelen Delege Kumandan Kole ile Vali Melek nahiyeleri dolaşıp güvenlik önlemleri hakkında incelemelerde bulundu. Ata Yolu gazetesine konuşan Vali Melek, ilkelerinden taviz vermeden bunları uygulamaya sokmak için valiliği kabul ettiğini, farklı unsurları kardeşlik bağıyla birleşmeye davet ederek kurallara uymayanların cezalandırılacağını belirtti. Vali'yi ziyaret eden Kumandan Kole, oradaki memurlara her yerde memleketi çoğunluğun yönettiğini, azınlıkların buna razı olduğunu, Türk-Fransız dostluğu için gerekenlerin yapılacağını, tüm memurların bu doğrultuda hareket etmesini aksi halde cezalandırılacaklarını

⁶⁷² Umar, s.232.

⁶⁷³ **Yeni Asır**, 10 Haziran 1938, s.3.

⁶⁷⁴ **Yeni Asır**, 10 Haziran 1938, s.3.

⁶⁷⁵ **Halkın Sesi**, 10 Haziran 1938, s.1.

⁶⁷⁶ Şevket Bilgin, "Nihayet Anladılar", **Yeni Asır**, 12 Haziran 1938, s.1.

açıkladı. ⁶⁷⁷Diğer yandan kışkırtıcı Arap gazeteleri kapatılmış ve çeteler sınır dışı edilmiştir. ⁶⁷⁸

Harbiye nahiyesindeki araştırmada evlerinde silah bulunduran 7 kişi tutuklandı. Farklı etnik yapılara mensup insanlar arasında yakınlaşma başladı. Arapların çoğu Hatay'ın Türklere bırakılmasını istemekteydi. Antakya Halkevi'nde Kuseyir nahiyesine dahil bütün Arap köylerinin temsilcilerinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Buna Suphi Bereket, kardeşi Arif ve Duseyirizade Mustafa Ağa da katıldı. Bu durum Fransızları iyice telaşa düşürdü. Daha düne kadar Türklere karşı yapılan saldırılar bıçak gibi kesildi. Türk düşmanları şimdi Türkleri alkışlamaktaydı. ⁶⁷⁹

⁶⁷⁷ **Yeni Asır**, 11 Haziran 1938, ss.1,3; **Anadolu**, 11 Haziran 1938, s.1.

⁶⁷⁸ **Yeni Asır**, 11 Haziran 1938, ss.1,3; **Anadolu**, 11 Haziran 1938, s.1.

⁶⁷⁹ **Halkın Sesi**, 13 Haziran 1938, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HATAY DEVLETİNİN KURULMASI VE TÜRKİYE'YE KATILMASI

3.1. ORGENERAL ASIM GÜNDÜZ ASKERİ MÜZAKERELER İÇİN HATAY'DA

Türkiye ile Fransa arasında askeri bir antlaşmanın temelini hazırlamak için müzakerelerde bulunmak üzere Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz'ün Hatay'a gelmesiyle bölgede bayram havası esti. İskenderun ve Antakya'da coşkun kalabalık Orgeneral ve heyetini büyük bir sevgi seliyle karşıladı. Payas'tan itibaren konvoyun yolunu sık aralıklarla kesen binlerce Türk, davul zurna eşliğinde karşılama yaptı, yüzlerce kurban kesti. Fakat Belen'de kendisine eşlik eden Fransız subayı, Gündüz Paşa'ya etrafta Ermeni komitecilerin olduğundan dolayı güvenlik riski bulunduğunu söyleyerek halkla buluşmasını engelledi. Gündüz Paşa'nın halkı arabadan selamlayarak yoluna devam etmesi halkta büyük hayal kırıklığı yarattı. Olayı öğrenen Atatürk de üzülen orada bir hadise çıksa bile Asım Paşa'nın arabadan inip üç beş Türk'ün elini sıkmasının görevi olduğunu söyledi.⁶⁸⁰

Bu arada müzakerelerde Fransız heyetine başkanlık edecek olan Suriye Ordusu Başkomutanı Orgeneral Hutzinger de heyetiyle birlikte tayyare ile Antakya'ya geldiler.

Sırrı Sanlı; Asım Gündüz'ün ve heyetinin Hatay'da gördüğü samimi ilgi ile bölgenin gerçek sahibini tüm dünyanın gördüğünü, Fransız delege ile Suriye Kumandanı'nın nazik tavırlarının Fransa'nın anlaşma niyetinde olduğunu gösterdiğini, bu konuda Türklerle anlaşmak istiyorlarsa riyakarlıklarını terk etmeleri gerektiğini yazdı.⁶⁸¹ Yeni Asır'dan Hakkı Ocakoğlu; Hatay konusunda antlaşma hazırlıklarını, Türk tezinin zaferini ilan etmesi, Türk-Fransız ilişkilerinde önemli bir eşğin aşılması ve dünya barışı konusunda önemli bir adımın atılması olarak görmüştü.⁶⁸²

Hatay'daki askeri müzakerelerin başarıya ulaşması halinde Türk askerlerinin Antakya, İskenderun, Kırıkhan ve Beylan gibi büyük merkezlerde ve civar yerlerde güvenliği sağlamaya başlayacaktı. Paris'te sürdürülen Bone-Davaz görüşmelerine paralel olarak Ankara'da da Ponso ile Menemencioğlu arasında Türk-Fransız

⁶⁸⁰ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.129; **Halkın Sesi**, 13 Haziran 1938, ss.1,4.

⁶⁸¹ **Halkın Sesi**, 14 Haziran 1938, s.1.

⁶⁸² **Halkın Sesi**, 14 Haziran 1938, s.1; Hakkı Ocakoğlu, "Türk'ün Zaferi", **Yeni Asır**, 14 Haziran 1938, ss.1,3.

Antlaşması ve Üçlü Antlaşmanın ana hatları üzerinde duruluyordu. Antakya'da hükümet dairelerindeki Türk memurların oranı Vali Melek'in etkisi ile kısa sürede %25'ten %95'e yükseldi.⁶⁸³

Hatay konusunda başarısız görülen Başbakan Cemil Mürdüm'e karşı Şam'da başarısız bir suikast girişiminde bulunuldu. Olayın hemen akabinde Başbakan'ın bizzat ilgilendiği soruşturmada, hükümete muhalif olan tanınmış kişiler tutuklanmaya başlandı.⁶⁸⁴

Fesat merkezleri boş durmuyordu. Sakin ortamı, tekrar hareketlendirdiler. Hatay Garajı'nda şoför yardımcısı olan Osman, akşam evine giderken Rum Ortodoks mahallesinde öldürüldü. Hükümet olayla ilgili Usbeci ve Vatani yöneticilerden bazılarını tutukladı. Tutuklular arasındaki Zeki Arsuzi'yi serbest bırakılmak için Aleviler, hükümet binasına zorla girmek istediler ve binayı taşladılar. Saldırganlar arasında seçim heyeti başkanı ve azalarının da olduğu öğrenildi.⁶⁸⁵

Bu duruma tepki gösteren Ankara, heyetin Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında çatışma çıkarmak istediğini, huzur için heyetin bir an önce Hatay'ı terk etmesi gerektiğini söyledi.⁶⁸⁶

Öte yandan Sırrı Sanlı; Belgrat'tan alınan bir haberden hareketle Fransa ve İngiltere'nin petrol sevkiyatı konusunda Suriye toprakları ile ilgilendiklerini, bu durumda Fransa'nın zayıf bir Suriye yerine güçlü bir Türkiye ile anlaşma yapmasının kendi çıkarlarına daha uygun olacağını, Türkiye'nin Hatay davasında "*fırıldaklara*"⁶⁸⁷, entrikacılar ve provokatörlere karşı tahammülünün olmadığını Fransa'nın bilmesi gerektiğini yazdı.⁶⁸⁸

Antakya'da yaşanan gerginlikte MC Seçim Heyeti'nin manda idaresinin oyuncu gibi davranması büyük hayret ve nefret uyandırdı. Reyhaniye'de Arapların yaktığı Türk evlerini Türklere yüklediler, yakalanmış olan Arapları hile ile serbest bıraktırdılar. Arap temsilcileri kendi arabalarıyla gezdirdiler. Antakya'da gösteri yapan Ortodoks Rumları engellemeye gelen jandarma kuvvetlerini engellediler.⁶⁸⁹

Falih Rıfkı Atay, Türklere zulüm yapıldığı dönemde susan başkan ve üyelerin mandater devletin eski düzeni bitirip emniyet ve asayiş tedbirlerini aldıktan sonra

⁶⁸³ **Halkın Sesi**, 15 Haziran 1938, s.1; **Yeni Asır**, 15 Haziran 1938, ss.1,3.

⁶⁸⁴ **Halkın Sesi**, 15 Haziran 1938, s.1; **Yeni Asır**, 15 Haziran 1938, ss.1,3.

⁶⁸⁵ **Halkın Sesi**, 16 Haziran 1938, s.1.

⁶⁸⁶ **Halkın Sesi**, 16 Haziran 1938, ss.1,4.

⁶⁸⁷ **Halkın Sesi**, 16 Haziran 1938, s.1.

⁶⁸⁸ Sırrı Sanlı, "Hep Menfaat Hep Para Meselesi", **Halkın Sesi**, 16 Haziran 1938, ss.1,4.

⁶⁸⁹ Umar, s.233.

tahrikçiler lehine ve Türkler aleyhine tavır aldıklarını, Genel Sekreter'in Cenevre'de fesatlık yaparken arkadaşlarının da Hatay'dan gönderilen Garo'nun rolünü üstlendiğini yazmış, son bölümde ise Türkiye'nin MC üyeliğinin artık sorgulanma vaktinin geldiğini belirtmiştir.⁶⁹⁰

Şevket Bilgin ise; Doryoların, Garoların yetiştirdiği baldırı çıplakların Antakya Hükümet Konağı'na yaptıkları saldırıda heyet başkanının Türkleri suçlamasını ve Cizvit papazlarının telkiniyle hareket edenleri, bu milletin unutmayacağını belirtip Türkiye'nin davalarında din olmadığını, sadece koyu milliyetçi olduklarını, çökme tehlikesi yaşayan MC'ye destek veren Türkiye'yi bu kuruluşun her defasında hayal kırıklığına uğrattığını yazdı. Diğer yandan Hatay'la telefon hattı kurulmuş, Suriye, Filistin ve Irak telefon görüşmeleri bu hat üzerinden yapılmaya başlanmıştır.⁶⁹¹

Antakya'daki Ampir Sineması adını Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz'ün Antakya'ya gelişine atfen Gündüz olarak değiştirmişti.⁶⁹²

18 Haziran tarihli Yeni Asır gazetesi Avrupa basınında dolaşan Hatay'la ilgili çok önemli bir iddiayı okurlarına sundu. Berlin Radyosu'nun verdiği haberde bir Ermeni heyeti ile görüşen Albay Kole, Türklerin Hatay'ı işgal etmesinin ardından Fransız kuvvetlerin bölgeden çekileceğini ifade etti. İngiliz The Times Gazetesi bu haberi Paris'ten teyit etti.⁶⁹³

17 Haziran'da çıkan Anadolu Gazetesi ise Belgrad merkezli Pravda Gazetesinde yayınlanan Dr. M. imzalı "*Sancak Meselesi'nin Uluslararası Boyutu*" başlıklı makalede yaptığı tespitleri okurlarıyla paylaştı. Makalede; Hatay'da yaşanan şiddetin bir savaşın kapısını araladığı, bu konuda Türkiye, Fransa ve İngiltere'nin soğukkanlılıklarını kaybetmemeleri gerektiği, İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki çıkarlarını yitirmek istemedikleri, bu sorunda iki devletin ortak hareket etmesinin sebebinin Musul petrolünün Fransız mandasındaki bu topraklardan geçmesinden kaynaklandığı, bu iki devletin günden güne güçlenen ve çok önemli jeopolitik konuma sahip Türkiye'yi kaybetmek istemediği için çıkarlarını uyuşturdukları zaman meseleyi çözecekleri tespitleri yapıldı.⁶⁹⁴

⁶⁹⁰ **Anadolu**, 17 Haziran 1938, s.1; **Yeni Asır**, 18 Haziran 1938, ss.1,2.

⁶⁹¹ **Halkın Sesi**, 17 Haziran 1938, s.1; Şevket Bilgin, "Cenevre'de Ne İşimiz Kaldı?", **Yeni Asır**, 19 Haziran 1938, s.1.

⁶⁹² **Halkın Sesi**, 17 Haziran 1938, s.1; **Yeni Asır**, 17 Haziran 1938, s.1.

⁶⁹³ **Yeni Asır**, 18 Haziran 1938, ss.1,3.

⁶⁹⁴ **Anadolu**, 17 Haziran 1938, s.9.

Sırrı Sanlı köşe yazısında; Hatay'da Fransız memurlarının yaptıkları ortadayken gazetelerinin Türkiye ile sadece siyasi değil, askeri ve ekonomik antlaşmalar yapılması gerektiğinden bahsetmelerine hayret ediyordu. Fransa'nın sözleri ve uygulamaları arasında tutarlılık yoktu.⁶⁹⁵

Yeni Asır'dan Hayri Alp ise; seçimi Türklerin kazanacağını anlayan MC Komite Heyeti'nin güvenlik endişelerini bahane ederek erteleme kararı almasını eleştirerek, kendi gözleri önünde Türklere yapılan en ağır saldırılarda sesini çıkarmayan bu kişilerin tarafsız olmaları gerekirken seçim bürolarında Fransızlarla nasıl haşır neşir olduklarını iyi bildiklerini açıklıyordu.⁶⁹⁶

Öte yandan Londra merkezli Catholic Herald gazetesi, Fransa ile Türkiye arasında Hatay nedeniyle savaşın çıkmasının an meselesi olduğunu, Türkiye'nin Suriye'ye ait muhtar bir bölge olan Hatay'ı almak istediğini, MC'nin bölgede yapmayı planladığı seçime, çoğunluğun Türklere verilmesi sağlanmadıkça Türkiye'nin karşı olduğunu, Türklerin talebinin gerçekleşmesi zorlaştıkça sertleştiklerini yazmış Türkiye'ye silahlanma konusunda İngiltere'nin kredi açtığını vurgulamıştır.⁶⁹⁷

Halkın Sesi gazetesi, bu gazetenin manalı ve imalı yazısını eleştirerek Türkiye'nin tek isteğinin serbest seçimlerin yapılmasını sağlamak olduğunu, İngiltere'nin de Türkiye'nin samimiyetine inandığı için kredi açmaya ve yardım yapmaya karar verdiğini yazdı.⁶⁹⁸

Suriye basını ise, Hatay meselesinde Arap ülkelerinin Suriye'yi desteklemediğini ve açıktan Türkiye'yi tuttuğunu yazıp Suriye'nin Hatay'ı Türkiye'ye vererek kendisiyle anlaşmasını tavsiye etti.⁶⁹⁹

9 Haziran'da yeniden başlayan seçimlerde Araplar, Türkler aleyhine faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etti. Köy köy dolaşarak Türk listelerine yazılanları açıkça tehdit ettiler. 22 mebus çıkarmayı hedefleyen Türkler 15 Haziran tarihinde bu hedefin oldukça gerisinde kaldı. Bunun nedenleri tehdit edildikleri için Türk listelerine yazılmayan Aleviler ile bir kısım Türklerin yanı sıra gayrimeşru olarak Hatay'a kamyonlarla getirilip kayıtları yapılan Araplar ve Ermenilerdi. Durumun istenmeyen şekilde gelişmesi üzerine Türkiye, MC Genel Sekreterliği'ne nota

⁶⁹⁵ Sırrı Sanlı, "Söyledik, Tekrar Ediyoruz", **Halkın Sesi**, 20 Haziran 1938, s.1.

⁶⁹⁶ Hayri Alp, "Hataylılar Yapılan Haksızlığa Son Verilmesini Bekliyorlar", **Yeni Asır**, 20 Haziran 1938, s.2.

⁶⁹⁷ **Yeni Asır**, 20 Haziran 1938, s.4.

⁶⁹⁸ **Yeni Asır**, 20 Haziran 1938, ss.1,2; **Halkın Sesi**, 20 Haziran 1938, s.1.

⁶⁹⁹ **Yeni Asır**, 20 Haziran 1938, ss.1,2; **Halkın Sesi**, 20 Haziran 1938, s.1.

göndererek komisyon heyetinin varlığına gerek kalmadığını, komisyonun tarafsızlığına gölge düşürerek asayişin bozulmasına neden olduğunu belirtti.

Sırrı Sanlı; Hatay meselesinin halli için Ankara'nın soğukkanlı bir şekilde gerekli tüm siyasi ve askeri önlemleri aldığını ve birkaç gün içinde tüm boyutlarıyla sorunun çözüleceğini, Başbakan Bayar'dan duyduktan sonra artık Hatay'la ilgili şüphesinin kalmadığını yazdı.⁷⁰⁰

Orgeneral Asım Gündüz'ün Antakya'da görüşmeleri kesip dönme ihtimali belirince Başbakan Celal Bayar, Mareşal Fevzi Çakmak, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer ve Numan Menemencioglu ile birlikte Atatürk'e durumu anlatmak üzere İstanbul'a hareket etti. 20 Haziran'da Savarona'da Atatürk'le görüştükleri vakit orada T. R. Aras ve Ali Çetinkaya da vardı. Başbakan, Atatürk'e Asım Gündüz'ün iyi sonuç alamadığını bildirdi. Atatürk, Mareşal'den Türk heyetine verilen direktifin içeriğini sorunca Çakmak: "*Mürettep Alay, yani Şükrü Kanatlı Alayı asıl kuvvetleriyle Antakya'ya ve bundan bir tabur Antakya ile Topboğazi arasındaki Bedirge Nahiye merkezine, bir bölük de Topboğazi'na yerleşecekti*" cevabını verdi. Şezlongda yarı uzanmış vaziyette bacakları üzerine konan haritayı bir süre inceledikten sonra önce T. R. Aras'tan, daha sonra Menemencioglu'dan Fransa ile yapılan antlaşmayı bir maddesi eksik şekilde dinledi. Bunu fark eden Şükrü Sökmensüer'in istem dışı başını kaldırmasını gören Atatürk, sözü ona verdi. Sökmensüer anlaşmanın son maddesinin, mandater devletin çıkarlarına zarar vermesi durumunda antlaşmanın uygulanmayacağı anlamını taşıdığı için uygulamanın imkansız olduğunu söyledi. Atatürk önce Mareşal Çakmak'a bakarak:

"Mareşal bu sizin vermiş olduğunuz direktif şimdi gözümün önünde. Herhangi bir devlet, çok zayıf da olsa işgal mahiyetinde telakki eder. Yani kuva-yı asliyenizin Antakya'ya yerleşmesi -ki, Hatay'ın merkezidir orası,- büyük kuvvetin oraya yerleşmesi bir işgal mahiyetini alır. Halbuki haritaya bakarsanız, Belen-Kırıkhan hattı, Toroslar hattı; bu hattın Antakya'ya kuş uçuşu mesafesi 25 km'dir. Elinizde motorlu vasıtalar var. İsteddiğiniz zaman 20-25 dakikada Antakya'yı işgal edebilirsiniz. Binaenaleyh bu büyük kuvveti oraya yerleştirmemeliydiniz. Benim diyeceğim şekilde tedbir almak lazımdır." dedikten sonra Şükrü Sökmensüer'e dönüp "*Kuva-yı asliye Belen-Kırıkhan hattında olacak. Bundan bir tabur Antakya'ya yerleştirilecek. Bu taburdan bir bölük Bedirge Nahiyesine konacak. Bu şekilde yerleşme yapılmış olacak. İşte benim bu direktifimi hemen Fransız Sefaretine ve ayrıca Paris Sefirimiz vasıtasıyla Fransa Hükümetine tebliğ edin. Göreceksiniz, kabul edilecektir"* dedi.⁷⁰¹

⁷⁰⁰ Sırrı Sanlı, "Birkaç Gün Meselesi", **Halkın Sesi**, 22 Haziran 1938, s.1.

⁷⁰¹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.130,131.

Savarona Yatı'nda yaklaşık 4,5 saat süren bu toplantıyı haber yapan 21 Haziran tarihli Anadolu gazetesi, Echo De Siri gazetesinin konuyla ilgili yaptığı haberi okurlarıyla paylaştı. Antakya'daki askeri müzakerelerin anlaşma ile sonuçlandığı, Hatay'ı bir Türk valinin yöneteceği, asayişin eşit miktarda bir Fransız kumandasında Türk ve Fransız birlikleri tarafından sağlanacağı ve Türk birliklerinin Pazar günü resmen Hatay'a gireceği yazıldı. Şam'da yayımlanan Eddifa gazetesi, Türk propagandası yaptığından dolayı bir ay kapatıldı. Antakya'da Ampir Sineması'nın Gündüz adını almasından sonra Roksi Sineması da Halk adını aldı. İskenderun şehrinde de aynı yolun izlenmesi beklenilmektedir.⁷⁰²

Aynı gün MC komisyonunun gözleri önünde Hatay Türklerine yapılan saldırıların artması üzerine Bayar Hükümeti, MC'ye gönderdiği notada, Hatay'daki komisyon ile her türlü iletişimi kestiğini bildirdi. Ayrıca kuruluşun tüzüğünde yer alan tarafsızlık ilkesini çiğnediğini belirtti.⁷⁰³

Hamdi Nüzhet Çançar, "*Türkiye ve Milletler Cemiyeti*" adlı köşe yazısında; dünya barışını sağlamak amacıyla kurulan MC'nin, adamları aracılığıyla Hatay'da Fransa ve Türkiye'yi birbirine düşürmeye çalıştığını, Türkiye'nin bu kuruluşa herhangi bir şey için dilenmek amacıyla değil dünya barışına katkı sunmak amacıyla girdiğini, aksi bir durumda milli davamız olan Hatay için dünyanın en karışık olduğu bir zamanda Türk ordusunun ileri hareketini hiçbir gücün durduramayacağını, seçim komisyonunun her fırsatta taraflı davranışları devam ederken artık Türkiye'nin cemiyet içinde kalmasının hiçbir anlamının kalmadığını belirtti.⁷⁰⁴

Askeri müzakereler için Orgeneral Asım Gündüz'ün Antakya'da bulunması Hatay Türkleri'ne büyük güven verdi. Her gün yüzlerce Türk Antakya'ya akın edip heyete sevgilerini sundular. Bu arada Ermeni ve Arap çetelerinin saldırıları kesilmeye başladı. Fakat bazı köylerden hala üzücü haberler gelmeye devam ediyordu.⁷⁰⁵

Suriye basınına yansıyan habere göre; müzakerelerde Türk tarafının üstün geldiği, Fransa'dan bu saatten sonra bir şey beklemenin hayal olduğu, yakında Türk askerinin Hatay'a gireceği yazıldı.

Son gelişmelerle ilgili Şevket Bilgin köşesinde; Hatay'ın Türkler için milli bir dava iken Fransa için emperyalist bir ihtirastan öte bir anlam taşımadığını, Lozan'dan

⁷⁰² Anadolu, 21 Haziran 1938, ss.1,2.

⁷⁰³ Aydın, s.149.

⁷⁰⁴ Hamdi Nüzhet Çançar, "*Türkiye ve Milletler Cemiyeti*", Anadolu, 22 Haziran 1938, ss.1,2.

⁷⁰⁵ Yeni Asır, 22 Haziran 1938, s.1.

beri bu bölgeyle ilgili Fransa'nın hep iki yüzlü bir siyaset izlediğini, özellikle MC Heyeti'nin de Fransız memurları gibi davranmaları üzerine Türk ordusunun bölgeye gitmesinden başka çare kalmadığını yazmıştır. Fransa'nın Türkiye ile anlaşmazlık yaşayıp çıkarlarına zarar gelmesin diye sorunu her defasında MC'ye atmasının çok tehlikeli bir taktik olduğunu, bundan dolayı MC'ye karşı güven bunalımının ortaya çıktığını ve bu aşamadan sonra MC'nin Hatay meselesinde bir rolü kalmadığını belirtmiştir.⁷⁰⁶ Halkın Sesi Gazetesi, çevresinde etkin olan Türkiye'yi Hatay konusunda rencide eden Fransa'nın dostluk namına tüm devletlerin gözünde sınıfta kaldığını yazdı.⁷⁰⁷

Bazı Fransız gazeteleri Fransa'nın dış politikada onun bunun oyuncağı olmaktan kurtulup kendi siyasetine sahip çıkması gerektiğini, İspanya'dan sonra Orta Avrupa devletlerinin de gittikçe zayıfladığını, bunun Almanya'nın lehine Fransa'nın aleyhine olduğunu, yakında bir tehlike yaşanacaksa Fransa'nın çok zor duruma düşebileceğini, bu nedenle yeni dost ve müttefikler arayışına girmesinin elzem olduğunu belirtti.⁷⁰⁸

Hakkı Ocakoğlu, Hatay meselesi ile ilgili oldukça net mesajlar içeren ve genel durumla ilgili önemli tespitlerde bulunan bir yazı kaleme aldı. Ocakoğlu'nun yazısı şu şekildedir:

*"Hatay meselesi Fransa için fazla önemi olmayan bir konu iken bizim için büyük ve milli nitelikte bir meseledir. Sözle değil uygulamada ortaya konulacak Türk-Fransız dostluğu dünya barışı için kuvvet, Akdeniz güvenliği için teminattır. Bu konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürmemizi Fransa yanlış algıladı. Konsey'de Hatay Türkleri ile ilgili kazandığımız tezi çürütmek amacıyla türlü fırıldaklara başvurdu. Bunun anlamı, Fransa izlediği ikiyüzlü politika ile bir yandan bizi oyalamaya çalışırken diğer yandan seçim işlerinde aleyhimize olacak yolları aramaktadır. Yeni Türkiye'yi anlamak istemeyenler aldanacaklardır. Biz şüpheli değil, açık ve samimi bir dostluk istiyoruz."*⁷⁰⁹

Paris Journal gazetesi Yazarı Saint Brice'ın belli aralıklarla Belgrad'da çıkan Vreme gazetesinde makaleleri yayınlanmaktaydı. Son yazısında Çekoslovakya ile İskenderun meselelerini karşılaştırıp her ikisinin de milliyetçilikten doğmuş krizler olduğunu, bir devletin sınırları dışında kalmış olan millettaşlarını istediğini, bu sorunları incelerken farklı etnik yapılara mensup olanları iyi tespit etmek gerektiğini belirtti. İskenderun seçim hazırlıklarının, Südet seçim hazırlıklarından daha kanlı

⁷⁰⁶ Şevket Bilgin, "Fransa İle Dostluk Görüşmesi", **Yeni Asır**, 22 Haziran 1938, s.2.

⁷⁰⁷ **Halkın Sesi**, 23 Haziran 1938, s.3.

⁷⁰⁸ **Halkın Sesi**, 23 Haziran 1938, s.3.

⁷⁰⁹ Hakkı Ocakoğlu, "Şüpheli Dostluktan Açık Düşmanlığı Tercih Ederiz", **Yeni Asır**, 25 Haziran 1938, ss.1,2.

olaylara sahne olduğunu, bölgede 6 binden ibaret olan Fransız askerlerinin Kemal'in 30 bin askeri karşısında çok zor duruma düşeceğini, böyle bir zamanda İngilizlerin uyarılarının ve arabuluculuk rolünün çok önemli olduğunu vurguladı.⁷¹⁰

Fransızlar ile İngilizlerin, Türkler ile Araplar arasındaki rekabet kadar Slavlar ile Cermenler arasındaki rekabet karşısında da birbirlerini kolladıklarını ifade ederek yazısını Avrupa güvenliğini sağlayacak en önemli şartın Akdeniz'de barışı sağlamak olduğu tespitinde bulundu.⁷¹¹

Oeuvre gazetesinin yazarı Bayan Tabuis, Türklerin İngiltere ve Fransa'ya gözdağı vermek için MC'den çekilme blöfünde bulunduğunu yazarken Republik gazetesi, Fransa sayesinde Türkiye ve Suriye'nin barışacağını bu aşamada milliyetçi Suriye'nin bazı zararlar göreceğini açıkladı. Echo De Suri gazetesi Türkiye ile savaşmanın Fransa'nın göze alabileceği bir şey olmadığını yazdı. Excelsior'dan Marsel Rays ise; Türkiye'nin MC Genel Sekreterliği'ne gönderdiği ve bu kuruluşu eleştirdiği notadan bahsedip Paris-Ankara arasında anlaşma yapılmasının şart olduğunu, Türkiye'nin MC'de kalması konusunda Cenevre'nin birinci dereceden sorumlu olduğunu savundu.⁷¹²

Beyrut'ta çıkan ve Ramgavar Partisi'nin organı olan Zartonk adlı gazete, "*Antakya'da Kanlı Hadiseler*" başlığı altında, 30 Mayıs tarihinde sabah 8'de Antakya'da Türk Konsolosluğu yakınlarında bir Türk evinde bomba patladığını, bir kadının öldüğünü, birkaç kişinin yaralandığını, iki Alevinin nehre atıldığını, Karnik adında bir Ermeni şoförün ağır şekilde yaralandığını, otomobilinin parçalandığını yazmıştır. Türk Konsolosluğu önünde toplanan Türklere Konsolos'un "*Türk olmayanları vurunuz*" dediği iddiasında bulunmuş, fakat başka kaynaklardan bu haber teyit edilememiştir.⁷¹³

MC Seçim Heyeti'nin Hatay'daki faaliyetleri her kesimden tepki toplamış, özellikle Ankara'nın Genel Sekreterliğe şikayet anlamında nota göndermesine sebep olmuştu. Son gelişmelerden sonra Genel Sekreterlik, heyete dön emri verdi. MC Komisyonu'nun Türk ve Fransız askeri müzakerelerini protesto etmesi, Ankara'da çok gülünç bir şekilde karşılandı. Hatay sorununda MC'nin aradan çekilmesi ile Hatay seçimleri uluslararası denetimden çıkarılmış oldu ve Türkiye ile Fransa baş başa

⁷¹⁰ **Halkın Sesi**, 25 Haziran 1938, s.1; **Anadolu**, 25 Haziran 1938, ss.1,8.

⁷¹¹ **Halkın Sesi**, 25 Haziran 1938, s.1; **Anadolu**, 25 Haziran 1938, ss.1,8.

⁷¹² **Halkın Sesi**, 25 Haziran 1938, s.1; **Anadolu**, 25 Haziran 1938, ss.1,8.

⁷¹³ **Halkın Sesi**, 25 Haziran 1938, s.3.

kaldılar.⁷¹⁴ Yapılan müzakerelerde son aşamaya geçilmiş, askeri müzakerelerde görüşmelerin Türkiye'den Hatay'a gidecek asker sayısı üzerinde yapılmış, Fransız heyetin 750, Türk heyetinin ise 4000 asker istediği bildirilmiştir. Bölgede seçim işlerinde yaşanan sorunlar üzerine Hatay Halkevi ve seçim bürolarındaki Türk temsilcileri Beyrut'taki Yüksek Komiserliğe, Antakya'da bulunan Seçim Komisyon Başkanlığı'na, MC Genel Sekreterliği'ne, Orgeneral Asım Gündüz'e, Binbaşı Kole'ye ve Antakya'da bulunan Türkiye Başkonsolosluğu'na Türkçe ve Fransızca olarak şu protestoyu yazdılar:

*"Miralay Kole'nin işleri biraz yoluna koyması, Milletler Cemiyeti Kontrol Heyeti'nin Türkler aleyhindeki faaliyetlerini açığa vurdu. Türklerin kayıt işlemleri erteleniyor, belgeleri alınmıyor, bazen büroları erkenden kapatıyorlar, bununla ilgili fazlaca kanıtımız vardır. Bu ortamda mevcut komisyonda görevimizi sürdürme imkanımız yoktur. Bugünden itibaren kayıt işlerinde güvenliğin sağlanacağı güne kadar tescil işlemlerine katılmayacağımızı açıklar, komisyona karşı protestolarımızı ilan ederiz."*⁷¹⁵

26 Haziran'da çıkan Yeni Asır gazetesinde Şevket Bilgin, MC Heyeti'nin Hatay'dan ayrılmasını olumlu karşılamış, Suriye'ye önemli uyarılarda ve şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

*"Kurtuluş Savaşı'nın eksik bıraktığı eseri tamamlamak için Türk milleti Hatay davasına dört elle sarılmıştır. Yurdumuzun güvenliği için bu davanın zaferle sonuçlanması şarttır. Hatay saldırılara maruz kaldıkça bizim emniyette olmamıza imkan yoktur. Hatay'da Milletler Cemiyeti Heyeti'nin sabrımızı taşıran tutum ve eylemleri sonrasında bölgede daha fazla dikiş tutturamayacağını anlayıp Cenevre'ye dönme kararı alması, bizim için yerinde bir karar olmuştur. Tahrikçiler son kozlarını oynuyor. Şimdi de Arap alemini aleyhimize kışkırtmaya çalışıyorlar. Biz Araplarla dostuz. Bizim onlarla sorunumuz yoktur. Arap aleminin selameti Türk dostluğundan geçer. Bu gerçeği Suriye dışında tüm Arap devletleri anlamışlardır. Irak gazeteleri Suriye'ye başkalarına güvenme siyasetinden vazgeçip komşusuyla anlaşmasını tavsiye etmektedir. Dünya tehlikeli bir dönemden geçerken doğu milletlerine düşen görev uyanık olmalarıdır. Milletler Cemiyeti eliyle yaşanan kepezeliklerin son perdesi kapandı. Artık süreç normal mecrasına girecektir."*⁷¹⁶

Mareşal Fevzi Çakmak, 27 Haziran günü Savarona'da Atatürk'e yaptığı teklifte, izin vermesi durumunda iki tümen askerle yirmi dört saatte Hatay'ı işgal edebileceğini, fakat çıkacak hadiselerin sorumluluklarını kendisinin hesaplamasını istedi. Atatürk

⁷¹⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, s.288; Levent Duman komisyonun Hatay'dan ayrılmasının nedeni olarak seçmen kayıtlarında Türklerin her büroda %50'nin altında kalması ve çoğunluğa ulaşmak için Fransa ile danışıklı bir şekilde komisyonun bölgeyi terk etmesi için çalışması olduğunu iddia etmektedir. (bkz. Duman, ss.271-273.)

⁷¹⁵ **Yeni Asır**, 26 Haziran 1938, s.3; **Anadolu**, 26 Haziran 1938, s.1,2.

⁷¹⁶ Şevket Bilgin, "Facianın Son Perdesi Kapandı", **Yeni Asır**, 26 Haziran 1938, ss.1,2.

bunun üzerine bir süre düşündükten sonra şunu söyledi: "*Hayır. Harp etmeyeceğiz, kan dökmeyeceğiz. Ben orayı sulh ile alacağım!*"⁷¹⁷

MC Seçim Komisyonu'nun, Türk-Fransız Askeri Antlaşması'nı protesto ederek Hatay'dan çekilmeleri hayretle ve nefretle karşılandı. Bunun üzerine Fransız kumandan bir beyanname yayınlarak Hatay'daki tüm siyasi kulüpleri yasakladığını, Türk ve Fransız askerlerinin ortak bir şekilde asayışı sağlayacaklarını ve seçimin tam bir özgürlük içinde yeniden başlatılacağını duyurdu.⁷¹⁸

Komisyon üyelerinin Hatay'daki taşkınlıklarını artık Fransız basını da eleştirerek onlar yüzünden hem MC'nin prestijinin sarsıldığını hem de Türkleri kaybetmek istemeyen Paris ile Ankara'nın arasını açtıklarını yazdılar.⁷¹⁹

Diğer yandan bir Fransız gazetesi Türkiye'nin İngiltere'den aldığı kredinin önemi hakkında şunları yazdı:

*"Türkiye o kadar çok iç kalkınmasına odaklanmış ki bunun dışında bir şey istemiyor. 9 senelik savaşın ardından muhtaç olduğu barışa Lozan'da kavuştuktan sonra Türkiye, uluslararası ilişkilerde örnek tavırlar sergiledi. 1926'da Milletler Cemiyeti'nin Musul kararını kabul etti, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girdi, 1934'te Balkan Paketi'nin kurulmasını sağladı, 1937'de Doğu Paketi'ni başardı. Türkiye'nin dış politikası Avrupa'nın güneydoğusunda ve Batı Asya'da küçük, barış yanlısı devletlerden oluşan bir blok yaratıp bunu büyük devletlerin rekabetinden koruyacak şekilde kuvvetlendirmektir. İngiltere ile anlaşmasının temelinde samimi bir şekilde barışçıl olması yatar."*⁷²⁰

Sırrı Sanlı; 27 Haziran tarihli Halkın Sesi'nde Fransız gazetelerinin İngiltere'nin ardından Almanya ile yeniden ticaret anlaşmaları yapılmasının anlam ve önemini biraz geç kavradığını, Fransızların Suriyelilere yaptığı gibi Çekleri çok şımarttığını ama bugün Alman işgalindeki Çeklerin matemine sessiz kaldığını yazmıştır. Orta Avrupa ve Ortadoğu için her geçen gün önemi artan Balkanlar'da mevcut menfaatlerini korumak istiyorsa Türklerle ve onlarla ittifak kuran Balkanlılarla iyi geçinmeye mecbur olduğunu, İngilizlerin bunu anladığını Fransızlar için ise zamanın göstereceğini ifade etti.⁷²¹

Paris'te çıkan Republic gazetesinin yazarlarından Edith Brican, Hatay Meselesi ile ilgili yazdığı makalede konuyu tarihi ve sosyolojik açıdan ele almış, imzalanan Fransa-Suriye Antlaşması'nın olası sonuçları ve sömürgelelere etkisi üzerinde değerlendirmelerde bulunarak, Fransız emperyalizminin Ortadoğu'ya bakışına dair

⁷¹⁷ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.132.

⁷¹⁸ Halkın Sesi, 27 Haziran 1938, ss.1,3.

⁷¹⁹ Halkın Sesi, 27 Haziran 1938, ss.1,3.

⁷²⁰ Halkın Sesi, 27 Haziran 1938, ss.1,3.

⁷²¹ Sırrı Sanlı, "Fransa Menfaat ve Nüfuzunu Düşünüyorsa...", Halkın Sesi, 27 Haziran 1938, s.1.

önemli ipuçları vermiştir. Yeni Asır gazetesi makalenin önemli kısımlarını şu şekilde yayınlamıştır:

*"Sancak meselesi Fransız-Suriye Antlaşmasının neticesidir. Antlaşma Suriye milleti hayali ile boşuna bir Suriye devleti yaratmaktadır. Bu Suriye Devleti, Şam Pan-Arap Hükümeti'ne Dürzî, Alevi, Türk, Yahudi, Ermeni, Çerkez gibi çeşitli milletleri ve Fransa'nın eskiden beri hamisi olduğu Hıristiyanları barındırmaktadır. Bunların çoğunun anavatanı yoktur. Fakat 80 bin nüfuslu Sancak'ta Araplarla eşit sayıdaki Türklerin bir anavatanı vardır. Fransa'nın Suriyeliler karşısında gerilemesi üzerine Kemal Atatürk, tebaalarının himayesini yeterli görmeyip Sancak'ın istiklalini istedi. Fransa buna karşı çıktı, ama sonunda Ankara ile antlaşma imzaladı. Fakat seçim iki ülke arasında anlaşmazlık yarattı. Ankara, Sancak'ta Türk nüfusunun çoğunluğu oluşturduğunu rakamlarla iddia ederken Arap tahrikçiler, halkın geri kalanından bir Anti-Türk Bloğu oluşturmaya çalıştı. Entrikalar oldu, kan döküldü. Seçim ertelendi ve Yüksek Komiser Kont de Martel askeri yönetim ilan etti. Bu esnada Türk- Fransız ilişkilerinde önemli adımlar atılmış, siyasi ve askeri alanlarda ciddi görüşmeler ve müzakereler hasıl olmuştur. Ankara ve Şam bilmelidir ki; hem Türk hem de Suriye milliyetçiliğinin çıkarları Fransa'nın Suriye'de kalması ile bağlantılıdır. Sancak meselesini doğuran Türkiye ile aramızı açan, bizi haklarımızı kaybedeceğimiz bir bölgeyi korumaya mecbur eden Fransız-Suriye Antlaşması onaylanmamalıdır. Sancak halklarını Suriye milliyetçilerine terk edemeyiz. 8 asırdan beri bölgede oluşturulan nüfuzumuzu, petrol tedarikimizi sağlayan stratejik konumu terk edemeyiz. Bunu yapmamız tüm Afrika İmparatorluğumuzun yıkılması demek olur. Çünkü Şam Hükümeti, bütün Arap devletlerini bir blok haline getirmek için bizim oraları da boşaltmamızı istiyor. Sahip olduklarımıza göz koyan herhangi büyük bir devlet, bu konuda Şam'a yardım edebilir. Hedeflenmesi gereken antlaşma hem Türkiye ile dostluğumuzu güçlendirmeli hem de Suriye'nin hayali bir birlik yerine Fransa himayesinde bir federasyon olmasına imkan sağlamalıdır."*⁷²²

Hatay'ın istiklali yolunda önemli bir aşamaya gelinirken bunun itidalli duruşla elde edildiği, bu süreçte ne Fransa'ya ne MC'ye güvenilmeyeceğinin bir kez daha anlaşıldığı, her türlü hilelerine rağmen halkı aldatamadıkları, diğer yandan Türk milletinin komşularını ve dostlarını da gördüğü, Türkiye'nin artık olaylara takılmadığı aksine olayları idare ettiği belirtildi.⁷²³

Başbakan Celal Bayar, TBMM Genel Kurul'unda hükümet icraatlarıyla ilgili yaptığı konuşmada sözü Hatay konusuna getirerek öncelikle Hatay'ın nüfusunun çoğunluğuyla, kültürüyle bir Türk yurdu olduğunu, bu bölgenin Kurtuluş Savaşı'nda herhangi bir şehrimizle aynı kahramanlığı sergilediği için bu bölgeye sahip çıkılması gerektiğini, orada milli kültürün de korunmasını istediklerini, başkalarının kültürüne saygı duyarken başkalarının da Türk kültürüne saygı duymasını beklediklerini ifade etti.⁷²⁴

⁷²² Yeni Asır, 28 Haziran 1938, s.6.

⁷²³ Anadolu, 29 Haziran 1938, s.2.

⁷²⁴ Yeni Asır, 30 Haziran 1938, s.1,4; Anadolu, 30 Haziran 1938, s.1,2,6.

Bayar'ın hükümet adına meclisten Hatay konusunda istediği yetki, 336 oyun ittifakıyla verildi.⁷²⁵ Diğer taraftan, Avusturya'yı ilhak eden Almanya'nın başını çektiği Mihver Grubu'nun Avrupa'da giderek gücünü artırması Müttefik devletlerin Ortadoğu'nun en büyük devleti olan Türkiye'ye olan ihtiyacını artırdı. Avrupa'da başlayacak olan savaşın sinyallerinin çoğalması, Fransa ile Türkiye arasındaki tek mesele olan Hatay için yapılan müzakerelerin hızlanmasına vesile oldu.⁷²⁶

Fransa Dışişleri Bakanı Jorj Bone, Kedorsey'de yaptığı basın açıklamasında; Hatay'da iki devlet genelkurmaylarının her konuda anlaşacağını, böylece hem dostluğun pekiştiğini hem de Türkiye-Suriye Antlaşması'nın kolaylaşacağını söyledi. Paris Büyükelçisi Suat Davaz ise; müzakerelerin samimi bir ortamda yürütüldüğünü, askeri antlaşmanın Hatay'da parafe edildiğini, Türk-Fransız ve Türk-Fransız-Suriye antlaşmalarının Ankara'da parafe edileceğini, Bone'nin Eylül ayında Ankara'ya yapacağı ziyaretle antlaşmanın imzalanacağını açıkladı.

Hatay'ı, kumandanlığı Fransızlarda olmak ve 1000 kişi Hatay'dan toplanmak üzere 2500 Türk, 2500 Fransız askeri toplam 6000 kişilik bir kuvvet koruyacaktı. Bunun yanında Hatay'ın Suriye ya da denizden (burada kastedilen İtalya'dır) bir saldırı olması halinde savunma yapacak kuvvetlerin konumu ve hareket planları da belirlendi.⁷²⁷ Sırrı Sanlı, pamuk ipliğine bağlı olan Türk-Fransız ilişkilerinin Antakya müzakerelerinin başarıyla sonuçlanmasının ardından yeniden kuvvetlendiğini, onlar dürüst olduğu sürece Türkiye'den daima dostluk görececeklerini belirtti.⁷²⁸

3.2. FRANSA İLE YAPILAN ANTLAŞMALAR VE TÜRK ASKERİNİN HATAY'A GİRMESİ

Askeri müzakerelerin sonunda Cumartesi günü imzalanan antlaşmadan akşam haberi olan Atatürk, Türk askerinin Hatay'a girmesi için gerekli prosedürlerin hazırlanması amacıyla Fransa'ya en geç Pazartesi gününe kadar süre verdi. Yoğun diplomatik temaslar ve Pazar gününün tatil olmasından dolayı T. R. Aras'ın Fransız mevkidaşına ulaşamaması Atatürk'ü kararından vazgeçirmedi. Sonunda Bakan Bone'ye ulaşıldı ve Atatürk'ün notası kendisine bildirildi. Atatürk'e olan saygısı nedeniyle Fransa topraklarında ilk defa Pazar günü bakanlığını açtırarak askerlerin Hatay'a girişi ile ilgili antlaşmayı onayladı. Hatay'daki yetkililere de gerekli talimatları

⁷²⁵ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.132,133.

⁷²⁶ Tekin, Hatay Tarihi, s.194.

⁷²⁷ Fırat ve Kürkcüoğlu, s. 288.

⁷²⁸ **Anadolu**, 2 Temmuz 1938, ss.1,7/ 3 Temmuz 1938, ss.1,6; **Yeni Asır** 2 Temmuz 1938, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 2 Temmuz 1938, ss.1,4.

verdi. Türk askerinin Pazartesi günü Hatay'a girmesi önünde hiçbir engel artık kalmadı.⁷²⁹

Türk-Fransız müzakereleri iki taraf arasında dostluk antlaşması, Hatay'ın garantörlüğü için askeri antlaşma, Hatay'da bulunacak Türk ve Fransız kuvvetlerinin mevcudunu belirleyecek bir protokol ve Türkiye ile Fransa mandasındaki topraklarda sınır ve iyi komşuluk ilişkilerine yönelik Türk-Fransız-Suriye arasında yapılacak üçlü antlaşma olmak üzere dört konuda yürütülmüştü.⁷³⁰

Şevket Bilgin, "*Bir ihtilaf nasıl bitti?*" başlıklı yazısında; Hatay sorununda Türklere yapılan zulüm arttıkça Paris'ten gelen Türk-Fransız dostluğu ile ilgili süslü cümlelere karşılık sömürge valilerinin açık bir şekilde düşmanlık gösterdiğini, Fransa'nın üzerine düşeni yapmaması ihtimaline karşılık durum ciddileşince Fransa'da akliselimin üstün geldiğini, uzun müzakerelerin ardından Paris'te Bone ile Davas arasında tam bir antlaşmanın çıktığını belirtti.⁷³¹

Türkiye ile Fransa arasında askeri alanda varılan anlaşma Avrupa basınında büyük yankı ve memnuniyet yarattı. İngiliz eski Dışişleri Bakanı Eden, gazetesi olan Yorksirpost'ta Hatay'la ilgili yayınlanan uzun bir makalesinde Bone'yi tebrik etti. Fransa'da Petit Parisien'den Burg'un yazdığı makalede: "*Doğu Akdeniz'de ortak çıkarları olan iki ülkenin anlaşması çok önemli. Türkiye Atatürk'ün dehasıyla çağdaşlaşmış büyük bir Müslüman devlettir. Bütün Asya'da nüfuzu hissedilen bu devlet Karadeniz ile Akdeniz arasında bir anahtardır. Bugün Almanya'nın doğuya genişleyip yeni bir Bağdat demiryolu hayali olduğu bir dönemde Fransa için Türkiye'nin dostluğu daha da önem kazanıyor*" sözlerine yer verildi.⁷³²

Excelsior'dan Marsel Peyi ise yapılan antlaşmanın önemini görmek için Türkiye'yi 1914'te Orta Avrupa İmparatorlukları ile ittifak etmeye neden olan feci hatayı hatırlamanın lazım olduğunu belirtti. Epok gazetesinden Donadio, birkaç asırlık Fransız-Türk dostluğunun İskenderun işinden sonra kuvvetleneceğini, İngiltere'den sonra Fransa'nın da Türkiye ile yakınlaşmasının Almanya'yı Batı devletlerinin, Avrupa'nın güneydoğusundaki menfaatlerini daha fazla dikkate almasına sebebiyet vereceğini belirtti. Oeuvre Gazetesinden Givet, antlaşmanın Doğu Akdeniz'de statükonun devamından yana olup ileride imparatorluklarına yönelik tehlikelere karşı

⁷²⁹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.134.

⁷³⁰ **Anadolu**, 3 Temmuz 1938, s.3.

⁷³¹ Şevket Bilgin, "Bir İhtilaf Nasıl Bitti?", **Yeni Asır**, 3 Temmuz 1938, ss.1,2.

⁷³² **Anadolu**, 3 Temmuz 1938, ss.1,6.

değerli bir avantaj sağlayacağını yazarken; Popular'den Leru, bu antlaşma ile Ankara'da çok aktif olan İngilizlerle işbirliğinin daha da artacağını, Suriye ve Lübnan Antlaşmaları'nın onaylanmasıyla da Fransa'ya Türklerle mevcut dostluğun Araplarla ortak hareket etmeye engel olmayacağını göstereceğini ifade etti.⁷³³

Sırrı Sanlı; Hatay mücadelesinin sürdüğü esnada bir kaç hariç genelde Fransız gazetelerinin sessiz kaldığını, antlaşmanın imzalanmasından sonra ise hepsinin koca harflerle sevinçlerini gösterme yarışına girdiklerini, bundan sonra gelecek olan faydalar üzerinde durduklarını yazdı. Türk dostluğunu bu kadar değerli hale getiren Atatürk'ün dehasına ve onun direktiflerini yerine getiren Türk diplomasisine minnet ve şükranlarını sundu.⁷³⁴

5 Temmuz tarihli Anadolu gazetesi, "*Bu büyük eser yalnız Atatürk'ündür-Ordumuz gece Hatay'a girdi*" manşetiyle 18 yıllık hasretin bittiğini duyurdu. Askeri antlaşma 4 Temmuz sabahı saat 8'de imzalandı. İmzadan sonra şu tebliğ yayınlandı: "*29.5.1937 tarihli antlaşma gereği hazırlanan antlaşma, Fransız ve Türk genelkurmay heyetleri tarafından bu sabah Antakya'da imzalandı. Amaç Sancak'ın toprak bütünlüğünü ve siyasi statüsünü korumak için iki ordunun işbirliğini sağlamaktır.*"⁷³⁵

Bundan bir saat sonra Orgeneral Asım Gündüz, General Hutzinger'e veda ziyaretinde bulundu. Öncesinde Anadolu Ajansı muhabirine yaptığı açıklamada "*Bu büyük eser yalnız Atatürk'ündür*" dedi. Ardından Halkevi erkanı, Vali, Kaymakam, belediye erkanı, izci temsilcileri, Rum ve Ermeni ruhani liderleri, Binbaşı Burje ve Binbaşı Kole'nin tebriklerini kabul etti. Saat 10.40'da arabaya bindiğinde kalabalıktan yükselen "*Yaşasın Atatürk! Yaşasın Orgeneral! Yaşasın heyetimiz! Bravo! Varol!*" sesleri ve alkışlar eşliğinde Antakya'dan ayrıldı. Orgeneral Asım Gündüz, kendisini Payas'a kadar uğurlayacak olan ve trende yanında oturan Başkonsolos Fethi Denli'ye bir ara kendisine pasaport istemesi halinde cevabının ne olacağını sordu. Fethi Denli isteğini kabul edip sebebini sorunca Gündüz Paşa, Atatürk'ün kendisini Hatay'a gönderirken Fransızlarla anlaşma yapmadan ülkeye dönmemesini emrettiğini, antlaşma imzalanmamış olsaydı başka bir ülkeye gitmek zorunda kalacağı için pasaporta ihtiyaç duymuş olacağını söyledi. Bu anekdot, Atatürk'ün Hatay konusundaki kararlılığı ortaya koyan başka bir örnek oldu.⁷³⁶

⁷³³ **Anadolu**, 3 Temmuz 1938, s.3.

⁷³⁴ Sırrı Sanlı, "Bütün Dünya Memnun", **Halkın Sesi**, 4 Temmuz 1938, s.1.

⁷³⁵ Çelenk, ss.78,79.

⁷³⁶ Çelenk, ss.78,79.

Türk heyeti, 18 yıllık yetimliği Hatay halkına 22 günde unutturdu. Özel trenle heyet 15.15'te Ankara'ya doğru yola çıktı. Heyet üyelerinden Albay Fevzi, ordu temsilcisi olarak Hatay'da kaldı. Gece 12'de 2500 kişilik 48. Takviyeli Dağ Alayı Hatay'a hareket etti. Önce 100 kişilik hazırlık kuvveti Hatay'a girdi. Şükrü Kanatlı komutasındaki kuvvetler, 5 Temmuz'da Hassa'dan ve Binbaşı Süleyman Dinçsoy komutasındaki kuvvetler de Payas tarafından iki kol halinde Hatay'a girmişlerdi. Bu kuvvetler 6 Temmuz'da Kırıkhan'a, 7 Temmuz'da Antakya ve Belen'e, 8 Temmuz'da Reyhanlı'ya ulaşarak İskenderun Körfezini fiilen kontrol altına aldılar. Böylece Misak-ı Milli'nin deniz coğrafyası tamamlanmış oldu.⁷³⁷

Ayrıca Hatay'a Türk askerinin girmesi, Türk davasının temeli olan seçimlerin istenildiği gibi sonuçlanmasında en belirleyici faktör oldu.⁷³⁸ Elçi Cevat Açıkalın ise Fransa'nın Hatay temsilcisi ile aynı haklara sahip olarak Türkiye Fevkalade Temsilcisi olarak görevlendirildi. Artık tüm resmi belgelerde Elçi Cevat Açıkalın ile Albay Şükrü Kanatlı'nın imzalarının bulunması zorunlu oldu.⁷³⁹

Şükrü Kanatlı, birlikleri ile birlikte Aktepe Nahiyesi'ne vardığında onları davullarla ve kurbanlarla karşılayan halkın içinden yaklaşık 100 yaşında olan bir nine üç yaşındaki torunu Mustafa Kemal'i, Şükrü Kanatlı'nın atının dibinde yatırarak kurban etmek için bıçağını çekmesi üzerine Şükrü Kanatlı, atından hemen atlayarak ninenin elinden bıçağı aldı ve çocuğu uzaklaştırdı. Nine, Kanatlı'ya dört çocuğunu Çanakkale'de Mustafa Kemal'in yanında şehit verdiğini, Türk ordusunun bu topraklara ayak basması durumunda onun kumandanının önünde torununu kurban etmek üzere adak adadığını söylediğinde Şükrü Kanatlı, kesilen kurbanları göstererek bunların onun adağı yerine geçeceğini söyledi ve ninenin elinden tutup nahiye merkezindeki istirahat yerine doğru gittiler.⁷⁴⁰

Türk askerlerinin Hatay'a girmesinin ardından cemaat temsilcileri Atatürk'e şu telgrafi çektiler:

Atatürk

Reis-i Cumhuriyet, İstanbul

Bugün Hatay'a giren kahraman Türk askerlerinin teşri-i kudumundan mesrur ve mutlu olan biz İskenderun cemaatinin mümessilleri büyük halaskarlarını tazim ile selamlar, hissiyatı halisanemizin kabulünü rica ederiz.

Türk Askerini Karşılama Komitesi Reisi : Rasim Kunal

Alevi Cemaati Adına

: Abdülhamit Tümkiye

⁷³⁷ Tekin, Hatay Devleti..., s.11; Arslan, s.212; **Yeni Asır**, 6 Temmuz 1938, s.10.

⁷³⁸ Sarıay, Atatürk Dönemi..., ss.36,37.

⁷³⁹ Dayı, s.339.

⁷⁴⁰ Konuralp, s.160.

<i>Musevi Hahambaşı</i>	: Davut Suade
<i>Ermeni Ortodoks Cemaati Ruhani Reisi</i>	: Papaz Krikor Dersahakyan
<i>Rum Ortodoks Cemaati Ruhani Reisi</i>	: Lüvandıyos Mahfuz
<i>Maroni Cemaati Ruhani Reisi</i>	: Hana Seade
<i>Rum Katolik Cemaati Ruhani Reisi</i>	: Fladyonos Kehale
<i>Gıldani Cemaati Ruhani Reisi</i>	: Mihail Geti
<i>Süryani Katolik Cemaati Namına</i>	: Josep Makzume ⁷⁴¹

Hakkı Ocakoğlu, "*Fransa Türkiye'yi hakkıyla tanımalıdır*" başlıklı yazısında; son günlerde Fransız basınında Türkiye'ye ve Türk-Fransız Antlaşması'na övgüler dizilmesine rağmen süreç boyunca Fransa'nın izlediği ikiyüzlü tavrın yarattığı kırgınlığın varlığını koruduğunu, onların hala yeni Türkiye'yi anlayamadıklarını, bu nedenle gelecekte bu devlet ile yeniden anlaşmazlık yaşanabileceğini, Hatay sorununun çözümünde İngiltere'nin dostane politikasının önemli katkı sağladığını belirtti. Ocakoğlu, gerçekten iki taraf arasında kalıcı dostluğun gerçekleşebilmesi için Fransa'nın yeni Türkiye'yi tanımasının şart olduğunu ileri sürdü.⁷⁴²

Yeni Asır'da Ankara'da T. R. Aras ile Büyükelçi Ponso arasında imzalanan antlaşmanın metni yayınlandı. Buna göre;

1. İki taraf birbiri aleyhine hiçbir ittifaka girmeyecek.
2. Taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğeri asla saldırgana hiçbir yardımda bulunmayacak.
3. Her iki devletin hem Hatay'ın hem de Doğu Akdeniz'in korunmasında ortak sorumlulukları vardır.
4. Bu antlaşma yürürlükten kalkarsa diyaloglar kesilmeyecektir.
5. Bu antlaşma aradaki sorunları özel yollarla çözüm ilkelerini barındırmaz.
6. Bu antlaşma Milletler Cemiyeti'nin iki tarafa verdiği görevlere aykırı olmayacak.
7. Her iki taraf antlaşmayı onaylarsa hemen yürürlüğe girecek. Antlaşma 10 yıllıktır. Süresi dolmadan son 6 ay içinde iptal edilmezse her defasında 5 yıllığına uzayacaktır.⁷⁴³

Bunun yanında Türkiye ile Fransa, aralarında 3 Şubat 1930'da imzaladıkları dostluk, uzlaşma ve hakem antlaşması yerine geçen bu dostluk antlaşması ile aşağıdaki konularda uzlaştıklarını beyan ettiler:

- 1- 29 Mayıs 1937 tarihli Milletler Cemiyeti Konseyi'nde kabul edilen İskenderun Sancak'ı statü ve anayasasının ilanı ve uygulanmasına, Türkiye'nin istediği Sancak'ta Türk varlığının tanınması ile Sancak'ın Türkiye için bir arazi meselesi olmadığını teyidini gösteren 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın devamında,
- 2- 30 Mayıs 1936 tarihli Ankara Antlaşması ile Türkiye, Suriye ve Lübnan arasında gerçekleşen dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini korumak ve antlaşma hükümlerinin bir seneliğine temdit etme. Fakat antlaşmanın otlak ve mera haklarıyla ilgili maddesi yürürlükten kalktı.
- 3- 1930 tarihli Türkiye ile Fransa otoritesine bırakılmış memleketler arasındaki uzlaşma ve hakem usullerinin aynı süre için uygulamaya devam ettirme.

⁷⁴¹ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, s.200.

⁷⁴² Hakkı Ocakoğlu, "Fransa Türkiye'yi hakkıyla tanımalıdır", **Yeni Asır**, 5 Temmuz 1938, ss.1,2.

⁷⁴³ **Yeni Asır**, 6 Temmuz 1938, s.10.

4- Türk tebaasının Suriye ve Lübnan'da, Suriye ve Lübnan tebaasının Türkiye'de ikamet, hukuk ve adli özgürlükler konusunda en modern millet haklarından faydalanmalarını sağlama.

5- Suriye devleti müstakil olunca Türkiye- Fransa ve Suriye arasında üçlü iyi komşuluk antlaşmasının yapılmasını sağlama.

6- Zamanı geldiğinde Türkiye, Suriye ve Lübnan arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi hususunda görüşmeler başlatma.

7- İki taraf Türklerin Fransa'da, Fransızların Türkiye'deki durumunu tespit için ikamet antlaşması yapma konusunda yakın zamanda görüşmek üzere anlaşılabilir.⁷⁴⁴

Yeni Asır'dan Şevket Bilgin "*Hatay'ın istiklali artık ordumuzun himayesindedir*" başlığıyla yazdığı köşe yazısında; Hatay halkının dünden beri bayrağımız altında kahraman Mehmetçiklerle birlikte huzuru yaşadığını, yapılan onca fesat siyasetinin Türk azmi karşısında eridiğini, Hatay'a giren ordumuz ile dünyanın çoğu yerinde gerginlik gün geçtikçe artarken Akdeniz'in doğusunda barışın istikrara kavuştuğunu yazdı.⁷⁴⁵

Hatay'ın tüm şehir ve köylerinde tarifsiz bir mutluluk ve coşku yaşanmaktaydı. Fransızlar Türk milletinin yüksek vatanseverliğine karşı hayret ve takdirlerini ifade etmekteydiler. Dikkat çekici olan ise Alevilerin ve diğer azınlık unsurlarının Türklerin sevinçlerine ortak olmalarıydı. Bu arada Albay Kole, Hatay genelinde uygulanan askeri yönetimi kaldırdı. Öte yandan Paris Radyosu panik halindeki Ermeni komitelerinin üç güne kadar 2500 Fransız askerinin Hatay'a geleceğini öğrenince rahatladıklarını yazarken, bu haberle ilgili Halkın Sesi gazetesi, beş on Ermeni komitacı yine halkına zarar vermek istemiyorlarsa bundan sonra Hatay'ın işlerine burunlarını sokmamaları ya da oradan cehennem olup gitmeleri tavsiyesinde bulundu.⁷⁴⁶

7 Temmuz'da Albay Şükrü Kanatlı Beylan'da bulunan 41. Fırka Şehitleri Abidesi'ne törenle çelenk koydu. Atlı ve motorlu bir müfrezenin gerçekleştirdiği geçit töreninden sonra Albay Kanatlı söz alarak "*24 sene evvel bu toprakların müdafaası için can veren şehitlerimizin ruhunu hürmetle anıyorum,*" dedi. Tüm Beylanlıların katıldığı törende kurbanlar kesildi.⁷⁴⁷

Hatay'da Türk ve Fransız askerleri arasında istenmeyen bir hadise yaşandı. Bir Türk astsubayı, Chabot adında bir Fransız üsteğmeni ile Antakya'da Ulu Cami yakınlarında Camlı Kahve önünde karşılaşırken kalabalık önünde muhatabına askeri

⁷⁴⁴ Yeni Asır, 6 Temmuz 1938, s.10.

⁷⁴⁵ Şevket Bilgin, "*Hatay'ın İstiklali Artık Ordumuzun Himayesindedir*", Yeni Asır, 6 Temmuz 1938, ss.1,2.

⁷⁴⁶ Yeni Asır, 7 Temmuz 1938, ss.1,3; Halkın Sesi, 7 Temmuz 1938, s.1.

⁷⁴⁷ Mehmet Tekin, *Mehmetçik Hatay'da*, Kültür Eğitim Tesisleri Basımevi, Antakya, 1988, ss.42,43.

teamüller gereği verdiği selam karşılıksız kaldı. Buna çok üzülen Türk asker, fırsatını bulup Fransız ile yeniden karşılaştığı vakit bu defa kendisi selam vermedi. Chabot buna çok sinirlenip elindeki kamçı ile Türk askerinin başına vurmaya başladı. Buna karşılık Türk asker Fransızla silah çekerek onu yakaladı ve bir duvara dayayıp ona ateş etti. Olay duyulur duyulmaz Türk askerleri, kışlada ve şehrin önemli noktalarında konuşlanarak ve minarelere makineli silahları yerleştirilerek Fransızların etkisiz kalmasını sağladı.

Olayı öğrenen Albay Şükrü Kanatlı, Üsteğmen Yahya Gürpınar'la birlikte hastaneye giderek yaralıyı ziyaret ettiler. Onları, Binbaşılıktan Albaylığa terfi eden Kole karşıladı. Yaralı için kan ihtiyacının ortaya çıkması üzerine Şükrü Kanatlı kollarını sıvırarak diledikleri kadar kan alabileceklerini söyledi. Bu durumdan etkilenen Albay Kole, Şükrü Kanatlı ile durum değerlendirmesi yaptı. "*Türk-Fransız dostluğu bu kadar çürük müdür ki bir subayın yaralanması ile bozulsun*" diyerek olayın yatışması temennisinde bulunarak iki ülke ilişkileri konusunda çok önemli bir karar aldı.⁷⁴⁸

Melek, anılarında; Albay Kole ile iletişimlerinin olaydan sonra iki üç gün boyunca kesildiğini, daha sonra Kole'nin kendisini ziyarete gelerek şunları söylediğini ifade etti:

*"Her memlekette hatta Paris sokaklarında dahi bir nefer bir generali öldürebilir. Bunlar adi vakalardır. Müteessir olduğumuz cihet vakanın akabinde Türk tabur kumandanının askerini silah başına çağırarak sokak başlarını tutturması keyfiyeti olmuştur. Sanki burada Türk ve Fransız askerlerini birbirine itimat etmeyerek hasmane bir vaziyette bulunuyormuş gibi bir manzara hasıl olmuştur. İşte buna esef ediyorum. Bereket versin, asıl kumandan Kanatlı bu hale rıza göstermemiştir. Sizin ise vakada hiçbir alakanız yoktur. Vakayı siyasi cepheden ele almayalım, dostça temaslarımızı kesmeyelim; sözlerimi aynen Albay Kanatlı'ya duyurmanızı rica ediyorum. Kendileriyle de temasımız şimdiye kadar olduğu gibi devam etmelidir."*⁷⁴⁹

Türk astsubayı ise mahkemeye verildi. Hükümet, ölen Fransız subayın ailesine dönemin parasıyla 50.000 Türk Lirası tazminat ödedi. İskenderun'da askeri mahkemede yargılanmaya başlanan Türk astsubay için halkın tahriki olduğu düşünülerek Halk Partisi tarafından kendisine bir avukat tutuldu. Hakim yargılama sonunda ağır tahrik altında suç işlendiği için astsubaya iki yıl hapis cezası verdi.⁷⁵⁰

7 Temmuz tarihli Anadolu Gazetesinde Hamdi Nüzhet Çançar; Hatay sorununun halledilmesinden duyduğu mutluluğu, heyecanı paylaşmış, İsviçre, İsveç

⁷⁴⁸ Tekin, Hatay Tarihi, ss.200-202.

⁷⁴⁹ Melek, s.76.

⁷⁵⁰ Selçuk, s.11.

gibi bir iki devlet tarafsız oldukları için hariç tutulursa dünyada Türkiye'den başka komşularıyla bütün sorunlarını halletmiş ve hepsiyle ayrı ayrı dostluk antlaşması imzalamış ikinci bir devletin olmadığını, bunu sağlayan başta Büyük Önder ve kıymetli Başbakan olmak üzere bu huzur günlerini hazırlayan tüm büyüklere minnetlerini sunmuştur.⁷⁵¹

8 Temmuz 1938 günü Bayır ve Bucak Nahiyelerinden Türkler, Antakya Konsoloslugu'na gelerek Şam Hükümeti'nin baskılarının gün geçtikçe arttığını, şapka giymeyi, Latin harflerini kullanmayı kısaca Türkiye'yi istemedikleri yönünde Arapça yazılmış mazbataları kendilerine zorla imzalattıklarını, her şeyi göze alıp göç etmek istediklerini ifade ettiler. Ayrıca Şam bölgesinin ileri gelenlerini temsil ettiklerini söyleyen iki kişi İskenderun Konsolosu Fethi Denli ile temasa geçerek para ve silah ihtiyaçlarının karşılanması halinde kısa sürede 5.000-6.000 kişiyi ayaklandırabileceklerini söylediler. Türkiye bu tür isteklere yatıştırıcı cevap vererek Suriye ve Fransa'nın aleyhte kullanabilecekleri davranışlardan uzak durdu.⁷⁵²

Hatay Zaferinin halkta yaşattığı duyguyu aktaran şu metin çekicidir:

"İki asker ve bir hakim emeklisi kahvede nargile çekip sohbet ediyorlardı. İlk asker: "Cihan titrer, sebat-ı pay-ı erbab-ı metanetten demişler malum ya!" dediğinde ikincisi: "Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas" dedi. Hakim ise: "Sabrın sonu selamettir. Sabır metanet getirir. Metanet sabır ve selamet doğurur. Biz sabırla ne davalar hallettik. Bir hakimın sabırlı ve metin olması iyi netice alabilmesini sağlamak içindir" dedi. Askerlerden biri: "Bak şu Hatay meselesi ne safhalar gördü. Metanet, itidal, sabır ve sükun hayırlı sonuçlar verdi." Diğer asker ise: "Yahu ne talihsiz insanlarımız! Ömrümüzün yarısı memleketlerimizin bir kısmını düşmana vermekle, muhacir görmekle geçti. Şimdi mevcuda bir yenisi geliyor. Şimdiki gençler ihtiyarlayıncaya kadar barış içinde ne mesut günler görecekler. Erken gelmişiz bu hayata" dedi. Kahveler içilirken üçünün de torunları geldiler. Ellerinde bayraklar her biri: "Dede bize hemen para ver. Hatay'da bayram var. Bayrak alacağız" dediler. İhtiyar hakim onlara bakarak: "Atatürk... Bu ne metin insandır! Bu ne büyük bir dahidir!" diye içinden geçirdi."⁷⁵³

9 Temmuz günü Kırıkhan'da 8 bin kişinin önünde 42 derecelik sıcağın altında yarım saat süren Türk askerinin resmi geçidinde halk bayrağı öptü, kadınlar boru çalan bando takımını mendil ve yelpazelerle serinletmeye çalıştı. Binlerce köylü çarşı ve meydanlarda davul zurnalarla oynamaya ve hora tepmeye başladılar. Mevcut birliğin

⁷⁵¹Hamdi Nüzhet Çançar, "Yaşasın Hatay", **Anadolu**, 7 Temmuz 1938, ss.1,2; **Halkın Sesi**, 8 Temmuz 1938, s.3.

⁷⁵² Sarımay, s.32.

⁷⁵³ **Anadolu**, 8 Temmuz 1938, s.5.

bir kısmı burada kalacak, diğerleri ise Bedirge, Beylan ve Antakya'ya gitmek için akşama doğru yollarına devam edecekti.⁷⁵⁴

Albay Şükrü Kanatlı Reyhaniye'ye girerken hazırlanan takım önünde matemî sembolize eden siyaha bürünmüş küçük bir kız çocuğu, birden siyah kıyafetten sıyrılıp al beyaz elbisesiyle ağlayarak ve büyük bir heyecan ile "*Hoş geldiniz!*" dedi. Bu sahneden etkilenen Fransız Garnizonu Kumandanı, Albay Şükrü Kanatlı ve Başkonsolos Celal Karasapan'a: "*İçten gelen heyecanlı halk duygu ve tezahürüne hayatımda ikinci defa şahit oluyorum. İlkinde bağımsız olan Polonya'ya Leh süvarilerinin girişinde tanık oldum. İkincisi ise Türk süvarilerinin Reyhaniye'ye girişindedir*" dedi.⁷⁵⁵

Öte yandan Türkiye-Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı yapmak için iki taraf heyetleri T. R. Aras'ın başkanlığında Ankara'da toplandı. Aras, açılış konuşmasında tecrübelerden faydalanarak ihtiyaçları karşılayacak bir anlaşmayı gerçekleştirmek için Fransız büyükelçisi ile birlikte çalışmaktan duyduğu zevki ifade etti. Ayrıca 1926 Antlaşması'nı Fransa adına imzalayan dönemin büyükelçisi Saro'nun ve De Jouvenel'in hatıralarını andı. Fransız heyeti Ponso'nun başkanlığında, yüksek komiserlikten gönderilen Halep delegesi Devid, Kumandan Bonot, Vaslet, Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği Başkatibi Roux ve katiplerden Hoppe'dan oluşurken bu heyette Suriye'nin Ankara temsilcisi Emir Adil Arslan da yer aldı.⁷⁵⁶

Türk heyeti ise Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Nebil Batı, Sıhhiye Müsteşarı Asım Arar, Gümrük Muhafaza Komutanı General Seyfi, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Dışişleri Birinci Daire Müdürü Cevat Açıkalm, Adalet Bakanlığı Hukuk Müşaviri Şinasi Devrim, Bayındırlık Bakanlığı'ndan Namık Cemal, Ziraat Bakanlığı'ndan Genel Müdür A. Sardi, Kurmay Yüzbaşı Cemal ve Türk Ofis Asbaşkanı Odabaşıoğlu'ndan oluşmaktaydı.⁷⁵⁷

Öncelikle konferansın çalışma şekli üzerinde durulmuş, T. R. Aras yaptığı teklifte hudut, baytari ve sıhhi işleri içerecek idari, demiryolu nakliyat işi ve ekonomik olmak üzere üç komisyon ve bunların yapacağı işleri belirlemek üzere Ponso, Nebil

⁷⁵⁴ **Anadolu**, 9 Temmuz 1938, ss.2,8/ 10 Temmuz 1938, ss.1,2; **Yeni Asır**, 9 Temmuz 1938, s.10/ 10 Temmuz 1938, s.3.

⁷⁵⁵ **Anadolu**, 9 Temmuz 1938, ss.2,8/ 10 Temmuz 1938, ss.1,2; **Yeni Asır**, 9 Temmuz 1938, s.10/ 10 Temmuz 1938, s.3.

⁷⁵⁶ **Anadolu**, 9 Temmuz 1938, ss.2,8/ 10 Temmuz 1938, ss.1,2; **Yeni Asır**, 9 Temmuz 1938, s.10/ 10 Temmuz 1938, s.3.

⁷⁵⁷ **Anadolu**, 9 Temmuz 1938, ss.2,8/ 10 Temmuz 1938, ss.1,2; **Yeni Asır**, 9 Temmuz 1938, s.10/ 10 Temmuz 1938, s.3.

Batı, Cevat Açıkalın ve bunların uygun göreceği kişilerden oluşan bir koordinasyon komitesi kurulmasını önerdi ve önerisi kabul edildi. Konferansın genel sekreterliğine Cevat Açıkalın seçildi.⁷⁵⁸

Hakkı Ocakoğlu 9 Temmuz tarihli Yeni Asır'daki yazısında; Fransa'nın Türkiye'nin Hatay davasını kabul etmekle Akdeniz kıyılarında çok önemli bir dost kazandığını, bunu güçlendirebilmek için Suriye'nin Türkiye'ye karşı hasmane ve anlamsız politikasını terk etmesi ve iyi komşuluk esasına dayanan bir politika izlemesi gerektiğini yazdı. Sınırlarını kaçakçılara ve Türkiye aleyhtarlarına yuva yapan Suriye'nin henüz bağımsızlığını kazanmamış bir devlet olarak macera peşinde koşmasının çok tehlike olduğunu belirtti.⁷⁵⁹

Sırrı Sanlı aynı tarihte yazdığı köşe yazısında; dostluktan tüm kesimlerin fayda göreceğini, Türk ordusunun Hatay'a girmesiyle Suriyelilerin gerçeği gördüğünü, artık Suriye Hükümeti'nin de gerçeği görmesinin beklendiğini ifade etti. Sanlı 15 Temmuz tarihli yazısında ise; Suriye Başbakanı'nın Hatay Antlaşması'nı kabul etmeyecekleri yönündeki açıklamasını duyduktan sonra Suriye'nin akıl, mantık ve ileri görüşlülük açısından kıt idarecilerin elinde olduğunun ortaya çıktığını, Suriye için en hayırlı yolun Türkiye-Fransa dostluğundan geçtiğinin iyi kavranılması gerektiğini yazdı.⁷⁶⁰

Orgeneral Asım Gündüz'ün Hatay'a ayak bastığı 12 Haziran'dan itibaren Antakya'da 29 gün boyunca sürdürülen şenlikler son üç günde Türk kuvvetlerinin Hatay'a girmesi hasebiyle daha kapsamlı kutlanmaya başlanmıştı. Parti Başkanı Abdülgani Türkmen ve Belediye Başkanı Vedi Münir Karabay, halka duyurduğu beyannamelerde kutlamaların sona erdiğini ve normal yaşama dönülmesini, ayrıca keyfi bir şekilde bayrakların asılmasının bayrağa saygı gereği yasaklandığını duyurdular.⁷⁶¹

Journal Gazetesi Ankara'da imzalanacak üçlü antlaşma için Fransa-Suriye Antlaşması'nın Fransa parlamentosunda onaylanıp Suriye'nin bağımsız olmasının gerektiğini yazarken bu gazeteden Bernus, bu antlaşma sayesinde İngiltere'nin varlığı ile Doğu Akdeniz'de statükonun korunacağını, Hatay meselesinin biteceğini, bazı

⁷⁵⁸ **Anadolu**, 9 Temmuz 1938, ss.2,8/ 10 Temmuz 1938, ss.1,2; **Yeni Asır**, 9 Temmuz 1938, s.10/ 10 Temmuz 1938, s.3.

⁷⁵⁹ Hakkı Ocakoğlu, "Suriye Vehme Değil Hakikatlere Kıymet Vermelidir", **Yeni Asır** 9 Temmuz 1938, ss.1,2.

⁷⁶⁰ Sırrı Sanlı, "Suriye Aklını Başına Alırsa...", **Halkın Sesi**, 15 Temmuz 1938, s.1.

⁷⁶¹ Tekin, Mehmetçik Hatay'da, s.36,37.

eksiklerine rağmen Türk-Fransız Paktı'nın oluşacağını yazdı. Republique, Suriye Antlaşması'nın onaylanmaması gerektiğini belirterek şu tespitlerde bulundu:

"Kanuni'den beri dostumuz olan Türkiye, kendisi ile Arap devletleri arasında Fransa'nın olmasını ister. Böylece Sancak'taki Türk azınlığın güven içinde olacağını bilir. Türkiye rahat olsun. Biz orada kalacağız. Çünkü;

1. Hıristiyan veya Türk halkını Pan-Arabizme terk edemeyiz.

2. Suriye'de imparatorluğumuzun güvenliği için hayati üslere sahibiz.

3. Musul petrollerinden hakkımız olan %25'lik oranı bize getiren borular Trablusşam'da son buluyor. Bunun dışında Yukarı Cezire'de Musul petrollerine çok faik olan petrol kaynakları bulundu.

4. Eğer Suriye'yi terk edersek Kuzey Afrika'daki tüm sömürgelerimizi terk etmemiz gerekecek. Çünkü bütün bu yerler Arap'tır.

5. Mirasımıza konmak isteyenler çoktur. Yerimizi çok rahat alırlar"⁷⁶²

Sovyet basını ise antlaşmaya temkinli yaklaştı. İsvestiya gazetesinde yayımlanan bir makalede Türk-Fransız Paktı'nın sadece bir dostluk değil, aynı zamanda bir istişare, düşmanına yardım etmeme ve saldırmama anlaşması olduğunu, bu durumun Sovyetlerin imzaladığı anlaşmaların ruhuna uygun bulunduğunu, fakat anlaşmaların öneminin uygulanmasında gizli olduğunu, Fransa'nın Polonya ile yaptığı antlaşmanın Leh lider Bek'in siyaseti yüzünden atıl duruma geldiğini belirtti.⁷⁶³

Alman Frankfurter Zeitung Gazetesinde Sieburg tarafından yazılan makalede; Fransa'nın Hatay'daki uysallığının Türkiye üzerinden Güneydoğu Avrupa'da daha büyük bir nüfuz sağlama amacını taşıdığını, son zamanlarda Balkanlar'da gevşeyen ilişkilerini Türkiye'nin kurduğu Balkan birliği ile yeniden güçlendirmeye çalıştığını, Hatay Antlaşması'yla coğrafi uzaklıktan dolayı Romanya ve Yugoslavya dış politikasında etkili olamasa bile bir Fransız-Türk-Yunan Grubu oluşturulup buna İngiltere'nin de dahil olabileceği açıklandı. Yazar bu grubun amacını Balkanlardaki Alman nüfuzunu engellemek olarak görürken Türk siyasetini becerikli ve realist olarak tanımladı.⁷⁶⁴

Londra'da çıkan Scotsman gazetesi ise; Fransızların, Türklere karşı Hatay meselesinin hallinden daha büyük hedefler gözettiğini, Türkiye'ye verdiği imtiyazlar karşılığında Türk-İngiliz anlaşmasına benzer, fakat içerik açısından ekonomik olmaktan ziyade askeri bir anlaşma sağlamaya çalıştığını belirtip şu değerlendirmede bulundu: "*Türkiye ile yapılacak bir antlaşma Fransa'nın sadece Doğu Akdeniz ve Batı Asya'da güvenliğini sağlamakla kalmaz aynı zamanda Balkan devletlerinin Fransa'ya*

⁷⁶² Anadolu, 12 Haziran 1938, s.9.

⁷⁶³ Anadolu, 12 Temmuz 1938, s.9; Yeni Asır, 12 Temmuz 1938, s.3.

⁷⁶⁴ Anadolu, 12 Temmuz 1938, s.9; Yeni Asır, 12 Temmuz 1938, s.3.

destek olmaktan geri duracakları bir harp takdirinde Rusya ile ulaşımını sağlamak için boğazların açık kalmasını mümkün kılar." ⁷⁶⁵

Mahmut Esat Bozkurt, Hatay Zaferiyle ilgili Yeni Asır gazetesinde yayınlanmak üzere Ankara'dan bir mektup gönderdi. Başlığı "18 yıl... Hatay davası ardında" olan yazıda Bozkurt, Hatay sorununun sebebini ve sonucunu ele alırken bu davada nihai hedefi de açıkça ortaya koymuştur. Zaferi net bir şekilde anlamamızı sağlayan mektup şu şekildedir:

"Bugün bir hafta var ki Türk ordusu Hatay'a ayak bastı. Son aşamasına varmış bu milli davamızın yarınını görebilmek için geçmişine bakmakta fayda vardır. 1919 yılında dünyaya duyurulan ilanda Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin çoğunlukta olduğu yerler Türk vatanydı. Hatay da bunun bir parçasıydı. Kurtuluş Savaşı bu amaç için yapıldı. Hatay bu savaşta anavatanla birlikte düşmana karşı vuruştı. Fakat şartlar bizi ondan ayrı düşürdü. Tam 18 yıl... 1921 yılında Türkiye ile Fransa arasında Ankara Antlaşması imzalandı. Buna Franklen Buillion- Fethi Okyar Antlaşması da diyebiliriz. Yusuf Kemal Tengirşenk dönemin Hariciye Vekili idi. Buna göre Hatay Suriye'de kalıyordu. Ancak muhtariyete benzer bir idareye malik olacaktı. Özel bir bayrağı bulunacak yani Hatay'a çekilecek Suriye bayrağının bir köşesine Türk bayrağı da konacaktı. Türk okullarına malik olacak, Türk zabıtalara görev yapacak, mahkemelerde Türkçe konuşulabilecekti. Kısaca Hatay Türklüğünü koruyabilecekti. Fakat bunların hiçbiri yapılmadı.

1926'da Ankara'da Aras-Saro Antlaşması yapıldı. Bu da 1921 Antlaşması'nı teyit ediyordu. Bu da önceki gibi oldu. Kağıt üzerinde kaldı. Hatay'ın bahtı git gide kararıyordu. Türkleri hapsetmek, yaralamak, öldürmek, kadınlara, çocuklara Türk olan her şeye hakaret etmek gibi zulümler yapıldı. Sonunda Türklerle Fransızlar Cenevre'de, Milletler Cemiyeti'nde buluştular. Uzun görüşmelerden sonra Hatay'ın muhtariyeti üzerinde anlaşıldı. Buna göre Hatay'ın bir milli meclisi olacak. Suriye'ye asker ve vergi vermeyecek. Kanunlarını kendisi yapacak. Mahkemeleri ve zabıtası olacak ve kendi bayrağı olacak. Ayrılık sadece yıldızın kenarındadır. Bir gün o fark da kalmaz ve yıldızlar da birleşir.

1937 Cenevre Antlaşması gereği Milletler Cemiyeti, Hatay'a delegelerini gönderdi. Bir yıl geçti ve bu anlaşmada kağıt üzerinde kaldı. Herkes umutsuzdu. O sırada Atatürk işi eline aldı. O Adana'ya gitti, Mersin'de askeri teftiş etti. Hatay'ın etrafında dolaştı ve sonunda şu oldu: Cenevre Antlaşması yürürlüktedir. Milletler Cemiyeti Heyeti Hatay'ı terk etti. Mesele Türkiye ile Fransa arasında Cenevre Antlaşması'na göre halledilecek. Bunun gerçekleşmesi için de Türk ordusu Hatay'a ayak basacak. Şimdi Türk yurdu Hatay'ın her köşesinde Türk askeri geziyor, Türk bayrağı dalgalanıyor. Bu son durum için de alınacak büyük kararlar olabilir. Bunun vakti de gelecek. Atatürk sağ olsun. 9/7/1938 Ankara- Keçiören"⁷⁶⁶

Anadolu, Hatay kapısından ilk giren asker olan Aydınlı Sabri Özgür ile ilgili bir yazı yayınladı. O tarihi ana şahitlik eden Ulus muhabiri, Paris'ten gelen emir doğrultusunda sabah 5'te Süleyman Dinçsoy'un birliğine hareket emri verdiği öncü

⁷⁶⁵ Anadolu, 12 Temmuz 1938, s.9; Yeni Asır, 12 Temmuz 1938, s.3.

⁷⁶⁶ Mahmut Esat Bozkurt, "18 Yıl... Hatay Davası Ardında", Yeni Asır, 12 Temmuz 1938, ss.1,2/13 Temmuz 1938, ss.1,2.

müfrezede yer almış, omzunda filintası, elinde kırmızı bayraklı mızrağı ile doru atının üstünde heykel gibi duran askere adını sorduğunda Sabri Özgür cevabını almış, Hatay'a ilk giren asker olduğu için tebrik ettiği zaman ise asker kendisine "Yooo! Orası ayrı gayrı bir yer değil ki zaten Türk memleketi! Oraya biz binlerce yıl evvel girmişiz..." dediğini yazdı.⁷⁶⁷ Halkın Sesi Gazetesinde Sırrı Sanlı, Hatay'da Türk ordusunun gelmesinden sonra sağlanan düzen, Türklerin askerlikte olduğu kadar idare mekanizmasında da oldukça başarılı olduğunu dosta düşmana herkese gösterdiğini, Fransız basınında orduyu övücü makalelerin yayınlanıyor olmasının gurur vesilesi olduğunu belirtti. Diğer taraftan; Suriye gazeteleri arabuluculuk yapan Irak'ın Türkiye'ye, Hatay'ı Suriye ile bölüşmesine yönelik teklifte bulunacağını yazarken bu teklifin önceden Fransa tarafından yapıldığını ve Türkiye'nin reddettiğini bildirdi.⁷⁶⁸

14 Temmuz günü olan Fransa'nın Cumhuriyet Bayramı, Hatay'da Türk ve Fransız orduları tarafından bir arada ilk ve son kez kutlandı. Resmi tatil ilan edilen o gün sabah Kapıcı Kümbeti'nde askeri geçit töreni yapıldı. La Marseillaise (Marseyyez) ve İstiklal Marşları çalındı. Daha sonra Vali Konağı'nda kabul töreni düzenlendi.⁷⁶⁹

Paris-Soir gazetesi Atatürk'ü ve yeni rejimini öven makalesinde şu cümlelere yer verdi:

"Türkiye büyük ve korkunç dünya makinesinin esas parçalarından biridir. Büyük bir şefin idaresinde muazzam bir eser yarattı ve biz onun nüfuz ve kuvvetini hiçbir zaman ülkesinin sınırları dışına çıkarmak istemediğini unutmamalıyız. Anlaşmamız İslamiyet noktasında da büyük bir olaydır. Atatürk, din konusunda daima tarafsızlığını korudu. Kendisi artık "Müminlerin başı" değildir. Fakat Türkiye en büyük ve bağımsız İslam devletidir. İslam dünyasında parlak bir şöhreti var. Böyle bir devletle dostluk kurmak Fransa'nın İslam dünyasındaki konumu bakımından da mükemmel bir şeydir."

Oeuvre'den Bayan Tabouis; Türkiye-Fransa Antlaşması'nın Türkiye'nin İngilizlerle en uyumlu olduğu ve Sovyetlerle ilişkilerini yenilediği bir dönemde imzalandığını, bu antlaşmanın Fransa-Yugoslavya Antlaşması'na benzediğini fakat karşılıklı yardımı içermediğini belirtti. İntransigeant Gazetesinden Galluse ise: Berlin'in bu antlaşmanın Roma aleyhine olduğu iddiasını aptalca bularak Fransa ve İngiltere'nin sadece Akdeniz'in yakın doğu sahillerinde barışı sürdürmek istediğini ifade etti.⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ Anadolu, 13 Temmuz 1938, s.9.

⁷⁶⁸ Yeni Asır, 13 Temmuz 1938, s.12; Sırrı Sanlı, "Ordumuz Girdikten Sonra...", Halkın Sesi, 13 Temmuz 1938, s.1.

⁷⁶⁹ Tekin, Hatay Tarihi, s.201.

⁷⁷⁰ Anadolu, 15 Temmuz 1938, s.9.

Şevket Bilgin, 15 Temmuz tarihli Yeni Asır'daki yazısında; bazı yabancı gazetelerde Türk-Sovyet Rusya ilişkilerini baltalamaya yönelik haberlerin yer aldığını, iki ülke arasındaki sağlam dostluğun bu faaliyetlerden etkilenmeyeceğini, Moskova'nın Hatay zaferi için Ankara'yı ilk kutlayanlardan olduğunu yazmıştır. Kemalizm'in farklı rejimleri sınırları içinde kalmak şartıyla saygıyla karşıladığını, İngiltere ile kurulan dostluğun Sovyetlerle mevcut dostluğa engel olacağını düşünenlerin yeni Türkiye'yi tanıyamadıklarını, Türkiye'nin izlediği barışçıl dış politika ile ne Balkan Antantı'nın ne Sadabad Paktı'nın ne de İngiltere ile kurulan dostluğun Sovyet Rusya ile olan dostluğa asla zarar vermeyeceğini belirtmiştir.⁷⁷¹

Alman Braunschweiger Neueste Nachrichten gazetesine göre, "*Hatay Antlaşması güya İtalya ve Almanya aleyhineymiş!*". Antlaşmayı farklı bir açıdan değerlendiren makale bir yandan Hatay'ı tarihi süreciyle ele alırken diğer yandan Fransa'nın Almanya aleyhine faaliyetleri üzerinde durmuştur.

"Görünürde İskenderun Sancağı konuşulmuşsa da gerçekte Almanya ve İtalya'ya karşı tedbir alınmıştır. Her devlet önce kendini düşünür ve yaşamak ister. Bizim Genel Savaş'ta müttefikimiz Türkiye dahi harbin bitiminden sonra Büyük Önderi Atatürk'ün rehberliğinde büyük kurtuluş mücadelesine girişti ve başarılı oldu. Fakat Suriye'nin kuzeybatı köşesindeki İskenderun Sancağı birçok defa tartışma konusu oldu. Burada gerçekten çok kuvvetli bir Türk unsuru var. Türkiye onları muhtar bir idareye kavuşturmak istiyor. Cenevre'de alınan kararlar orada bir seçim yapılacaktı. Bundan sonra bir taraftan Türklerin diğer taraftan Suriyelilerin göçü başladı. Fransa'nın delegesi geri çağrıldı yenisi gönderildi. Hatay parlamentosunda Türklerle çoğunluk vaat edildi. Kayıt işlemleri memnuniyet verici bir şekilde devam ediyordu. Diğer taraftan Türk sefiri düzenli bir şekilde Fransız hariciyesini ziyaret ediyordu. Günün birinde bir karar alındı ve eşit miktarda Türk ve Fransız askeri birlikleri Hatay'a gireceklerdi. Türkiye Sancak'ta Türklerin yaşadığı yerlerin kontrolünü üstleniyordu ve gelecekte bir katılım olursa bu muhtar bölgenin idaresini de eline alacaktı. Böylece Türkler hedeflerine ulaşmış oluyorlar.

Şimdi aklımızı kurcalayan bir şey var. Fransa niçin böyle çabucuk boyun eğdi? Fransa'da Almanya'nın zayıf döneminde Alman ordusunun tatbikatlarını sahte karton tanklarla yeşil vadiler üzerinde yürütürken telaş ve heyecan başladı. SA Müfrezeleri ve Alman savunma birlikleri harekete geçince Paris'te sert tartışmalar başladı. Nasyonal Sosyalizm iktidara geçince de Fransa güvenlik arayışına girip kendi çıkarları doğrultusunda ittifak çalışmalarına başladı. Türkiye'yi otoriter İtalya'nın kollarına bırakmak istemiyorlar. İngiltere de aynı düşüncede olduğu için Türkiye'ye hemen yardım etti. Fransa, Almanya'nın Balkanlarda ekonomik gücünü korkunç derecede arttırdığını gördü. Bu durum karşısında Fransa, İngiltere'nin de baskısıyla Ankara ile uzlaştı. Şimdi Türkiye, Yunanistan ve Romanya arasında bir bağ kurarak Almanya'nın Balkanlardaki ekonomik istilasını engellemeye çalışıyor. İngiltere ve Fransa, İtalya'nın Akdeniz'deki kuvvetini acı bir şekilde hissediyor. Berlin-Roma Mihveri'nin kendi sahasının dışına çıkma potansiyelini ve Alman Reymark'ın Macaristan'da, Yugoslavya'da, Yunanistan ve Romanya'da nasıl yükseldiğini görüyorlar. Hal böyleyken onlar, "Sancak halledildi" diyerek

⁷⁷¹ Erden, s.73; Şevket Bilgin, "Hatalı Görüşler", **Yeni Asır**, 15 Temmuz 1938, ss.1,2.

*göğüslerini kabartıp otoriter devletlere karşı İngiliz-Türk-Fransız birliğinden bahsediyorlar. Halbuki bunlar vasilikten vazgeçmezler. Bunu yapamayacaklarını görürlerse para yolunu seçerler. Bugünlerde İngiltere, kurduğu komisyon ile Balkan ülkelerine ekonomik ve finansal yardımlar için incelemelere başladı. Macar buğdayı ve Rumen petrolü aynı değerdeki Amerikan mallarından daha pahalı ise dostluk uğrunda her şeye katlanılır. İşte biz Sancak Meselesi'ni böyle görüyoruz. Onlar Türkiye'yi, Akdeniz ve Güneydoğu Avrupa planlarına katma düşüncesi ile meseleyi çözdüler. Biz Londra ve Paris'te uzun süre hazırlanan işlerin gerçekleşmesini sabırsızlıkla bekliyoruz. Almanya ile Karadeniz arasındaki doğal ve coğrafi bağlar o kadar sağlam ki Batı devletlerinin bu şüpheli gayretlerinin hiçbir anlamı yoktur."*⁷⁷²

20 Temmuz tarihli Anadolu gazetesinde; Hatay'da seçimin Eylül'ün ilk haftasına kadar bitmesi ve meclisin 20 Eylül'de ilk toplantısını yapmasının planlandığı, Fransa'nın, Suriye'ye Hatay Antlaşması'nı tanımaması durumunda Fransa-Suriye Antlaşması'nın Fransız parlamentosu tarafından onaylanmayacağını bildirilmiştir. Bunun üzerine Cemil Mürdüm Hükümeti muhalefete mücadeleyi göze alarak üçlü antlaşmayı kabul etmeye yönelmiştir.⁷⁷³

3.3. SEÇİM İŞLEMLERİNE DEVAM EDİLMESİ VE HATAY DEVLETİNİN KURULMASI

MC Komisyonu'nun Hatay'ı terk etmesinden sonra Türk ve Fransız hükümetleri, süreci birlikte sürdürme konusunda görüş birliğine vardılar. Bu konuda yetkilendirilen Albay Kole ile Cevat Açıkalın, bir araya gelerek seçimle ilgili önemli kararlar aldılar. Buna göre; seçimlere 22 Temmuz'da devam edilecek, ilk seçimler 10 gün kadar sürecek, sekiz yerde büro açılacak, seçim işleri için Türk ve Fransız delegeler, Hatay mutasarrıfı ve Türk cemaatinden bir temsilcinin oluşturacağı bir komisyon kurulacaktır. Seçimlerde temsil edilen her cemaat, bu komisyona bir temsilci gönderecek ve başkanlık, delegeler arasında dönüşümlü yapılacaktır.⁷⁷⁴

Diğer taraftan, Fransa Dışişleri Bakanı Bone'nin Eylül ayında yapacağı Ankara ziyaretinde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek için 120 milyon Frank tutarında mali yardım teklifinde bulunacağı, bu konuda İngiltere ile Türkiye arasında yapılan ticaret antlaşmasının Hatay işinde olduğu gibi etkili olduğu, Fransa'nın Balkanlarda Türkiye aracılığıyla yeniden aktif olma fırsatı yakaladığı siyasi çevrelerde yapılan değerlendirmelerin başında gelmektedir.⁷⁷⁵

23 Temmuz tarihli Yeni Asır, Hatay'da seçimlerin özgür bir ortamda 22 Temmuz itibarıyla yeniden başladığını okurlarıyla paylaşmıştır. Halk, davul zurnalarla

⁷⁷² **Anadolu**, 17 Temmuz 1938, s.5; **Yeni Asır**, 17 Temmuz 1938, s.4.

⁷⁷³ **Anadolu**, 20 Temmuz 1938, s.1.

⁷⁷⁴ **Yeni Asır**, 21 Temmuz 1938, ss.1,3.

⁷⁷⁵ **Halkın Sesi**, 21 Temmuz 1938, s.1.

ve neşe içinde tescil bürolarına gitmişler, her seçim bürosunda bir başkan, bir üye ve üç kâtip bulunmuş, özel mahkeme bir başkan ve iki üyeden oluşmuş, seçim büroları 8-12, 15-18 saatleri arasında açık tutulmuş ve polis, asker, jandarma oyları iptal edilmiştir. Seçim görevlilerinin Hataylı olması nedeniyle tescil işlemleri eskiye nazaran daha hızlı yapılmıştır.⁷⁷⁶

Diğer yandan seçim komisyonu yaptığı açıklamada; Türk ve Arap cemaatlerin şikayetleri üzerine yapılan soruşturma sonucunda Hatay vatandaşı olmayan çok sayıda Arap ve Kürt'ün Reyhaniye bürosuna kaydedildikleri belirlenmiş, bu doğrultuda seçim cetvellerinin genel bir kontrole tabi tutulacağı, büroya önceden kayıt yaptıranların 6 gün boyunca önceden aldıkları kartlarla birlikte büroya bizzat başvurmaları gerektiği, bu süre zarfında başvuru yapmayanların isimlerinin listeden silineceğini duyurulmuştur.⁷⁷⁷

Anadolu 26 Temmuz tarihli sayısında, İzvestiya'da yayınlanan Aleksandrof'a ait "*Fransa ve Türkiye*" adlı makaleye yer vermiştir. Rusların Türk-Fransız ortaklığına bakışı yansıtılmıştır. Hatay meselesinin çözülmesiyle sorundan yararlanmak isteyenlerin ümitlerinin suya düştüğünü belirten yazar, 200 binden fazla nüfusa sahip olan bölgenin çok zengin petrol kaynaklarına sahip olduğu için I. Dünya Savaşı'nda gizli antlaşmaların önemli maddelerinden biri olduğu, Fransa'nın bölge mandaterliğini üzerine alıp Türklerle 1921 Antlaşması'nı imzalamasıyla sorunun geçici olarak halledildiği tespitinde bulunmuştur. Fransa'nın Hatay'ı Suriye'ye bırakmasına Türkiye'nin karşı çıkmasıyla sorunun 1936 yılında yeniden başladığını belirten yazar devamında şunları yazmıştır:

"Eğer saldırgan devletlerin faaliyetleri olmasaydı bu mesele çoktan çözülmüştü. Öncelikle İtalya, bütün gücüyle Türkiye-Fransa anlaşmazlığından faydalanmaya çalıştı. Sancak'ta tahrikçiliği yaydılar ve bu meseleyi uluslararası bir araç olarak kullandılar. Vaziyet, seçime hazırlık aşamasında iyice gerginleşti. Öyle bir hava yaratıldı ki tarafların sorunu barış yoluyla çözmelerinin artık imkansız olduğu düşünüldü. Her iki ülkenin adamları çözüme samimi bir şekilde yaklaşınca atılacak adımlar belirmeye başladı. Önce 30 Haziran'da Milletler Cemiyeti'nin 1937 tarihli kararı gereği Antakya'da iki ülke askeri heyetleri arasında bir antlaşma oldu. Bununla bir miktar Türk askeri Sancak'a giriyordu. Sorun Fransa'nın hamlesi ile çözüldü. O, saldırgan olmayan bir devletle akıllı bir ortaklığın, sorunun çözümüne doğrudan vardırabileceğini gördü.

Türkiye-Fransa Antlaşması, genel olarak İtalya ve Roma-Berlin Mihveri'ne vurulmuş bir darbedir. Bunu görmek için son zamanlarda faşist gazetelerde çıkan makalelere bakmak yeterlidir. Hem Alman hem İtalyan gazeteleri sorunun barışçıl bir şekilde çözülemeyeceğini, Fransa'nın Türklerin

⁷⁷⁶ *Yeni Asır*, 23 Temmuz 1938, ss.1,4.

⁷⁷⁷ *Yeni Asır*, 23 Temmuz 1938, ss.1,4.

*isteklerini karşılayamayacağını yazıp durdular. Ne zaman ki antlaşma umudu güçlenmeye başladı bu defa aynı gazeteler Fransa'nın hem kendinin hem de Suriye'nin çıkarlarına ihanet ettiğini yazmaya başladılar. Antlaşma imzalandıktan sonra ise bu defa Cenevre'ye karşı bir darbe olduğunu vurguladılar. Halbuki bu antlaşma Cenevre'nin sorunları barışçıl yollarla çözme prensibini uygulamaya koymakta, askeri antlaşma ise Cenevre'de imzalanan genel anlaşmayı gerçekleştirmek için yapılmaktaydı. Mihver devletler şaşkındır. Onlar sadece sorunun barış yoluyla çözülmesinden değil aynı zamanda Türkiye ile Fransa'nın yakınlaşmasından da şaşkınlıktır. Fransız-Türk dostluk antlaşması meselesi Atatürk tarafından ilk defa 1935'te Fransız-Sovyet Karşılıklı Yardım Antlaşması'nın imzalanmasından sonra atılmıştır. Bu antlaşma Bone'nin Ankara ziyareti ile kesinlik kazanacak. Yalnız uygulama önemli çünkü Fransa-Polonya Antlaşması'nın hali belli."*⁷⁷⁸

Fransız Journal, Türk-Alman ilişkileriyle ilgili değerlendirmesinde; Berlin'in Ankara'ya dostluk ilişkilerini artırmak için elçi olarak Von Papen'i gönderme kararını öne çıkardı. Yakın zamanda Türk-Alman ticari müzakerelerinin de başlayacağını ve Alman basınının Türkiye-Fransa Antlaşması'nı ekşi bir suratla karşıladığını yazdı.⁷⁷⁹

Suriye'yi kışkırtmak için bazı Alman ve İtalyan gazetelerinin tehlikeli yayınlar yaptığı görülmeye başladı. Viyana merkezli DNB Ajansı yaptığı haberde; Hatay Meclisi'nin toplanmasından sonra Türk çoğunluğun kararıyla resmen ilhak isteneceğini ve Hatay'ın 4 ay sonra Türkiye'ye katılacağını, bunu Halep başta olmak üzere tüm Kuzey Suriye'nin takip edeceğini, Alevilerin çoğunlukta olduğu petrolüyle ünlü El-Cezire Bölgesi'nin Lübnan'a bırakılmasıyla Suriye'nin denizle bağlantısının kesileceğini duyurdu.⁷⁸⁰

İtalyan İl Tevere Gazetesi ise Cemil Mürdüm'ün yeni bir hükümet kuracağını, kendilerini aldatılmış hissedenden Arap alemi adına Suriye Hükümeti'nin Fransa baskısı altında çaresiz kalarak cılız bir şekilde İskenderun'un durumunu tanımama kararı aldığını yazdı.⁷⁸¹

Bulgaristan'da yayın yapan Zora Gazetesi, Hatay Zaferi ile ilgili yayınladığı bir makalede, Türk diplomasisinin son parlak zaferinin 4 Temmuz'da imzalanan Türk-Fransız Dostluk Paktı olduğunu, bir memleketin sorunları üzerinde azimle çalışıp iyi metotlarla hareket ederse güçlü olmamasına rağmen hedefine barış yoluyla ulaşabileceğini, Montreux Antlaşması'nın bunun kanıtı olduğunu, küçük devletlerin bu başarılarının kendileri için umut olduğunu yazarken, bu tür başarılarda en önemli şartın bütün milletin milli çıkarlar etrafında toplanması olduğunu vurgulamıştır.⁷⁸²

⁷⁷⁸ Anadolu, 26 Temmuz 1938, ss.1,9.

⁷⁷⁹ Anadolu, 26 Temmuz 1938, ss.1,9.

⁷⁸⁰ Anadolu, 26 Temmuz 1938, ss.1,6.

⁷⁸¹ Anadolu, 26 Temmuz 1938, ss.1,6.

⁷⁸² Halkın Sesi, 28 Temmuz 1938, s.3.

Anadolu gazetesinde çıkan bir haberde; Alman basınının Türk-Fransız Antlaşması'na ateş püskürdüğü, Türk ve Fransız askeri birliklerinin ortak bir şekilde Hatay'a girmeleri ile Roma-Berlin Mihveri'nin Akdeniz'i ele geçirme planının suya düştüğü yazıldı.

Viyana'da çıkan Wiener Neuste Machrichtan gazetesinde yayınlanan bir makalede; Fransa ve Türkiye'nin Suriye'deki azınlığı korumak için ne kadar hakkı varsa Almanya'nın da Çekoslovakya'daki Alman azınlıkları koruma hakkı olduğu, Türklerin İskenderun'a yürümesi doğrusya Almanların da Alman azınlıkların olduğu yerlere yürümesinin doğru olduğu savunuldu. Anadolu gazetesi, Almanların bu düşüncelerinde haksız olduğunu, Hatay'da Türklerin sayısının %50'den fazla bulunduğunu, Çekoslovakya'daki Almanların bu orandan çok uzak olduğunu savundu.⁷⁸³

Hatay Seçim Komisyonu, yaptığı açıklamada tüm bürolarda kayıt işlemlerinin 3 Ağustos'ta biteceğini, ikinci seçmen adaylarının, başvurularını 3-8 Ağustos tarihleri arasında yapmaları gerektiğini bildirdi. Kayıt işlemlerinde ilk rakamlara göre 57 bin seçmenden 35.700'ü Türk listelerine yazıldı. Buna göre Türk listesi oyların %63'ünü kazandı. Komisyonun kabul ettiği, rakamlarla ilgili net bilgileri içeren 15 numaralı kararın içeriği şu şekildedir:

Tablo 5: MC Seçim Komisyonu Tarafından Açıklanan Hatay Seçim Kayıt İşlemleri Sonuçları⁷⁸⁴

Toplum	Nüfus	Seçmen Sayısı	II.Derece Seçmen Sayıları	Mebusluk
Türk	85.245	35.847	358	22
Arap Alevi	62.095	11.319	113	9
Ermeni	24.911	5.504	55	5
Sünni Arap	22.461	1.845	18	2
Ortodoks	10.051	2.098	20	2
Kürt	4.851	-----	-----	--
Çerkez	954	-----	-----	--
Musevi	474	-----	-----	--
İsmaili	98	-----	-----	--

⁷⁸³ Anadolu, 29 Temmuz 1938, ss.4,8; Yeni Asır, 28 Temmuz 1938, s.5.

⁷⁸⁴ Demir, s.203.

Tablo incelendiğinde Kürtlerin milletvekili çıkarabilecek nüfusa sahip olmalarına rağmen ne MC'de ne de Kürt ileri gelenlerinde bu yönde bir talebin olmaması ilginçtir. Diğer bir nokta ise; kadınların bu seçimde oy kullanamamalarıdır. Alevilerin Arap olarak yazılması ise tam bir hatadır. Çünkü bölgedeki Aleviler, aslen Türk'tür.

6 Ağustos tarihli Yeni Asır'da Hakkı Ocakoğlu, Hatay'da yapılan tescil kayıt işlemlerinin sonuçlarını değerlendirdi. Türklerin çoğunlukta olduğunu, dolayısıyla yıllardır savunulan Türk tezinin haklılığının kanıtlandığını, Alevilerin Türk olmasına rağmen sonuçlarda ayrı gösterilmelerini anlayamadığını yazan Ocakoğlu, Arapların açıklanan seçmen ve mebus sayılarının Şam Hükümeti'nin izlediği politikanın haksızlığını çok net bir şekilde ortaya koyduğunu, onların bu sonuçlardan gerekli dersleri çıkararak Eylül ayında Türkiye ile Fransa arasında süren müzakerelere katılmasını ümit ettiğini belirtti.⁷⁸⁵

Türkiye, bir yandan diplomatik kanallardan süreci ilerletirken diğer taraftan sahada da başarı sağlayabilmek için yoğun faaliyetler gösterdi. Öncelikle Hatay Türkleri teşkilatlandırıldı, Türkiye'den gönderilen memur ve Hataylı Türkler, bölgede Türkiye'nin elini güçlendirdi. Hazırlanan seçim organizasyonlarıyla Fransa ve Suriye'nin hesapları boşa çıkarıldı. Seçimlerde Türklerin yeterli çoğunluğu elde etmesiyle Türkiye için bu dava büyük oranda bitti. Bundan sonraki süreçte doğal olarak yeni Hatay Devleti, Türkiye ile entegrasyonun kapısını aralayacak, uluslararası ortamda şartlar olgunlaştığında bu hedef gerçekleştirilecektir.⁷⁸⁶

10 Ağustos'ta Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Sekreteri ve Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Yüksek Delege Cevat Açıkalın, Başkonsolos Fethi Denli ve Tayfur Sökmen Dörtyol'da gerçekleştirdikleri toplantıda, kurulacak olan Hatay Devleti'nin meclis başkanını, başbakanını, bakanlarını, müsteşarlarını ve genel müdürlerini belirlemek için adayları tespit ettiler. Devlet Başkanı, Atatürk'ün emriyle Tayfur Sökmen olarak belirlenmişti. Bir gün sonra Tayfur Sökmen, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a yazdığı mektupta, Atatürk'ten verdiği görev için affını istedi. Ama Atatürk, mevcut durumun yeni tecrübelerle uygun olmadığı gerekçesiyle bu isteği geri çevirdi.⁷⁸⁷

⁷⁸⁵ Hakkı Ocakoğlu, "Hatay'da Hakikatler Tebellür Etmeğe Başladı", **Yeni Asır**, 6 Ağustos 1938, ss.1,2.

⁷⁸⁶ Sarıay, Atatürk Dönemi..., ss.37.

⁷⁸⁷ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.135.

Hatay'da meclis açılışı için hazırlıklar sürmeye devam etti. Devlet başkanlığı ve başbakanlığın Antakya Belediye Binası'nda, diğer dört bakanlığın hükümet binasında olması kararlaştırıldı. Diğer yandan Hatay seçimleri sonuçlandı. Tüm camialar, seçim komisyonunun belirlediği sayılarda aday gösterdiklerinden adları yazılı olan adayların mebuslukları kesinleşti. Buna göre 40 mebuslu mecliste 22 sandalyeyi Türkler kazandı. Seçilen mebuslar şunlardır:

Türk Cemaati: Antakya'dan Abdülgani Türkmen, Dr. Vedi Bilgin, Samih Azmi, Suphi Bereket, Vedi Münir Karabey, Dr. İbrahim İnal, Arif Hikmet Celal, İzzet Zekeriya, Bekir Sıtkı Kunt, Ali Mısırlı, Nuri Aydın, Mehmet Adalı, Mehmet Kamil; Kırıkhan'dan Seydi Uğuz, Arif Hikmet Sural, Bahri Bahadır, Cevat Abalı, Abdurrahman Mursal, Abdullah Mürsel; İskenderun'dan Bostan Mercan, Abbas Ülkü, Hamdi Selçuk.

Alevi Cemaati: Antakya'dan Mehmet Sait Tubaylı, Hasan Ali Day, Süleyman Tunahi, Mehmet Köse Diyop, Zeynel Abidin Çilli, Selim Mahmut, Salih Güzel. İskenderun'dan Davut Şeyh Mehmet. Reyhaniye'den Ahmet Celal Abdülhamit.

Ermeni Cemaati: Antakya'dan İsa Kazancıyan, Agop Davutyanyan. Kırıkhan'dan Hacadır Karabacakyan. İskenderun'dan Marsel Balit, Mihran Keşişyan

Rum Cemaati: Antakya'dan Dr. Pasit Huri. İskenderun'dan Kamil Zıryk.

Arap Cemaati: Antakya'dan Bahsanuslu Hacı Rezzak, Hacı Paşalı Mustafa.

Meslekleri incelendiğinde mebusların bir eski devlet başkanı, bir eski bakan, doktor, eczacı, bürokrat, hakim, avukat, öğretmen, tüccar, esnaf ve çiftçilerden oluştuğu görüldü.⁷⁸⁸

25 Ağustos tarihli Anadolu gazetesinde Hatay Meclisi'nin 2 Eylül 1938 Cuma günü 14.30'da açılacağı, meclisin açılması ve devlet başkanının seçilmesinden sonra hükümetin kurulacağı, 2 Eylül tarihinin milli bayram sayılacağı ve her sene kutlanacağı belirtildi.⁷⁸⁹

Bu arada Abdülrazzak adında birinin başını çektiği Arap çetelerinin Hatay'da Ayrancı ve Yeniköy'ü basarak altı evi kundakladığı, evini korumaya çalışan Arif isminde bir Türk'ü de hunharca öldürdükleri öğrenildi.⁷⁹⁰

Hatay'da 30 Ağustos Zafer Bayramı büyük bir coşkuyla kutlandı. Şehirler, Türk bayrakları ve Atatürk resimleriyle süslendi. Bu arada Antakya Belediyesi'nin Antakya Lisesi'ne hediye ettiği levha üzerinde "*Yurttaş! 3 Temmuz 1938 tarihini unutma!... Zira bu tarih Hatay erginliğinin teminatı olan Türk-Fransız Antlaşması'nın imzalandığı günü bildirir.*" yazısı dikkat çekti.⁷⁹¹

⁷⁸⁸ **Anadolu**, 23 Ağustos 1938, ss.1,3; **Halkın Sesi**, 23 Ağustos 1938, s.3; Tekin, 2009, s.13.

⁷⁸⁹ **Anadolu**, 25 Ağustos 1938, s.3/ 26 Ağustos 1938, s.1.

⁷⁹⁰ **Anadolu**, 25 Ağustos 1938, s.3/ 26 Ağustos 1938, s.1.

⁷⁹¹ **Yeni Asır**, 1 Eylül 1938, s.1.

Şehirde yapılan resmi törene Fransız kuvvetleri, Albay Kole komutasında eşlik etti. Türk askeri bandosu İstiklal Marşı ve Marseyyez'i çaldı. Türk askerlerinin en genç ve kıdemsizi ile Albay Şükrü Kanatlı birer konuşma yaptılar. Konuşmalardan sonra Fransız ve Türk askerlerinin geçit töreni yapıldı. Özellikle Türk askerlerinin mızraklı süvari geçidi esnasında halkın coşkusu katlanarak arttı.⁷⁹²

Hatay Halk Partisi, halka yayınladığı beyanname ile Hatay'ın geleceğine yönelik hazırladığı programı açıkladı. Parti, halka artık çileli günlerin bittiğini, Türkiye'nin 20 yıllık çabalarına Fransa'nın dostane bir şekilde karşılık verdiğini, bu konuda Atatürk ve Türk hükümetine, Fransa'ya şükranlarını sunduktan sonra hazırladığı programı şu şekilde duyurdu:

- 1- Uluslararası taahhütlerin tamamen gerçekleşmesini sağlayacağız.
- 2- Hatay'da herkes ne olursa olsun eşittir.
- 3- Mahalli idarelere yetki vererek halkı doğrudan idareye yakın tutmak ana ilkelerimizdendir.
- 4- Cumhuriyetçilik, halkçılık, laiklik, kültürel milliyetçilik, inkılapçılık devlet idaresinde hakim kılacağımız ana prensiplerdendir.
- 5- Hatay'ın iç güvenliği başlıca sorumluluğumuzdur. Komşu milletlerle dostluğumuzu da güçlendirmek isteriz.
- 6- Mütevazı bir bütçe, az masraf çok iş, mali ve iktisadi politikamızın temeli olacaktır.
- 7- Yolların düzenlenmesi, bataklıkların kurutulması, sulama, iskan ve yol liman inşaatı kısa zamanda tahakkukuna çalışacağımız işlerdir.
- 8- Sağlık alanında sıtma ile mücadele kapsamında hastane, dispanser, sosyal yardım kuruluşlarının tesisi başlıca işlerimiz olacak. Zirai kalkınma için ziraat bankasını ele alacağız.
- 9- Kültür alanında azınlıkların haklarına riayet edilecek. İlk, orta ve yüksek öğretim kurumlarını en kısa zamanda yapmak, ilk öğretimi zorunlu hale getirmek acil işlerimiz arasındadır.
- 10- Vergi gelirlerini artırmak için mükelleflerin gelirini artırmayı hedefliyoruz.
- 11- Hatayı cazip bir seyahat ülkesi haline getireceğiz.⁷⁹³

Aynı gün Hatay Millet Meclisi en yaşlı üye Mehmet Adalı başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Geçici Başkan Mehmet Adalı, içten bir açılış konuşması yaptı:

"Yaşlı olmak çoğu zaman arzu edilir ve sevimli bir şey değildir. İnsanı etrafındakiler fazla görmeye başlarlar veyahut insana öyle bir his hakim olur. Fakat bazen yaşlı olmanın öyle bir mazhariyeti olur ki bu mazhariyetin verdiği saadet hiç bir mutlulukla kıyaslanamaz. İşte ben bugün bu öz Türk yurdunda kurulmakta olan devletin ilk meclis toplantısına bu yaşımdan dolayı reislik etmek şerefini kazandım. Beni bu yaşa erdirdiği ve bu şerefe mazhar kıldığı için Yüce Tanrı'ya şükrederek Hatay Millet Meclisi'ni açıyorum."⁷⁹⁴

⁷⁹² Yeni Asır, 1 Eylül 1938, s.3.

⁷⁹³ Yeni Asır, 2 Eylül 1938, s.3.

⁷⁹⁴ Selçuk, s.118,119.

Meclis Başkanlığı için ittifakla Abdülgani Türkmen seçildi. Başkanlık Divanı seçiminin ardından Halk Partisi'nin aday gösterdiği Tayfur Sökmen'in devlet başkanı olması meclis tarafından kararlaştırıldı. Ayrıca devletin adı Hatay olarak belirlendi.⁷⁹⁵

Şevket Bilgin; mecliste bulunan 22 Türk mebusun Halk Partisi üyesi olduğu, 9 Alevi mebusun bu partiye geçmesinin beklendiği, partinin yayınladığı beyanname ile Hatay'ın bağımsızlığını müjdelediğini, Tayfur Sökmen'in devlet başkanı seçilmesinin Türkiye'nin nüfuzunu ve gelecekte Türkiye ile bağların daha da güçleneceğini gösterdiğini, ama Türkiye'nin ilhakı değil Hatay'ı Suriye ile arasında dostluğun sembolü olarak görmek istediğini ifade etti.⁷⁹⁶

Meclisin ilk günü ile ilgili Anadolu Ajansı'nın özel muhabirine ait gözlem şu şekildeydi:

"Meclis protokol eşliğinde Gündüz Sinemasının salonunda saat 10.00'da açıldı. Halk dışarıda toplandı. Cevat Açıkalın, Albay Kole ve Albay Şükrü Kanatlı alkışlarla sinemaya geldiler. Açılış 7 pare top atışı ile kutlandı. Başkan seçilen Abdülgani Türkmen, Atatürk'ün adını her andığında alkış ve yaşa sesleriyle konuşmasına ara vermek zorunda kaldı. Bundan sonra seçimi yapılan başkan vekilliklerden birinci başkan vekilliğine Münir Karabay, ikinciye ise Alevi cemaatinden Zeynelabidin Maruf seçildiler. Mebusların yemin konuşmalarından sonra devlet başkanlığı seçimi yapıldı. Oybirliği ile Tayfur Sökmen seçildi. Bunun üzerine 21 pare top atışı yapıldı. Sonucu kendisine bildirmek üzere meclis, bir heyetini Turizm Oteli'ne gönderdi. Açıkalın ve Kole'ye de teşekkür edilmesi kararı alınarak toplantıya son verildi."⁷⁹⁷

Devlet başkanı olan Tayfur Sökmen, mecliste yemin ederek bir konuşma yaptıktan sonra Atatürk'e çektiği tazim telgrafında, "*Hatay Millet Meclisi tarafından bugün Hatay Başkanlığı'na seçildiğimi ve göreve başladığımı arz ederim. Görevim esnasında yüksek alaka ve irşatlarınızı esirgememenizi diler, candan bağlılığımı ve sonsuz saygılarımı sunarım.*" sözlerine yer verdi.⁷⁹⁸

Ayrıca Fransa, Suriye ve Lübnan Cumhurbaşkanlarına da telgraf gönderdi. Bunun yanı sıra kabineye girecek isimler belli oldu. Adalet Bakanlığı'na Hatay'da Ceza Hakimliği yapan Cemil Yurdman, Eğitim Bakanlığı'na İstanbul ve Sorborn Üniversiteleri mezunu ve 35 yaşında bir aydın olan Faik Türkmen, Nafia Bakanlığı'na Mühendis Kemal Alpar, Maliye Bakanlığı'na ise maliyeci Cemal Baki'nin getirildiği görüldü.⁷⁹⁹

⁷⁹⁵ **Yeni Asır**, 3 Eylül 1938, ss.1,2.

⁷⁹⁶ Şevket Bilgin, "Müstakil Hatay'ı Selamlıyoruz", **Yeni Asır**, 3 Eylül 1938, ss.1,2.

⁷⁹⁷ **Yeni Asır**, 4 Eylül 1938, s.3.

⁷⁹⁸ **Halkın Sesi**, 5 Eylül 1938, ss.1,4.

⁷⁹⁹ **Halkın Sesi**, 5 Eylül 1938, ss.1,4.

Hatay'daki Türk milliyetçilerinin devletin önemli makamlarına gelmesi ve ardı ardına mecliste kabul edilen Türk yasaları Hatay Devleti'nin uzun ömürlü olmayacağını adeta bir kanıtı niteliğindedir.⁸⁰⁰

6 Eylül tarihinde çıkan Yeni Asır gazetesinde, Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen'in hayat hikayesine yer verilmiştir.⁸⁰¹ Tayfur Sökmen'in yeni görevine başlarken en çok üzerinde durduğu konu, Hatay'ın çok kültürlü bir sosyal yapıya sahip olması nedeniyle cemaatler arasında çeşitli sebepler nedeniyle açılan mesafeyi kapatmaya çalışmak oldu. Bu durumla ilgili anılarında paylaştığı bazı bilgiler onun sadece Türklerin değil tüm Hatay halkının başkanı olduğunu göstermektedir.⁸⁰²

Kitabında Ermenilerle ilgili bir anısından söz eder. Hınçak Teşkilatına mensup ve Türk davasına katkı sağlamış olan Papaz Nuri Kıyan Efendi bir gün çarşıdan dönerken bir delikanlı onun başına su dökmüş. Başkan Sökmen olayı milletvekili Avadis Efendi'den duyunca çok üzülmüş ve Adliye Vekili'nden suçlunun kimliğini sorduğunda kendi kayınbiraderi Kadir Bey'in oğlu Hakkı Mürseloğlu olduğunu öğrenmişti. Buna daha çok üzülp onun en kısa zamanda yakalanıp cezasının verilmesini istedi.⁸⁰³

Tayfur Sökmen, Müslümanlar arasında Sünni-Alevi diye yıllardır çıkarılmak istenen ikililiği gidermek için de bazı girişimlerde bulundu. Kamuda yemekler Alevilerin kestikleri etlerden yaptırılmaya başlandı. Devlet ricali, Cuma namazını kılmaya Alevilerin camisi olan Affan Cami'ne gittiler. Bundan sonra iki cemaat birbirlerinin camilerine gidip gelmeye başladılar. Hatta aralarında kız alıp vermeler bile görüldü.⁸⁰⁴

İzmir seyahatinde, vapurla İstanbul'a gitmeden önce protokol tarafından uğurlanması esnasında Dışişleri Bakanı T. R. Aras, Hatay'ın, bağımsızlığın temeli sayılan meclise kavuştuğunu, kıymetli bir arkadaşının oraya devlet başkanı olduğunu, Türk-Fransız işbirliğinin Hatay için ne kadar faydalı olduğunu fiilen görüldüğünü söyledi.⁸⁰⁵

Hatay Meclisi'nin çalışmaları sonucunda, 25 maddelik anayasa oybirliği ile kabul edildi. Yeni anayasaya göre; *“Hatay iç işlerinde tam bir istiklale haiz, Türk*

⁸⁰⁰ Fırat ve Kürkcüoğlu , s.288.

⁸⁰¹ **Yeni Asır**, 6 Eylül 1938, s.3.

⁸⁰² Sökmen, ss.112,113.

⁸⁰³ Sökmen, ss.112,113.

⁸⁰⁴ Sökmen, ss.112,113.

⁸⁰⁵ **Anadolu**, 7 Eylül 1938, s.1.

ekseriyetine sahip ve cumhuriyet rejimi ile idare olunan ayrı ve müstakil bir varlık olan bir devlettir."⁸⁰⁶

Anayasanın kabulünden sonra Hatay Devlet Başkan Vekili ve aynı zamanda Başbakan olan Abdurrahman Melek, kürsüye gelerek hükümet programı ve kabine hakkında konuşma yapmıştır. Melek, hükümet programında; Hatay'ın iç emniyetini korumak, bütün vatandaşlara eşit ve adil bir şekilde yaklaşmak, devletlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmak, iktisadi durumun ve milli sanayinin korunmasını sağlamak, şehir ve köyleri imar etmek, nüfusu artırmaya çalışmak, sosyal hayatı milli terbiye ve eğitim esasları dahilinde süratle ilerletmek, adliye teşkilatını modernleştirmek olduğunu söyledi. Mevcut yolların iyileştirileceğini, demiryollarının arttırılacağını ve İskenderun Limanı'nın Akdeniz'in en işlek limanı haline getireceğini ifade etti.⁸⁰⁷

Hükümet programının temel dayanağı; Atatürk ilkelerinden Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik, İnkılapçılık ve Kültürel Milliyetçilik olmuştur. Devletçilik Hatay Devleti'nde uygulanmamıştır.⁸⁰⁸

Hatay kabinesi şu şekilde oluşturulmuştu: Abdurrahman Melek başbakanlık görevinin yanında içişleri, dışişleri ve savunma bakanlıklarını da üzerine aldı. Adliye'ye Cemil Yurtman, İktisat, Maliye ve Gümrük bakanlıklarına Cemal Baki, Bayındırlık ve Ziraat bakanlıklarına Kemal Alper, Eğitim ve Sağlık bakanlıklarına Ahmet Faik Türkmen getirildi. Müsteşarlıklara ise; savunma için İnanet Mursaloğlu, dışişleri için Besim Tecer, adliye için Feyzi Atahan, bayındırlık için Mühendis Kisisyan, ziraat için Mahmut Kavvas, maliye için Nuri Rad, iktisat için Celal Akkuş, eğitim için Mardiros, sağlık için Dr. Sıtkı Osman getirildi. Tayfur Sökmen eşliğinde protokol ve meclis binasına toplanan halkın önünde Hatay bayrağı çekildi. Hatay bayrağının Türk bayrağından farkı yıldızın içinin kırmızı olmasıdır.⁸⁰⁹ Diğer yandan Doktor Vedi Bilgin'in teklifi üzerine Hatay davasında şehit olan Ahmet Türkmen'in Gaziantep'te bulunan kemiklerinin Hatay'a getirilmesi ve Hatay uğruna şehit olanların anısına bir abide yapılması Millet Meclisi'nce kabul edilmesidir.⁸¹⁰

3.4. HATAY DEVLETİNİN TÜRKİYE İLE ENTEGRASYON SÜRECİ

⁸⁰⁶ Mithat Aydın ve Cengiz Akseki, "Türk Ulusal Basımına Göre 1938'de Hatay ve Atatürk'ün Ölümünün Hatay'daki Yansıması", **Belgi Dergisi**, S. 15, Kış 2018/1, s.661.

⁸⁰⁷ Mithat Aydın ve Cengiz Akseki, "Türk Ulusal Basımına Göre 1938'de Hatay ve Atatürk'ün Ölümünün Hatay'daki Yansıması", **Belgi Dergisi**, S. 15, Kış 2018/1, s.661.

⁸⁰⁸ Aydın -Akseki, "Türk Ulusal Basımına Göre 1938'de Hatay", s.661.

⁸⁰⁹ **Yeni Asır**, 8 Eylül 1938, s.3; **Halkın Sesi**, 7 Eylül 1938, s.4; **Anadolu**, 8 Eylül 1938, s.11.

⁸¹⁰ Tekin, Hatay Tarihi, ss.212,213.

Hatay Millet Meclisi 9 Eylül'de yaptığı toplantıda; Halep ve Lazkiye sınırlarında Suriyeli memurların Hatay köylerini rahatsız etmelerine yönelik tedbirler alınması, Hatay pullarının bastırılması, Türk İstiklal Marşı'nın Hatay marşı olarak kabulü, aşar vergisinin kaldırılması, şapkanın milli başlık olması ve yüksek memurların maaşları hakkındaki tezkereleri kabul ederek Kasım ayında toplanmak üzere tatile çıktı. Kabul edilen Masraf Kanununa göre; Meclis Başkanı'na 400, iki yardımcısına 300, diğer mebuslara 100, devlet başkanına 1000, başkanlık masrafı olarak 500, başkanlık özel kalem müdürü için 150, başvekil için 400, dört vekil için 300, müsteşarlar için de 200 lira maaş verilecektir.⁸¹¹

Dışişleri Bakanı T. R. Aras, Hatay Baş Delegatesi Cevat Açıkalin aracılığıyla Tayfur Sökmen'e, kendisinin hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve Antalya Bağımsız Milletvekili olması hem de Hatay Devlet Başkanlığı görevini yürütmesinin devletler hukuku açısından sakıncalı olduğunu iletmesi üzerine Sökmen verdiği cevapta, Hatay'daki görevi Atatürk'ün isteğiyle yürüttüğünü, asıl görevinin Antalya milletvekilliği ve Türk vatandaşlığını korumak olduğunu, Bakan'ın ısrar etmesi halinde devlet başkanlığından istifa edeceğini ve anavatana döneceğini ifade etti. Durumdan haberdar olan Atatürk, Bakanlar Kurulu'nu toplayarak Tayfur Sökmen'in Türk vatandaşlığı ve Antalya Bağımsız Milletvekilliğinin korunması hakkında bir kararname imzalattı ve alınan kararın Tayfur Sökmen'e bildirilmesini emretti.⁸¹²

Hatay Meclisi'nin açılışını takip etmek üzere Antakya'ya gelen Lübnanlı gazeteciler, dönüşlerinde Hatay'daki atmosferi aktararak Vatanileri destekleyen gazetelerin uzun süredir bölgeyle ilgili yaptıkları yalan haberleri ifşa ettiler. Ebadil gazetesinde yayınlanan "*Hatay Devleti ve bazı satılmış gazetelerle ajansların yalanları*" adlı makalenin bir bölümü şöyledir:

"Şam Vatani Cephesini savunan gazetelerin yalan haberleri üzerinde durmuştuk. Geçen Cumartesi Antakya'da muhtelif unsurlar arasındaki anlaşmaya şahit olduk. Halkın huzur içinde yaşadığını gördük. Vatanilerin beyanatının aksine... O gruba ait gazetelerde Sancak'ta Türklerin katliam yaptığı, Arap köylerini bastığı, ekinlerini yağmaladığı, Arapça plak dinlediği için Suriyeli bir askerin öldürüldüğü, iki Arap'ın Türklerin şikayeti üzerine sınır dışı edildiği, Suphi Bereket'in meclis kürsüsünde Araplara saldırdığı, Türklerle Fransızların çatıştığı şeklinde haberler okuduk. Bütün bu yalanlara Başkan Sökmen'in sözleriyle karşılık vermek isteriz: "Büyük Atatürk bize aziz komşularımız olan Suriye ve Lübnan'a karşı tam bir saygı göstermemizi tavsiye etmiştir."⁸¹³

⁸¹¹ **Yeni Asır**, 9 Eylül 1938, s.4.

⁸¹² Tekin, 2011, s.141.

⁸¹³ **Yeni Asır**, 16 Eylül 1938, s.2; **Anadolu**, 16 Eylül 1938, s.3; **Halkın Sesi**, 15 Eylül 1938, s.4.

Atina'dan Elefteron Vima gazetesinde yayınlanan bir makalede; İskenderun meselesinin Türkler için 1919'da başladığı, adının artık Hatay olduğu, bu ismin Anadolu'da eskiden yaşayan Hititlerle bu halkın ilgisi olduğu için verildiği belirtilmiştir. Türkiye'nin bu sorunda Fransa'ya karşı uysal davrandığı, orada ekonomik çıkar gözetken Türkiye'nin birçok masraf yaparak muhacir getirttiği ve nüfusunu arttırmaya çalıştığı, Hatay'da başkan ve 4 bakanın Türk olduğu, orada yapacakları Kemalist ıslahatlarla Türk İnkılabı'nın Hatay üzerinden diğer Müslüman cemiyetleri etkilemeye başlayacağı ifade edilmiştir.⁸¹⁴

İngiliz Truth Gazetesi ise; Türk diplomasisinin parlak bir zaferi olarak duyurduğu Türkiye himayesi altında İskenderun Sancağı adıyla bilinen küçük bir toprak parçasının başkanı, meclisi ve bayrağı ile bir cumhuriyet olduğunu, ad olarak seçilen Hatay'ın, *dominyon* anlamına geldiğini, Türkler ile Macarlar arasındaki akrabalığı ortaya koyması açısından önemli olduğunu, Macarcada bu kelimenin "*Hatay*" olarak kullanıldığını yazdı.⁸¹⁵

Hatay Adalet Bakanı Cemil Yurtman, Antakya Cezaevi'nde Hatay Devleti'nin kuruluşu şerefine meclisin teklifi, hükümetin kararı ile çıkarılan af kanununu açıklayarak yürürlüğe girdiğini söyledi. Buna göre; meclisin açıldığı tarih olan 2 Eylül 1938'e kadar kanunlarda belirtilen kabahatlerden mahkum olanlar; zimmet, cinayet, gasp ve genel ahlaka aykırı davranışlarda bulunanlar hariç olmak üzere, cinayetten hafif suçlardan mahkum olanlar aften yararlanacak, hariç tutulan suçlardan mahkum olanların ise cezaları ertelenecek, eğer suç tekrarlanırsa erteleme kararı kaldırılacaktır. Yüzlerce mahkumun faydalanacağı kanun, halkta memnuniyetle karşılanmıştı.⁸¹⁶

Diğer taraftan çıkarılan kanunla Yüksek Mahkeme üyeleri şunlardan oluştu: Başkan Avukat Agasyan, Başsavcı Cemil Bahadırılı, üyeler Hikmet Cincin ve Ali Rıza, yardımcıları Rasim Anik, Ahmet Sırrı Suni, Aktar Mehmet Cerep.⁸¹⁷

Türkiye, 30 Eylül 1938 tarihinde Fransa'ya bir nota göndererek Hatay'da manda rejiminin resmen sona erdiğini açıklamasını isteyerek bölge ile ilgili diplomasi atağına devam etti. Bu girişim 23 Temmuz 1939'da Hatay'da bulunan son Fransız askeri birliğinin çekilmesiyle sonuçlanan sürecin ilk adımı olacaktır.⁸¹⁸

⁸¹⁴ **Yeni Asır**, 23 Eylül 1938, s.3; **Halkın Sesi**, 27 Eylül 1938, s.2.

⁸¹⁵ **Yeni Asır**, 23 Eylül 1938, s.3; **Halkın Sesi**, 27 Eylül 1938, s.2.

⁸¹⁶ **Yeni Asır**, 25 Eylül 1938, s.3; **Anadolu**, 25 Eylül 1938, s.1; **Halkın Sesi**, 27 Eylül 1938, s.2.

⁸¹⁷ **Yeni Asır**, 25 Eylül 1938, s.3; **Anadolu**, 25 Eylül 1938, s.1; **Halkın Sesi**, 27 Eylül 1938, s.2.

⁸¹⁸ Duman, s.96.

5 Ekim tarihli Anadolu ve Yeni Asır gazeteleri, Hatay'da önemli ekonomik ve kültürel faaliyetlerin yaşandığına dair bir haber paylaştı. Haberin detayında; Hatay İş Anonim Şirketini kuracak olan heyetin Başkan Sökmen'le görüşme yaptığı, Başkan'ın Hatay ekonomisini kuracak olan bu kuruluşa hissedar olup maddi yardımda bulunacağı yazılırken Erzurum Vapuru ile Hatay'dan ilk kez 113 sandık limon gümrüksüz bir şekilde İstanbul'a getirildi. Önceden bu limonlar Suriye malı olarak gelmekte ve gümrüğe tabi tutulmaktaydı.⁸¹⁹

Diğer yandan Hatay'ın kültür seviyesini yükseltmek için yazarlarının Hataylı aydınlardan oluşan Yurt isimli ilmi, edebi, sosyal bir gazetenin Antakya'da yayın hayatına başladığı belirtildi. Ayrıca alınan kararlar doğrultusunda; Türk ve Arap Erkek Liselerinin faaliyetlerine devam edecek, Türk Kız Orta Mektebinin liseye çevrildiği, İskenderun, Beylan ve Kırıkhan'da birer orta mektep açılacaktı. Beylan'daki ortaokula Beylan Belediye Meclisi kararı ile Askeri Temsilci Şükrü Kanatlı'nın adı verildi.⁸²⁰

17 Ekim tarihli Halkın Sesi'nin haberine göre; Suriye gazetelerinde Hatay'daki Türk askeri varlığının çekildiğine yönelik iddiaların asılsız olduğu ve bu tür gazetelerin Hatay'a sokulmasının yasaklandığı anlaşıyordu.⁸²¹

20 Ekim 1938 tarihinde Hatay Maliye Bakanı ve Müsteşarı, İskenderun gümrüklerine el koydu. Fransızlar ve Suriyeliler, Hatay hükümetini yola getirmek için aynı günün gecesinde Hatay-Suriye sınırını kapattı. Böylece Hatay'da ulaşımın ve ekonominin durmasını hesapladılar. Çünkü Hatay'ın Türkiye ile sınırı kapalıydı ve Hatay için Halep ve Filistin pazarları çok önemliydi. Durumu öğrenen Başkan Tayfur Sökmen, en kısa zamanda sınırdaki karakolların kurulup kimsenin geçişine izin verilmemesini emretti ve gelişmeleri şifreli telgrafla Atatürk'e bildirdi. Ertesi gün Başbakan Melek, alınan tedbirlerin tehlikeli sonuçları olacağı yönündeki uyarıları üzerine Başkan Sökmen, Fransızların bir anlık gafletten faydalanarak sınır kapattığını, böyle bir şansın bir daha gelemeyeceğini söyleyip aldığı karar konusunda Ankara razı olmazsa istifa edeceğini, ondan sonra sınırı yeniden açabileceklerini ifade etti.⁸²²

Başkan Sökmen, Albay Kole ile yaptığı görüşmede ise Suriye sınırının yeniden açılacağına söylenmesi üzerine Hatay'ın artık bir daha sınırını açmayacağını, Hatay semalarında Fransız uçaklarının uçmasına da artık izin vermeyeceklerini söyledi.

⁸¹⁹ **Yeni Asır**, 5 Ekim 1938, s.1.

⁸²⁰ **Anadolu**, 5 Ekim 1938, s.3.

⁸²¹ **Halkın Sesi**, 17 Ekim 1938, s.4.

⁸²² Tekin, Hatay Tarihi, s.217,218.

Hatay sınırının kapatılıp gümrük idarelerinin kurulması bağımsızlık için atılan en önemli adım oldu.⁸²³

Anadolu gazetesinin 27 Ekim tarihli sayısında; Suriye'nin Hatay ihracatına uyguladığı fazla gümrük vergisi üzerine Hatay Hükümeti, son toplantısında artık Hatay ihracatının Türkiye üzerinden yapılmasını karara bağladı. Suriye'nin, Hatay mallarından %25 gümrük vergisi almasına Hatay hükümetinin karşılık vermesi üzerine yeni durumu değerlendirmek için Tayfur Sökmen başkanlığında yapılan toplantıya meclis başkanı, hükümet üyeleri, bir takım mebuslar, İskenderun Ticaret Odası erkani ve tüccarlar katıldı. Toplantıda Suriye'den gelen Avrupa mallarının doğrudan alınması, Hatay ihracatının anavatana yapılması, transit işlemlerde Halep tüccarlarına azami vergi artırımı yapılması, buna rağmen Suriye'nin engellemelerinin devamı halinde anavatanın güney illerinden bir kısmının transinin İskenderun limanından yapılması, böylece öldürülmek istenen Hatay ekonomisinin tam tersine canlandırılması konuları görüşüldü. Alınan karara göre Ticaret Odası ve ileri gelen tüccarlar Nafia Vekili'nin başkanlığında toplanıp rapor hazırladılar. Bu arada Ordu ve Reyhaniye nahiyeleri hükümet kararıyla ilçe haline getirildi.⁸²⁴

2 Kasım 1938 tarihli Anadolu gazetesinde verilen haberde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 15. yılı etkinlikleri kapsamında Ankara'da yapılan törende sağlık problemleri nedeniyle Atatürk'ün nutkunu Başbakan Celal Bayar'ın okuduğu aktarıldı.

Hatay'la ilgili Atatürk, nutkunda şunları belirtti:

*"Hatay meselesinin son sene zarfında geçirmiş olduğu safhalar malumunuzdur. Bu milli davayı bir Türk-Fransız dostane anlaşmasıyla halletmek yolundaki mesai muvaffakiyetle sona erdi. Türk ve Fransız askerlerinin muvakkat ve müşterek işgali bu anlaşmanın bariz tezahürü oldu. Bu sayede sükun yerleşti ve intihabat ikmal olundu. Nihayet Hatay, Millet Meclisi'ne ve istiklaline kavuştu. (Bravo! sesleri ve sürekli alkışlar.) Müstakil Hatay Devleti bugün inzibat kuvvetlerini tanzim eylemek ve memleketin dahili emniyetini de kendi vasıtasıyla temin etmekle meşguldür. Bunun da yakında başarılacağını ümit ediyoruz. Geçen sene, "yarınki Türk- Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi esaslı bir ölçü ve amil olacaktır." demiştim. Filhakika, Hatay işindeki Türk-Fransız anlaşması iki devlet arasındaki münasebetleri çok dostane bir duruma getirmiştir. Hatay işinde istihsal edilen neticelerin istikrarı, Türk-Fransız dostluğunun da inkişaf ve tebellürüne bir esas teşkil edeceği kanaatindeyim."*⁸²⁵

⁸²³ Tekin, Hatay Tarihi, s.217,218.

⁸²⁴ Anadolu, 17 Ekim 1938, ss.1,3.

⁸²⁵ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.142,143.

Bu arada Başkan Tayfur Sökmen ve Hatay Millet Meclisi Başkanı Abdülğani Türkmen, 29 Ekim'de Atatürk'e birer kutlama telgrafı çektiler. Atatürk çektiği cevabi telgraflarda ilgili şahıslara teşekkür ederek Hatay halkına iyi dileklerini ilettiler.⁸²⁶

Hatay'ın hem Suriye ile hem de Türkiye ile sınırının kapalı olması enflasyonun yükselmesine sebep oldu. Fırsatçıların da ürünlere yüksek zamlar uygulaması üzerine hükümet devreye girerek fırsatçıların tespit edilip ağır bir şekilde cezalandırılacağını, altın, buğday ve un ihracının yasaklandığını, Türkiye'den gelen her türlü üründen alınan gümrük vergisinin alınmayacağını duyurdu. 1 Kasım tarihinde ise Türkiye Hatay ile olan sınırının açıldığını duyurdu.⁸²⁷

Türk-Fransız ilişkilerinin hızla geliştiği bir zamanda sömürge memurlarının aksi yönde davranışlarının devam ettiği öğrenildi. Suriye Yüksek Komiseri Kont de Martel'in Suriye'den Hatay'a yapılan un ve zahire ihracatını yasaklaması üzerine Ziraat Bankası Hatay'a 300 ton buğday gönderdi. Ankara Hükümeti, Hatay'da sürekli olarak un ve buğday stokunun bulundurulması emrini verdi.⁸²⁸

Atatürk'ün gittikçe ağırlaşan hastalığı hakkındaki raporlar Hatay'da basılan Yenigün gazetesinde 18-25 Ekim tarihleri arasında yayımlandı. Son raporda Atatürk'ün durumunun düzeldiği açıklandı ve artık onun sağlığı hakkında herhangi bir raporun yayımlanmayacağı belirtildi.⁸²⁹

Kasım ayı başında sağlık durumu çok ağır olan Atatürk, bir miktar konserve enginar yemek istedi. Tazesinin bulunup bulunamayacağını sorunca o mevsimde enginarın sadece Hatay'da bulunabileceği öğrenildi ve 7 Kasım'da enginarlar İstanbul'a ulaştırıldı. Fakat Atatürk'ün onu yemesi mümkün olmadı.⁸³⁰ 10 Kasım sabahı mecliste oturumu açan Abdülğani Türkmen, Atatürk'ün ölümü nedeniyle üzüntüsünü paylaşp milletvekillerine başsağlığı dileyerek oturumu kapattı. Hatay'da bir ay milli yas ilan edildi. Bayraklar yarıya indirildi. Çarşılar kapandı, okullar tatil edildi. Minarelerde salalar verildi, kiliselerde çanlar çalındı. Spor, müzik, sahne gösterileri ile ilgili tüm yerler kapandı.⁸³¹ Hatay'la birlikte bütün Ortadoğu halkları "*Ataşark*" adını verdikleri Atatürk'ün ölümüne büyük yas tuttu.⁸³²

⁸²⁶ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.142,143.

⁸²⁷ Tekin, Hatay Tarihi, s.219.

⁸²⁸ **Anadolu**, 2 Kasım 1938, s.3.

⁸²⁹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.142.

⁸³⁰ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.144.

⁸³¹ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.145; **Anadolu**, 15 Kasım 1938, s.2.

⁸³² Tekin, Hatay Tarihi, ss.220,221.

15 Kasım tarihli Anadolu gazetesinde; Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm haberinin tüm Hatay'ı yasa boğduğu, diğer taraftan İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinin Hatay'da büyük sevinç yarattığı yazıldı.⁸³³

Hatay Millet Meclisi'nde Atatürk'ün ölümü nedeniyle hazin bir toplantı yapıldı. İlk konuşmayı yapan Devlet Başkanı Tayfur Sökmen şunları söyledi:

*"Atatürk'ün ölümü ile Türk milleti ve medeniyet alemi büyük bir kayıp yaşadı. Bu kaybı ancak onun büyük eserine devam etmekle, koyduğu ilkelerden ayrılmamakla telafi edebiliriz. Anavatanın bölünmez bir parçası olan Hatay da onun eserlerini ve ilkelerini daima takip edecek ve geleceğini bu ilkeler üzerine kuracaktır. Ölen fani Atatürk'tür ama onun fikirleri, eserleri, büyük ruhu her zaman yaşayacaktır. O bize meşale olacaktır. Bugün müstakil Hatay Devleti onun dehasıyla kuruldu."*⁸³⁴

Başkan Sökmen, konuşmasının devamında Hatay'ın kurtuluşunu onun anısına kısaca tekrar anlattı. Konuşmanın bitimiyle milletvekillerinin teklifi üzerine 5 dakikalık saygı duruşu yapıp ayakta gözyaşı döküldü. Bundan sonra kürsüye gelen İskenderun Mebusu Hamdi Selçuk: *"Biz babamızı kaybettik. Kendisi hasta haliyle Mersin'e kadar bizim için gelmişti. Öksüzdük, o bize baba oldu"* dedi. Atatürk'ün *"Hatay'ı kurtarmadan gidersem gözlerim açık gider"* sözünü hatırlatan Selçuk, en olumsuz zamanda bile dediğini yaptığını, onun emanetini koruyacaklarını, ona ebediyen sadık kalacaklarını ifade etti. Diğer mebuslar da söz alarak Atatürk hakkındaki duygu ve düşüncelerini açıkladılar.⁸³⁵

Yeni Gün, *"Güneş battı, ebedi ışığı yolumuzu aydınlatıyor"* manşetiyle Atatürk'ün ölümünü duyurdu. Gazetenin yazarlarından olan Sami Kut köşesinde; *"O bütün insanlığı yetim bıraktı. O'nun için ne kadar ağlasak azdır. O insanlığın fevkinde bir varlıktı. En büyük tesellimiz, onun ölmez eseri, çelik kalelerden daha sağlam bir şekilde ayakta duruyor. Diğer tesellimiz ise milletin başına onun en yakın askerlik ve siyaset arkadaşı olan General İsmet İnönü'nün gelmesidir,"* cümlelerine yer verdi.⁸³⁶

18 Kasım günü Ankara'da düzenlenecek olan Atatürk'ün cenaze törenine katılmak üzere Başkan Tayfur Sökmen'in belirlediği ve Vedi Münir Karabay, Bahri Bahadırılı, Cevat Abalı, Hamdi Selçuk, Nuri Aydın Konuralp, Seydi Oğuz, Hikmet Erbayır, Agop Davidyan, Zeynelabidin Cilli ve Kamil Zireyk'ten oluşan 10 kişilik milletvekili heyeti yola çıktı.⁸³⁷

⁸³³ Anadolu, 15 Kasım 1938, s.2.

⁸³⁴ Anadolu, 18 Kasım 1938, ss.4,5.

⁸³⁵ Anadolu, 18 Kasım 1938, ss.4,5.

⁸³⁶ Anadolu, 18 Kasım 1938, ss.4,5.

⁸³⁷ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., s.153.

Cenaze törenine Suriye adına katılan Emir Adil Arslan; Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na MC Sınır Tespit Komisyonu'nun çalışmalarını sürdürdüğü bir zamanda Hatay'ın iki ülke arasında paylaşılması teklifinde bulundu. Saraçoğlu ise Hatay sınırı dışında bırakılan Bayır, Bucak ve Hazine nahiyelerinin Türkiye'ye bırakılması karşılığında Hatay sınırında Suriye lehine bazı değişiklikler yapılabileceğini söyledi. Suriye bu teklifi kabul etmeyince herhangi bir anlaşma olmadı.⁸³⁸

Aralık ayı başında Hatay Hükümeti, Türkiye'den Hatay'a gelecek olanlar için pasaport şartını kaldırarak sadece nüfus cüzdanı ile geçişlerin yapılabileceğini duyurdu. Hatay'dan Türkiye'ye gidecekler ise Hatay Emniyet Müdürlüğünden bir belge alacaklar ve bu belgeler Hatay'daki T.C. Başkonsoloslukları tarafından ücretsiz vize edilebilecekti. Ayrıca çıkarılan bir kanun ile Hatay'dan Suriye ve Lübnan'a geçişlerde ise pasaport şartı getirildi.⁸³⁹

Diğer yandan hükümet tarafından çıkarılan bir kararname ile Suriye yanlısı olan ve Arapça yazılan El Haliç Gazetesi, hükümet aleyhinde yayınlar yaptığı için üç aylık süreyle kapatıldı. Bununla birlikte Suriye'den gelen bazı yayınların Hatay'a girişine yasak getirildi.⁸⁴⁰

6 Aralık tarihli Anadolu gazetesinde Hatay tüccarlarının İzmir tüccarlarıyla iş yapmak istediklerine yönelik bir haber yer aldı. Buna göre; İskenderun Ticaret Odası'ndan İzmir Ticaret Odası'na gelen mektupta Hatay içinde tüketilen işlenmemiş, yarı işlenmiş tütün maddelerini doğrudan doğruya anavatandan almak ve Türkiye'de bu maddeleri üreten fabrika ve kuruluşlarla İskenderun Odası kanalıyla Hatay tüccarlarının ilişki kurmak istediklerini bildirdi. Mektupta ayrıca bu fabrika ve kuruluşlardan katalog, numune ve teklif mektupları da istendi. Pamuk ipliği, bakır, kalay, ham deri, çuval, jüt ipliği, jüt mensucat ve kauçuğun Hatay'dan Türkiye'ye ihracı serbest bulunmaktaydı. Bu arada İzmir tüccarlarına gelen bilgiye göre buğday ve kömürle her çeşit maden cevherlerinin Hatay'a ihracında lisans aranmayacaktı.⁸⁴¹

Fransa ile imzalanan anlaşma gereği Hatay sınırlarının tespiti için Paris'te müzakereler sürdürülmekteydi. Miralay Arslanoğlu ile Fransız temsilci Arun arasındaki görüşmelerde Kürtlerin yaşadığı Canik Köyü'nün Hatay sınırları içine alınması kabul edildi. Ayrıca Hatay hükümetinin 10, 50 ve 75 santimlik posta pulları

⁸³⁸ Pehlivanlı ve diğerleri, ss.130,131.

⁸³⁹ Tekin, Hatay Tarihi..., s.221.

⁸⁴⁰ Tekin, Hatay Tarihi..., s.221.

⁸⁴¹ **Anadolu**, 6 Aralık 1938, s.2.

bastıracağı, bu pulların birinde Eti eserlerinden alınmış mozaik bir tavus kuşu, diğerinde ise devlet başkanı Tayfur Sökmen'in portreleri olacaktı.⁸⁴²

İskenderun Limanı'nda yapılacak ekleme ve inşaat için İktisat ve Maliye Bakanlıkları ile Denizbank Genel Müdürlüğü adına incelemeler yapan heyet, Ankara'ya dönerek hazırladığı raporu İktisat Bakanlığı'na vermişti.⁸⁴³

Fransa-Suriye Antlaşması henüz Fransız parlamentosunda onaylanmamıştı. Son günlerde Fransız basınında antlaşmanın onaylanmaması yönünde yoğun yayınlar yapılmaktaydı. Birçok siyasi, Suriye'nin Fransa için doğuda istinat noktası oluşturduğunu, bundan dolayı oranın elden çıkarılmaması gerektiği savunmaktaydı. Konuyla ilgili Jerom ve Jan Taro kardeşlerin yazdıkları makalenin bu minvalde ve aynı zamanda Türkiye aleyhine bölümler içeriyordu. Mesela, Türkiye'nin Hatay'a "görülmemiş bir şiddetle" yerleştiği söylenmekteydi. Bu haksız bir düşünceydi. Çünkü Hatay'ın Türk olduğunu belirten MC kararı ve Fransa ile yapılan antlaşma ortadaydı. Ayrıca yazıda Suriye milliyetçilerinin Fransızlara karşı dillendirdikleri Türkiye'nin Kuzey Suriye'yi ilhak etmek istediği düşüncesi de yer almaktaydı.

Niçin Suriye'den çekiliyoruz? Milletler Cemiyeti'nin, Alevilerin, Dürzilerin, El-Cezire halkının bu yönde istekleri mi var? Hayır! Biz hakkımızdan sadece Şam'ı bile yönetemeyecek bir avuç tahrikatçıyı sevindirmek için çekiliyoruz. Bu Şamlı milliyetçiler, bizi kendi oyunlarına çekmek için şunu söyleyebilir: "Bağımsız Suriye'yi kabul ederseniz sizin menfaatinize olur. Kuvvetli bir Suriye olursa ne bütün Kuzey Suriye'yi işgal etmek isteyen Türkiye'den korkarsınız, ne sahile ve Alevi Dağına yerleşmek isteyen İtalyanlardan, ne Filistin, Doğu Ürdün, Suriye ve Irak'tan oluşan Büyük Arap Krallığı'nı kurup Yahudileri boğmak arzusunu asla terk etmemiş olan İngilizlerden, ne de her yeri olduğu gibi burayı da karıştırmak isteyen Almanlardan... Ayrıca biz bağımsızlığımızı bize kazandıran siz Fransa'ya da ebediyen bağlı kalırız." Bu düşünce tam bir hayal belki çok uzaklarda gerçekleşebilir ama bugünün dünyasında asla!! Eğer bu antlaşmayı onaylarsak bağımsız olacak Suriye'nin üzerine yabancılar atlayacak. İskenderun bunun açık örneği. Himaye hakkımızı terk etme niyetinde olduğumuzu söyler söylemez Türkler fazla beklemediler. Yarın Suriye'den tamamen çekilmekte olduğumuzu söylediğimizde Halep ve El-Cezire'yi almak için sınırda hadiseler çıkarmaya başlayacaklar. O zaman Suriye ile yaptığımız askeri ittifak gereği Türklerle savaşıyor muyuz?"⁸⁴⁴

Resmi temaslarda bulunmak üzere birkaç günlüğüne Ankara'da bulunan Hatay İçişleri ve Milli Savunma Bakanı İnanç Mursaloğlu, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, İktisat Bakanı Hüsnü Çakır ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım

⁸⁴² Anadolu, 15 Aralık 1938, s.3; Halkın Sesi, 15 Aralık 1938, s.1.

⁸⁴³ Halkın Sesi, 21 Aralık 1938, s.4; Anadolu, 21 Aralık 1938, s.2.

⁸⁴⁴ Anadolu, 27 Aralık 1938, s.6.

Gündüz ile görüşti. Toros Ekspresi ile dönüşünde yaptığı açıklamada seyahatinin verimli geçtiğini belirterek şunları söyledi:

*"İç teşkilatta yeni kazalar teşkil edildi. Dahiliye Vekaleti'ne bağlı bir Jandarma Genel Kumandanlığı ve bir Emniyet Genel Müdürlüğü oluşturuldu. Sıkı emniyet ve asayiş önlemleri alarak doğu ve güney sınırlarımızı tahkim etmiş bulunuyoruz. Yabancılar için pasaport zorunluluğu kaldırıldı. Anavatandan gelecek olanların nüfus cüzdanlarını ibraz etmeleri yeterlidir. Suriye ile iki ayrı bağımsız devlet arasındaki uygulamalar devam edecektir. Yoğun bölücü ve kışkırtıcı propagandalar, tüm cemaatler kanun önünde eşit olduğu için başarısız olmuştur. Kısa zaman içinde Hatay'daki Arap, Ermeni, Rum, Alevi vatandaşlar arasında eski kardeşlik bağları yeniden sağlandı. Ebedi Şef Atatürk'ün vefatı ile anavatanın hissettiği acıyı Hatay da aynen hissetmektedir."*⁸⁴⁵

14 Ocak tarihli Anadolu gazetesinde, Suriye tüccarlarının Türkiye'nin Hatay için yaptığı olağanüstü indirimden faydalanmak istediğine dair bir haber paylaşıldı. Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra Ankara'nın Hatay'dan Türkiye'ye gelecek mallar için gümrük vergisini %99 indirmesinden dolayı son iki aydan beri memlekete Hatay'dan çeşitli malların gelmeye başladığı, gümrük memurlarının son gelen yaş meyveyi incelerken ambalajlar üzerinde Suriye damgasını fark etmeleri üzerine malları alıkoydukları bildirildi. Suriyeli tüccarların Hataylı tüccarlarla anlaşarak mallarını Hatay'a göndermeleri, oradan Hatay damgası ile Türkiye'ye sokmaları ihtimali üzerinde durulmaktadır. Soruşturmanın başlatıldığı ve sorumlular hakkında gerekli kanuni işlemin yapılacağı duyuruldu.⁸⁴⁶

1939 yılında gündeme Hatay konusu geldiği zaman bütün çevrelerde merak edilen konu bölgenin Türkiye'ye katılmasının ne zaman gerçekleşeceğiydi. Türkiye bu esas hedefini başlangıçta pek dillendirmese de diplomatik çevrelerde yalnızca bu konu değil, Türkiye'nin Hatay dışında Suriye'nin kuzeyinde başka yerlere de göz diktiği söyleniyordu. Fransa'nın yeni Ankara Büyükelçisi Rene Massigli, 20 Ocak 1939'da bu iddiaları Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na sorduğunda cevap olarak şunları dinledi: *"Türkiye'nin Hatay'dan başka Suriye'nin hiçbir yerinde ne duygusal ne de etnik olarak gözü yoktur. Türkiye Hatay'ı almak istiyor. Hatay er ya da geç Türkiye'ye bağlanacaktır. Şayet, Fransa şimdilik Hatay'ın tam bağımsızlığını ve onu geçici olarak tanıyıp Fransa ve Türkiye'nin güvencesi altına konulduğunu kabul ederse biz biraz sabrederiz."*⁸⁴⁷

Bu arada Hatay Meclisi'nde 1.260.000 lira olan bütçe kabul edildi. Ayrıca 1937 yılı sonuna kadar gelen aşar vergisi borçları da af edildi. Yeni bütçe şu şekilde oluştu:

⁸⁴⁵ Anadolu, 6 Ocak 1939, s.6.

⁸⁴⁶ Anadolu, 14 Ocak 1939, s.2.

⁸⁴⁷ Dağıstanlı ve Sofuoğlu, ss.99,100.

Tablo 6: Hatay Devleti 1939 Bütçesi⁸⁴⁸

Gelirler		Giderler	
Vasitasız vergiler	390.000	Meclis tahsisatı	193.236
Vasitalı vergiler	478.000	Devlet riyaseti	40.552
Milli emlak hasılatı	72.000	Başvekalet, dahiliye, hariciye ve milli müdafaa,	162.474
Devletçe idare edilen kurumlar	51.000	Adliye vekaleti	93.807
Müteferrik varidat	63.000	Maliye ve iktisat vekaleti	155.301
Devlete ait emvalin hasılatı	4.000	Tekaüd sandığına yardım	32.000
Fevkalade irad	2.000	Maarif vekaleti	194.277
Gayrisafi melhuz irad	200.000	Nafia ve ziraat	318.357
		Gayrimelhuz masraflar	160.026
Toplam	1.260.000	Toplam	1.260.000

24 Ocak tarihinde çıkan Anadolu gazetesi; Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen'in İskenderun ziyareti sırasında refakatinde Maliye Bakanı Cemal Baki ve bir kısım mebusla birlikte İskenderun'da incelemelerde bulunmuştu. Gümrük teşkilatı ve depolarını gezen Başkan, gümrük genel müdüründen brifing aldı. Şehir tacirleri, Halep piyasasının İskenderun üzerinden yaptığı transit işlemlerini kestiğinden buna karşılık önlemler alınmasını istedi. Hatay otomobil ve kamyonlarının Suriye'ye girişine izin verilmemesi, aynı muamelenin hükümetçe uygulanması üzerinde duruldu. Başbakan Melek, meselenin iki hükümet arasında müzakere edildiğini söyledi. Yapılan incelemelerde, zeytinyağındaki bereket yüzleri güldürdüğü ve zeytinyağlarının Avrupa'ya ihraç edilmesinin düşünüldüğü konuşuldu. Başkan daha sonra Albay Şükrü Kanatlı'nın düzenlediği öğle yemeğine geçti.

Yemekte; Antakya Başkonsolosu Fethi Denli, İskenderun Konsolosu Ahmet, İran Konsolosu Nimetullah Felaha hazır bulundu. Yemeğin ardından Halkevine geçildi. Burada kurulan müze salonu ziyaret edildi. Müzede ilk göze çarpan İskenderun üzerinden Hatay'a ilk giren iki Türk askerinin elbiseleri, ilk giren Mehmetçiğin postalı ve ilk ayak basan atın nalları oldu. Başkan Sökmen, buradan ayrılarak Antakya'ya Harbiye'deki evine döndü.⁸⁴⁹

Antakya'dan sonra İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Ordu ve Beylan'da açılan halkevleri hemen faaliyete geçtiler. Antakya Halkevi Başkanı ve Mebusu

⁸⁴⁸ Anadolu, 24 Ocak 1939, s.6.

⁸⁴⁹ Anadolu, 24 Ocak 1939, s.9.

Hamdi Selçuk, Yeni Gün gazetesine yaptığı açıklamada; Hatay'ı kısa zamanda anayurt seviyesine yükseltmeyi ana hedef olarak belirlediklerini, gece kursları, halk dersaneleri, parasız hasta bakım yurtları, sağlık evleri açmak; mümkün olduğunca geniş bir kütüphane kurmak; köylerde, hapishanelerde okuma odaları tesis etmek, spor ve güzel sanatları en ücra köylere yaymak gibi işleri yapacaklarını söyledi.⁸⁵⁰

Türk Ceza Kanunu Hatay Millet Meclisi'nde aynen kabul edilerek yürürlüğe girdi. Medeni Kanun ve vergi sistemi için hazırlıklar sürdürüldü.⁸⁵¹

Diğer taraftan Antakya Halkevi'nde Çocuk Esirgeme Kurumu açılması konusunda yapılan toplantıya Meclis Başkanı, bakanlar, mebuslar, öğretmenler, doktorlar, tüccarlar ve servet sahipleri katıldı. Genel merkezinin Antakya olacağı kurumun idare heyeti Sağlık Müsteşarı Sıtkı Esmani başkanlığında 9 kişinin seçilmesiyle oluşturuldu. Ayrıca fakir, hasta ve muhtaçlara bakma amacıyla Antakya Veremle Mücadele ve Genel Yardım Kurumu adıyla bir cemiyet açıldı. Kurban derilerinin bu cemiyet adına toplanması kararlaştırıldı.⁸⁵²

Ankara Hükümeti, Hatay'ın anavatana katılma konusunda halkı sosyal ve kültürel açıdan kazanmak, süreci hızlandırmak için bir dönem pasifleştirilen Hatay'daki Halk Partisini ve Halkevlerini yeniden canlandırmak için bölgeye 11 Şubat 1939 tarihinde Tekirdağ milletvekili Rahmi Apak'ı gönderdi. Apak ilk olarak yaptığı incelemelerden sonra Ankara'ya yolladığı raporda; Fransa'nın Suriye'de Arapları, Ermenileri ve Kürtleri örgütlemeye çalıştığını, Halk Partisi'nin ve Halkevleri'nin Hatay Türkleri dışından kalan unsurları da kazanmak için çalışmalar yapmasının gerekli olduğunu belirtti. Apak, bir ay içinde İskenderun, Kırıkhan ve Reyhaniye'de parti teşkilatı ve halkevleri kurdu, köy ve mahalle ocaklarını oluşturdu. Halka yük olmamak için Ankara'dan kendisine 5000 TL para gönderildi. Bu para ile parti ve halkevleri teşkilatlanmaları tamamlandı.⁸⁵³

Şehit ailelerine ve Türk İnkılabı'nı Hatay'da yayanlara yardımda bulunuldu. Aynı zamanda Hatay'da Türkçe yayınlanan Yeni Gün, Hatay ve Karagöz ile Arapça yayınlanan Ahd-i Cedid ve Enba-i Hatay gazetelerinin tüm masrafları üstlenildi.⁸⁵⁴

Diğer taraftan Apak, çalışmalarda ihtiyaç duyulan nitelikli eleman ihtiyacını Ankara'ya bildirince Türkiye'deki halkevlerinde dil, temsil, sosyal yardım ve köycülük

⁸⁵⁰ **Yeni Asır**, 26 Ocak 1939, s.3; **Anadolu**, 27 Ocak 1939, s.10.

⁸⁵¹ **Yeni Asır**, 31 Ocak 1939, s.3/ 4 Şubat 1939, s.3.

⁸⁵² **Yeni Asır**, 31 Ocak 1939, s.3/ 4 Şubat 1939, s.3.

⁸⁵³ Pehlivanlı ve diğerleri, ss.126-130.

⁸⁵⁴ Pehlivanlı ve diğerleri, ss.126-130.

kollarında yetişmiş 25 kadın ve erkek öğretmen Hatay'a gönderildi. Bundan sonra teşkilat özellikle Aleviler üzerinde yoğun faaliyetlere girişti.

Apak raporunda; Türkiye'nin Hatay zaferinden sonra Lazkiye, Trablusşam ve Şam'da Türk nüfuzunun hayli arttığını, Fransa'nın bunu, dikkat çekmeden kırmaya çalıştığını, Fransa'nın Araplar arasında Türkler aleyhinde yaptıkları propagandalarla mücadele edebilmek için Antakya Başkonsolosu Fethi Denli tarafından kurulan Hatay Ajansı'nın desteklenmesi gerektiğini ifade etti.⁸⁵⁵

Rahmi Apak Ankara'ya gönderdiği 10 Mart tarihli başka bir raporunda; Fransa'nın Suriye'den ayrı Lazkiye'de Alevi, Elcezire'de Hristiyan olmak üzere iki topluluk yaratmaya çalıştığını, sınırimızın yakınındaki bu gelişmeleri takip edebilmek için Milli Emniyet'in ciddi bir şekilde çalışması gerektiğini ve bu iki bölgede birer konsolosluk açılabileceğini, Antakya ve İskenderun'daki konsoloslukların Hatay'ı ilhak düşüncesine ters düştüğü için ima yolu ile bu konsoloslukların Elcezire ve Lazkiye'ye kaydırılmasını önerdi.⁸⁵⁶

Hatay Meclisi toplanarak TBMM tarafından kabul edilen Hatay mebuslarının anavatan demiryollarında parasız seyahatini temin eden kanun okundu. TBMM'ye teşekkür edilmesi ve Hatay'a gelecek anavatan mebuslarına her türlü kolaylığın sağlanması alkışlarla kararlaştırıldı. Başka bir toplantıda ise Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının Hatay Kanunları olarak kabulü yönünde Meclis Adliye Komisyonu'ndan gelen teklif, halkın bir anda medeni kanunlara kavuşması anlamına geleceğinden kabul edildi.⁸⁵⁷ Alınan kararlar bu kanunlardan askerlik, kadınlara seçim hakkı ve uluslararası taahhütlerle ilgili olanların belli bir süreliğine uygulanmaması konusunda hükümet yetkilendirildi.⁸⁵⁸

Hatay Meclisi'nin aldığı bu kararı Hatay ve Havas ajanslarına iki gün sonra yaptığı açıklamada değerlendiren Albay Kole; çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bağımsız Hatay Devleti'nde Kemalizm rejiminin Türkiye'de uzun yıllardır uyguladığı kanunların aynen kabul edilmesinin gayet doğal bir durum olduğunu ifade etti.⁸⁵⁹

Suriye basınında Türkiye'nin Halep'i almak için yoğun faaliyetlere giriştiği yönünde iddialar yer aldı. Bir grup gazete Türkiye'nin Akdeniz'de karışıklık çıkararak

⁸⁵⁵ Pehlivanlı ve diğerleri, ss.126-130.

⁸⁵⁶ Pehlivanlı ve diğerleri, ss.126-130.

⁸⁵⁷ **Yeni Asır**, 16 Şubat 1939, s.1/18 Şubat 1939, s.1,4; **Halkın Sesi**, 16 Şubat 1939, s.1; **Anadolu**, 18 Şubat 1939, s.1.

⁸⁵⁸ Tekin, Hatay Tarihi..., s.229.

⁸⁵⁹ Tekin, Hatay Tarihi..., s.229.

güney sınırlarını genişletmek istediğini, bunun için Gaziantep'e kuvvet yığdığını ileri sürdü. Bazı gazetelerde ise; Filistin meselesi çözümlenirken Suriye'nin karıştırılacağı, bundan sonra bir Filistin-Suriye Federasyonu kurulup başına Sabık Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşanın oğlu Abdül'naim'in getirileceği, Türkiye'nin olurunun almak için de güney sınırlarını Halep'i dahil etmek suretiyle biraz daha aşağı indirmesine göz yumulacağı iddiasında bulunuldu.⁸⁶⁰

Halep şehrinde binlerce öğrenci ve bunlara katılan insanlar büyük bir gösteri yaparak Türkiye'ye katılmak istediklerini duyurmak için büyük bir gösteri yaptılar. Askerlere rağmen geç saatlere kadar kalabalık dağılmadı. Bu arada Suriye'de hükümet krizi çıktı. Cemil Mürdüm, hükümet kurması yönündeki Cumhurbaşkanı'nın teklifini reddetti. Suriye'de otorite gün geçtikçe azalmaktaydı.⁸⁶¹

9 Mart tarihli Anadolu gazetesi Hatay'ın kalkınmasıyla ilgili paylaştığı haberde; İskenderun'da Merkez Bankası ile Antakya'da Atlıspor Kulübü'nün törenle açıldığını, Atlıspor Kulübü Başkanlığına Halkevi'nin de başkanlığını yürüten Abdül'gani Türkmen'in seçildiğini, kulübün İskenderun'dan sonra Kırıkhan'da da şube açacağını yazdı.⁸⁶²

Hatay Devleti, 15 Mart tarihli meclis kararıyla Suriye parasını tedavülden kaldırıp Türk parasına geçti. Bunun yanında Türkiye ile Hatay arasında imzalanan anlaşma ile vatandaşların artık pasaportsuz bir şekilde Hatay'a gidip gelebilmeleri mümkün hale geldi. Böylece bütünleşme yolunda önemli bir adım daha atılmış oldu.⁸⁶³

Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra hızlı bir şekilde mecliste çıkarılan kanunlarla Suriye ve Fransa'nın etkisinden uzaklaşıp Türkiye ile entegrasyon konusunda önemli bir mesafe alındı. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına başlangıçta karşı duran ve bu konuda tedbirler almaya çalışan Fransa, Avrupa'da yaşanan son gelişmelerin ardından özellikle Balkanlarda Türkiye ile işbirliğine girmek isteyince, Türkiye şart olarak Hatay sorununun çözülmesini gösterdi. Bu durum ilhak sürecini hızlandıran en önemli etken oldu.⁸⁶⁴

O sıralarda Catroux adından bir Fransız Senatörü, Hatay'a gelerek bir ay boyunca bölgede kaldı ve yaptığı incelemelerin ardından edindiği izlenimleri ülkesine döndüğünde "*Sancak Faciası*" adlı bir kitapta açıkladı. Senatör, kitabında Hatay'ın

⁸⁶⁰ **Anadolu**, 19 Şubat 1939, s.10/ 25 Şubat 1939, s.3.

⁸⁶¹ **Anadolu**, 19 Şubat 1939, s.10/ 25 Şubat 1939, s.3.

⁸⁶² **Anadolu**, 9 Mart 1939, s.1.

⁸⁶³ **Yeni Asır**, 15-17 Mart 1939, s.3.

⁸⁶⁴ Sarıay, Atatürk Dönemi..., ss.38,39.

nasıl kaybedildiğini kendileri açısından acı bir şekilde açıkladı. Hatay'ı Almanların Avusturya'yı işgaliyle kıyaslayan Senatör, Almanların Avusturya Başbakanı'nı baskıyla düşürüp yerine faşist İnkâr'ı getirerek Avusturya'yı elde ettiğini, fakat Türklerin Hatay'ı elde etmek için izlediği yöntemin Almanların yönteminden daha başarılı ve daha ince bir metot olduğunu belirtti.⁸⁶⁵

TBMM'de Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen ve Başbakan Abdurrahman Melek, yemin ederek TBMM milletvekili oldular. Meclis Şemsettin Günaltay başkanlığında toplandı. Tayfur Sökmen Antalya'dan, Abdurrahman Melek ise Gaziantep'ten milletvekili oldular. Hatay Devleti'nin başkanı ve başbakanı TBMM'de ant içmek için ilk yurt dışı gezisi denilecek Ankara seyahatine birlikte çıktılar. 17 Nisan-6 Mayıs arasında gerçekleştirilen bu ziyaret, Hatay'ın anavatana katılması sürecinde önemli merhalelerden biri oldu. Bu arada CHP'nin Antakya ve İskenderun ilçe kongreleri yapıldı.⁸⁶⁶

İzmir Belediye ve Fuar Komitesi'nin, Antakya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı'na Hatay ürünlerinin, sanat eserlerinin ve ziraat maddelerinin sergilenmesi için bir pavyon ayrıldığı yönündeki davet içeren telgrafına çekilen cevabi telgrafta; *"Komitenizin kardeş Hatay için gösterdiği yüksek alakaya candan teşekkür eder, fuarınıza Hatay'ın şerefiyle mütenasip bir şekilde katılmaya hazırlandığımızı bildirir, sevgi ve saygılarımızı sunarız."* sözlerine yer verildi.⁸⁶⁷

3.5. HATAY'IN ANAVATANA İLHAKI

3.5.1. Türkiye ile Fransa Arasında İmzalanan Antlaşmalar ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılması

Fransa'nın yeni Ankara Büyükelçisi Rene Massigli, ilk temaslarının ardından Paris'e yolladığı değerlendirme raporunda; Hatay konusunda Türkiye'den esneklik beklenilemeyeceğini, Suriye'de manda rejimi devam edeceği için Hatay'ın ona mahkum olmasının doğru olmayacağını, Mihver devletler gibi davranmayan Türkiye'nin bu meselede Suriye'yi işe karıştırmak istemediğini belirterek mevcut durumda izlenebilecek şu üç yolu sıraladı:

a- 1937 Hatay statüsüne bağlı kalıp Türk aleyhtarlarına güvenerek Türkiye'nin karşısında durmak,

⁸⁶⁵ Selçuk, ss.134,135.

⁸⁶⁶ **Anadolu**, 18 Nisan 1939, s.3; Tekin, Hatay Tarihi, ss.230,231.

⁸⁶⁷ **Yeni Asır**, 11 Haziran 1939, s.1.

b- İşi sürüncemeye bırakarak, Hatay'daki Türk idarecilerinin yanlış uygulamalarını eleştirip zamana oynamak,

c- Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını kabul edip karşılığında Fransa için tavizler koparmak.

Massigli'ye göre ilk iki yol Türkiye ile ilişkileri tehlikeye sokacağı için Fransa'nın çıkarlarına aykırı durumlar yaratır. O, raporunda Fransa'nın ne Hatay'da ne de Suriye'de Türklere karşı koyabilecek bir gücünün olmadığını böylelikle itiraf etti. Kısa bir süre sonra bizzat gittiği Paris'te, dışişlerinin ilhak fikrine mesafeli dururken General Gamlain ve Darlan gibi askeri liderlerin Türkiye ile işbirliğini net bir şekilde savunduğunu gördü. Massigli, Ankara'ya döndükten sonra Dışişleri Bakanı Bone'den Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması karşılığında Musa Dağı gibi bazı yerlerin Suriye'ye terkedilmesi, Türkiye'nin yeni topraklar istememesi ve yaptığı propagandalara son vermesi, Akdeniz'de bir Türk-Fransız siyasal işbirliğinin sağlanması konusunda faaliyette bulunabileceğine dair bir telgraf aldı.

15 Mart 1939 tarihinde Almanya, Çekoslovakya'yı işgal etti ve hemen ardından Polonya ile aralarındaki saldırmazlık antlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini ilan etti. Bir ay sonra İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi İngiltere ve Fransa'ya Balkanlar ve Doğu Akdeniz için güvenlik risklerinin arttığını gösterdi. Dolayısıyla Türkiye bu iki devlet için daha önemli bir ülke olmaya başladı.⁸⁶⁸

20 Mart tarihinde Bakan Bone'den Ankara Büyükelçisi Massigli'ye çekilen telgrafta; 1937 statüsünün zaman içinde eridiği, Hatay sorununun Türk-Fransız ilişkilerini zehirlediği, bunun için zaman geçirilmeden Türkiye ile önceden belirtilen karşılıklar alınarak onurlu ve karlı bir antlaşma ile mümkünse Hatay'ın bir bölümünün değilse tamamının Türkiye'ye bırakılması bildirilip, Fransa ve Suriye kamuoylarının göstereceği tepkiler düşünülerek ilhakın Suriye'de mandanın bitiş tarihi olan 31 Aralık 1939'dan sonra gerçekleştirilebileceği ifade edildi. Massigli ile Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, kısa zamanda üç defa biraraya geldiler. Bakan, Büyükelçi'ye Hatay'da toprak kaybına karşı olduklarını, Suriye'den başka toprak talebi olmadıklarını ilan edebileceklerini, Bağdat Demiryollarının Fransızlarca işletilmesi konusunun görüşülebileceğini ve Fransa ile yapılacak bir siyasal antlaşmaya İngiltere'nin de katılmasının şart olduğunu bildirdi.⁸⁶⁹

⁸⁶⁸ Soysal, Hatay Sorunu..., s.98-101.

⁸⁶⁹ Soysal, Hatay Sorunu..., s.100.

Fransız Le Figaro gazetesi, Hatay Meclisi'nin Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını ilan edeceğine yönelik İskenderiye basınında yazılan iddiaları haberleştirdi. Buna göre; 60 bin kişilik Türk ordusu sınırda bekleyecek, Halep'te kurulan Türk komiteleri de ordunun, ilerleyişini Halep'e doğru uzatması konusunda girişimlerde bulunacak. Anadolu Ajansı bu haberi tekzip etti. Yayınlanan başka bir haberde; eski Suriye Dışişleri Bakanı Cabiri, Fransız Başbakanı, Dışişleri Bakanı, Mebusan ve Ayan Meclisleri'ne gönderdiği telgraflarda, Fransa'nın Suriye Antlaşmasını onaylamasından uzak durması üzerine, manda rejiminin bitmesine yönelik bir şeklin kabulünü istedi. Suriye'nin hakkını müdafaa için her türlü tedbirlere başvurulacağını bildirdi.⁸⁷⁰

7 Nisan tarihli Halkın Sesi gazetesi, Hatay'ın durumu hakkında Ankara'da Fransa ile müzakerelerin başladığını, kısa süre içinde olumlu bir şekilde sona ereceğinin beklendiğini yazdı.⁸⁷¹ Aynı gazete 13 Nisan'daki sayısında ise Suriye'deki Fransız Yüksek Komiser Pauks'un Ankara temaslarının ardından Paris'e gittiği, Hatay'ın Türkiye'ye verilmesi şartlarının belli olduğunu, fakat Türkiye'nin Boğazlar'ın Fransız-İngiliz filolarına açılması konusunda güçlük çıkardığını belirtti.⁸⁷² Roma Radyosu, Fransa'nın Türkiye'ye Hatay dışında Halep ve Kuzey Suriye'yi vermeyi teklif ettiğini, Türkiye'nin ise Boğazlar'da tarafsız olmaya büyük önem verdiğini ileri sürdü.⁸⁷³

Hatay'ın ilhak görüşmeleriyle ilgili ilk ciddi haber, 26 Nisan 1939 tarihinde Londra Radyosu'ndan duyuruldu. İlhakla ilgili Türkiye ve Fransa'nın anlaşığı ve devir-teslim işlemlerinin yakın bir zamanda başlayacağı belirtildi.⁸⁷⁴

Fransa Başbakanı Daladier yaptığı parlamento konuşmasında, Türkiye ile ilişkilere değinerek, Doğu Akdeniz'de yaşanan sorunun geçici olduğunu, General Weygand'ın Ankara ziyareti ile ikili ilişkilerin daha da gelişeceğini söyledi ve Türkiye ile yapılan dostluk antlaşmasına Sovyetler Birliği'ni davet etti.⁸⁷⁵ Bu arada Fransa'nın Yakınoğu Kuvvetler Komutanı General Weygand'ın Ankara'da gerçekleştirdiği temasların Balkanlar ve Doğu Akdeniz konularıyla ilgili olması, görüşmelerin ciddi bir aşamaya geçtiğini gösterdi. General Weygand Paris'e döndüğünde hükümetine Türkiye ile bir an önce anlaşılması gerektiğini söyledi.⁸⁷⁶

⁸⁷⁰ **Yeni Asır**, 5 Nisan 1939, ss.1,4.

⁸⁷¹ **Halkın Sesi**, 7 Nisan 1939, s.4.

⁸⁷² **Halkın Sesi**, 13 Nisan 1939, s.4.

⁸⁷³ **Halkın Sesi**, 21 Nisan 1939, s.4.

⁸⁷⁴ Tekin, Hatay Tarihi, s.232.

⁸⁷⁵ **Anadolu**, 13 Mayıs 1939, s.4.

⁸⁷⁶ Soysal, Hatay Sorunu..., s.101.

Öte yandan Türkiye ile İngiltere arasında ittifak görüşmeleri yapılırken Fransa'nın da bu görüşmelere katılmak istemesi üzerine Türkiye, Hatay sorununun halledilmesi yani ilhakın gerçekleşmesini şart olarak ileri sürdü. Bununla birlikte yapılan görüşmeler hakkında Fransa, Ankara tarafından düzenli olarak bilgilendirildi. 12 Mayıs'ta Türk-İngiliz Ortak Demeci'nin ilan edilmesi ileride yapılacak üçlü ittifakın zeminini yarattı. Bu gelişmeden sonra Paris-Ankara trafiği hızlandı. Paris'te Bakan Bone ile Büyükelçi Suat Davaz arasında Türk-İngiliz Ortak Demeci'nin aynısı olacak olan Türk-Fransız Ortak Demeci için başlayan görüşmelere paralel olarak Ankara'da Bakan Saraçoğlu ile Büyükelçi Massigli arasında Hatay'ın anavatanına katılması müzakereleri başladı.⁸⁷⁷

Yeni Asır, Hatay'ın ilhakıyla ilgili görüşmelerin Paris'te sonuçlandığını ve 22 Mayıs'tan önce yeni Türk birliklerinin Hatay'a gireceğini yazdı.⁸⁷⁸ 23 Mayıs'taki sayısında ise İstanbul'da çıkan Vakit gazetesinin "*Hatay'ın ilhakını bekliyoruz*" adlı manşetini haber yaptı. Yazıda; Türk kamuoyunu tatmin etmenin tek yolunun ilhak olduğunu, Hatay Türklerinin de mevcut durumdan hoşnut olmadığını, Türkiye'nin tek taraflı hareket etmek istemediği için Fransa'nın olurlarını almayı gerekli gördüğünü, Hatay'ın ilhakı ile Türk diplomasisinin siyaset dünyasına örnek bir zafer kazandıracağını ifade etti.⁸⁷⁹

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Hatay'ın bütün şehirlerinde büyük bir coşkuyla kutlandı. Hatay Meclisi Türk ordusunun Hatay'a girdiği 5 Temmuz ile meclisin açıldığı 2 Eylül tarihlerini Kurtuluş Bayramı olarak kabul etti. Bu arada Hatay'daki şehitlerin kemiklerinin bir araya getirilerek bir abide yapılacağı öğrenildi.⁸⁸⁰

Hatay ve Suriye arasındaki sınır tespit çalışmaları, taşların dikilmesi ve 19 Mayıs akşamı Türkçe ve Fransızca olmak üzere iki nüsha halinde hazırlanan protokollerin imzalanması ile noktalandı. Sınır eskisine göre 6 km doğuya doğru genişledi ve Babilhava'ya kadar olan yerler Hatay içine alındı. Hatay'ın sınır kapıları şu şekilde belirlendi:

Halep yönünden : Yenişehir-Reyhaniye,

Beyrut yönünden: Ordu Gümrük Kapısı,

⁸⁷⁷ Soysal, Hatay Sorunu..., ss.102,103.

⁸⁷⁸ **Yeni Asır**, 18 Mayıs 1939, s.3.

⁸⁷⁹ **Yeni Asır**, 23 Mayıs 1939, s.1.

⁸⁸⁰ **Anadolu**, 21 Mayıs 1939, s.3.

Deniz girişi: İskenderun-Arsuz-Süveydiye,

Hava yolu (yolcu ve eşya) gümrüğü; İskenderun Limanı.⁸⁸¹

26 Mayıs tarihli Halkın Sesi Gazetesi, Fransa'nın Hatay temsilcisi olan Albay Kole'nin, 5 günlük resmi temaslarda bulunmak üzere Ankara'ya geldiğini, seyahat öncesi Suriye Yüksek Komiserinden son talimatları aldığını yazdı.⁸⁸²

Türk-Fransız müzakereleri hakkında Londra Radyosu Fransa'nın, Akdeniz'deki konumunu dikkate alarak, Hatay meselesinde Türkiye'nin dostluğunu kazanmak için her fedakarlığı yapmaya karar verdiğini belirtti. Paris Radyosu ise; müzakerelerin bitmek üzere olduğunu, tarafların birer deklarasyonla Hatay meselesinin Türkiye lehine sonuçlandığını duyuracaklarını aktardı.⁸⁸³

Şam basınının Alman kaynaklara dayandırarak Halep'in Türkiye'ye ilhak edileceğine dair haberleri işleme üzerine bazı Halep zenginlerinin ve Türkiye aleyhtarı siyasetçilerin Beyrut ve Şam'a doğru sermayelerini kaydırdıkları öğrenildi.⁸⁸⁴

CHP Meclis Grubu'nun 14 Haziran'da yaptığı toplantıda Başbakan Refik Saydam, Fransa ile yapılan müzakerelerin tam bir anlaşma ile sonuçlandığını ve yakında Hatay'ın anavatana katılacağını açıkladı. Bu kapsamda hükümetin ilhakla ilgili çalışma başlattığı, Hatay'ın 63. il olacağı, il merkezinin Antakya olacağı, TBMM'ye katılacak mebusların belirlenmesi için seçim yapılacağı öğrenildi. Hatay'ın Ankara'ya 8 mebus göndermesi tahmin edilmektedir. Hatay Valiliği'ne Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer'in, onun yerine de Seyhan Valisi Ali Rıza Çevik'in atandığı öğrenildi.⁸⁸⁵

16 Haziran tarihinde toplanan TBMM'de Başbakan Dr. Refik Saydam'ın oylanmasını istediği, meclisin alkışlar eşliğinde kabul ettiği ve ilhakı müjdeleyen madde şu şekildedir: "*Meydan-ı Ekbez'in 1 km kuzeybatısında bulunan 312 numaralı hudut taşından itibaren Payas'a kadar uzanan sahada halen yürürlükte bulunan bütün mali, iktisadi ve idari hükümler kaldırılmıştır.*"⁸⁸⁶

Aynı tarihte çıkan Yeni Asır gazetesinde, eski bir Bulgar askeri, şimdiyse milletvekili olan Cospodin Kujuharof'un Slovo gazetesinde yayınlanan makalesine yer

⁸⁸¹ Tekin, Hatay Tarihi, s.233.

⁸⁸² **Halkın Sesi**, 26 Mayıs 1939, s.4.

⁸⁸³ **Anadolu**, 6 Haziran 1939, s.1.

⁸⁸⁴ **Halkın Sesi**, 13 Haziran 1939, s.1; **Yeni Asır**, 11 Haziran 1939, s.1.

⁸⁸⁵ **Anadolu**, 14 Haziran 1939, ss.1,4/ 15 Haziran 1939, s.5; **Halkın Sesi**, 14 Haziran 1939, s.1; **Yeni Asır**, 15 Haziran 1939, s.1.

⁸⁸⁶ Tekin, Hatay Tarihi, ss.234,235.

verildi. Bir zamanlar köhne bir kasaba olarak gördüğü Ankara'yı, Mustafa Kemal'in uluslararası siyasetin önemli merkezlerinden biri yaptığını ifade etti.

"Büyük Türk inkılapçısı Atatürk'ün ölümünden sonra eserlerinin yıkılacağını düşünenler boş ümitlere kapılıyor. Ankara'nın yalçın kayalıklarına yazılan bu büyük isim ebediyen payidar kalacaktır. Asya'nın geri kalmış kasabacığı olan Ankara, Mustafa Kemal için başlatacağı savaşın karargahı oldu. Bundan yirmi yıl önce bu kasaba ancak coğrafya bilgisi iyi olanlar için geçerliydi. O sırada Paris'te konferans toplanmıştı. Klemanso'ya bir telgraf uzatıldı. Kemal Paşa adında bir Türk generalinin teşkilat yapmak üzere Ankara'ya kaçtığı bildiriliyordu. Yanındaki müşaviri Tardio'ya "Angora? Rica ederim haritaya bakın, şu Angora nerede bulunuyor?"dedi. 1919'da tek bir Fransız'ın bile tanımadığı bu kasabacığın günün birinde uluslararası politikada ve özellikle Yakındoğu olaylarında önemli bir merkez olacağını kimse düşünmüyordu. Fransızlar saygısızlıklarını emsalsiz şekillerde gösterirler, buna karşılık çıkarları onları bazı fedakarlıklara zorladığı zaman ise gösterdikleri sempati ve iltifatlarda da kimse ellerine su dökemez. Şimdi o Ankara'da Hatay'ın geleceğı ile ilgili Türk-Fransız görüşmeleri yapılmaktadır. İlhakın olacağı apaçık meydandadır."⁸⁸⁷

Türkiye-Fransa Antlaşması'nın ardından İtalyan gazeteleri, Türkiye'ye ve oluşturduğu ittifaklar aleyhinde yazılar yazdılar. Yazılarında Hatay'ın Türkiye'ye ilhakının Fransa için bir kayıp olduğunu, İskenderun'u aldıktan sonra Türkiye'nin yarın başka yerler isteyeceğini, bu konuda Fransa'nın İngiltere'den büyük baskı yediğini yazarak Bulgaristan'ı kışkırtıp Balkan Antantı'na saldırdılar. Alba Delniyari gazetesi, Türkiye'nin İskenderun'dan sonra Halep ve Cizre petrollerinin işletilmesinde ayrıcalık istediğini ileri sürerek Suriye'nin küçükleri feda etmekten çekinmeyen demokratik devletler arasında bir mübadele parası olduğunu yazdı. Yeni Asır Gazetesi buna cevap olarak Trablus, Habeşistan, Arnavutluk örneklerinde olduğu gibi İtalya'nın küçükleri kendi ihtiraslarına hiç feda etmediğini yazarak bütün bunların Balkan Antantı'nın ve Türk-İngiliz-Fransız antlaşmalarının önemini bir kez daha ortaya koyduğunu belirtti.⁸⁸⁸

23 Haziran 1939 tarihli meclis toplantısında Hatay'ı Türkiye'ye kazandıran Türk-Fransız Antlaşması alkışlar eşliğinde onaylandı. Atatürk'ün tarihi toplantıda olmaması herkeste buruk bir sevinç yaşattı. İlhakı gerçekleştirecek gerekli prosedürler için saat 13.30'da Dışişleri Bakanlığı'nda Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Fransız Büyükelçi Massigli arasında törenle imzalar atıldı.⁸⁸⁹ Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemenciğlu, Hatay Delegatesi Cevat Açıkalın, Hatay Delegatesi

⁸⁸⁷ Yeni Asır, 16 Haziran 1939, s.7.

⁸⁸⁸ Yeni Asır, 21 Haziran 1939, s.3; 22 Haziran 1939, ss.1,5.

⁸⁸⁹ Antlaşma maddeleri için bkz: (İsmail Soysal, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasal Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965, ss.271-280).

Albay Kole, Fransız Elçilik Başkatibi Ruksnun ile yerli ve yabancı basın temsilcilerinin bulunduğu törende, Bakan Saraçoğlu, artık Hatay meselesinin tamamıyla halledildiğini belirtti. Buna katkı sunan herkese teşekkür etti. Menemencioğlu, imzalanan metinlerin bir antlaşma, bir protokol, iki ek, bir proseverbal⁸⁹⁰ ile iki mektuptan ibaret olduğunu, 1921, 1926 ve 1930 antlaşmalarıyla tespit edilmiş sınırlara göre Hatay'ın Türkiye'ye ilhak olduğunu, normalde Hatay-Suriye arasındaki sınırın Türk-Fransız askeri heyetlerinin çalışmalarıyla belirlendiğini, şimdi bir iki ufak değişiklikle yeni sınırın oluşturulacağını söyleyerek 23 Temmuz'a kadar bu işin biteceğini, Fransız askerlerinin tahliyesi ile makamların devir tesliminin 22 Temmuz'a kadar tamamlanmış olacağını açıkladı.⁸⁹¹

Yine aynı gün Paris'te saat 18.00'de Kedorse'ye Fransa Dışişleri Bakanı Bone, Büyükelçi Suat Davaz, Dışişleri Bakanlığı erkanının bulunduğu bir törenle Türk-Fransız Antlaşması imzalandı. Bone yaptığı konuşmada şunları söyledi: "*İki devlet uzun soluklu işbirliği için müzakerelere devam edecektir. Bu anlaşma hiçbir devletin aleyhine değildir. Akdeniz'de ve Balkanlarda barışı korumak ana hedeftir. Taraflar aynı amaç doğrultusunda başka devletlerle aynı şartlarda anlaşma yapabilirler. Bu antlaşma Türk-İngiliz Anlaşması'nın tamamlayıcısıdır.*" İki ülke arasında Paris'te imzalanan Karşılıklı Yardım Antlaşması Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında üçlü bir antlaşma yapılması için gerekli ortamı yarattı ve hedeflenen bu antlaşma 19 Ekim 1939 yılında imzalandı.⁸⁹² TBMM'nin 23 Haziran tarihindeki oturumunda Başbakan Refik Saydam kürsüde şu konuşmayı yaptı:

"Huzurlarınıza Türkiye-Fransa arasında barış davasına büyük katkı sağlayacak antlaşma metnini getirmiş bulunuyorum. Bu metin Türk-İngiliz antlaşma metninin harfi harfine aynıdır.(Bravo Sesleri) Bugün Paris'te Dışişleri Bakanı ile Büyükelçimiz arasında imzalanacak beyanname şudur:

- 1- Türkiye ile Fransa hükümetleri yoğun temasların ardından her konuda fikir birliğine varmıştır.*
- 2- Her iki devletin çıkarları doğrultusunda uzun süreli bir anlaşma imzalamaları takarrür etmiştir.*
- 3- Kesin antlaşma yapıluncaya kadar Akdeniz'de çıkabilecek bir savaş durumunda taraf devletlerden biri ötekine her türlü yardımı sağlayacaktır.*
- 4- Antlaşma hiçbir devlet aleyhine değildir. Sadece Türkiye ile Fransa arasında karşılıklı yardım ve müzaheret teminine yöneliktir.*
- 5- Kesin antlaşmaya kadar üzerinde netlik sağlanamayan bazı sorunlar halen devam etmektedir. Bunun üzerinde çalışılacaktır.*
- 6- Her iki hükümet Balkanlarda güvenliğin sağlanmasının önemine vurgu yapmaktadır.*

⁸⁹⁰ Proseverbal: Kayıt.

⁸⁹¹ **Anadolu**, 24 Haziran 1939, s.1.

⁸⁹² Mehmet Gönübol ve Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C. 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999, s.132,133.

7- Bu antlaşma her iki tarafın diğer hükümetlerle anlaşma yapmasına engel değildir.

*Aziz arkadaşlar! İlk madde, siyasi gelişmeler karşısında her iki hükümet arasındaki görüş birliğini, sulhun devamı amacıyla ortak taahhütlere bağlanmasını belirtir. İkinci maddede, geçici bir işbirliği değil İngiltere ile yaptığımız gibi yakın zamanda Fransa ile kesin bir anlaşma yapmayı iki taraf da hedeflemektedir. Üçüncü madde şunu gösteriyor ki; Akdeniz'de doğabilecek tehlikeler, Türkiye ile İngiltere'yi olduğu gibi Türkiye ile Fransa'yı da aynı cephede buluşturacaktır. (alkışlar, bravo sesleri) Dördüncü maddede, antlaşma sadece bizim güvenliğimizi korumaya yöneliktir. Başka hiçbir devletin aleyhine bir anlam içermez. Beşinci madde, ikinci maddede belirttiğim hedefleri teyit etmektedir. Altıncı maddede, Türkiye'nin emniyetinin yalnız Akdeniz'den gelebilecek tehlikelere karşı değil, diğer bölgelerden gelebilecek tehlikelere karşı da korunmasını gerektirmektedir. Bu madde Balkan Misakı'nın maddelerini ihlal etmemekte, Türkiye ile Fransa arasındaki endişeleri gidermektedir."*⁸⁹³

Başbakan Saydam'ın konuşmasının ardından kürsüye gelen hatiplerden Refik Şevket İnce, Türkiye'nin Avrupa'da doğan korkutucu hava karşısında nasıl Balkan ve Sadabat Paktlarını yapmışsa, İngiliz ve Fransız ittifakını yaparak barışa ve topraklarını korumaya olan bağlılığını bir kez daha kanıtladığını belirtmiştir. Ali Mazhar Göker, antlaşmanın hiçbir devletin aleyhine olmadığını, sadece barışı koruma adına alınmış bir tedbir olduğunu ifade etmiştir. Bu konuşmalar esnasında dinleyiciler arasında Albay Kole, Fransız Büyükelçisi Rene Massigli, İngiliz Büyükelçisi Sir Hughe Montgomery Knatchbull-Hugessen, Sovyet Büyükelçisi Trentiev ve Balkan Antantı devletleri diplomatik temsilcileri bulunmaktaydı. Başka mebusların konuşmaları sonrası antlaşma, 343 vekilin oybirliği ile kabul edildi.⁸⁹⁴

Ankara Antlaşması'ndan sonra Suriye Meclis Başkanı Nasuhi Buhari, Paris'e ve Cenevre'ye çektiği telgraflarla; imzalanan antlaşmanın 1921 Ankara, 1923 Lozan, 1926 Ankara antlaşmalarına, 1930 Son Sınır Protokolüne ve 1937 kararlarına aykırı olduğunu, Fransa'nın mandaterlik yetkilerini aştığını iddia ederek durumu protesto etmiştir.⁸⁹⁵

28 Haziran'da Hatay Devleti'nin tüm bakanlıkları lağvedildi ve Vali gelinceye kadar bakanlar görevlerine müdür olarak devam etme kararı aldılar. Türkiye Başkonsolosluğu kapandı ve Konsolos Fethi Denli görevine Türkiye'nin Hatay Yüksek

⁸⁹³ **Anadolu**, 24 Haziran 1939, ss.1,5,10; **Halkın Sesi**, 24 Haziran 1939, ss.1,4; **Yeni Asır**, 24 Haziran 1939, s.4.

⁸⁹⁴ **Anadolu**, 24 Haziran 1939, ss.1,5,10; **Halkın Sesi**, 24 Haziran 1939, ss.1,4; **Yeni Asır**, 24 Haziran 1939, s.4.

⁸⁹⁵ Soysal, Hatay Sorunu..., s.104.

Temsilcisi Cevat Açıkalın'ın müşaviri olarak devam etmeye başladı. Vali gelene kadar Hatay'da bütün yetkiler, Cevat Açıkalın'da toplandı.⁸⁹⁶

Hatay Millet Meclisi son kez toplandı. 30'dan fazla mebusun imzaladığı "*Türk camiasının ayrılmaz bir parçası olan Hatay'ın anavatana kavuştuğunun bir kararla tespitini teklif ederiz*" önerisi başkanlık makamına sunuldu. Birçok konuşmacı heyecanlı ve duygu yüklü konuşmalar yaptı.⁸⁹⁷ Devlet Başkanı Tayfur Sökmen de kürsüye gelerek Hatay mücadelesi ve kurtuluşunu anlattı. Bunun ardından teklif oylanarak oybirliği ile kabul edildi. Meclis Başkanı Abdülgani Türkmen şu açıklamayı yaptı: "*Bugün meclisimiz en şerefli görevini yapmış, Hatay'ın anavatana kavuştuğunu oybirliğiyle kararlaştırmıştır. Tarihi görevini yerine getiren Hatay Millet Meclisi'ni dağıtıyorum.*"⁸⁹⁸

Bunun ardından İstiklal Marşı çalındı. O esnada Hatay bayrağı yerine Türk bayrağı göndere çekildi. Böylece Hatay Devleti tarihe karıştı. Ankara Hükümetinin tasarrufu ile Hatay vilayetinin idaresinin geçici olarak Olağanüstü Temsilci Cevat Açıkalın tarafından yürütüleceği açıklandı.

TBMM'de Türkiye ile Suriye arasında arazi meselesini bitiren Türkiye-Fransa Antlaşma metinleri genel kurulda görüşüldü. Bir antlaşma, bir zabıtname, bir protokol, iki ek ve iki mektup olmak üzere toplam yedi belgenin görüşüldüğü mecliste Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu konuyla ilgili ayrıntılı bir konuşma yaptı. Saraçoğlu şunları söyledi:

"Hatay'ı anavatana iade eden vesikalar 7 tanedir. Türkiye- Suriye sınırı bundan sonra Suriye-Hatay sınırı oldu. Hatay için yapılan antlaşmaların ikincisi sınır tespitidir. Önceden belirlenen sınır üzerinde üç değişiklik yapılacak. Buna göre Hatay sınırları içinde bulunan üç Ermeni köyü tarlaları ve toprakları ile birlikte Suriye'ye bırakılıp buna karşılık doğuda Kömind adında bir köy var. Köy halkı gündüzleri eksperlerin, askerlerin koyduğu sınır taşlarını ve işaretlerini gece kaldırarak köylerini Hatay'a ilhak etmişlerdir. İkinci değişiklik sınır boyunca uzanan bir yol var ki önemli bir bölümü Suriye dahilindedir. Fransızların da kabulüyle Türk toprakları içine alınmıştır. Mevcut değişiklikler yapıldıktan sonra yeni Hatay sınırı belirlenmiş olacak.

Diğer bir hüküm, Türk olmak istemeyenlerle ilgilidir. Bu konuda kim varsa mahalli hükümete altı ay içinde başvuru yapacak ve 18 ay içinde Hatay topraklarını terk edeceklerdir. Şahsi düşüncem kimsenin Hatay'ı terk etmeyeceği yönündedir. Eğer varsa bunlar da vatan gönlünde kalmaya layık olmayanlardır ki biz de bir safra atmış olacağız.

Antlaşma her iki tarafın onayı gerçekleştikten sonra yürürlüğe girecek. Bu iş ise 22 Temmuz'dan öteye geçemeyecektir.

⁸⁹⁶ Tekin, Hatay Tarihi, s.237.

⁸⁹⁷ Tekin, Atatürk'ün Vazgeçilmez..., ss.157-163.

⁸⁹⁸ **Yeni Asır**, 30 Haziran 1939, ss.1,4; **Anadolu**, 1 Temmuz 1939, s.5.

Bir diğer madde ile Hatay'da bulunan tüm Fransız emval ve hukukunu Türk devleti muayyen bir fiyatla satın aldı. Bunun ilk tespiti 36 milyon franktır. Fransızların bize verdiği listeye göz attığımızda belli başlılarından Antakya'da 8 milyon Frank değerinde bir hastane, 500 bin Frank değerinde Soğukoluk'ta rahiplere ait bir kuruluş, 13 milyon Frank değerinde Antakya ve İskenderun elektrik şirketlerine ait tüm tesisat ve menafi, bizim bıraktığımız 3.700 Franklık tütün rejisi, 6.800 bin Franklık İskenderun Limanı'na ait tüm tesisat, emval, hukuk ve menafii istenmiştir. Cezayir ve Tunus bankalarının ahalide 1.800 Franklık alacağı vardır. Fakat bu alacağı Hatay Hükümeti zamanında üzerine almış, halkı bu borçtan ibra etmiştir. Onların istediği rakam 56 milyon Franktır. Biz 36 milyon franka indirdik. Bunun büyük kısmı peşin ve döviz olarak, diğer bir kısmı ise klearing hesabıyla taksitle ödenecektir.

Son olarak Hatay'da birkaç senedir faaliyette bulunan üç tane hafriyat şirketi bulunmaktadır. Bunlardan biri İngiliz, diğeri İngiliz ve Fransız, üçüncüsü ise Amerikalıdır. En uzun antlaşma 1941 yılında sona erecek. Antlaşma gereğince bunlar buldukları asaritatikaların sadece çift olanlarını alıp götürmektedirler.

Fransa ile yaptığımız müzakereler uzun ve çok çetin oldu ama hiçbir zaman taraflar diğerinin işini bozmaya çalışmadı. Fransa ile aramızdaki ilişkilerde açık bir yara şeklinde olan Hatay, bazen için için her iki tarafı kemirmekte bazen de iki devletin ilişkilerinin bozulmasını isteyen devletlerin zehirlerini döktüğü bir yara olarak durmaktaydı. Şimdi onlar bilsinler ki bu yara tamamen kapandı ve her çeşit propandaya karşı kapılar sımsıkı kapandı. Türk-Fransız dostluğundan şüphe edenlere tavsiyemiz kendi şüphelerini bizim dostluğumuza vurmasınlar, bu takdirde onları bekleyen tek sonuç sadece hezimetdir.(sürekli alkışlar...)Hükümetimiz 20 seneden beri anavatandan ayrı olan Hatay'ın tüm acılarını dindirmek azmindedir. İstiyoruz ki kuracağımız mektepler, yollar, kanallar, limanlar, ticaret ve ziraatı ile Hatay, Türk'ün kuvvetinin, kültürünün ve medeniyetinin sembolü olsun." Konuşma sonrasında antlaşma 334 oyun ittifakıyla onaylandı.⁸⁹⁹

23 Temmuz'da Hatay Kurtuluş Bayramı için yapılacak programa göre;

A1. Gaziantep, Maraş, Seyhan, İçel ve Urfa vilayetlerinin her birinden biri parti biri de genel meclis üyesi olmak üzere toplam ikişerden on arkadaş,

A2. CHP genel idare heyetinden iki arkadaş,

A3. Meclisten üç kişilik bir heyet, Antakya'ya giderek oradaki törene katılacaktır.

A4. Bu seçilen 15 arkadaş Adana'da Temmuz'un yirmisinde bir heyet halinde, meclisi temsil edecek. Heyet başkanının liderliğinde Antakya'ya hareket edecekler.

B1. 23 Temmuz'da partinin il başkanları Hatay Parti Başkanlığı'na tebrik telgrafları çekecek.

B2. Anavatandaki tüm halkevleri şenlik ve kutlama düzenleyecek. 23 Temmuz gecesi parti ve belediye binaları aydınlatılacak.⁹⁰⁰

Son gelişmelerden sonra Cumhurbaşkanı İnönü, Tayfur Sökmen'i Çankaya Köşkü'nde kabul etti. Sökmen, 10 aylık Hatay Devlet Başkanlığı bayrağı ile devlet

⁸⁹⁹ **Yeni Asır**, 1 Temmuz 1939, s.3/ 2 Temmuz 1939, s.5.

⁹⁰⁰ **Yeni Asır**, 12 Temmuz 1939, ss.1,3.

evinin anahtarını İnönü'ye takdim ederek kendisini Hatay'a davet etti. İnönü, davete olumlu yanıt vermiş ve Ekim ayında bu ziyaretin gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁰¹

Hatay halkının askerliklerini nasıl yapacaklarına dair kanun, hafta içinde yürürlüğe girecekti. Askerlik Kanunu'nun 2. maddesine göre Hatay için 23 yaşında bulunan 332 (Miladi 1916) doğumlular ve öncekiler yedeğe alınacak. 333, 334 ve 335 (Miladi 1917, 1918 ve 1919) doğumluların yoklamaları 1940 senesi yoklama zamanlarında yapılacak ve yaşlıları ile askere gönderilecekti.⁹⁰²

Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer Hatay'ın ilk valisi oldu. Haberi aldıktan sonra Hatay'a giden Sökmensüer'i binlerce Hataylı karşıladı. Beylan'da 41. Fırka Şehitler Abidesini ziyaret eden Vali, buradan Antakya'ya geçerek görevine başladı. Vali, onuruna düzenlenen ziyafette yaptığı konuşmada şunları söyledi:

"Hatay'ın anavatana katılacağına dair herkes gibi sahip olduğum inancımın gerçekleşmesinden çok mutluyum. Hataylıların Atatürk'e, İnönü'ye ve Cumhuriyet Hükümetine olan bağlılığına şahidim. Vali olarak görevimiz kanunların tam olarak uygulanmasını sağlamak ve bu konuda en büyük yardımcım vatandaşlardır. Elbirliğiyle Hatay'ı örnek bir vilayet haline getireceğiz. Kanunlar herkes için eşit olacak. Bazı vatandaşların Hatay'dan göç etmeleri beni derinden üzdü. Tahrikatlarla yuvalarından ayrılanlara acırım. Bizim için mazi geride kaldı, geleceğe bakıyoruz. Bu direktifle geldim. Fakat bugünden sonra halk arasında kışkırtıcılık yapanlar varsa onların karşısına çıkacağım. İstisnasız bu topraklarda yaşayan herkesi Türk vatandaşı olarak bağrımıza basmak görevimizdir."⁹⁰³

İskenderun Limanı'nın genişletme işleri için Nafia Bakanı Ali Fuat Cebesoy'un yakında Hatay'a gideceği duyuruldu.⁹⁰⁴ Diğer taraftan, Hatay ilinde Emniyet Müdürlüğü'ne İbrahim Akıncı, Seyyar Jandarma Alay Komutanlığı'na Yarbay Kemal Kılıççöte, İl Jandarma Komutanlığı'na Binbaşı Mucip Sözen getirildi. Vali'nin gelmesiyle Antakya'nın son kaymakamı Süreyya Halef'in görevi sona erdi. İskenderun Kaymakamlığına Mehmet Belek, Kırıkhan Kaymakamlığına Vasfi Batur, Yayladağı Kaymakamlığına Rıfat Gökel, Reyhaniye Kaymakamlığına Kemal Gürlek ve Vali Yardımcılığına Akif İşcan atandı.⁹⁰⁵

6 Temmuz tarihinde Yeni Asır'da çıkan bir habere göre; 23 Temmuz'da Hatay'ın anavatana katılması için yapılacak şenlikler kapsamında Beden Terbiyesi

⁹⁰¹ **Yeni Asır**, 12 Temmuz 1939, s.1.

⁹⁰² **Halkın Sesi**, 15 Temmuz 1939, s.4.

⁹⁰³ **Yeni Asır**, 18 Temmuz 1939, s.1/19 Temmuz 1939, ss.1,3; **Anadolu**, 18 Temmuz 1939, ss.1,4 / 21 Temmuz 1939, ss.1,5,10; **Halkın Sesi**, 20 Temmuz 1939, s.4.

⁹⁰⁴ **Anadolu**, 18 Temmuz 1939, s.5.

⁹⁰⁵ Tekin, Hatay Tarihi, s.245.

Genel Direktörlüğü Ankara, Seyhan ve İçel yüzücülerini İskenderun'da yapılacak çeşitli yüzme ve su topu müsabakaları için İskenderun'a gönderme kararı aldı.⁹⁰⁶

Hatay'ın ilhakı ile ilgili Bulgar basınına göre; birkaç ay önce İtalyan faşist mebusların Nis'i, Korsika'yı, Tunus'u istemeleri üzerine Fransa Başbakanı Daladier'nin Yakındoğu'daki sömürgelerine giderek orada Fransa mandası altındaki bölgelerin silahla savunulacağını söylemesine rağmen kendi isteğiyle Hatay'ı Türkiye'ye verdiğini yazan makalede, eğer büyük devletlerin Akdeniz rekabetinde ihtiyaç duyduğu bir ülke olmamış olsaydı, kendini uluslararası bir kuvvet göstermeyi başaran Türkiye'nin Hatay için bir 20 yıl daha uğraşması gerekecekti.⁹⁰⁷

İstanbul Damga Matbaası Hatay Cumhuriyeti için Hatay bayrağı, Hatay haritası, Antakya Kalesi ve Antakya Halkevi Binası olmak üzere dört çeşit posta pulunu, toplam 2 milyon adet hatıra olarak basılmıştı.⁹⁰⁸

Hatay Millet Meclisi'nin 29 Haziran tarihli son toplantısında alınan Türkiye'ye katılma kararı, Türkiye ve Fransa meclislerinde onaylandıktan sonra 23 Temmuz 1939'da yürürlüğe girdiği için Hatay'ın kurtuluş tarihi 23 Temmuz olarak belirlenmiştir.⁹⁰⁹ Bu kapsamda o tarihte İzmir'de yapılacak etkinlikler gazetelerde halka duyuruldu. Buna göre; şehir bayraklarla donatılacak ve akşam halkevinde tören yapılacaktır. Tüm halkın davetli olduğu tören 17.30'da İstiklal Marşı'nın okunması ile başlayacak, lise Tarih Öğretmeni Mithat Oksancak'ın Hatay hakkındaki konuşması ile devam edecektir. Gece Halkevi bahçesinde eğlence düzenlenecek, ayrıca saat 20.30'da Karşıyaka Halkevi'nde Öğretmen Sıtkı Şükrü Pamir tarafından Hatay'ın milli ve tarihi varlığı hakkında bir konferans verilecektir. Ankara'da ise saat 21.00'de Halkevi'nde tören yapılacaktır. Program İstiklal Marşı'nın okunması, Öğretmen Muhittin Doğan'ın ve onun ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün konuşmaları, onun ardından Hataylı Azmi Baysal'ın konuşması yapılacaktır. Daha sonra seçme milli filmler ve Hatay konusu üzerine hazırlanmış olan milli bir oyun gösterilecektir.⁹¹⁰

23 Temmuz günü sabah 7.30'da Hatay'daki son Fransız kuvveti de ayrılmaya başladı. Protokolün ve halkın katıldığı resmi törende Fransız marşı eşliğinde Fransız bayrağı indirilirken Türk marşı ve alkış tufanı eşliğinde Türk bayrağı kışlada göndere çekildi. Fransız bayrağının indirilmesi esnasında General Monnet, üzüntüsünden

⁹⁰⁶ **Yeni Asır**, 6 Temmuz 1939, s.3.

⁹⁰⁷ **Yeni Asır**, 6 Temmuz 1939, s.4.

⁹⁰⁸ **Anadolu**, 6 Temmuz 1939, s.4.

⁹⁰⁹ Konuralp, s.192.

⁹¹⁰ **Yeni Asır**, 23 Temmuz 1939, s.1; **Anadolu**, 21 Temmuz 1939, s.1,5.

sararmış bir halde Şükrü Kanatlı'ya bir asker olarak bayrağın inmesinden dolayı acı çektiğini ifade etti. Albay Şükrü Kanatlı ise; kendilerinin yirmi yıl önce emanet olarak aldıkları kışlayı sahiplerine geri verdiklerini, buna karşılık Türk milleti ve ordusunun sevgisini kazandıklarını, üzüleceği yerde memnun olması gerektiği cevabını verdi.⁹¹¹ Törenin yapıldığı kışla kapısında Türk bayrağı göndere çekildiği esnada koltuklarında süpürgelerle bir grup kadın içeri girmeye çalıştı. Türk askerlerinin engel olmaları üzerine kadınlar adakları olduğunu, kışlayı süpürüp temizlemeden Mehmetçiğe vermek istemediklerini söylediler. Bunun üzerine içeri alındılar. O sırada kışlanın damına çıkan bir kişi de ezan okumaya başladı.⁹¹²

Öte yandan Vali Sökmensüer, Milli Şef'e Hatay'ın anavatana kavuştuğunu şu telgrafla bildirdi: "*Türk'ün makus talihini Metrestepe'de yendiniz. Milletimizin başına siyasi zafer tacını ise Hatay'da koydunuz. Bugün 23 Temmuz 1939, saat 11.40 itibariyle dostumuz Fransız ordusunun son askeri de Hatay'ı terk etti.*" Halk cadde ve sokaklarda sevinç gösterileri yaptı. Bu haber İzmir'de de kutlandı ve gece elektrikle her yer aydınlatıldı.⁹¹³

Hatay'ın kurtuluş sürecinde ismi bilinen 212 şehit vardır. Bunlardan 91'i Hassa ve Dörtyol'dan, 121'i ise Kırıkhan, Antakya ve Reyhanlı'dandır. Ayrıca Harim, Kefe Harim ve Hamam'de gerçekleşen çarpışmalarda isimleri tespit edilememiş 50 Türk şehit bulunmaktadır.⁹¹⁴

Manisa'dan bir grup öğretmenin Hatay'a yapmış olduğu seyahat esnasında almış oldukları notlar Anadolu gazetesinde, "*Manisa Öğretmenleri Hatay Yolunda*" adıyla yazı dizisi şeklinde yayınlandı. Uzun bir yolculuğun ardından Hatay'a varan öğretmenler, buraya önceden yerleşmiş Manisalı bir öğretmen ve ailesi tarafından karşılandı. Gruplar halinde evlerde misafir edildiler. Hatayla ilgili izlenimleri şu şekildedir:

"Şehirde Ermeni ve Rumlar Arapçadan başka dil bilmiyor. Fakat Türkler benliklerini kaybetmemişler. Evler Anadolu evleri gibi. Cumartesi çarşıda Yahudi dükkanları kapalı. Ermeni ve Rum esnaf ise Halep'e kaçmış. Türklerden bile gidecek olan varmış. Sebep, kuruntuları ve vaktinde Türklere yaptıklarının endişesi. Türkler unuttuk diyor ama onlar utançlarından kaçıyorlar. Onlara sarı kart deniliyor. Sebep ise; Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun seçimlerde Türklere kırmızı, Türk aleyhtarlarına sarı kart vermesiymiş. Mallarını bize satmak istiyorlar ama almıyoruz. Onların gidişine aldanılmasın, çünkü Türk idaresini

⁹¹¹ Tekin, Hatay Tarihi, ss.246,247.

⁹¹² Çelenk, ss.106,107.

⁹¹³ **Halkın Sesi**, 24 Temmuz 1939, ss.1,4.

⁹¹⁴ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, ss.244,245 (ismi bilinen Hatay şehitlerinin listesi için bkz. ss.245-247).

*taniyınca geri dönecekler. Çarşıda geziyoruz, dükkanlar yarı boşalmış halde. Ürünler Türkiye'den pahalı. Hataylı bir esnaf, bir ay öncesine kadar burada manifatura ve tuhafiyeye eşyasının ucuz olduğunu, İstanbul, Bursa, Kayseri'den yüklü miktarda mal satın alındığını, gözünü açan esnafın mallarını evlerinde istiflediğini, ortada mal azalınca fiyatın yükseldiğini söyledi. Esnaf indirimine asla yanaşmıyor. Hepsi, 23 Temmuz'da nasıl olsa Türkiye'den kalabalık gelecek diye düşünüyorlar. Halkevi'ne gittik, kapalıydı. Gazeteler, bizim geldiğimizi söylemelerine rağmen hiçbir kurum karşımıza çıkmadı. Burada yalnız kalmaktan üzülüyoruz. Uğradığımız her şehirde oluşan topluluk Hatay'a selamlarını ilettiler. Ama selamı, burada kime vereceğimizi bilemedik. Şanssızlık eseri hafta sonu Hatay'a vardığımız için ne Cevat Açıkalın'a ne de Albay Şükrü Kanathı'ya ulaşabildik."*⁹¹⁵

Başbakan Dr. Refik Saydam, İngiltere ve Fransa elçileri arasında 19 Ekim günü saat 18.30'da antlaşma imzalandığı basına yansıdı. Türk-Fransız-İngiliz Karşılıklı Yardım Antlaşması'nın metni 20 Ekim tarihli Halkın Sesi gazetesinde yayınlandı.⁹¹⁶ Antlaşmanın başlıca maddeleri şu şekildedir:

- 1. Türkiye'ye bir Avrupa devleti saldırırsa Fransa ve Birleşik Krallık Türkiye'ye her türlü desteği verecek.*
- 2. Akdeniz'de Fransa ve Birleşik Krallık'a saldırı olursa Türkiye bu devlete her türlü desteği verecek. Aynı şekilde Türkiye de saldırıya uğrarsa Fransa ve Birleşik Krallık müttefiklerine yardım edecek.*
- 3. 13 Nisan 1939 tarihinde Yunanistan ve Romanya ile Fransa ve Birleşik Krallık'ın imzaladığı garantiler antlaşması yürürlükte kaldığı sürece bu devletlere her türlü yardım yapılacaktır.*
- 4. Fransa ve Birleşik Krallık eğer başka bir devletin saldırısına uğrarsa Türkiye hiç değilse tarafsızlığını koruyacaktır.*
- 5. Antlaşmaya taraf devletler kendileri için bir saldırı tehlikesiyle karşılaştığı takdirde hemen istişarede bulunacaklardır.*
- 6. Bu antlaşma hiçbir devlete karşı değildir. Hedef saldırıları önlemektir.*
- 7. Bu antlaşma Türkiye ile diğer taraflar arasında iki taraflı taahhüt olarak işleyecek.*
- 8. Taraflar uygulamada düşmanlığa girişmiş bulunurlarsa ancak ortak bir mutabakatla mütareke ve sulh antlaşması imzalanacaktır.*
- 9. Antlaşma, onaylandığı gün yürürlüğe girecek. Antlaşma süresi 15 senedir. Taraflardan biri antlaşmanın bittiğini her iki tarafa antlaşmanın bitiş süresinden 6 ay evvel bildirmese antlaşma 5 sene olarak kendini yenileyecektir."*

Başta İngiltere ve Fransa basını olmak üzere dünya basını, Türklerin ne kadar sözünün eri mert bir millet olduğunu bu antlaşma ile bir kez daha gösterdiğini belirtti. Almanya basını ise Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile antlaşma imzaladıktan sonra Sovyet Rusya ile dostluğunu bozmamasından hoşnut olmadığını yazılarıyla ortaya koydu. Bununla birlikte üç devlet arasında yapılan özel bir antlaşmaya göre İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye;

a- Silah ve savaş gereçleri satın almak üzere %4 faizli ve 20 yıl süreli 25 milyon sterlinlik bir kredi açmayı,

⁹¹⁵ Anadolu, 27-28 Temmuz 1939, s.7.

⁹¹⁶ Antlaşma maddeleri için bkz. Soysal, Türkiye'nin Dış..., ss.283-289.

b- Türk ekonomisini güçlendirmek için %3 faizli ve 20 yıl süreli 15 milyon sterlin değerinde altın teslim etmeyi, karşılığında tütün vb gibi mallar almayı,

c- Türkiye'nin bu iki devlete borçlarını ödeme noktasında %3 faizli toplam 3.5 milyon sterlin kredi açmayı kabul etti.⁹¹⁷

Hatay Vilayeti'nde, TBMM'ye gidecek milletvekillerinin belirlenmesi için yapılan seçime halkın %80'ini katıldı. Özellikle köylerde ve kadınlarda katılım daha fazla oldu. Alınan bilgilere göre Dört Yol ve Hassa ilçeleri hariç Hatay Vilayeti'nin nüfusu 201.361 olarak tespit edildi. Bu nüfusa göre Hatay'da 5 milletvekili seçilecekti.⁹¹⁸

CHP Genel Başkanlık Divanı Hatay'da seçilecek 5 milletvekili için 12 aday gösterdi. Adaylar Abdülğani Türkmen, Abdullah Mursal, Bekir Sıtkı Kunt, Hamdi Selçuk, Mehmet Tecirli, Nuri Aydın Konuralp, Saffet Bereket, Samih Azmi, Selim Çelenk, Suphi Bedir Uluç, Sethum Devrim, Vedi Bilgin idi. Vilayetin ikinci seçmenleri oylarını bu 12 kişiden birine vereceklerdi. En çok oy alan 5 kişi yasal olarak milletvekili seçilmiş olacaklardı.⁹¹⁹ Yapılan seçimin ardından CHP'nin aday gösterdiği 12 kişiden en çok oy alan 5 aday kesin olarak Hatay milletvekilleri oldular. Sonuçlar Gündüz Sineması'nın balkonundan ilan edildi. TBMM'de Hatay'ı temsil edecek olan milletvekilleri Mehmet Tecirli, Bekir Sıtkı Kunt, Abdülğani Türkmen, Abdullah Mursal ve Hamdi Selçuk olarak belirlendi.⁹²⁰

3.5.2. Hatay'ın Anavatana Katılmasına Yönelik Tepkiler

Türkiye'nin bu diplomatik zaferi gerek yerli gerekse yabancı basında büyük yankı uyandırdı. Yurdun tüm kesiminde büyük bir mutluluk yaşandı. Dünya genelinde statükocular bu gelişmeyi memnuniyetle karşılarlarken Mihver Devletler, Hatay meselesinin, ilhakla beraber Türkiye ile Fransa arasında çok kapsamlı antlaşmalar imzalanmasıyla bitmesinin şaşkınlığını yaşadılar. Hemen ardından ise bu duruma çok sert tepkiler gösterdiler. Özellikle İtalya, gerek diplomatik gerekse basın yoluyla tehditkar bir tutum içine girdi.

24 Haziran'da çıkan Yeni Asır gazetesi, kamuoyuna Hatay zaferi için şu yazıyla hitap etti:

"Türk milleti sevin ve iftihar et! Büyük davalardan birini daha kazandın. Atatürk, Hatay'ın kurtarılması için çok uğraştı. Hatta rahatsızlığının başladığı günlerde sağlığını Hatay'ın kurtarılması için feda etti. Ölmeden önce Hatay'ın

⁹¹⁷ İsmail Soysal, "Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", *Bulleten*, C.:46, S. 182, 1982, s.408-409.

⁹¹⁸ *Yeni Asır*, 29 Ekim 1939, s.5; *Halkın Sesi*, 29 Ekim 1939, s.4; *Anadolu*, 29 Ekim 1939, s.3

⁹¹⁹ *Yeni Asır*, 4 Kasım 1939, s.3.

⁹²⁰ *Anadolu*, 6 Kasım 1939, s.3; Duman, s.395.

kendi geleceğine sahip olduğunu gördü. O anavatana katılma görevini halefi İsmet İnönü'ye ve Türk milletine emanet etti. Verdiği emanet yerini buldu. Hatay Türk yurdunun bir parçası oldu."⁹²¹

Gazetenin yazarlarından olan Şevket Bilgin ise; Hatay'da şerefli bir netice elde edilerek geç de olsa Türkiye ve Fransa'nın dünya barışı konusunda önemli bir adım attıklarını, bulanık suda balık avlamak isteyen Almanların ve İtalyanların ise basın yoluyla Türk-Fransız Antlaşmasına saldırdıklarını, Arap-Türk düşmanlığı yaratarak bölgede etkinliklerini arttırmayı hedeflediklerini yazarak, Suriye aydınlarının tehlikenin nereden geleceğini iyi bildiklerini belirtti.⁹²²

Türk-Fransız Antlaşmasıyla afallayan İtalyanlar, şimdi MC ve demokrasinin savunucusu kesilmişlerdi. İtalyan Devlet Radyosu; Fransa'nın esas sahibi Suriye olan İskenderun'u Türkiye'ye vererek büyük bir hata yaptığını, böylece Türkiye'nin 20 sene önce kendisinden alınan bir vilayeti geri aldığı iddialarını eleştirdi. Hatay'ın MC kararıyla 1938'den beri Fransa garantisinde müstakil bir devlet olduğunu fakat Türk-Fransız pazarlığının bu durumu çiğnediğini iddia etti. Yeni Asır, İtalyanların iddialarına Hatay'ın kendi isteğiyle anavatana katıldığı cevabını verdi. Ayrıca İtalyanların, Arnavutluk ve Çekoslovakya'yı kanunsuz olarak işgal ettiklerini yazdı. Fransa'nın mandateri olduğu Hatay için MC'den izin almadan kendisine emanet edilen bir araziye parçaladığı yönündeki son İtalyan iddiasına ise gazete, MC'ye rağmen Habeşistan'ı işgal eden İtalya'yı eleştirerek cevap verdi.⁹²³

23 Haziran tarihli Türk-Fransız Antlaşması, dünya basınında büyük yankı uyandırdı. Eski Fransa Bahriye Nazırı Pietri, Jour gazetesinde yayınlanan makalesinde; bu antlaşma ile Fransa'nın boğazlardan geçerek Romanya'ya yardım etme ve Sovyet Rusya ile temas kurma fırsatı bulunduğunu, Süveyş Kanalı'nın karadan da güvenliğinin sağlandığını, aynı zamanda Türk ittifakının İslam alemini derinden etkileyeceğini, böylece Alman-İtalyan propagandasının sonunun geleceğini açıkladı.⁹²⁴

Paris Humanite gazetesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin her türlü güvenlik sisteminin temel ve zorunlu unsuru olduğunu, Ankara'nın Mihver Devletlerin baskı ve ricalarına direnç göstererek barış cephesine katılarak akıllıca davrandığını yazdı. Matin adlı gazetede çıkan bir makalede ise; Türkiye'nin Hatay'ı alma karşılığında

⁹²¹ Yeni Asır, 24 Haziran 1939, s.1.

⁹²² Yeni Asır, 24 Haziran 1939, ss.1,2.

⁹²³ Yeni Asır, 24 Haziran 1939, s.4.

⁹²⁴ Anadolu, 25 Haziran 1939, ss.1,5; Yeni Asır, 25 Haziran 1939, ss.1,6.

Suriye üzerinde hiçbir hak iddia etmeme garantisini verdiğini, ayrıca bir savaşın çıkması durumunda her iki tarafın birbirine yardım edeceklerini ve Boğazların hakimi olan Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın yanında saldırganlara karşı cephe alacağını iddia etti. Washington'da yapılan değerlendirmelerde; antlaşmanın Moskova ile yürütülen müzakereleri olumlu yönde etkileyeceği, Sovyetlerle yapılacak bir antlaşmanın totaliter devletlerin genişlemesine set çekmesi açısından zorunlu olduğu belirtildi. Türk-Fransız Antlaşması Romanya, Yunanistan, Rusya, Polonya ve İngiltere basınlarında da memnuniyetle karşılandı. İngiliz Daily Express Gazetesi, bu antlaşma ile Akdeniz'de bir Maginot Hattı oluşturulduğunu belirtti. Moskova basını ise Türkiye'de, Almanya'ya karşı bir eğilimin olmadığını Türk gazetelerinin yayınlarına ve siyasilerin açıklamalarına dayandırarak ileri sürdü.⁹²⁵

Hamdi Nüzhet Çançar; Türk-Fransız dostluğunun tarihi temellerini anlattıktan sonra, Cumhuriyet döneminde bu ilişkinin güç ve hukuk açısından eşit iki devletin çıkarları doğrultusunda ilerlemeye başladığını ifade etti. Çançar, bu antlaşma ile artık kimsenin Akdeniz'de düzeni değiştirmeye cesaret edemeyeceğini, benzer bir savunma hattının Balkanlarda da kurulmasına kapı araladığını ileri sürdü.⁹²⁶

Saime Sadi Atatürk'e mektup yazarak duygularını şöyle paylaşmıştı: "*Bayram et Atatürk! İnönü Hatay'ı aldı. Keşke uğruna mücadele verdiğin ve tohumunu attığın davanın mutlu neticesini görebilseydin. İnönü ile çizdiğin yolda bu karışıklık içinde kıvranan dünyada sağlam, güçlü ve dimdik bir şekilde ilerliyoruz.*"⁹²⁷

Sırrı Sanlı, hayatında hiçbir alanda yenilgi yaşamamış Atatürk'ün bir isteğinin daha gerçekleşerek Hatay'ın Türkiye'nin parlak şehirlerinden biri olduğunu yazdı.⁹²⁸

Hakkı Ocakoğlu ise; Hatay'ın anavatana katılmasına dair antlaşmanın Ankara'da, Türk-Fransız Dostluk Antlaşması'nın da Paris'te imzalanmasıyla barışsever devletlerin şüphesiz memnun olduklarını, istila emelleri olan devletlerin ise büyük bir hayal kırıklığı içinde tepkiler verdiklerini ifade etti.⁹²⁹

Hamdi Nüzhet Çançar, başka bir köşe yazısında ise Türk-Fransız Antlaşması'ndan sonra Almanya'nın pozisyon değiştirdiğini ve Ortadoğu'da etkili olabilmek için Araplara karşı ilgi duymaya başladığını belirtti.

"Arabistan son zamanlara kadar Almanya'nın ilgisini çeken bir bölge değildi. Ne zaman ki Türkiye, İngiltere ile ondan bir buçuk ay kadar sonra da

⁹²⁵ **Anadolu**, 25 Haziran 1939, ss.1,5; **Yeni Asır**, 25 Haziran 1939, ss.1,6.

⁹²⁶ Hamdi Nüzhet Çançar, "Akdeniz'in Sulhu Artık Sarsılmaz", **Anadolu**, 25 Haziran 1939, ss.1,2.

⁹²⁷ **Halkın Sesi**, 24 Haziran 1939, ss.1.

⁹²⁸ Sırrı Sanlı, "O İstediyse Bu Rüya da Gerçek Oldu", **Halkın Sesi**, 24 Haziran 1939, ss.1.

⁹²⁹ Hakkı Ocakoğlu, "Barış Zinciri", **Yeni Asır**, 25 Haziran 1939, ss.1,2.

Fransa ile birlikte barış cephesinde yer alınca Mihver Devletlerin Araplara olan ilgisi arttı. Hatay anavatana kavuştuktan sonra Almanya'yı en çok meşgul eden konu Suriye'nin durumu oldu. Habeşistan'da, Çekoslovakya'da, Arnavutluk'ta Milletler Cemiyetine aldırış etmeyen Almanya, Hatay işinde tüm Milletler Cemiyeti Kanunlarını, talimatnamelerini araştırıp kendileri lehine bizim aleyhimize deliller araştırıyor. Almanların sayesinde öğreniyoruz ki meğer manda işleri bir teşkilat ve prensibe bağlıymış ve Türkiye'nin Hatay'ı ilhakı bu prensibe aykırıymış. İlhak aynı zamanda geçen yıl İtalya ile İngiltere arasında Akdeniz'de statükoyu taahhüt eden anlaşmaya da aykırıymış. Ek olarak bu ihlal İngiltere desteğiyle yapılıyormuş. Alman Propaganda Bakanı Göbels'in idaresinde çalışan Alman diplomatlar, müttefikleri İtalya'nın Habeşistan'ı istila ederken acaba ne yapıyorlardı? Yine Milletler Cemiyeti üyesi bulunan Avusturya'yı ki başbakanını tutuklayarak ilhak ederken, zayıf Çekoslovakya'yı haritadan silerken, İtalya kendilerine bağlı Arnavutluk'u yok ederken bu gereksiz avukatlar nerelerdedi? Aslında herkes gibi Almanların da bildiği şey Milletler Cemiyeti'nin en temel prensibi, her milletin kendi geleceğine kendi karar vermesi ilkesidir. Hatay bugün Türkiye'ye katılıyorsa Almanların Çekoslovakya'yı, İtalya'nın Arnavutluk'u ortadan kaldırırken hiç düşünmedikleri bu prensip gereği katılıyor. Bu yaygaralarla amaçladıkları şey, hem Arnavutluk'un işgalinin İslam dünyasında yarattığı olumsuz etkiyi azaltmak hem de Türkiye'nin İslam dünyasındaki nüfuzunu azaltmaktır. İşte Almanlar'da son zamanlarda başlayan Araplara ilginin sebebi budur."⁹³⁰

Orhan Rahmi Gökçe de bu konuyla ilgili olarak İtalya'yı eleştirmiştir. Gökçe, Hatay'ın anavatana katılmasından sonra İtalya'nın Fransa'dan isteklerini artırmak için Akdeniz statükosunun bozulduğunu söylemeye başladığını, aslında Akdeniz'in bir parçası olan Adriyatik Denizi'nde bin bir vahşete imza atarak Arnavutluk'u işgal etmesiyle İtalya'nın birkaç ay öncesinde bu statükoyu kendisinin bozduğunu yazmıştır.

"Diin Montreux Konferansı'nda Çanakkale Boğazı'ndaki haklarımız bize iade edilerek Akdeniz'de barışa büyük destek verildi. Bu karara İtalya da katıldı. O gün Montreux'de kabul edilen hak ne ise bugün Hatay'ı geri almamızdaki hak yine aynıdır. İtalya'nın İslam alemine kendiliğinden hami süsü vermesi, çok gülünç bir durumdur. Hristiyan emperyalist bu devletin, İslam topraklarını sömürme isteği herkesçe malumdur. Daha üç ay önce Müslüman küçük bir devlet olan Arnavutluk'u nasıl boğduğunu İslam alemleri görmüştür. Bizce İtalya'yı asıl öfkeliendiren olay, barışın Akdeniz'de kuvvetlenmesiyle İtalyan emellerine karşı yeni bir savunma hattının oluşmasıdır."⁹³¹

Hatay'ın anavatana katılmasından dolayı İzmir Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir telgraf çekerek tebrik etmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü ise cevabi telgrafında, "Muhabbetinize teşekkür eder ve bende sizi tebrik ederim" demiştir.⁹³²

Tayfur Sökmen, Hatay'ın anavatana katılmasıyla ilgili gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır:

⁹³⁰ Hamdi Nüzhet Çançar, "Gölge Etme Başka İhsan İstemem", **Anadolu**, 27 Haziran 1939, ss.1,5.

⁹³¹ Orhan Rahmi Gökçe, "İtalya ve Akdeniz Statükosu", **Anadolu**, 27 Haziran 1939, s.3.

⁹³² **Anadolu**, 27 Haziran 1939, s.3.

"Bugünkü durum zaten 5 Temmuz'da ordumuzun Hatay'a girişi ile fiilen gerçekleştirilmişti. Ben 24 Ağustos'ta Hatay'a büyüklerim tarafından milli davamız için çalışmak amacıyla gönderilmiştim. Yurttaşlarımın bana olan itimadı ile devlet başkanlığına seçilirken de aslında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir üyesi ve hükümetin bir memuru olarak görev yapıyordum. Bugünkü zafer Atatürk ve İnönü'nün yüksek deha ve iradesiyle başarıldı. Mustafa Kemal 1336 (Miladi 1920) Nisan'ında Hatay'ın Milli Misak'a dahil olup olmadığı hakkında kendisine çekilen telgrafa Antep Mintika Kumandanı Binbaşı Recep aracılığıyla verdiği cevapta, Hatay'ın Milli Misak'a dahil olduğunu bildirerek bize ilk müjdeyi verdi. Ebedi Şef 1923 Mart'ında Adana ziyaretinde bu gerçeği tüm cihana bir kez daha haykırdı. 1936 Kasım'ının ilk günü meclis açılışında Hatay meselesini, milletin milli davası yaptı. O davasını bir an unutmadı. Hasta haliyle Hatay'ın yanına gelerek milli mücadeleyi takip etti. Son nefesinde Hatay'ı İnönü'ye emanet etti. Milli Misak'ımızın gerçekleştiği bu mutlu günde Atatürk'ün manevi huzurunda eğilir, İnönü'ye saygılarımı sunmakla şeref duyarım."⁹³³

Türk-Fransız Antlaşması, Avrupa basınında yer almaya devam ediyordu. Le Figaro'dan Dormesson yazdığı makalede, Ankara, Paris ve Londra'da olduğu gibi Kahire, Atina ve Bükreş'te de olumlu karşılanan bu antlaşma ile 20 yıldır ilerici adamlarla idare edilen birleşmiş, kuvvetli ve akılcı Türkiye'nin cesaretini bir kez daha göstermiş olduğu kabul ediliyordu. Oeuvre'den Tabouis; İngiltere ve Fransa'nın Türk ittifakını yeterli görmediğini, Sovyetlerle de bir an önce antlaşma yapmak istediklerini ileri sürdü. İngiliz ve Fransız basını, Türk-Fransız Antlaşması'nı Berlin-Roma hattına karşı atılmış bir adım olarak değerlendirmekteydi.⁹³⁴

Buna karşılık İtalyan basını da Hatay'ın Türkiye'ye verilmesiyle hem Ortadoğu'da hem de Balkanlarda hukuksuzluğun kapısının açıldığı yönünde değerlendirmelerde bulunuyordu.⁹³⁵

Edith Bricon, "*Son Türk-Fransız-İngiliz Anlaşması*" başlıklı makalesinde; bu antlaşma ile Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki düşmanlarının resmen müttefikleri olduğunu, demokratik devletlerin totaliter devletlere karşı kurduğu savunma sisteminde Polonya'nın kuzey noktasını, Türkiye'nin ise güney noktasını oluşturduğunu, savaş halinde Baltık Denizi ve karadan yolların Mihverler tarafından kesileceği için İngiliz-Fransız yardımının doğudaki müttefiklerine ancak bekçisi Türkiye olan Boğazlar aracılığıyla yapılabileceğini belirtti. Yazar, Balkan ve Doğu Paktları ile Yakındoğu'da sahip olduğu nüfuzunun Türkiye'yi, Doğu Akdeniz'de

⁹³³ Anadolu, 27 Haziran 1939, s.10.

⁹³⁴ Yeni Asır, 27 Haziran 1939, ss.1,6.

⁹³⁵ Yeni Asır, 27 Haziran 1939, ss.1,6.

barışın temel direği haline getirdiğini yazdı. İngiliz-Fransız-Türk Askeri Antlaşması'nın Mihver Devletler'in heveslerini kursağında bıraktıracaklarını ifade etti.⁹³⁶

A. Ş. Esmer, Fransa ile yaşanan anlaşmazlığı üç aşamada değerlendirmiştir.

1. Hatay'ın bağımsızlığını tanıtıncaya kadar geçen ilk sene,
2. Türklerin Hatay'da hakim unsur olduğu tanıtımının yapıldığı sonraki sene,
3. 1939 yılının Temmuz ayında Hatay'ın tamamıyla anavatanına katılması.

Yazar bu tarihi olayın birden fazla öneme sahip olduğunu belirtip şu şekilde sıralamaktadır. Öncelikle 350 bin Türk kurtulmakta, anavatanın nüfusu artmakta, Doğu Akdeniz'in en önemli limanına sahip olunmakta ve Türkiye'nin ağırlığı artmaktadır. Hatay'ı; Çarlık Rusya yıkıldığında alınan Kars ve Ardahan hariç olmak üzere 1699 tarihli Karlofça Antlaşması'ndan beri ilk defa kaybedilen bir toprak parçasının geri alınması olarak görmektedir.

Bir başka önem ise; Türkiye'nin Hatay meselesini boğazlarda olduğu gibi müzakere yolu ile halletmesinin bazı devletler için emsal olduğu gerçeğidir.⁹³⁷

Hatay halkı arasında Türk vatandaşlığına geçmek istemeyen grup düşünüldüğünde Ermeniler akla gelmekteydi. Türkiye'nin tüm olumlu mesajlarına karşın özellikle Taşnak Partisi'nin korku söylemleri ve tehdit dilini kullanmasıyla Ermeniler, Suriye'ye ve Lübnan'a göç etmeye başlayacaktır. Taşınmaz mallarını 6 ay içinde satmak zorunda kalmaları, mallarının değerinin altında satılmasına sebebiyet vereceği için bu durum onları ekonomik açıdan olumsuz etkileyecektir.

Şükrü Pamirtan "*Fransa ve Biz-20 yıl sonra hak yerini buldu*" başlıklı bir yazı yazdı. Fransızlardaki Türk algısını yansıtmaları bakımından önemli olan yazı, dikkat çekicidir:

"Son 20 yılın ardından Türkiye ile Fransa arasında tarihi dostluk imzalanan antlaşma ile yeniden canlandı. Bu süre zarfında Fransa'nın doğuda neler kaybettiğini, gelişmeleri iyi analiz eden temiz Fransız muharrirleri yazmalılar. Elime yeni ulaşan Maryan Gazetesinde akademisyenliğe yükselmiş Mösyö Taro'nun Hatay davamızla ilgili çirkin yazısını görünce aklıma işgal zamanlarında Le Figaro'da yayınlanan bir makale geldi. Arşivimden o yazıyı buldum. İki yazıyı karşılaştırdığımda Fransa'nın neler kaybettiğini anladım.

Fransız muharrirleri aynı zamanda Fransa'nın diplomatları olmuşlardır. Bunun için Fransız dili ve kültürünün en çok değer gördüğü memleket aleyhine yazılar yazmak, o muharrirlere yakışmaz. Bizleri ticari olarak değil, milli ve ahlaki karakterimizi inceleyerek bizimle ebedi dostluk kurlmalarını istiyoruz.

⁹³⁶ Anadolu, 2 Temmuz 1939, ss.7-9.

⁹³⁷ Anadolu, 29 Haziran 1939, ss.3,10.

1919'da "Türkler bize ne yaptı, biz onlara ne yapıyoruz?" başlıklı *Le Figaro*'da çıkan yazıda, "Doğuda Fransa'nın dostluğunu kazanmış olan Türkler dün Çanakkale'de bizimle asil bir düşman olarak savaştı. Harpte Fransız askerleri Türklerden hiçbir fenalık görmedi. Hatta Türkiye'de kalmış sivil vatandaşlarımıza, esirlerimize ve yaralılarımıza Türkler kardeşçe yaklaştılar. Türkler aleyhine yapılmış onca iftiralara rağmen bir Fransız amiralinin resmi raporu Fransızların hiçbir kötülüğe maruz kalmadığını kanıtlamıştır. Şu halde perişan halde olan Türklere yardım etmek görevimizdir. Bazı Fransız gazetelerinin Türk düşmanlarına yaranmak için yaptıkları haberler yalandır. Türkleri Almanların yanında görüyorsak bunda kabahat bizimdir. Büyük Harp, doğuda neler kaybettiğimizi bize gösterdi. Romen devlet adamlarından duyan ve yazmamıza izin veren Mr. Bartu'dan işittiğime göre; Büyük Harp'te Romanya, çeşitli milletlerin istilasına uğradı. Bunlardan en gaddarları sırasıyla Almanlar, Bulgarlar, Avusturyalılar ve Macarlardı. İçlerinden en terbiyeli ve insanîyetli olanı şüphesiz Türklerdi. Bu iyi insanlar için İtilaf Devletlerinin merhametini ve adaletini bekliyoruz, şeklinde Türk centilmenliğine güzel bir örnek vardır. Böyle bir yazıdan 20 yıl sonra Taro zihniyetinde olan yazarların Fransa adına yazmaları doğru değildir."⁹³⁸

Yazıdan anlaşılacağı üzere Fransız basınının, Türkiye ile ilgili kafa karışıklığı devam etmekteydi. Uzun yıllardır Avrupa basınında Türkler aleyhine yapılan propaganda haberleri bilindik olmasına rağmen Şükrü Pamırtan'ın yazısı iki açıdan dikkat çekicidir. Bunlardan ilki, 1919 yılında Batı'nın yok hükmünde saydığı bir millet için olumlu değerlendirmelerin yapıldığı bir yazının *Le Figaro* gibi ünlü bir Fransız gazetesinde yayınlanmış olmasıdır. Diğeri ise, Türk-Fransız ilişkilerin iki devletin çıkarları açısından asırlar sonra ilk kez bu kadar kesiştiği 1939 yılının ortamında bile Türk düşmanlarının Fransa'da faaliyette olmalarıdır.

Hatay zaferinin ardından Almanya ve İtalya'nın hem yöneticilerinin hem basınlarının saldırıya geçtiği görülüyordu. Berlin Radyosu'nda, sözde Arapların çoğunlukta olduğu Hatay'ın Türkiye'ye verilerek haksızlık yapıldığı belirtiliyordu. Sanlı, Afrika Müslümanlarına yaptıkları ortada olan İtalyanların Suriye Araplarını korumaya çalışmaları ile Hatay'ın anavatana katılmasını hazmedemeyen Almanların yayımlarının eşit derecede gülünç olduğunu ifade etti.⁹³⁹

Halkın Sesi gazetesi, "Atatürk ve Hatay Davası" adlı bir bölüm oluşturarak "Ebedi Şefimizin hiçbir zaman ölmeyecek hatıralarından..." başlığı altında bir yazı dizisi başlatmıştı. Bunlardan bir iki örnek:

"1923 Mart'ının 15'i, günlerden Pazar. Atatürk maiyetiyle birlikte Adana İstasyonu'nda trenden indiğinde Adanalılar bayram yapıyordu. Atatürk yoldan ilerlerken matem sembolleri gibi baştan başa karalara bürünmüş bir grup kadının arasından ellerinde iki levha dört kız ileriye çıktı. Bunların birinde Antakya diğesinde İskenderun yazılı ve Mustafa Kemal'e kendilerinin

⁹³⁸ Şükrü Pamırtan, "Fransa ve Biz-20 Yıl Sonra Hak Yerini Buldu", **Anadolu**, 2 Temmuz 1939, ss.7-9.

⁹³⁹ **Halkın Sesi**, 3 Temmuz 1939, s.1.

kurtarılmasını istiyorlardı. Bunların önüne 18-19 yaşlarında sevimli bir kızcağz geldi. Heyecanlı bir konuşma yaptı. 5 dakika sürdü. Dinleyenler Hatay'ın ızdırabını duydukça ağlıyordu. Sözlerini "Bizi de kurtar!" diyerek bitirdi. Herkes Atatürk'ün cevabına dikkat kesilmişti ve Atatürk o tarihi sözü söyleyiverdi: "Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde kalamaz."⁹⁴⁰

Diğer bir yazıda ise; Hatay meselesinin en zor sürecinde Atatürk'ün ciğerinden ciddi derecede hasta olduğu ve doktorların kesin dinlenmesi gerektiğini söylediği, Fransızların bu durumdan faydalanarak Atatürk'ün hastalığını dillendirmeye başladığı, bunun üzerine Atatürk'ün başkumandan üniformasını giyerek Hatay sınırına gittiğini ve tam dört saat ayakta durarak ordusunun geçit törenini seyrettiğini, bundan sonra sürecin hızlanarak Hatay'ın kurtulduğu belirtildi. Yazının son kısmında değerli edip İsmail Habib'in sözlerine yer verildi: "*Şef, vücudunun azalan enerjisinden 4 saati bu seyahate harcadı ve maalesef bir daha kalkmamak üzere yatağa düştü. Hatay'ı kurtaran aynı zamanda onun şehidi oldu...*"⁹⁴¹

K. Ünal, Hatay Zaferi'nin geleceğe her yönüyle akatarma görevinin sanatkarlara düştüğünü belirtti. Ünal; Hatay Zaferi hakkında sadece hatibi ve yazarı değil köylüyü, işçiyi, talebeyi, hocayı da dinlemek gerektiğini, sanatkarlarımızın bu heyecanı tarlada, tezgahda, köyde, kasabada kısaca tüm Türkiye'de kavramaları gerektiğini, milletin sevincini yazı, ses, resim ile yarına aktarma işinin onlara düştüğünü açıkladı.⁹⁴²

10 Temmuz 1939 tarihinde İtalya, Fransa'ya nota vererek 1920 San Remo Konferansı devletlerinden biri olarak kendisine danışılmadan ve izni alınmadan, ilgili halkların isteğinin tersine Hatay'ın Türkiye'ye verildiğini, İtalya'nın Ankara'da imzalanan antlaşmanın içeriğine yönelik çekincelerini saklı tuttuğunu belirtti. Fransa'nın mandater devlet olduğu için Hatay'ı Türkiye'ye vermeye yetkili olmadığı, Hatay'ın Türkiye'ye verilmeden önce yerel halkın oyuna başvurulması gerektiği açıklandı. Fransa ise cevabi notasında; ilhak kararının 1921 Ankara Antlaşması'nın doğrudan sonucu olduğunu, Hatay'ın Türkiye'ye iadesi ile Türkiye-Suriye ilişkilerinin güçleneceğini ifade etti.⁹⁴³

Edith Bricon'ın La Republique'de yayınlanan yeni bir makalesinde, İngiliz-Fransız-Türk anlaşmasına karşı Mihverlerin saldırı taktikleriyle ilgili oldukça açıklayıcı bilgiler paylaşılmıştır:

⁹⁴⁰ **Halkın Sesi**, 3 Temmuz 1939, s.2.

⁹⁴¹ **Halkın Sesi**, 4 Temmuz 1939, s.2.

⁹⁴² **Anadolu**, 6 Temmuz 1939, s.2.

⁹⁴³ Soysal, Hatay Sorunu..., s.105; **Anadolu**, 14 Temmuz 1939, ss.1,8.

"Faşist diplomasi İngiliz-Fransız-Türk anlaşmasına karşı saldırı başlattı. Bunu üç noktada yapıyorlar. İlk noktada İtalya, İngiltere'yi kendilerini Akdeniz'de çemberleme siyaseti gütmek üzerinden Centilmenler Antlaşması'nı ihlal etmekle suçluyor. Halbuki İngiltere ve Fransa'yı Türklere yaklaştıran sebebin kendilerinin Arnavutluk'u işgali ve Balkanlara burnunu sokması olduğunu unutuyor. İkinci nokta olarak İtalya, Bulgaristan'a uyguladığı baskı sonucu onları yanına çekerek Balkanları bölmek ve Baltık ile Ege denizleri arasındaki emniyet zincirini kesmek istemektedir. Gözlemciler iki ülke arasında ticari ve kültürel antlaşmalarla Bulgaristan'da İtalyan nüfuzunun hızla arttığını belirtmektedirler. Bulgaristan'da ortaöğretim kurumlarında İtalyanca zorunlu ders oldu. İtalyanlar Fransız okullarını geçmek için Bulgar gençlerini bedava okutmaktadır. Ticari alandaki İtalyan çabaları ise boşunadır. Çünkü ortağı Almanya, Çekoslovakya ve Avusturya'yı ilhak ettiğinden beri Bulgar ihracatının %80'inden fazlasını almaktadır. Üçüncü bir saldırı sahaları ise sözde Türk-Arap düşmanlığıdır. İtalyan Telegrafo gazetesi, Türkiye'yi Yakındoğu'yu karıştıran fesat yuvası bir ülke olarak tanımladı. Mihverler, Araplara Türklerin ülkelerini ele geçireceğine inandırmaya çalışmaktadırlar. Corriere Padona gazetesinde Mareşal Balbona yazdığı yazıda "Sancak'ın terki ancak bir ilk adımdır" deyip Türk-Mısır Karşılıklı Yardım Projesi'yle Arapların kuşatıldığını ileri sürüp onları korkutmakta ve İtalya'nın dostluğunu önermektedir. Şükür ki Araplar Arnavutluk'un işgalini unutmüş değillerdir. Bununla birlikte bu entrikalarla mücadelemizi artırmalıyız."⁹⁴⁴

İl Popolo D'Italia gazetesi, Hatay meselesi nedeniyle İtalya'nın notasına sert tepki gösteren Fransız ve Türk basınına cevap vererek İtalya'nın mandater devletlerden biri olmasından dolayı meseleye kendi açısından baktığını, Fransa'nın kendine ait olmayan bir toprağı başka bir devlete vererek bir prensibi ve Akdeniz düzenini ihlal ettiğini, Hatay işinin İtalya açısından bitmediğini ve İtalyan milletinin üzerine düşen bu işi bitireceğini yazmış ve bir nevi iki ülkeyi tehdit etmiştir.⁹⁴⁵

Sırrı Sanlı "Çıldırta İhtiras" başlıklı yazısında, Hatay'ın ilhakını kabul etmeyen Roma'nın, hakkındaki saldırgan nitelemeleri boşa çıkarmadığını, açlık sancısı ile ne yapacağını bilemeyen İtalyanların bir evladın anasına kavuşmasına tahammül edemediğini belirtmiş, Allah'tan dünya huzuru için onlara akıl dilemiştir.⁹⁴⁶ 22 Temmuz'daki yazısında ise; Hatay'ın Türkiye'ye verilmesini hata olarak gören Roma için doğru olanın; Hatay'ın da Habeşistan ve Arnavutluk gibi kendisine verilmesi olduğunu, İtalya'nın Akdeniz'in statükosunun bozulduğu bağırışları arasında Arnavutluk'un işgalinden hiç bahsetmediğini, Türk basınının topraklarımıza ve bağımsızlığımıza dil uzatacak her türlü devlete karşı gerekli dersi her zaman vereceğini ifade etmiştir.⁹⁴⁷

⁹⁴⁴ **Halkın Sesi**, 10 Temmuz 1939, s.2.

⁹⁴⁵ **Anadolu**, 21 Temmuz 1939, s.2.

⁹⁴⁶ Sırrı Sanlı, "Çıldırta İhtiras", **Halkın Sesi**, 17 Temmuz 1939, s.1.

⁹⁴⁷ **Halkın Sesi**, 22 Temmuz 1939, s.1.

Hamdi Nüzhet Çançar köşesinde yazdığı "*Hatay Bayramı*" adlı yazıda, son Fransız askerinin de Hatay'dan ayrılmasıyla bu bölgenin tamamen anavatana katıldığını, böylece Misak-ı Milli'nin kesinleştiğini, bu zaferin mimarı olarak Atatürk'ün, doktorların istirahat önerilerine rağmen İstanbul'dan Adana'ya giderek hayatını tehlikeye atmaktan çekinmediğini, onu kaybetmemizin sebeplerinden birinin de Hatay mücadelesi olduğu için bu zaferin öneminin çok başka olduğunu ifade etti.⁹⁴⁸ Orhan Rahmi Gökçe ise "*Hatay*" başlıklı yazısında nesiller gelip geçse de Atatürk'ün milleti olarak daima yaşayacaklarını, onun Türk milletinin sembolü olduğunu yazarken İtalya'yı da eleştirip Türkiye'nin bölünmez bir parçası olan Hatay'la ilgili İtalyanların düşüncelerini kafalarından söküp atmalarını tavsiye etti.⁹⁴⁹

Halkın Sesi gazetesi 24 Temmuz'dan itibaren İtalyan basınının aleyhte yazılarına cevap niteliğinde olan ve 7 bölümden oluşan bir yazı dizisi yayınlamaya başladı. "*Hatay'ı Türklere çok görenlere soruyoruz. Neden Trablusgarp ve On İki Ada'yı işgal ettiniz?*" başlıklı yazı dizisinin ilk bölümünde, Faşist İtalya'nın Müslümanlara ve Suriyeli Araplara yaptıkları propagandalar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümünde, Trablusgarp işgali ve üçüncü bölümde On İki Ada'nın işgalinin nasıl türlü oyunlar oynanarak yapıldığı hakkında açıklamalar yapılmıştır. Buna göre:

"Kırk asırlık Türk yurdunun milli sınırlar içine alınmasını çekemeyen İtalyanların kopardıkları anlamsız yaygaraları karşısında susmak büyük hata olur. Türk gazetecisi memleket meselelerinde çok hassastır ve bunun için her fedakarlığı göze alabilecek kadar güçlüdür. Biz yakın zamanda elimizden alınan Trablusgarp ve On İki Ada'nın acılarını unutmuş değiliz. Genç şairimiz Kemalettin Kamibir Akdeniz'de yaptığı bir seyahat esnasında "Akdeniz'den Geçerken" adlı şiiri kaleme aldı:

*Havada bir dost eli okşuyor derimizi
Boynu bükük adalar tanyor sanki bizi
İçimize çevirip nemli gözlerimizi
Geçtik yabancı gibi yakınından Rodos'un...*

İtalyanların emperyalist emellerine gelince; Mussolini birkaç yıl önce İslam alemini kafeslemek için Trablusgarp'a gittiğinde "Ey ümmeti Muhammedi! Ben bütün Müslümanların koruyucusu olmak istiyorum. Sizi sömürgecilerden kurtaracağım" diyerek zavallı Arapları aldatmıştı. Daha da ileri giderek halifesiz kalan Müslümanlara halifelik yapacağını söylemekten de geri durmamıştı. Bir cami önünde yaptığı konuşmada Hazreti Muhammed'i çok beğendiğini ve İslam'a karşı sempati duyduğunu söylemişti. Bunun anlamı şuydu: "Ey ümmeti Muhammed! Sizi sağmal bir inek gibi sağacağım. Sizleri başka kafeslerden çıkarıp Roma'nın telleri yırtık kafesine sokacağım" demekteydi. Mussolini'nin yaptıkları sadece bunlar değildi. Arap alemini yanına çekmek için Suriye'ye el uzattı. Oraya en uyanık propagandacılarını yollayarak kulüpler açtırdı. Buralara sadece para gücüyle değil propaganda yapmak için

⁹⁴⁸ Hamdi Nüzhet Çançar, "Hatay Bayramı", **Anadolu**, 23 Temmuz 1939, ss.1,4.

⁹⁴⁹ Orhan Rahmi Gökçe, "Hatay", **Anadolu**, 23 Temmuz 1939, s.3.

bir kaç düzine güzel İtalyan kızları da gönderdi. Her biri casus olan bunlar, bir yandan Suriyeli gençleri baştan çıkarırken diğer yandan fesat tohumlarını aşılamaktadır. Suriyeli gençler uzun ve can sıkıcı konferansları İtalyan kızları arasında daha az sıkıntı ile dinlemektedirler. Müslümanların sözde koruyuculuğuna soyunan Mussolini, daha dün küçük bir İslam devleti olan Arnavutluk'u işgal etti. İslam halifesi olmaya yeltenen biri bunu yapar mı? Bunların yanında eski Roma İmparatorluğunu yeniden diriltmek için uydurma bir haritaya Türkiye'yi de katan İtalya'nın maskesini düşürme zamanı geldi. Para, telkin ve din Mussolini için sadece tuzaktır. Hatay'ın anavatana katılmasıyla makarnacılar, hayali haritalarından bir lokmanın çıkması nedeniyle bunca telaşı gösteriyorlar. Bunlar Arnavutluk'u alırken o ülkeyi Anadolu'ya atlamak için bir tahta olarak kullanacaklarını söylemişlerdi. İtalyanların şunu bilmelerinde fayda vardır: Türk milletinin dostluğu ne kadar candan ve gönülden ise düşmanlığı da o kadar şiddetli ve korkunçtur."⁹⁵⁰

La Tribuna; Fransa'nın utanç verici bir pazarlıkla Hatay'ı Türkiye'ye vererek hem Suriye'ye hem de kendilerine karşı hak ihlalinde bulunduğunu, San Remo görüşmelerinde Suriye'nin Fransa'ya bırakılmasında etkin rol oynayan İtalya'nın görüşü alınmadan bir oldubittinin yaşandığını, en kısa zamanda bu uygulamanın değişmesi gerektiğini yazdı.

Il Giornale D'Italia; Fransa'nın Hatay'ı Türkiye'ye vererek aslında manda sistemini sonlandırdığını ve çok istediği Suriye ve Lübnan'ı sömürge haline getirmek istediğini belirtti. Fransız gazetelerinde yazılan İtalya'nın haberdar edilmemesinin sebebi olarak bu ülkenin MC'den çekilmesi olduğu görüşüne gazete cevap olarak, Suriye mandasını Fransa'ya MC'nin değil San Remo Konferansı'nın verdiğini, bundan dolayı İtalya'nın hesap sorduğunu yazarken, yine Fransızların dillendirdiği Arnavutluk meselesi için de İtalya'nın işgalini bizzat Arnavutların istediği iddiasında bulunmuştur.

Coriera Della Sera'da yayınlanan Alfa imzalı başmakalede; Hatay'ın Türklere verilmesinin, mandanın Suriye toprak bütünlüğünü konu edinen 4. maddesi, Lozan Antlaşmasının 3. maddesi ve MC Paketi'nin sadece Suriye'ye yardım hakkını veren 22. maddesiyle çeliştiği ileri sürüldü. La Stampa, Fransızların yanlışlarını ortaya çıkarmanın İtalya'nın hem hakkı hem de görevi olduğunu, Fransa'nın Hatay'ı vererek hem Türk ittifakını elde ettiğini hem de Suriye'nin öfkesinden faydalanarak manda rejimini bitirip ülkeyi sömürgeleştireceğini savundu. Il Popolo D'Italia gazetesi iğneleyici bir şekilde yayınladığı fıkra, Türklerin Halep'i ve bütün Suriye sahillerini istemek yerine sadece Hatay'la yetinmelerinin onların kanaatkar olduklarını bir kez daha gösterdiğini belirtmiştir. Diğer yandan; İtalya'nın Cibuti'yi almaması, Süveyş Kanalı'ndan hissedar olmaması, Tunus İtalyanları için bir statü kazanmaması

⁹⁵⁰ **Halkın Sesi**, 24 Temmuz 1939, ss.1,4/ 25 Temmuz 1939, ss.1,4/ 26 Temmuz 1939, ss.1,4.

karşılığında yani İtalya'nın aleyhindeki her durum karşısında Fransa'nın, bütün mandalarından veya Hindicini gibi sömürgelerinden vazgeçebileceğini savunmuştur. İngiltere'nin ise bu konuda İtalya ve Almanya dışındaki üçüncü bir devlete kendi sömürge ve mandalarını değil, Fransa'nın tüm sömürgelerini vermeye hazır olduğunu iddia etmiştir. İngilizlerin ince diplomasi uygulayarak Fransa'nın Hatay'ı Türkiye'ye vermesini sağladığını ve Mihverlere karşılık Türkiye'yi kendi yanlarına çektiğini belirtmiştir.⁹⁵¹

Hatay'ın anavatana katılmasından sonra Ermeniler ve Türklere muhalif olan gruplar, bir yandan Fransızlara ateş püskürürken diğer taraftan Arapları Türklere karşı kışkırtmaya çalıştılar. Türkiye'nin Hatay zaferini küçümseyici söylemler kullandılar. Onlar en çok Türk aleyhtarı şu söylemler üzerinde durdular:

"1. Türk-Fransız Antlaşması beklenmedik bir şekilde Türklerin zaferiyle sonuçlandı. Aslında Türkiye zayıf bir devlettir. 500 tayyaresinin 300'ü işe yaramaz. İtalya tehlikesi karşısında onlar, değil Hatay'ı almak, Kilikya'yı bile vermeye razı olacaktı. Almanya'ya yanaşsa onların himayesine girecekti. İtalya ile birleşse Batı Anadolu'yu vermek zorunda kalacaktı. Tarafsız kalsa herkesin saldırısına açık hale gelecekti. Türkiye'yi bu güç durumda demokrat devletler kurtardı hem de ona yeni elbiseler alıp harçlık verdiler. Zaten Fransa, önceden Yunanlılar Ankara'yı alacakken Kilikya'yı Türklere verdiler. Yarın bir savaş çıksa Suriye'yi de onlara verecekler.

2- Fransa, Hatay'ı Türkiye'ye vererek şu kazançları elde etti.

a- Türkleri Hatay'a sokarak Arap alemine Türkiye'deki rezaletleri, Ankara'da barbar bir milletin kurlsız bir hükümetinin olduğunu gösterdi.

b- Rusya ile Türkiye'nin arasını açtı. Rusya güçlü bir Türkiye'yi hiç bir zaman istemez.

c- Sadabat Paktı devletleri Türkiye'nin Arabistan üzerindeki emellerini farkedip korkuya kapıldılar. Bu devletler ilhakı protesto ettiler.

d- Fransa Türkiye'yi güçlendirerek Arapları tehdit edip susturdu.

e- Olası bir savaşta İtalya'nın bölgede ilk saldıracağı yer Hatay'dır. Fransızlar bunu bildiği için bölgeyi Türklere vererek savaşta bütün ağırlığı Türklere yüklemeyi hedeflemektedir."⁹⁵²

3.5.3. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Sürecinde Ermeniler

1936 yılından itibaren Hatay Meselesinin yeniden canlanması ve kısa süre içinde uluslararası bir sorun haline gelmesi bölgede yaşayan Ermenileri de doğal olarak etkiledi. Ermeni halkını baskıyla kontrol altına almaya çalışan Taşnak komitacıları bu meselede yine Türk aleyhtarı faaliyetlerin içinde oldular ve Arap milliyetçileri ile birlikte sömürgecilerin piyonu oldular. Fakat Türkiye'nin zaman içinde etkinliği artınca Taşnakların Ermeniler üzerindeki kontrolü azalmaya başladı. 1936 yılının Kasım ayında Hatay'da yapılmak istenen Suriye seçimlerini Türklerin

⁹⁵¹ Anadolu, 27 Haziran 1939, ss.9,10.

⁹⁵² Umar, ss.248,249.

başını çektiği kesim gibi boykot eden Ermeniler, 1938 yılında yapılan Hatay seçimlerinde ise Türklerin çoğunluğu elde etmemesi için Fransızlarla ve Vatanilerle birlikte yasal ve yasal olmayan her türlü işi yaptılar. Bunları yaparken ihtiyaç duyduğu kamuoyu desteğini alabilmek için basın gücünden faydalanmayı ihmal etmediler. Paris'te çıkan gazetelerinde Türkiye aleyhtarını yayınlamaya hız verdiler. İzmir basını onların bu yayınlarını takip ederek gerektiğinde iddialarına yanıt vermektan geri durmamıştır.

27 Ekim 1936 tarihli Halkın Sesi gazetesinde "*Dünya Politikası*" adlı köşede, Politikacı adıyla verilen yazıda Taşnak Cemiyetinin yine bulanık suda balık avlamaya, Antakya ve İskenderun'daki Ermeniler adına konuşmaya ve Sancak'ın bağımsızlığı aleyhine faaliyete başladığı yazıldı. Ayrıca Paris'teki Haraç gazetesinin saçmalık olarak nitelendirildiği iddialarına yer verilip Türk basınının Antakya ve İskenderun konusundaki yayınlarının önemsenmesi gerektiği, Türkiye'nin daima özel amaçlarının zeminini böyle yayınlarla ve o konuları tartışma serbestliğini yaratarak hazırladığını, Türkiye'nin Ankara Antlaşması'nda Buillion'un verdiği teminatların uygulanmasıyla yetinmeyip Antakya ve İskenderun'un Türkiye mandası ile istiklalini istemekle sadece toprak gaspı yapmayacağını aynı zamanda Suriye'ye yerleşmiş muhacir Ermeniler için hazırlanmış yeni bir komplonun uygulanmasına girişileceğini iddia ettiği yazılmıştır. Bu iddialara verilen cevapta; bir iki hain Ermeni'nin niyetlerinin belli olduğu, buna karşılık Antakya'daki azınlıkların başında gelen Ermenilerin büyük sabırsızlıkla Türk idaresini bekledikleri, hal böyleyken Taşnak paçavralarının yazdıklarına sadece gülünebileceği, Türk kültürünü, Türk dilini ve adetlerini bilen akıllı başında her Ermeni'nin de bu Taşnak paçavralarının yazılarına gülüp geçecekleri ifade edilmiştir.⁹⁵³

Milli Emniyet Hizmetlerinin 19 Kasım 1936 tarihli raporunda; Atatürk'ün 1 Kasım 1936'da TBMM'de yaptığı açılış konuşmasının Hatay Türkleri'nin kurtuluşa olan inançlarını sağlamlaştırdığı, bununla birlikte Ermenilerin ve Hıristiyanların Türkiye lehine pozisyon aldığı, fakat Taşnak Ermenilerinin kendilerini Fransızlara bağladıkları yazıldı.⁹⁵⁴

Suriye seçimlerini şeriatla yönetilecek Şam yönetimi altında olmak istemeyen Ermenilerin boykot etme noktasında karar almaları üzerine Şam yönetimi ile Ermeniler arasında yer yer çatışma haberleri gelmeye başladı. 18 Kasım 1936 tarihinde

⁹⁵³ Halkın Sesi, 27 Ekim 1936, s.2.

⁹⁵⁴ Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu, ss.164-165.

çıkan Yeni Asır'ın haberine göre; Ermeniler ile jandarma arasında çıkan çarpışmada 2 Ermeni öldü, 6'sı yaralandı. Tarafsız gözlemciler bu sert direnişin çok önemli bir gelişme olduğunu bildirdi. Her şeye rağmen sömürge memurlarının ve Şam yönetiminin hedeflerine ulaşamadıkları, Ermeni ikinci seçmenlerin bile oy kullanmadıkları, mahalli hükümetin onları 3 yıllık hapisle tehdit ettiği belirtildi.⁹⁵⁵ Hatay'daki Ermenilerin oylamaya katılmamaları, Türkiye Ermenilerini sevince boğdu. Patrik, Ermenilerin Türk kardeşleriyle ortak hareket etmelerinden dolayı oldukça memnun olduğunu açıkladı.⁹⁵⁶

21 Ocak 1937 tarihli İzmir gazetelerinde; Taşnak Ermenilerinin Fransızlarla birlikte Türkler aleyhine faaliyet yürütmelerinin İstanbul Ermeni çevrelerinde tepki uyandırdığı, Ermeni Patriğinin düzenlediği toplantıda, bütün Ermenilerin Türklerle beraber hareket etmesi gerektiğini, Taşnakların Ermeniler adına söz söyleme yetkisi olmadığını söylediği ve onları kınadığı yazıldı.⁹⁵⁷

Hatay'da görev yapan Fransız Delege Roje Garo'nun aleni bir şekilde Ermenileri Türkler aleyhinde kışkırttığı gazetelere yansıdı. 15 Aralık 1937 tarihli Anadolu gazetesinin haberine göre; Garo'nun, Ermenilerin Rahsil Sineması'nda organize ettiği bir toplantıya katılarak "*Bizimle birlikte olun. Bizle ortak çalışırsanız Türklere karşı durabilirsiniz, gerektiğinde sizlere istediğiniz kadar para, mühimmat ve silah verebiliriz*" dediği iddia edildi.⁹⁵⁸

1938 yılında yapılan Hatay seçimlerinde Türklerin çoğunluğu sağlamaması için Hatay dışından bölgeye çok sayıda Arap ve Ermeni taşındı. Vatanilerin, masraflarını ve paralarını ödeyerek Suriye'den birçok Ermeni'yi Hatay'a gönderdiği gazetelerde haber oldu.⁹⁵⁹ Ayrıca Banos Peltekyan adında Suriye'de nüfuzlu bir Ermeni, İskenderun'a gelerek Türklere muhalif Ermenilere silah temini için para dağıttı.⁹⁶⁰

Hatay Ermenilerinin durumu TBMM'de bütçe görüşmeleri esnasında Hatay meselesi konuşulurken gündeme geldi. Afyon Milletvekili Berç Türker, 1895'te Çarlık Rusya'dan gönderilmiş silahlı Ermenilerin İstanbul'da denedikleri ihtilal hareketini ve o sırada memur olduğu bankaya yapılan baskındaki gözlemlerini anlattıktan sonra

⁹⁵⁵ **Yeni Asır**, 18 Kasım 1936, s.3.

⁹⁵⁶ **Yeni Asır**, 22 Kasım 1936, s.4.

⁹⁵⁷ **Anadolu**, 21 Ocak 1937, ss.1,6; **Halkın Sesi**, 21 Ocak 1937, ss.1,4.

⁹⁵⁸ **Anadolu**, 15 Aralık 1937, s.10.

⁹⁵⁹ **Halkın Sesi**, 21 Mayıs 1938, s.1; **Yeni Asır**, 21 Mayıs 1938, s.1.

⁹⁶⁰ **Yeni Asır**, 24 Mayıs 1938, s.3.

şunları söyledi:" *Şimdi anlaşılan Fransa Hükümeti, Çarlık Rusya'sı gibi birkaç Ermeni'yi kandırarak Hatay Ermenilerini sıkıştırmak istiyor. Ermenileri nasıl ki Rusya Ermenileri mahvetti, aman siz de aynı yola girmeyin. Sarılırsanız Hatay Türklerine sarılın. Yarın Türk ordusu gelip güvenliği sağlarsa sizler Türkiye Ermenilerinin saadetine kavuşmuş olacaksınız.*"⁹⁶¹

Ermeni Zartung gazetesi, Hatay Ermenilerine hitaben şu seçim günlerinde yapılan provokasyonları sonuçsuz bırakmanın tek yolunun soğukkanlılığı korumak olduğunu, devletlerarası antlaşmalar uygulandıkça gerilimlerin azalacağını, Türkiye'nin barışçıl bir politika izlediğini aktardı. Halkın Sesi gazetesi, bu gazeteye cevaben Türkiye'nin imzasına sadık olan her hükümete karşı her zaman barışçıl olduğunu ifade etmiştir. Sırrı Sanlı ise Fransız gazetelerinin bu zamana kadar Hatay'da yapılan zulümlere sessiz kaldığını, son günlerde silahlı Arap ve Ermeni çeteler karşısında silahsız Türkleri suçlu göstermeleriyle bir kez daha hayal kırıklığı yarattıklarını yazdı.⁹⁶²

Taşnaklardan bağımsız hareket eden Ermeniler, Türklere olan bağlılıklarını bildirmek üzere Ankara'ya bir heyet gönderdi. Sırrı Sanlı; Asım Gündüz'ün Hatay'a gelmesinden sonra herkesin Türklerin kararlılığını anladığını, karışıklıklarda en çok ileri sürülen Ermenilerden bir heyetin nasıl kullanıldıklarını anlatmak için Ankara'ya gelmesinin oldukça önemli olduğunu belirtti.⁹⁶³

Hatay sorununun çözüm sürecine girmesi üzerine Ermeni Taşnak Partisi şu iddialarda bulunmuştur:

- Ermeniler yine gafil avlanmıştır.
- Türkiye, çevirdiği siyasetle Fransa ile çok önemli bir ittifak elde etmiştir.
- Fransa, Lübnan'ı terk edecek ve Türkiye Hatay dışında Halep'i de ele geçirecektir.
- Suriyeli politikacılar, birbirleriyle mücadele ederken tehlikenin farkına varamamışlardır.
- Küçük, zayıf ve sahipsiz milletler, büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalacaklardır.

⁹⁶¹ Anadolu, 29 Mayıs 1938, s.8.

⁹⁶² Halkın Sesi, 4 Haziran 1938, s.1.

⁹⁶³ Sırrı Sanlı, "Herkes Anladı ki...", Halkın Sesi, 15 Haziran 1938, s.1; Yeni Asır, 15 Haziran 1938, ss.1,3.

- En büyük tehlike Türklerdir.⁹⁶⁴

Sırrı Sanlı, Ermeni komitecilerin Türk ordusunun Hatay'a gelmesinden sonra orada dayanamayınca fesat yuvalarını Paris'e taşımaya çalıştıklarını, kendisine ulaşan bir mektuba dayanarak Hatay Ermenilerinin bu komiteciler hakkında, "*Allah bu komitecilerin belasını versin, biri yapar onun yüzünden bin kişi derde uğrar, zaman fesat ocaklarının dünyanın hiçbir yerinde yakılamayacağını gösterecektir*" dediklerini ifade etmiştir.⁹⁶⁵

Artık Taşnaklar dışında kalan Ermeniler, Fransa'nın kendileri üzerinde oynadığı oyunu farkedip Suriye'de bir Ermeni çoğunluğu yaratarak yeri geldiğinde Şam Hükümeti'ne, yeri geldiğinde Ankara Hükümeti'ne karşı bir silah olarak kullanmak istediklerini anlamış ve seslerini yükseltmeye başlamışlardır.⁹⁶⁶

Hatay'ın gün geçtikçe Türkiye'nin yanında pozisyon alması üzerine Arap milliyetçileri ile birlikte Ermeni nüfusu Suriye'ye göç etmeye başlamıştır.⁹⁶⁷ 16 Temmuz 1939 tarihinin akşamına doğru Hatay'da kaynağı belirsiz bir söylenti dolaşmaya başladı. Buna göre; Hatay anavatana katıldıktan sonra Adana, Şanlıurfa, Gaziantep ve İçel ilçeleriyle birlikte oluşturulacak olan Seyhan Genel Müfettişliği'ne bağlı olacak ve bu birimin başına Kazım Karabekir getirilecektir. Bu söylentiye duyan Ermeniler paniklemeye başladı. Hükümetin toplu göçü engellemeye yönelik tedbirlerine rağmen Hınçak ve Taşnak cemiyetleri Hatay Ermenilerini Beyrut'a taşımak için çalışmalarına başladılar. Ermeniler bu bölgeye 1918-1919 yıllarında Suriye'den, 1921 Ankara İtilafnamesi'nden sonra Çukurova, Erzin ve Dört Yol'dan gelip yerleşmişlerdi. Ayrıca Fransız Yüksek Komiserliği, 1926 yılında dışarıdan Belen ve Kırıkhan'a 1000 Ermeni ailesi getirtip her bir aileye beş hektar arazi vermişti. Söylentinin yayılması ile birlikte iki gün içinde Hatay Ermenilerinin çoğu Suriye'ye göç ettiler.⁹⁶⁸

İçişleri Bakanlığı'nın Ağustos 1939 tarihli raporunda Ermeni göçlerinin başlıca sebepleri; çeşitli Ermeni grupların Hatay Ermenilerini göç etme konusunda teşvik ve tehdit etmeleri, Fransızların Ermeni göçünü özendirici bir tutum takınmaları, Hatay Devleti döneminde yapılan bazı yanlış uygulamalar, ekonomik sebepler ve tarihsel korkular şeklinde sıralanmıştır. 1936 yılında Hatay'da Ermeniler çoğunlukla Musa

⁹⁶⁴ **Halkın Sesi**, 18-19 Temmuz 1938, s.1.

⁹⁶⁵ Sırrı Sanlı, "Hatay'daki Fesat Ocağı Söndürülünce", **Halkın Sesi**, 19 Temmuz 1938, s.1.

⁹⁶⁶ Yorulmaz, s.246.

⁹⁶⁷ Fırat ve Kürkçüoğlu, s.289.

⁹⁶⁸ Tekin, Hatay Tarihi..., s.244.

Dağı'nda yer alan Hıdırbey, Yoğunoluk, Kapısuyu, Hacıhabibli, Batıayaz ve Vakıflı adlı köylerde yaşarken göçten sonra kalan az sayıdaki Ermeniler Vakıflı köyünde toplanmaya başlamıştı. Böylece Hatay'da kalan tek Ermeni köyü Vakıflı oldu.⁹⁶⁹

3.6. İZMİR BASININDA HATAY'LA İLGİLİ YAYINLANAN ŞİİRLER

*Bayrağımıza Saygı*⁹⁷⁰

*Biz buluruz Antakya'nın yolunu
Ulu Önder uzatırsa kolunu
Şehitlerin kanlarıyla boyanmış
Ay yıldızlı kucagında uyanmış
Yüz bin kale kapısına dayanmış
Her savaşta yollar açan al bayrak
Yükseklerde nurlar saçan al bayrak.*

*Varlığına el uzatan alçaklar
Hain Rumlar, Ermeniler, Araplar
Canlarını nasıl kurtaracaklar
Türk kendini göstermeli bir daha
Alçakları yalvarmak Allaha*

*Hazırlasın Mehmetçik darbesini
Her alçağın koparsın kellesini
Arka çıkan düşünsün ötesini
Bize karşı koyanları yakalım
Bora olup şimşek olup çakalım*

*Kalbimizdir, kanımızdır al bayrak
Namusumuz, canımızdır al bayrak
Yükselecek göklerde dalgalanarak
Onu nasıl yırttırırız ellere?
Yüzlerini sürtmeliyiz yerlere.*

*Çekilemez bu hakaret çok bize
Çakışmaktan başka çare yok bize
Bunları da dökmeliyiz denize
Biz buluruz Antakya'nın yolunu
Ulu Önder uzatırsa kolunu.*

*Nankörler- Yüzelliliklere*⁹⁷¹

*Ey alçaklar kurumadan elinizin pis kanı
Aldanıp ta başınızı kaldırmayın ezeriz
En uzakta olanları pek yakından sezeriz
Çünkü şimdi başımızda o, eski saltanat yok,
Üstümüze gerilip te ölüm saçan kanat yok!*

Yılanları biziz tikan, karanlık inlerine

⁹⁶⁹ Duman, s.365.

⁹⁷⁰ Ali Fuat Tuğseven, "Bayrağımıza Saygı", **Halkın Sesi**, 2 Ekim 1936, s.1.

⁹⁷¹ Ali Fuat Tuğseven, "Nankörler-Yüzelliliklere", **Halkın Sesi**, 6 Ekim 1936, s.1.

*Meydan okur da geçeriz illerin kinlerine
Aramızda yer bulunmaz vatan hainlerine
Çünkü sizin alınınızda hiç çıkmayan bir kir var
Bizde ise yıpranmayan yepyeni bir fikir var*

*Mümkün müdür, toprak olmuş bir ölüye can vermek?
Onu herkes başaramaz onu yapan bir kişi
Size şimdi yaşamak çok, size lazım gebermek
Bizler şimdi dinliyoruz bir kişinin sözünü
Fesatçılık edenlerin çıkarırız gözünü.*

Mehmetçik⁹⁷²

*"İmanın kuvvetli göğsün çelikten
Savaşlar yolunda koşan Mehmetçik
O şanlı silahı atma elinden
Kütüğü beline kuşan Mehmetçik.*

*O silah senindir, o silah sensin
Ateş ol Mehmetçik, ateş Mehmetçik
Postalın altında bin can ezilsin
Ufkunda hiç batmaz güneş Mehmetçik.*

*Çünkü bu güneş ki o, Atatürk'tür
O sana her yerde yakın Mehmetçik
Herkes de biliyor o ne büyüktür
Başlasın oraya... akın Mehmetçik!"*

Türk Hatay⁹⁷³

*"Faydasızdır gündelik fesad, fitne ve yalan,
Er geç Türk'ün olacak, ezeli Türk'ün olan.
Toprağı Türk etinin iziyle damgalıdır,
Kırk asırdan beridir Hatay Türk'ün malıdır.*

*Gündelik çabalama vermez ne olsa fayda
İstiklal Savaşında ayaklandı Hatay da
Gömülmüşken bir derin geceye yıldızla ay.
Birbirini gözleyen kaleler, Antep, Hatay.*

*Tutsan ruhlarıyla belirip doğruldular,
Birbirinin izini hedefini buldular.
Gösterdi bir Türk şehri nasıl kükrer kurtulur
Antep gazidir, Hatay lazımsa gazi olur.*

*Er geç kavuşacaktır ana oğluna, ok yaya,
Bir gün başka renk bayrak çekilirse Hatay'a.
Onu al kanımızla boyarız biz kızıla
Şimdi her Türk gencine Hatay olsa tek sıla!*

⁹⁷² Ali Fuat Tuğseven, "Mehmetçik", **Halkın Sesi**, 17 Ekim 1936, s.1.

⁹⁷³ Behçet Kemal Çağlar, "Türk Hatay", **Yeni Asır**, 3 Aralık 1937, s.6.

*Delegeler! Sonunu düşünün iyi bakın
Yarım, kötü, eğreti tedbirleri bırakın!
Başka bir şey doyurmaz istiklal açlarını
Erkekler kollarını, kadınlar saçlarını*

*Verirler de her yer haca kesilir.
İskenderun, Antakya bir kartaca kesilir.
Maksatların çarpıksa vaatlerin yalansa
Hayranınken düşmanın kesiliriz Fransa!*

*Belirir seni ögen kalemlerde süngüler
Dostluğuna mezarda iskeletlerin güler
Türk'ün dostu olanlar olmalı Türk gibi er
Biz eski Şark değiliz hey bunak Klod Furer!*

*İstiklal en aziz hak, ekmekten sudan bile
Meseldir; su içene dokunmaz yılan hele.
Bu lakın hile yapmak yılan olmaktan iğrenç!...
Seni büyük vazife bekliyor Hataylı genç!*

*Her gün yeni bir fitne her gün yeni bir fesad,
Bir gün her şey gitmeden, kalmadan bir kuru ad,
Bekleyen, boyun büken nesil doğmadan yetsin
Her sinsi kültürü onu boğmadan yetsin!*

*İstiklal hakkın senin tak canını dişine
Haydi memleketine haydi büyük işine...
Kalbini kemirmesin kara şüphe, kötü zan;
Bir yurdu bir tek oğlu bile kurtarır bazen*

*İstiklal her millete hele Türk'e öz haktır
Hatay kurtulacaktır! Hatay kurtulacaktır!"*

Yürüyüş⁹⁷⁴

*Son kararını vermiş bulunuyor Kamutay
Bu kararda diyor ki; kurtulacaktır Hatay
Onun selametini Türk ordusu verecek
Milli varlık bu yolda muradına erecek.*

*Zaman öyle hassas ki öyle nazik ki zaman
Bir işaretle ateş kesilecek Türk heman
Onun damarlarında gezen tertemiz kandır
Ayaklanırsa mutlak bürüyen bir volkandır..*

*Kaplayacak dünyayı ölüm saçan bir tufan
Durduramayacaktır kahraman Türk'ü cihan
Bu yürüyüş zaferler yaratacak akındır
Hatay kurtulacaktır onun fethi yakındır.*

⁹⁷⁴ İsmail Özler, "Yürüyüş", **Halkın Sesi**, 31 Mayıs 1938, s.1.

Milli Dava⁹⁷⁵

*Memleket baştan başa heyecan içindedir
Hatay'daki tazyikler haddin haricindedir
En çetin işler bizim elimizde oyuncak
Türk'ün büyük sabrına dokunulmasın ancak!*

*Barişla olsun dedik Hatay'ın istiklali
Dinsin artık öz yurdun yıllar süren melali
Parlamasın süngüler, yürümesin aslan Türk
Bizde vatan kavgası çok mukaddes, çok büyük.*

*Türk tarihine yeni bir sayfa açacaktır
Düşmanların göğsüne ateşler saçacaktır
Hatay'ın haritamıza kalbolması mukadder
Yarın bir saadet bu gün duyulan keder*

*Öz yurdumuzda şimdi esse de hırçın hava
Yakında hitam bulur süngüyle milli dava
Büyük Şef'in şu sözü bize ilham veriyor
"Kırk asırlık Türk yurdu esir kalamaz" diyor.*

Gelen Şiir⁹⁷⁶

*Omzumda duyduğum esaret denen yüküdür
Gördüğüm hakaretler işkenceler büyüktür
Yirmi yıldır ağlarım ben yanık bağırim yanık
Yetiş kardeşim kurtar zulümden bıktık artık*

*Kalmadı tahammülüm kalmadı sabrım benim
Zulme boyun eğemem hazin hazin inlerim
Kirleniyor namusum, tehdit altında canım
Tıpkı bir mahkum gibi süngü dolu her yanım*

*Asayiş berbat... Zulüm her gün artıyor kat kat
İntihabat; hep yumruk dipçik, tekme ve tokat
Ağlaşıyor yavrular, genç kızlar ve anneler
Bunlar hep Hatay'daki çok acıklı sahneler...*

*"Yüce Ata'mız bizi kurtaracaktır!" derim
Ona binlerce minnet... gözlerinden öperim...*

Cevabım:

*Ey kardeşim! İstimdad⁹⁷⁷ haykıran mektubunu
Okuyunca içimde bir günün gurubunu
Hissederek ağladı için için gözlerim
Sana şudur cevabım, şudur kati sözlerim:*

⁹⁷⁵ İsmail, Özler, "Milli Dava", **Halkın Sesi**, 1 Haziran 1938, s.1.

⁹⁷⁶ İsmail, Özler, "Gelen Şiir ve Cevabım", **Halkın Sesi**, 2 Haziran 1938, s.2.

⁹⁷⁷ İstimdad: Yardım çağırma.

*Unutmadım kardeşim verdiğim vaadimi dün
Türk Hatay'ı kaplayan zulmet perdesi bir gün
Yırtılacak tarihe karışacak ansızın
Dinecek ebediyen gözyaşların ve sızın.*

*Milletimin davası, Atatürk davasıdır
Atatürk Türk kalbinin en yüksek devasıdır
Bu davayı kazanmak güneş gibi aşıkâr
Hak bizim; Hatay bizim... bizim o yurt, o diyar.*

*Ulu önder, müstesna yaratılmış bir varlık
Bu varlık bizim için en büyük bahtiyarlık
Onun metin çehresi her kalbe ilham verir
Kara kuvvet duramaz yanında derhal erir*

*Bir direktifle hemen göğe yükseliyoruz
İşte şef, işte ordu Hatay'a geliyoruz
Yeter bu çektiklerin yeter bu masum duruş
Haykırıyoruz sana: "Kurtuluş var, kurtuluş!"*

*Kemalist Türkiye'den sana şudur son haber:
Bütün ağızlar: "Öz yurt Hatay kurtulacak!" der
Kahredince düşmanı ordumuzun ateşi
Can verecek Hatay'a Atatürk'ün güneşi...*

*Gözlerinden öperken saadetler dilerim
Hepinize ben candan selametler dilerim.*

Emanete İhanet Olmaz⁹⁷⁸

*Utan, ey zalim kuvvet, yaptıklarından utan!
Başkasına hediye edemezsin, o vatan
Benim aziz yurdumun köşesidir böyle bil
Çıkar onu aklından çıkar ebediyen sil...*

*Hak ile doğruluktur hep ağzınızda gezen
Fırsatını bulunca sensin masumu ezen
Sensin beşeriyete "medeniyet!" diye haykıran
Sensin dünya sulhunun bağlarını da kıran.*

*Attın işte yüzünü saklayan nikabını
Anladık kanununu, anladık kitabını
Anladık yüzümüze gülen dost değil, düşman
Anladık karşımızda duran menhus bir yılan*

*Sana yalnız biz değil herkes ediyor lanet
Diyorlar ki: "Olamaz emanete ihanet!"
Verilen sözün namus olduğunu unutma
Hatay'a zulüm yapma, bizleri de avutma.*

⁹⁷⁸ İsmail Özler, "Emanete İhanet Olmaz", **Halkın Sesi**, 7 Haziran 1938, s.2.

Hatay Kurtulacak⁹⁷⁹

*Türk'ün harikaları mucizeleri çoktur
Karşısında korkmayan titremeyen de yoktur
Atatürk'ün kudreti hiçbir zaman sarsılmaz
Onun çelik ordusu cihandan bile yılmaz..*

*Kalplerde intikamın çarpıntıları arttı
Hesap sormanın artık zamanı geldi, çattı
Hemen hemen sel gibi hedefe varıyoruz
Yükselen naralarla gökleri yarıyoruz.*

*Koşuyoruz... Daima ileri koşuyoruz
Müstakbel zafer için hepimiz coşuyoruz
Yıldız beyaz oluyor, arşa yükseliyor ay
Kurtuluyor vatandan ayrı bulunan Hatay!!..*

Zafer Kokuları⁹⁸⁰

*Gözlerime girmiyor geceleri hiç uyku
İçimde bir heyecan tatlı garip bir koku
Duyuyorum.. Uykumu kaçırın bir hatıra
Kendimi yokluyorum bahtım değildir kara..*

*Bu uzak hatıra kalbimde akisler var
Denizlerinde buğu, dağlarında sisler var
Ne güzel, ne tatlı, ne füsunlu o hayat
Gönlümde hissettiğim şimdi çok hazin bir yat..*

*Yirmi yıl hasretini çekiyorum durmadan
Usandı kalbim artık hasretle vurmaktan
Bugün yarın nerdeyse coşup haykıracağım
Hatıra uzanan elleri kıracağım..*

*Gecenin yarıları.. gözlerimde yok uyku
Rüzgarın nefesinde duyduğum başka koku
Hatıramın kokusu bu koku, ah ne hoştur!
Coşkun kalbim diyor ki: "Kurtarmak için koştur!"*

Hatay'ın Rüyası⁹⁸¹

*Uyku akan gözleri lambaya baktı, durdu
Düştü kalemim elimden, başım masaya vurdu.
Vakit sabaha karşı.. tan ağaracak heman
Kapadım gözlerimi uykuya daldım o an..*

*Büyük Şef: "Hedefimiz, işte Hatay'dır!" dedi.
Bir saniyede Türk'ün başı göklere değdi
Gerdi kartallar gibi çelik kanatlarını*

⁹⁷⁹ İsmail Özler, "Hatay Kurtulacak", **Halkın Sesi**, 10 Haziran 1938, s.1.

⁹⁸⁰ İsmail Özler, "Zafer Kokuları", **Halkın Sesi**, **Halkın Sesi**, 11 Haziran 1938, s.1.

⁹⁸¹ İsmail Özler, "Hatay'ın Rüyası", **Halkın Sesi**, 18 Haziran 1938, ss.1,2.

Dindirmek için yurdun hazin feryatlarını

*Ağızlarından köpük saçarak yağız atlar
Yayından boşalan ok gibi aldı hız atlar
Kahraman yağız atlar aslanlar taşıyordu
Aslanlar at üstünde dağları aşıyordu*

*Bir fırtına halinde yürüyen bu manzara
Dehşetler saçıyor uzaktan her manzara
İntikamın hisleri coşkun kalpleri yaktı
Kahraman süvariler Hatay'a doğru aktı*

*Gözler şimşekler gibi yangın oldu, harladı
Hududda tam kırk bin süngü birden parladı
Komutanların emri verdi kalplere ilham
Yiğitler yürüdükçe haykırdı: "İntikam!"*

*Bir hareketi arz ile sanki dağlar sarsıldı
Bir gök gürültüsü ile sonra gökler yarıldı
Olmuştu bir feveran ayaklanan kolordu
Şimdi kahbe düşmanlar kül olacak bir kordu*

*Bu muazzam yürüyüş kabardı dalga dalga
"Mehmet"e zafer vardı her savaşta her yerde
Bin bir zafer kazanan bu akın kıyametti
Hataylı kardeş için en büyük selametti*

*Bütün kalpler döğüşün aşkı ile doldular
Dağları devirerek ortadan kayboldular
Munis ve müşfik bir ses samiyama aksetti
Rüyam bir şimşek gibi dimağında raksetti*

*Uyanınca annemi gördüm mahmur gözlerle
"Ne o? Neşen var." dedim heyecanlı sözlerle
Uyandırıldığımdan fakat mütesiridim
Çünkü ben o rüyama bağlanan bir esirdim*

*Annem hissettiriyor hissettiği sevinci
Benim merakım arttı onun da taşıdı içi:
"Müjdem" dedi ve güldü bu dünya kadar büyük
"Milletler arasında davayı kazandı Türk."*

*İşkence, azap gören o kardeşlerimiz dün
Huzura kavuştular, hayattan memnun bugün.
Onların göz yaşları bizim acımız dindi
Son şiddetli notamız bir darbe gibi indi*

*Düşmanın ta kalbine bir hamlede yaklaştık
Ordu emir beklerken Avrupa'yla anlaştık
Öptüm annemin müjde veren dudaklarını
Öptüm beyaz başını ıslak yanaklarını*

*Neşemin doğurduğu kuvvetli heyecanla
Saadete kavuşan tam üç yüz bin canla
Göksüm aktıkça artan bir su gibi kabardı*

Çünkü fırtına durmuş, Sancak'ta bahar vardı

*Yükselmişti içimden sevinçten kopan hisler
Türkler nura kavuştu onları boğdu sisler
Ayrıldılar vatandan kanlı donuk göz ile
Kahraman Türk bir vatan kazandı bir söz ile..*

*Ne benim rüyam gibi savaşa mahal kaldı
Ne düşmanın kanında harp edecek hal kaldı
Çünkü kuvvet meydanda aşık bir zaferdir
Çünkü Türk davasında her zaman muzafferdir..*

*Varol! ey kahraman Türk.. yüce Ata'mız var ol!
Aydınlıktır her zaman senin gösterdiğin yol
Gün doğarken çok yorgun bir dimağla dalınca
Masamın üzerinde uyuyarak kalınca*

*Ne lambamda gaz kalmış ne üzerimde takat
Şefim bu muradımı bana vermişti fakat..
Annemin müjdesiyle derin bir sükun buldum
Izdırabım gittikçe ruhumda bir gün buldum.*

*Karalasin geceler ömrüm ile yaşımı
Varsın ben koymayayım bir yastığa başımı.*

Hatay'a Akın⁹⁸²

*Tarihi doğuran biz, dünyaya ün salan biz
Binlerce zaferin türküsü sesimizde
Bu gür sesle çınladı ova dağlar gök deniz
Mucizeler yarattık biz son nefesimizde.*

*Sedler aşan sel gibi durmadan akan biziz
Soysallık ışığını dünyaya yakan biziz
Şimşek, yıldırım olup her yerde çakan biziz
Bugün de aynı hızla Hatay'a akıyoruz.*

*Bin yıllarca Türklerin yuvasıdır bu sancak
Uydurma sözler değil tarihe bakıyoruz
Esareti bilmeyen Türk mü esir olacak
Hak bayrağı ellerde Hatay'a akıyor.*

*Türk hiç esir olur mu? İşkence korkusuyla
Bir kalp, bir tek göz gibi Ata'ya bakıyoruz
Kalplerimiz çarpıyor hep kardeş duygusuyla
Önderimiz "Atatürk" Hatay'a akıyoruz."*

Hatay'da Yatan Atalarımıza⁹⁸³

Başımızda Şefimiz Hatay'a gidiyoruz

⁹⁸² Ş. Kurşun, "Hatay'a Akın", **Halkın Sesi**, 22 Haziran 1938, s.1.

⁹⁸³ İsmail Özler, "Hatay'da Yatan Atalarımıza", **Halkın Sesi**, 29 Haziran 1938, s.1.

*Eski vatanımızı istirdat ediyoruz
Mezarını çiğneyen alçağı koğmak gerek
Müebbeden susturmak mutlaka boğmak gerek.*

*Atatürk özü gibi sözü parlak hakikat
Yeryüzünde müstesna yarattı onu hilkat
Vatanına bağlanmış hak yoluna tapmıştır
O dahi ki daima dediğini yapmıştır.*

*Ey yakın bir mazinin zafer dolu tarihi
Ey doğudan başlayan Anadolu tarihi
Sana gene şanlı bir sahife açacağız
Atatürk'ün nurunu Hatay'a saçacağız.*

*Başımızda Şef'imiz Hatay'a geliyoruz
Zülmet bulutlarını bir hızda deliyoruz
Mezarını çiğneyen alçağı koğmak gerek
Müebbeden susturmak mutlaka boğmak gerek.*

Seni Kurtaracağım Sözüm Namusumdur⁹⁸⁴

*Bugün yesim olsa da : "Kalamaz" derim, baki
Geçmiş bir devrimdir ki hatıraları eski
Mazime çok bağlıyım o güzel mazime ki
Bu dakika ben onun kucığındayım sanki.*

*Dinle ağzım açılıp ne söyleyecek dilim
Ancak sana kavuşmak en birinci emelim
Sen her şeyden azizsin sen her şeyimsin benim
"Bu uğurda namusum oldu andım, yeminim."*

*Yüzünü görmeyeli yıllar oldu, ağlarım
Dağlardan inen seller gibi coşar, çağlarım
Hasreti tatmış olan yürekleri dağlarım
"Ah!" çekerek her zaman sana gönül bağlarım.*

*Yürüyerek ileri göğsümü gereceğim
Seni kurtarmak için ateşe gireceğim
Şurası muhakkak ki murada ereceğim
Mukadderse yolunda canımı vereceğim.*

Hatay'ın İstiklali⁹⁸⁵

*Atatürk Hatay'a da tam bir istiklal verdi
Yarına dünden güzel parlak istikbal verdi
Neler, ne mucizeler, ne inkılaplar yaptı
Bütün millet hep onun çizdiği yola saptı.*

*Nuruna hasret idi vatan böyle güneşin
Taç, tahtları yakan bu kudretli ateşin*

⁹⁸⁴ İsmail Özler, " Seni Kurtaracağım Sözüm Namusumdur, **Halkın Sesi**, 29 Haziran 1938, s.1.

⁹⁸⁵ İsmail Özler, " Hatay'ın İstiklali", **Halkın Sesi**, 2 Eylül 1938, s.1.

*Kıvılcımları derhal hainleri yakmıştı
Garph, bu inkılaba hayret ile bakmıştı.*

*Hep işgal altındaydı koskoca Anadolu
Şefin kudreti ile çözüldü Türk'ün kolu
O kuvveti o zaman kıran bizdik ezen biz
Bu numune mezar oldu Anadolu, Akdeniz.*

*Milli hakimiyetin doğduğu günden beri
Yorulmaz bir azimle Türk koşmakta ileri
İşte yeni bir zafer Sancak'a girdi alay
Kurtuldu bir hamlede esaretten Hatay..."*

Hatay'dan Mektup⁹⁸⁶

*Dinle aziz kardeşim dinle ki sevincimi
Sana ben açıyorum bugün mesut içimi
Kurtuluşun zevkini duyuyorum kanımda
Hasretini çektiğim Türk erleri yanımda.*

*Doldurunca yıldızı güldü çehresi ayın
Kurtuluş hakkı idi artık cennet Hatay'ın
Kalktı zulüm, esaret, işkence denen pürüz
Ne dipçik darbesi var, ne bir hakka tecavüz.*

*Ben mesudum, yuvam şen, Hatay gurur içinde
Zulmette kalan ruhlar bugün bir nur içinde
Geçti artık gözyaşı döktüğümüz zamanlar
Biz hürüz, içimizde "Kemalist" kahramanlar.*

*Hatay minnet sunuyor bugünü yaratana
Selam büyüklerime, selam anavatana.*

Hatay'ın Bayramı⁹⁸⁷

*Hatay kavuştu diye anavatana bugün
Bayraklar çiçekliyor sevincimizi bütün...
Kökü bizde bir ağaç, dalı elde olur mu?
Yüce Türk'ün mukaddes malı elde durur mu?*

*Eski yerine koyduk gene hudut taşını,
Kazandık bugün yüce bir hakkın savaşını...
Her Türk sevgi katıyor, kalbindeki sevgiye,
Hatay kurtuldu diye, Hatay kurtuldu diye...*

Bir bayram coşkunluğu sarıyor derin derin,

⁹⁸⁶ İsmail Özler, "Hatay'dan Mektup", **Halkın Sesi**, 23 Ağustos 1938, s.1.

⁹⁸⁷ Gönül Emre, "Hatay'ın Bayramı", **Halkın Sesi**, 27 Haziran 1939, s.1.

*Sevincini taşıran bahtiyar gönüllerin...
Ne olur bulunsaydı Atatürk aramızda
Şimdi olmayacaktı bu içten yaramız da...*

*O ki bu davamızı yaratan kahramandı
Bu yolda sıhhatinin bir parçası da yandı
Ruhun şad olsun Ata'm, dediğin oldu gene
Vatan candan borçludur, sana ve İsmet'ine*

*Senin emrinde gibi Milli Şef'in ardından
Yürüyor Türk milleti durmadan yorulmadan...
Hatay kurtuldu yaşa Ebedi şef, Milli Şef
Yüksek medeniyettir gösterdiğiniz hedef
Türkler sevgi katıyor kalbindeki sevgiye,
Hatay bizimdir diye, Hatay bizimdir diye!...*

Hatay Kurtarıcılarına⁹⁸⁸

*"Atatürk bizim gibi sana emanet etti
Yakın kurtuluşunu öksüz yıldızla ayın
Bakışı bizden uzak içli bir memleketti
Bugün bize kavuşan yeşil gözlü Hatay'ın*

*İnönü! Ey Ata'mın en yakın arkadaşı!
Yurdumun en kudretli ve en verimli başı
Kahramanlık gösterip kazandın bu savaşı
Sana sonsuz minneti vardır özlü Hatay'ın*

*Daima nefer gibi tetikte emrindeyiz
Her Türk işaretini bekleyen coşkun deniz
Bugün de bir ağızdan tekrarlamaktayız biz
Sana sonsuz minneti vardır özlü Hatay'ın
Yeşil gözlü, Türk özlü ve Türk sözlü Hatay'ın..."*

⁹⁸⁸ Gönül Emre, " Hatay Kurtarıcılarına", **Halkın Sesi**, 28 Haziran 1939, s.1.

SONUÇ

Atatürk'ün 1936 yılında uluslararası ilişkilerdeki uygun koşullardan faydalanarak "*Hatay Sorunu*" için düğmeye basmasıyla birlikte, Türkiye'nin tüm ulusal gazetelerinde olduğu gibi günümüzde yaptığı bölgesel yayıncılığın aksine o dönemde ulusal boyutta yayın yapan İzmir gazetelerinde de Hatay konusu işlenmeye başlandı. Gazetelerde bir yandan bölge ile ilgili Paris, Cenevre gibi Avrupa merkezlerinde yapılan diplomatik temaslar hakkında bilgiler paylaşılırken bir yandan da Fransız sömürge memurları ve Suriyeli idareciler tarafından Hatay Türkleri'ne yaşatılan baskı ve şiddet olayları haber yapıldı.

Bu arada Hatay'da sömürge memurları tarafından basına sistematik şekilde sansür uygulandığı için bölgeyle ilgili her ülkenin ajansı farklı bilgiler paylaşmaktaydı ve bu durum yüksek oranda bilgi kirliliğine sebebiyet vermekteydi. Atatürk ve Ankara hükümetlerinin sözleri, görüşleri ve kanaatleri her zaman basın aracılığıyla hem muhataplarına hem de Türk kamuoyuna duyuruldu.

Gazeteler gelişmeleri aktarırken tek taraflı yayın yapmadılar, karşı tarafın haber ve görüşlerini de verdiler ve kamuoyunun meselenin boyutunu daha iyi kavramasını hedeflediler. Bazen Ankara'nın izniyle gazetelerde Hatay davası ile ilgili o kadar sivri bir dil kullanıldı ki bu yayınlar Fransa'da ve MC'de yapılan görüşmelere konu oldu. İzmir gazetelerinde Hatay'la ilgili yoğun bir şekilde yayınlanan haberler ve köşe yazıları ile Türk kamuoyunda büyük bir farkındalık oluşturuldu. Bu yayının politikası Hatay davasında milletin devletiyle kenetlenmesi noktasında oldukça etkili oldu. 1939'da Fransa ile yapılan ilhak antlaşmasından sonra dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Türk basınına teşekkür etmesi dikkate değerdir.

İzmir gazeteleri, Hatay davasını ele alırken Fransa'ya karşı belli bir süre dikkatli bir dil kullandılar ve Türk-Fransız dostluğuna sürekli vurgu yaptılar. Fransa ile köprülerin atılmamasına özellikle dikkat edildi. Bu ülkenin yaptığı düşmanlıklar, Suriye'deki sömürge memurlarının işi olarak görülüp tüm eleştiriler onlara yapıldı. Böylece Paris'le diplomatik kanallar açık tutulurken, bölgede Türklere yapılan zulümlere de tepki gösterilmiş oldu. Diğer taraftan Suriyeli yöneticilere karşı ise oldukça sert bir dil kullanıldı. Bir yandan da I. Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan Arap

dünyasına yönelik öfke ve hayal kırıklığı bu vesileyle dile getirilmiş oluyordu. Fransa basını da aynı şekilde hükümetin direktiflerine göre pozisyonunu belirledi. Paris Hükümetinin söylemlerine göre dil değiştirdi.

Basının Hatay davasını yayınlarıyla canlı tutması ve devletin yönlendirdiği mitingler sonucunda bilinçlendirilen Türk kamuoyunun davayı sahiplenmesi durumunu Atatürk, Fransa ve MC'ye karşı bir koz olarak kullanmayı bildi. Bu konuda özellikle İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin yaptığı Beyazıt Mitingi oldukça ilgi çekicidir. Diğer yandan Atatürk, devletin barışa ve hukuka saygılı duruşunu koruyarak, işgalcilik anlamına gelebilecek davranışlardan uzak durarak davayı yönetti. Diplomasi kanalını birinci yol olarak görmesine rağmen bu yolda yaşanan tıkanmalara karşı askeri seçeneğin masada olduğunu da Fransa'ya çeşitli vesilelerle gösterdi.

Türkiye, Hatay'ın anavatana katılması sürecini iki aşamalı yürütmüştür. Önce Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeyi ve Hatay'ı Şam idaresine bırakmayı öngören 1936 Paris Antlaşması sonrasında Türkiye, Hatay'ın Suriye'ye bağlanmasını değil, bağımsız olması gerektiği konusunu vurguladı. Bu noktada Alman tehlikesi altında zor bir dönem geçiren Fransa ile ikili görüşmeler yapılarak Hatay'ın Suriye'den ayrılması hedeflendi. Fakat bunda başarılı olunamadı. Fransa'nın isteği ve Türkiye'nin başvurusuyla sorun MC platformuna taşındı. Türkiye'nin Montreux'den sonra Hatay Türkleri'nin haklarını dillendirmesi ve sorunun MC platformuna taşınması Fransa ile Suriye arasında yapılması hedeflenen bir oldubittiye de engel oldu. Zorlu diplomatik mücadelelerin ardından MC'de alınan kararla Hatay için "*ayrı bir varlık*" tanımı geliştirildi. Suriye'den ayrılma konusunda önemli bir eşik aşılmış oldu. Alınan karar doğrultusunda açılacak olan Hatay Meclisi için yapılan seçim işlerinde yaşanan gerginlikler, Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkileri yeniden tehlikeye soktu.

Ne var ki Alman tehdidini zaman geçtikçe daha da ağır bir şekilde hisseden Fransa, İngiltere'nin de yönlendirmesiyle Yeni Türkiye'nin önemini geç de olsa fark etti. Türkiye ile baş başa masaya oturarak Suriye ile bağı zayıflatılmış Hatay Devleti'nin kurulması önündeki engelleri kaldırdı. Türkiye açısından ilk aşama böylece gerçekleşmiş oldu.

İkinci aşama ise uluslararası konjonktürü dikkatli bir şekilde takip ederek en uygun zamanda Hatay'ı anavatana katmak oldu. Mayıs 1939'da Alman-İtalyan ortaklığına karşı İngiltere ile başlayan ittifak görüşmelerine Fransa da katılmak isteyince Türkiye, şart olarak Hatay'ı ilhak etmeyi ileri sürdü. Gittikçe yaklaşan büyük savaş öncesi olası Türkiye-İngiltere-Fransa ittifakının kazançlarını iyi analiz eden

Paris Hükümeti, Suriye'den başka toprak istenilmemesi şartını ileri sürerek Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti. Bunun için Ankara'da imzalanan antlaşma ile eş zamanlı olarak Paris'te de Türk-İngiliz ortaklığına paralel olarak Türk-Fransız Antlaşması imzalandı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 20 yıllık şahsi davasında gösterdiği vatanseverlik ve kararlılık, Hatay davasının başarıyla neticelenmesinde esas faktör olmuştur. Onun bu özelliklerini Yıldırım Orduları Komutanı olarak İskenderun'un İngilizler tarafından işgaline karşı verdiği direniş emrinde olduğu gibi Türk askerlerinin Hatay'a girmesini sağlayan ve Fransa Hariciyesi'ne tarihlerinde ilk kez Pazar günü mesai yaptırın ultiatomunda da görmek mümkündür. Manda döneminde İskenderun ve Antakya olarak anılan bölgenin Atatürk tarafından tek parça halinde anavatana katılmasını sağlamak için Hatay olarak adlandırılması ve Türkiye'nin tüm çevrelerde bu ismi kullanması dahiyane bir fikirdi. Hatay zaferinin mimarı olan Atatürk, Hatay Devleti'nin kurulmasına tanıklık etmiş ve çok mutlu olmuştur. Ne yazık ki Hatay'ın anavatana katılmasını görmek kendisine nasip olmamıştır. Ağır hasta olmasına rağmen sürecin tıkandığı bir zamanda güney seyahatine çıkmış ve "*Benim şahsi meselem*" dediği Hatay'ın kurtuluşu için yaptığı bu seyahat onun ölümünü hızlandırmıştır.

Hatay, Atatürk'ün eşine az rastlanılır ve savaşız bir şekilde kurduğu ikinci Türk devletidir. Aynı zamanda Misak-ı Milli sınırları içinde olup geri alınan tek bölgedir. Bu zafer kenetlenmiş bir millet, güçlü bir ordu, bağımsız bir ekonomi, dış politikada tek ses olmuş bir basın ve karizmatik bir lider ile nelerin yapılabileceğini milletimize gösteren eşsiz bir örnek niteliğindedir.

Atatürk esaret altında yaşayan ülkelerin bağımsızlığını destekledi. Buna Hatay için sorun yaşadığı Suriye de dahildi. Bu konudaki samimiyetini Suriye Başbakanı Cemil Mürdüm'e Suriye'nin bağımsızlığını gerekirse Türk ordusuyla gerçekleştirebileceğini ifade ederek göstermiştir. Atatürk, Suriye topraklarına yabancı değildi. Şam meslek hayatına ilk adım attığı yerd. I. Dünya Savaşı'nda bu topraklarda düşmanla çarpışmıştı. Yerel aktörlerle iyi bağlantıları vardı. Bu nedenle Belçika Elçisi ile yaptığı bir görüşmede Suriye'deki silahlı güçleri, Fransa aleyhine kullanabileceğini ima etmişti.

Hatay zaferinin önemli faktörlerinden biri de Hatay Türklerinin Fransa ve Suriye'nin her türlü baskı ve şiddet politikasına maruz kalmalarına rağmen özgürlük ve bağımsızlık duygularından, anavatana katılma hayallerinden bir an olsun vazgeçmeden gösterdikleri kararlı duruşlarıdır. Fransa ile Suriye arasında Paris'te

imzalanan antlaşma doğrultusunda Şam Meclisi'ne milletvekili belirlemek için Hatay'da yapılmak istenen seçimi Hatay Türkleri Ankara'nın yönlendirmesiyle boykot ettiler. Türkiye'de yapılan inkılap hareketlerini takip etmek, Hatay Türklerinde milli duruşun göstergesi oldu. Şapka takmak Türk milliyetçiliğini temsil etmekteydi. Kadınlar çarşaf ve peçeden sıyrılarak Türk kimliğini göstermiş oluyorlardı. Hatay'da Türk kimliğinin sembolü olan şapkaya, Atatürk resimlerine, Türk bayrağına yapılan saldırılar ve radyoların yasaklanması, Türklerin anavatana olan bağlarını kuvvetlendirmekten ve mücadele azmini perçinlemekten başka bir şeye yaramadı.

Bölgeden milletvekili seçilemeyince Şam'a, atanmış milletvekilleri gönderilmek zorunda kalındı. Böylece Türkler, Fransa ve Suriye'ye büyük bir ders verdiler. Diğer yandan Türkiye, diplomatik ve askeri alanlarda hamlelerini yaparken, Hatay Türklerini teşkilatlandırma yoluna gidip Türkiye'de ikamet eden Hatay doğumlu ve nitelikli kişileri bölgeye göndererek Hatay seçimlerinde Türklerin zaferle ayrılmasını sağlamıştır. 1938'de kurulan Hatay Devleti, çıkardığı kanunlarla hızlı bir şekilde Fransa ve Suriye etkisinden sıyrılarak Türkiye ile bütünleşme yolunda oldukça önemli bir mesafe kat etti. Böylece Hatay, 1939'da Türkiye'nin 63. ili olduğunda resmi prosedürde hiçbir teknik sorun yaşanmadı.

Türkiye, Hatay konusunda işgalin başlangıcından 1939 yılına kadar geçen sürede daima Fransa'yı muhatap aldı, Suriye ile resmi olarak pazarlığa girişmedi. Bu doğrultuda Suriye hakkında Fransa ile imzalanan antlaşmaların hiçbirinde hiçbir Suriyeli yöneticinin imzası yoktur. İlhaktan sonra Suriye Devleti, bu duruma sert tepki gösterdi. Saygısızlık yaparak, saldırgan bir tutum içinde Hatay'ı daima haritalarında kendi toprakları olarak gösterdi. Diğer yandan Fransa'ya karşı da bir hayal kırıklığı yaşadılar. Hatay'ın anavatana katılmasını öngören antlaşmanın Ankara'da imzalanmasından sonra Suriye'de, Fransa mandası güç kaybetmeye başlarken, İtalyan Faşizmi ve Sovyet Komünizmi etkili olabilmek için uygun ortam buldular.

Almanya, Fransa ile Hatay meselesi yaşanırken ve ilişkiler gerginken Türkiye'yi destekler görünmekteydi. Hatta Alman basını, Çekoslovakya'daki Südet Almanları meselesini ele alırken Hatay meselesiyle ilişkilendirmeye çalışmaktaydılar. Fakat Fransa ile Türkiye bu sorunu aralarında çözüp, üstelik çok kapsamlı bir dizi antlaşmalar imzalayınca Almanya, pozisyon değiştirip Ortadoğu'da var olabilmek için Fransa'yı ve dolaylı olarak Türkiye'yi eleştirdi. Suriye'yi "*haksızlığa uğramış*" olarak gösterme çabasına içine girdi. Suriye'yi desteklemeye başladı. Almanya ile aynı saldırgan politikayı izleyen İtalya'da da durum farklı değildi. Hatay'ın ilhakına Roma

basını sert tepki gösterirken Faşist Hükümet, Paris'e verdiği notada, Fransa'nın yetkileri dışına taşarak Hatay'ı Türkiye'ye verdiğini, Roma'nın bu işe müsaade etmeyeceğini bildirdi. Bundan sonra Türk basınında İtalya'nın açık ve sert bir şekilde eleştirildiği yazılar yayınlanmaya başlandı. Hatay Antlaşması'ndan sonra gazeteler yaptıkları yayımlarla adeta müttefik yanlısı, mihver karşıtı bir pozisyona geçmiş görünmekteydi.

Türkiye döneminin şartlarını iyi analiz ederek, sahip olduğu jeopolitik konumunun avantajlarını kullanarak, saldırgan bir dili tercih etmeden, "*Yurtta sulh cihanda sulh*" vizyonundan ayrılmadan, barışın ve hukukun dilini sonuna kadar kullanarak, etkisizliği gün yüzüne çıkmış MC'ye de prestij kazandırarak büyük bir diplomatik zafer kazandı ve Hatay'ı topraklarına kattı. Bu süreçte etkin üyesi bulunduğu Balkan Paketi'ndeki müttefiklerinin desteğini aldı. Fransa ile yürüttüğü müzakerelerde Balkan kartını bir koz olarak oynamaya devam etti. Hem İngiltere hem de Sovyetler Birliği ile yoğun diplomatik temaslar kurarak, destekçi sayısını arttırmaya çalışarak Fransa'yı yalnızlaştırmayı hedefledi. Tüm bu yaşananlar, Türk Hariciyesi için önemli bir tecrübe oldu. Sonraki dönemlerde başlayan birçok sorunun çözümünde, bu tecrübeden yararlandı.

Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına büyük tepki gösterdi. 1939'da MC'ye başvurarak Fransa'nın manda yetkilerini aşarak tasarrufta bulunduğunu iddia etti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığına kavuşan Suriye, başlangıçta bir süre sessiz kalsa da 1946'da Fransa'nın bölgeden tamamen çekilmesi ile Hatay hakkındaki isteklerini resmi platformlarda dillendirmeye başladı. Türkiye buna tepki olarak Suriye'yi tanımayı geciktirdi. 1953'te Suriye lideri Albay Edip Çiçekli, Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu açıklamasının üzerine Türkiye, Şam Büyükelçisi'ni geri çekerek tepkisini ortaya koydu. Albay, o dönem büyükelçilikte memur olarak görev yapan İsmail Soysal'ı makamına çağırarak Türkiye ile ilgili sözlerinin iç politikaya yönelik olduğunu, Türkiye'nin tepkisini anlamakta güçlük çektiğini, Suriye'de hiçbir liderin aksi yönde açıklama yaptıktan sonra koltuğunu koruyamayacağını ifade etmiştir.

Hatay'ın ilhakı ile birlikte Ermeniler, Hatay'dan göç etmiştir. Esasında Fransızların yanında pozisyon alan Ermeniler, Hatay'a Kilis'ten göç etmişlerdi. Şimdi de Hatay'dan göç ederek bir kısmı Lübnan'a, bir kısmı Fransa'ya ve diğer bir kısmı ise Batı ülkelerine gittiler. Günümüzde bu ülkelerdeki Ermeni varlıkları, Fransa'nın Yakınoğu politikalarının bir eseridir. Türkiye Hatay'daki etnik gruplara dilerlerse Türk vatandaşı olarak kalabileceklerini duyurmasına rağmen Ermenilerin büyük bir

bölümü göç etmiştir. Sadece Vakıflı köyü Hatay'daki tek Ermeni köyü olarak kalmıştır. Türkiye, giden Ermenilerin yerine Romanya'dan gelen Türkleri yerleştirmiştir.

Fransa, 1936 yılında Paris'te Suriye Heyeti ile yaptığı antlaşma ile Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık yolunu açmasına rağmen, Atatürk'ün tahmin ettiği gibi, bu antlaşma, Fransa parlamentosunda asla onaylanmadı. 1937 yılından itibaren Suriye'de başlayan Dürzi Ayaklanması, Fransa'ya karşı Şam yönetiminin elini zayıflatan bir etken olmuştu. Suriye ve Lübnan'ın mandadan kurtulup bağımsızlıklarına kavuşmaları, II. Dünya Savaşı'nın sonrasına, 1946 yılına kalacaktır. Bu tarihten itibaren Fransa ile Suriye arasındaki ilişkiler, tamamen kesilmiş ve 1967 yılına kadar bir antlaşma yapılamamıştır.

Fransa, İskenderun Sancağı'nı Lübnan örneğinde olduğu gibi başta Suriye'den ayırıp bir manda yönetimi kursaydı, belki Suriyelilerin bir itirazı olmayacaktı. İskenderun Limanı'nın stratejik ve ekonomik öneminden dolayı, kuracağı Hatay mandasının Türk nüfusun çoğunluğundan dolayı ileride Türkiye'nin etki alanına gireceğinden çekindi. Bu nedenle orayı Suriye sınırlarına dahil etti. Lübnan'da Katolik nüfus sayesinde Fransa, bu ülkede günümüzde bile etkilidir. Fransa diğer taraftan İskenderun Limanı'nı yeri geldiğinde tehdit olarak gördüğü İtalya ile ilişkilerini şekillendirmek için bir koz olarak elinde tutmak istiyordu. Bununla birlikte Hatay meselesi Fransız kamuoyu tarafından takip edilen bir konu değildi. Hatta çoğu Fransız, Hatay'ın yerini dahi bilmemekteydi. Fakat Türkiye ile dost olmak Fransız halkının arzu ettiği bir şeydi.

Ayrıca Fransa'nın Suriye bölgesinde kurduğu manda yönetimi, sahip olduğu başka kolonileri gibi kazanç sağlamamış, aksine ekonomisine oldukça büyük yük bindirmişti. Burası çok külfetli idi ve az sayıdaki memuru ile kontrolü sağlayamıyordu. Ülkenin içinde bulunduğu politik parçalanmışlık ve siyasi çekişmeler, dış politikadaki etkinliğine zarar vermekteydi. İktidarda bulunan Blum'un hükümeti, küçük sol partilerin aralarında yaptıkları koalisyon ile ayakta duruyordu. Bundan dolayıdır ki 1938 yılında imzalanan askeri antlaşmadan sonra Fransız basınında Hatay'la ilgili haberler azalırken Doğu Akdeniz'in güvenliğine yönelik haberler artmaya başladı. Bu durum Paris Hükümeti'nin günü geldiğinde Hatay Devleti'nin kurulmasını ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmesinde önemli bir etken oldu.

Fransa için dikkat çeken diğer bir nokta Hatay meselesinde yaşadığı kararsızlıktır. Fransız askeri çevreleri, Türkiye'nin önemine büyük değer verip

Fransa'nın çıkarlarını Türkiye'nin dostluğuyla daha iyi koruyabileceğini düşünürken, Dışişleri Bakanı Delbos başta olmak üzere siviller, Hatay'ın Türkiye'ye verilmesinin Fransa'nın prestijine büyük zarar vereceğini ve diğer kolonilere de örnek olması gibi ciddi durumlar yaratacağı endişesini taşımaktaydılar. 1938'de Fransa Dışişleri Bakanlığı'na Atatürk hayranı olan Bone'nin gelmesi, askerlerin görüşünün ağırlık kazanmasına vesile oldu ve böylece Hatay'da çözüm hızlanmaya başladı.

Almanya, Çekoslovakya'daki Südet Almanlarının bu ülkeden ayrılarak Almanya'ya katılmasını isterken, baskı altındaki Çekoslovakya'ya Fransa arka çıkmaktaydı. Fakat Almanya'nın bu ülkeyi işgal etmesini Fransa sadece seyretti. Aynı şekilde Fransa, Hatay meselesinde Türkiye'ye karşı Suriye'ye arka çıktı ve Suriyelileri sürekli kışkırttı. Türkiye'nin önemini geç de olsa fark ettiği an Çekoslovakya'ya yaptığı gibi Suriye'ye de sırt çevirdi. Fransa'nın bu faaliyetleri, emperyalistlerin çıkara dayalı politikalarının niteliği ve güvenilirliği hakkında net bir fikir vermektedir.

İngiltere, Almanya ve İtalya tehlikesine karşı izlediği çevreleme politikası doğrultusunda Türkiye'yi saflarına çekmek için Fransa'ya yoğun baskı yaptı. Onlar Türk-İngiliz-Fransız ittifakına paralel olarak Sovyetleri de yanlarına çekerek, Mihver devletlerini kontrol altında tutmaya odaklanmışlardı. Fransa, Hatay'ı Türkiye'ye vermesi durumunda sömürgelerinde nüfuzunun azalacağından endişe etmekteydi. Aslında kendisi gibi sömürgeleri olan ve o dönemde özellikle Filistin mandasında yaşanan özgürlük hareketlerini engellemeye çalışan İngiltere'nin, Hatay Sorunu'nda Fransa'yı desteklemesini istemekteydi. Hatta Türkiye'nin Hatay konusundaki ısrarcı duruşunun altında yatan sebebin, Almanya ve İtalya'dan almış olduğu gizli destek olduğunu ileri sürerek İngiltere'yi yanına çekmeye çalıştı.

Türkiye'nin Hatay Sorunu'na odaklandığı bir zamanda Doğu Anadolu'da Dersim İsyanı çıktı. İngiltere'nin Musul-Kerkük Meselesi'nde faydalandığı 1925 yılında çıkan Şeyh Sait İsyanı gibi Fransa da Dersim'deki isyandan yararlanmak istediye de bunda başarılı olamadı. Çünkü Türkiye 1920'li yıllara göre daha güçlü bir durumdaydı. Bununla birlikte Türkiye'nin İran, Irak ve Afganistan ile imzaladığı Sadabad Paktı'nda devletlerin toprak bütünlüğüne saygı duyma ve sınır güvenliği konusunda birbirlerine taahhütte bulunması, Fransa'nın planını suya düşürdü. Hatayla ilgili gerginliklerin iyice tırmandığı bir dönemde Türk askerinin sınıra gelmesindeki sebeplerden biri Fransa'ya verilmek istenen gözdağı olsa da diğer bir sebep, Dersim İsyanı esnasında sınırda yaşanan yağmalama ve adam kaçırma olaylarına yönelik tedbir alma ihtiyacıdır.

Hatay Meselesi MC'nin önüne geldiğinde bu kurum, kuruluş felsefesini ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için büyük bir fırsata sahipti. Çünkü Mihver Devletleri, sürekli olarak MC'nin antirevizyonist devletlerin çıkarları doğrultusunda çalışan, uluslararası meselelerin çözülemeyeceği bir kuruluş olduğu propagandasını işleyerek yeni bir düzen istiyorlardı. Ağır baskı altında bulunan MC'ye, barışı esas alan bir dış politika yürüten Türkiye'nin Hatay için başvuru yapması, aslında MC'ye bu saldırıları ortadan kaldırma fırsatı verdi. Fakat tarafsız olması gereken bu kuruluş, Hatay'a gönderdiği inceleme ve gözlem heyetleri vasıtasıyla Fransa'ya meyilli bir görüntü ortaya koydu. Türkiye'nin dikkatli, planlı, azimli ve kararlı hamleleriyle Fransa, tavrında yumuşamaya başladığı zamanda ise bölgede bu kuruluşun temsilcileri, Hatay'da Türklere karşı yapılan zulüm ve şiddet gösterilerinin içinde yer aldı. Hatay Seçimleri için bölgede bulunan MC Heyeti, Hatay'ı terk ettikten sonra, ancak sağlıklı bir ortamda seçim yapılabilirdi.

Hatay Sorunu'nun uluslararası bir nitelik kazanması ve çözümünün üç yıllık bir zaman alması, tamamıyla II. Dünya Savaşı öncesi Fransa ve Türkiye'nin pozisyon alması ile ilgilidir. Bu sürece İngiltere ve MC doğrudan, İtalya ve Almanya ise dolaylı bir şekilde dahil olmuşlardır. II. Dünya Savaşı'nın etki ve sonuçlarına bakıldığında, Hatay sürecinden en karlı çıkan devlet, büyük bir diplomatik zafer kazanan Türkiye olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nda, Fransa savaşta büyük darbe yemiş, İngiltere gücünü yitirmiş, MC tasfiye olmuş, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına tepki gösteren Almanya ve İtalya savaştan mağlup ayrılmışlardır. Türkiye, savaşın dolaylı olumsuz etkilerine rağmen gelişmesini sürdürmüştür. Suriye ise savaş öncesi Fransa'nın sıkışık durumundan faydalanıp bağımsızlık için mücadelesini sürdürürken, onların siyasi kurnazlıklarına kanmış, oyunlarına alet olarak Hatay Türkleri'ne büyük kötülükler yapmıştır. Suriye çok istediği bağımsızlığına ancak Fransa'nın zayıfladığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra kavuşabilmiştir.

Fransız basınının Paris hükümetiyle paralel bir dil kullanmasına ve bazı zamanlar askeri seçeneği öne çıkarmasına rağmen Fransız kamuoyunun, Hatay Sorunu'yla ilgili bilgisiz ve ilgisiz oluşu, hükümetlerini gerekli kamuoyu desteği açısından yoksun bırakmıştır. Bu durum Türkiye için bir avantaj sağlamıştır. Türkiye kamuoyu ise sürecin en başından sonuna kadar sorunla yakından ilgilenmiştir. İzmir gazeteleri, diğer tüm ulusal gazeteler gibi kamuoyunun ilgisini canlı tutmuş ve aynı zamanda Hatay konusunda milletin lideriyle, hükümetiyle ve ordusuyla

kenetlenmesini sağlayacak tarzda yayınlar yapmışlardır. Türkiye'nin Hatay Türkleri ile tek yürek olması beraberinde zaferi getirmiştir.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Anadolu (31 Mart 1936- 23 Temmuz 1939).

Halkın Sesi (26 Eylül 1936- 26 Temmuz 1939).

Yeni Asır (25 Ocak 1936- 27 Temmuz 1939).

Kitaplar

Akşin, Sina. **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1**, Yenigün Haber Ajansı Yayıncılık, Ankara, 1997.

Akşin, Sina. **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1-2: 1914-1995**, 14. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002.

Arslan, Kadir. **Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol**, Dört Yol Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, Aralık 2008.

Çelenk, Selim. **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, Zirem Basımevi, Antakya, 1997.

Çelikkol, Ahmet Oğuz. **İçimizdeki Komşu Suriye**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2015.

Dağıstan, Adil ve Adnan Sofuoğlu. **İşgalden Katılma Hatay**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008.

Demir, Yaşar. **Fransa'nın Yakındoğu Politikaları: Suriye ve Hatay**, Elma Basım, İstanbul, 2013.

Duman, Levent. **Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Erden, Ömer. **Fransa-Suriye Kısacasında Hatay**, Serüven Yayıncılık, Ordu, 2015.

Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. **Türk Dış Politikası**, 14. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar. **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Tıpkı Basım, Ankara, 1997.

Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar. **Olaylarla Türk Dış Politikası, Cilt 1**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999.

Halaçoğlu, Ahmet. **Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Hale, William. **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

Harp Akademileri Komutanlığı. **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.

Hatipoğlu, Süleyman. "Atatürk'te Kuva-yı Milliye ve Misak-ı Milli Fikrinin Şekillenmesi", **Misak-ı Millinin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli**, Başak Matbaacılık, Ankara, 2002, s.47-56

Hatipoğlu, Süleyman. "Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri", **Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay**, (Ed. Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, ss.41-67.

Konuralp, Nuri Aydın. **Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, Color Ofset Matbaacılık, İskenderun, 1996.

Kuzucular, Şahamettin. **Dört Yol Hatay Çukurova Tarihi ve Türkmenleri**, Color Ofset Matbaacılık, İskenderun, 2012.

Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

Melek, Abdurrahman. **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Mursaloğlu, Mehmet. "İskenderun'un Stratejik Önemi ve Misak-ı Milli", **Misak-ı Millinin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli**, (Ed. N. Birgül Gündüz), Başak Matbaacılık, Ankara, 2002, ss.77-85.

Mursaloğlu, Mehmet. **Sancak, Devlet, Millet, Hatay**, Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Otuzdokuzuncu Mekanize Piyade Tugayı Tarih Araştırma Grubu, **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu**, 39.'uncu Mekanize Piyade Tugayı Komutanlığı Yayınları, İskenderun, 2010.

Pehlivanlı, Hamit, Yusuf Sarınay ve Hüsamettin Yıldırım. **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Sarı, Zafer. **Hatay Kurtuluş Savaşında Şenköy**, Temizyürek Ofset, Antakya, 2002.

Sarınay, Yusuf. "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", **Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay**, (Ed. Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, ss.23-39.

Selçuk, Hamdi. **Hatay'ın O Günleri**, 2. Baskı, M. Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1972.

Soysal, İsmail. **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.

Soysal, İsmail. **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasal Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965.

Soysal, İsmail. **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Sökmen, Tayfur. **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

TBMM, Zabıt Ceridesi, "Devre 5, Birleşim 30, İçtima 2, 29.01.1937 Cuma, C.15", ss.160-164;

TBMM, Zabıt Ceridesi. "Devre 4, Birleşim 70, İçtima 1, 25.06.1932 Cumartesi, C.9", s. 299-300.

TC Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü. **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)**, TC Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1973.

Tekin, Mehmet. **Atatürk'ün Vazgeçilmez Davası Hatay**, 2.Baskı, Color Ofset Matbaacılık, Antakya, 2011.

Tekin, Mehmet. **Afyon Basını ve Afyon Basınında Hatayın İşgal Yılları**, Kültür Eğitim Tesisleri Basımevi, Antakya, 1989.

Tekin, Mehmet. **Hatay Basınında Atatürk**, Kültür Ofset Basımevi, Antakya, 1994.

Tekin, Mehmet. **Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009.

Tekin, Mehmet. **Hatay Tarihi**, Hatay Kültür Turizm ve Sanat Vakfı ve Antakya Gazeteciler Cemiyeti Ortak Yayını, Antakya, 1993.

Tekin, Mehmet. **Kısa Hatay Tarihi**, Kültür Ofset Matbaacılık, Antakya, 1994.

Tekin, Mehmet. **Mehmetçik Hatay'da**, Kültür Eğitim Tesisleri Basımevi, Antakya, 1988.

Tekin, Mehmet. **Tayfur Sökmen ve Hatay**, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayını, Hatay, 2002.

Tozlu, Selahattin. **Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2009.

Umar, Ömer Osman. **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2003.

Üçok, Coşkun. **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Verel, Oktay. **Sabiha Gökçen-Atatürk'le Bir Ömür**, 4. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007.

Zürcher, Eric Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner Günen, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Makaleler

-Gazete Makeleleri

Alp, Hayri."Garo'nun Gözboyacıları", **Yeni Asır**, 26 Mayıs 1938.

Alp, Hayri."Cemiyet-i Akvam Müşahitleri", **Yeni Asır**, 31 Mayıs 1938.

Alp, Hayri."Fransa Sözünü Tutacak mı?", **Yeni Asır**, 11 Haziran 1936.

Alp, Hayri."Hataylılar Yapılan Haksızlığa Son Verilmesini Bekliyorlar", **Yeni Asır**, 20 Haziran 1938.

Atay, Falih Rıfkı. "Hatay", **Anadolu**, 10 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket."Sancak Türk'tür, Türk Kalacaktır", **Yeni Asır**, 3 Ekim 1936.

Bilgin, Şevket."Fransa bizimle dost olmak istiyorsa siyasetimizin milliyetçi vasfını göz önünde bulundurmamak zorundadır", **Yeni Asır**, 6 Ekim 1936.

Bilgin, Şevket."Sancak Türk'tür ve Türk Kalacaktır", **Yeni Asır**, 18 Kasım 1936.

Bilgin, Şevket."Davamız Muzaffer Olacak", **Yeni Asır**, 24 Kasım 1936.

Bilgin, Şevket."Sancak Bir Afrika Kolonisi Değildir", **Yeni Asır**, 5 Aralık 1936.

Bilgin, Şevket."Türkiye Attığı Adımdan Geri Dönemez", **Yeni Asır**, 25 Aralık 1936.

Bilgin, Şevket."Atatürk'ün İşaretini Bekliyoruz", **Yeni Asır**, 8 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket."Güneş Balçıkla Sıvanmaz", **Yeni Asır**, 10 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket."Fransa Gerçeğe Dönecek midir?" **Yeni Asır**, 13 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket."İki Siyaset", **Yeni Asır**, 15 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket."Türkiye Sömürgecilikten Ne Çektiğini Unutamaz", **Yeni Asır**, 20 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket."Danzig Gibi Bozuk Bir Hilkat Numunesi Bizi Tatmin Edemez", **Yeni Asır**, 22 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket." En Tehlikeli Oyunu Oynadıklarının Farkındalar mı?", **Yeni Asır**, 24 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket." Cenevre'de Kazandığımız Zaferin Neticeleri", **Yeni Asır**, 29 Ocak 1937.

Bilgin, Şevket."Prensipler Çürütülemez", **Yeni Asır**, 17 Şubat 1937.

Bilgin, Şevket."Hatay Anayasası İçin Müzakereler Başladı", **Yeni Asır**, 26 Şubat 1937.

Bilgin, Şevket." Suriye'de Sokak Politikacılarının Azgınlıkları", **Yeni Asır**, 10 Mart 1937.

Bilgin, Şevket."Fransa'nın Derin Gafletine Şaşırıyoruz", **Yeni Asır**, 15 Nisan 1937.

Bilgin, Şevket."Hatay'ın Hakkı", **Yeni Asır**, 24 Nisan 1937.

Bilgin, Şevket."Hatay Türklüğüne Uzanan Mütecaviz El Kırılmalıdır", **Yeni Asır**, 15 Ağustos 1937.

Bilgin, Şevket."Hatay'ın Yeni Rejimi", **Yeni Asır**, 27 Kasım 1937.

Bilgin, Şevket."Türkiye Hakları ve Şerefiyle Oynanmasına Müsaade Edemez", **Yeni Asır**, 2 Aralık 1937.

Bilgin, Şevket."Fransa Taahhütlerini Çiğnemek mi İstiyor?", **Yeni Asır**, 4 Aralık 1937.

Bilgin, Şevket."Şuursuzluk Kabarırken Şuuru Hakim Kılmak İsteyenlerin Vazifesi", **Yeni Asır**, 15 Aralık 1937.

Bilgin, Şevket."Hatay'da Tahriklerin Kesin Olarak Önü Alınmalıdır", **Yeni Asır**, 13 Mayıs 1938.

Bilgin, Şevket."Bir Dostluk Nasıl Yıkılır?", **Yeni Asır**, 22 Mayıs 1938.

Bilgin, Şevket."Türk Ordusu Hatay'ın Hürriyet ve İstiklalini Temin Edecektir", **Yeni Asır**, 3 Haziran 1938.

Bilgin, Şevket."Nihayet Anladılar", **Yeni Asır**, 12 Haziran 1938.

Bilgin, Şevket."Cenevre'de Ne İşimiz Kaldı?", **Yeni Asır**, 19 Haziran 1938.

Bilgin, Şevket."Fransa İle Dostluk Görüşmesi", **Yeni Asır**, 22 Haziran 1938.

Bilgin, Şevket."Faciannın Son Perdesi Kapandı", **Yeni Asır**, 26 Haziran 1938

Bilgin, Şevket."Bir İhtilaf Nasıl Bitti?", **Yeni Asır**, 3 Temmuz 1938.

Bilgin, Şevket."Hatay'ın İstiklali Artık Ordumuzun Himayesindedir", **Yeni Asır**, 6 Temmuz 1938.

Bilgin, Şevket."Hatalı Görüşler", **Yeni Asır**, 15 Temmuz 1938.

Bilgin, Şevket."Müstakil Hatay'ı Selamlıyoruz", **Yeni Asır**, 3 Eylül 1938.

Bozkurt, Mahmut Esat. "18 Yıl... Hatay Davası Ardında", **Yeni Asır**, 12 Temmuz 1938, ss.1,2/13 Temmuz 1938.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Sancak Davası", **Anadolu**, 6 Aralık 1936.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Son Teklif", **Anadolu**, 22 Ocak 1937.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Hatay Davası" **Anadolu**, 27 Ocak 1937.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Danzig=Hatay", **Anadolu**, 30 Ocak 1937.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Hatay Faciası", **Anadolu**, 2 Aralık 1937.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Suriye İle Müzakereler", **Anadolu**, 19 Aralık 1937.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Türkiye ve Milletler Cemiyeti", **Anadolu**, 22 Haziran 1938.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Yaşasın Hatay", **Anadolu**, 7 Temmuz 1938.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Akdeniz'in Sulhu Artık Sarsılamaz", **Anadolu**, 25 Haziran 1939.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Gölge Etme Başka İhsan İstemem", **Anadolu**, 27 Haziran 1939.

Çançar, Hamdi Nüzhet. "Hatay Bayramı", **Anadolu**, 23 Temmuz 1939.

Gökçe, Orhan Rahmi. "Fellahlar ve Ermeniler Unutmasınlar!", **Anadolu**, 1 Ekim 1936.

Gökçe, Orhan Rahmi. "İskenderun ve Antakya Bizim Olacaktır", **Anadolu**, 3 Ekim 1936.

Gökçe, Orhan Rahmi. "Gene Sancak", **Anadolu**, 4-5 Aralık 1936.

Gökçe, Orhan Rahmi. "Yollar Hatay'a Gidecek", **Anadolu**, 8 Ocak 1937.

Gökçe, Orhan Rahmi. "Zaferden Zafere!", **Anadolu**, 29 Ocak 1937.

Gökçe, Orhan Rahmi. "Hatay'da Şahlanan Vahşet", **Anadolu**, 15 Ağustos 1937.

Gökçe, Orhan Rahmi. "Türkiye, Fransa ve Hatay", **Anadolu**, 22 Mayıs 1938

Gökçe, Orhan Rahmi. "İtalya ve Akdeniz Statükosu", **Anadolu**, 27 Haziran 1939.

Gökçe, Orhan Rahmi. "Hatay", **Anadolu**, 23 Temmuz 1939.

İnal, İbrahim. "Antakya-İskenderun Türkleri Anayurttan Ayrı Yaşayamazlar", **Yeni Asır**, 10 Ekim 1936.

İnal, İbrahim. "Sancak'ta öz be öz 300 bin Türk vardır", **Anadolu**, 14 Ekim 1936.

Keşfi, Hidayet. "Türk Bayrağı ve Antakya Meselesi", **Halkın Sesi**, 2 Ekim 1936.

Keşfi, Hidayet. "Napolyon'un Hezimetini", **Halkın Sesi**, 3,5 Ekim 1936.

Keşfi, Hidayet. "Lozan ve Ankara Muahedeleri", **Halkın Sesi**, 6 Ekim 1936.

Köprülü, Fuat. "Antakya Türklerine Ait Bir Tılsım ve Bir Tarih Araştırması", **Halkın Sesi**, 7 Ekim 1936.

Küçük, Necip Ali. "Antakya ve İskenderun Meselesi", **Anadolu**, 7 Ekim 1936.

Ocağolu, Hakkı. "Kamutay'da Ulusumuzun İstirabı İfade Edilmiştir", **Yeni Asır**, 29 Kasım 1936.

Ocağolu, Hakkı. "Cenevre'de Bir Dostluk İmtihan Geçirmektedir", **Yeni Asır**, 15 Aralık 1936.

Ocağolu, Hakkı. "Son Fırsat Yine Fransa'nın Elindedir", **Yeni Asır**, 22 Aralık 1936.

Ocağolu, Hakkı. "Karşımızda İyi Niyet Görmüyoruz", **Yeni Asır**, 9 Ocak 1937.

Ocağolu, Hakkı. "Sancak İşinde Kati Anlaşmaya Doğru Önemli Adımlar", **Yeni Asır**, 26 Ocak 1937.

Ocağolu, Hakkı. "Davamız Yeni Bir Aşamada Müzakere Edilecek", **Yeni Asır**, 20 Şubat 1937.

Ocakoğlu, Hakkı. "Tahrikçiler Değerli Bir Dostluğu Sarsamayacaklar", **Yeni Asır**, 7 Mayıs 1937.

Ocakoğlu, Hakkı. "Dava Bitmiştir", **Yeni Asır**, 10 Haziran 1937.

Ocakoğlu, Hakkı. "Hataylılar Sevinçlerini Yaşayamadılar", **Yeni Asır**, 1 Aralık 1937.

Ocakoğlu, Hakkı. "Türkiye-Suriye Samimi Bir Dostluk Havası Yaratamazlar mı?", **Yeni Asır**, 9 Aralık 1937.

Ocakoğlu, Hakkı. "MC Şu Veya Bu Devletin Oyuncağı Olmaktan Kurtarılmalıdır", **Yeni Asır**, 18 Aralık 1937.

Ocakoğlu, Hakkı. "Hatay Seçim Sonucundan Eminiz", **Yeni Asır**, 28 Nisan 1938, ss.1,2; 29 Nisan 1938.

Ocakoğlu, Hakkı. "Fransa Son Sözüünü Açık Söylemelidir", **Yeni Asır**, 26 Mayıs 1938.

Ocakoğlu, Hakkı. "Tazyik ve İşkence Tahammülümüzün Üstüne Çıkmıştır", **Yeni Asır**, 2 Haziran 1938.

Ocakoğlu, Hakkı. "Türk'ün Zaferi", **Yeni Asır**, 14 Haziran 1938.

Ocakoğlu, Hakkı. "Şüpheli Dostluktan Açık Düşmanlığı Tercih Ederiz", **Yeni Asır**, 25 Haziran 1938.

Ocakoğlu, Hakkı. "Fransa Türkiye'yi hakkıyla tanımalıdır", **Yeni Asır**, 5 Temmuz 1938.

Ocakoğlu, Hakkı. "Suriye Vehme Değil Hakikatlere Kıymet Vermelidir", **Yeni Asır** 9 Temmuz 1938.

Ocakoğlu, Hakkı. "Hatay'da Hakikatler Tebellür Etmeğe Başladı", **Yeni Asır**, 6 Ağustos 1938.

Ocakoğlu, Hakkı. "Barış Zinciri", **Yeni Asır**, 25 Haziran 1939.

Öktem, Hüseyin Rahmi. "Biz ve Davamız", **Anadolu**, 15 Ocak 1937.

Öktem, Hüseyin Rahmi. "Hatay İşinde Asıl Mesul Olan", **Anadolu**, 3 Aralık 1937.

Pamirtan, Şükrü. "Fransa ve Biz-20 Yıl Sonra Hak Yerini Buldu", **Anadolu**, 2 Temmuz 1939.

Sadi, Saime. "Hatay'ın Kadın Kurbanı", **Anadolu**, 27 Ocak 1937.

Safa, Peyami. "İskenderun ve Antakya'nın Çılgınlığına Fransa Kulak Vermiyor mu?", **Halkın Sesi**, 10 Ekim 1936.

Safa, Peyami. "Dönmek", **Halkın Sesi**, 28 Aralık 1936.

Safa, Peyami. "Her Şeye Hazır Olduğumuzu Dost Düşman Herkes Bilmelidir", **Halkın Sesi**, 16 Haziran 1937.

Sanlı, Sırrı. "Fransa İyi Bilsin ki...", **Halkın Sesi**, 3 Aralık 1937.

Sanlı, Sırrı. "Fransa Uyuma", **Halkın Sesi**, 22 Ocak 1938.

Sanlı, Sırrı. "Akıl ve Mantık Galebe Çalacak mı?", **Halkın Sesi**, 24 Ocak 1938.

Sanlı, Sırrı. "Atatürk Güney Vilayetlerimizde", **Halkın Sesi**, 20 Mayıs 1938.

Sanlı, Sırrı. "Başımızda Atatürk Olduktan Sonra", **Halkın Sesi**, 23 Mayıs 1938.

Sanlı, Sırrı. "Fransa Ne Yaptığını ve Ne Yapacağını Şaşırıldı", **Halkın Sesi**, 30 Mayıs 1938.

Sanlı, Sırrı. "Sözden İşe Geçilsin", **Halkın Sesi**, 11 Haziran 1938.

Sanlı, Sırrı. "Hep Menfaat Hep Para Meselesi", **Halkın Sesi**, 16 Haziran 1938.

Sanlı, Sırrı. "Söyledik, Tekrar Ediyoruz", **Halkın Sesi**, 20 Haziran 1938.

Sanlı, Sırrı. "Birkaç Gün Meselesi", **Halkın Sesi**, 22 Haziran 1938.

Sanlı, Sırrı. "Fransa Menfaat ve Nüfuzunu Düşünüyorsa...", **Halkın Sesi**, 27 Haziran 1938.

Sanlı, Sırrı. "Bütün Dünya Memnun", **Halkın Sesi**, 4 Temmuz 1938.

Sanlı, Sırrı. "Ordumuz Girdikten Sonra...", **Halkın Sesi**, 13 Temmuz 1938.

Sanlı, Sırrı. "Suriye Aklını Başına Alırsa...", **Halkın Sesi**, 15 Temmuz 1938.

Sanlı, Sırrı. "O İstedi ve Bu Rüya da Gerçek Oldu", **Halkın Sesi**, 24 Haziran 1939.

Sanlı, Sırrı. "Çıldırta İhtiras", **Halkın Sesi**, 17 Temmuz 1939.

Sanlı, Sırrı. "Hatay'daki Fesat Ocağı Söndürülünce", **Halkın Sesi**, 19 Temmuz 1938.

Tan, M. Turhan. "Türk Antakya'nın Tarihi", **Halkın Sesi**, 7-8-9 Ekim 1936.

-Dergi Makaleleri

Asker, Ahmet. "Misak-ı Milli'den Anavatana: Sancak Meselesi ve Çözümü", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 93, 2017, ss.1105-1116.

Atabey, Figen. "Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, Temmuz 2015, ss.192-209.

Aydın, Ayşe. "Hatay Meselesinin Çözümü Esnasında Başbakan Celal Bayar'ın Faaliyetleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:1, 2012, ss.143-153.

Aydın, Mithat ve Cengiz Akseki, "Türk Ulusal Basımına Göre 1938'de Hatay ve Atatürk'ün Ölümünün Hatay'daki Yansıması", **Belgi Dergisi**, Sayı: 15, Kış 2018/1, ss.656-679.

Birsel Haktan ve Olcay Özkaya Duman. "Entellektüel Bir Kadro Hareketi Olarak Hatay Halkevi Dergisi", Ankara, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Sayı 8/2, Kış 2013, ss.47-58.

Bolat, Mahmut. "Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2006, ss.45-74.

Çapa, Mesut. "Hatay Mücadelesine Katılanların Anıları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 62, Bahar 2018, ss.21-38.

Çeliker, İlhan. "Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 34, Haziran 2018, ss. 645-666.

Dağıstan, Adil. "Milli Mücadele Dönemi'nde Türk-Fransız İlişkileri (1918-1921)", **Türkler**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.272-277.

Dayı, Sinever Esin. "Hatay'ın Stratejik Önemi ve Türkiye-Suriye İlişkileri", **Misak-ı Millinin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli**, Başak Matbaacılık, Ankara, 2002, ss.31-37.

Dayı, Sinever Esin. "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatana Katılması", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 19, 2002, ss.331-340.

Hatay Barosu Avukatları. "Atatürk ve Hatay", **Hatay Hukuk Gündemi Atatürk Özel Sayısı**, 2013, ss.108-113.

Hatipoğlu, Süleyman. "Atatürk'te Kuvay-ı Milliye ve Misak-ı Milli Fikrinin Şekillenmesi", **Misak-ı Millinin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli**, Başak Matbaacılık, Ankara, 2002, ss.47-56.

Hatipoğlu, Süleyman. "Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri", **Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, ss.41-67.

Hatipoğlu, Süleyman. "Hatay'ın Türkiye'ye Katılması", **Türkler**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.685-690.

Kara, Adem. "Hatay'ın Anavatana katılması Hakkında Yeni Bir Belge", **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2017, ss.117-134.

Karakoç, Ercan. "Atatürk'ün Hatay Davası", **Bilig**, Yaz/2009, Sayı: 50, ss. 97-118.

Keskin, Ömer Ali. "Hatay Sorunu ve İbrahim Şükrü Sökmensüer'in Faaliyetleri", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, Temmuz 2018, ss. 577-592.

Kırışman Mustafa. "Fezzes In The River Kitabının Tanıtım Yazısı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 9, Sayı 20/21, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil. "Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)", **Bilgi Üniversitesi Yayınları**, 2005, ss.1-5.

Okur, Mehmet Akif. "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", **Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Bilig Dergisi**, Sayı: 48, Kış 2009, ss.137-156.

Sarınay, Yusuf. "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", **Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, ss.23-39.

Sarınay, Yusuf. "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 34 ve 35, 1996, ss.3-65.

Soysal, İsmail. "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri", **Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi**, Cilt:15, Sayı:193, 2000, ss.79-109.

Soysal, İsmail. "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)", **Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi**, Cilt:47, Sayı:188, 1983, ss.983-1001.

Soysal, İsmail. "Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi**, Cilt:46, Sayı: 182, 1982, ss. 367-413.

Şahin, Burhan. "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2, Ekim 2008, ss.607-614.

Şener, Bülent. "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal ve Askeri Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılması (1921-1939)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 34(1) /97, 2018, ss.139-178.

Topal, Coşkun. "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 2 (1-16), Aralık 2009, ss.1-16.

Yorulmaz, Şerife. "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağının(Hatay) Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar(1918-1939)", **Atatürk Yolu Dergisi**, C 6, S.22, 1998, s.231-259.

Siiirler

Çağlar, Behçet Kemal. "Türk Hatay", **Yeni Asır**, 3 Aralık 1937

Emre, Gönül. "Hatay'ın Bayramı", **Halkın Sesi**, 27 Haziran 1939

Emre, Gönül. " Hatay Kurtarıcılarına", **Halkın Sesi**, 28 Haziran 1939

Kurşun, Ş. "Hatay'a Akın", **Halkın Sesi**, 22 Haziran 1938

Tuğseven, Ali Fuat. "Bayrağımıza Saygı", **Halkın Sesi**, 2 Ekim 1936

Tuğseven, Ali Fuat. "Nankörler-Yüzelliliklere", **Halkın Sesi**, 6 Ekim 1936

Tuğseven, Ali Fuat. "Mehmetçik", **Halkın Sesi**, 17 Ekim 1936

Özler, İsmail. "Yürüyüş", **Halkın Sesi**, 31 Mayıs 1938

Özler, İsmail. "Milli Dava", **Halkın Sesi**, 1 Haziran 1938

Özler, İsmail. "Gelen Şiir ve Cevabım", **Halkın Sesi**, 2 Haziran 1938

Özler, İsmail. "Emanete İhanet Olmaz", **Halkın Sesi**, 7 Haziran 1938

Özler, İsmail. "Hatay Kurtulacak", **Halkın Sesi**, 10 Haziran 1938

Özler, İsmail. "Zafer Kokuları", Halkın Sesi, **Halkın Sesi**, 11 Haziran 1938

Özler, İsmail. "Hatay'ın Rüyası", **Halkın Sesi**, 18 Haziran 1938

Özler, İsmail. " Hatay'da Yatan Atalarımıza", **Halkın Sesi**, 29 Haziran 1938

Özler, İsmail. " Seni Kurtaracağım Sözüm Namusumdur, **Halkın Sesi**, 29 Haziran 1938

Özler, İsmail. " Hatay'ın İstiklali", **Halkın Sesi**, 2 Eylül 1938

Özler, İsmail. "Hatay'dan Mektup", **Halkın Sesi**, 23 Ağustos 1938

Tezler

Savcı, Nergis. **Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Yaman, Zeynep. **Fransız Basımında Hatay Sorunu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Yavuz, Resul. **Hatay Sorunu ve Basın** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2004.

Web Siteleri

Akkoyun, Turan. "Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-34/aturk-devri-izmir-basini-ve-kamuoyu-uzerindeki-tesiri> (14.12.2018).

Gappi, Dilek. "İzmir Basınının İlkleri", <http://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi/59-35inci-sayi/167-izmir-basininin-ilkleri> (14.12.2018).

Hatipoğlu, Süleyman. "Hatay'ın Türkiye'ye Katılması", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354609> (14.12.2018).

Köni, Hasan. "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/811/10308.pdf> (14.12.2018).

Savaş, Mevhibe. "Atamızın Adana'yı Ziyareti ve Hatay'ın Anavatana Katılması" http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/mehvhibe_savas_atamizin_adanayi_ziyareti_hatay_anavatana_katilmasi.pdf (19.01.2018).

EKLER

EK 1: Hatay sorunu, Yeni Asır gazetesinin manşetinden veriliyor.

Kaynak: Yeni Asır Gazetesi - 27 Aralık 1936, s.1.

EK 2: Atatürk'ün Hatay Meselesi ile ilgili ilk resmi açıklaması manşetten veriliyor.

Kaynak: Halkın Sesi Gazetesi- 2 Kasım 1936, s.1.

EK-3: Fransa'nın Hatay politikası Halkın Sesi gazetesinde eleştiriliyor.

Kaynak: Halkın Sesi Gazetesi- 25 Aralık 1936, s.1.

EK-4: Hatay'ın Suriye'den ayrılması yönündeki Cenevre kararını İzmirliiler kutluyor.

Kaynak: Yeni Asır Gazetesi- 2 Şubat 1937, s.1.

EK-5: Hatay Anayasası'nın ilanı haberi Yeni Asır gazetesinde manşetten veriliyor.

Kaynak: Yeni Asır Gazetesi- 30 Ocak 1937, s.1.

EK-6: MC'de imzalanan Sancak Antlaşması haberi Anadolu gazetesinde haber oluyor.

Kaynak: Anadolu Gazetesi- 27 Ocak 1937, s.1.

EK-7: Halkın Sesi gazetesi Hatay'la ilgili gelişmeleri manşetten veriyor.

Kaynak: Halkın Sesi Gazetesi- 16 Ocak 1937, s.1.

EK-8: Yeni Asır gazetesi Fransa'yı manşet haberiyle uyarıyor.

Kaynak: Yeni Asır Gazetesi- 29 Mayıs 1938, s.1.

EK-9: Yeni Asır gazetesi Türk ordusunun Hatay'a girişini manşetten veriyor.

Kaynak: Yeni Asır Gazetesi- 5 Temmuz 1938, s.1.

EK- 10: Anadolu gazetesi Hatay sorununun bittiğini manşetten yazıyor.

Kaynak: Anadolu Gazetesi- 2 Temmuz 1938, s.1.

EK-11: Yeni Asır gazetesi Hatay'ın anavatana katılmasını manşetten veriyor.

Kaynak: Yeni Asır Gazetesi- 29 Haziran 1939, s.1.

EK-12: Anadolu gazetesi Hatay zaferini kutluyor.

Kaynak: Anadolu Gazetesi- 23 Temmuz 1939, s.1.

EK-13: Atatürk Mersin'de törenle karşılanıyor.

Kaynak: Selim Çelenk. Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları, Zirem Basımevi, Antakya, 1997, s.96.

EK-14: Albay Şükrü Kanatlı Hatay halkını selamlıyor.

Kaynak: http://www.antakyatso.org.tr/index.php?sayfa=anavatana_katilisi&dil=tr, (11.04.2019).

EK-15: Türk ordusu Hatay'a giriyor.

Kaynak: <http://www.iskenderungazetesi.com/hatayin-anavatana-katilisinin-78-yildonumutorenlerle-kutlanacak/>, (11.04.2019).

EK- 16: Hatay Devlet Başkanı ve Başbakanı

Kaynak: https://deskgram.net/p/1711313898068415961_304433525, (11.04.2019).

EK 17: HATAY ANAYASASI

1. Fasıf

Esas Hükümler:

1. Hatay iç işlerinde tam bir istiklale haiz, Türk ekseriyetine sahip ve cumhuriyet rejimi ile idare olunan ayrı ve müstakil bir varlık olan bir devlettir.
2. Devletin merkezi Antakya'dır.
3. Hatay'ın bütün vatandaşları eşittir.

2. Fasıf

Teşrii Kuvvet:

4. Hatay'da teşrii kuvvet halk adına millet meclisi tarafından kullanılır. Meclis üyeleri dört senelik bir müddet için seçilir. 40 üyelik tek bir heyettir.
5. Kanunlar mecliste yapılır. Acil durumlarda icra kuvveti de yapabilir.
6. İcra kuvveti her sene için bir bütçe kanunu hazırlayacak.
7. Kanunlar ve kararlar oy çoğunluğu ile belirlenir. Oy çokluğu meclis üyelerinin yarısı kadardır.
8. Mebuslar mecliste şu yemin metnini okurlar:"Vatan ve milletin saadet ve selametine ve milletin bilakayt ve şart hakimiyetine mugayir bir gaye takip etmeyeceğime ve cumhuriyet esaslarına sadakatten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veriyorum"
9. Mebuslar dokunulmazlıklara sahiptir. Suç durumunda adli işlemler meclis kararına bağlıdır. Cinayet suçu istisnadır. Hüküm mebusluk bittikten sonra uygulanır.
10. Tatil döneminde devlet başkanı veya meclis toplantıya çağırabilir.
11. Meclis görüşmeleri açıktır ve tutanaklar yayınlanır. Fakat bazı durumlarda toplantılar gizli yapılabilir. Bu durumda tutanakların yayınlanması meclis kararına bağlıdır.

3. Fasıf

İcra kuvveti:

12. İcra kuvveti Hatay halkı adına devlet başkanı ve icra heyeti tarafından kullanılır.
13. Devlet başkanı 5 sene süreyle meclis tarafından seçilir. Meclis kürsüsünde şu yemin metnini okur:"Devlet Reisi sıfatıyla müstakil Hatay Devletinin kanunlarına, cumhuriyet esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Hatay vatandaşlarının saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle mesai sarf edeceğime ve Hatay halkının emniyetine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle mene, Hatay'ın şan ve şerefini vikaye ve ilaya deruhte ettiğim vazifenin icabına nefsimi hasretmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm."
14. Devlet Başkanı yayınlanacak bir kanunla genel af ilan etme yetkisine sahiptir.
15. Meclis'in kabul ettiği kanunlar Devlet Başkanı tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer. Devlet Başkanı meclisten gönderilen kanunu bir ay içinde yeniden incelenmesi için meclise geri gönderebilir. İkinci inceleme iade tarihinden bir ay sonra yapılabilir. İkinci defa gelen kanun Devlet Başkanı tarafından onaylanmak zorundadır.
16. Devlet Bakanı meclisi feshedebilir. Bu durumda en kısa sürede yeni seçimi yaptırmak zorundadır.
17. Meclise karşı sorumlu 4 kişilik icra heyeti oluşturulur. Devlet başkanı icra heyeti başkanını seçer, o da üyeleri seçer.
18. İcra kuvvetlerinin teşkilat yapıları, görev ve sorumlulukları ayrı bir kanunla belirlenir.

4. Fasıf

Adli Kuvvet:

19. Adli kuvvet bağımsız mahkemeler tarafından uygulanır.
20. Yüksek mahkeme üyelerini başkan seçer.

21.Yüksek mahkeme ve diğer mahkemeler kanunların anayasaya uygun olup olmadığını incelenmesine yetkili değildir.

5. Fasıf

Diğer Hükümler:

22. Hatay vatandaşlarının yabancı memleketlere seyahatları için bir Hatay pasaportu hazırlanacaktır.

23.Düzen ve asayiş için 1500 kişiyi geçmeyecek polis ve jandarma kuvvetleri oluşturulacak.

24. Bu kanun yayınlandığı gün yürürlüğe girer.

25.Bu kanun hükümlerini icra meclisi yerine getirir.

Kaynak: Mithat Aydın ve Cengiz Akseki, "Türk Ulusal Basınına Göre 1938'de Hatay ve Atatürk'ün Ölümünün Hatay'daki Yansıması", Belgi Dergisi, S. 15, Kış 2018/1, s.661.

Kaynak: http://cografyaharita.com/haritalarim/41_hatay_ili_haritasi.png,
(30.05.2019).